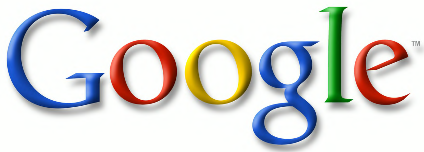

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND

FJORTONDE ÅRGÅNGEN.

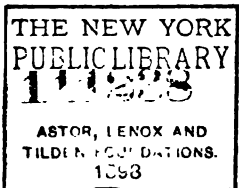
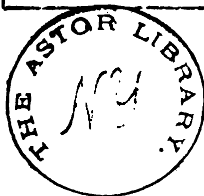
1894

STOCKHOLM 1894

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

Svenska

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.

THE ASTOR LIBRARY.

Innehåll:

Afhandlingar.

Strödda Meddelanden och Aktstycken.

Öfversikter och Granskningar.

Sid.

Bilagor.

Samuel Åkerhielm den yngre och de ryska stämplingarna i Sverige åren 1746—49

AF

RUDOLF KJELLÉN

Den riksdag, som på hösten 1746 sammanträdde i Stockholm, bar viktiga händelser i sitt sköte. Det var allom klart, att nu skulle det afgöras, om hattpolitiken längre skulle bestämma Sveriges öden eller icke. Föregående riksdag hade endast för viktigare intressens skull uppskjutit efterräkningen med partiets synder och nöjt sig med ett par offer; nu kunde partiet ej längre på detta vis länsa undan stormen. Man samlade sålunda på ömse håll sina krafter till en afgörande strid; å ena sidan hattpartiet, fullt medvetet om faran och fast beslutet att använda alla medel till räddning — å andra sidan oppositionens splittrade fylkingar, förbittrade genom gamla oförrätter och starka genom de anfallsmedel, som motståndarne själfva satt dem i händerna. Emot denna bakgrund af partihat och personliga intressen skulle händelserna spela och i en tid, då begreppen om politisk heder voro ytterligt lösa hela världen rundt. Det var därför ej att vänta att striden skulle föras med alldeles blanka vapen.

Den främste mannen i oppositionens läger var på denna tid utan jämförelse riksrådet Samuel Åkerhielm (den yngre). Hans ställning i tidens stora frågor var visserligen ganska markerad. Såsom Arvid Horns motståndare, men icke därför en af Höpken-Gyllenborgs män, hade han inkommit i rådet, och hans vägar skilde sig med tiden allt mera afgjordt från hattarnas. Å:s statskonst var i själfva verket en fortsättning af Horns, byggd på fördomsfri uppfattning af Sveriges dåvarande läge. Många år hade förrunnit, sedan han själf stod vid Karl den tolftes sida

i underbara bragders tid; ärans och minnenas bländsken villade honom ej mera; han såg klart, att Sveriges stora behof var att få långvarig ro för de djupa såren, och denna öfvertygelse måste göra hans rådslag försiktigt i kritiska lägen. Men för en sådan ståndpunkt måste tydligen hattarnes äfventyrspolitik vara i hög grad förhatlig. Öfverallt stötte de oförenliga motsatserna på hvarandra. Mot det ryska kriget hade Å. förgäfves höjt sin varnande stämma. Det var han, som efter krigets slut visade att Sveriges politik i den närmaste framtiden måste vara vänskap med Ryssland,[1] och som med vanlig konsekvens försvarade detta system långt efter det hattarne återgått till sina franska vänner och sina revanche-tankar. Var Ryssland för Å:s blick den ena hörnstenen i Sveriges politiska system, så var England — nu främst bland sjömakterna — den andra. Men den preussiska politik som hattarne småningom närmade sig betecknade han såsom både onyttig och farlig.[2] Hans politiska afvoghet emot Preussen verkade tillbaka på hans förhållande till det unga hofvet, hvars misstro han tidigt väckt dels genom sitt försvar för principalatsläran, dels genom sitt motstånd emot det preussiska giftermålet, dels ock genom sin sparsamhet i egenskap af konungens öfverstemarskalk[3] — allt omständigheter hvilka hattarne begagnade för att framställa honom som en farlig motståndare till »arffurstens» intressen.[4] Under dessa förhållanden betydde det icke mycket, att den gamle konungen själf hela tiden lutade åt Å:s sida; Sveriges konung var numera endast en svag bundsförvant i partikampen.

Äfven på inrikesförvaltningens område möttes de kämpande åsikterna, och bankopolitiken var här det egentliga slagfältet. Samma äfventyrssinne, samma bristande insikt, samma förakt för formen stämplar hattarnes bankförvaltning som deras utrikespolitik. Då följderna trädde fram i kursens stigande, så skyllde de på plåtars utskeppning ur riket och begärde ett exportförbud däremot af konungen; och då detta föga gagnade, gingo de ett steg längre och ville utverka ett nytt förbud emot all inväxling af sedlar. Å. angrep skarpt dessa åtgärder såsom både formellt och materiellt olämpliga; enär konungen icke borde befatta sig

[1] Malmström, Sveriges politiska historia, del III (1870), s. 129 f.
[2] Malmström, s. 160 f.
[3] Fryxell, Berättelser, del XXXVII (1868), ss. 12, 22—24.
[4] Berättelsen om Å:s och arffurstens rivalitet om kanslersämbetet vid Uppsala universitet (Malmström, s. 207 f.) visar klart hattarnas taktik.

med — mindre gifva order till — ett ständernas verk, och för öfrigt själfva sjukdomen icke alls låg i någon plåtutförsel utan helt enkelt i en lättsinnig sedelutgifning.[1] Hans stämma förklingade för stunden; men han hade med omild hand vidrört en af partiintressets ömtåligaste punkter,[2] och det glömdes icke.

Således — öfverallt där hattarne ville följa sina principer till öfverdrift, där funno de Å:s breda gestalt i sin väg; och allt det hat, som motståndet emot en partisinnad majoritet plägar skörda, det föll också öfver hans skuldror. Äfven personlig afund synes hafva gjort sitt till att uppelda lidelserna. Var Å. hufvudet högre än de andra männen inom oppositionens leder, så var Tessin sedan flere år hattarnes erkände chef; och striden har kanske mera än man i allmänhet föreställer sig varit en tvekamp mellan dessa bägge män. Det var i rådkammaren de mätte sina krafter, och spänningen blef starkare ju mera Å:s öfverlägsna personlighet där ställde Tessin i skuggan.[3] Större motsatser än mellan dessa män kan knappast tänkas. Det var i viss mån den gamla och den nya tiden, storhetstidens Sverige och frihetstidens, som här stodo emot hvarandra. De båda kunde ej rymmas under samma tak.

Ända till senaste tider har det ansetts, att Å. gått ren ur den strid, i hvilken han själf föll offer. Samtiden vördade i honom en *svensk Cato*, och häfdaforskningen har med aktning och pietet vårdat hans minne; Geijer vet icke annat än godt om honom;[4] Fryxell målar hans bild i mycket ljusa färger,[5] och Malmström, som med vanlig noggrannhet och objektivitet bestämt hans plats i häfden, följer honom vid hans utträde ur historien med sympatiens ord.[6] År 1888 framträdde emellertid professor Danielson i Helsingfors med ett arbete, hvari han ur hittills obegagnade källor meddelade åtskilliga uppgifter, som synas lägga starka skuggor öfver den gamle råds-

[1] Se Å:s svaromål inför domstolen d. 12 okt. 1747, *sekr. utsk:s deputerades handl.* n:r 28 i riksarkivet; jfr nedan.

[2] Under diskussionen i bankfrågan skall Å. hafva fällt ett oförsiktigt yttrande som i hög grad uppretade hattarna; se Fersen, Hist. skrifter I, 169.

[3] Malmström, s. 197. Att Lovisa Ulrika ville lämna Å:s öfverstemarskalksämbete till Tessin, som behärskade alla vägarna till hennes gunst, bidrog att öka misstämningen, se Fryxell, ss. 29, 163 f.

[4] Geijer, Teckning af frihetstiden s. 95, Saml. skrifter VI (1874 års uppl.).

[5] Fryxell, del XXXVIII, 42: historien om Å:s handlingssätt som rådsherre »utgör ett bland de mest lysande och ärofulla minnen, som någon svensk man efterlämnat».

[6] Malmström, s. 261 f.

herrens minne; de tala om förrädiska förbindelser med Ryssland, i en följd af år (1746—49) underhållna och syftande åt ingenting mindre än att blanda ryska vapen in i de svenska partiernas kamp, till fördel äfven för det egna penningeintresset.[1] Och Danielsons resultat bekräftades året därpå af Hjärne, som delvis stödt sin framställning på egna forskningar.[2] Så skulle Å. drabbas af landsförrädarens dom, och hans bild med nesa flyttas ut ur den svenska ärans pantheon.

Det torde emellertid kunna sättas ifråga om denna dom hvilar på full bevisning. Det vill synas, som hade man vid ransakningen icke tagit vederbörlig hänsyn till omständigheter som lända den anklagade till fördel. Det ser också ut, som om man icke med nödig omsorg jäfvat de nya vittnena. Ännu torde icke ens alla akterna i målet föreligga. Redan de svenska arkiven innehålla ett och annat i saken, som icke synes hafva varit den nyaste kritiken bekant.

Som ett bidrag till frågans utredning skall här meddelas en undersökning, hvilken i första hand stöder sig på dessa svenska källors vittnesbörd.[3]

I.

Då Sveriges utkorade »arffurste», Adolf Fredrik, på hösten 1743 för första gången beträdde sitt blifvande rikes jord, så var det en fråga af största vikt hvilkendera sidan i partikampen han skulle närma sig. Den unge fursten synes i början förråda någon tveksamhet; men efter Lovisa Ulrikas ankomst till Sverige är hans plats bestämd. Under flere år uppträder Adolf Fredrik nästan som en af hattpartiets chefer. Partiet underhåller de mest intima förbindelser med honom; det gick därhän, att hattarne tillhviskade honom planer om en ökad konungamakt — planer för hvilkas tidiga realisering den gamle Fredrik mer än en gång synes hafva haft bekymmer. Detta förtroliga förhållande mellan hattarne (särskildt Tessin) och det unga hofvet kan väl till en del tillskrifvas personliga grunder; men den verksammaste orsaken har utan tvifvel varit hattarnes beskyllning, att motståndarne hyste fientliga anslag mot Adolf Fredriks tronföljd. Utgångs-

[1] Danielson, Die nordische Frage in den Jahren 1746—51, Helsingfors 1888.
[2] Hjärne, »Storpolitiska villobilder från frihetstiden», Nordisk Tidskrift 1889, ss. 27—43, 89—102.
[3] Tyvärr lära inga bref af Å. själf finnas bevarade.

punkten för denna beskyllning var Åkerhielms försvar för den bekanta principalatsläran, som vid tronföljarvalet bragts å bane. Frågan rörde *sättet* på hvilket valet skedde; men det låg nära till hands att framställa teorien såsom härledd ur missnöje med valets *utfall*, och därifrån var det blott ett steg till påståendet att de missnöjde också ville i handling omstörta tronföljden. På detta sätt framstälde sig principalatets motståndare såsom försvarare af arffurstens rätt. Det ligger i öppen dag huru gångbart detta mynt skulle vara gent emot en ung främmande furste, som föga kunde känna rikets förhållanden. Så blir det myckna talet om anslag emot successionen hattarnes skarpaste vapen i den strid, där det gällde deras eget skinn; med detta tal kunde de från sin försvarsposition själfva rycka till anfall, de kunde kasta förräderiets slöja öfver motståndarne, vinna allmänhetens sympatier i det närvarande ögonblicket och arffurstens gunst till garanti för framtiden.

Men då det så förhöll sig, blef det helt enkelt en lifsfråga för partiet att skaffa några bevis på de farliga anläggningarne; ty i längden kunde man icke dupera allmänheten med nakna beskyllningar utan fakta. Hattarnes fälttågsplan för riksdagen 1746—47 var således enkel och klar: att till hvarje pris skaffa dylika bevis. Det är bekant att händelser vid riksdagens början underlättade dessa bemödanden; den ryske ministern Korffs uppträdande väckte ett allmänt ogillande, som återföll på hans vänner i Sverige.[1] Genom en hänsynslöshet utan like lyckades partiet sedan komplettera rådkammaren i sitt intresse. Marken började blifva säker, nu eller aldrig måste segern vinnas; så öppnades anfallet genom Springers och Hedmans arrestering i febr. 1747.

Korffs berättelser vittna om den bestörtning som härigenom väcktes i mössornas läger.[2] Hvart man syftade visar sig i hattarnes politik att begagna Hedmans namn och *de anslag emot tronföljden som under hans process skulle komma i dagen* till att splittra bondeståndet.[3] Men än bättre ljus faller öfver de dolda syftena från ett bref, som Springer ur fängelset skref till sin broder[4]

---

[1] Om man lägger Å. till last, att han till rådsprotokollet yttrade betänkligheter emot den »nationella förklaringen», så får man ej glömma, att Tessins namn stod under samma protokoll; Malmström, s. 194, n.

[2] Danielson, s. 182.

[3] Malmström, ss. 213, 215.

[4] Se därom nedan s. 14.

och där han meddelar några interiörer från sin rättegång: »*de hafva gjort eftertänkeliga frågor om hans* (Åkerhielms) *person*» och »på det allragrufveligaste hotat ... och är märkvärdigt att *alla de frågor de gjort om hans person finnes icke ett ord i protokollerna*». Här ligger hattarnes taktik blottad för våra ögon. Men ansträngningarna voro förgäfves; inga stämplingar emot tronföljden kommo under dessa rättegångar i dagen. »Sådana hade man likväl bebådat; sådana behöfde man för att hålla sinnesstämningen i vederbörlig hetta; sådana fann man genom en tredje statsprocess, som inleddes några veckor efter de förra, och som föll i hårdare händer».[1]

De verkliga motiverna till den Blackwellska rättegången hafva länge varit höljda i ett hemlighetsfullt dunkel. Det är en ohygglig historia om en blind partiyras förvillelser, ett af våra häfders mörkaste blad och på Tessins minne en outplånlig fläck. Det talar om uppenbara lagkränkningar, om samvetslöst våldförande af sanningen, om en bakslug trolöshet, som icke skydde att föra fången bakom ljuset och återhålla hans bekännelser, där de ej passade i stycket. Till Tessins handlingssätt — såsom rättens ordförande och drifkraft bär han ansvaret — finnes ingen annan förklaring än partiintresset. Han visar sig hysa en fix idé om anslag emot tronföljden; och då alla bevis tröto, då ej heller kommunicering med domstolen i Springers sak gaf något resultat,[2] så beträder han utan tvekan den rena laglöshetens väg och frampressar medelst tortyr uttalanden, hvilka sedan vanställas till en bekännelse om förrädiska planer. För hvar och en som tager någon närmare kännedom om saken ligger det i öppen dag, att Blackwell har handlat på eget beråd, utan sammanhang med någon mössornas konspiration.[3] Men med ett sådant resultat var partiet icke betjänt; han var deras sista kort, därför *måste* spelet gå. »Af bindande skäl och egen bekännelse» förklarades han förvunnen till högförräderi, hans hufvud föll, och domen trycktes, på det att allmänheten nu skulle få bevis i hand på de mångomtalta onda anslagen. Men handlingarna i målet lades under försegling, och Blackwells namn blef sålunda ett

[1] Malmström, s. 215.

[2] *Serskilte och hemlige protocoller*, hållne uti rikets ständers commission år 1747 (i riksarkivet); prot. d. 27 juli.

[3] Detta synes, som Arfwidson anmärker, redan därpå att han måste tvingas att komma till Stockholm, oaktadt detta var den enda ort, där han med någon framgång kunnat befrämja dylika planer.

spöke, som när som helst kunde frammanas till skräck för alla motståndare.[1] Först hundra år senare har Arfwidson dragit fram dess upprörande enskildheter.[2]

Med Blackwellska processen har man sålunda kommit ett steg närmare målet, och man hvilar icke. Visserligen måste justitiekanslern Löwenhielm gifva ett undvikande svar, då prästerna i sekr. utskottet d. 17 april begärde upplysning om några stämplingar mot tronföljden verkligen förefunnos.[3] Men den 6 maj nedsattes ett utskott af rådet för att efterspana dolda anslag. Genom förbunden med Preussen den 18 och med Frankrike den 26 maj är partiets seger vunnen på utrikespolitikens område. Så synes ställningen mogen till det afgörande slaget, de spridda trådarne sammandragas, och den 25 maj riktas de första huggen direkt emot Åkerhielm — samtidigt med att alla tidens tecken, Rysslands och Danmarks rustningar, tolkas såsom nya bevis på landsförrädarnes stämplingar.[4]

Det var naturligt, att en dylik ifver att spåra farliga hemligheter skulle locka fram angifvelser från lycksökare och falska spioner. Kommissionen öfver Springer, som i dennes bekännelser trodde sig finna nya bevis på stämplingarna, förstärktes med trenne hattchefer ur rådet (Palmstjerna, Ekeblad, Höpken) och förvandlades genom sekr. utskottets beslut af den 11 och 14 juli till ett slags säkerhetsutskott, som med begärlighet mottog de inflytande (mestadels anonyma) berättelserna. Visserligen anmärkte landtmarskalken Ungern-Sternberg i kommissionens möte den 14 juli, att »något hvar i anledning af löpande rykten torde kunna författa dylika berättelser ... det vore möjligt, att någon Sveriges ovän till att öka den i riket varande oenighet uppdiktat och utspridt sådane tidningar».[5] Men Höpken och

---

[1] Huru man drog vinst däraf i utrikespolitiken kan ses hos Malmström, ss. 220, 224.

[2] N. Arfwidson, Blackwellska rättegången, Frey 1846, ss. 364—384, 417—441; jfr äfven Fryxell, ss. 131—145. Det ohyggliga intrycket af denna sak förstärkes, om, såsom flere tecken antyda, Bl. rent af varit »frammanad af dem som ville skaffa bevis på farliga anläggningar emot tronföljden»; se Malmström, s. 217, Fryxell, s. 141 f. och Arfwidsons hela framställning. »Man måste», säger den sistnämnde (s. 437), »obetingadt afsky den venetianska politik, som ej drog i betänkande att med ett juridiskt mord igenmylla spåren efter en af partiens småfejder och med förrädiskt uppoffrande af ett troget verktyg besegla en i alla fall föga varaktig försoning».

[3] *Sekr. utsk:s prot.* 1747, ss. 1372 ff.: »ingen laglig eller vid domstolarne bruklig bevisning, som grundar sig på acta eller facta, är för handen«.

[4] Malmström, ss. 228, 235.

[5] Sersk. och heml. prot., d. 14 julii.

Palmstjerna togo saken på allvar. Den senare föreslog en anmälan i sekr. utsk., hvarvid emellertid allt som rörde utrikes makter och enskilte personers namn skulle för tysthetens skull utelämnas. Detta blef kommissionens beslut. Följande dag, den 15 juli, infunno sig kommissionens ledamöter i sekr. utsk. och föredrogo ett memorial (undertecknadt Lilienberg, Filenius och Anton Berg), däri Springers bekännelser voro sammanflätade med de inkomna angifvelserna till uppenbara bevis på att en stor fara stod för dörren.[1] Utskottet visade sig fullt af oro och bestörtning; förslag framkommo, som erinra om lagarne mot de misstänkte under franska revolutionen;[2] slutet blef, att ett protokollsutdrag om farligheterna — uppsatt af Höpkens hand — meddelades till stånden, af dem befordrades till trycket och så spreds ut öfver hela landet, där det öfverallt väckte ett oerhördt uppseende.[3]

På så lösa grunder sände hattarne sålunda sina gamla beskyllningar mot oppositionen kringom land och rike i skepnad af verkliga fakta. Anklagelseprotokollet — såsom sekr. utsk:s protokollsutdrag af den 15 juli benämnts — är endast en mogen frukt af hattarnes gamla taktik att öfver alla sina motståndare kasta en obestämd skugga af landsförräderi. Hållet i helt allmänna ordalag gaf protokollet så mycket större utrymme för hatet och illviljan att utpeka sina offer. Och det är, som Malmström anmärker,[4] visst ingen tillfällighet, att precis vid denna tid de beslut fattades, till följd af hvilka Åkerhielm ställdes inför en dömande kommission. Emot honom vändes udden af alla misstankar, hans namn kringbars öfver hela landet af onda rykten.[5] Så vann man sitt syfte, att ställa honom i en falsk dager inför den allmänna opinionen. I öfverraskande klarhet framstår detta resultat, då vi finna att sekr. utsk. *just samma dag*, då protokollet i Åkerhielmska målet justerades och hans sak

---

[1] Finnes bland sersk. och heml. prot.

[2] Se Bobergs anförande, Sekr. utsk. prot., s. 1969.

[3] Sekr. utsk. prot. d. 15 juli, ss. 1965—1974. Protokollsutdraget är tryckt i *Kongl. placater, resolutioner och förordningar* för året 1747. Om oron i landet se nedan diskussionen på riddarhuset d. 1 dec.

[4] Malmström, s. 243, jfr s. 252.

[5] Å. klagar själf häröfver i sitt memorial om afsked d. 25 aug. (se nedan). I Springers redan omtalta bref heter det: »jag kan icke veta af hvad grund det talet kommit om den oskyldige herren som går nu i svang». Kyrkoherde Manquer talar i prästeståndet den 2 dec. om det svåra och oskyldiga lidande som drabbat Å., att han »öfverallt, icke allenast här i staden utan ock på landet blifvit i folks omdöme för slika stämplingar misstänkt»; *Prästest:s prot.* 1746/7, p. 1210.

således var afgjord, utfärdade ett nytt protokollsutdrag om stämplingarna, hvilket i själfva verket utgör en vederläggning af det föregående från 15 juli. Målet är vunnet, ryktena hafva gjort sin tjänst, nu kunna de tystna.

Sekreta utskottets extractum protocolli af den 26 november, uppsatt af Löwenhielm och vanligen kalladt upplysningsprotokollet,[1] innehåller hufvudsakligen följande. Med sitt protokollsutdrag af den 15 juli hade utsk. blott afsett att lämna en kraftig förmaning till endräkt, men har nu fått märka att man gifvit saken »en helt annan uttydning; att man velat sträcka den gifna upplysningen till helt andra ämnen än sekr. utsk. i afsikt haft; och att man äfven tagit sig frihet att gissa på personer, som i sådana anslag förments äga del». Utskottet har vid egen undersökning påträffat »ganska många svårigheter, och ibland dem sådana som ej ens kunna nämnas», och har därför ansett försiktigast »att mera vända sin uppmärksamhet på saken än på verktygen», hvilka lätt kunde göra sig oåtkomliga. Därför anser utskottet det medföra skada att mera vidröra saken och slutar med en uppmaning till endräkt och andra medborgerliga dygder.

Tydligare än med dessa skrufvade fraser har man icke kunnat bekänna att man förut målat spöken på väggen.[2] Ständerna läto sig ock icke afspisa alldeles utan förargliga anmärkningar. Då protokollsutdraget förekom på riddarhuset den 1 dec., begärde Börje Schechta ordet och yttrade, att farligheter ej botades med vackra ord, men att hela landet väntade att få upplysning om hvad som var på färde; särskildt hade allmogen i Norrland och Vestergötland vändt sig till honom för att få någon kunskap i saken; norrländingarnes fråga hade han anmält i sekr. utsk., men *utan att få något svar*. Chr. Fr. Klingsporre betviflade hela saken och uttalade offentligt, att han ansåg ryktena vara partitillställningar utan en grand sanning. Äfven Düring intygade det ofantliga uppseende som juliprotokollet väckt i landet; men nu hoppades han, att »något hvar lärer finna att det intet varit så farliga saker som man sig föreställt. Smädeskrifter och pasquiller hade väl i förriga tider också varit i gång, men aldrig hade de förorsakat så mycket larm som under denna riksdag, då hela nationen därigenom blifvit förd i oro och bekymmer».

[1] Äfven detta protokollsutdrag finnes bland Kongl. placater etc.

[2] Jfr om upplysningsprotokollets betydelse och de omständigheter, som framkallade detsamma, Malmström, ss. 263—266.

Han ansåg därför (med många instämmanden), att äfven detta protokoll borde tryckas, »till att betaga den impression som förra extr. prot. gjort»;[1] och detta vardt äfven ständernas beslut.

»Upplysningsprotokollet» och de förhållanden under hvilka det framträdde kasta således ett bredt ljus öfver hattarnes taktik vid detta brydsamma tillfälle. Numera veta vi, att det verkligen legat någon eld under den myckna röken; men det är å andra sidan uppenbart, att hattarne för egna syften blåst upp den till orimliga dimensioner, och att de själfve sörjt för att ryktena skulle utpeka vissa personer, dem de ville åt. Det är också tydligt att målen mot Springer, Hedman och Blackwell varit blotta förpostfäktningar, där de velat eröfra vapen till den afgörande striden. Och att denna strid skulle stånda just emot Åkerhielm, det framskymtar här och där, såsom i Springers berättelse huru de hemligen frågat efter honom, i ryktena själfva, för hvilka han gafs till pris; men klarast i händelsernas egen utveckling.[2]

De mera klarseende i samtiden synas i allmänhet hafva fattat saken på samma sätt. Vittnesbörd därom saknas icke, och just från personer som framför andra bort vara medvetna om de förrädiska planer, hvarom hattarne så mycket talade. Guy Dickens, engelske ministern, skrifver i en berättelse, att hela ryktet om sammansvärjningen var en hattdikt till befrämjande af deras enskilda planer.[3] Ej heller de hattvänliga preussiska och franska sändebudens depescher innehålla någon bestämd uppgift, endast återljud af de löpande ryktena.[4] Af särskildt intresse äro Fredenstjernas ord[5] i den promemoria, som åtföljde Panins depesch af den 7 febr. 1749; med mycken indignation slungar han i hattarnes ansikte den beskyllningen att de själfva för partisyften låtit dylika rykten flyga öfver landet, oaktadt de tills dato icke kunnat utpeka en enda förrädare.[6]

Denna uppfattning — att många fula ryktens egentliga källa var hattpartiet självt, som därmed ville försvaga motståndarnes

[1] *Ridd. och ad. prot.* vid riksdagen 1746/7; Schechta, blad 3778 f.; Düring, bl. 3780 f.

[2] Jfr Fryxell, s. 163: vintern och våren 1747 letade man förgäfves efter bevis emot Å.; »han har ett säkert stöd i sitt goda samvete», skrefvo sändebuden.

[3] Fryxell, s. 129 f.

[4] Fryxell, s. 189 f.

[5] Danielson, Bilagor, s. 54 f.

[6] Det egendomliga med detta vittnesbörd ligger däruti att det härstammar från en man, som själf vid denna tid låg djupt inne i ryska förbindelser. Meningen måste vara, att hattarne med öfverdrift och för själfviska ändamål begagnat den kännedom de möjligen kunnat få om vissa hemliga underhandlingar.

position och stämma allmänna opinionen till sin fördel — den synes också mer eller mindre tydligt hafva föresväfvat alla forskare i denna tidens historia. Den löper igenom Malmströms hela framställning; den är skarpt accentuerad hos Fryxell; och den saknas icke alldeles vare sig hos Danielson eller hos Hjärne.[1] Men om så förhåller sig, så är här ett viktigt uppslag funnet för en rätt dom i den Åkerhielmska saken. Bevisningsvärdet af de rykten, som gingo man och man emellan och därifrån smögo in i utländska ministerrapporter, är försvagadt, i samma mån det blifvit sannolikt att ryktena härstamma från Å:s motståndare själfva. Det får aldrig släppas ur sikte, att det a priori hvilar en misstanke på dylika vittnesbörd — ända tills de åtföljas af mera bestämda uppgifter.

Dessa förberedande anmärkningar torde tjäna till att gifva det rätta perspektivet åt den föreliggande frågan. Hädanefter skall undersökningen begränsa sig till sakens egentliga kärna, Samuel Åkerhielms personliga förhållande i denna upprörda tid.

II.

Innan de nya vittnesmålen i Åkerhielms sak upptagas till pröfning, torde det vara skäl att underkasta rättegångshandlingarna i målet en revision och fästa uppmärksamheten på de gravamina, som verkligen blefvo föremål för domstols handläggning.[2]

---

[1] »Durch solche Massregeln (de tre arresteringarne) suchten die Hüte ihren Gegnern Furcht einzuflössen und die allgemeine Meinung von den verrätherischen Kabalen derselben zu überzeugen», Danielson s. 161. Genom Springers häktning »hoppades man både att med ens skrämma fienderna och att frampressa afslöjanden, som kunde göra dem för alltid oskadliga», Hjärne s. 40.

[2] Handlingarna finnas i ett band i riksarkivet under titeln *Sekr. utskottets deputerades protokoll och handlingar 1747.* Första afdelningen af detta band innehåller protokollerna, 89 blad, daterade från den 31 juli till 23 november; därpå komma koncepterna till dem. Senare delen innehåller »Riks. standers sekr. utskotts herrar deputerades handlingar vid riksdagen 1747», numrerade från 1 till 37. Cit. S. u. dep. prot. och S. u. dep. handl. — Då mitt ämne icke är Å:s *fall*, utan hans *skuld*, må följande öfversikt af processens gång vara nog. Den 6 juli anlades sak emot honom i principalatsfrågan; dagen därpå sattes specialkommissionen, den 21 hänvisades dit äfven bankfrågan (som utom Å. gällde riksråden Cronstedt, Wrangel och Posse) och den 31 började domstolen sina förhandlingar. Actors första inlaga är af den 26 aug.; efter fruktlösa försök att få sin sak dragen inför ständerna själfva (den 22 och 24 sept.) inkom Å. med svar den 12 okt.; härpå följa actors påminnelser af den 24 okt. och Å:s andra svarsskrift af den 2 nov. Den 11 i samma månad insändes handlingarna till sekr. utsk.; den 16 och 21 be-

Actors påståenden i målet bära datum den 26 aug. 1747.[1] Det är en diger inlaga och omfattar trenne anklagelsepunkter, af hvilka bankfrågan gifvit stoff till de tvenne och principalatet till den tredje. Vi känna dessa båda frågor från det föregående såsom brännpunkter för partikampen; och vi hafva sett, huru hattarne sökte af principalatsläran göra en injuriesak genom att däruti inlägga dolda anslag mot rikets fastställda tronföljd. Men det är att märka, att *denna* synpunkt icke här kommer fram, ej heller någonsin under rättegången urgerades. I sitt sista memorial af den 2 nov.[2] yrkar också Å. ett snabbare afgörande, *enär man ju icke anklagade hans uppsåt;* och då domstolen, tydligen med anledning däraf, dagen därpå frågade actor, om han kunde göra något särskildt påstående om dolus, så *måste han svara nej.*[3] Därför var det Löwenhielms hufvudskäl, då han föreslog sakens afgörande direkt inom sekr. utskottet, att »hvarken bankodeputationen eller de 16 deputerade eller actor finnes hafva sagt, det herrar riksråden talat af ond vilja eller uppsåt att skada det allmänna ..... intet spår till sådant finnes i deras rådslag.»[4]

Det var alltså hvad vår tid skulle kalla det *politiska* slaget af ministeransvarighet, som här skulle inför riksrätt tillämpas. Nu uppstår självfnödvändigt den frågan: *hvarför* inskränkte man anklagelsen till så beskaffade punkter, om andra och bättre grunder för en fällande dom förefunnos? Var det kanske så, att man i partiförblindelsen ansåg de anförda punkterna alldeles

slöt utskottet att själft öfvertaga saken, hvarpå specialkommissionen upplöstes den 23. Saken var således kommen inför ett nytt forum och företogs där till behandling den 24 nov.; men i protokollsutdraget härom skiljes emellan rättegångsmålet, som nu definitivt afgjordes, och *»det till riksens ständers afgörande hörande målet, beträffande herr riksr. Å:s begärta afsked»* (Ridd. och ad. prot. bl. 3789). Det synes ej rätt klart, hvilken lott utskottet härmed tilldelat riksdagen; förmodligen blott frågan, om Å. skulle tillerkännas pension eller ej. Emellertid blef saken härigenom dragen inför ännu ett, tredje forum, där den förekom d. 1 dec.; adel och borgare antogo oförändradt utskottets hemställan, prästerna åter förenade sig om ett smickrande anbud till Å. att stanna i rådet; ett par dagar senare ändrade emellertid ståndet sitt votum, sedan Troilius framfört Å:s egen anhållan att få afgå. — Enligt Korffs depescher skulle Troilius härvid hafva uppträdt opåkallad och svikit Å. (Hjärne s. 43; dessa rykten äro bekanta redan för Fryxell, se s. 175, not). Men detta synes föga troligt; äfven prosten Montelius förklarade sig veta, att Å. menade allvar med sin afskedsansökan; Prest. prot. d. 4 dec., p. 1281.

[1] S. u. dep. handl. n:o 26. Actor var assessor David Hollsten, sedan justitiekanslern Löwenhielm undanbedt sig på grund af sina många befattningar; se prot. för den 31 juli och 4 aug.

[2] S. u. dep. handl. n:o 30.

[3] S. u. dep. prot. den 3 nov., bl. 68.

[4] Sekr. utsk:s prot. den 16 nov. 1747, s. 2582 f.

nog för en fällande dom och således kunde spara sig besväret att framdraga mera fördolda saker? Eller ville man blott skrämma och sedan skona? Tidens handlingar gifva oss klara och tydliga svar.

Protokollerna i sekr. utskottet för de dagar (den 6, 7 och 21 juli), på hvilka man beslöt åtalen mot Å., äro färgade af en stark meningsskiljaktighet. Den 6 juli, då det gällde principalatet, påpekades från flera håll, att Å. under valstriderna flera gånger i rådet yrkat Adolf Fredriks val, och att således hans sympatier för principalatet voro af rent teoretisk art; och då dagen därpå fråga var om en extra dömande kommission i målet, afgjordes saken blott genom trenne adliga stämmor.[1] Det synes häraf att utskottet först efter mycken tvekan följde Palmstjernas och ytterlighetsmännens mening; och dock hade utskottet en öfvervägande majoritet af hattar, hvilka intet högre kunde önska än Å:s fall. Det är tydligt, att man själf ansett de gjorda »remarquerna» klenå.

Och hade partiledarne också i början trott sig kunna vinna sitt mål med dessa vapen allena, så fingo de snart märka sitt misstag. Rättegången, begränsad inom de sålunda angifna områdena, kunde icke uppdaga ens ett sken af brottslighet; det började se ut som skulle offret glida dem ur händerna. *Det befanns därför nödvändigt att se sig om efter nya och farligare anklagelsepunkter.*

Den 25 aug. hade Å:s afskedsansökan från rådsämbetet kommit in i sekr. utskottet. Den refererades därifrån till domstolen den 1 sept., och *samma dag beslöt domstolen att kommunicera med den Springerska kommissionen* och begära dess utlåtande, »om och hvad» i dess handlingar kunde finnas *af natur att gravera Å.*[2] Svaret kom i kommissionens protokolls-

---

[1] Sekr. utsk:s prot. ss. 1829—1871 (d. 6 juli; särskildt Kiörnings yttrande s. 1854) och 1874—1908 (d. 7 juli). Å:s försättande under åtal beslöts den förra dagen af alla stånden i utsk., men efter mycket vacklande; specialkommissionen kom till stånd genom borgarnes ja mot prästernas nej samt 16 adelsstämmor emot 13. — För att undvika det förhatliga ordet kommission benämnde man domstolen *Sekr. utsk:s deputerade* (Malmström s. 231). De voro följande: af adeln grefve Henning Gyllenborg (ordförande, ifrig hatt), lagmännen baron Falckenberg, Lilienberg och Giöthenstjerna (tog säte först den 27 aug.), landshöfding Hökerstedt, hofrättsrådet baron Psilander och majoren baron Cronhjort samt assessor Lagerberg; af prästerna professor Browallius, domprosten Filenius, prosten Lidius och kyrkoherde Helin; af borgarne borgmästarne Borg, Omnberg, Jernstedt och Georg Hollsten; alltså 16 personer ur de tre högre stånden, adeln dubbelt mot de öfriga. S. u. dep. prot. d. 31 julii.

[2] S. u. dep. prot., bl. 25 och 26.

utdrag af den 5 sept., sedan kommissionen »i det nogaste och med all uppmärksamhet» sett efter. Denna handling[1] förtjänar vår synnerliga uppmärksamhet, då den sålunda innefattar allt som från *själfva spioneriets härd* kunnat hopletas till Å:s fördärf.

Kommissionen börjar med att omtala några yttranden af Springer, såsom att Å. delade dennes uppfattning af principalatet, att Å. sett hans memorialer vid 1743 års bekanta uppträde och gillat dem, samt att Å. gärna önskade de licentierade mössrådens restitution. Därpå citeras följande ord i ett uppsnappadt bref[2] från Springer till hans broder: »*hos Å. kan du heligt försäkra att han af mig på intet sätt är graverader ehuru de på det allragrufveligaste hotat, utan hafva de gjort eftertänkeliga frågor om hans person hvartill jag allt ej kunnat svarat någon ting utan beropat mig honom till vittne, att aldrig några diskurser varit oss emellan annat än om råg(?)*[3] *som han köpt af mig hvilket de af böckerna funnit och är märkvärdigt, att alla de frågor de gjort om hans person finnes icke ett ord i protokollerna äfvenså om flera herrar af lika kvalitet de hafva frågat om han styrkt mig att maintenera principalatet därpå har jag svarat nej, summa af mig är han intet i det ringaste graverad hvilket du kan den store herren heligt försäkra, icke ens någon annan, allenast några visse små borgmästare, som själfve hafva förut sagt för andra, att de fått pengar af mig till befordran af min sak, jag kan icke veta af hvad grund det talet kommit om den oskyldige herren, som går nu i svang . . . .*» I ett annat bref (likaledes bifogadt handlingarne) säger Springer till brodern: »*bed ock Å. intet frukta, ty han är i intet af mig graverad sat sapienti. A. måste ändtligen läsa min förklaring.*» Vid muntligt förhör (den 14 juli) angående afsikten med dessa försäkringar hade Springer uppgifvit, att det rykte kommit för hans öron, att Å. skulle för hans skull tagas i arrest, hvarför han ville rentvå sig i Å:s ögon. Kommissionen lämnar därhän, huruvida brefven, sedda i ljuset af denna förklaring, kullkasta Springers föregående bekännelser om Å., eller det icke snarare bör anses att slika försäkringar i sig själfva innehålla bevis på någon Springers kännedom om för Å. graverande hemligheter.

---

[1] Koncept i sersk. och heml. prot.

[2] Brefvet är i original bifogadt sersk. och heml. prot. Originalets användning af skiljetecken är bibehållen härofvan.

[3] Ordet otydligt genom inbindningen af protokollhäftet.

Därpå företager kommissionen en granskning af de inkomna hemliga angifvelserna och finner följande: 1) En berättelse, dat. den 14 juli (författad af Adam Rootkirch, original i kommissionens handlingar) omförmäler — föröfrigt utan skäl och bevis — en »skriftligen gjord sammansättning att soutenera h. exc. herr riksrådet baron Å., att förhjälpa h. exc. riksrådet grefve Tessin ur riket och att vara eniga om riksdagens slut.» 2) En annan berättelse af s. d. (ingifven af Olof Klingström, original i kommissionens handlingar) lyder i sin punkt 9 sålunda: »sedan rykte begynt gå, som skulle h. exc. riksrådet Å. tilltalas, säges sådant förfarande skola blifva en viss orsak till rebellion och krig, som på den händelsen måste matureras, helst som han skall haft rätt och förklarat sig tillförlåtligen både angående principalatsquestionen såväl som banken.»[1]

Detta är allt hvad kommissionen har funnit; och den tillägger särskildt, att Å. ej däröfver blifvit hörd.

Så stod saken den 5 sept.; men äfven efteråt inflöto angifvelser, och bland dem har jag funnit en som gäller Å. Den bär datum den 21 okt., har till författare Stephan Löfving och börjar så här: »sedan jag efter mång anläggning sökt att vinna någon kunskap af ryske ministern Korffs här hafda anstalter, och om dess besök, hvilket skedde igenom ryske tolken Johan Kiwitz först, det hans exc. rikets råd Å. *ofta om nätterna med hyrvagn plägat Korffs umgänge*, hvaraf jag sedan vågade mig så muntligen som skrifteligen råda hans exc. till bekännelsen om det han med sig visste, och det förrän kommissionen sattes, på det saken i tysthet kommit att biläggas och höga rikets råder utan vidlyftig ransakning blifvit förenta ....»

Här hafva vi således på ett ställe samlat allt, som i svenska källor före 1747 års utgång kunnat spåras af graverande natur för Å. Att samlingen är fullständig, därför finnes en god borgen i det partihat och det anfallssystem vi i föregående kapitel lärt känna. Fatta vi då dessa vittnesmål närmare under ögonen, så

[1] Det är dessa herrar, Rootkirch och Klingström, hvilka i sersk. och heml. prot. för den 14 juli kallas »tvenne välsinnade, hederliga och välfräjdade män ..... ehuru deras namn för säkerhetens skull voro under försegling bevarade.» Några upplysningar om dem lämnar Malmström, n. till s. 240. — De hemliga angifvarne brukade eljest dölja ej blott sina, utan äfven de utpekades namn. Så angåfvos i en berättelse, som inkom d. 19 aug., »4 vissa höga herrar» för mutor och maskopi med England och Ryssland; en annan skrift af samma dag gällde »en man af någorlunda värde»; d. 21 juli kom en anmälan mot »en af härvarande rikseus adels- och riksdagsmän» o. s. v.

kunna Rootkirchs och Klingströms angifvelser genast utmönstras, då de båda endast innehålla rykten, hvilka, äfven om de vore bestyrkta, icke alls beröra frågan om Å:s personliga skuld, utan endast tjäna att visa det naturliga intresse andra personer hyste för hans sak. Löfvings berättelse har åtminstone en bestämd uppgift och skulle väcka uppmärksamhet — om den flutit ur en mindre grumlig källa. Sagesmannen är känd[1] som en af dessa tvetydiga personer, hvilka hålla till i partitiders osunda atmosfer liksom larver i orenlighet. Berättelsen själf — till innehållet lika vidrig som till formen oredig — bär vittne härom; den börjar med att omtala hans förräderi emot Korff, till hvars tjänst han ställt sig för att kunna spionera ut ryska hemligheter, och slutar med tiggeri om lön för denna bedrift. Och hvilken tilltro skall man kunna skänka en obskur person, som uppger sig hafva oombedd inställt sig hos en af rikets förnämsta herrar och rådt denne att anförtro sina farliga hemligheter åt honom, på det han skulle ställa allt till rätta! Antingen är uppgiften falsk, och då är mannen en lögnare, eller är den sann, och då är mannen föga tillräknelig för sina gärningar; i båda fallen är han olämplig såsom historisk källa.[2]

Återstår oss då endast hvad som under rättegången mot Springer kommit fram. Och äfven här kunna vi genast lämna ur sikte de uppgifter, som otvetydigt afse Å:s välkända och aldrig förnekade åsikter i principalatsfrågan samt hans naturliga intresse af allt som kunde hindra motpartiets seger (de licentierade rådsherrarnes restitution). Härefter blir blott en enda mörk punkt kvar, och den skulle då ligga i de Springerska brefvens hälsning, att *Å. icke på något sätt af Springer blifvit graverad.*

Onekligen se dessa ord besvärande ut, då de tagas för sig själfva utom sitt sammanhang. Men ser man lite närmare efter hvad det då kunde vara för en punkt, där Springer kunnat gravera sin gynnare, så ger lyckligtvis brefvets fortsättning en an-

[1] Se Fryxell, s. 158, not 1, och Danielson, s. 423 (»Es ist klar, dass von solchen Persönlichkeiten .... gerade derartige Nachrichten .... aufgetischt wurden, wie sie .... voraussichtlich erwünscht waren.») Då Danielson jäfvar ett för sig misshagligt påstående därmed, att det hvilar blott på denne mans utsago, så anade han förvisso icke, att från samma håll kommit den *enda bestämda beskyllningen mot Å:s minne i svenska källor.*

[2] Hattarne själfva insågo mer än väl värdelösheten af alla dessa angifvelser; därför handlade de här som i Blackwellska målet, de lade papperen under försegling (hvilken bröts först 1864), Fryxell, s. 158, not 1, jfr s. 181.

tydan därom, som bryter udden af alla svårare misstankar: »*De hafva frågat, om han styrkt mig att maintenera principalatet, därpå har jag svarat nej, summa af mig är han intet i det ringaste graverad.*» Den mystiska hälsningen, under hvars omhölje man kunde vilja spåra dolda landsförrädiska hemligheter, har sålunda icke afseende på något annat och farligare än det gamla kända förhållandet — Å:s sympatier för principalatet. Springers egen förklaring af sina ord visar sig nu fullt sannolik. I fängelset får han höra, att principalatet som fört honom dit hotar äfven hans mäktige gynnare med efterräkningar; han hade icke trott frågan vara så ömtålig och därför förut inför kommissionen berättat åtskilligt om Å:s delaktighet; nu, vid de nya ryktena, inbillar han sig helt naturligt, att Å. skall tillskrifva hans bekännelser sitt öde; han skyndar därför att så godt ske kan genom försäkringar afväpna Å:s misstankar. Springers ord äro dikterade icke af medbrottslingens solidaritetskänsla, utan af handelsmannens intresse att i det längsta hålla sig väl med en betydande kund. Att denna uppfattning af brefvet är den rätta får ett afgörande stöd däruti nnan, att detta eljest så värdefulla uppslag *lämnades under rättegången emot Å. obeaktadt* och icke gaf anledning till några vidare efterforskningar. Redan den 20 aug. har actor i Å:ska saken kommit underfund därmed och hemställer inför domstolen, om man ej borde infordra Å:s förklaring; men domstolen fann ej detta skäligt för tillfället,[1] och saken återkom icke.

Det har sålunda visat sig, att kommissionens gravamenslista icke i en enda punkt gömde något verkligt bevis. *Domstolen öfver Å. fann själf att däraf intet kunde göras;* efter öfvervägande inom de deputerade den 7 sept. insändes listan till sekr. utskottet — och försvann. Väl uppgaf utskottet ännu icke hoppet, det afslog Å:s afskedsansökan (den 14 sept.); men då inga flere angifvelser inkommo, och då det till slut vardt uppenbart, att intet påstående kunde göras angående den anklagades uppsåt,[2] så befanns domstolen öfverflödig och utskottet tog saken i egna händer. Specialkommissionens inställande har således ingalunda berott på något parlamentariskt vindkast, hvarigenom hattarnes moderata element fick öfverhanden — såsom Danielson

[1] S. u. dep. prot., bl. 18.
[2] Se ofvan s. 12.

föreställt sig;[1] rätta förhållandet är, att domstolen upplöstes först sedan alla försök att finna bevis strandat.

Då därför saken den 24 nov. företogs till afgörande i sekr. utskottet,[2] så frikände Löwenhielm (räknad bland hattarnes ledare) helt och hållet, och Alstrin »kunde af intet, som på Åkerhielm blifvit anmärkt, finna skälig anledning minska det till hans exc. hysta goda förtroende;» då emellertid Å. själf begärt afsked, så röstade han därför, dock med villkor att »sekr. utsk. lämnar hans exc. det välförtjänta vittnesbörd, hvarom han själf anhållit, att det nämligen icke befunnits, att han haft någon del i sådana styggeliga ämnen, som sekr. utsk. i extr. prot. af den 15 juli sistlidne omrört.»[3] Utskottet fann billigheten i denna begäran; och i dess protokollsutdrag för denna dag, den 24 nov., läses följande:[4]

Utskottet bör »icke underlåta vid handen gifva, det herr riksrådet uti sitt till sekr. utsk. ingifna memorial[5] bland annat anfört, huru det rört dess innersta, att man i staden och kanhända öfver hela riket uppfattat misstankar, som skulle han äga någon delaktighet i de grofva och vederstyggeliga ämnen, som sekr. utsk. fått kunskap om, och hvarom uti dess extr. prot. af den 15 juli förmäles; om därtill minsta spår emot honom gifves, så beder han ej allenast, utan enständigt påstår, att sekr. utsk. då icke ville sig öfver hans ansökning om afsked yttra, innan den allranogaste ransakning föregått, hvarvid dess oskuld aldrig skulle undertryckas eller dess ära få någon fläck. Men om sekr. utsk. skulle finna, att man oskäligen lånt herr riksrådet del uti sådane stycker, så gör herr riksrådet sig försäkrad om ett rättvist betygande därom .... Öfver allt detta herr riksr. i merbesagda dess memorial anfört, utlåter sig sekr. utsk., att *emedan det med all trygghet kan betyga, att uti dess handlingar icke finnes något skäl, att herr riksr. och öfverstemarskalken haft någon delaktighet uti de vederstyggeliga ämnen, som uti dess extr. prot. af den 15 juli omrörde äro, så tror sekr. utsk. sin*

[1] Danielson, s. 204. D. har af svenska källor här endast begagnat Malmström och har sålunda varit okunnig om de hemliga undersökningar som anställdes för att finna bevis mot Å. Det synes dock, som om man bort ana något sådant redan på grund af den långa tid rättegången varade, trots det att Å. omedelbart och öppet erkänt i de synliga käromålen.

[2] Sekr. utsk:s prot., ss. 2693–2740.

[3] Ibm, s. 2712.

[4] Finnes i Ridd. och ad. prot. den 1 dec.; se bl. 3789 f.

[5] Af den 25 aug; likaså i hans svarsskrift till de deputerade af den 12 okt.

skyldighet vara att, sanningen och rättvisan till styrko, däröfver detta offentliga intygandet meddela, på det herr riksr. af omilda tankar i så måtto ej vidare må besvärad blifva.»[1]

Efter tusende ansträngningar, förklenande ryktens utspridande, upptagande af hemliga angifvelser, rättegångar inför partidomstolar förda och af det laglösa godtycket ledda, hatets och fruktans alla lömska krafter lössläppta — efter allt blef sålunda detta resultatet. Icke nog med att hattarne måste afstå från strängare åtgärder emot sin fiende, de måste själfva inför världen utropa hans oskuld. Ur nätet af snärjande planer går han ut med en lysande upprättelse för sin ära. —

Så står saken efter de svenska källornas vittnesbörd. Har då Å:s verkliga räddning legat icke i egen oskuld, blott i hans fienders vanmakt, i spionernas blindhet? Var det i själfva verket blott af brist på bevis han kändes fri?

III.

Den föregående undersökningen har velat visa: att hattarne betraktade Å. som sin hufvudfiende; att de själfva sörjt för att hans namn kom i vanrykte; att de satte alla sina dolda krafter i rörelse för att komma honom in på lifvet; att de, först sedan detta misslyckats, inställde förföljelsen; och att de till sist kände sig föranlåtna att öppet intyga hans oskuld i en officiell handling. Ett sådant intyg — härstammande från ett håll, där man gjort allt för att slippa utställa det — kan icke frånkännas en stark vikt och betydelse. Försåvidt öfverhufvud en persons oförvitlighet kan på positiv väg ådagaläggas, så synes detta vara vederfaret Samuel Åkerhielm genom sekreta utskottets protokoll af den 24 nov. 1747.

Det har därför varit ägnadt att väcka mindre vanlig öfverraskning, då Korffs depescher nu hafva stått upp ur sina gömmor

[1] Under diskussionen på riddarhuset den 1 dec. ansåg Ehrenhielm, att detta offentliga erkännande bort få en ännu eklatantare form (»att icke en gång minsta tecken eller anledning funnits»). Landtmarskalken genmälde att de valda uttrycken voro lika goda, »annars kunde jämväl med skäl sägas, att verkligen intet något tecken eller minsta spår funnits». Ridd. och ad. prot., bl. 3792. Då därpå Düring i ett varmt loftal öfver Å. vände sig direkt till landtmarskalken och förelade honom tvenne frågor, om riket haft någon skada af Å:s rådslag, och om det eljest på något sätt befunnits att Å. haft uppsåt att skada — så svarade landtmarskalken obetingadt nej; ibm, bl. 3796. Visserligen hörde både landtmarskalken och Düring till hattarnes motståndare.

i Moskva-arkivet och berättat, att Å. verkligen har haft en svår skuld på sitt samvete; ty åtminstone sedan riksdagens början 1746 har han, såsom mössornas främste man, varit intimt bunden vid Ryssland, så intimt till och med, att han vid flera tillfällen underhandlat om dess väpnade inblandning i Sveriges öden.

Sedda i ljuset af våra föregående resultat, vilja alltså dessa nya vittnesmål säga, att Å. skulle under hela riksdagen underhållit täta, förrädiska förbindelser med landsfienden, medan hans motståndare öfverallt förgäfves spanade efter bevis emot honom! Han skulle hafva undgått upptäckt, ehuru tiden vimlade af angifvare och spioner, och partihatet hvässade sina skarpaste vapen öfver hans hufvud!

Det måste erkännas att skenet är emot den nyupptäckte angifvaren. Det är så äfven af en annan grund, vittnets egen karakter. Äldre ryska ministerdepescher hafva en dålig kurs bland historiens urkunder, och baron von Korffs depescher torde icke utgöra något undantag. Han är känd såsom en i hög grad tilltagsen och självgod, men på samma gång okritisk och partisk herre,[1] och där man varit i tillfälle att kontrollera hans uppgifter genom jämförelse med officiella akter, har man ock kunnat konstatera betänkliga misstag.[2] Det ligger nära till hands att antaga, att Korff låtit själfviska bevekelsegrunder färga sina berättelser; och vid en värdesättning af dem måste man alltid taga denna möjlighet med i räkningen. Det måste vara fullt bestämda uppgifter och därtill sådana, af hvilkas framförande han icke kunnat beräkna någon fördel, för att vi obetingadt skola sätta tro till dem.

Skenet är emot de nya uppgifterna äfven därför, att de icke sällan motsäga hvarandra. Där finnas sålunda uttalanden, som gå i alldeles samma väg som sekr. utskottets sedebetyg. Så läses i en af Korffs depescher[3] följande omdöme öfver Å.: »hans bon sens och goda samvete, den raka väg han vandrar, den goda sak han försvarar, lagarne, som han har på sin sida, och hans inneboende mod och ståndaktighet gifva hans ord kraft och eftertryck.» I en annan depesch (af den 24 okt. 1746) heter det, att man icke behöfde beräkna några penningar för de patriotiska

[1] Hjärne, s. 33.

[2] Stavenow, Till belysning af partistriden vid riksdagen 1746—7 (1890), ss. 52—57.

[3] Citerad af Hjärne, s. 41. Det vore af intresse att känna datum på denna depesch.

riksråden; de voro omutliga, med penningar uträttade man hos dem intet.[1] Än större vikt måste läggas på Å:s egna ord i ett bref till Korff, som denne meddelar, skrifvet under rättegången på sensommaren 1747; Å. åberopar där sitt rena samvete och vädjar till Korff själf, att han »utan att mottaga en skilling blott af nit för sitt fäderneslands välfärd och för den goda saken städse hade talat så, som hans ämbete kräfde.»[2] Så yttrar sig säkerligen icke landsförrädaren till sin frestare.

Måste man således af allmänna grunder med en viss försiktighet upptaga de Korffska uppgifterna själfva, så vill det å andra sidan synas, som om den nyaste kritiken läst mera i dem än där verkligen står. Man synes hafva utgått ifrån en falsk föreställning i afseende på Å:s förhållande till mösspartiet. Man har utan vidare tagit för en afgjord sak, att Å. var partiets hufvud och kärna, och att han således måste vara medansvarig för partiets alla förvilleiser. Detta torde dock, trots alla beröringspunkter mellan Å. och mössorna, icke vara så säkert. Det är att märka, att Korff på flera ställen tydligen sätter Å. i en undantagsställning, skild ifrån det egentliga partiet, liksom han mer än en gång antyder principiella skiljaktigheter i hans och partiets åsikter. Väl uppgifves[3] att Å. »samlat partiets bästa hufvuden» i en konselj, där utom honom själf vissa namngifna personer sutto; men just i detta sammanhang säges,[4] att Korff tillsammans med Å. riktat uppfordringar till partiets anförare — sålunda två parter mot en tredje; och strax förut, vid tal om partiets organisation, läses att mössorna samlas hos Kocken eller Nerés, därvid äfven Bonde och Bjelke infinna sig; först efter öfverläggning därstädes förfoga de sig till Å. att meddela honom sina planer och inhämta hans omdöme[5] — alltså står han åter i viss mån som en särskild part. Dessa antydningar blifva till visshet om man fäster ögat vid det enkla sakförhållandet, att Å. *icke var mössornas kandidat vid landtmarskalksvalet.* På hattarnes sida nämnas då deras yppersta män, Tessin, Palmstjerna, Ekeblad; mössorna åter »hade ingen annan att föreslå än Ungern-Stern-

[1] Danielson, s. 126. Detta intyg synes äfven D. fullt bevisande och tillräckligt, men icke uteslutande enstaka undantag, ibm, sid. 215 f.
[2] Hjärne, s. 42.
[3] Danielson, s. 139, efter Korffs dep. af 23 dec. 1746 och 27 febr. 1747.
[4] Danielson, s. 138.
[5] Danielson, s. 125. — Kocken ansågs af engelska sändebudet Guy Dickens vara jämte Å. Sveriges förnämsta politiska förmåga; se dep. af 20 okt. 1747, Danielson, Bilagor s. 161.

berg, oaktadt de visst icke varit nöjda med honom vid föregående riksdag.»[1] Huru kan detta stå tillsammans med den uppfattningen, att Å. var en partiman i mössornas led? Ojämförligt öfverlägsen såväl Ungern-Sternberg som hvarje annan i duglighet och anseende, borde han väl i ty fall närmast hafva kommit ifråga vid detta viktiga val.[2] Förhållandet är sålunda ägnadt att kasta ett klart ljus öfver Å:s verkliga ställning. Mössorna kunde icke gifva sina röster åt Arvid Horns motståndare. Och huru nära mössorna han än blifvit förd af gemensamma intressen, så hade han dock alltid kvar för mycket självständighet för att binda sig till händer och fötter vid ett partiprogram.

Hämed är ett nytt viktigt resultat vunnet. Det måste särskildt bevisas, att Å. deltog i mössornas brottsliga planer, ty hans och deras vägar sammanföllo visst icke alltid. Jag har icke hos Danielson funnit någon uppgift, som motsäger detta resultat. Att Å. omtalas hafva suttit tillsammans med kända mössor i sammankomster med Korff (där inga förrädiska anläggningar varit å bane),[3] det räcker långt ifrån till att bevisa hans solidaritet med partiet. Granskar man så uppgifterna om de landsförrädiska förslag, som tid efter annan inlämnades till Korff af »die Patrioten», »die Wohlgesinnten», »die gutgesinnte Partei», så finnes ingenstädes Å:s namn. De första skriftliga inlagorna af förrädisk natur (efter den 27 sept.) härstamma från »några patrioter». Huru obestämdt detta uttryck var, visar ett reskript från Petersburg till Korff, en af de sista dagarna af året 1746,[4] där regeringen begär att få veta, hvilka dessa patrioter egentligen äro, och tillägger en särskild förfrågan, om *förslagen ens voro bekanta för Å.* Det enda svar på denna fråga, som jag hos Danielson kunnat upptäcka, står på s. 172, där Korff i depescher af den 12 och 24 febr. 1747 omnämner ett nytt projekt författadt af Nerés, Arckenholtz, Warmholtz och Serenius och säger, att från dessa samma män härstammade förslaget från förra hösten; han kan icke ens bestämdt uppgifva att planerna varit före i »konseljen». På samma sätt förhåller det sig med allt obestämdt tal om mössornas glädje vid Rysslands hotande steg o. d., Å:s personliga andel står icke att finna;

[1] Malmström, s. 177 f.
[2] Hans riksrådsämbete kan icke hafva varit i vägen, ty detta hindrade icke hattarne att samlas omkring Tessins kandidatur.
[3] Uppgifter i rapporter från den 22 aug., den 12 sept., den 19 okt. 1746.
[4] Danielson, s. 148 f.

han synes icke till ens vid underhandlingarne om Ranchstedts beskickning, ehuru han väl i denna viktiga partisak borde hafva varit lika intresserad som Staël von Holstein och Bjelke,[1] därest han verkligen fullständigt burit mössornas färger.

Det må erkännas, att det icke är godt att göra något bestämdt påstående, så länge icke Korffs egna rapporter föreligga; men försåvidt de af den nyaste kritiken blifvit begagnade, så har det öfvervägande antalet beskyllningar emot Å. haft sin rot i en förutfattad åsikt, att hans hand var med i allt som från mösspartiets sida förehades. Då denna grund blifvit bortryckt, så kvarstå — efter hvad vi kunnat finna — endast tvenne direkt emot honom riktade gravamina, för tiden före hans fall. Det ena står på s. 136 hos Danielson, där Å. säges önska nya deklarationer af Ryssland (vid slutet af år 1746); det andra finnes bland Danielsons bilagor s. 100, en depesch af franska sändebudet Lanmary (den 21 okt. 1746), som omtalar en sammankomst hos Å., där i Korffs närvaro förrädiska planer lades. Den förra uppgiften har emellertid icke mycket att betyda, och den senare göres misstänkt därigenom att Korff — som ju skall hafva varit närvarande och som gör så vidlyftigt reda för alla sina förbindelser med svenskarne — icke tyckes hafva ett ord därom i sina rapporter; äfven preussiska ministern är lika okunnig därom,[2] och då Lanmary icke berättar som ögonvittne utan blott säger sig »veta» om förhållandet, så kunna vi tryggt skrifva uppgiften på de af hattarne utspridda ryktenas räkning.

Alltså, hela skaran af besvärande uppgifter har hittills lämnat endast tvenne säkra resultat,[3] hvilka redan förut icke varit så alldeles obekanta:[4] att Å. har umgåtts med och i politiska ämnen rådplägat med främmande ministrar, samt att han haft sin hand med vid utdelningen af ryska penningar. Detta öfverensstämde väl med tidens begrepp om den politiska moralen och bör därför icke heller i eftervärldens ögon räknas honom alltför

---

[1] Danielson s. 183 f. Hjärnes tro (s. 39), att R. fått sitt uppdrag i mössornas konselj, grundar sig icke på någon särskild uppgift.

[2] Danielson, s. 142. — Enligt Lanmarys uppgift skulle sekr. utskottet fått kunskap om de planer som här förehades — en rysk truppdemonstration vid finska gränsen och därefter truppernas inryckande i den lämpliga årstiden — och vidtagit anstalter till Finlands försvar. *Är det nu möjligt, att utskottet kunnat ge Å. ett sådant vedermäle som skett, om detta är sanning?*

[3] Härmed är ingalunda sagdt, att de nya uppgifterna om mössornas hemliga utgöranden i allmänhet skulle hafva gifvit så magra resultat; vår undersökning och bevisföring gäller alltid och uteslutande Å:s personliga delaktighet.

[4] Se Malmström, ss. 172, 307, n. till s. 12.

mycket till ondo. Och värre har det efter all sannolikhet icke varit. Vi hafva sålunda icke rätt att betvifla att Å. talar ur hjärtat, då han i sitt memorial till domstolen af den 12 okt. »inför lefvande Gud» betygar, att han i alla sina rådslag endast sett på rikets sannskyldiga nytta. »Naturen har förnekat mig», så falla hans ord, »åtskilliga förmåner och tilldelt mig vissa lotter, som mindre behaga. Men ett ärligt hjärta emot öfverhet och riket, uppriktighet emot vänner och ordhållighet emot hvar man hoppas jag med Guds nåd äga till fullkomligt mått, och de egenskaper skola blifva min enda prydnad äfvensom de äro mitt enda arf.» »Min önskan för framtiden», slutar han, »skall alltid förnämligast bestå uti öfverhetens och rikets välgång; mig skall aldrig uti sinnet komma att antingen anstifta oenighet emellan mine medbröder eller till någon fördel betjäna mig däraf, om den beklagligen skulle uppkomma. Mitt göromål skall blifva att kristeligen bereda mig till min hädanfärd och att med mitt uppförande öfvertyga riksens ständer, att om jag ej nog erfarit att vara en lycklig rådsherre, jag dock fullkomligen lärt att vara en god undersåte.»[1]

Det var samma försäkringar han gifvit i sitt memorial till sekr. utskottet den 25 aug. Han betygar där »sitt fasta uppsåt vara att tillbringa sina öfriga dagar uti stillhet och ro; att som ingenting kan vara honom kärare än fäderneslandet, så skall ock ingenting vara honom högre om hjärtat än att hvarken själf eller genom andras biträde åstadkomma någon rörelse ibland riksens ständer, eller att vid dessa grannlaga tider lämna illviljande hopp och fägnad öfver oenighetens tilltagande; och denna ömhet för riket skall ock föranlåta honom att aldrig ångra, mindre direkte eller indirekte önska någon ändring i det han nu söker . . .»[2]

Har Å. hållit dessa högtidliga försäkringar? Malmström och äldre forskare veta icke annat, men den nyaste forskningen har åtskilligt därom att säga, som icke bör lämnas opröfvadt.

---

[1] S. u. dep. handl. n:r 28.
[2] Ridd. och ad. prot., bl. 3789.

IV.

De nya bidrag till Å:s historia, som Danielson framdragit för tiden efter hans fall, äro följande: 1) uppgifter[1] om ett möte mellan Å. och Korff på Å:s gods Margretelund, i de sista dagarne af april 1748, hvilket möte lärer slutat så, att Å. af den andres hand mottog en penningeskänk och ställde sina råd för framtiden till Rysslands förfogande; 2) Panins depescher af den 12 aug. och den 2 dec. 1748,[2] hvilka omtala möten emellan denne Korffs efterträdare och Å., hvarvid Å. med glädje skall hafva mottagit underrättelsen om en tillämnad rysk invasion samt lämnat sina välbetänkta råd därtill; 3) Panins depesch af den 23 maj 1749,[3] enligt hvilken Å. och Fredenstjerna skulle hafva vid en sammankomst enats om de tankar och planer, som innehållas i den riksförrädiska skriften *Unvorgreiflicher Entwurf*; 4) Panins depesch af den 21 juli 1749,[4] som omtalar ett möte emellan Reuterholm och Å., därvid Å. med allvar afvisar hvarje närmare förbindelse med Ryssland och betonar en sannt fosterländsk synpunkt; samt 5) Panins depesch af den 21 sept. 1750[5] angående ett sista möte med Å., där denne rådde Ryssland att draga sig tillbaka från sin framskjutna ställning i de svenska affärerna. Härtill komma, till belysning af Å:s förhållande, tvenne redan kända svenska källor: 6) Hoofs berättelse, hösten 1749, att Å. och Fredenstjerna voro hufvudmän för en konspiration; och 7) major Boyes relation, från ungefär samma tid, huru han hade å Panins vägnar föreslagit Å. att jämte Bjelke ställa sig i spetsen för ett ryskt parti, men erhållit ett bestämdt afvisande svar.[6]

Som man ser falla dessa underrättelser inom tvenne motsatta kategorier, i det n:r 1, 2, 3 och 6 afgjordt framställa Å.

---

[1] Egendomligt nog saknar denna märkliga berättelse i Danielsons framställning, ss. 226—228, stöd af uppgifven källa.

[2] Ibm, ss. 269 f., 278 f.

[3] Ibm, s. 340 f.

[4] Ibm, s. 353 f.

[5] Ibm, s. 415 f.

[6] Hvad Danielson för öfrigt har att berätta rörande Å. från denna tid — att Warmholtz föreslog honom till ledare (Panins dep. af 27 maj 1748), att ryska regeringen uppmanar Panin att kommunicera med Å. (depp. af 22 okt., 27 nov. 1748, maj 1749) — kan tryggt lämnas ur sikte; ty det behöfver ingen annan förklaring än de gamla rykten, som icke ville släppa Å:s namn, sedan de en gång bemäktigat sig detsamma.

i en förrädares skepnad, men n:r 4, 5 och 7 lika bestämdt två honom ren igen. Vi skola först betrakta det senare slaget, och göra sålunda början med n:r 4, Reuterholms berättelse, hvilken såsom Hjärne anmärker »måste anses trovärdig, enär R. icke kunde hafva någon fördel af att föra Panin bakom ljuset angående Å:s yttranden».[1]

Skrämd af hattarnes föregifna revolutionsplaner, sände Panin den unge baron Axel Reuterholm till Å., som vistades på sitt Margretelund, för att förmå honom till ett personligt sammanträffande med ryske ministern. Tvenne gånger framförde Reuterholm sitt ärende, men Å. vägrade bestämdt. Rapporten i fråga rör det andra mötet. Enligt densamma har Å. med bekymmer hört Panins meddelanden och uttalat det hoppet att en gång kunna bidraga till landets räddning från förrädarnes onda anslag; men nu, då han stod ensam och det syntes som om försynen ville betjäna sig af andra makter till Sveriges räddning, nu kunde han blott afbida fullbordan af den Allsmäktiges beslut. »*Då det synes*» — Reuterholm säger sig meddela Å:s yttranden nästan ordagrannt — »*att denna förändring icke kan ske utan skarpare och verksammare medel än de hittills använda*, enär vissa förrädares ondska har fört sakerna till deras yttersta spets, *så tror jag icke att en god undersåte kan med rent samvete inblanda sina råd i slika företag, hvilka uteslutande bero på ett främmande hof och därför naturligtvis icke kunna vara så i allo milda och lagliga, som är förenligt med en undersåtes trohetskänslor för fäderneslandet*». Han kan därför icke »taga del i några anordningar för verksamt ingripande, hvad fäderneslandet augår».[2]

Väl har Danielson från sin ståndpunkt skäl att anmärka, att dylika ord klinga »egendomligt» i Å:s mun. Öppen och manlig som förklaringen är, öfverensstämmer den så fullkomligt med den gamla historieforskningens bild af Å., att den utan tvifvel måste anses som ett bestämdt motbevis mot de nya beskyllningarna, ett bevis som kastar sin bevisande kraft långt utöfver det tillfälle som är i fråga. Det förefaller oss icke psykologiskt tänkbart att en man med högförräderi på sitt samvete skulle kunna tala så, och detta just inför sin förtrogne, som skulle känna alla hans steg och veta, att han i åratal kränkt alla de grundsatser med

[1] Hjärne, s. 99.
[2] Efter referaten hos Danielson, s. 354, n., och Hjärne, s. 99 f.

hvilka han nu söker komma ifrån en fortsättning på brottets bana.[1]

Alldeles samma vittnesbörd bär major Boyes relation (n:r 7 härofvan), som synes beröra samtidiga förhållanden från sommaren eller hösten 1749.[2] Panin talar med Boye om önskvärdheten af att ett ryskt parti organiseras till nästa riksdag och svårigheterna att finna en lämplig hufvudman. På Boyes fråga om icke Å. skulle kunna förmås därtill, svarar Panin att »hans önskan vore, att högbemälte herre ville sig det åtaga, *men hans uppförande hade hela tiden varit sådant, att han därom intet kunde göra sig försäkrader*, efter han på så lång tid intet kunnat råka honom och att han aldrig komme hit till staden» (ark n:r 8 i berättelsen). Boye erbjöd sig emellertid att försöka hos honom och hos Bjelke; han talade först vid den senare men fick nekande svar, och sporde då honom, om han trodde att Å. kunde vara till saken benägen; härpå gaf Bjelke till svar, att han ej på länge talat vid Å., men betviflade hans redobogenhet (ark n:r 9). Efter ytterligare rådplägning med Panin reste nu Boye ut till Margretelund och framförde Panins helsningar till Å., som då »mycket tvärt» utbröt: »jag undrar hvad han nu vill hafva!» (ark n:r 11). Då Boye nu ryckte fram med förslaget, att Å. skulle »taga sig af affärerna» vid den stundande riksdagen, så fick han följande drastiska svar: »*nej, min k. bror, om ni eller någon annan nu eller i framtiden får se mig någonsin blanda mig uti sådana affärer, så skall ni och hvar människa få spotta mig uti synen;* och utomdess kan jag säga eder, att med Ryssland kan nu ingen ingå uti deras vyer, ty hvad vilja de hafva af oss? Att vi nu åter skulle upphäfva den med konungen i Preussen ingångna alliansen, det kan ingen, som menar riket väl, göra, ty om det skedde, så gjorde vi oss till ett löje för hela världen, och hvem ville någonsin sedan sluta alliance med oss, när vi intet voro mera att lita på, utan att vi slöto den ena riksdagen och upphäfde den andra, och utom dess vill jag säga eder, att mig är nogsamt bekant, att riket intet kan vara

[1] Man må icke invända att Å:s ord voro afsedda för Reuterholm (med hvilken han till äfventyrs hittills ej kommit i beröring); ty Å. visste, att han kom ifrån Panin och skulle föra hans ord till denne, liksom denne sedan skulle inberätta dem i Petersburg.

[2] »Major Boyes relation om dess på befallning plägade förtroende och korrespondance med ryske sekreteraren Simolin; uppläst i rådet den 20 och 22 juni 1751; utom protokoll», finnes för närvarande bland riksarkivets Muscovitica: *Förhandlingar mellan Sverige och Ryssland 1748—71.*

utan subsidiemedel, som vi nu årligen få af Frankrike, alltså är det orådligt att på något sätt tänka på att ändra sådant som skulle minska rikets inkomster; *och om allt det intet låge mig i vägen, så vore jag en narr, om jag någonsin melerade mig uti slika affärer»* (ark n:r 12). — Strax därpå ankom Å. till Stockholm, hvarvid Panin genast gick för att söka honom. Dagen därpå, då Boye som vanligt var till middag hos Panin, tog denne honom afsides, och sade med en bedröfvad min: »med den mannen är intet att uträtta. Han har alldeles afslagit allt hvad jag proponerat honom» (ark n:r 13).

Utan att kunna framställa något påstående med afseende å denna berättelses pålitlighet i allmänhet,[1] vill jag blott anmärka, att Boye i dessa punkter icke kunnat hafva den ringaste fördel af att vanställa fakta, och att uppgifterna därför måste tagas för goda, liksom de alltigenom stämma med andra för samma tid. Hvad vi om den kommande tiden veta, intygar också på det fullkomligaste sanningen i Reuterholms och Boyes berättelser. Endast en gång till skymtar Å. fram i främlingarnas berättelser, och då blott för att öfvertyga Panin om det gagnlösa i Rysslands politik (se ofvan n:r 5). Ett resultat står fast och oanfäktadt: *i juli månad 1749* och allt framgent är Å. fullständigt oskyldig till de svarta brott man velat tillskrifva honom. Gå vi nu tillbaka till den andra kategorien af nya vittnesbörd, de anklagande, så befinnes det att raden slutar i *maj 1749*, då han ännu skall hafva legat djupt inne i förrädiska anslag med Fredenstjerna. Under förutsättning att detta är lika riktigt, måste alltså sammanhanget hafva varit sådant, att Å. efter sitt fall har legat i maskopi med fosterlandets fiender ända till maj 1749, men därpå helt plötsligt, före juli månad, kastat om och blifvit den gamle patrioten igen, sådan den i Reuterholms och Boyes berättelser visar sig. Helt naturligt måste man spörja efter orsaken till denna förunderliga förvandling; något måste hafva händt, som kunnat motivera den, men hvad? Danielson och Hjärne hafva båda insett att detta tarfvar förklaring, och båda hänvisat till *upptäckten af Hoofs stämplingar* såsom en omständighet den där tvang Å. till försiktighet.[2]

Förklaringen låter plausibel, men strandar ohjälpligt på fakta. *Hoof arresterades den 2 augusti* (eller tidigast dagen

[1] Boyes relation omnämnes af Malmström (a. till s. 338) med föga beröm.
[2] Danielson, s. 354; Hjärne, s. 98.

därförut),[1] således *efter* Å:s märkliga frontförändring, om hvilken vi läsa i rapporten af den 21 juli.

Och i själfva verket finnes ingenting annat heller, som kunde förklara omslaget. Den enda hithörande omständighet som inträffat emellan maj och juli är »upptäckten» af de förfalskade akterna angående sekr. utskottets planer emot statsskicket — en uppbygglig historia, som nogsamt visar på hvilket gungfly man rör sig, om man alltför mycket litar på denna tids diplomatiska akter. Men denna sak kan icke på minsta vis tjäna oss som nyckel till gåtan, ty antingen har Å. betviflat sakens riktighet, och då är ställningen för honom oförändrad, eller har han satt tro därtill, och då borde han väl blifvit ifrigare än någonsin att befrämja räddningen. Således — ger man de nya ministerberättelserna obetingadt vitsord, då stannar man i det resultat, att Å., efter långa mörka bedrifter, en vacker dag utan ringaste skäl eller anledning kastar masken och står där — som en sann och uppriktig fosterlandsvän!

I samma mån som detta resultat befinnes oantagligt, i samma mån växer tviflet på angifvelserna för tiden före juli månad 1749 — ty de *frikännande* vittnesmålen, för tiden därefter, de hafva från alla håll befunnits säkra. Äfven här är således skenet bestämdt emot de fällande vittnena, och det behöfves icke mycket till för att jäfvet skall blifva fullständigt. Med dessa förutsättningar gå vi nu att mönstra dem något närmare.

Den sista anklagelsen, den från maj månad 1749 (ofvan n:r 3), lyder så, att hofrättsrådet Fredenstjerna en dag infinner sig hos Panin och omtalar, att han med några vänner besökt Å. på Margretelund, hvarvid de öfverlagt om bästa sättet att hjälpa fienden in i landet; och resultatet af dessa öfverläggningar skulle hafva blifvit det af Fredenstjerna utarbetade *Unvorgreifflicher Entwurf* — utan tvifvel en af de brottsligaste skrifter hvarmed en medborgare någonsin förrådt sitt fosterland.[2] Sagesmannen är alltså Fredenstjerna, och alltsammans hvilar endast på hans personliga tillförlitlighet. Den mannen har länge varit känd som en ifrig partiman och en entusiastisk natur, blindt tillgifven frihetstidens idéer, hvilka han tilldels betraktade som sitt eget verk, och hvilka han trodde i fara för hattarne.

[1] Se bref från kronolänsman Hasselqvist till landshöfding Falckenberg af den 2 aug. i protokollerna om Hoofs stämplingar; jfr nedan.
[2] Danielson, s. 340 ff., bilagor ss. 58—71; Hjärne, s. 94.

Efter de upplysningar Danielson om honom lämnat, kan det ej längre betviflas, att han af partisinne försvurit sig åt Ryssland. Hans skrifter emot de rådande i Sverige andas en fanatisk förbittring, som föga tog hänsyn till sanning och rättvisa. Skarpt faller ljuset öfver hans person, då vi studera hans beteende vid upptäckten af de förfalskade akterna angående statsskickets förändring. Upptäckten var honom mycket välkommen, ty den borde vara Ryssland en kraftig sporre till ingripande emot hans hatade svenske motståndare; därför gör han allt för att hålla Panin kvar i tron på de upptäckta handlingarnas äkthet, och då Panin det oaktadt till sist börjar tvifla, så företager han ett systematiskt bedrägeri och serverar Panin en historia, i hvilken notoriskt icke en bokstaf är sann.[1] Ett intresse, som icke skydde sådana medel, är mer än tillräckligt starkt att förklara äfven uppgifterna från maj månad 1749; genom att infläta Å:s berömda namn i sina planer har Fredenstjerna velat gifva dem ökad pondus inför Ryssland och påskynda deras fullbordan.

Ungefär jämt ett år före den af Fredenstjerna uppgifna tiden skall det möte på Margretelund hafva ägt rum, där Å. sålde sig till Ryssland för 4,600 rubel (besvärspunkten n:r 1 härofvan).[2] Det är Korff, som här är sagesmannen. Om vi försöksvis skulle antaga att bakom dessa uppgifter döljer sig en liten spekulation för egen vinning? Vi må därvid behålla i minnet, att Korff ständigt hade dåliga affärer och i sin förvaltning af främmande medel förut visat betänkligt lösa principer.[3] Det må ock märkas, att frestelsen här var stor och tillfället i hög grad lockande. En viss penningesumma är vid riksdagens början ställd till hans förfogande för att genom honom komma landtmarskalken Ungern-Sternberg till del. Korff »vinner emellertid den öfvertygelse att denne har gått öfver till motpartiet»;[4] och ryska kejsarinnan, som känner Å:sryssvänliga tänkesätt, befaller honom då att hembjuda pengarne till denne. Nu är ögonblicket kommet att med minsta risk bereda den egna kassan en betydande vinst. Med mycken slughet bevarar Korff skenet alltigenom; han låter icke Å. omedelbart mottaga gåfvan, ty han har förut i sina depescher framställt Å. som en man med fast karakter och rena händer;

---

[1] Hjärne, s. 97; Danielson, s. 409 f., efter Panins dep. af 11 febr. 1750, mot hvilken inga anledningar till tvifvel synas föreligga.

[2] Danielson, ss. 226 ff.: Hjärne, s. 89 f.

[3] Se Hjärne, ss. 33, 32.

[4] Danielson, s. 208.

därför måste Å. i berättelsen göra passande motstånd och endast småningom besegras af diplomatens fina takt. Och med detta mästerstycke af sin konst lämnar Korff Sverige — med de ryska rublerna klingande i egen ficka, men spåren omsorgsfullt igensopade, som kunde förråda den grumliga källan.

Det må erkännas, att denna tolkning förefaller sannolikare än den att Å. här skulle hafva gjort ett afsteg från den obestickliighet, *hvilken Korff själf förut uttryckligen vitsordat.*[1] Hjärne bemöter dylika misstankar med orden, att Korff »skulle hafva varit mer än lofligt oförsiktig, om han tillägnat sig summor, som han egentligen bort lämna namngifna personer, hvilka äfven efteråt stodo i förbindelse med Ryssland och närsomhelst kunnat på förfrågan upplysa vederbörande om rätta förhållandet.»[2] Tankegången hvilar, som synes, uteslutande på förutsättningen att det är fråga om personer som »äfven efteråt stodo i förbindelse med Ryssland»; men om nu Å., såsom vi visat och yttermera tro oss kunna visa, icke haft dylika förbindelser, af intimare art åtminstone, så bortfaller det oförsiktiga i Korffs handlingssätt och därmed invändningen. Tvärtom har han just med Å:s namn lättast kunnat bemantla sitt tillgrepp, emedan han kände Å:s stränga grundsatser. Riktigheten af hans beräkning framgår på ett i ögonen fallande sätt just däruti, att *hans efterträdare verkligen hade så svårt att komma till tals med Å.*, — ett faktum som föröfrigt står illa tillsammans med det uppgifna resultatet af

[1] Se ofvan s. 20 f. — Ett stöd för den Korffska berättelsens trovärdighet skulle man kanske vilja finna i den vanliga uppgiften, att Å. eftersträfvat en engelsk pension. Men det är icke så alldeles klart, att initiativet härvid utgått från Å. själf. I sin första utförliga rapport om saken framställer Guy Dickens tanken *såsom sin* och alldeles icke såsom någon Å:s egen begäran; och det kan därför mycket väl vara en misstydning eller en hastighet i uttryckssättet, då Chesterfields svar och Guy Dickens' senare depesch omtala Å:s »request». Se Guy Dickens depp. den 20 okt. 1747 och 1 jan. 1748 samt Chesterfields bref den 10 nov. 1747, i Danielsons bilagor, ss. 161, 164. — Men äfven om Å. verkligen mottagit den ryska gratifikationen, en sak som är svår att *definitivt* vare sig påstå eller förneka, så hafva vi däri icke anledning att bryta stafven öfver honom. Han gjorde då icke annat eller värre än tidens politiska personligheter rundt om i världen unnsägo sig tillständigt; själfve Tessin — som ju i den nyare kritikens ögon framstår som fosterlandsvännen ex professo gent emot de landsförrädiska mössorna — har ju (enligt samma Guy Dickens' depesch af den 20 okt. 1747) haft 1000 punds årlig pension af Frankrike! Också vill Danielson själf, som obetingadt litar på Korffs uppgifter, icke döma strängt öfver Å. i detta fall, se s. 429 n. Förrädiskt blifver Å:s handlingssätt först om det kan bevisas att han efter den mottagna gåfvan satt Rysslands intressen öfver fosterlandets; och i detta fall är det synnerligen upplysande att iakttaga den *påfallande förbehållsamhet gent emot Ryssland*, som Å. hädanefter visar, och hvarom strax skall mera talas.

[2] Recension af Danielson, i Hist. Tidskrift 1889, öfversikter och granskningar, s. 66.

Korffs gåfva. Efter sin första ankomst gjorde Panin i flere månaders tid (sommaren 1748) fruktlösa försök att träffa Å.,[1] hela våren 1749 fick han förgäfves vänta på honom, hvarvid Å. föregaf ohälsa;[2] på sommaren s. å. vägrar Å. bestämdt att möta honom;[3] och äfven efteråt nekade han oupphörligt att komma till de af Panin föreslagna konferenserna i Stockholm.[4] Hvilken olikhet föröfrigt emot Å:s föregående uppförande under året 1747, då han ju skall hafva räknat ryske ministern till sitt intimaste umgänge, medan hans fiender lupo omkring öfverallt och förgäfves sökte något enda bevis emot honom![5]

Om vi då tryggt kunna lämna äfven denna svåra anklagelse ur räkningen, så hvilar äfven här all bevisningens tyngd till sist ensamt på tvänne ryska ministerrapporter, Panins af den 12 aug. och 2 dec. 1748 om sammanträffanden med Å. (i besvärslistan ofvan n:r 2). Det är mycket att befara, att de nu brista under bördan. En enda anmärkning torde, i sammanhang med vår föregående framställning, här göra tillfyllest. Vid augustimötet skall Panin hafva dolt för Å. allt i Bestuschews vidtsväfvande planer »som rörde tronföljarens person, de danska eröfringarne och Finlands härjning».[6] Hvarför visa en slik förbehållsamhet gent emot en uppenbar förrädare, särdeles om dessa planer hade sina frön i hans och hans partis egna önskningar, och om han själf nyss förut var med gyllene band fästad vid Rysslands intressen? —

Det synes nu uppenbart, att de besvärande vittnesbörden för tiden efter Å:s fall icke äga tillräckligt inre sammanhang och yttre sannolikhet för att grunda en fällande dom. De visa endast hvad vi redan veta, att Å. ännu — trots protokollet af den 24 nov. — i främmande makters opinion framstod som den store partichefen, hvars beredvillighet att tjäna främmande intressen nu borde vara så mycket större, som den rimligtvis underblåstes af begäret att hämnas personliga oförrätter. Under dessa naturliga förutsättningar har Panin varit så angelägen att kommunicera

[1] Hjärne, s. 91: Danielson, s. 269.
[2] Danielson, s. 340; Hjärne, s. 93.
[3] Ofvan s. 26; jfr Panins ord till Boye, ofvan s. 27.
[4] Danielson, s. 415.
[5] Det var ju icke farligare att förråda sitt fosterland såsom enskild, jämförelsevis obemärkt person, än som ledamot af Sveriges regering och anklagad inför partidomstol? Hvarför, föröfrigt, uppsökte icke Panin, liksom Korff, den tredskande i hans hem, eller, om detta var för riskabelt, meddelade sig med honom medelst ryske legationssekreteraren Simolin, som ju öfverenskommet var i april 1748?
[6] Hjärne, s. 91.

med Å., och då han till sist lyckats träffa honom, har han tilläfventyrs gifvit hans ord en helt annan tydning än Å. afsett, eller ock afsiktligt vanställt dem till stöd för sina egna politiska åsikter. Men med tiden vinner Panin allt klarare insikt om att den väg Ryssland inslagit ej kan leda till något mål, och då kommer sanningen fram — äfven i ryska ministerberättelser.

Än återstår emellertid en punkt i den långa besvärslistan, nämligen Hoofs angifvelser emot Å. från hösten 1749 (ofvan n:r 6). Den har sitt särskilda intresse såsom den enda uppgift från svensk sida, som antyder något förhållande emellan Å. och främmande makter efter hans fall.[1] Må vi pröfva dess halt!

Sedan auditören J. Hoof en tid drifvit omkring i Västergötland och fört lasteligt tal om arffursten och tronföljden, blef han gripen och förpassad till Lidköping, där den 2 aug. ransakning hölls med honom i närvaro af landshöfding Falckenberg och landssekreteraren Löfgren.[2] Hoof beter sig som en feg brottsling; på vägen hade han försökt muta länsmannen; nu omtalar han genast vid första hotelse vidt och bredt allt hvad han säger sig hafva hört och skjuter all sin skuld på landssekreteraren och kanslisten i kammarkollegium J. Höök, af hvilken han uppgifver sig hafva fått sitt uppdrag. Hufvudinnehållet i hans »bekännelser» är följande.[3] Det s. k. nattmyssepartiet har genom sina hufvudmän, Åkerhjelm och Fredenstjerna, förmått ryska och danska ministrarne till sitt bistånd emot hattarne; så skall ministèren störtas, successionen omkastas, genom fientliga makters invasion landet intagas; i rikets högsta nöd skall sedan en allmän riksdag utlysas, genom sjömakternas bemedling rikets integritet återställas, men Adolf Fredrik aflägsnas med en engelsk pension och tronen tillfalla antingen prinsen af Cumberland (England—Danmarks kandidat) eller prins Fredrik af Hessen (Rysslands kandidat). Sedan så vore beståldt, skola nattmyssorna låta en offentlig kommission ransaka i frågan om de licentierade riksråden, om kriget m. m. Resultatet häraf skall blifva, att Tessin, Palm-

[1] I riksarkivet finnes en särskild bundt med påskrift *Heml. rapporter m. m. angående ställningen inom landet och i grannlanden 1746—52*, innehållande spionberättelser, inlämnade angifvelser om allmogens tänkesätt och löpande rykten, intressanta promemorior om ställningen i grannlanden o. s. v. Jag har genombläddrat den utan att finna något af intresse för den närvarande frågan.

[2] Handlingarna i målet finnas bland Acta historica i riksarkivet under titeln *Stämplingar och högmålsbrott under frihetstiden*, hofauditören J. Hoofs stämplingar 1749.

[3] Protokollet är vidimeradt af Hoofs egen hand.

stjerna, Gyllenborg, Löwenhielm och Plomgren med lifsstraff beläggas, de mindre »operatörerna» visas ur landet, och hela den nuvarande rådkammaren (utom Taube och Seth) lämnar plats åt Åkerhielm (kanslipresident), Fredenstjerna, Groth, Staël v. Holstein, Bonde och Bjelke m. fl. Ungern-Sternberg varder general-en-chef, grefve Horn hans närmaste man. Sina underrättelser skulle Höök — till hvilken källa Hoof oupphörligt hänvisar — liksom mössornas hufvudmän erhålla genom danske ministerns privatsekreterare Foss, äfvensom Å. och Fredenstjerna såväl i Stockholm som på Margretelund genom f. d. ambassadör Korff »blifvit kunniga om hvad som förelöpa kunnat vid ryska hofvet och blifvit kungjordt igenom couriers eller bref, när något angeläget varit för handen»; äfvenledes betjäna de sig af Simolin. På tillfrågan om hufvudmännen hafva samma förtroende hos Panin som förut hos Korff, svarar Hoof ja, så att äfven Panin skulle »dageligen» gifva dem underrättelser om posten. Slutligen berättar Hoof, att mössorna, sedan de sett föga resultat af ryske och danske ministerns medverkan, »först i juni månad sistlidne skola hos bemälte ministrar hafva uppsagt sin lofven att längre vilja taga beskydd under dessa makter, med utlåtelse att vilja sammanfoga sig med det andra eller det s. k. hattepartiet; men då skola bemälde hofs ministrar funnit på utväg att förebringa ursäkter, som blifvit för giltige antagne, och utsatt en ultima termin till slutet af augusti månad innevarande, inom hvilket det s. k. nattmyssepartiet igenom bemälte makters infall i riket skulle biträdas; men om slikt slår felt, skall detta partiets fullkomliga föresats vara att sammanfoga sig med hattepartiet och på hvad sätt som ske kan förena sig med detsamma.» Allt detta har Höök »för fullkomlig sanning utgifvit och berättat».[1] Tillfrågad efter bevis och vittnen, faller Hoof alldeles till föga, afsäger sig »onus probandi såsom för honom en omöjlighet» och begär, att saken må hållas hemlig, emedan han »nödvändigt ser sig brista i bevis» och därför fruktar att »stanna i ansvar för reconvention». Han slutar med att tillbjuda sin tjänst som spion på mössorna. — Efter denna förberedande ransakning fördes Hoof till Stockholm, där han den 22 aug. förhördes i rådskammaren inför Ceder-

[1] Det är möjligt att någon kunskap om »Unvorgreiflicher Entwurf» legat bakom alla dessa vilda rykten. Enligt länsman Hasselqvists bref den 12 sept. 1749 (bland handlingarne) har Hoof uppgifvit, att projektet till stämplingarne var af Fredenstjerna egenhändigt skrifvet.

creutz, Höpken och Wrede. Här förelades honom den frågan, hvad anledning han haft till sin berättelse om de tvenne hufvudmännen, och hvilken sådant för honom sagt. Han svarade, att Höök vore hans sagesman, »men själf hade Hoof aldrig talt med någon af dem han vid undersökningen nämnt». Ett nytt förhör, som justitiekanslern den 24 okt. lät honom undergå i fängelset, bragte lika litet i dagen.

Jag har refererat Hoofs uppgifter mera som ett historiskt kuriosum, än som en historisk källa. Några längre kommentarier torde vara öfverflödiga. Sådana uppgifter som den om mössornas försoningstankar, ifall ej gräsligheterna inom en viss tid begynte, sådana uppgifter vederlägga sig själfva. I början af sin bekännelse säger Hoof, att Höök utsett honom till partiets verktyg, »eftersom han ej vore känd för den, som haft beställa för det s. k. nattmyssepartiet»; och sålunda har man anförtrott dylika hemligheter åt en okänd! Äfven rent formella betänkligheter saknas icke, t. ex. uppgiften att Löwenhielm skulle dela de ursinnigaste hattarnes blodiga öde, ehuru han redan 1747 — och just i Å:s sak[1] — börjat skilja sin väg från deras. Men, som sagdt, en detaljerad granskning förtjäna dessa uppgifter icke. De äro tomma, okritiska återljud af orimliga rykten — och de gifva sig ju ej heller ut för något annat. Hoof synes hafva varit en man som man kunnat inbilla hvad som helst, och Höök föredrog att fly ur landet framför att svara för sina berättelser. På sådana sagesmän och sådana vittnesbörd kan intet omdöme grundas; och det förvånar icke längre, att berättelsen, ehuru länge känd, hittills icke i någon historieskrifvares omdöme förmått kasta någon skugga på ett af vår historias stora namn.

* * *

Att en historisk personlighet skall bedömas efter sin egen tids mattstock, är en sanning som framstår allt klarare, ju mera den historiska forskningen får blicken skärpt för relativiteten äfven af sådana begrepp som den politiska moralen. Vill man rättvisligen döma öfver en man från en gången tid, så måste man därför alltid fasthålla en skillnad emellan det centrala i

[1] S. u. dep. prot. den 31 juli; Sekr. utsk:s prot. den 16 nov. 1749. Jfr Malmström, ss. 257 f., 300.

personligheten och de periferiska sidorna, för hvilka tiden och icke han själf bär ansvaret. Men det händer lätt att denna distinktion släppes ur sikte, då man först upptäcker att äfven den store mannens vapensköld icke varit så alldeles ren, efter senare tiders måttstock. Äfven den, som har ögat öppet för de moraliska begreppens växlingar under tiderna, kan då, vid första öfverraskningen, förledas att döma för strängt och betrakta som verkliga fläckar hvad som blott var *skuggor*, afspeglingar på ytan af tillfälliga tidslyten. Arvid Horn synes hafva råkat ut för en dylik synvilla;[1] och detsamma torde nu vara fallet med Samuel Åkerhielm.

Vi hafva således med denna undersökning icke velat förneka, att Å. i sin politiska färd har gjort sig saker till handlingar, som ej öfverensstämma med vår tids strängare uppfattning i dylika fall.[2] Men vi vilja fasthålla, att hvad hittills mot honom framkommit icke räcker till att i väsentliga punkter fördunkla det goda minne han i häfden efterlämnat. Vi kunna så mycket tryggare göra detta, som *hela den bevisningsmetod*, med hvilken den nyaste forskningen angripit hans rykte, fått sin dom inför det mest kompetenta och ojäfviga forum — nämligen Å:s egna samtida politiska motståndare. I ett rådssammanträde den 6 aug. 1750 omnämndes åtskilliga personer som Panin uppgifvit som sina verktyg vid stämplingar i Finland; men då fråga blef om åtgärder emot dem, så ansågo deras excellenser — Tessin, Gyllenborg, Wrangel, Wrede, Seth — att *om intet vidare bevis eller spår funnes, »kunde det ingen med fog till men räknas, att han blifvit af en främmande minister nämd»*.[3]

---

[1] Se Hist. tidskrift 1889, Öfvers. o. granskn. ss. 62 ff., och Malmström, del I, andra uppl., s. 439 m. fl. samt Hist. tidskrift 1893, Granskn. s. 52.

[2] Å:s förhållande till *England* synes i detta fall snarast värdt en undersökning.

[3] *Sekreta rådsprotokoll* i riksarkivet (förut i utrikesdepart.)

Generalen grefve Gustaf Wachtmeister, hans släkt och hans fälttåg[1]

AF

A. HAMMARSKJÖLD

4.

Döbelns och Lagerbrings underhandlingar med ryssarna.

Gustaf Wachtmeisters utnämning till öfverbefälhafvare öfver Kustarméen hade visserligen icke i och för sig behöft medföra Döbelns aflägsnande från ett befäl vid densamma. Att detta likväl skedde, berodde på flera samverkande omständigheter. Wachtmeisters utnämning bör likväl icke fattas såsom ett särskildt ynnestbevis mot honom af den nya regeringen, ehuru den otvifvelaktigt vittnade om hennes förtroende, utan den var snarare ett medel, hvarigenom man med minsta möjliga uppseende kunde göra sig af med general Döbeln, åtminstone tills vidare.

För att förstå dessa omständigheter samt arten af det befäl, som Wachtmeister fick sig uppdraget, torde en öfversikt af de händelser, som närmast föregingo Åländska fördelningens förening med Kustarméen icke vara ur vägen. Wachtmeister fick nämligen på sätt och vis skörda och bärga, där Döbeln och dennes medhjälpare Lagerbring sått, eller med andra ord fortsätta ett värf, som genom hvad dessa gjort redan befriats från sina största svårigheter.

I februari månad hade Döbeln mottagit befälet öfver de på Åland varande svenska trupperna, som med 2,000 sjuka och den föga öfvade åländska landstormen utgjorde 9,000 man. Den verk-

---

[1] Bilagorna till denna uppsats komma att som ett särskildt tilläggshäfte åtfölja denna årgång af Hist. Tidskrift. Se för öfrigt Hist. Tidskrift 1893, s. 197.

ligt krigsdugliga styrkan uppgick likväl endast till omkring 4,000 man.

Mot Åland anryckte emellertid inemot medlet af mars öfverbefälhafvaren öfver alla de i Finland stående ryska arméerna, generalen af infanteriet von Knorring, med öfver 20,000 man.[1] Ungefär samtidigt hade Schuvaloff med 4,000 man gått öfver Torneå, förföljande den under Gripenbergs befäl retirerande Norra finska arméen, samt Barclay de Tolly med 7,000 man från Wasa öfver Qvarken till Umeå.

Genom dessa tre arméers förening i det egentliga Sverige var nämligen kejsar Alexander fullt och fast öfvertygad om, att den älsklingsplan, som han länge burit på, nämligen fredens dikterande i Stockholm, omsider skulle varda förverkligad.

Mot Knorrings armé var det en omöjlighet för Döbeln att försvara Åland. Men som Gustaf IV Adolf befallt honom att till det yttersta hålla sig kvar därstädes, hade han därefter tagit sina mått och steg.[2] Hade regementsförändringen inträffat endast en dag senare, skulle Döbeln och hans lilla här fördenskull antagligen till intet gagn blifvit uppoffrade, hvarefter ryssarna utan ringaste motstånd kunnat tåga rakt på Stockholm.

Redan den 14 mars stod ryska hufvudstyrkan under furst Bagration på ön Kumlinge. Enligt operationsplanen borde hans trupper i fem kolonner afgå från nyssnämnda ö. »De fyra första voro bestämde att tåga öfver öarne Wårdö och Lumparland till fasta Åland och hota fienden på alla punkter, bibehållande därjämte möjligheten att förena sig, i händelse nödvändigheten fordrade att operera tillsammans, samt den femte kolonnen att ifrån Kumlinge öfver Sottunga öarne skyndsamt kringgå åländska skärgården, på södra sidan framrycka på den med is betäckta delen af Bottniska viken, som ligger emellan Ekerö och Signildskär, samt afskära fienden reträtten, då emellertid de fyra första kolonnerna skulle oroa honom i fronten.»[3]

Natten till den 15 mars inträffade major Arfvedson i Döbelns högkvarter, underrättade honom om regementsförändringen

[1] Vanligaste uppgiften är 22,000 man. Michailofski-Danilefski, Finska kriget åren 1808—1809 (öfv. efr. ryskan), s. 143 uppger hären till endast 16,977 man. För Lagerbring uppgåfvo de ryska generalerna sin styrka till 30,000 man, bil. II, n:o 3. Så ock Knorring i sitt bref till Klingspor $^{15}/_{3}$, bil. I.

[2] Jag har tyvärr ej varit i tillfälle att se Döbelns instruktion. Men mot den vanliga uppgiften om dess innehåll påstår O. Cronstedt i ett bref (se bil. I, $^{3}/_{3}$) till Wachtmeister, att det då stått Döbeln fritt att utrymma Åland.

[3] Michailofski-Danilefski, s. 143 anf. arb.

och lämnade honom den nya regeringens order att genast låta en del af gardet afgå till Stockholm, att utrymma Åland, om det ej kunde försvaras, samt att söka af ryssarne utverka ett stillestånd. Som laglydnad och tacksamhet voro bland de mest framstående egenskaperna hos Döbeln, mottog han underrättelsen om regementsförändringen med harm och ovilja. Hans tankar om händelsen den 13 mars togo sig uttryck i dessa ord till Arfvedson: »Ha'n I satt af honom, så skall jag ta mig tusan sätta opp'en igen». Dessa ord ha sin förklaring däri, att Döbeln endast haft högst få gynnare, men bland dessa få hade Gustaf IV Adolf varit, ehuru Döbeln äfven inför honom yttrat sig med sin vanliga frimodighet. Döbeln insåg nog konungens fel, men påstod, och detta icke utan skäl, att icke konungen ensamt bar skuld för olyckorna under kriget, enär äfven de underordnade myndigheterna skött sig högst illa.

Men äfven den nya regeringens första befallning uppväckte Döbelns missnöje och icke minst den om gardet. Emellertid åtlydde han de gifna orderna, om än icke utan genssträfvighet. Ty redan den 15 mars skref han till hertigen-riksföreståndaren, att han efter denna dag ansåg sig »ej böra mottaga befäl af någon trupp».[1] Dessa ord torde mer än något annat vållat, att Gustaf Wachtmeister några dagar därefter kom att aflösa Döbeln. Emellertid fullgjorde den sistnämnde ofördröjligen befallningen att söka utverka ett stillestånd. Redan natten mellan den 14 och 15 mars affärdade han Arfvedson till sin öfveradjutant öfverstelöjtnant Lagerbring, som kommenderade vänstra flygelns förposter, med befallning, att de bägge skulle begifva sig som parlamentärer till ryska högkvarteret för att till Knorring öfverlämna ett bref[2] från fältmarskalken Klingspor, samt en skrifvelse från Döbeln. I denna underrättades den ryska generalen om, att Döbeln hade fullmakt att öfverenskomma om en vapenhvila samt att han för detta ändamål önskade personligen få sammanträffa med Knorring den 16 mars. Tills detta möte ägt rum, borde emellertid fientligheterna inställas, hvarför ock en viss demarkationslinie mellan de bägge härarne begärdes. Då de svenska utskickade framkommit till Kumlinge, träffade de där Knorring och åtta andra ryska generaler. Om underhandlingen berättar Lagerbring följande:

---

[1] Anteckningar om och af general von Döbeln II, s. 210.
[2] Detta bref har jag ej lyckats få se.

Generalerna befunno sig uti den enda på ön varande lilla stugan, sedan alla boningar på denna ö enligt konungens befallning blifvit uppbrända. »I början ville de ej mottaga någon parlamentär, ty konungens skrifvelser till ryska kejsaren likasom till dess generaler, författade med bitterhet och uti ovanliga termer, hade förorsakat det beslut att ej mera någon parlamentär skulle från svenska sidan emottagas; likväl efter lämnad upplysning att beskickningen intet var från konungen, samt att regementsförändring hade i Stockholm inträffat, upphäfdes förbudet.»[1]

»Sedan Lagerbring framställt förslag om stillestånd, frågade general Knorring honom, om han trodde, det han (Knorring) kommit med en så talrik armé för att frysa till döds på isen. Som på denna fråga ej var stort att svara, förnyade Lagerbring sin begäran om stillestånd och framhöll därvid särskildt onödigheten af vidare blodsutgjutelse, och att regementsförändringen säkerligen skulle medföra en snar fred, samt slutligen att general v. Döbeln och hans trupper voro fast beslutna göra ett förtvifladt motstånd, om de angrepos. Detta medförde önskad verkan. En öfverenskommelse ingicks, »enligt hvilken ryska arméen endast skulle få ockupera Föglö- och Vårdölanden, tills de kommenderande generalerna å båda sidor påföljande dagen finge vid Klementsby råkas, samt att ryska arméen ej skulle längre framrycka, så länge negociationen varade, äfvenledes att svenska trupperna utom förposterna skulle bibehålla deras innehafvande ställning under negociationen.[1]

Sedan Döbeln fått underrättelse härom samt om ryska arméens verkliga styrka, befallde han »genast, att allt artilleri samt största delen af trupperna skulle, så fort ske kunde, börja draga sig åt Ekerölandet — en bataljon af Vestgöta-Dals och Södermanlands regemente lämnades på flyglarna för att figurera mot fienden och dölja de öfriga truppernas rörelser». Soldaterna voro färdiga och på förhand försedda med 3 dagars torrföda, som först fick brukas i händelse af larm; alla tillfrisknade och sjuka, hvilkas krafter medgåfvo det, afsändes klockan 7 om aftonen den 15 till Sverige. Med förrådernas bortskaffande höll man på från aftonen denna dag, ända tills reträtten skedde.

Öfverenskommelsen på Kumlinge var icke ett egentligt stillestånd,[2] utan endast ett slags afbrott i fientligheterna. För öfrigt höll ingendera parten aftalet, ty ryssarna fortforo med sina kringgående rörelser och de svenska trupperna, utom de bägge nyssnämnda bataljonerna, som noga bevakades[3] af rys-

---

[1] Se bil. II, n:o 3: Anteckningar 1808—1809 af G. Lagerbring.
[2] Se vidare härom Knorring till Klingspor $^{15}/_{3}$, bil. I.
[3] Se Engelbrechtens rapport af d. $^{16}/_{3}$, bil. I.

sarna, utrymde sina ställningar och drogo sig tillbaka till Ekerön.[1]

Följande dag, eller den 16 mars, ägde mötet mellan de bägge öfverbefälhafvarne rum i Klementsby, dit Döbeln jämte Lagerbring från högkvarteret Lemland anlände kl. 12 f. m.

Ehuru de ryska generalerna mot öfverenskommelsen i Kumlinge läto sina trupper fortsätta den kringgående rörelsen mot svenskarna, trodde de likväl, att svenska hufvudstyrkan enligt aftal stod kvar i sina gamla positioner. I följd häraf fordrade Knorring genast i början af sammankomsten, att de svenska trupperna, hvilka han ansåg redan vara kringrända, skulle sträcka gevär. Denna begäran afslogs dock af Döbeln i bestämda och kraftiga ordalag. De ryska generalerna blefvo därefter medgörligare, så att Döbeln lyckades af dem utverka ett stillestånd på förmånliga villkor. De viktigaste voro: att de svenska trupperna ostörda skulle få draga sig tillbaka till Sverige, och att alla fientligheter skulle upphöra till den 1 april, hvilket skulle gälla för svenska kusten från Stockholm till Piteå.[2]

På denna öfverenskommelse fattades endast underskrifterna, då ryska krigsministern Araktschejeff anlände. Han ogillade hela öfverenskommelsen, och sedan han omtalat kejsarens afsikt med denna stora expedition och de bägge andra ryska härarnas företag i norr, förklarade han, att inga andra villkor kunde beviljas, än att svenska trupperna på Åland skulle sträcka gevär. Det enda medgifvande han kunde göra vore ett uppskof på 4 dagar af denna akt, inom hvilken tid svar kunde afbidas från svenska regeringen på de fredsvillkor, som från ryska sidan skulle föreslås.

Enligt Araktschejeffs utsago skall den svenska generalen blifvit »*ganska brydd*»[3] i följd af dessa förslag. Själf skrifver

---

[1] Vi hafva något utförligt behandlat underhandlingen i Kumlinge, emedan de skildringar man har om densamma noga böra jämföras, innan man kan komma till en säker uppfattning om förloppet. Lagerbring har såväl i sina 1835 utgifna *Betraktelser* till Suchtelens historia (s. 7, 8) som i sina intressanta och viktiga *Anteckningar 1808 och 1809* (bil. II) om denna underhandling åtskilliga uppgifter, hvilka icke så litet kunna modifieras af hvad som i *Anteckningar om och af general v. Döbeln* (II, s. 171—177) berättas om densamma och de närmast följande händelserna. Särdeles viktig synes mig den i detta arbete anförda noten vara, som Döbeln skref till Knorring, men den omnämnes ej af Lagerbring.

Hvad Lagerbring i sina »Anteckningar» säger om Döbelns obenägenhet för reträtten torde vara en förväxling med hvad som timat minst 14 dagar förut. Se vidare härom Cronstedts bref till Wachtmeister 2/3 och 3/3, bil. I.

[2] Se vidare det efter Döbelns rapport 17/3 följande förslaget till konvention, bil. I.

[3] Michailofski-Danilefski, s. 150.

Döbeln, att han blef »missnöjd» öfver dessa »ofogeliga» påståenden, men enligt Lagerbring skall hans förtrytelse ha stegrats »nästan till raseri». Vare härmed huru som helst; Döbeln afslog dessa villkor och afreste kl. 6 e. m., sedan han likväl förut utverkat sig »stilleständ samt eskort af några kosacker», tills han återkommit till sitt högkvarter. Han kvarlämnade dock Lagerbring för att, såsom han skrifver, »uthala tiden, som jag behöfde att sätta arrière-gardet i marche».[1] Till Lagerbrings ledning hade Döbeln uppsatt ett nytt förslag till »konvention».

Lika litet som de ryska trupperna afbrutit sin marsch, under det Döbeln underhandlade i Klementsby, lika litet gjorde de det, medan Lagerbring utförde sitt uppdrag. Araktschejeff hade nämligen redan i Döbelns närvaro befallt Knorring att låta göra detta och framför allt beordra »vänstra flygeln att hasta att afskära den väg, som leder från öarna till Stockholm».[2] Men för öfrigt höllo de ryska generalerna sitt till Döbeln gifna löfte om fientligheternas inställande, tills dennes återkomst till Lemland. De trodde nämligen detta löftes hållande icke innebära mycket, emedan de voro öfvertygade om, att svenskarna icke lämnat sina gamla ställningar, samt att reträtt för dem därför var omöjlig. I följd af denna deras uppfattning underlättades i hög grad det uppdrag Döbeln gifvit Lagerbring. Detta bestod nämligen icke i att utverka upphörandet af fientligheterna, ty det hade ju Döbeln själf gjort, utan att bibehålla ryssarna i deras ofvannämnda öfvertygelse, samt att komma dem att tro, att öfverenskommelse om kapitulationsvillkoren nu skulle träffas. Lagerbring fullgjorde sitt uppdrag med sällspord fyndighet och utmärkt skicklighet.

För att vinna rådrum och ge de svenska trupperna tid att fullborda den påbörjade öfvergången till Signildskär, låtsade nu Lagerbring sig icke längre vara obenägen att ingå på ryska krigsministerns ofvannämnda fordran. De svenska trupperna skulle stå kvar på Åland, omringade af de ryska, till dess svar ankommit, om svenska regeringen inginge på de fredsvillkor, hvilka skulle till Stockholm öfversändas. Lagerbring hemställde till slut, om det icke vore skäl att börja med upprättandet af fredspropositionerna. Sedan man öfverenskommit om förslaget till dem, lofvade Lagerbring att med det första med dem afresa till Stockholm. De ryska generalerna gingo

[1] Se vidare bil. I: Handlingar rörande Åländska Fördelningen och Kustarméen, Döbelns rapporter $^{17}/_3$ och $^{18}/_3$.
[2] Michailofski-Danilefsky, s. 148.

in härpå. Men som Lagerbring hade märkt, att de högeligen åstundade att »erhålla detaljerade underrättelser om den i Stockhom timade regementsförändringen, började han omtala både hvad han visste och intet visste. Samtalet blef lifligt, ymnigt med dricksvaror inburos och först kl. mot 11 om afton återkom man till de villkor, hvilka ansågos kunna den Åländska fördelningen beviljas, då general Suchtelen framlade en ganska fullständig karta öfver Åland, utpekade på den både de svenska och ryska truppernas ställning samt framställde orimligheten af den till antalet ringa Åländska arméen att ens tänka uppå något försvar, när den redan var af manstarka ryska kolonner omringad. Härvid anmärkte Lagerbring, det generalen något misstagit sig om svenska arméens ställning, ty i stället för att befinna sig å de af honom anvista ställen befanns den nu på marsch öfver hafvet, där den ej kunde af ryska kolonner omringas. Harmsen utropade Suchtelen: då har Ni bedragit oss, när efter gårdagens öfverenskommelse tropparna borde behålla den ställning de då innehade, så länge underhandlingarna fortforo. Svaret blef: vi hafva följt herrarnas exempel, och då Ni tvärt emot nämnda öfverenskommelse redan i morse började låta sina kolonner framrycka till den förmodade omringningen, så hade vi all rättighet tänka uppå vår säkerhet, tiden är äfven så begagnad, att uppgörande af villkor till Ålands evacuerande är öfverflödigt, hvarför endast begärdes få de ryska fredspropositionerna för att med dem till Stockholm afresa. Suchtelen hade svårt någonting häremot invända. — Fredspropositionerna lämnades och Lagerbring for kl. mellan 11—12 om natten från Klementsby af kosacker eskorterad genom de i full marsch varande ryska kolonnerna. Under tiden möttes den bataljon af Södermanlands regemente, hvilken under major v. Engelbrechtens befäl varit vid Bomarsund posterad för att dölja reträtten. Då denna bataljon omöjligen kunde slå sig igenom den ryska kolonnen, af hvilken den redan var från Signildskär afskuren, tillsades befälhafvaren att ej göra långvarigt motstånd.[1] Mot förmodan träffades general Döbeln med större delen af trupperna vid Signildskär, då de redan bort hunnit långt ut på hafvet. Denna onödiga halt förorsakade, att en del af Lif-gardets jägare, hvilka utgjorde arrièregardet, nödgades af ryska kavalleriet på hafvet sträcka gevär.»[2]

Från Signildskär afreste Lagerbring till Stockholm för att till hertigen-riksföreståndaren öfverlämna de ryska fredsproposi-

[1] Jfr Engelbrechtens rapport till Cronstedt $^{23}/_{3}$.

[2] Bil. II: »Anteckningar från 1808—1809 af G. Lagerbring.» Mot Lagerbrings framställning af händelserna i Klementsby må framhållas, att Döbeln och han icke anlände till detta ställe på *morgonen* den 16:de. Jfr Lagerbrings rapport $^{15}/_{3}$, bil. II. Af en rapport, som finnes i »Anteckningar om och af general v. Döbeln, II, s. 210 samt af hans rapport dagen efter eller den 17 mars ses, att Döbeln inträffat i Klementsby först kl. 12 f. m. Af Döbelns sistnämnda rapport framgår äfven, att han lämnade Klementsby kl. 6 e. m. och icke, som Lagerbring säger i ofvannämnda Anteckningar liksom i sina Betraktelser s. 10 n., kl. 3 e. m.

Jfr Döbelns rapport $^{17}/_{3}$, bil. I.

tionerna, som voro bifogade svaret på den skrifvelse Knorring i Kumlinge fått från Klingspor,[1] samt Döbelns rapport om reträtten. Kort efter sin ankomst till Stockholm blef han på Döbelns förslag befordrad till öfverste.

Från Lemland hade emellertid Döbeln begifvit sig till Ekerön, dit han framkom på natten till den 17 mars.[2] Sedan alla kårer samlat sig där, företogs reträtten öfver hafvet »i full snöyra och storm». På eftermiddagen samma dag framkom Döbeln med sin här till Grisslehamn, i hvars omnejd han förlade sina af den långa och mödosamma marschen öfver Ålands haf utmattade trupper.

Döbeln tyckes ha väntat att vid Grisslehamn finna 1600 man af Kustarméen. Men dessa hade den 12 mars af Gustaf IV Adolf blifvit beordrade att uppbryta mot Västra arméen, endast 26 man af Västmanlands vargering hade lämnats kvar. Men äfven en annan obehaglig underrättelse träffade Döbeln kort efter hans ankomst till Grisslehamn, nämligen att Gustaf Wachtmeister vore utsedd till att efterträda honom i befälet. Som förevändning härtill anfördes, hvad han skrifvit ett par dagar förut. Men Döbeln skulle under de få dagar, som föregingo Wachtmeisters ankomst, å nyo få mycket bekymmer. Ty redan den 19 mars, då de svenska trupperna skulle ombyta sina i hast tagna kvarter, fingo de order att marschera framåt mot Grisslehamn. Ryske generalmajoren Kulneff, som kommenderade yttersta avant-gardet af general Knorrings armé, hade nämligen med 3 skvadroner husarer och 500 kosacker gått öfver hafvet efter svenska arméens spår. På förmiddagen nyssnämnda dag besatte Kulneff Grisslehamn, sedan han fördrifvit de där stående svenska förposterna.

Huru han uppfattade sitt tåg och sin ställning, framgår af följande rapport till furst Bagration:

»Tacksägelse till Gud! Heder och ära åt ryska hären på Sveriges kuster! Jag sjunger med truppen i Grisslehamn: Vi prise dig Gud! *På hafvet är vägen mig öppen, och jag kvarstannar här, tills jag erhåller edra befallningar.*»

[1] Om dessa fredspropositioner se »Conditions préliminaires qui doivent servir de base à la paix», bil. I.

Denna akt är undertecknad af Araktschejeff, Knorring och Suchteten.

[2] Bil. I: Döbelns rapport $^{17}/_{3}$. Lagerbrings ofvan anförda klander mot Döbeln öfver att denne på morgonen med större delen af trupperna ännu befann sig på Signildskär torde därför få anses obefogadt. Lifgardets förluster skola längre fram omtalas.

Ryktet om ryssarnas ankomst till Grisslehamn spred sig med otrolig hastighet inåt landet. Fruktan för ankomsten af en öfverväldigande rysk armé bemäktigade sig sinnena. En fullständig panik grep ock invånarne på flera ställen. Vägarna nästan vimlade af flyktingar. I Stockholm var bestörtningen oerhörd och icke minst hos den nya regeringen. Hennes belägenhet var ock ytterst svår, ty hennes myndighet var ju ännu ej allmänt erkänd eller fullt befäst. Mot den ryska invasion, som syntes förestå, hade man endast att sätta Döbelns omkring 3,000 man starka här, Stockholms högst obetydliga garnison samt *möjligtvis* den något öfver 2,800 man starka Västra arméen.[1] Adlersparre hade nämligen i dessa dagar afbrutit sin marsch till Stockholm och stannat vid Tibble, hvarifrån han, samma dag ryssarna besatte Grisslehamn, skickat den nya regeringen skrifvelser, innehållande hotelser och fordringar, hvilka bidrogo att än ytterligare öka regeringens villrådighet och det farliga i situationen. Till allt detta kom äfven, att man icke ansåg sig kunna hysa tillit till Döbelns lojalitet, ehuru det dock snart skulle visa sig, att misstroendet till honom varit alldeles ogrundadt.

Vid första underrättelsen om ryssarnas ankomst rapporterade Döbeln till hertigen-riksföreståndaren: »Nu anrycker en rysk kolonn mot Grisslehamn. Inga kanonhästar — lite artilleriammunition. Trupperna fattiguerade. Inga trosshästar. Motstånd skall göras, utgången kan förutses. Tills general Wachtmeister ankommer, skall befälet föras. — Allmaktens hjälp behöfs. — — Wäddö klock. $^{1}/_{2}$10 den 19 Martii 1809».[2]

Denna skrifvelse hade till följd, att Adlercreutz uppmanade Adlersparre att med sin härafdelning skynda till Döbelns hjälp, men detta förgäfves. Adlersparre närmade sig visserligen Stockholm ända till Barkarby, men åtnöjde sig för öfrigt med att skicka sin stabsadjutant Forsell till Döbeln för att begära upplysningar om ställningen. Forsell råkade Döbeln en af de bägge sista dagarna denne förde befälet, eller då den hotande faran redan var öfver.

Döbelns rapport om Kulneffs ankomst, synes äfven ha vållat, att regeringen ansåg sig böra låta honom åtminstone tills vidare behålla befälet. Wachtmeisters utnämning till öfverbefälhafvare

---

[1] M. Sandegren, Statshvälfningen i Sverige 1809, uppger s. 10 Adlersparres styrka till något öfver 2,800 man.
[2] Anteckningar om och af general v. Döbeln, II, s. 211.

hennes afvärjande. Men flera skäl tala likväl snarare *mot* än *för* denna uppfattning. Full klarhet härom kan dock ej vinnas förr, än man fått en noggrann och säker kännedom om innehållet af de ryska aktstyckena rörande denna sak. De ryska historieskrifvarne hafva nämligen varit alltför kortfattade i sin behandling af dessa dagars öfverläggningar och beslut i ryska högkvarteret. En af dem har likväl i sin framställning[1] icke så litet som talar mot riktigheten af de vanliga svenska berättelserna. Knorring och de flesta generalerna ville icke fullfölja tåget. Araktschejeff ensam yrkade på att man skulle öfvergå till Sverige, men visade »icke vid detta tillfälle den honom annars egna fasthet». På hans uttryckliga befallning hade Kulneff visserligen öfvergått till Grisslehamn för att rekognoscera, men Araktschejeff vågade likväl icke tvinga Knorring att låta en större kår följa efter denne, utan förfrågade sig hos kejsaren, om det ej »vore nyttigt att befalla furst Bagration ditgå med 10,000 man». Han utbad sig ock kejsarens tillåtelse därtill. Denna Araktschejeffs hemställan torde väl innebära, att det ej varit ryssarnas afsikt att under de närmaste dagarna öfvergå till Sverige.

Döbeln har likväl i alla händelser genom sitt krigsputs gjort sitt land icke ringa tjänster. Genom detsamma har han i sin mån skaffat sig själf och regeringen andrum samt vållat, att Barclay de Tolly fick order att utrymma Umeå och återvända till Finland.[2]

Denna omständighet var ensam i och för sig själf en stor vinst. Den skulle ha blifvit af ännu större gagn, om general Gripenberg förstått att draga fördel af denna händelse. Konventionen i Kalix den 25 mars skulle nämligen ej ha kommit till stånd, om Gripenberg varit en man af Döbelns sinnesart.

* * *

[1] Michailofski-Danilefski, s. 150.

[2] Den kurir Döbeln den 20 mars afskickade med Knorrings ofvannämnda order till Barclay de Tolly framkom till general af Klerckers högkvarter i Hernösand natten mellan den 22—23 mars. På vägen till Umeå mötte han den 24 mars söder om Nordmaling generalmajor Cronstedts trupper, som efter öfverenskommelsen af den 22 med ryssarna voro på väg till Hernösand. Men i följd af Knorrings order till Barclay de Tolly kunde Cronstedt återvända till Umeå och där den 25 mars uppgöra en ny konvention, enligt hvilken den ryske generalen förband sig att den 27 mars anträda återtåget till Wasa. Acta hist., Riksarkivet.

Huru regeringen upptagit Döbelns underhandlingar med ryssarna är ej bekant. Men det ser ut, som om hon varit missnöjd med dem, enär Döbeln förklarade, att han »med nöjdt samvete» skulle underkasta sig den strängaste undersökning, och att han skulle lyda orderna att afresa, när »gref Wachtmeister hitkomme».[1] Det hvilar äfven ett visst dunkel öfver huru hon efter underrättelsen, att hans »stratagème» lyckats, tänkt afvärja den fara, som hotade från Åland. Det var sannerligen heller icke regeringens förtjänst, att icke riket under dessa dagar råkade i den värsta belägenhet. Klingspor skref visserligen den 21 mars ett bref till Knorring, men, såsom längre fram skall visas, skulle innehållet i detsamma icke ha förmått ryssarna att afstå från en öfvergång till Sverige, utan snarare eggat dem därtill. Såsom ett slags svar på de i Klementsby uppsatta fredspropositionerna hade regeringen likväl två dagar förut afsändt Lagerbring med bref från hertigenriksföreståndaren till kejsaren. I detta begärdes stillestånd och fred i obestämda ordalag samt tillåtelse att få skicka en fredsunderhandlare till Petersburg.[2] Lagerbring afreste tidigt på morgonen den 19 mars från Stockholm, således innan underrättelsen om Kulneffs ankomst till Grisslehamn dit framkommit. På eftermiddagen framkom han, jämte sina bägge adjutanter till Grisslehamn; »där mötte», såsom han själf säger, »ett högst oväntadt uppträde», nämligen Kulneff och hans skaras ställning vid Grisslehamn, »som förorsakat en *oförklarlig* förskräckelse, som spred sig ända till Uppsala.[3]

Han hade emellertid af Döbeln fått veta, hvilka mått och steg denne vidtagit till förekommande af ryska härens öfvergång. »Lagerbring gick då genast med sina adjutanter och en trumpetare till Grisslehamn, förklarade öfverste Kulneff, att det icke kunde tillåtas honom längre där förblifva, samt att general Döbeln [illegible] viss [illegible]e af onödig blodsutgjutelse intet velat attakera honom, [illegible] det han hade nu att begifva sig tillbaka till Åland. Kulneff medgaf, det han intet kunde soutenera sig vid Grisslehamn, utan att han endast gjort en recognoscering, men begärde att få där förblifva öfver natten, då det vore svårt i mörkret återvända öfver hafvet; — detta bifölls.»

---

[1] Döbelns rapport $^{20}/_{3}$, bil. I.

[2] Hertigens bref kan läsas i Schinkels Minnen, V, bil. n:o 2.

[3] Ofvannämnda *Betraktelser* i anledning af Suchtelens historia s. 9, 10 samt Bil. 1.

Att Lagerbring handlat, såsom han här berättar, förefaller egendomligt, enär ju Kulneff redan förut genom öfverenskommelsen med Schulzenheim[1] fått samma besked som nu af Lagerbring. Likaledes förefaller det underligt, att Lagerbring ansåg den af Kulneffs ankomst förorsakade förskräckelsen »*oförklarlig*».

Lagerbrings och Döbelns förhållande till hvarandra denna dag är heller icke fullt klart. Under förevändning af brist på hästar skall Döbeln ha velat uppehålla Lagerbring, tills han hunnit få svar från Knorring.[2] Att Döbeln gjort detta kan ju icke förefalla underligt, enär den största fördel, som han väntade af sin »stratagème», ju kunde gå förlorad, om Lagerbring, som ej hade någon fullmakt att underhandla, i förtid inträffade i ryska högkvarteret. Antagligen har Döbeln äfven önskat, att Lagerbring ej skulle afresa förr, än regeringen yttrat sig om den med Knorring inledda underhandlingen. Vare härmed huru som hälst, alltnog Lagerbring tillbragte natten i Grisslehamn och låg därunder i samma kammare som Kulneff. Följande dag, eller den 20 mars, återvände, på grund af Knorrings order, Kulneff till Signildskär. En stund därefter följde Lagerbring efter under eskort af kosacker och framkom till ryska högkvarteret, som var i Jomala, natten mellan 20—21 mars (bil. II, n. 4), där han blef ytterst väl mottagen. Döbeln hade nämligen genom sitt dagen förut skrifna bref bibringat Knorring den uppfattningen, att de i Klementsby uppsatta fredspropositionerna voro af svenska regeringen antagna. Som Lagerbring varit med om dessas uppsättande, trodde Knorring, att han var den utlofvade fredsunderhandlaren.

Men när nu Lagerbring förklarade, att Döbeln icke varit »autoriserad» att uti en dylik underhandling ingå, samt att troligen ingen negociatör från svenska regeringen sig här i dag komme att inställa, »mörknade horisonten; vrede och bekymmer framlyste» på allas ansikten, ty på grund af Döbelns bref »hade krigsministern tagit för så afgjordt, att de lämnade fredspropositionerna skulle antagas», att order hade blifvit utfärdade efter denna uppfattning. »Detta skulle nu kontramanderas, och i Lagerbrings närvaro utfärdades order till hela på Åland varande ryska arméen att sätta sig i marsch öfver hafvet.» Araktschejeff förklarade ock, »att, ehuru genom den i Sverige timade regementsförändringen visserligen hopp

[1] Bil. I: Stroganoff till Schulzenheim $^{20}/_{3}$ visar, att denne redan den 19 ankommit till Ekerö. Lagerbring anlände enligt sin egen berättelse till Grisslehamn den 19 på aftonen, enligt Döbelns rapport af $^{20}/_{3}$ redan på eftermiddagen. Bil. I.

[2] Anteckningar om och af general v. Döbeln II, s. 190.

lämnades till fredens återställande, vore dock kejsarens befallning så bestämd att intaga Stockholm, så att därmed ej kunde uppskjutas, enär fredspropositionerna intet blifvit antagna, hvarför order nu äfven expedierades till den vid Umeå varande ryska arméen att fortsätta sina operationer».

I den svåra situation, hvari Lagerbring nu befann sig, kunde han omöjligen tro annat, än att dessa fruktansvärda hotelser skulle verkställas. Han ansåg fördenskull, att det framför allt här gällde söka afvärja faran. Detta gjorde han ock genom att med ädel värdighet och stort lugn föreslå ryssarna att åter inlåta sig i underhandlingar med svenskarna. Lagerbring inledde sitt förslag med att för de ryska generalerna framhålla »det lika ändamålslösa som vådliga företaget af en marsch öfver hafvet, då fredens snara afslutande i alla fall vore gifven, samt att endast några timmars storm erfordrades för att krossa hafsisen, då dem lämnades att betänka, huru de med sina 30,000 man skulle kunna inkräkta Sverige och »sig där uppehålla, skiljda från allt understöd».

På Knorring och Suchtelen tycktes ock hans yttrande göra verkan. Ty han hade ju mot företaget anfört samma skäl, som dessa generaler i sina skrifvelser till kejsaren redan gifvit denne tillkänna.

Däremot var krigsministern »länge obeveklig och påstod, att endast Stockholm vore intaget, skulle freden snart vara afslutad utan vidare strid». Omsider gaf dock äfven Araktschejeff efter, och underhandlingarne började. Därunder uppgjordes »flere projekter till konvention, hvilka dels af Suchtelen dels af Lagerbring ogillades. Det ifrigaste påståendet å ryska sidan, nämligen att hela Finlands afträdande vid fredsslutet skulle nu beviljas, afslogs så bestämdt af den senare, att därom ej vidare blef fråga, icke heller finnes något därom nämndt i konventionen».[1]

»Slutligen blef om följande hufvudpunkter öfverenskommet: 1:o) att å svenska sidan intet försök finge göras till Ålands återtagande under den tid om fred underhandlades; 2:o) att så snart detta blef af h. k. h. riksföreståndaren stadfäst, skulle hufvudstyrkan af den på Åland varande ryska arméen till Finland återvända. Det öfriga angick mindre detaljer» (bil. II, n. 4). Dessa villkor äro sammanfattade i en urkund,[2] hvars öfriga innehåll uppenbarligen kommit till för att inför kejsaren rättfärdiga, att man inlåtit sig på Döbelns förslag om att underhandla, samt att man afslutit detta stillestånd.

Denna urkund öfversändes till hertigen med major v. Engelbrechten, chefen för den bataljon af Södermanlands regemente,

[1] I det närmast föregående är Lagerbrings skildring, delvis i sammandrag, återgifven.
[2] Tr. i »Anteckningar om och af general v. Döbeln» II, s. 193—194.

som under reträtten blifvit afskuren. I en särskild rapport (bil. II n:r 3), daterad samma dag som ofvannämnda skrifvelse, begärde Lagerbring att med det första få hertigens ratifikation af öfverenskommelsen sig tillsänd. Därjämte underrättade han hertigen om, att ryske kejsaren befullmäktigat sin f. d. minister i Stockholm, kammarherre Alopæus, att som »ministre plenipotentiaire i fredsunderhandlingar ingå», och att denne i Åbo vore beredd att möta svenska regeringens ombud. Till sist tillkännagaf Lagerbring, att han af ryska öfvergeneralen fått tillstånd att fortsätta sin resa.

Att Lagerbring fullt och fast känt sig öfvertygad om, att han genom denna konvention hindrat ryska arméens omedelbara öfvergång till Sverige, framgår klart och tydligt af hans egna berättelser. Och att saken tedde sig för honom sålunda, är icke att undra öfver. Han hade ju samma skäl som Döbeln att tro en rysk invasion vara omedelbart förestående. Och det skulle för en svensk ha varit alltför optimistiskt att betrakta saken annorlunda. Men de skäl, som ofvan ha anförts mot en förestående rysk invasion omedelbart efter Kulneffs lyckliga öfvergång till Grisslehamn, de tala ock mot att en sådan varit nära förestående ett par dagar senare, eller den 21 mars. Nämnda skäl kunde ju likväl icke vara bekanta för Lagerbring, ty de ryska generalerna hade väl icke låtit honom veta, att de öfverlämnat frågan till kejsarens afgörande. Men utom dessa skäl fanns äfven ett annat, som kanske, när allt kommer till allt, varit det mest afgörande för att förmå ryssarna att ingå på denna »konvention». En farlig farsot hade nämligen börjat att utbryta bland de ryska trupperna och på några få dagar skördat mer än 200 offer.[1] Denna farliga sjukdom var nog densamma, som under namn af »Åländska smittan» rasade inom Döbelns armé. Araktschejeffs hotelser kunna fördenskull knappast få fattas annorlunda än såsom ett uttryck af den harm han i första uppbrusningen kände öfver att ha låtit föra sig bakom ljuset af Döbeln.

Lagerbrings förtjänst vid detta tillfälle torde därför vara en annan, än den han själf menar, men detta gör den knappast mindre betydelsefull. Det stillestånd, som han afslöt med ryssarna, blef visserligen ingen verklighet, emedan det endast fick svenska regeringens, men icke kejsarens ratifikation. Men den omedelbara följden af detsamma var en ovärderlig fördel för

[1] Bil. I: Arfvedsons bref till Wachtmeister $^{27}/_{4}$.

Sverige i dess dåvarande hart när hjälplösa läge. Faran för ett ryskt anfall från åländska sidan förebyggdes ju, därigenom att den ryska hären på 1,000 man när så godt som genast efter stilleståndets afslutande började utrymma Åland och återgå till Finland. Hade Knorring med sin armé stått kvar på Åland, när kejsar Alexander några dagar senare inträffade i Finland, är det nämligen alltför troligt, att kejsaren gifvit denne general kategogorisk befallning att ofördröjligen utföra hans älsklingsplan, d. v. s. att öfvergå till Sverige; under sin korta vistelse i Åbo visade kejsaren Knorring vid flera tillfällen sitt missnöje, emedan han underlåtit detta.

Till sist må det äfven tilläggas, att denna konvention näppeligen så lätt eller så hastigt skulle ha kommit till stånd, om icke Lagerbring, utom sin stora öfvertalningsförmåga och skicklighet som underhandlare, förstått att till den grad, som han gjorde, tillvinna sig de ryska generalernas sympati och förtroende genom sitt i hög grad vinnande sätt och sin stora personliga älskvärdhet.[1]

Lagerbring har med skäl känt sig sårad öfver att den nya regeringen hvarken erkände och således än mindre belönade den stora tjänst han genom konventionen i Jomala gjort riket. Men med ännu större otacksamhet har regeringen behandlat hans gamle general.

Det är redan förut omnämndt, att Döbeln både genom sina muntliga yttranden och genom sina bref uppväckt regeringens misshag. Och detta snarare ökades än minskades, sedan han nedlagt sitt befäl. Genom sina skarpa yttranden om Adlersparre gjorde han denne till sin ovän. Och med hertigen-riksföreståndaren synes han ohjälpligt ha stött sig, då han första gången efter sin återkomst till Stockholm gjorde denne sin uppvaktning. I januari månad hade Döbeln för Gustaf IV Adolf med sin vanliga uppriktighet uttalat såsom sin mening, att fred borde slutas, eller kriget föras efter bättre plan än hittills och med kraft, samt att arméen borde ändamålsenligt sammanhållas och förstärkas. Märkvärdigt nog upptog Gustaf IV Adolf detta nådigt. Hertigen däremot vardt förtörnad, då Döbeln för honom beklagade sig öfver den nya regeringens svaghet och partichefernas oenighet, samt framför allt öfver att riket saknade en stor fältherre. Han vågade

[1] Bil. I: Knorring till Wachtmeister $^{19}/_{20}$ mars.

till och med öppet säga: »jag och Vegesack äro de enda generaler som duga af dem, som Sverige har, men vi smaka vissa icke, få ej förtroende». Dessa ord röja väl en stark självkänsla, men innehålla näppeligen någon öfverdrift, ty de anseddaste militärer ha gifvit bägge dessa generaler de amplaste loford för deras skicklighet både i teoretiskt och praktiskt afseende. Men om än detta Döbelns yttrande var sant, klokt var det icke.

Men Döbeln hade äfven skaffat sig andra ovänner än hertigen och Adlersparre. Af sina björneborgare hade han varit älskad hart när till afguderi, men dessa hade ju ock i rikaste mått fått lära känna hans utmärkta egenskaper som befälhafvare, samt att ett hjärta af guld doldes under hans kärfva yta. Däremot hade den Åländska arméen och framför allt dess officerare haft en alltför kort tid till att lära känna hans många goda egenskaper, men en fullt tillräcklig för att hinna stöta sig på hans häftiga och sträfva sätt samt despotiska sinnelag. Lagerbring, som i det hela taget gör rättvisa åt Döbelns militära egenskaper och själf af sin chef omfattades med välvilja och förtroende, säger ock om honom: »för öfrigt var Döbeln en temligen oblid chef för sin talrika stab, vid hvilken öfversten, sedermera excellensen, grefve Karl Löwenhjelm, öfverstarne Boije och Schulzenheim m. fl. tjänstgjorde».[1]

Som dessa och ännu mera gardets officerare, hvilka heller icke voro nöjde med Döbeln, efter regementsförändringen fingo många inflytelserika förbindelser, bidrog äfven detta i sin mån till att Döbeln icke blef en persona grata hos de nya maktägande.

Af ofvan anförda skäl är det lätt att inse, hvarför Döbeln skiljdes från sitt befäl och ej kom att tillhöra Kustarméen, samt hvarför han var den ende af de berömde generalerna, som vid Karl XIII:s kröning den 29 juni ej fick något som hälst vedermäle af kunglig ynnest, ehuru han på den nya post, som blifvit honom uppdragen vid Norra arméen under general Wredes öfverbefäl medelst en skickligt förd underhandling och lyckligt afslutad öfverenskommelse af den 26 maj med general Schuvaloff åter gjort riket en stor tjänst. För andra gången räddade han nämligen genom denna kupp kronans stora förråder vid Umeå, som därförutan oundvikligen fallit i ryssarnas händer; första gången hade det skett, då han vållade Barclay de Tollys återtåg.

---

[1] Se vidare härom Cronstedts bref till Wachtmeister om Döbeln. Bil. I.

Hans korta fälttåg i Jämtland i juli månad mot norrmännen, utan hvars lyckliga utgång dessa och ryssarna kunnat inkräkta nästan hela Norrland, tvang omsider konungen och regeringen att både offentligt och enskildt gifva honom sitt erkännande och belöna honom. Nu gaf man äfven *honom* ett friherrediplom, och detta dagtecknadt den 29 juni, således antedateradt. Det skall längre fram visas huru Döbeln efter detta fälttåg såväl direkt som indirekt kunnat komma att gifva expeditionen till Västerbotten en lyckligare utgång än som blef fallet. Döbeln var i krigserfarenhet, i kännedom om den nya taktiken och ryssarnes stridssätt långt öfverlägsen Gustaf Wachtmeister, och ännu mera i beslutsamhet och kraft, om han än stod under denne i hvad man kallar humanitet. Men krig är krig. Segern följer ju icke den fältherre, som har den största humaniteten, utan den, som har den största skickligheten och starkaste viljan.

Men innan vi öfvergå till en skildring af detta krigsföretag, är det af nöden lämna en öfversikt af Gustaf Wachtmeisters verksamhet från slutet af mars till inemot medlet af juli 1809. Detta torde icke sakna ett visst intresse, enär ingen framställning, åtminstone i tryck, hittills funnits af hans förhandlingar med ryssarna och hans åtgärder till svenska kustens och Stockholms försvar.

5.

Wachtmeisters underhandlingar.

Samma dag Lagerbring afslöt konventionen i Jomala och Barclay de Tolly öfverkommit till Umeå, utnämndes Gustaf Wachtmeister till öfverbefälhafvare öfver Kustarméen. Redan på aftonen denna dag ankom han till den vid Grisslehamn stående hären. Dagen därpå, eller den 22 mars, således samma dag som Adlersparre höll sitt högtidliga intåg i Stockholm och som generalmajor J. A. Cronstedt afslöt sin *första konvention* i Umeå med sistnämnda ryska general, öfverlämnade Döbeln befälet åt sin efterträdare. Wachtmeister tog likaledes sitt högkvarter i Väddö prästgård, där det skulle förblifva i nära två månader. Han fann arméen i en högst sorglig författning. Först och främst

var den alltför svag för sin uppgift, och de förstärkningar, som snart kunde väntas, voro utom Västra arméen nästan så godt som inga. — Till all lycka behöfde dock icke soldaterna lida brist på det nödvändigaste för sitt underhåll, ty de i trakten varande magasinerna innehöllo tillräckliga förråd. Men denna omständighet var också den enda ljusa punkten i den annars så dystra taflan. Ty för det första var truppernas hälsotillstånd allt utom godt, enär den mycket smittande s. k. åländska farsoten härjade bland dem. Detta innebar så mycket större fara som nödiga medikamenter felades, och det i Norrtelje upprättade militäretablissementet var för aflägset för att kunna vara till större gagn för de sjuka.

För »artilleriet, som bestod af 3 åkande fältbatterier, en 6 ℔ och fyra 3 ℔ kanoner samt 2 haubitzer, »felades hästar och manskap i hundratals». Hvad kavalleriet angick, voro af dess hästar isynnerhet Lifgardets till häst till den grad medtagna, att största delen af regementet behöfde remonteras. De från Åland öfverkomna trupperna hade »alls inga trosshästar». Under fem dagar, eller till den 21 mars, ankommo »af 400 rekvirerade hästar genom kronobetjäningens försorg blott 11 par».

Men icke ens för de hästar, som funnos, var det lätt att anskaffa fourage. Ty det var eller sades vara brist därpå i trakten kring Grisslehamn. Döbeln hade därför föreslagit att på »isvägar» söka forsla fourage från Uppsala. Wachtmeister däremot yrkade på upprättande af ordentliga fouragemagasiner.[1]

Hvad arméen angår hade den under reträtten utom den 368 man starka andra bataljonen af Södermanlands regemente förlorat 854 man,[2] af hvilka 300 man på isen tröttnat och därigenom fallit i fångenskap. Huru stor den stridbara delen af arméen var vid ankomsten till Grisslehamn kan ej exakt uppgifvas, men den 31 mars voro generalstabens sammansättning och truppernas styrka enligt König följande:

---

[1] Bil. I: Wachtmeisters rapport $^{22}/_{3}$ och Döbelns $^{23}/_{3}$.

[2] Af Lifgardet till häst 31 man, af Lifgardet till fot 367 man, af Andra gardet 118 man, af Kronobergs reg:te 338 man; se C. F. König; Kustarméens krigshistoria mss i Krigsarkivet.

Högste befälhafvare:

Generallöjtnanten m. m. grefve Gustaf Wachtmeister.

Stab:

Öfverste C. Th. v. Schulzenheim, öfv.-adj. för expeditionen.
(frånvarande) Öfverste G. Lagerbring, öfv.-adj. för yttre ärendena.

Stabsadjutanter:
- Löjtnanten vid Lifgardet till fot v. Platen.
- » » » » » frih. E. v. Willebrand.
- Löjtnanten vid Lifgardet till häst frih. R. Stackelberg.
- Kornetten » » » » frih. E. G. W. v. Döbeln.
- Löjtnanten vid Andra gardet Lefrén.
- Fänriken vid f. d. Svenska gardet Wennerquist.

Generalintendent: Öfversten m. m. Bergencreutz.
Artilleriférdelning: Öfversten m. m. Palm, upphörde med befälets innehafvande den 1 juni 1809 och efterträddes af major Bökman.
Fältmätningsfördelning: Ryttmästare C. F. König.
Löjtnant U. Thersner.
Fortifikationsfördelning: Öfverstelöjtnant Berger.
Löjtnant Meij Fink.
Öfverauditör: Auditören Bonnecreutz.
Fältsekreterare: Ström.

Stabsvakt: Lifgardet till häst 120 man.

	Infanteri:		Kavalleri:			Artilleri:	
1:a brigaden. *Chef:* Öfversten grefve O. Cronstedt.	Södermanlands 1:a bataljon	362	Lifgardet till häst	40	109		
	D:o 2:a d:o	72				6-℔:e kanoner	4
	Västgöta Dals 1:a bataljon	426				3-℔:e d:o	2
	D:o 2:a d:o	450				8-℔:e d:o	2
						3-℔:e parti d:o	3
2:a brigaden. *Chef:* Öfversten frih. C. F. Fleetwood.	Svea garde[1]	192	D:o	22	74		
	Andra d:o[1]	246				6-℔:e kanoner	2
	Kronobergs reg:te	477				3-℔:e d:o	3
3:e brigaden. *Chef:* Öfversten frih. G. Boije.	Upplands fältbatalj.	283	D:o	27	74		
	D:o landtvärn	294					
	Södermanlands landtvärns kommendering	31				6-℔:e kanoner	2
	Jönköpings landtvärns bataljon	181				3-℔:e d:o	2
	Västmanlands landtv. bajaljon	26				3-℔:e parti d:o	1
	Summa	3040		209	257		

Summa Summarum 3506 man.

[1] Dessa regementen hade redan 14/3 återfått sina gamla namn och sin förra rang. Se Adlercreutz till Wachtmeister 25/3 och 27/3, bil. I.

Efter ankomsten till Grisslehamn hade arméen blott fått obetydliga förstärkningar, såsom det ser ut endast Upplands fältbataljon samt Upplands, Södermanlands och Västmanlands landtvärn samt något artilleri och kavalleri. Af det sistnämnda hemförlofvade Wachtmeister dock enligt sin andra rapport den 22 mars (bil. I) 100 man af Lifregementets kyrassierer.

Har arméen haft ungefär nämnda styrka, då Döbeln lämnade ifrån sig befälet, kan han ej ha verkställt reträtten med mindre än något öfver 4000 man. König uppgifver, att hären den 1 mars har utgjort 3400 man, af hvilka dock 500 man tillhörde Ålands landsstorm. Men möjligt är, att af de sjuka soldaterna en mängd förbättrats så mycket, att de kunnat medfölja den öfriga arméen vid dess reträtt. På detta sätt låter det sig ock förklara, huru Cronstedt och Lagerbring kunnat uppgifva de under gevär stående trupperna på Åland till en så ringa styrka, som de gjort.[1] I alla fall torde det dock behöfvas en närmare utredning angående truppernas antal på Åland, innan man med säkerhet kan yttra sig om densamma (jfr bil. I: styrkeförslagen $^{1}/_{3}$—$^{31}/_{3}$).

Cronstedt hade sitt högkvarter i Häfverö socken i Norrby, beläget midt emot den i Väddö, eller på den andra sidan af Ortalaviken, 3 kilom. från Grisslehamn liggande Tomta by. I bägge dessa socknar låg 1:a brigaden med samlingsställe på isen mellan Norrby och Tomta.

Fleetwood hade sitt högkvarter i Häfverö prästgård, och hans trupper i trakten däromkring. Tredje brigaden låg omkring Ortala bruk, således omkring innersta delen af viken. På detta ställe hade Boije sitt högkvarter.[2]

Af brigadcheferna var grefve O. Cronstedt den minst framstående; han aflägsnades också snart från Kustarméen. Däremot voro de båda andra, såsom längre fram skall visas, både behjärtade och duglige män, isynnerhet Boije. Under Lagerbrings bortovaro synes han, utom sin befattning såsom brigadchef, äfven ha tjänstgjort som öfveradjutant för yttre ärendena.

Då arméens styrka var så ringa och dess tillstånd lämnade så mycket öfrigt att önska, kan man lätt inse, hvilken stor lycka det var för Sverige, att icke Knorring lät sin hufvudstyrka omedelbart följa efter Kulneff. Stockholm hade då näppeligen kunnat

---

[1] Cronstedt uppger i ett af sina bref till Wachtmeister den under gevär varande styrkan till endast 2300 man. L. åter anger på ett ställe styrkan till 2600 man (bil. II, n:r 4), men i sina »Betraktelser» s. 8 däremot till 2800. Denna numerär af reguliera trupper torde arméen ha haft efter öfverkomsten till Grisslehamn.

[2] Se 1:a brigadens kvartersförslag $^{26}/_{3}$; Fleetwoods och Boijes styrkeförslag för mars och april månader i Krigsarkivet.

undgå att blifva besatt af fienden, som därefter kunnat diktera nära nog hvilka fredsvillkor som helst.

Det var således långt ifrån ett afundsvärdt befäl, som Wachtmeister fått sig uppdraget. Och att en man i hans ställning någonsin åtog sig detsamma, gör både hans patriotism och pliktkänsla all heder. Hans oro för arméens ställning och säkerhet lättades likväl i ej ringa mån redan den 22 mars genom de underrättelser, som han fick af den från Stockholm kommande major Arfvedson, hvilken med viktiga skrifvelser skulle begifva sig till ryska högkvarteret på Åland. Arfvedson hade nämligen mellan Stockholm och Grisslehamn mött major v. Engelbrechten, hvilken, såsom redan nämndt är, skulle öfverbringa Lagerbrings stilleståndsförslag till Stockholm. Engelbrechten hade då meddelat Arfvedson, »att största delen af ryska trupperna evacuerat Åland». Denna uppgift var visserligen öfverdrifven, ty den blef sanning först några dagar senare, men den gaf likväl Wachtmeister en viss rätt till den uppfattningen, att intet ryskt anfall från detta håll längre vore att befara.[1] Denna glada nyhet gaf honom ock mera tid och tillfälle än förut att rikta sin uppmärksamhet och sina omsorger på annat än hvad som omedelbart hörde till kustens försvar. Den hade bland annat ock det goda med sig, att truppernas tjänstgöring icke längre behöfde vara så ansträngande och betungande som under de närmast föregående dagarne.

Arfvedsons ankomst till Wachtmeisters högkvarter skulle snart försätta denne och ännu mera regeringen uti största bryderi och oro. Ehuru det icke är möjligt att fullt klart och tydligt utreda alla de med Arfvedsons resa förknippade händelserna, torde det likväl icke vara ur vägen att söka sprida ljus öfver denna, minst sagdt, högst egendomliga tilldragelse i vår diplomatis historia.

Arfvedson öfverbringade till Wachtmeister en *»autorisation»* att med general Knorring afsluta ett stillestånd. I följd af denna fullmakt fick Wachtmeister taga kännedom om innehållet af ett bref från fältmarskalken Klingspor, som Arfvedson skulle öfverbringa till Knorring. Det uttryckte svenska regeringens benägenhet för fred, men i stället för Kalix älf föreslogs däri Kemi älf till gräns.[2]

---

[1] Bil. I: Wachtmeisters rapport $^{22}/_{3}$. Engelbrechtens uppgift strider nämligen mot hvad Michailofski-Danilefski berättar, s. 163, eller att ryska arméen återvände till Finland först den $^{13}/_{25}$ mars. Arfvedsons bref till Wachtmeister $^{27}/_{3}$ visar, att Knorring först den 23 lämnade Åland. Bil. I.

[2] Bil. I: Klingspor till Knorring den $^{21}/_{3}$.

Wachtmeister ansåg det emellertid vara skäl till att icke låta Arfvedson denna dag fortsätta sin resa, emedan han trodde, att de skrifvelser, som Engelbrechten från Lagerbring medfört, möjligen kunde vålla någon förändring i regeringens tänkesätt. Så vida detta inträffat, skulle det ju blifva mycket lättare för regeringen att få sina redan afsända skrifvelser utbytta mot nya, om dessa hunne Arfvedson, medan han ännu var på svensk jord.

Följande dags eftermiddag kom verkligen äfven Engelbrechten från Stockholm till Grisslehamn medförande en af hertigen-riksföreståndaren själf undertecknad fullmakt att sluta stillestånd, af Wachtmeister kallad »stilleståndsförsäkran», samt äfven förslag till vapenhvila (bil. I).

Efter genomläsandet af dessa nya aktstycken »undföll det icke», skrifver Wachtmeister, »min uppmärksamhet, att Kemi älf nämndes i H. Exc. Klingspors bref och Kalix älf uti E. K. H:ts stilleståndsförsäkran; men jag vågade icke ändra detta senare, medan en mig okänd öfverenskommelse med ryska generalen härtill möjligen varit vållande.»

I följd häraf affärdade Wachtmeister Arfvedson den 24 mars kl. 3 på morgonen med instruktion att först till Knorring aflämna »*Klingspors bref*» och »stilleståndstraktaten», med hvilken Wachtmeister har menat ofvannämnda »förslag till stillestånd», samt att »blott i händelse af ett afslag i anledning af ett till öfverste Lagerbring gifvet löfte begagna den af E. K. H. egenhändigt undertecknade *stilleståndsförsäkran*» jämte ett bref till Wachtmeister, »som upplyser orsaken därtill».

Ungefär 6 timmar efter Arfvedsons affärd, eller kl. $^1/_4$ till 9 f. m. ankom emellertid en kabinettskurir från Stockholm, med bref, som innehöll rättelse i demarkationslinien. Wachtmeister skickade genast kuriren med bref till »Arfvedson, i händelse han skulle träffas innan framkomsten och depechernas aflämnande, af innehåll att blott aflämna Klingspors bref och återsända de öfrige. Skulle däremot allt redan vara öfverlämnadt till ryska generalen, funnes ingen annan utväg än att begagna den af herr kanslipresidenten föreskrifna rättelse», hvilken Wachtmeister med kuriren affärdade till Arfvedson för »att i sådant fall till ryska generalen öfverlämnas». Genom af Wachtmeister meddelade afskrifter vardt Arfvedson »underrättad om hela sammanhanget af misstaget m. m.»

Redan dagen därpå eller den 25 mars, skref Wachtmeister följande:

»Genom en extra post har jag i dag erhållit den af E. K. H. själf undertecknade försäkran om ett stillestånd emellan svenska och ryska troupperne, hvaruti Kemi elf är benämnt som demarkations linie åt norra sidan: jag affärdade genast i följe häraf löjtnanten vid Lifgardet till häst friherre Stierncrona med lika ändring af demarkationslinie uti mine depêcher, för att till major Arfvedson öfverlämnas, att af honom begagnas, i händelse de förra icke äro framlämnade, hvilket jag har skälig anledning förvänta, genom kabinets courirns hastiga affärdande» (bil. I).

Gustaf Wachtmeister kunde med fullt skäl känna sig högeligen förbryllad vid genomläsningen af skrifvelser, hvilka innehöllo konträrt motsatta bestämmelser. Huru det varit möjligt, att hertigens första »stilleståndsförsäkran» kom att innehålla demarkationslinien Kalix älf i stället för Kemi älf, är och torde äfven förblifva outredt. Man har visserligen velat på kanslipresidenten Ehrenheim kasta hela skulden för detta misstag. Det är ock möjligt, att han är den skyldige, men bevisadt är det ännu icke. En i denna tids politiska förhållanden djupt invigd man låter Ehrenheim bära hela ansvaret för denna händelse. Han berättar saken på följande sätt:[1]

»Ryssarne hade begärt som villkor för stilleståndet att blifva bibehållna vid hvad de innehade, nämligen Finland till Kemi älf och Åland. Detta beviljades, och general Gustaf Wachtmeister, som kommenderar vid Grisslehamn, öfversände svaret till general Knorring. Straxt efter ankom en kurir från Ehrenheim, som kontramanderar öfversändandet af brefven, hvilka begärdes tillbaka. General Wachtmeister, som ej förstod hvad det kunde betyda, kunde ej annat än affärda kuriren vidare, för att, om möjligt, hinna upp den förra. Förhållandet härmed var sådant, att Lagerbjelke begärde i kabinettet att få se konceptet af brefvet till ryska befälhafvaren, och finner där att Ehrenheim lämnat ryssarna besittningen af Finland *ända till Kalix-älfven;* genom denna distraktion har vår premierminister med ett penndrag lämnat fienden att ockupera Torneå och hela landet mellan bägge floderna, utan att det blifvit fordradt. Hertigen, underrättad af Lagerbjelke, befalte genast att den redan nämnda kuriren skulle expedieras till Grisslehamn för att byta ut det oriktigt författade brefvet mot ett annat, som medsändes. Emellertid reser nu en kurir med upplåtelse af Finland till Kemi älf, som förföljer en annan, hvilken bär i fickan en upplåtelse ända till Kalix älf! Han

[1] H. G. Trolle-Wachtmeister, Anteckningar och minnen, I, s. 189.

får nu se hvem som hinner först till Åbo, dit man tror general Knorring vara rest.»

Denna framställning kan näppeligen vara riktig, ty först och främst framgår det klart af densamma, att dess författare icke varit fullt förtrogen med alla detaljerna i denna tragiskt-komiska händelse i hela dess utsträckning. Han känner nämligen icke till Klingspors bref och dess innehåll, utan endast till hertigens stilleståndsförsäkran. Vidare har samme memoirförfattare icke på långt när haft så mycken reda på ifrågavarande sak som hans farbroder Gustaf Wachtmeister. Jämför man den sistnämndes rapport om saken med Trolle-Wachtmeisters framställning, så ser man, att den först nämnde hört till dem, som varit mest invigda i sakens förlopp, hvilket naturligtvis icke hindrar, att några andra kunnat vara det ännu mera. Den tystlåtne Gustaf Wachtmeister har således äfven angående denna händelse iakttagit sin vanliga diskretion, enär han icke ens låtit sin brorson få kännedom om detaljerna af denna sak.

För det andra hade ryssarna aldrig »begärt» att blifva bibehållna vid hvad de innehade, *om därmed skall förstås »Finland till Kemi älf och Åland.»*

Nämnde älf har nämligen aldrig blifvit af dem föreslagen. vare sig till demarkations- eller gränslinie. Däremot ha de, om man så vill, en gång föreslagit Piteå älf till demarkationslinie, nämligen i det förslag till konvention, som Döbeln och de ryska generalerna i Klementsby enade sig om, men som Araktschejeff förkastade. Den 8:de punkten i detsamma innehåller, såsom redan nämndt är, att stilleståndet skulle gälla för hela svenska kusten ända upp till *Piteå.* Men för öfrigt ha ryssarna oafbrutet under år 1809 städse yrkat på, att Kalix älf skulle blifva gränsen mellan rikena. Första gången denna fordran fullt klart och tydligt formulerades var i de fredspropositioner, som ryssarna i Klementsby föreslogo Lagerbring, och som denne senast den 18 mars öfverlämnade till svenska regeringen. Första punkten af dessa fredspropositioner innehåller uttryckligen, att vid den blifvande freden Kalix älf skulle komma att utgöra gränsen mellan Sverige och Ryssland [1]

[1] Bil. II: Conditions preliminaires qui doivent servir de base à la paix. Urkunden är daterad Klementsby den $^4/_{16}$ mars 1809 och är undertecknad af ryska generalerna Araktschejeff, Knorring och Suchtelen. Dessa preliminärer voro bifogade det bref, hvarmed Knorring den 15 mars (bil. I) besvarade den skrifvelse från Klingspor, som han på Kumlinge samma dag af Arfvedson mottagit. Dock

Om den nya svenska regeringen velat gå in på denna fordran, hade hon när som helst kunnat få fred med Ryssland. Ålands bibehållande hade hon uppgifvit, men fasthöll desto ihärdigare vid Kemi älf som gräns. Det var detta, som gjorde, att kriget kom att förlängas, enär ryssarna hela våren och långt in på sommaren bestämdt och uttryckligen fordrade Västerbotten ända till Kalix älf. Om gången af dessa underhandlingar, så ock om huru Gustaf Wachtmeister i väsentlig mån har medverkat till, att ryska gränsen ej kom att framflyttas till Kalix älf, skall längre fram berättas. Men dessförinnan torde det vara skäl att omtala huru Arfvedson utförde sitt uppdrag.

Detta fick nämligen ett oväntadt lyckligt slut. Ty vid hans ankomst till Åland den 24 mars, hade redan dagen förut Knorring afrest till Åbo. Arfvedson begaf sig därför efter honom, med en kosack till vägvisare. Men som denne tog miste om vägen, kom Arfvedsons öfverfärd till Åbo att taga några timmars längre tid, än den annars skulle ha gjort. Härigenom lyckades det kabinettskuriren att hinna upp Arfvedson, redan innan denne framkommit till Åbo. Sedan han af Wachtmeisters bref fått veta det begångna felet, »så tog jag», skrifver han, »mitt beslut och ändrade med mycken soin skriffelet, så att det ej kan möjligtvis märkas». Han vågade nämligen icke fördröja sin ankomst till Åbo för att invänta de utlofvade nya depecherna. Den 26 på aftonen ankom emellertid Stierncrona till Åbo med dessa. »Genom *en god vän* här», skrifver Arfvedsson, »blef jag underrättad, att mycket intrigerades för att få veta hvad Stierncrona medbragte» — »det troddes, att något af vikt passerat i Stockholm». — »För att ej gifva anledning till misstankar begaf jag mig till hans excellens Knorring, producerade så väl h. k. h. hertigen-riksföreståndarens deklaration som herr grefvens bref.» — Knorrings bref, som Arfvedson nu sände Wachtmeister, »visar hur väl detta steg blef taget», Knorring försäkrade ock Arfvedson att om några dagar få utbyta stilleståndstraktaterna, emedan han genast affärdat en kurir till kejsaren. Vidare omtalade Arfvedson, att så väl Alopæus som Knorring låtit honom veta, att Kalix fordrades »till gräns vid stilleståndet», enär order för länge

---

måtte Klingspor ej ha erhållit annat än en afskrift af urkunden. Ty själfva originalet till den synes på grund af stilen i de ryska generalernas underskrifter vara den handling som förvaras i Krigsarkivet. Lagerbring öfverförde så väl originalet som Knorrings bref till Klingspor till Stockholm.

sedan voro afgångne »till befälhafvande generalen vid Torneå att uppsäga stilleståndet och attakera». De hade äfven påstått, att svenska arméen retirerat till Luleå. De hade ock sonderat Arfvedson, om han ej trodde, att hertigen-riksföreståndaren skulle vilja taga Kalix älf i stället för Kemi älf till gräns under stilleståndet. Därpå hade Arfvedson svarat, att han vore viss om motsatsen, eller att hertigen aldrig skulle tillåta att ingå på andra villkor än de föreslagna.[1]

För öfrigt omtalade Arfvedson, att både Knorring, furst Bagration och de andra generalerna samt stadsboarna öfverhopade honom och hans kamrater med höflighet. Som Stierncrona var »fatiguerad af sin resa», lät han tills vidare honom kvarstanna i Åbo.

Svenska regeringen hade således följande omständigheter att tacka för att förslaget om Kalix älf aldrig blef framlämnadt, nämligen att Wachtmeister kvarhöll Arfvedson i sitt högkvarter från den 22 mars till den 24 på morgonen, vidare att Knorring dagen före Arfvedsons ankomst till Åland lämnat denna ö och rest till Åbo, och att kosacken tog miste om vägen, samt slutligen kanske äfven Arfvedsons djärfva beslut att »med mycken som ändra skriffelet.»

Således kom denna »distraktion» ej att ha några obehagliga följder. Men om Ehrenheim gjort sig skyldig till densamma, så har Sveriges näst siste kanslipresident slutat sin långa ämbetsmannabana på ett både komiskt och snöpligt sätt.

Arfvedsons budskickning gaf äfven anledning till en skriftväxling mellan Knorring och Wachtmeister, som icke är utan intresse, särskildt med afseende på ofvannämnda gränsfråga.

Gustaf Wachtmeister hade nämligen, då han till Knorring öfversände ratifikationen af stilleståndsfördraget i Jomala, låtit detsamma åtföljas af en skrifvelse, hvars innehåll likväl icke är närmare kändt. Dock måtte Wachtmeister ha uttryckt sina förhoppningar om fredens snara afslutande. Ty samma dag Knorring erhöll denna skrifvelse, besvarade han den i ett bref, i hvilket han förklarade, att han aldrig dragit i ringaste tvifvel Lagerbrings uppriktighet vid underhandlingarna, och att han blott för att ställa sig kejsarens vilja till efterrättelse för Lagerbring uttryckt sin önskan att se dem gillade af hertigen-riksförestån-

---

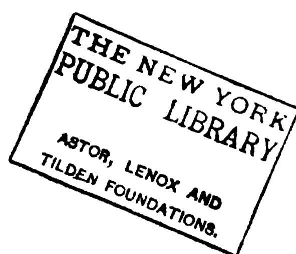
[1] Se bil. I, Arfvedson till Wachtmeister $^{21}/_{3}$. Wachtmeisters underdåniga rapport $^{28}/_{3}$ och bref till Adlercreutz af samma dag.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY

ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS

Medföljer Hist. Ti

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.

daren. Den akt, som Wachtmeister hade låtit tillställa honom, vore i och för sig tillräcklig att häfva alla tvifvel härom, så vida Knorring hade kunnat hysa sådana, hvilket han icke gjorde. Ty den ädla öppenhet Lagerbring lagt i dagen vid sina underhandlingar hade till fullo öfvertygat Knorring om att dessa varit allvarligt menade.[1]

Detta bref måtte Knorring ha skrifvit, innan han fått kännedom om innehållet af hertigens »stilleståndsförsäkran». Men något längre fram på dagen, sedan han erhållit kunskap om, att i denna Kemi älf vore föreslagen till demarkationslinie i stället för Kalix älf, har han i en ny skrifvelse uttryckt sin fruktan för, att kejsaren icke skulle bifalla detta hertigens förslag. För att icke några hinder skulle uppstå för fortsättandet af underhandlingarna bad han fördenskull Wachtmeister söka öfvertala hertigen att antaga den demarkationslinie man från rysk sida föreslagit.[2] Härpå svarade Wachtmeister, att han, hvad demarkationslinien beträffade, hade följt sina instruktioner och kunde fördenskull icke göra annat än att med det första meddela hertigen-riksföreståndaren det uppslag till underhandling Knorring gjort om denna sak, i den förhoppning att *»une si petite affaire»* hvarken hos kejsaren eller hertigen skulle kunna åstadkomma ett afbrott i deras lifliga åstundan att komma till en definitiv fred.[3]

Lagerbring hade, såsom ofvan nämndt är, underrättat sin regering, att Alopæus vore utsedd till fredsunderhandlare med svenskarne. Och under ett af hans samtal med kejsar Alexander i Finland hade den sistnämnde yttrat, att han ville uppskjuta att yttra sig öfver det i Jomala afslutna stilleståndet, till dess han råkat Alopæus, som hade afrest till Stockholm.[4] Den 29 mars kl. 8 på aftonen hade ock Alopæus anländt till Wachtmeisters högkvarter, där han fick afvakta det pass, som Knorring i ett bref till Klingspor begärt för hans räkning, och som Wachtmeister nu lät förfråga sig om. Ett sådant erhölls äfven, och den 31 mars inträffade Alopæus i Stockholm, där han föregaf, att hans resa icke företagits för offentliga angelägenheters skull. Men så väl af ett bref från Knorring till Klingspor som af den sistnämndes svar framgår, att han rest dit på

[1] Bil. I: Knorring till Wachtmeister $^{14}/_{26}$ mars (n:o 1).
[2] Ibidem $^{14}/_{26}$ mars (n:o 2 b).
[3] Bil. I: Wachtmeister till Knorring $^{28}/_{3}$.
[4] Trolle-Wachtmeister, Anteckningar och minnen s. 193—195.

kejsarens befallning.[1] I självfva verket hade han ock ett hemligt uppdrag att påyrka snar fred eller att underhandla om ett förslag till stillestånd.

Enligt en annan i den tidens politiska och framför allt militära förhållanden ganska invigd persons[2] uppgift måtte Alopæus' resa därjämte haft ännu ett ändamål, nämligen att skaffa ryska regeringen kännedom om Sveriges inre ställning och dess försvarskrafters styrka och beskaffenhet. För detta uppdrag ansågs Alopæus vara rätta mannen, emedan han under den tid han var rysk minister i Stockholm, vetat att därstädes förskaffa sig förbindelser, genom hvilka han kunde få kännedom om ofvannämnda förhållanden. Ryssarna lära nämligen hafva trott Sveriges försvarskrafter vara större än de i självfva verket voro. Men genom Alopæus' resa blefvo de upplysta om sitt misstag i detta hänseende och kommo till full insikt om, att general Knorring begått ett stort fel, då han icke omedelbart efter Kulneff öfvergick till Sverige.

Alopæus lyckades emellertid icke att förmå svenska regeringen att antaga de af kejsaren äskade fredsvillkoren. Detta jämte de underrättelser, som genom Alopæus eller andra inkommo till ryska regeringen om den nya svenska regeringens svaghet samt partisplittringen inom Sverige, bidrog, såsom längre fram skall visas, endast ytterligare till att styrka kejsaren i hans fordran på Kalix älf som gräns. Men äfven en annan omständighet har vid denna tid på gräns-frågan utöfvat ett visst inflytande. Ty ungefär nästan samtidigt med Alopæus' afresa från Stockholm hade ryska regeringen fått veta, att Gripenberg den 25 mars afslutit konventionen i Kalix.

Om denna händelse fick svenska styrelsen en dag före Alopæus' afresa underrättelse och detta genom Wachtmeister. Den 2 april på aftonen hade nämligen Stierncrona åter inträffat i Wachtmeisters högkvarter och för sin general omtalat, att i Åbo »hos general Willebrands» hade en rysk general berättat, att Gripenberg kapitulerat. Wachtmeister inrapporterade redan följande dag till regeringen hvad Stierncrona meddelat.[3] Men trots denna nya olycka gaf dock svenska regeringen ej efter för

---

[1] Bil. I: Wachtmeisters rapport $^{20}/_{3}$; Knorring till Klingspor $^{24}/_{3}$ och dennes svar $^{27}/_{3}$. Se vidare härom aktstycken i bil. IV.
[2] C. F. König, Kustarméens Krigshistoria; Heml. Utsk. Handl. 1809.
[3] Bil. I: Wachtmeisters rapport $^{3}/_{4}$.

ryssarnas fordringar. Konventionen i Kalix och Alopæus' återresa med oförrättadt ärende förvärrade dock icke blott svenskarnas ställning i Västerbotten, utan voro äfven nära att försätta Wachtmeister i ett stort bryderi.

Den 1 april hade från den ryska befälhafvaren på Åland, generalmajor Kniper, ankommit till kommendanten i Grisslehamn en parlamentär för att öfverlämna 110 svenska fångar. Men i verkligheten medförde han endast 80 man, ty 5 man hade insjuknat och måst kvarlämnas på Signildskär, och 25 man hade »på marschen öfver hafvet i ett grufveligt väder störtat och omkommit». Wachtmeister blef vid underrättelsen därom ytterst upprörd och beklagade sig däröfver i ett bref till general Knorring. Den sistnämnde, som i allt sitt görande och låtande framstår som en högst human och människoälskande man, uttryckte i sitt svar till Wachtmeister sitt beklagande öfver hvad som händt ofvannämnda »svenska konvalescenter» och underrättar Wachtmeister, att han »hårdeligen tilltalat dem, som varit vållande till denna ohyggeliga händelse, samt att han utfärdadt de strängaste ordres till rättelse framdeles, då svenska fångar öfverföras.»

Några dagar före den 13 april hade Wachtmeister öfversändt 40 ryska fångar under svensk eskort till Åland. Det var äfven Wachmeisters mening, att denna eskort, som kommenderades af fanjunkaren Koch, skulle återföra de svenska konvalescenter, som funnos kvar på Åland. Dessa voro nämligen enligt öfverenskommelse ej att betrakta såsom krigsfångar. Men som det dröjde med eskortens återkomst, öfverskickade Wachtmeister sin stabsadjutant Willebrand till Åland med ett bref till general Kulneff, som i två bref till svenska förpostchefen kallat sig »chef för ryska arméens avantgarde». Kulneff hade kort förut jämte två andra generaler, Sassanoff och Demidoff, ankommit till Åland. Wachtmeister begärde i samma bref att få veta orsaken till eskortens kvarhållande. Kulneff lofvade vänligt att göra allt sitt till för att ställa saken till rätta, men bad Wachtmeister låta eskorten kvarstanna ännu en dag, tills man från Åbo mottagit general Knorrings order om denna sak. Kulneff påstod[1] nämligen, att de svenska konvalescenterna på Åland endast voro helt få och för svaga för att återvända, men

[1] Bil. I: $^{2}/_{14}$ april.

däremot skulle de svenska fångar, som funnos i Åbo, efterskickas för att ofördröjligen öfverlämnas till eskorten. För Willebrand uppgaf åter general Demidoff, som nu var högste befälhafvare på Åland, att han ej fått någon instruktion af general Knorring om svenska krigsfångars öfverlämnande, men hade förfrågat sig hos Knorring därom och afvaktade nu hans svar.

Dessa underrättelser uppväckte hos Wachtmeister stor oro och fruktan, emedan han befarade, att eskorten i helt andra afsikter blifvit uppehållen, ty han hade ju endast begärt att återfå svenska konvalescenter, men icke nämnt något om krigsfångar, till hvilkas transport han ju ej heller hade behöft sända åkdon. Eskortens kvarhällande ansåg Wachtmeister fördenskull gifva bekräftelse på hvad han hört om de ryska truppernas förstärkande på Åland och afsikten därmed. Ett rykte gick till och med, att icke mindre än 20,000 man dit öfverkommit.

Äfven andra underrättelser[1] inlupo från Åland, som bekräftade, att ryssarna rustade sig till att öfvergå till Sverige. Wachtmeister ansåg sig ha så mycket större skäl att nu befara något sådant, som han under de närmaste dagarna före den 11 april låtit undersöka isen, hvilken därvid befunnits »så stark den någonsin varit denna vinter t. o. m. förstärkt af tövädret och därpå inträffad stark frost».[2] Fördenskull utfärdade han den 13 april följande plan till försvar af kusten och betäckande af vägarna till Stockholm och Uppsala.

1:o) Om fienden angrep, skulle motstånd göras af den vid nya Grisslehamn stående fältvakten, till hvars understöd en bataljon var posterad vid Tomta by med hela första brigaden till reserv. Skulle reträtt vara af nöden, blefve replien under görligaste försvar vid Wäddö prästgård.

2:o) Andra brigaden soutenerar den första, men den skulle i händelse af reträtt med $^2/_3$ af sin styrka fatta posto vid Ortala bruk, medan den återstående tredjedelen retirerade till Gåsvik och Häfverö för att betäcka arméens vänstra flank och hålla fienden i schack, men hela brigaden skulle draga sig tillbaka till Broby,[3] om den ej var fienden vuxen.

3:o) En del af tredje brigaden skulle betäcka inloppen till skärgården vid Rangarnö, Öster- och Västernäs; en annan del vägen från Gamla Grisslehamn, men den skulle draga sig tillbaka till Hammarby och där fatta posto, om nyssnämnda väg blefve forcerad af

[1] Om ofvannämnda utväxlingar, rykten och underrättelser se Wachtmeisters rapporter $^{11}/_4$ och $^{13}/_4$.

[2] Bil. I: Wachtmeisters rapport $^{11}/_4$.

[3] Denna herrgård ligger 8 kilometer från Ortala.

fienden. På detta sätt skulle största delen af arméen vara koncentrerad vid Ortala, Väddö och Hammarby, hvarest på grund af en »favorable local»[1] eftertryckligt motstånd skulle göras. Men om fienden sökte kringgå denna position på Häfverösidan i vänstra flanken, så blefve det nödvändigt för svenska trupperna att draga sig tillbaka till Broby, där vägarna från Stockholm och Uppsala sammanstöta. Till Broby skulle äfven tredje brigaden draga sig tillbaka, om fienden vid Rangarnö kringginge svenskarnas vänstra flank. Vid Broby skulle en del af arméen betäcka Stockholmsvägen och uppehålla fienden tills den från Stockholm kommande arméen hunne anlända. Den andra delen skulle ha det viktiga uppdraget att betäcka vägen till Uppsala. Härigenom skulle man kunna hålla fienden i schack samt i ovisshet om hvartåt hufvudstyrkan dragit sig.

4:o) Så snart förstärkning hunnit ankomma skulle den till Uppsalavägen retirerande »arméen» attakera fiendens rygg eller flank, borttaga hans tross och magasiner m. m. och fortsätta sitt framryckande så långt sig göra lät för att degagera de från Stockholm ankommande trupperna och dela fiendens uppmärksamhet.

5:o) Endast på väl kombinerade rörelser de bägge arméerna emellan, skulle denna plan kunna utföras, och därför vore det af nöden att nyttja den största försiktighet vid meddelandens afsändande, så att de ej blefvo bortsnappade i anseende till fiendens öfverlägsenhet i lätta trupper. Därföre borde alltid 2 depecher på olika vägar affärdas.[2]

Lyckligtvis uteblef det befarade ryska anfallet. Tvenne kunskapare, som Wachtmeister afsändt till Åland för att skaffa honom närmare underrättelser om fiendens styrka och förehafvanden, berättade vid sin återkomst, att den ryska styrkan visserligen blifvit förstärkt, men endast med 5,000 man, och att således hela den på Åland varande ryska hären blott utgjorde 6,000 man. De omtalade äfven, att ryssarna verkligen det oaktadt varit betänkta på att den 10 och 11 april företaga en expedition till Sverige, men att så väl andra omständigheter som i synnerhet fruktan för isens osäkerhet afhållit dem därifrån. Dessa uppgifter bekräftades af Willebrand sedermera vid dennes återkomst från Åland. Emellertid ansåg Wachtmeister, att ingen dylik expedition numera af fienden skulle företagas, enär »2:ne stora vråkar natten mellan den 13—14 uppkommit, hvilka väl för det närvarande äro farbara, men vid första töväder och blåst behjälpliga att snart göra öfverfarten omöjlig». Men han förklarade på samma gång, att dagliga undersökningar om isens

[1] Se kartan.

[2] Se vidare härom: Wachtmeisters Underdånigste plan till defension den 13 april, bil. I. Planen tyckes ha varit färdig redan $^{10}/_{4}$.

beskaffenhet icke skulle underlåtas.[1] Dessutom hade han utsatt starka posteringar från Ellan, eller norra delen af Singön, långs den yttre stranden af denna ö, Fogdön samt Väddölandet, under befäl af kommendanten vid Grisslehamn B. V. Fock.[2]

Men de ryska truppernas förstärkande på Åland har troligen endast varit en hotande demonstration för att påskynda fredens afslutande. Ty ungefär samtidigt med att densamma ägde rum, var det som frih. V. G. v. Schwerin väntades eller ankom till Petersburg för att fortsätta fredsunderhandlingarna.[3] Kvarhållandet af den eskort Wachtmeister till Åland öfverskickat för att afhämta konvalescenter, torde ock ha varit ett tecken till ryssarnas missnöje öfver att underhandlingen drogs ut på tiden. Ty medan de trodde, att freden var nära, hade ju Knorring utan utbyte öfversändt en del af de krigsfångar, som hans trupper under Döbelns reträtt från Åland tagit. Men efter denna tid blef man ej lika tillmötesgående som förut.[4]

Enär intet ryskt anfall vid denna tidpunkt längre var att befara, ansåg sig Wachtmeister nu omsider äfven kunna fullgöra regeringens order af den 7 och 10 april, eller att till Gripsholm och Stockholm detachera en del af sina trupper. Den 19 april afgick till Gripsholm Andra gardesregementet och den 26 till Stockholm Lifgardet till häst utom 60 man. Och den 27 april fingo Västgöta-Dals regemente och dess vargering bryta upp för att tåga till hemorten.[5]

---

[1] Bil. I: rapporten den $^{16}/_{4}$.

[2] Vid Ellan och Tranvik stodo posteringar af 24 och 96 man med utposter vid Råstens udde, Söderudden, Örestens vårdkase (alla på Singön), samt vid södra udden af den mellan Singön och Grisslehamnlandet liggande Fogdön 24 man »inräknade till Tranviks postering». Vid Nya Grisslehamn utgjorde posteringen 242 man, af hvilka en utpost stod vid Telegrafen. Vid Gamla Grisslehamn voro 216 man förlagda med utposter af 64 man vid Skottby och Edby. (Efter uppgifter af B. V. Fock på en karta i Krigsarkivet af den 15 april.)

[3] Att skaffa Schwerin pass lofvar Knorring Klingspor i ett bref den $^{28}/_{3}$ mars. Bil. I.

[4] Ehuru den ofvannämnda eskorten under Kochs befäl återkom den 16 april med 38 konvalescenter och den 21 april med 161 man och 2 underläkare, så hade en eskort, som Wachtmeister den 22 afsände för att hämta de 111 kvarvarande sjuke, icke samma lycka. General Demidoff förklarade äfven nu, att han ej kunde tillåta deras affärd utan att först ha inhämtat Knorrings order. Men då dessa läto vänta på sig, vågade eskortens befälhafvare ej dröja kvar på Åland, emedan hafsisen redan var så osäker. Det var ock fördenskull endast med möda, som han lyckades komma öfver till Sverige. I följd häraf beslöt Wachtmeister att uppskjuta med de sjukes på Åland afhämtande »tills öppet vatten». Se vidare härom: Bil. I, rapporterna $^{17}/_{4}$, $^{20}/_{4}$, $^{22}/_{4}$, $^{26}/_{4}$, $^{18}/_{6}$. Om ryska fångars hemskickande se åter rapporterna $^{17}/_{4}$, $^{29}/_{5}$.

[5] Bil. I: rapporterna $^{7}/_{4}$, $^{10}/_{4}$, $^{22}/_{4}$ och $^{26}/_{4}$. Om utfodringen af artilleriets hästar se rapporten $^{30}/_{4}$.

Det hade äfven länge varit tal om att hemförlofva landtvärnet, men Wachtmeister hade motsatt sig detta, emedan arméen därigenom skulle ha blifvit alltför svag. Men den 22 april föreslog han själf, att Upplands och Södermanlands landtvärnsbataljoner skulle få till sina hemorter uppbryta samtidigt med sistnämnda regemente och något senare Jönköpings bataljon, men nu var det regeringen, som satte sig emot saken.

Redan den 15—20 april[1] hade nämligen regeringen låtit Wachtmeister veta, att 18 kanonslupar skulle utrustas för att afgå till nejden af Grisslehamn till kustens skyddande samt att de skulle stå under Wachtmeisters befäl. Af dessa skulle i Stockholm 12 sättas i fullt tjänstfärdigt stånd och därstädes få sina besättningar. De andra 6 åter skulle utrustas vid Furusund och till besättning af Wachtmeister erhålla 3 subalternofficerare, 6 underofficerare samt 310 man korpraler och soldater af Södermanlands och Jönköpings landtvärnsbataljoner, Det var i följd af denna utrustning. som detta landtvärn ej kom att hemförlofvas. Sedan kaptenen vid arméens flotta Degen hos Wachtmeister anmält sig som befälhafvare öfver de vid Furusund liggande sluparna, fick han af generalen order att afgå till Brevik[2] för att därstädes den 21 maj taga ombord nämnda manskap. Detta lät sig likväl icke göra utan ett visst motstånd från landtvärnets sida. Ty sedan öfverste Boije öfversett kanonsluparnas läge vid Brevik och utgifvit behöriga order till besättningarnas intagande dagen därpå, fick han kl. $^1/_2$ 1 på natten muntlig rapport från chefen för Södermanlands landtvärn, löjtnant Aquilon, att hans manskap kl. omkring 11 på aftonen samlat sig och med pockande uttryck gifvit befälet till känna, att de ingalunda kunde uppfylla befälets order att gå ombord å kanonsluparna, utan ämnade genast med full beväring och ammunition afgå till Stockholm för att hos riksföreståndaren göra föreställningar emot den anbefallda embarkeringen, af den grund att i alla kyrkor vore från predikstolarna publiceradt, det landtvärnsmanskapet komme att hemförlofvas, hvilka kungörelser de i alla fall ämnade efterlefva. Trots alla befälets föreställningar, afmarscherade bataljonen från sina kvarter fullt beväpnad, samt under försäkran, att de öfriga landtvärnsbataljonerna med dem instämde.

---

[1] Bil. I: Victor v. Stedingk $^{15}/_4$ och Adlercreutz $^{20}/_4$ till Wachtmeister.

[2] Denna ort ligger vid nordligaste ändan af Björköfjärden, således nära södra inloppet till Wäddö kanal.

Boije vidtog genast energiska mått och steg till myteriets kväfvande. Sedan han beordrat en bataljon af Upplands regemente att fatta posto på landsvägen utanför ofvannämnda landtvärns ståndkvarter, för att hindra all kommunikation mellan landtvärnsbataljonerna, befallde han Lifgardet till häst att utrycka och »Södermanlands jägaredivision att på vagnar åtfölja kavalleriet», för att under stabsadjutanten Willebrands befäl »eftersätta och gripa de upproriska».

Allt detta verkställdes med sådan skyndsamhet, att de afmarscherade Södermanlands landtvärn, medan det afbidade det öfriga landtvärnets ankomst, öfverraskades och beröfvades gevär, utredning, ammunition och kappor samt under eskort affördes till Boijes högkvarter, Ortala bruk. Där sattes 44 man »under fängslig bevakning». I följd af Boijes raska och kraftfulla ingripande gjorde nu hvarken Södermanlands eller Jönköpings och Upplands landtvärn vidare motstånd mot att embarkera på kanonsluparna. Hvad de arresterade angår, föreslog Boije, att, ehuru de gjort sig skyldiga till ett svårt brott, men »förmodligen handlat mera af oförstånd än elak vilja», Wachtmeister hos hertigenriksföreståndaren endast skulle anmäla dem »till en sträng och exemplarisk judiciel bestraffning, som i åsyn af de öfriga landtvärnen, till varnagel för dessa, kunde framför fronten dem tilldelas». Så blef det ock. Några veckor därefter lät Wachtmeister förkunna nämnda landtvärn, sedan det erkänt sitt brott, »Kongl. M:ts nådigste förlåtelse för denna gång», utom hvad en korporal beträffar, som varit den egentliga ledaren af myteriet. Denne straffades dock ej svårare, än att Wachtmeister tills vidare förflyttade honom till Södermanlands regemente, »för att där vänja honom vid krigslydnad».[1]

Sedan landtvärnet gått ombord på kanonsluparna afgick Degen med dem den 23 till Skeppsmyra, bakom Arholma, där han, ehuru »ännu mycket drifis syntes i hafvet», enligt order skulle hafva sin station. Hvad de 12 kanonsluparna åter angick, fingo de i Stockholm ej den besättning man först tillämnat dem. Ty äfven dessa slupar erhöllo order att afgå till Brevik, dit de under major Sjöholm anlände den 24 maj. Därstädes embarkerade på dem den 26, 6 subaltern-officerare, 12 underofficerare och 600 man korporaler och soldater, dels af landt-

---

[1] Bil. I: Boijes bref till Wachtmeister $^{21}/_{5}$; den senare $^{18}/_{6}$ till konungen.

värnet, dels af de indelta infanteriregementena. Därefter afgick äfven Sjöholm till Skeppsmyra.[1]

Efter detacheringarna i slutet af april hade den omkring Grisslehamn stående arméen blifvit reducerad, så att den i början af maj, ehuru landtvärnet förstärkts med tillfrisknade, endast utgjorde 2,870 man,[2] hvilka kort förut blifvit fördelade i tvenne brigader. Emedan första brigaden efter nyssnämnda detacheringar endast bestod af det mycket hopsmultna Södermanlands regemente, hade nämligen grefve Cronstedt, som var öfverstelöjtnant vid detsamma, på Wachtmeisters förslag blifvit entledigad från sitt brigadbefäl och begifvit sig till Södermanland för att därstädes i Wachtmeisters frånvaro taga hand om den hemmavarande delen af regementet. Hemförlofvandet af Södermanlands regementes andra bataljon senare i maj[3] samt de besättningar, kanonsluparna fått, förminskade den i nämnda trakt stående delen af arméen ytterligare, så att den i slutet af maj endast utgjorde omkring 2,000 man[4], förlagda i Väddö och Häfverö socknar. Befälet öfver dessa trupper hade chefen för andra brigaden frih. G. Boije fått sig uppdraget af Wachtmeister, då denne på grund af arméens ringa styrka »med nådigt tillstånd» den 19 maj förlade sitt högkvarter till Stockholm.[5] Denna flyttning åstadkom likväl inga andra förändringar i Wachtmeisters ställning till Kustarméen, men i slutet af maj skulle andra omständigheter vålla, att hans befäl vardt långt vidsträcktare och betydelsefullare än förut.

Svenska regeringen hade, såsom redan nämndt är, i april skickat frih. V. G. v. Schwerin till Petersburg för att utverka en antaglig fred eller åtminstone ett stillestånd.

---

[1] Wachtmeisters rapporter $^{19}/_{5}$ och $^{29}/_{5}$ samt order till Boije genom Schulzenheim $^{20}/_{5}$.

[2] Se styrkeförslaget $^{5}/_{5}$, bil. I.

[3] Om Cronstedts aflägsnande se Wachtmeisters rapport $^{26}/_{4}$. Södermanlands andra bataljon, endast 160 man stark, hvilka dels återkommit ur fångenskapen dels utskrifvits från sjukhusen, var i saknad så väl af beväring (beväpning) som beklädnad. Wachtmeister hade därför föreslagit, att denna bataljon såsom »alldeles obrukbar» skulle hemförlofvas för att af rotarna erhålla kläder och ur kronans förråd gevär samt sedermera exerceras med regementets rekryter. Bil. I: Wachtmeisters rapport $^{6}/_{5}$.

[4] Styrkeförslag för 1:sta och 2:dra brigaden, juni månad. Krigsarkivet.

[5] C. F. König, som själf tillhörde Kustarméen uppger i sitt arbete nyssnämnda datum. Wachtmeister rapporterar $^{19}/_{5}$, att han förlagt sitt högkvarter till Stockholm, men uppger icke datum, när detta skett. I sin generalorder $^{16}/_{5}$ däremot tillkännager han, att högkvarteret med den $^{17}/_{5}$ skulle förläggas till Stockholm. Men kanske har han måst kvarstanna i Väddö en eller två dagar längre än han ämnat. Bil. I.

Schwerin hade föga framgång i sitt företag. Kejsaren gaf honom ej ens företräde. Statskansleren, grefve Romanzoff, mottog honom visserligen men visade sig både i de muntliga och skriftliga förhandlingarna så litet tillmötesgående som möjligt. Orsaken härtill var, att man i de ledande kretsarna i Ryssland på grund af partistriderna i riksdagen hyste ett stort misstroende till den nya svenska regeringens bestånd och ännu mera till hennes önskan efter fred. Detta framgår tydligt af det skriftliga svar Romanzoff gaf på Schwerins framställningar. Kejsaren hyste nämligen, skref statskansleren, den lifligaste åstundan efter fred, hvarpå det klaraste beviset låg i att han afbrutit de militära operationerna just i det ögonblick, då deras framgång skulle ha gifvit honom de skönaste utsikter till fred, och det på ännu fördelaktigare villkor än dem, som föreslagits. Men kejsaren hade med den uppriktigaste ledsnad sett, att denna hans önskan efter fred var långt ifrån att delas af den svenska regeringen. Ty denna sökte draga ut på tiden, hvarigenom fredsverket endast fördröjdes. Alla underrättelser kejsaren mottagit från Sverige voro ägnade att ingifva honom det mest berättigade misstroende till den svenska regeringens verkliga ställning. I följd däraf hade han nödgats afslå förslaget om stillestånd samt att fortsätta kriget, ända till dess »*en laglig styrelse i Sverige*» klart och tydligt visade sig hågad att sluta fred på de enda villkor, som kejsaren kunde antaga. Hvilka dessa voro, hade man redan låtit svenska regeringen veta. Ingen åstundan efter att ytterligare utsträcka sina eröfringar hade förmått kejsaren att fatta detta beslut, ty han vore beredd att återställa allt, som hans trupper höllo besatt *på andra sidan Kalix*.[1]

Af denna Romanzoffs skrifvelse framgår, att Ryssland tänkte begagna sig af Sveriges inre olyckliga ställning för att få en fred till stånd efter sin vilja. I ett af sina muntliga samtal med Schwerin hade dessutom den ryske statskansleren rent ut sagt: »till slut skall eder riksdag ej förfela att blifva ett medel för H. K. Maj:ts planer».

Kort efter mottagandet af detta svar afreste Schwerin från Petersburg. Han återkom till Stockholm den 6 maj. De underrättelser han medförde kunde ju icke annat än i högsta grad uppväcka oro och bekymmer hos den svenska regeringen och hos den snart sammanträdande riksdagen.

[1] Bil. IV: Romanzoffs not af den $^{9}/_{21}$ april.

Den 9 maj öppnades 1809 års märkvärdiga riksdag. Dagen därpå förklarade ständerna Gustaf IV Adolf och hans familj förlustiga Sveriges krona. Den 13 maj beslöt adeln och kort därefter äfven de ofrälse stånden, att hertigen-riksföreståndaren skulle äga full makt och myndighet att göra fred samt att taga de mått och steg därtill, som han fann nyttigast. Dessa bägge beslut kunna uppfattas såsom svar på ryssarnas hotelser att inblanda sig i tronföljarevalet samt på deras vägran att erkänna den nya svenska regeringen såsom fullt »laglig». Den 14 maj afsändes major Spalding med ett bref från hofkansleren frih. Lagerbielke till ryska statskansleren. Svenska regeringen hade nämligen beslutit sig för att åter en gång försöka lyckan i Petersburg.

I nämnda skrifvelse, som är daterad den 12 maj, upplyste Lagerbielke »med diplomatisk finhet ryska styrelsen om den märkvärdiga tilldragelsen den 10 maj (den kungliga familjens afsättning)», samt att hertigen-riksföreståndaren af ständerna erhållit full myndighet att göra fred. Därjämte begärde han pass för förre ambassadören vid ryska hofvet frih. v. Stedingk, som blifvit utsedd till fredsunderhandlare.

Det svar Romanzoff gaf på denna skrifvelse var hållen i en välvilligare ton än den förra. Men ryska regeringens fordringar voro klart och bestämdt formulerade i tre punkter.

Den första punkten innehöll, att Ryssland icke kunde skilja sig från sina bundsförvanter, hvarför Sverige äfven med dem borde inleda fredsunderhandlingar. Enligt den andra skulle Sverige afstå från förbundet med England och antaga kontinentalsystemet. I den tredje fordrades, att Bottniska viken och Kalix älf skulle komma att utgöra gränsen mellan Sverige och Ryssland.[1]

Om svenska regeringen antoge dessa såsom bas för fredsunderhandlingarna, så skulle hon därom underrätta Barclay de Tolly, som efterträdt Knorring i öfverbefälet. Ty i detta fall hade Barclay de Tolly befallning att utfärda pass för den svenske underhandlaren, så vida denne var en för ryssarna behaglig person. Svenska regeringens erbjudande att affärda frih. von Stedingk som fredsunderhandlare till Ryssland hade väckt kejsarens synnerliga tillfredsställelse.

---

[1] Om denna underhandling se vidare Romanzoffs bref till Lagerbielke af den $^{14}/_{26}$ maj och andra aktstycken, bil. IV.

Med detta svar återkom Spalding först den 6 juni till Stockholm. Men redan vid pass tre veckor förut hade svenska regeringen omsider börjat vidtaga mått och steg till rikets försvar. Det är betecknande för den nya regeringen, att hon från den 13 mars till den 17 maj visat en förvånande sorglöshet i nämnda afseende. Penningebrist och de många svårigheter, som den tidens kommunikationer lade i vägen för truppers förflyttande från den ena aflägsna orten till den andra, samt nödvändigheten att försvara gränserna mot Danmark och Norge kunna visserligen delvis förklara men näppeligen helt och hållet ursäkta, att så litet gjorts för rikets skyddande mot fientliga anfall. — De försvarsåtgärder af vikt regeringen under sagda tid vidtagit äro nämligen lätt räknade. Den första var, att man, när en rysk invasion efter Kulneffs öfvergång till Grisslehamn tycktes vara förestående, hade beordrat »*Konungens Lifgrenadierer*» att från sina hemorter i Östergötland, i forcerade marscher tåga till Grisslehamn. Men sedan man i Stockholm fått veta, att Lagerbring afslutat konventionen i Jomala, utfärdades kontraorder åt detta regemente, af hvilket åtminstone en del redan den 26 mars hunnit fram till Jäders gästgifvaregård i Södermanland. Kort därefter fingo Lifgrenadiererna befallning att tåga ner till Blekinge.

De förlades nämligen i detta landskap i kantoneringskvarter för att användas till Karlskronas och flottans försvar, för hvilket befälhafvande amiralen därstädes, Puke, uppgjort en synnerligt god plan.[1]

För sjöförsvaret hade regeringen äfven vidtagit ett par andra åtgärder. Den 5 april hade nämligen Puke genom generaladjutanten för flottorne Viktor v. Stedingk fått order att med 2 stora fregatter *Euridice* och *Af Chapman* förstärka konteramiralen Hielmstjernas i Malmö varande eskader, som endast bestod af skärgårdsfartyg. Kort därefter utlöpte äfven fregatterna med proviant för 4 månader. Till samma ort som dessa beordrades ock från Göteborg örlogsbriggen *Vänta Litet.*

Den gagneligaste åtgärden vidtog regeringen likväl den 6 april. Ty genom ett bref af denna dag till Sjöförvaltningen utanordnade hertigen-riksföreståndaren månatligen för mars och april 100,000 rdr för örlogsflottan och 200,000 rdr för arméens

[1] Se saml. Örlogsflottan: chefens skrifvelser i april, Riksarkivet.

flotta. Dessa medel skulle utgå, till dess riksens ständer hunne sammankomma.

Utgången af Schwerins mission till Petersburg och farhågorna för Rysslands inblandning i Sveriges inre angelägenheter, särskildt hvad tronföljarefrågan angår, hade omsider till följd, att regeringen beslöt att med kraft gripa sig an med vidtagande af åtgärder till rikets försvar. Det var ock hög tid därtill. Ty ryssarna började göra allt större framsteg i Västerbotten. Dessutom hyste man fruktan för att deras skärgårdsflotta, som fått en betydande förstärkning genom att vid Sveaborgs fall största delen af Finska eskadern af arméens flotta fallit i deras händer, vid första öppet vatten skulle göra ett anfall mot mellersta Sverige och i trakten af Stockholm landsätta en armé.

Dessa hotande omständigheter gjorde, att regeringen den 17 och 19 maj af ständerna begärde erforderliga medel till starka rustningar både till lands och sjös. Sistnämnda dag anslogo ock ständerna 200,000 rdr i veckan för nämnda ändamål.[1] Några dagar därefter, eller den 23 maj, befallde hertigen-riksföreståndaren generalmajoren G. V. af Tibell och troligen samma dag äfven Gustaf Wachtmeister, att de hvar för sig skulle uppgöra en plan till östra kustens och Stockholms försvar. Tibells »memorial» rörande denna sak var redan färdigt den 26 maj och inkom på grund af »nådig befallning» såsom ett särskildt utlåtande. Gustaf Wachtmeister åter utarbetade sin plan i samråd med Tibell och konteramiralen frih. O. R. Cederström.

Den sistnämnde hade nämligen den 24 maj fått order att mottaga befälet öfver de »i norra skärgården och Bottniska viken nu sammankommande eskadrar af så väl amiralitetet som arméens flotta». Redan följande dag hissade han sin flagga på kungl. jakten Esplendian. Han skulle likväl stå under Gustaf Wachtmeisters öfverkommando.

Redan den 27 maj hade Wachtmeister fått färdigt sitt *»underdånigste projekt till kustens bevarande»*. Aktstycket är endast undertecknadt af honom, hvadan han väl måste vara åtminstone *en* af de förnämsta upphofsmännen till detsamma. C. F. König påstår, att själfva planen blifvit utarbetad af Cederström och Tibell i en krigskonselj. Om Gustaf Wachtmeisters medverkan nämner han däremot ej ett enda ord. Att det, som

[1] Schinkels Minnen, V, s. 76, 77.

beslutits om flottan, i väsentlig mån tillkommit genom Cederström, är högst antagligt. Men som hela defensionsplanen var baserad på den största samverkan mellan flottan och arméen, så kunna väl icke *alla* bestämmelserna om den förra härröra från Cederström ensam.

Hvad Tibell åter beträffar, så framgår det af hans ofvannämnda »memorial», att han haft stor andel i tillkomsten af Wachtmeisters »projekt». Men i det sistnämnda förefinnes äfven åtskilligt, hvarom ej ett ord förekommer i Tibells »memorial». Det är redan förut omnämndt, att Wachtmeister den 13 april uppgjort en plan till Stockholmstraktens försvar i händelse af ett ryskt anfall. Det förefaller, som om grundprincipen i denna kan skönjas i hans »projekt» af den 27 maj, åtminstone hvad arméens uppgift angår. Dock är det naturligtvis endast fackmän, som kunna bestämdt afgöra sammanhanget mellan dessa Wachtmeisters båda försvarsplaner. I alla händelser torde det vara skäl att gifva en utförligare framställning af Wachtmeisters *»underdånigste projekt till kustens bevarande»*, på det att därigenom herrar militärer måtte få tillfälle att taga kännedom om detsamma och kunna bilda sig ett omdöme om graden och arten af Gustaf Wachtmeisters duglighet som general. För en sådan framställning finnes så mycket större anledning, som detta »projekt», efter hvad nedan nämndt är, icke blifvit behandladt eller ens i korthet berördt i något hittills allmänt tillgängligt arbete.[1]

[1] *En* forskare har visserligen redogjort för ofvannämnda defensionsplan, nämligen ryttmästaren C. F. König i sitt ofvan citerade arbete. Denne författare synes likväl icke ha fått sin kunskap om planen omedelbart ur första, utan endast ur andra eller tredje hand. Ty åtskilligt i hans framställning visar, att han ej sett hufvudaktstyckena, d. v. s. Tibells »memorial» och Wachtmeisters »projekt». Flera inkorrektheter och förväxlingar förekomma äfven i Königs framställning, men hvad hufvudsaken angår, är innehållet i densamma nog i det hela taget riktigt. Om ofvannämnda hufvudaktstycken se bil. I.

(Forts.)

Strödda meddelanden och aktstycken.

Peter I och Ryssland på hans tid skildrade af ett ögonvittne.[1]

Danske envoyén Just Juel (född i Viborg den 14 oktober 1664) förde enligt sin instruktion under sin ryska beskickning, 1709—1711, en dagbok, som är en mycket rikt flödande källa för den, hvilken önskar lära känna det inre lifvet i Ryssland under början af 1700-talet, ja, den kan sägas vara ett högst dyrbart bidrag till Rysslands kulturhistoria för denna tid. Författaren berättar med synbart intresse för sin uppgift och efter att noga hafva sett sig om eller hört sig för. Han skildrar kyrkliga bruk samt ceremonier vid dop, bröllop, begrafningar, biskopsinvigningar. Han redogör bl. a. för städers och fästens läge och utseende, för flottan, handel, bränvinsförpaktning, mått, mål och vikt, apoteks- och postväsende, rättegångsförfarande, straff, dans, gästabud och kost, klädedräkt och badstugor. Den förste doktorn hos ryssarna är badstugan, den andra bränvinet, den tredje löken, säger han. Särskildt intresse för oss erbjuder författarens framställning af den lutherska kyrkan i Ryssland. Församlingen i Moskva hemsöktes 1710 af tvedräkt, hvarvid den svenske regementspastorn Staffenberg (enligt Ennes Stappenbeck) spelade en roll, en man, hvars uppträdande sedermera (1711) medförde, att församlingen miste sin förra frihet i kyrkosaker. Däremot är boken jämförelsevis mindre gifvande för den politiske historikern, med allt erkännande lämnadt åt värdet af Juels bidrag till karakteristiken af en mängd af den tidens förnämsta handlande personer i Ryssland. I allmänhet är han ganska skarp i sina omdömen, men han anser sig böra tala sanningens osminkade språk inför sin konung, att denne må blifva upplyst om rätta förhållandet. Hade verket varit afsedt för offentligheten, skulle han, såsom det heter i hans underdåniga dedikation, »visszeligen brugt dend forsigtighed, at de fortellinger deraf vare blevne udelugte, hvorved Tsaren og hans undersaatter her og der afmalis med farver, som dennem lidet pryder.»

[1] En rejse til Rusland under tsar Peter. Dagbogsoptegnelser af viceadmiral Just Juel, dansk gesandt i Rusland 1709—1711. Med illustrationer og oplysende anmærkninger ved *Gerhard L. Grove*. VI + 473 + IX sid. København. Gyldendalske boghandels forlag. 1893.

Man behöfver ej påpeka, att denna omständighet, långt ifrån att förringa, tvärtom höjer arbetets värde.

Dagboken är hållen i en anspråkslös stil, och man följer författaren med synnerligt stort nöje, äfven om han här och hvar gör sig skyldig till upprepningar af fakta eller omdömen. Vid sina iakttagelsers anställande hade han god hjälp af sin handsekreterare Rasmus Aereboe (död såsom notarius publicus i Köpenhamn 1744), hvilken ej allenast utskrifvit dagboken, som föreligger i original i danska Rigsarkivet, utan äfven, enligt utgifvarens förmodan, författat vissa partier af densamma. Stycken af den hafva förut offentliggjorts af utgifvaren, Gerhard Grove, sekreterare vid danska Rigsarkivet, dels i hans upplaga af Aereboes biografi (1889), dels, i omarbetadt skick, i »Nordisk tidskrift» för 1891, där de i artikeln »Træk af Peter den stores liv» meddelade kostliga scenerna ännu torde lefva i mången läsares hågkomst. Hr Grove har med yttersta sorgfällighet skött sitt utgifvarekall och ökat bokens värde genom upplysande noter — till största delen biografiska notiser — och ett antal illustrationer, bl. a. 33 porträtt efter samtida bilder af i verket omtalade framstående personer. En af ryska legationssekreteraren i Köpenhamn Stjerbatjev verkställd rysk öfversättning af dagboken infördes 1892 i »Russkij archiv», men — af skäl, som man lätt kan föreställa sig — i mycket stympadt skick. Emellertid förberedes nu en fullständig rysk öfversättning.

* * *

Danmarks stillasittande efter freden i Travendal (1700) hade icke varit tsar Peter behagligt. Under de närmast följande åren sökte han flera gånger förmå Danmark till en brytning med Sverige. Men de politiska konjunkturerna — Karl XII:s segrar och stormakternas befarade ovilja öfver ett krig i Skandinavien — höllo Danmark tillbaka. Därjämte kunde detta rike med allt skäl för fredens bibehållande begagna sig af ordalagen i just denna 1699 års förbundstraktat, på hvilken äfvenledes Ryssland för sina syften åberopade sig. Det föreskrefs nämligen där (§ 3), att casus belli skulle inträda, om den ene af de allierade anfölles med krig eller »turberades» i sina rättigheter eller i sitt mellanhafvande med en makt utsattes för en tredje makts våldsamma inblandning. Med rätta heter det ock i 6:te punkten af Juels instruktion »dasz solche casus alle sich auff den jetzigen Krieg zwischen des Czaren Lbd. und Schweden schwerlich appliciren lieszen». Men ändrade faktiska förhållanden medförde också ändrade rättsåskådningar. Karl XII:s föga framgångsrika fälttåg i det fjärran Ukrajna och tsarens senast i december 1708 framställda löften om subsidier och krigsfolk i händelse af en ruptur frestade till aktivitet. Dåvarande kommendören i flottan Juel fick helt oförmodadt befallning att gå såsom envoyé till Ryssland med uppdrag enligt instruktion af den 11 juni 1709 att i första rummet sondera tsaren om storleken af de understödsmedel, han förespeglat, och om konung Augusts planer i fråga om polska tronen.

Men Juel skulle därjämte arbeta på afslutandet af en handelstraktat, han skulle söka utverka nederlagsrätt och privilegier för danska köpmän i Moskva och i någon af de nyligen eröfrade Östersjöhamnarna samt draga den ryska persiska handeln till Köpenhamn, där ett »rysshof» efter mönstret af det i Stockholm borde inrättas. Vidare skulle han söka förmå tsaren reglera frågan om norska lappmarken, hvarest »des czaren hohen Vorfahren Bedienten zweiffelsohne zu Ihrem Privat-Nützen sich theils heimblich, theils mit Gewalt zum Prejudice Unserer Crohne Norwegen, auszgebreitet, und Uns ein guth Stücke Landes entzogen».

Den 17 juni. 1709 begaf Juel sig på färden, som till en början gick öfver Tyskland. I Potsdam gjorde han sin uppvaktning hos konung Fredrik IV, som, stadd på hemresa från Italien, jämte konung August i nämnda stad vid prunkande fester undfägnades af den preussiske konungen. Detta trekonungamöte höll den tidens diplomater Europa rundt i en orolig och väntansfull spänning. Något förbund blef väl icke af, men så pass mycket hade situationen klarnat, att åt Juel öfverlämnades förslag till en dansk offensiv allians med Ryssland. Efter att i Königsberg den 24 juli hafva fått underrättelse om utgången af slaget vid Poltava, steg Juel i Pillau ombord för att segla till Narva. I närheten af Reval hindrades han dock af svenska fregatten »Wolgast» under löjtnant J. Skruw från den 12 till den 28 augusti att fortsätta resan. De svenska örlogsmännen i Finska viken, hvilka redan väntade Juels ankomst, hade order att hindra hvarje fartyg att segla på Narva. Juel hänvände sig emellertid till den kommenderande amiralen Ankarstierna och erhöll hans tillåtelse att passera. Efter åtskilliga svårigheter från den ryske kommendanten i Narva V. Zotovs sida fick han landstiga den 3 september. I Narva »begyndte strax dend Rysziske karrighed og suurfüttighed at lade sig tilsiune, som jeg siden fik nock at erfare». Han förvånades öfver truppernas förträffliga skick och framställde i ett bref till geheimerådet Sehested den förmodan, att konungen för länge sedan skulle hafva vidtagit andra mått och steg, om han känt den ryska härens tillstånd och huru svenskarnas segrar öfverdrifvits i Europa. Med gladt mod underrättade han också ryske storkansleren Golovkin, att hans herre var beredd att bryta med Sverige, samt hoppades, att tsaren ej skulle sluta fred, utan att Sverige till Danmark afträdde Karl X Gustafs eröfringar; dessa i Sveriges ägo vore ett ständigt hot mot både Danmark och Ryssland. Den 30 november anlände tsaren till Narva, och vid en festlig måltid samma afton, då tsaren bar den värja han tagit från Rhenschiöldt vid Poltava, fick Juel sitta vid tsarens sida. »Hand gav sig strax i saa fortroelig samtale med mig, som hand kunde have været min liigemand og kiendt mig i mange aar». Samtalet fördes utan tolk, »saasom hand self talte Hollandsk saa tydelig, at jeg det læt kunde forstaae». Det rörde sig om — sjöväsendet. Juel fick nu genast göra bekantskap med den tsariska societet, i hvilken han ofta skulle komma att umgås och hvars vanor han ofta skildrar. Åtskilliga bojarer och kneser,

hvilka tsaren höll som narrar, voro med: »de raabte, skreege, pebe, hvislede, sange og røgte toback i stuen hos ham». Men tsaren »loed sig deris raaben og skrigen i hans øren, skiønt de offte tiltalte ham self, intet anfegte», och »afftenen gick bort med stærck dricken». Vid en middag dagen därpå ryckte Juel fram med sitt ärende: frågan om en offensiv allians. Man må förlåta honom hans häpenhet, då han af tsarens mun fick den oväntade upplysningen, att alliansen genom Dolgorukij afslutits i Köpenhamn redan den 22 oktober. Så fick Juel utan öfliga ceremonier umgås med tsaren; han befalldes att gömma sitt kreditiv till den högtidliga audiensen i Moskva. Efter att en tid hafva vistats i Petersburg begaf han sig till Moskva, som vid hans ankomst den 29 december smyckade sig till det triumftåg, öfver Poltava-segern, som tsar Peter höll den 1 januari (n. st.) 1710.

Juel lämnar en detaljerad redogörelse för tågets sammansättning. Han skildrar ock triumfatorn själf. »Hand, som heele resten der var omkring ham, vare brav druckne og tilpackede.» Plötsligt gaf tsaren hästen sporrarna, »havde et meget blægt, felt og forvendt ansigt, giorde mangfoldige skræckelige miiner, med hoved, mund, arme, skuldre, hænder og fødder». Han red »til en gemeen soldat, som bar en svensk fane og mueligt ej gick effter hans tycke. Samme soldat hug Tsaren med sin i haanden blot havende kaarde elendig og til skamme. Derpaa holdt Tsaren stille paa sin hest med samme ommelte skræckeliige miiner, drejede med hovedet, skævede med munden, vendte øjne, treckede med arme og skuldre, og sprettede for og bag med beenene». Sådana konvulsioner, säger Juel, får tsaren mest »naar hand er vreed, eller har faaet onde tiidender og ellers er ilde tilfreds og i dybe tancker, saa hand offte over borde, naar hand spiiser, faar saadane træck i seenerne i armene, at hand med knive og gaffeler, som hand kand have i haanden sticker op imod og saa nær forbj sit ansigt, saa mand er bange, hand skal skiære eller sticke sig i ansigtet».

Emellertid dröjde det med Juels audiens, ehuru han flere gånger varit, hufvudsakligen vid festliga tillfällen, i tal med tsaren om politiska saker, »eftersom det er dend rætte og alminndelige tiid og stæd i Ryssland, ved giestebudder og maaltider at giøre sine forrætninger, thi da bliver meest alle sager ved et glas viin aftalt og sluttet». Ja, han hade t. o. m. haft såväl tsaren som begge kanslererna, Golovkin och Sjafirov, hemma hos sig till öfverläggning. Ändtligen den 11 februari 1710 fick Juel audiens. Den gick för sig i Preobrasjenskij-sloboden, en förstad till Moskva, där tsaren bodde i ett mycket oansenligt trähus, »omtrent som en præstegaard i Norge.» Emellertid blef audiensen ej offentlig, såsom Juel fordrade, ty ryska kansliet fann hans kreditiv behäftadt med formfel — naturligtvis ifråga om tsarens titel. Golovkin införde Juel til tsaren, »som stoed endnu half iklæd med sin nathue paa, saa som hand intet skiötter om, eller i det mindste anstiller sig som ej at agte om slige ceremonier eller giöre noget væszen deraf». Man skulle kunna tro, att Juels mission erbjöd föga svårigheter, då ju alliansen redan var sluten.

Men hans uppgift var i själfva verket ganska kinkig. Det ålåg honom nämligen att utverka subsidier, om hvilka, egendomligt nog, traktaten ej innehöll några bestämmelser af det skäl, »at kongen for at angribe Skaane før vinteren havde skyndt sig at slutte denne, uden at spilde Tiden med flere Expresser for at stipulere nærmere om subsidierne». Hvarken vid audiensen eller under de följande årslånga förhandlingarna lyckades Juel få ett gynsamt svar på sin begäran om penningeundsättning.

Den 28 februari 1710 midt under en ståtlig bröllopsfest hos en Moskva-köpman, hvarvid tsaren sin vana trogen spelat en marskalks rol — hans ständiga oro tillät honom ej vara en sysslolös deltagare vid samkväm — kastade han sig i en släda och for, följd af endast två eller tre tjänare helt oförmodadt till Petersburg. Det var hans sed att resa med ringa följe och på ej förut bestämd tid »baade for at være dis sickrere for onde mennisker, saa og for at komme uformodendis, og see, om alting er bestilt efter hans udgivne befalninger». Den 13 mars reste Juel efter till Petersburg, där han den 11 april fick underrättelse om danskarnas nederlag vid Helsingborg, »som foraarsagede mig saa stoer bedrøvelsze, at jeg ej gad gaaet ud». Men tsaren og bägge kanslererna kommo hem till honom och tröstade honom. Tsaren skref samtidigt ett bref till konung Fredrik med försäkran, att han tog lika stor del i olyckan, som om den händt honom själf, och bad honom att med gud shjälp söka hämnas det nederlag, som svensken, denne »ondskefulle fiende», tillfogat honom »eftersom Eders majestät ju icke i detta krig söker något främmande utan endast återvinna Eder majestäts eget». Men för ryssarna blef året 1710, såsom det börjat, ett triumfens år: Viborg (juni), Riga (juli), Dünamünde och Pernau (aug.), Keksholm och Reval (sept.) föllo i deras händer, och Petersburg genljöd af glädjesalvor. Ja, »der blev meere krud forskudt til fryd og glæde over disze mangfoldige sejervindinger og ved skaale derover end der ved stædernes erobring blev forbrugt» — ett yttrande, som må hafva sin tillämpning på glädjekanonaden öfver det af 50 man försvarade Arensburgs fall, men för öfrigt får tagas med reservation. Peters glädje var emellertid lätt begriplig, då det ju var frågan om framgångar öfver »et av de mægtigste, skarpsindigste og striidbareste folck i verden», såsom han själf karakteriserade svenskarne inför Juel. Den 19—22 oktober hölls en tre dagars glädjefest med klockringning, illumination, fyrverkeri, saluter samt ett hejdlöst ätande och drickande. Juel lyckades på grund af sjukdom hålla sig undan. På tredje dagens afton gick tsaren från dörr till dörr i staden, och öfverallt åts och dracks. Klockan 9 på kvällen besökte han äfven Juel, som låg till sängs, och med honom voro öfver 400 personer, ministrar, kneser och bojarer: »alle vare skumfulde undtagen Tsaren alleene». Och dock hade tsaren, enligt hvad han senare meddelade Juel, den dagen druckit 36 glas vin. »General-Admiralen Apraxin rosede sig af, at hand i 3 dage hafde drucket 180 glas viin». Juel led otroligt af att nödgas deltaga i dryckeslagen och att berusa sig. Han lofvade tsarens

biktfader 500 rdr specie till en klosterbyggnad, om denne kunde förmå tsaren att skona honom, ja, han använde tsarens älskarinna Katarina såsom förebedjerska, men allt förgäfves.

Juel var med på den sjöexpedition, som i maj 1710 utrustades för att undsätta belägringshären utanför Viborg, hvars »befæstning paa søesiiden var saa slæt, at neppe noget slættere kand betænckis, saa jeg i höjeste maader var forundret, at den i vinteren over iisen med kaarden i haanden ej var bleven stormet». Sjöexpeditionen, som räknade sammanlagdt 270 stora och små fartyg, företogs, emedan det var omöjligt att undsätta den ryska belägringsarmén landvägen. Juel kunde ej nog förvåna sig öfver ryssarnas förvägenhet att i ett isfyldt farvatten, som ingen man på flottan kände, på fartyg, som till största delen voro odugliga att hålla sjön, öfverföra belägringsartilleri, munförråd och folk till Viborg. Två svenska 50-kanonskepp hade varit nog att skjuta hela den ryska flottan i sank. Men lyckan gynnade ryssarna. Två dagar sedan de ryska fartygen kommit välbehållna i hamn, visade sig 8 svenska linieskepp! Om expeditionen, i hvilken tsaren själf deltog som schoutbynacht, misslyckats, skulle, enligt Juels åsikt, de belägrande af hunger nödgats lämna staden och till största delen väl svultit ihjäl, innan de hunnit fram till Petersburg. »Saa at udij dette tog saaes en dobbelt Guds forsiun, hvilcken, naar en Herre i verden skal blive stoer, lader alting føje Ham, i hvordan det end er anlagt», säger Juel.

Men hade 1710 börjat med glädje, så slutade det med sorg: under ryssarnas julhelg kom underrättelsen att turkarna, på Karl XII:s bearbetningar, förklarat Ryssland krig. »Gemytterne vare paa Rysszerne ved dend tiidende bleven saa nedslagne, at de fast alle vare saa afmægtige, som de ved enden af en lang fasten plejer at være». Nyårsdagen firades dock med en stor middag hos furst Mensjikov. Till denna voro äfven Karl Piper, Rhenschiöldt, Jos. Cederhielm och Adam Lewenhaupt inbjudna. »Grev Piper udj ald den viderværdighed, som baade hand og hans Herre var bestæd udj, pralede dog og talte saa ubesindelig, at man lættelig kunde see, at hand ej var af stoer eftertanke. Rheinschild og Løvenhoved derimod loede see i deris tale, at de bedre udj tiiden kunde skicke sig, dog uden at feile udj dend ærebødighed, som de vare deris Herre og Konge pligtige». I februari 1711 reste tsaren till Moskva, och Juel följde straxt efter. I mars kunde han inberätta till sitt hof, att han lyckats utverka 6,000 man hjälptrupper, de vid Elbing tagna svenska fångarna och 300,000 rubel i subsidier — en framgång, som han tillskref Mensjikovs och de andra ministrarnas frånvaro. Men månne den ej bör tillskrifvas Rysslands dåvarande kritiska läge? Den 17 mars lämnade tsaren Moskva och begaf sig till armén. Först den 29 maj följde Juel efter. På vägen till Kiev berättades honom i byn Boesna, att i den gård, där han var härbergerad och som tillhörde en kosacköfverste, Rhenschiöldt en gång varit inkvarterad, och att denne vid affärden tagit med sig kosaköfverstens sonhustru, som ännu troddes vara hos konung Karl i Bender. »Saa

kongen af Swerrig ey har afskye for smucke qvinder», utbrister Juel helt öfvertygad. Juel hann ej förena sig med ryska armén före dess kringränning och kapitulation vid Husi (Husch). I närheten af Kamenets-Podolskij möttes han af underrättelsen om fredens afslutande och vände. Han kan således ej såsom ögonvittne berätta något om de för Sverige ödesdigra tilldragelserna vid Prut, men han meddelar utdrag af en dagbok, som den i fälttåget kommenderande general Allart fört och ställt till hans förfogande. Detta är ett synnerligen viktigt hittills otryckt krigshistoriskt aktstycke, som meddelar nya, intressanta detaljer om händelsen i fråga.[1] Af stort intresse äro jämväl de underrättelser om åtskilliga tilldragelser, som Juel återgifver efter samtal straxt efter affären med personer, hvilka deltagit i densamma. Så berättade ögonvittnen, att »Tsaren, den tiid hand war omringett aff den tyrkiske armée, var sielf saa fortviflet at hand løb frem og tilbage i lejren, som afsindig, slaaende sig for sit bryst, kunde hvercken mæle eller tale, saa de fleeste tænckte, hand skulde hafve faaet et slag.» Själf försäkrade tsaren Juel, att om han ej hade bortsändt general Rönne med 9,000 man kavalleri nedåt Donau, skulle han hafva upptagit striden, men att han med 36,000 (styrkan var 38,246) man samt litet eller intet rytteri ej vågat skrida till slag mot turkarnas öfver 100,000 man starka här, mest rytteri (turkar och tatarer utgjorde öfver 200,000 man). Det är en allmänt känd berättelse, att det var Katarina, som räddade Peter och hans här genom att med sina egna och inom lägret samlade dyrbarheter besticka storvesiren. Därom vet Juel intet. Han säger visserligen, att om ej »dend Tyrckiske vizir loed sig overtale og kjøbe til fred, havde det været umueligt, at et menniske kunde have undkommet». Men detta syftar antagligen på det åt den ryske underhandlaren,

---

[1] Två kartskisser, återgifna i fototypi, förtydliga den ryska samt den turkisk-tatariska härens ställning vid Prut. Originalet till den ena, en mycket liten och oklar ritning, härrör från Juels hand. Originalet till den andra är ett stick, hvars ursprung utgifvaren säger sig ej hafva lyckats finna. Så vidt anmälaren kunnat förstå, är detta stick af svenskt ursprung. Ehuru ryssarna, såsom framför allt af Juels skildring framgår, endast medelst guld lyckades köpa sig lifvet och friheten, drogo de ej i betänkande att, väl undkomna faran, utsprida, att de haft framgång emot turkarna. Att detta skryt skulle i hög grad uppröra svenskarna, är naturligt, och de gjorde hvad de kunde för att öfvertyga Europa om motsatsen. Så tillägger dåv. hofkansleren von Müllern i ett bref till svenske envoyén hos Generalstaterna J. Palmquist, dat. vid Bender den 20 november 1711, en passus (som saknas i konceptet) af följande innehåll: »P. S. Emädan man erfaret at Ryssarne på alt sätt sökt at öfwertala werlden om deras förmenta fördehl öfwer Turkarne uti Moldau; så har man låtit hür uppsättja en sanfärdig berättelse om det, som emellan dem därsammastädes föreluppet, hvilken jag tillika med planen härmed öfwersända welat.» Denna af von Müllern omnämnda plan är en i sepia och andra vattenfärger utmärkt väl utförd karta af 50×37 cm. storlek, i hvars nedre högra hörn finnes en på tyska gjord förklaring af de siffror, som förekomma på kartan. Med denna bataljplan öfverensstämmer, så vidt man kan se af den i förminskad skala återgifna bilden, det af Juel meddelade sticket i alla delar med det undantag, att de med gröna rundlar eller i skarabéform markerade turkiska och tatariska tälten hafva återgifvits i form af tält. Antagligen har Palmquist i Holland låtit sticka planen i koppar, hvarefter aftryck spridts åt skilda håll.

Sjafirov, gifna bemyndigandet att lofva storvesiren 150,000 rubel och de öfrige högre officerarna betydliga belopp. Däremot har Juel en ganska kuriös skildring af Katarina och hennes dyrbarheter. »Tsarinden uddeelte alle sine Edelsteene og smycker i slaget til alle forekommende tienere og officeerer, men, da slaget var forbj, og freden sluttet, tog hun det igien, siigendis, at Hun havde givet dem det i forvaring alleene». På tal om Katarina må nämnas, att Juel är den första samtida, som uppgifver namnet på hennes förste trolofvade, den »svenske korpralen». Han skall hafva hetat Mejer, men har trots noggranna undersökningar i svenska rullor ej kunnat identifieras. Vidare öfverensstämmer ej Juels framställning med den berättelsen, att det var Katarinas rådighet vid Prut, som föranledde tsar Peter att uppflytta henne från metråss till tsarinna, eller, såsom en författare säger, att »deras äktenskap, som ingicks i hemlighet, erhöll en slutlig bekräftelse under elden från de ottomanska kanonerna vid Prut». Juel berättar nämligen, att tsaren samma afton. som han från Moskva begaf sig till armén (den 17 mars 1711), tillkallat tsar Ivan Aleksejevitjs (hans halfbroders) enka och hennes tre döttrar samt sin syster Natalia, tagit Katarina vid handen och föreställt henne dem, »siigendes at de her efter skulde ansee og holde Hende for hans Gemahl og Tsarinde af Ryssland. Men som hand nu uden nogen ophold maatte reise til sin armee og derfor ej kunde holde bilager med Hende, saa tog han Hende med sig i det forsæt at holde bilager med Hende, naar der gavis bedre tiid og leilighed.» Sedermera hade de tsariska damerna lyckönskat henne och kysst henne på hand. Detta hade Juel af prinsessorna själfva. Då han efter händelserna vid Prut infann sig i tsarens läger vid Mohilev (vid Dnjestr), bekräftade storkansleren Golovkin saken, hvarpå Juel gaf Katarina predikatet majestät. Katarina högmodades ej öfver sin upphöjelse, tillägger han, ty hon var »som tilforn, høflig og snacksom, frembød og med egen haand paa Rysszisk til mig og andre et glas viin paa en tallercken, da jeg spiisede med Tsaren».

Juel visar sig hafva haft öppet öga för den stora betydelsen af händelserna vid Prut. »At dømme efter de omstændigheder, mig bleve fortalte, haver aldrig nogen Armee udj verden været udj større nød», säger han. »Sult og hunger maatte alleene have tvunget dem til at give sig.» Och han tillägger därefter några ord, som äro ägnade att väcka eftertanke, särskildt när det gäller en dom öfver Karl XII:s vistelse i Turkiet: »Ja, om end Tsaren, som icke var at haabe, hafde slaget Tyrcken, saa hafde krigen dog ej dermed været til ende, mens lang tiid bleven ved, og derved det rætte forsæt imod Sverrig enten aldeelis gaaet tilbage, eller uden eftertryck bleven fortsadt.»

I midten af augusti 1711 lämnade Juel Mohilev och begaf sig öfver Lemberg (som hade en infödd svensk, Cappinghausen,[1] till

[1] Härmed åsyftas Johan Mikael von Campenhausen, hvilken 1705 tog afsked ur svensk tjänst såsom kapten vid Nerikes och Värmlands regemente, öfvergick till katolska läran, blef generalmajor i rysk tjänst och afled 1747.

kommendant), Thorn och Dantzig hemåt. Af hans iakttagelser om stämningen i Polen må följande anföras. Han säger: »at dend største deel af Pollackerne gandske paa Ryszerne ere forbittrede, saa de og ingen hemmelighed giøre deraf, at de ere gode Svenske, ihvorvel de Svenske med høflighed har taget meget meere her i landet end Rysszerne med grovhed. Pollackerne gave og denne aarsag til, hvorfore de paa Rysszerne meere end paa de Svenske vare forbittrede, nemlig, at de Svenske vare ankomne som fiender, og aftvungen dem stoere penge, mens, naar de hafde bragt til veje, hvis dem var paalagt, hafde hver beholdt det, hand hafde over, i roelighed og sickerhed som i dybeste fred. Rysszerne vare derimod komne som venner, hafde dog udskreven skatter, hvilcke, effter at de vare betalte, hafde de icke dis mindre faret fort med røfven, plyndren, stiælen og ald offentlig vold, bortfört af huusene, hvor de hafde ligget, alt hvis der var i dem.» Detta af en tjänare till en suverän, som var Sveriges öppna fiende, framställda sakförhållande torde böra begrundas af dem, hvilka stämpla Karl XII:s krigföring såsom grym.

Utanför Stralsund, som då belägrades, gjorde Juel i november 1711 sin uppvaktning hos konung Fredrik. Det blef tal om att han ånyo skulle affärdas till tsaren. Själf traktade han ej därefter, »saasom det hafde været at friste Gud, som mig saa naadeligen i det grove og usikre land paa saa [mange?] maader hafde bevaret, om jeg igien self skulde søge, at komme paa et stæd, hvor drick, fylderie og utallige andre viderværdigheder paa nye forestoede». Han slapp gå tillbaka. Den 21 december 1711 utfärdades rapellbref för honom, och såsom bevis på sitt välbehag med det sätt, hvarpå han fylt sin mission, utnämnde konungen honom den 5 mars 1712 till viceamiral. I spetsen för avantgardet i slaget vid Jasmund den 8 aug. 1715 stupade han för en svensk kanonkula.

T. W.

Piccolominis bref om slaget vid Lützen.

Genom en enskild samlares vaksamhet och nit har nyligen från en utländsk antikvitetshandlare förvärfvats en hittills okänd berättelse om slaget vid Lützen och Gustaf II Adolfs död, meddelad i bref från den bekante Ottavio Piccolomini, då öfverste vid Wallensteins armé, till någon af hans italienska vänner. Brefvet är tryckt i Svenska autografsällskapets tidskrift nov. 1893. Då denna berättelse innehåller några hittills obekanta detaljer om slagets gång och konungens död, har det synts lämpligt att meddela brefvet äfven i Historisk Tidskrift och att förutskicka några anmärkningar med afseende på dess innehåll.

Att Piccolomini med sitt kavalleriregemente spelat en viktig roll i slaget vid Lützen, har alltid varit kändt och intygas genom de utmärkelser, som Wallenstein efter slaget tilldelade honom. Däremot ha uppgifterna varit mycket osäkra rörande den plats han intagit i slaget och de rörelser han därunder utfört.

Enligt Wallensteins ursprungliga disposition och enligt den vanliga berättelsen om slaget hade Piccolominis regemente sin plats på hans högra flygel nära centern. I enlighet härmed har man vanligen framställt Piccolominis andel i slaget på det sätt, att han under slagets andra skede från fiendens högra flygel huggit in på och hjälpt att nedgöra de svenska fotbrigaderna i centern. Men af tillförlitliga uppgifter från den kejserliga sidan (Diodati, Khevenhiller) har man trott sig kunna sluta, att Piccolomini i slagets början blifvit sänd från den högra flygeln, där han först stått, till den venstra för att stödja denna flygel, som vacklade vid konungens anfall. Af Piccolominis egen berättelse får man dock ingenting veta om en dylik förflyttning; man skulle däraf sluta, att Piccolomini allt ifrån slagets början befunnit sig på Wallensteins venstra flygel, där han hade sin plats till venster om Götz. I början af slaget hade regementet att uthärda en mördande musköteld från de båda infanteribrigader (svenska och gula), hvilka först öfvergingo vägen och grafven. Efter en kvarts förlopp gick Piccolomini i sin ordning till anfall och dref en af brigaderna tillbaka öfver vägen, men drog sig därefter själf tillbaka. Nu framträngde från svenska sidan ännu en infanteribrigad, det blå regementet, och angrep regementet Götz. Piccolomini skyndade till dess hjälp, bragte regementet att hålla stånd, angrep medelst en »half caracol» det blå regementet i flanken, nedhögg det och tog flere fanor. Därefter stötte han på ett kavalleriregemente (smäländingarna?) och slog äfven detta. Så berättar han själf.

Det var vid denna tidpunkt han af sina soldater fick höra att konungen af Sverige stupat. Han trodde sig veta, att konungen, på väg att skynda sitt infanteri till hjälp, passerat förbi hans regemente (i spetsen för smäländingarna?), och var viss därom, att hans folk, möjligen äfven några från Götz' regemente, voro de, som bragt konungen om lifvet. Han begaf sig till och med till platsen och såg döende på marken konungen eller den som soldaterna uppgåfvo såsom sådan; hade han varit viss därpå, hade han lätt kunnat bortföra liket(?). En af hans soldater hade öfverlämnat åt honom konungens kyller, en af Götz' soldater hade tagit hans ring, halskedja och ur. Hvart de sistnämnda föremålen tagit vägen, är oss obekant, kyllret åter är detsamma, som ännu förvaras å arsenalen i Wien.

De viktigaste resultaten af Piccolominis bref äro sålunda, att man fått visshet därom, både att Piccolomini från slagets början kämpat på Wallensteins venstra flygel, midt emot den, där konungen befann sig, och att det var i strid med Piccolominis (och Götz') ryttare som konungen stupade.

Piccolominis uppgifter kompletteras af dem, som förekomma i ett bref från hans brorson, ryttmästaren Silvio Piccolomini, tryckt i

öfversättning i »Några kritiska anmärkningar rör. slaget vid Lützen», Histor. Bibliotek IV, s. 392. Jfr äfven andra afdelningen af samma afh. i Hist. Bibl. VI, s. 270 ff.

* * *

Ill:mo sig:re et Padrone mio, oss:mo.

V. S. à questa hora hauerà intesa l'ostinata et sanguinosa battaglia seguita tra l'Imperiali et Il Re di Suetia, ma siadene non essendo venuta certezza come seguisse la morte del Re, io con questa hò uoluto dargliene parte come mio singolare Patrone assicurandomi come V. S. hauerà gusto che un Italiano suo seruitore sia stato causa della morte de si gran Re, la quale fù in questa forma.

Il Re conduceva il corno dritto della sua armata et andaua con la caualleria doue venne attaccare il nostro corno sinistro, comincio una furiosa salua di moschettate da due Regim:i d'Infanteria et maniche de moschettieri che ogni squadrone de cavalleria conduceva et uno di quelli uenne à occupare un fosso è strada che era auanti li nostri squadroni et cominciando à passare quel fosso è strada si auicinauano à Noi. Io uedendo questo et hauendo tenuto il mio Regim:to un quarto d'hora alle descritione di tutte le moschettate di due squadroni, doue mi ammazzorno infiniti soldate et officiali, li andai ad inuestire et ribbutai uno di essi di la dal fosso è strada, ma non potendoli seguitare per il cattiuo passo conuennemi ritirare, doue in quel mentre auanzò il Regim:to torchino il più stimato dal Re et quello con grandiss:me salue fece pigliare la carica al Regim:to di Ghez quale era auanti a me nella mia man dritta. Uedendo questo io subito l'andai à inuestire quale mi abbassò le picche ma io pigliando mezzo caracallo li detti nel fianco, doue tutto lo tagliai a pezzi et preseli bandiere. Il Re uedendo questi Regim:ti pigliauano la carica si spinse a remediare à quel disordine et trapassò lo mio squadrone, dopo io hauer disfatta .quell'Infanteria di nouo urtai un Regim:to di Caualleria et lo disfeci, et in quel tempo uenne molti di miei soldati à dirme Il Re era morto et io con il Regim:to andai la doue era et lo ueddi in terra, che ancora non era spirato et da molti di miei soldati fù recognosciuto, ma io per non esser securo fosse lui non lo ritirai, quale poteuo fare con facilità. Molti di miei soldati dicono che il mio sargente-magïore fù lui che l'hà amazzato, ma il Re digià haueua una moschettata in un braccio, toccò poi una pistolettata nelle rene, una nel petto, una in una coscia et un colpo di spada in un braccio, molti adesso si uogliano attribuire hauer ammazzato Il Re, ma io sono stato causa della sua morte per hauer tenuto il posto et disfattoli due de megliori sui Regim:ti; il regim:to di Ghez, uedendo io teneuo il mio posto, tornò testa et ancora lui carico in quel tempo, et puo esser ci fusse qualche suo soldato à dargli qualche ferita, io mi ritrouo il suo coletto nelle mie mani pigliato da un mio soldato, un soldato di Ghez pigliò l'anello, Collana et orologio, quest è come è passata la morte del Re et

nesuno, sia chi sia, si può attribuire la morte del Re ch'à me et al mio Regim:to, perche dalla prima hora insino al fine sono stato nel campo non cedendo mai un passo all'inimico hauendo inuestito otto uolte alla fila, et se due altri Regim:ti hauessero fatto quello, che hò fatto io, l'inimico sarrebbe rotto à fatto. Per esser atione tanto memorabile non hò uolsuto mancare darne parte à V. S., accio sappia il seguito di essa. Il generale per il bon seruitio reso in questa battaglia m'ha data la carica di sargente magiore Generale di battaglia di Caualleria et d'Infanteria, due Regim:ti di mille corazze l'uno et 30 mille dollari di aiuto di costa con assicurationi ogni giorno di cariche magiori e de ricchezze. Le cinque moschettate che io ho haute passano bene et spero in Dio in breue esser guarito senza impedimento nesuno. Speriamo in Dio che le cose di S. M. habbino à passare bene cominciando a sentire li effetti della morte del Re di Suetia, doue le lor armate cominciano le disentione e discordie fra i capi, non uolersi obedire l'uno all' altro, et digià Lonemburgo et l'Angrauio d'Esia sono ritornati con le lor genti nelli lor paesi, i fini et suedi dicono che faccino il medesimo insieme con la Regina di tornare in Suetia; Il che si cominciano a diuidere le forze in questa maniera, ci pare che le lor cose non passaranno troppo bene, et anco possiamo giudicare che capo possino fare per guidare le lor armate d'isperienza è destimatione non conoscendo nesuno in Germania aproposito per tale effetto. Qui da molti si ua discorrendo che quest' inuerno s'aprira negotiatione di Pace inclinandosi tutte le parti, in particolar Sassonia per esser tutti i suoi paesi arrovinati, et hauer a mantenere una armata con grand:ma sua spesa et lui homo miserissimo a non uoler spendere cosa: che lo farranno ridurre à fare una Pace, purche S. M. le dia qualche honesta conditione. Il generale per questo non manca rinforzare l'armata, quanto più si può, hauendo dati denari à tutti Colonelli per fare ricrutte et leuate di novo, accio habbi ogn'uno i Regim:ti compiti è ben armati. Qui aspettiamo ogni giorno sei mila Polacchi quali arriuati subito li si inuiaranno con l'altra Caualleria leggera, ch'habbiamo qua, à infestare giornalmente i quartieri delli Nemici accio non lasciarli riposo ne darli campo che possino rinforzare le lor truppe. S. A. nostro G:le da grandiss:me ricompense a quelli che hanno fatto il debito suo nella battaglia seguita, ma al contrario à quelli che son fuggiti si farrà giustitia rigorosissima facendo tagliare la testa à più di 40 tra Capitani et altri officiali con due Colonelli, doue che questo sarrà esempio di morir da galanthomo che per mani di boia infamemente; e cosi speriamo che diqui auanti il seruitio di Sua Maestà si farrà con più zelo per vedere remunerare chi ha fatto bene è castigare chi ha fatto male. Io mi son prolongato a darle tutte queste noue, accio che ueda che le uiuo al solito suo seruitore con pregarla à uolermi dare qualche noua della sua salute alla quale per fine li baccio le mani.

Di Praga li 4 xbro 1632. Deuo:mo ser:re

D. V. S. Ill:ma. *Il Colonello Piccolmi.*

Underrättelser.

— Den västpreussiske historikern regeringsrådet och gymnasialrektorn Max Toeppen har aflidit i Elbing vid 71 års ålder. Han har utgifvit flera publikationer till sitt hemlands historia, som äfven beröra svenska förhållanden. Senast 1890 anmäldes i denna Tidskrift Israel Hoppes af honom utgifna krönika öfver det första svensk-polska kriget i Preussen.

— Till utländska korresponderande medlemmar af *Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademien* ha invalts professor M. G. Schybergson i Helsingfors och arkivarien C. F. Bricka i Köpenhamn.

— Till *riksarkivet* ha under förlidet år öfverflyttats ganska betydande samlingar dels från *kommerskollegium*, dels från *statskontoret*. Från det förra ha sålunda bl. a. lämnats uppgifter om särskilda näringar under 1700-talet (52 vol.); konsulsrapporter före 1815; div. diplomatica från 1600- och 1700-talen; bergsrätternas domböcker (429 vol.); riksens ständers manufakturkontors registratur, protokoll och handlingar ända till 1765, då det lades under kommerskollegium; landshjälpsdeputationens protokoll och handlingar från 1727 m. fl. kommissioners akter; från det senare riksstater i original 1621, 1637—1808 (236 vol.); generaldispositioner i original 1625—1891 (208 vol.); hemliga protokoll 1776—1809; räkenskaper rörande kungl. huset, enskilda personer, ambassader; handlingar rörande Lappmarkens ecklesiastikverk (101 vol.); bref till ombudsrådet Feif 1716—18 (12 vol.) m. m. Dessutom har *Kristianstads magistrat* i riksarkivet deponerat en samling af *pergamentsbref* rörande nämnda stad för åren 1250—1610.

— *Hjelmarsbergs arkiv.* Genom amanuensen fil. d:r B. Salins försorg har arkivet på den Drakenbergska egendomen Hjelmarsberg i Almby socken i Nerke blifvit fördt till Stockholm, där det håller på att ordnas af kapten Otto Bergström med rätt för honom att till statens offentliga arkiv öfverlämna de handlingar, som han anser bäst passa för hvart och ett. Större delen torde antagligen komma att hamna i riksarkivet. Samlingen består hufvudsakligen af bouppteckningar, arfskifteshandlingar, gåfvobref m. m. ang. ätterna Åkerhjelm, Uggla, Drakenberg, De Besche m. fl., som varit innehafvare af egendomen. Journaler förda ombord på ostindiska kompaniets fartyg under resor till Kina, krutbruksräkenskaper m. m. förefinnas äfven.

— I *Lunds universitets årsskrift* vol. XXIX har prof. O. Ahnfelt infört och kommenterat *Laurentii Petri handskrifna kyrkoordning af år 1561.* Han har nämligen i en handskrift i Linköpings stiftsbibliotek, som innehåller åtskilliga skrifter af Laurentius Petri,

lyckats påträffa denna 1561 års redaktion af kyrkoordningen, som var obekant för utgifvaren af arkivpublikationen »Kyrkoordningar och förslag därtill före 1686». Professor A. återgifver till en början alla skiljaktigheter mellan denna och 1571 års redaktion samt tillägger därefter några historisk-kritiska anmärkningar. Man har redan förut kändt, att år 1562 ett revideradt exemplar af kyrkoordningen förelades konungen; det skulle sålunda just ha varit detta. Som det ursprungliga förslaget anser förf. det, som från herredagen i Arboga 1546 omtalas såsom framlagdt af biskoparna; man vet att Laurentius Petri, enligt egen utsago, upprepade gånger hos Gustaf I anhållit om en kyrkoordnings utfärdande. Man kan sålunda enligt förf. följa de evangeliska kyrkoordningarna i Sverige från Georg Normans »articuli ordinantiæ» 1540, genom 1546 års förslag (för närvarande okändt) och 1561 års öfverarbetning (nu framdragen och behandlad) till den definitiva formuleringen 1571. Några större eller genomgripande skiljaktigheter i sak förekomma, efter hvad förf. uppvisat, icke mellan de båda redaktionerna af 1561 och 1571. De viktigaste gälla kyrkotukten, organisationen af stiftsstyrelsen, prostämbetet, biskopsvalen samt predikoämbetet, äfvensom ett närmare preciserande af svenska kyrkans ståndpunkt gentemot kryptokalvinismen. 1561 års kyrkoordning, ehuru aldrig till efterlefnad påbuden, har likväl varit tillämpad, ehuru icke fullt likformigt eller öfver allt uti riket.

— *Svenska bokförläggareföreningens Festskrift* med anledning af dess femtioårsjubileum. Utom *Några drag ur den svenska bokförläggareföreningens verksamhet 1843—1893*, upptecknade af Jos. Seligmann, där bl. a. åtskilliga roande anekdoter från den svenska bokhandelns barndomsår i detta århundrades förra del meddelas, innehåller festskriften äfven en kulturhistorisk uppsats af H. Schück: *Om den äldsta bokhandeln i Sverige.* Förf. följer densamma fram till början af 1600-talet. Han har för medeltiden ej funnit exempel på att någon verklig handskriftshandel här ägt rum, ehuru naturligtvis enstaka handskrifter gått i köp och han haft förnöjelsen att kunna meddela »den första kvitterade bokräkning i vårt land (fr. 1412). Först sedan boktryckerikonsten införts, kan man tala om någon bokhandel — boktryckarne voro på samma gång bokhandlare liksom senare bokbindarne — och boktryckaren Paul Gris i Uppsala i början på 1500-talet skall ha varit Sveriges första förlagsbokhandlare. Reformationen bragte större lif i bokhandeln och denna blef snart föremål för regeringens misstänksamma uppmärksamhet; förf. anför exempel på den censur, som t. ex. Johan III utöfvade öfver densamma. Men bokproduktionen i Sverige var ringa i jämförelse med den i Tyskland, och det blef också de tyska »bokförarne», som en tid bortåt dominerade bokhandeln här. Förf. lämnar därefter några upplysningar om förhållandet mellan boktryckare, bokhandlare och författare på den tiden — som den första litteratör som lefvat på sin penna angifver han Petrus Johannis Gotus i slutet på 1500-talet — och redogör slutligen för de äldsta kända *boklådorna*

i Sverige, Herman Sulkens i Stockholm sedan 1599 och en annan i Uppsala från 1616. Den förra var äfven bokförläggare. — De notiser förf. meddelat kunna utan tvifvel ökas, ju längre forskningen framskrider, men han har lämnat en stomme, till hvilken de nya kompletterande kunna ansluta sig. Till hvad han nämner om medeltidens laghandskrifter kunde anmärkas, att i mer än en medeltidsurkund talas det om den lagbok, som häradsborna köpt och som de betraktade som sin egendom. Den återlämnades af häradshöfdingen, när han afgick, och bönderna ville ej tillåta hvem som helst »att föra» densamma. Det antyder en något mer omfattande handel med dylika handskrifter, än förf. tyckes vilja antaga.

— I första häftet af »Ord och bild» för i år meddelar Gustaf Upmark en intressant och rikt illustrerad undersökning om *Gustaf Vasas porträtt*, hvarvid han särskildt dröjer vid Uppsalaporträttet af 1542, gubbporträttet i Gripsholmsamlingen (n. 467) och den enligt författarens mening efter detsamma utförda något idealiserade och hvad hufvudet särskildt angår synnerligt vackra lågreliefen å en ekskifva, som från Örtomta kyrka likaledes kommit till Gripsholm (alla tre afbildade). Man finner vidare återgifven en i vattenfärg utförd bild af konungen inom en arkitektonisk ram, enligt författaren tillkommen kort efter hans död. Kan den ej möjligen haft något sammanhang med den bild af konung Gustaf, som fanns på den med »välska kolonner» prydda äreport, som uppfördes när Erik XIV efter sin kröning skulle rida in i Stockholm? Det följer därefter kungahufvudet från grafmonumentet i Uppsala domkyrka; den bekanta gravyren af Floding efter en målning af Pasch d. y. — kan ej Uppsalaporträttet ha tjänat som förebild för denna tydligen fritt behandlade och idealiserade framställning? — och man finner dessutom åtskilliga andra afbildningar af gravyrer, kopparstick eller myntbilder.

— Af publikationen *Noraskogs arkiv. Bergshistoriska samlingar och anteckningar* har *fjärde häftet* utkommit (jfr rec. i Hist. Tidskr. 1892). Det innehåller en beskrifning öfver Nora socken upprättad åren 1850—58 af kommissionslandtmätaren E. E. Öman (med anmärkningar af utgifvaren); beskrifning öfver Nora stad af densamme med talrika bilagor; upplysningar om ortens fornlämningar, om jordeboks- och skatteväsendet, stiftelser till folkundervisningens främjande, vägar och väghållning m. m. Publikationen är ej tillgänglig i bokhandeln utan erhålles endast hos utgifvaren ridsdagsmannen J. Johansson fr. Noraskog.

— Senaste häften (6 och 7) af *Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift* har bl. a. äfven (meddeladt af bibliotekarien Styffe) ett litet bidrag med upplysande kommentarier till kännedomen om den *allmänna jordrefning* Gustaf Adolf förehade för att åstadkomma en jämnare beskattning af jorden, här närmast i fråga om ett härad i Västergötland. Liksom så många andra af den tidens stora planer

kom ej heller denna till utförande, icke minst af brist på landtmätare. I våra dagar, då en likformig jordbeskattning står för dörren, har det sitt intresse att påminna om hvad som i äldre tider försökts i den vägen. Resultatet af detta aldrig fullföljda försök föreligger i en »Jordrefningsbok» i Kammarkollegium (V. G. Handl. 1619 n:o 17.)

— Af riksarkivets publikation *Svenska Riksdagsakter 1521—1718* utkommer inom kort tredje delens förra hälft (omkr. 30 ark). Den omfattar åren 1593 och 1594 (dec. 1592—sept. 1594) eller Uppsala möte 1593, kröningsriksdagen i Uppsala 1594 med de förhandlingar på olika orter och med olika ständer, som anslöto sig därtill, äfvensom åtgärderna för regeringens ordnande omedelbart efter Johan III:s död och före Sigismunds inkomst i riket samt dennes afresa därifrån. Senare hälften af andra delen omfattande åren 1572—1592 kommer därefter att utgifvas.

— Första häftet af den *ljustryckspublikation öfver äldre svensk skrift*, som någon gång i denna Tidskrift omtalats, närmar sig nu sin fullbordan. Det torde komma att omfatta 25 blad (däraf några dubbelblad) med åtföljande text och behandlar svenska medeltidens skrift, sådan den föreligger dels i urkunder från 1160-talet till 1520 dels i bokskrift.

— Arkiatern O. E. A. Hjelt har med tredje delen fullbordat sitt omfattande verk *Svenska och finska medicinalverkets historia 1663—1812* (Helsingfors 1893, 793 sid.). Delen innehåller kap. XV—XXV, Serafimerlasarettet i Stockholm, Sjukhus i andra städer och i landsorterna, Militärläkarevård, Rättsmedicin, Apoteksväsende, Farmakopéer, Medicinaltaxa, Medicinalträdgårdar, Hemliga läkemedel, Hälsokällor samt Medicinalverkets fonder. Dessutom finner man »Korta biografiska notiser öfver personer, hvilka blifvit i detta arbete omnämnda», namnregister m. m. Åt Finland äro särskilda afdelningar ägnade. De biografiska notiserna äro systematiskt ordnade i grupper och öka arbetets värde, som i sin helhet måste blifva en oumbärlig uppslagsbok för många.

— Begifver man sig ut till en af utkanterna i Köpenhamn, till den s. k. Jagtvej, märker man snart en byggnad i rödt tegel med visst tycke af långskeppet i en kyrka. Man finner dock snart, att fönstren sitta för tätt och äro för smala för en sådan byggnad; den är dessutom hopbyggd med ett annat mindre hus. Det är i stället *provinsarkivet* för Sjælland, Låland, Falster och Bornholm. Liksom de öfriga provinsarkiven i Danmark består detta af tre hufvuddelar: själfva arkivhuset, arkivariens bostad med forskarsalen och en förbindelsegång mellan båda. Arkivhuset i Köpenhamn består af källarvåning med bokbindarverkstad m. m. samt tre bottnar för arkivaliernas uppställning, skilda från hvarandra genom genombrutna järngolf, samt ett par mindre rum. Man kan sålunda se ned eller upp genom hela lokalen, liksom i ena ändan af de korridorer, som löpa på sidorna, genom densamma i hela dess längd. Dekoreringen är enkel

men hållen i starka färger och ger ett ganska godt intryck. En del praktiska olägenheter lära ha förekommit, mest beroende på konflikter mellan arkitekt- och arkivarieintresset, men äro redan till en del afhulpna. Värst för en stockholmsbo förefaller det, att arkivhuset ej är uppvärmdt — men vintrarna äro ju så blida i Köpenhamn. — Genom en gång kommer man in i forskarsalen, ett ljust och vackert rum, och därifrån ned i bostaden för arkivarien (d:r V. A. Secher); den är uppförd i villastil och smakfull både till det yttre och inre. Det hela har kostat omkring 245,000 kr. Öfver de danska provinsarkivens byggnader har Danska riksarkivet nyligen utgifvet ett litet häfte *Tegninger og afbildninger*.

— Den tyske arkivarien och Wallensteinforskaren d:r Georg Irmer, hvars förflyttning till tyska utrikesministeriet vi nyligen omtalade, har gjort en för en historiker tvifvelsutan mycket ovanlig karriär, i det han blifvit utnämnd till »landeshauptman» öfver Marshall-öarnes skyddsområde i Australien med rang af öfverstelöjtnant. Redan i åratal hade hos honom intresset för kolonialpolitik täflat med intresset för historisk forskning, tills det förra nu, som det synes, behållit öfverhanden, så att den arbetskraft och talang, som skulle ägnats åt publikationen af de tyska furstarnes bref till Gustaf II Adolf eller åt Hans Georg v. Arnims biografi, sålunda skall komma infödingar och kolonister i Mikronesien till godo.

Stenbocksstatyn i Helsingborg.

Red. vill härmed fästa sina läsares uppmärksamhet på den insamling, som alltjämt pågår för uppresande af en staty öfver Magnus Stenbock, som förvärfvade sin skönaste lager i slaget vid Helsingborg, där han räddade den svenska jorden från fientligt anfall och vann den sista stora segern inom vårt lands gränser, och som sedan offrade välfärd och lycka för sin konungs skull. Bidrag insändas till ryttmästaren S. A. Wennerberg, *Helsingborg*.

Beriktigande.

I sin uti förra häftet af Historisk Tidskrift införda anmälan af »Uppsalastudier» yttrar hr E. Svensén (s. 94 f.) i anledning af mitt uppvisande däraf, att Ynglingaätten (*Ingvinerna*) enligt angelsachsiska källor är en hos Östdanerna (*Eástdene*), d. v. s. i Skåne, härskande konungaätt, följande:

»Det synes oss dock icke nödvändigt, att anglosaxerna tänkt sig dessa», d. v. s. Östdanerna, »i motsättning till några »Vestdaner», *som veterligen icke direkt omnämnas.*»

Att de af mig här kursiverade orden innehålla ett oriktigt påstående, framgår af Beowulf, vers 383 och 1579 (jag citerar Heynes upplaga såsom varande den allmänt brukliga), där *Vestdene* omnämnas. I följd häraf torde anmälarens förslag att tolka uttrycket *Eástdene* liksom hans i sammanhang därmed uttalade betänkligheter vid min uppfattning få anses vara förfallna.

Uppsala den 9 februari 1894.

Adolf Noreen.

Våra äldsta reformationsskrifter och deras författare

AF

HENRIK SCHÜCK

Den 15 aug. 1526 utkom som bekant vår första protestantiska öfversättning af det nya testamentet — tyvärr utan någon uppgift om öfversättarens person och sättet, på hvilket arbetet utförts. Egendomligt nog hafva femtonhundratalets historieskrifvare — om jag undantager Johannes Magnus och Chytræus, till hvilka jag senare skall återkomma — inga bestämda uppgifter härom.

Peder Svart (sid. 101) omtalar väl de häftiga förebråelser konung Gustaf utslungat mot ärkebiskop Johannes Magnus, därför att bibeln ej fanns öfversatt på svenska, samt omtalar vidare ärkebiskopens löfte att fördela öfversättningen på de olika domkapitlen i riket, »hvilket och så skedde; doch komme the ingenvegx ther medh, ty the hade icke mera än en text gå effter, nemlige Jeronymi»; men om den protestantiska öfversättningen, som verkligen blef af, nämner Svart ingenting hvarken i sin krönika eller i sin likpredikan öfver Gustaf I. Rasmus Ludvigson och Pehr Brahe beröra ej heller denna fråga, och Tegel nöjer sig såsom vanligt med att afskrifva Peder Svart, hvilkens ord äfven återfinnas hos Girs och Loccenius samt — än mera sammandragna — hos Paulinus Gothus och Verelius. Den förste, som utförligt behandlat frågan, är Messenius i sin på 1620-talet skrifna Scondia Illustrata. Han yttrar där, sedan han omnämnt Olavus Petris giftermål i början af året 1525:[1]

---

[1] Scondia V, 23.

»Fuit autem M. Olaus cum collegis versioni nunc (på våren) intentus Novi Testamenti, translationem sequens D. Lutheri verbotim, et Rex Gustavus mentem hac in re Catholicorum exploraturus, Archipræsuli idem commendat negotium per suos maturandum Doctores, his utens rationibus: omnis ferme natio, præter Sueticam, etiam Danica, Novo fruitur Testamento in vernacula. Deinde modernus id flagitat Ecclesiæ status, innumeris expositus opinionibus, quas idiotæ non facile discernerent sine sacrarum litterarum intelligentia. Immo sacerdotum permulti, latini sermonis parum gnari et vernacula hactenus interpretatione destituti, perperam vulgo Scripturam Divinam exponerent; quæ pabulum hujusmodi ovium esset salutare, idque nisi fideliter illi præberent et talia deducerent ad pascua, veri non forent pastores censendi. His etsi aliquandiu instantiis Præsul vehementer reluctaretur, tamen indignatione compulsus regia, mandato obtemperavit et inter patres Cathedralium ecclesiarum monachorumque ordines ita Novum distribuit Testamentum, Svetico donandum idiomate, anteque VIII Septembris diem finem operi imponendum, quando Upsaliæ ratio translationis esset reddenda. Upsalensibus itaque assignat Evangelium S. Matthæi cum Paulina ad Romanos epistola, Lincopensibus Evangelium S. Marci et utramque ad Corinthios epistolam, Scarensibus Evangelium Lucæ cum epistola Galatis perscripta, Stregnensibus Evangelium S. Johannis epistolamque Pauli ad Ephesios, Arosiensibus Acta Apostolorum, Abogensibus epistolas ad Thessalonicenses et Thimoteum exaratas, Monachis B. Dominici S. Pauli ad Titum et Hebræos missas epistolas, Monachis S. Francisci SS. Judæ ac Jacobi epistolas, Vastenensibus epistolas SS. Petri et Johannis, Carthusianis denique Apocalypsin deputat S. Johannis.

. . . . Cæterum[1] Braschius absente rege Suecos Gothosque ad conservationem defensionemque avitæ hortatur religionis, et IX Augusti queritur in literis Upsaliam Doctori Petro Galle perscriptis de Archiepiscopo Bibliorum translationi consentiente, cum non ignoraret incrementa hinc doctrinam Lutheri sumpturam et propterea Christum Ecclesiæ Doctores reliquisse, ut ipsi sacras explicarent populo scripturas, non stolida hinc nacta occasionem plebecula, de illis perperam disputaret.

. . . . Hic[2] denique reor versionem Novi Testamenti examinatam et Lutheranorum a rege approbatam non Catholicorum.

---

[1] Scondia V, 26.

[2] Scondia V, 27. Messenius har strax förut talat om sammankomsten i Uppsala i dec. 1525, hvarvid Peder Galles och Olavus Petris bekanta disputation skulle hafva ägt rum. Angående sammankomsten har Messenius, som här följer Peder Svart, misstagit sig. Hans åsikt, att konungen redan nu godkänt den protestantiska öfversättningen, är troligen också oriktig, ty ännu i jan. 1526 beslöts på herredagen i Vadstena den katolska öfversättningens påskyndande. Men man torde observera, att Messenius endast framställer denna åsikt som en subjektiv förslagsmening (»reor»).

. . . . Hactenus[1] suetica Novi Testamenti sub prelo sudans Stocholmiæ typographo XV Augusti prodiit consummata pristino sacræ scripturæ contextui plurimum difformis. Sed translationem catholicorum Gothus, opera Doctoris Petri Benedicti, veteri quodam adjutus forsitan exemplari per M. Matthiam rogatu S. Birgittæ olim Suetice exarato Dantisci maturavit.»

Messenius är utan tvifvel den bäste af våra äldre historieskrifvare. Naturligtvis misstager också han sig ganska ofta, men han kompilerar ej på en Tegels klumpiga sätt, utan förstår verkligen att utöfva kritik och disponerar dessutom öfver en stor mängd aktstycken, som numera ej finnas i behåll. Hvad dessa nu citerade uppgifter beträffar, stöder sig Messenius åtminstone delvis på fullt säkra källskrifter. Hans referat af konungens samtal med ärkebiskopen baserar sig på Peder Svart[2] och ett bref från Johannes Magnus (HSH. XVIII, 297), och uppgifterna om det katolska öfversättningsarbetets fördelning äro hämtade från samma bref. För notisen å sid. 26 ligger ett ännu bevaradt bref af Brask till grund (HSH. XVIII, 300). Uppgiften å sid. 27 anför han själf endast såsom en gissning, och för den å sid. 32 hade han det tryckta exemplarets slutskrift samt Johannes Magnus' Historia Metropolitana[3] till källor.

Alla hans uppgifter kunna sålunda bestyrkas ur samtida källor med undantag af den första: »Fuit autem M. Olaus cum collegis nunc intentus versioni Novi Testamenti, translationem sequens D. Lutheri verbotim». Att han ej på fri hand hittat på just detta, synes mig mycket sannolikt, så mycket mer som uppgiften förefaller att strida mot en passus i Johannes Magnus' af honom mycket väl kända arbete, och han heller icke kunnat komma till denna åsikt genom missförstånd af någon äldre, af oss känd uppgift. Steffen söker i sitt nedan omtalade arbete förringa Messenii trovärdighet genom att påpeka, att öfversättningen ej verkställts »ordagrant efter Luther» — ett misstag, som skulle visa, att Messenius »ej specielt studerat denna sak». Men den af Messenius framkastade beskyllningen får naturligtvis endast skrifvas på räkningen af dennes katolska sympatier och kan på sin höjd bevisa, att han ej jämfört 1526 års text med Luthers; men att han ej i ett bref eller i en annan trovärdig

[1] Scondia V, 32. Tillhör 1526 års tilldragelser.

[2] Peder Svart har förlagt detta samtal till 1526, men Messenius har följt det samtida brefvets uppgift och hänfört det till 1525.

[3] Annerstedts upplaga, Scriptores III, 2, s. 81.

handling från denna tid kunnat se uppgiften om Olavus' förhållande till »Nyia Testamentit» — *det* är tydligen en slutsats, som icke kan dragas af detta mindre nöjaktiga påstående, hvilket fullkomligt motsvarar det som Svart — kanske på lika klen grund — har om den konkurrerande katolska öfversättningen.[1] Sannolikheten talar således för, att Messenius äfven här stöder sig på en historiskt tillförlitlig källa.

Emellertid blef denna notis ej vidare känd, ty Messenius' Scondia blef såsom bekant outgifven ända till 1701. *Efter* denna tid återvänder väl notisen hos flera författare (såsom Hallman och fransmannen Vertot[2]), hvilka hämtat den från Messenius. Men *då* hade redan en annan åsikt hunnit blifva trosartikel i Sverige. I sitt 1642 utgifna arbete Inventarium Ecclesiæ Sveo-Gothorum hade nämligen Baazius yttrat (sid. 163): »Biblia sacra in Sveticum idioma translata voluit pius rex inter patriotas esse distribuenda. Translationem horum, exemplo et imitatione B. Lutheri, incepit M. Laurentius Andreæ, tunc Presbyter Strengnensis, facto initio a N. Testamento, quod declarat summam ac fundamentum Evangelii».

Baazius är visserligen en historieskrifvare, för hvars arbete vi hafva alla skäl att vara honom tacksamme, enär han meddelar flere skrifter, som icke äro på annat sätt kända, men i historisk kritik är han Messenius vida underlägsen, ty något förstånd på källornas inbördes värde äger han icke. Hans källor äro färre och bestå för det mesta af stridsskrifter och historiska relationer, mera sällan däremot af hvad man vanligen kallar handlingar. Då han dessutom i hög grad saknar kompositionsförmåga, skimra de arbeten, som begagnats vid kompilationen, ej sällan ganska tydligt igenom. För det kapitel, hvarom nu är frågan — Quo usus est pius rex modo in reformando ecclesiæ patriæ — har han med all sannolikhet begagnat Paulinus Gothus' 1621 tryckta predikan In Festo Jubilæo Gvstaviano (sidd. 65—70) såsom hufvudkälla,[3] hvilket bland annat märkes däraf att uppställningen i detta fall är teologisk och icke historisk. I afdelningen »De religionis cura» börjar Paulinus med konungens »religio

[1] Uppgiften kan ju stamma från någon katolsk källa — från ett bref af Brask eller någon annan prelat.

[2] Redan före 1701 har Messenius' uppgift afskrifvits af *främlingen* Pufendorff, hvilken icke var uppfostrad vid tron på Baazius. Se P:s Inledning (sv. uppl.) s. 307.

[3] Samma uppgifter, som här förekomma, återvända nästan verbalt lika i Paulinus 1636 utgifna Hist. Arctoæ Libri Tres sid. 220 ff. — ett arbete som Baazius ock känt och begagnat sig af.

privata», och Baazius omnämner först, huru konungen reformerade sitt hof. Äfven de öfriga afdelningarne i Baazius' kapitel: disputationen mellan Olavus Petri och Peder Galle, inrättandet af visitationer, Bibelöfversättningen och konungens måtta vid reformationens genomförande återfinnas hos Paulinus. Hos Paulinus läses bl. a., att konungen rådfört sig med Laurentius Andreæ och Olavus Petri om reformationen, och några rader nedanför står: »S. Bibliorum in idioma sveticum versioni incumbere iussit» (sid. 66). Hvilken eller hvilka — kunde Baazius med rätta fråga.[1] Detta spörsmål fann han besvaradt i — det åtminstone enda tryckta arbete, där denna sak behandlats, nämligen — Johannes Magnus' historia, där den katolske ärkebiskopen beskylde Laurentius Andreæ för att hafva följt den gotiske bibelöfversättaren Ulfilas exempel och på flere ställen fördärfvat Kristi evangelium, d. v. s. det nya testamentet. Sammanställer man dessa båda källor, så har man Baazius' notis, ty tillägget att öfversättaren följt Luthers föredöme är väl endast Baazius' egen gissning och uppgiften att Laurentius Andreæ förklarat Nya Testamentet vara »summam ac fundamentum Evangelii» är tydligen hämtad ur »Nyia Testamentits» första förspråk.

Baazius' arbete utkom 1642 och var under mer än ett århundrade det arbete, hvarur man i Sverige hämtade sitt kyrkohistoriska vetande. En notis hos honom kunde således lätt öfvergå till trosartikel. Da Messenius sedermera blef bekant, ansågs hans däremot stridande uppgift naturligtvis vara orimlig. Detta visar sig lätt vid en öfverblick öfver de yttranden, som förekommit rörande denna fråga, och denna revy skall äfven ådagalägga, huru föga man brytt sig om att verkligen undersöka saken.[2]

Schefferus, hvars bekanta arbete »Svecia Literata» utkom 1680, upptager utan vidare Baazius' uppgift, men begår samtidigt ett misstag, som ända in i våra dagar visat sig ödesdigert. Bland Laurentius Andreæs[3] arbeten uppräknar han: »Versionem

[1] Hvad Paulinus menar är tydligt, ty han afser konungens befallning om den katolska bibelöfversättningen, samt att befallningen blifvit gifven åt Johannes Magnus. Men då han ej anför Peder Svarts tillägg, att denna öfversättning aldrig kom till stånd, kunde Baazius naturligen lätt komma att tänka på den protestantiska, som verkligen blef af, och detta så mycket mer som händelsen förlägges till 1524 (i Hist. Act.).

[2] Denna öfversikt kan synas öfverflödig, och i en föregående framställning af frågan har jag förbigått den, men då jag härför blifvit klandrad, har jag ansett lämpligt att nu framlägga skälen för min åsikt.

[3] »Laurentius Andreæ Presbyter Stregnensis primum, post Archidiaconus Upsaliensis, tunc cancellarius Regni Sveciæ.»

Novi Testamenti ad exemplum et imitationem versionis a B. Luthero confectæ ad mandatum regis Gustavi circa anno 1523. Vide Baazii Histor. Eccl. Lib. p. 163. Puto eandem esse, quæ excusa Holmiæ an. 1526». Som man ser är Baazius Schefferus' ende hemulsman. Denne nämner ej tryckåret, men af hans framställning att döma *kan* man förlägga öfversättningen till tiden före 1524 års slut, enär *nästa* kapitel handlar om disputationen mellan Olavus Petri och Peder Galle, som af Baazius — visserligen orätt — förlägges till detta år.

Uppgiften återkommer i Benzelius den äldres företal till 1703 års Bibel, men med den skillnaden att »circa 1523» här blifvit blott »1523»: »I synnerhet är hela nya Testamentet åhr 1523 öfversatt på swensko af Laurentio Andreæ, som tå war Presbyter Strengnensis, blef sedan Archi-Diaconus Upsaliensis och omsider Cancellarius vthi Gustavi I:mi regementz tider. Samma nya Testament vthfärdades af trycket i Stockholm i folio åhr 1526.»

Med anledning häraf yttrar Steffen:[1] »Denna Benzelius' mycket speciella uppgift förefinnes ej hos Baazius, utan måste vara hämtad från något annat håll, utan att jag kan säga hvarifrån. Och det är omöjligt att antaga den vara ett blott fantasifoster, ty Eric Benzelius var en både lärd och samvetsgrann man». Som man finner har Benzelius icke en enda notis, som icke afskrifvits från Schefferus, och att på detta yttrande bygga några »hypoteser» — som Steffen gjort[2] — är därför tydligen orimligt.

För fullständighetens skull kan nämnas, att Benzelius' uppgift upprepas af Båld i en 1705 utgifven disputation »Fata religionis in Scandia» sid. 175.

Samma år som Benzelius' Bibel utkom Uppsaladisputationen *Historia Religionis Christianæ in Svecia* (præs. Arrhenius, resp. Hultman). Där yttras sid. 35: »Jussu regis Gustavi Novum Testamentum prodiisse Suecica exornatum lingua, opera et studio Hans Brask, Episcopi Lincopensis, iam vero e regno profugi». Denna uppgift, som åtminstone utmärker sig för sin originalitet, utgår visserligen ej från Baazius, men torde svårligen kunna anses stödja sig på några nu förlorade källskrifter.[3] Däremot

---

[1] Samlaren. Extrahäfte 1893, sid. 46.

[2] Sid. 49 i den nyss citerade uppsatsen.

[3] Alldeles spårlöst har den kostliga notisen dock ej gått förbi, ty i ett något mera hyfsadt skick återkommer den hos Celsius, Gustaf den Förstes Historia I, s. 315.

återgifver Le Long i Bibl. Sacra II 234 (1709) endast Baazius, hvilken — jämte Loccenius — utgör källan för den knapphändiga uppgiften i Spegels kyrkohistoria sid. 42 (1708). Noreens för öfrigt ganska goda disputation *De versionibus S. Bibliorum Sveo-Gothicis* (1716), som först meddelar Johannes Magnus' bref om den katolska bibelöfversättningen, nöjer sig också med att rörande den nu föreliggande frågan citera Baazius (sid. 17). Den yngre Benzelius i sitt 1717 utgifna *Breviarium Hist. Eccles.* sid. 234 omnämner den katolska öfversättningen samt tillfogar utan vidare kommentarer, att Laurentius Andreæs öfversättning utkommit 1526.

1719 framkommer en annan uppgift, nämligen i Peringskölds *Monumenta Ullerakerensia* sid. 173: »Men Cancellern Laurentius Andreæ och kyrkioherden i Stockholm Magister Olaus Petri låto sig äfven angelägit vara, at efter D. Lutheri vthtolkning förfärdiga Nya Testamentets öfversättning på Svensko, hvilken sedermera antagen blef och the påviskas förkastad».

Ehuru jag alls icke vill förneka uppgiftens sanning, är det tydligt, att den endast beror på en på fri hand gjord kombination.[1] Peringsköld hade utgifvit Messenius och hade därför helt förklarligt större tilltro till honom än andra hade. Men å andra sidan var han dock så pass mycket auktoritetsmänniska, att han ej ville alldeles förneka Baazii trovärdighet, på hvilken han sedan barndomen lärt sig lita, och han gjorde därför ett försök att sammanjämka bådas uppgifter.

I Celsius' 1746 utgifna *Gustaf den Förstes Historia* (I, s. 274) återvänder den gamla uppgiften, men naturligen utsmyckad enligt Celsius' vanliga manér. Sedan han i dramatisk form omskrifvit Peder Svarts berättelse om konungens samtal med Johannes Magnus, fortsätter han: »Denna läxa betog på en gång vår blyge prelat så alt mod, at han ej träffade hvad han svara ville. Han föll till föga, bad om konungens nåd, och emedan han förnam, det han med Bibelens uttolkande skulle åter kunna ställa sig in, ty skyndade han at der til samtycka. Konungen hade sig förut bekant, at de Lutherska Presterne hade med Cantzelerens Laurentii Andreæ tillhjelp redan förfärdigat en öfversättning af det nya Testamentet. Han hade fördenskul hug at se en dylik af de Catholske sammansat, på det han måtte med egna ögon

[1] Man torde observera, att Peringsköld anför källa för alla sina föregående uppgifter rörande öfversättningsfrågan 1526, men icke för denna.

se skilnaden och döma dem emellan. ErkeBiskopen delade straxt detta arbetet ut ibland sine underhafvande, och Brasken bekymrade sig högeligen deröfver, at hans förman åter låtit förleda sig». Som man vid en jämförelse lätt finner, stammar denna framställning från Messenius V, s. 23, 26, 27. Det enda, som ej är taget därifrån, är det vanliga påståendet, att Laurentius Andreæ — nu dock med tillhjälp af de »lutherska presterna» — verkställt öfversättningen.

Efter Celsius följer i ordningen den i Bergius: *Nytt Förråd* etc. (1753) införda uppsatsen »Påminnelser öfver Laurentii Andreæ Svenska öfversättning af Nya Testamentet»,[1] hvaruti Steffen likaledes trott sig träffa »en uppgift, som ej finnes hos Baazius; och det är åtminstone ej omöjligt, att den kan grunda sig på något af oss okändt, kanske nu förkommet dokument. Bergius var åtminstone någon tid assessor i antikvitetsarkivet och har tydligen varit en ifrig forskare». Att Benzelius, som lefde före 1697 års arkivbrand, kunnat begagna några nu förstörda handlingar, är i och för sig tänkbart; att Bergius, som föddes 1723, kunnat det, är däremot föga troligt. Den af Steffen afsedda uppgiften lyder (sid. 112):

»Bibelens öfversättjande på Svenska var, som sagt är, en af dess (konungens) första och angelägnaste omsorger vid detta vigtiga företagandet, sedan han . . . . . fått i händer den nya Versionen på Tyska, som samma förträffeliga man (Luther) nyss förut gifvit i allmänt dagsljus. Han behöfde ej gå långt för att finna en skickelig man at i detta öma ärendet bryta isen, ty han såg genast Laurentius Andreæ, som efter den tidsens lägenhet ägde verkeligen försvarlig insigt i studier. Honom ålade han at göra skyndsam början med det Heliga Nya Testamentet, såsom närmaste grunden til saligheten; och till at så mycket förr skaffa det fram i dagsljuset, utsågs den förrnämnde Olaus Petri at gå honom i ett och annat mål med råd och dåd tilhanda. Hvad denne Olaus härvid egenteligen uträttat, är med så mycket otilräckeligare visshet afgjordt, som det är tämeligen osäkert, om han haft mer at besörja än blotta utgifvandet af trycket, kunnandes man så mycket mer tvifla derpå, som Laurentius Andreæ i sitt Förespråk ej talar om mer än en Tolk, som med detta arbetet haft at göra. Imedlertid är det åtminstone helt säkert, at Laur. Andreæ i detta målet bar det tyngsta af bördan, och at derföre den goda Olaus Petri med så mycket större ofog af somliga scribenter får ensam upbära hedren för hela öfversättningen.»

Som man märker, är uppgiftens hela första del (fram till: *och til at*) en stundom parafraserad, stundom ordagrann öfver-

[1] Uppsatsen är troligen ej författad af Bergius själf, utan af Lind.

sättning af Baazius. Uppgiften, att Olavus Petri därjämte deltagit i arbetet, stammar — som man lätt finner — från Peringsköld. Därefter kommer författarens eget resonnemang, att ingenting med visshet är kändt härom — en tvekan, som bestämdt motsäger antagandet, att han haft tillgång till några dokument härom. Men på grund däraf, att företalet blott talar om *en* öfversättare, *antager* han att Olavus Petri endast haft att göra med tryckningen,[1] hvarefter han slutar med en liten polemik emot Hallman m. fl.

Åtta år efteråt utkom tredje delen af Dalins *Svea Rikes Historia*, hvarest Steffen likaledes tror sig hafva funnit en ny af Baazius och Messenius oberoende uppgift. Dalin yttrar nämligen (sid. 132—133): »Prelatens högmod var nu nederslagit. Han föll till bön om konungens nåd, åtog sig att låta uttolka den heliga Skrift på svenska och utdelte värkeligen hela Nya Testamentet til alla Dom-Capitel at öfversättas. Detta ägde konungen redan på modersmålet genom Cancelleren Lars Anderssons försorg, men ville nu jämföra det med de Catholiskes at se deras åtskilnad.» Att den uppgiften icke beror på någon självständig forskning — såsom Steffen är böjd att antaga — utan helt enkelt är afskrifven från Celsius, framgår vid första jämförelsen.

Den nästa uppgift, som förekommer om saken, är i Alnanders *Utvaldt Theologiskt Bibliothek* II, s. 156. Själfva notisen är, som man ser, hufvudsakligen tagen från Bergius, men har redan tillspetsats:

»Ärke-Biskopen Johannes Magnus feck i förstone befallning derom, men då det aldrig kom hos honom til någon verkställighet, föll detta vigtiga arbetet på Laurentius Andreæ, en efter den tidens lägenhet ganska skickelig och lärd man, som då var Presbyter i Strengnäs, men sedan blef Archidiaconus i Upsala och äntel. Canceller. Dock påtog han sig allenast N. T., hvilket omsider, sedan han med all trohet deruppå arbetat, utkom af trycket i Stockholm år 1526 under följande titel: Jesus Thet Nyja Testamentit på Svensko. Olaus Petri har utan sin förtjänst af några scribenter fått upbära hedren för detta arbetet. Det är et misstag, som icke behöfver vederläggas.»

[1] Som vi skola se, är det just detta, som Steffen själf bestrider, ty om Olavus Petri ombesörjt tryckningen d. v. s. korrekturläsningen, borde — enligt Steffen — väl *hans* stafning hafva iakttagits. Denna gissning är emellertid det enda nya hos Bergius. Men är *den* riktig, är Steffens följande resonnemang oriktigt.

Samma källa har ock Apelblad i sitt handskrifna anonym- och pseudonym-lexikon. Men han är ändå mera positiv. Olavus Petris öfversättarskap kallas en »hallucinatio Messenii», och härför citeras Baazius och — Benzelius.

Viktigare är Lönboms *Utkast til en Historia om Svenska Bibel-öfversättningar* (1774). Hvad själfva den nu föreliggande frågan beträffar, nöjer han sig visserligen med att ordagrant afskrifva Bergius, men — utom det att han lemnar en omständlig och noggrann framställning af den projekterade katolska öfversättningen — är han den mig veterligen förste, som hänvisar till det yttrande af Johannes Magnus, från hvilket Baazius säkerligen utgick och som i hvarje fall är det kraftigaste skälet för Laurentius Andreæs öfversättarskap. Hos Lönbom finnes således för första gången ett verkligt skäl anfördt — dock utan att Lönbom själf rätt tyckes hafva insett dess betydelse. De följande — Fant,[1] Schinmeier[2] och Bælter[3] — anföra inga nya facta, utan citera redan nämda auktorer. Hammarsköld, Wieselgren m. fl. under vårt århundrade hafva häller intet nytt att förmäla, och först Anjou insåg, att frågan ej var så klar, som man allmänt antagit. I en i Frey 1849 införd uppsats yttrar han[4] (sid. 536): »Då vi med de flesta författare äro benägne att antaga Laurentius Andreæ vara den egentlige öfversättaren, så bekänna vi oss dock för detta antagande icke hafva något annat skäl, än att den är den allmännast gällande meningen och att öfversättningen förråder en själfständighet och en mognad, som man i arbeten af detta slag knappast ännu skulle vänta af Olofs ålder.»

Skälet är onekligen svagt — och som jag visat[5] är åsikten om Olavus' ålder origtig — men frågan hade härigenom blifvit ställd in suspenso. Viktigare argument fördes dock snart fram af Reuterdahl,[6] som först till fullo insåg betydelsen af det ofta omtalade utfallet hos Johannes Magnus, och därjämte påpekade han för första gången ett bref från Laurentius Andreæ till ärkebiskop Olof i Norge, i hvilket bref »Thet Nyia Testamentit» omtalas såsom »nostra translatio», hvilka ord Reuterdahl tolkar

---

[1] Historiola Litteraturæ græcæ, s. 13 (1775).
[2] Versuch einer vollständigen Geschichte der Schwedischen Bibel-Uebersetzungen (1777), ett för sin tid förträffligt arbete.
[3] Kyrkoceremonierna sid. 301. Här säges uttryckligen, att öfversättningen *fullbordades* 1523, och därför citeras Baazius.
[4] Samma ord återfinnas i Sv. Kyrkoref. Hist. (1851) I. s. 148.
[5] Samlaren IX, s. 21.
[6] Sv. Kyrkans Hist. IV, s. 282 ff.

såsom »min öfversättning». På grund häraf ansåg han det bevisadt, att Laurentius Andreæ varit företagets ledare, ehuru han förmodligen icke utfört arbetet ensam.

Mot denna åsikt uppträdde jag i en 1891 tryckt skrift »Öfversättaren af Thet Nyia Testamentit af 1526»,[1] hvari jag sökte bevisa, att Laurentius Andreæ icke haft ledningen af öfversättningen, utan att denna, såsom Messenius påstod, verkställts af Olavus Petri »cum collegis», d. v. s. att Olavus Petri varit den egentlige hufvudredaktören.

I den festskrift, som af Svenska Literatursällskapet utgafs i anledning af Uppsala mötes jubileum, har R. Steffen infört en afhandling, i hvilken han dels söker vederlägga denna mening, dels äfven ingår på den förut föga undersökta frågan om författarskapet till öfriga anonyma reformationsskrifter. Afhandlingen synes mig — och detta innebär intet klander — närmast att jämföra med de anmärkningar, som af en god opponent framställas vid en disputation. Författaren söker blotta svagheten i motståndarens bevisning — och i några fall har detta äfven lyckats honom —, framkastar nya synpunkter, som, om de än icke äro riktiga, dock förtjäna att diskuteras, framställer påståenden, hvilka måste vederläggas, och förstår öfver hufvud taget genom sina invändningar att dels öka intresset för frågan, dels äfven tvinga motståndaren till en mera stringent bevisning. Om jag således ej kan medgifva, att afhandlingen lyckats bevisa hvad den vill bevisa, har jag dock allt skäl att vara författaren tacksam för hans anmärkningar, ty genom dessa har frågan onekligen förts närmare sin lösning.

En direkt häraf framkallad skrift är Staves mödosamma och sorgfälliga undersökning af *Källorna till 1526 års öfversättning af Nya Testamentet* (Uppsala 1893). Vidare har detta Nya Testamente — en bland våra största bokrariteter — genom Dr A. Anderssons försorg blifvit utgifvet i ett praktfullt omtryck, som gör både utgifvare och typograf den största heder. Till själfva jubelfesten utkom den första delen; den andra, som skall innehålla inledning, glossar m. m., är ännu under utarbetning.

---

[1] Denna skrift utkom endast i ett fåtal exemplar och såldes icke i bokhandeln, hvarför jag kan förutsätta den såsom obekant. I förbigående har jag berört frågan i *Svensk literaturhistoria* och i skriften *Olavus Petri* (1893).

Samme flitige forskare har äfven utgifvit våra båda äldsta reformationsskrifter af 1526: *Een skön nyttugh Vnderwijsningh* och *Een nyttwgh Wnderwijsning*, båda ingående i Svenska Literatursällskapets festpublikation. Bägge skrifterna äro försedda med inledningar, som utgöra mönster för en samvetsgrann och skarpsinnig bibliografisk undersökning.

En vacker hyllning åt den svenska kyrkan förtjänar slutligen att omnämnas, nämligen numera statsrådet Bangs *Den lutherske katekismus' historie* I (1893), som ock utkom i anledning af Uppsalajubileet och hvari bl. a. med mycket starka skäl visas sannolikheten af att Luthers katekes redan 1548 funnits öfversatt på svenska — således 24 år före den äldsta kända svenska upplagan.[1]

Med ledning af denna nu föreliggande literatur skall jag söka gifva en kortfattad framställning af hvad vi veta om våra äldsta reformationsskrifter.

De båda nyssnämnda anonyma skrifterna, hvilka båda utkommo under loppet af 1526, äro de första, i hvilka en reformatorisk anda gör sig gällande. På grund af stilen uttalade Klemming den förmodan, att dessa arbeten öfversatts af Olavus Petri, och hvad särskildt Een nyttwgh wnderwijsning beträffade, trodde jag mig hafva funnit tvenne skäl, som gjorde detta antagande »ytterst sannolikt». För det första påpekade jag, att innehållet var det samma, som *sedermera* återfinnes i Luthers katekeser, hvilket gjorde det troligt, att arbetet verkställts af en bland Luthers personlige lärjungar. För det andra hänvisade jag på ett yttrande af Peder Svart (sid. 96), som omtalar Olavus Petris första uppträdande med orden: »Screff och några små böker ganske *nyttige* till *vnderwijsning* och ingong i Gudz ordz kennedom och lett gå vth på prent», hvilka ord enligt min mening innehålla en tydlig allusion på de båda »nyttiga undervisningarna».

Steffen är emellertid af »den bestämda åsikten, att den (Een nyttwgh wnderwijsning) svårligen kan vara af Olavus Petri», och är böjd att tillskrifva den Laurentius Andreæ. Hvad det senare af de båda af mig anförda skälen beträffar, nämner Steffen intet. Likheten med Luthers katekeser medgifver han, men antager, att boken är en efter mönstret af »Eyn kurtz form» självständigt utarbetad svensk skrift. Både Steffen och jag hafva emellertid

[1] Jämf. Sv. Literaturhistoria I, s. 531.

misstagit oss, ty, såsom Bang påpekat, är arbetet en än fri, än trogen öfversättning från Luthers Bethbüchlein eller — såsom Andersson sedermera modifierat detta påstående — en ganska självständig bearbetning af Bethbüchlein. Med denna upptäckt försvinner naturligen beviskraften af mitt först anförda skäl, ty en dylik bearbetning behöfver ju ej hafva verkställts af någon bland Luthers personlige lärjungar.

Tonen — säger Steffen vidare — »är icke reformatorns», och han finner det föga sannolikt, att Olavus Petri kunnat skrifva en så mild och opolemisk bok. Detta just icke starka skäl vederlägges utförligt af Andersson, som söker göra gällande en annan uppfattning af Olavus' personlighet och tillägger: »Hvarför skulle han icke hafva kunnat skrifva en så mild och försonlig, så fullständigt opolemisk skrift som denna? Han har senare obestridligen gjort det, och äfven Luther, som dock mycket ofta använder häftiga och åtminstone för vår tid sårande uttryck, hade visat sig kunna göra det. Att boken är en »reformationsskrift» behöfver för öfrigt intet annat bevis än det, att en af Luther skrifven bok var dess förebild såväl till sammansättning som till betydliga delar af innehållet.»

Såsom skäl att tänka på Laurentius Andreæ såsom författare påpekar Steffen ett bref från denne af 1524, i hvilket bref han uppmanar munkarne i Örebro att, om de påträffa några böcker, Luthers eller andras, i hvilka den nya läran förkunnas, icke strax förkasta dem, utan först pröfva dem. Häri vill Steffen se ett bevis, »att Laurentius Andreæ tänkte på och bekymrade sig om reformationsskrifters utgifvande och ville bereda väg för dem». Ja, visserligen, men icke behöfver han därför — anmärker Andersson med rätta — själf hafva författat ett par två år senare utgifna böcker. Olavus Petri och förmodligen många andra intresserade sig ju också för reformationsliteratur. En anledning till denna egendomliga uppfattning af brefvet har Steffen däruti, att han tror de här åsyftade skrifterna häntyda »på tilltänkta skrifter snarare än på några redan förefintliga». Men att de helt enkelt afse de tyska reformationsskrifter, som ända sedan 1522 af resande bokförare infördes i landet, är tydligt, och för att finna detta behöfver man endast jämföra detta bref med andra samtida, i hvilka denna fråga ofta behandlas.[1]

[1] Schück, Anteckn. om den älsta bokhandeln i Sverge 44—46.

Såsom ett ytterligare skäl för Laurentius Andreæs författarskap anför Steffen den olika formulering, som budorden hafva i 1530 års Postilla, hvilken på titelbladet uppgifves vara af Olavus Petri. Å sista sidan förekommer nämligen en formulering, som dels skiljer sig från den förut i boken gifna, dels öfverensstämmer med den, som återfinnes i Een nyttwgh Wnderwijsning. »Nu veta vi — säger Steffen — att bakom 1530 års Postilla stå rikets prelater, d. v. s. Laurentius Andreæ. Det är då ej otroligt, att det kunnat vara han, som lagt till detta sista blad, och då skulle äfven detta peka åt det hållet, att han skulle hafva författat Een nyttwgh Wnderwijsning.» Andersson har tvifvelsutan rätt, då han påstår, att ett dylikt resonnemang från logisk synpunkt ej tarfvar närmare skärskådande. Vi hafva tvenne böcker, den ena af namngifven, den andra af anonym författare. I den namngifna boken förekomma två formuleringar af budorden, af hvilka den ena återfinnes i den anonyma. Äro nu dessa formuleringar ej sådana, att de kunna gifvas af hvem som hälst, skulle jag för min del vilja draga den slutsatsen, att den namngifne författaren skrifvit äfven den anonyma boken, och åtminstone vill jag hålla på, att denna slutsats är rimligare, än att den anonyme författaren i den andres bok — okändt af hvilken anledning — satt in sin formulering på ett blad, som icke är löst, utan sammanhänger med det öfriga arket. Andersson påpekar för öfrigt anledningen till denna olika formulering: den ena uppgifves i själfva Postillan vara Luthers formulering, som ju hvarje sockenpräst skulle lära sitt sockenfolk och som således både Olavus Petri och Laurentius Andreæ kunde utantill. Den andra formuleringen är »eenfolleliga epter texten som Moses them bescriffuit haffver», d. v. s. från Exodus — således också en redaktion, som var fullt bekant för bägge.

»Rikets prelater»[1] är slutligen en väl kraftig pluralis majestatis för att beteckna Laurentius Andreæ, och det är — anmärker Andersson med rätta — alldeles obestridligt, att därmed förstås kyrkomötet i Örebro 1529.

Steffens skäl kunna således ej sägas hafva minskat sannolikheten af det äldre antagandet, och Peder Svarts tydliga hänvis-

---

[1] I Postillans företal heter det, att »verdighe fädher kyrkiones prelater och förmän her j riket haffua samtycht och beleffuat, at een lijten Postilla skulle göras.»

ning har icke af honom blifvit bortförklarad. Härtill kan jag lägga ännu några skäl, som tala för att tillskrifva Olavus Petri detta arbete.

Där förekommer nämligen en — såsom Andersson visat — fullt själfständig utläggning af botpsalmerna, och i denna yttrar författaren: »och effther thet the först påå Hebreisko giordhe våro, haffver man här vthinnan mykit brukat them som vthi hebreiska måålit haffva förfarne varit», d. v. s. författaren har personligen förfrågat sig hos lärde, som kunde hebräiska. Att några dylika icke funnos i Sverige, kunna vi med full visshet påstå. Skulle nu Laurentius Andreæ hafva nedskrifvit dessa ord, måste vi antaga, att han senast 1510 påbörjat denna utläggning, ty då vistades han ännu i Rom.[1] Detta antagande är emellertid orimligt redan därför, att — såsom Andersson visat — utläggningens författare begagnat sig af Luthers och Bugenhagens texter. Olavus Petri, som däremot vistades i Wittenberg under den tid, då Luther själf föreläste öfver Psaltaren, hade däremot det bästa tillfälle till dylika meningsutbyten.[2] Han kan således redan då hafva börjat — om ej direkt nedskrifningen — så dock förarbetena och sedermera vid hemkomsten fullbordat utläggningen med användande af då utkomna nya hjälpmedel. Att höra sig för rörande den hebräiska texten till psalmerna, var för öfrigt en tanke, som förvisso ingen svensk hade år 1510; den tanken är årsbarn med reformationen.

Jag kan anföra ännu ett sannolikhetsskäl. »Den enda omständighet — säger Andersson — som kunde gifva anledning till tvekan angående bokens egenskap af svenskt original, vore de hänvisningar till några i vårt land sannolikt mycket litet kända arbeten, hvilka förekomma i marginalen, nämligen till Eusebii Chronicon och Josephi Antiquitates Judæorum å sid. 16 samt till Augustini Epistolæ å sid. 82. De kunna väl vara hämtade ur andra arbeten, utan att Wnderwijsningen därföre behöfde vara öfversatt från dessa, men det är naturligtvis icke

---

[1] Hist. Tidskr. II, s. 244 ff. Hans universitetstid inföll på 1400-talet.

[2] *Att* Olavus Petri verkligen underrättat sig om betydelsen af den hebräiska texten till Psaltaren, veta vi genom ett yttrande i skriften mot Galle (Troil I, s. 42): »Om jach kunde thet bevisa ath Dauid haffuer sielff icke loffvat gudh siw resor om daghen, epter som Doct. Pedher the siw resor förstår, hwad wil han thå säya ther til? Dauid sägher: iach skal welsigna herren j allan tijdh, hans loff är altijdh j min mwn, item, i gudhi skole wij loffua heela daghen, *epter som j then Hebreiske texten står*.

häller omöjligt, att vår författare själf kände till de ifrågavarande citaten, hvilket likväl vore bevis på en för sin tid i vårt land sällsynt lärdom.» Att icke många voro i besittning af en dylik lärdom är fullt säkert. Men det fanns en, som ägde den. Augustinus citeras oupphörligen i Olavus Petris skrifter (exempelvis Troil, II, s. 250), och Eusebii Historia Ecclesiastica anföres i svaret på Paulus Heliæs sändebref; något citat från Josephus har jag visserligen ej lyckats finna, men detta kan bero på en tillfällighet, ty i Olavus Petris skrifter träffar man många yttranden, som visa att han var fullt förtrogen med den tidens literatur.

Ehuru man icke hos Laurentius Andreæ kan påvisa någon dylik beläsenhet, kan naturligtvis värdet af det nyss anförda skälet bestridas. Men en anteckning på Skoklosterexemplarets titelblad pekar onekligen i samma riktning som det sist anförda skälet. Denna anteckning, som af stilen att döma är ungefär samtidig med själfva boken, har tyvärr i senare tid blifvit delvis utplånad, men ännu är namnet Olavus Petri fullt tydligt. Angående uppgiftens innehåll kunna tydligen endast följande gissningar uppställas. Antingen har här stått, att Olavus Petri *författat* boken, eller att han *ägt* eller *skänkt* den till någon annan. En fjärde möjlighet kan svårligen tänkas, så vida anteckningen haft afseende på boken, hvilket af dess plats att döma är tydligt. Det skulle nu onekligen vara ett högst egendomligt sammanträffande, om en bok, hvilken af somliga tillskrifvits Laurentius Andreæ, af andra Olavus Petri, ägts eller bortskänkts af en person med det senare namnet. *Om* namnet Laurentius Andreæ eller Olavus Petri påträffas på en dylik omtvistad bok, är det väl ytterst sannolikt, att uppgiften handlat om författarskapet till den omtvistade boken.

I sin inledning har Andersson dessutom påvisat ett faktum af största betydelse. Han har nämligen lyckats leda i bevis, att författaren till Een nyttwgh Wnderwijsning och Nyia Testamentits öfversättare varit en och samma person. Skälen därför äro tre. Det första har redan uppmärksammats af mig och Steffen, hvilken likaledes ansett stället bevisande, ehuru han, som anser sig hafva ådagalagt, att Laurentius Andreæ öfversatt Nyia Testamentit, däraf naturligtvis dragit den slutsatsen, att denne äfven författat Wnderwijsningen. I slutorden förekommer

nämligen en hänvisning[1] till den under utarbetning varande öfversättningen af det nya testamentet, och denna hänvisning kan, såsom Andersson påpekar, knappt fattas annat än som ett löfte: »*jag* kommer snart att göra Nya testamentet tillgängligt för det svenska folket». Till detta starka skäl har Andersson lagt tvenne nya. Han visar upp, att den filologiska arbetsmetod, som användts af Wndervijsningens bearbetare och Nya testamentets öfversättare, är alldeles densamma, hvilket häntyder på, att dessa arbeten verkställts af samma person. Vidare påpekar Andersson, att texten till Magnificat i Wnderwijsningen är *ordagrant* densamma som i Thet Nyia Testamentit. »Detta bevisar, dels att öfversättningen af detta redan år 1525 — ty senare kan Een nyttwgh Wndervijsning icke vara skrifven — hunnit åtminstone till Lucas' Evangelium, och dels att författaren under arbetets gång hade öfversättningen hemma hos sig — d. v. s. det var hans öfversättning.»

Genom Anderssons undersökningar torde således frågan om författarskapet till Een nyttwgh Wnderwijsning vara definitivt afgjord. Dock finnes ännu ett skäl, som Steffen framställt för sin nyss diskuterade åsikt, och detta skäl är hans hufvudargument. Jag har med afsikt underlåtit att hittills beröra detta, då dess betydelse ej blott inskränker sig till frågan om Wnderwijsningens författare utan berör reformationslitteraturen öfver hufvud. Detta skäl är hämtadt från språket eller kanske rättare ortografien i dessa skrifter. Steffen söker nämligen visa, att stafningen i å ena sidan Wnderwijsningen och Nyia Testamentit samt å den andra sidan Olavus Petris namngifna skrifter är väsentligen olika och att denna ortografiska olikhet i några fall äfven sträcker sig till språket (t. ex. ändelsen -ug (salug) för -ig hos Olavus Petri).

Detta skäl förefaller vid första påseendet ganska bestickande, men det visar sig snart vara ett tveeggadt svärd, som träffar lika väl Laurentius Andreæs som Olavus Petris vapendragare. Sedan Steffen med anledning af detta skäl fråndömt Olavus Petri de nu omtalade skrifterna, fortsätter han: »Om vi nu jämföra Laurentius Andreæs lilla skrift 'Om troona och goda

[1] Stället lyder: »See opå the få̊å oord som j bredderna stå, för ty the vijsa tijt j then helgha scrifft, ther såådant alt klarligha bevijsas hvilken scrifft besynnerligha thet nyia testamentit tw och näst gudz hielp få schal på vårt svenst mål, innan en kort tijdh, aff hvilko alle the som svenska läsa kunna, mågho sielffva mykit förnema aff gudz lärdhom».

gärningar' med Nya testamentet, så måste erkännas, att saken ej ställer sig synnerligen mycket förmånligare för honom. Men dels är jämförelsematerialet för litet för att man skulle våga något bestämdt omdöme, dels kan mycket väl Laurentius Andreæ hafva i språkligt afseende låtit påverka sig af Olavus.»

Hvarför Olavus skulle hafva påverkat Laurentius och icke Laurentius Olavus, återstår dock att förklara. Laurentius Andreæ hade enligt Steffen 1526 utgifvit åtminstone två skrifter, af hvilka den ena var den för dåtida förhållanden kolossala boken Thet Nyia Testamentit; Olavus utgaf under 1527 två smärre stridsskrifter, men då Laurentius 1528 tryckte ett nytt arbete, skulle han — den till åren betydligt äldre och produktivare författaren — hafva ombildat sitt språk för att bringa det i öfverensstämmelse med dessa småskrifter, utgifna af en alldeles ny författare. *Sannolikt* förefaller detta antagande just icke, och logiskt borde väl Steffen hafva dragit den slutsatsen, att *hvarken* Olavus Petri *eller* Laurentius Andreæ haft något att göra med de 1526 utgifna skrifterna. Men ett dylikt resultat hade också blifvit domen öfver metodens användbarhet.

Stundtals tyckes Steffen själf ej vara riktigt öfvertygad om dess riktighet. »Jag tror emellertid — säger han med rätta — det vore farligt att fästa någon synnerlig vikt vid dessa och dylika variationer», och därefter anför han själf ett belysande exempel från Nyia Testamentits tryckfelsregister, där hänvisningen »första» eller »andra sidan» förekommer i icke mindre än åtta olika varianter.

Andersson framdrager emellertid ett faktum, som fullkomligt åskådliggör den betydelse, som man bör tillmäta dessa ortografiska och språkliga divergenser. Af Een skön nyttugh Vnderwisningh har nämligen Andersson påträffat ett fragment, som tillhör en nära samtidig ny upplaga. »Båda upplagorna äro tryckta med samma stil. Den ena är ett alldeles ordagrant aftryck af den andra, med t. o. m. samma radindelning, så att de skilja sig så godt som uteslutande i fråga om den som vanligt vacklande och godtyckliga stafningen och ordformerna». Med användande af de af Steffen uppställda språkliga och ortografiska kriterierna skulle nu dessa ordagrant lika upplagor vara af olika författare (uppl. A har t. ex. migh, uppl. B genomgående mich o. s. v.). »Det skall — yttrar Andersson — tror jag, visa sig, att vi icke kunna lita på att i den tidens skrifter

finna författarens — kanske icke heller tryckeriets korrektors — egen ortografi, icke ens hans egen språkform».

Äfven af Een nyttwgh Wnderwijsning har Andersson lyckats upptäcka ett kasseradt och sedermera omtryckt ark. Andersson har aftryckt detta »såsom ett slående exempel på den absoluta likgiltighet, med hvilken man i det dåvarande kungliga boktryckeriet behandlade ortografi och formlära. Ehuru innehållet fr. o. m. 4:e sid. är ordagrant detsamma, är olikheten i ortografi och formlära dock så ofantligt stor, att man med häpnad måste fråga sig, huru tryckeriet gått till väga för att alldeles samtidigt (inom loppet af 6 veckor) kunna återgifva samma manuskript på två så olika sätt. Huru man än ser saken, bevisar det med nödvändighet, att de nämnda faktorerna betraktades såsom fullständigt likgiltiga ting. De af Steffen framlagda språkliga kriterierna — yttrar Andersson på ett annat ställe — äro icke tillräckliga såsom bevismedel för vare sig den enes eller andres författarskap till skrifter från denna tid. . . . . Min åsikt är således den, att ehuru den af Steffen framlagda språkliga statistiken synes häntyda på en viss konsekvent olikhet i språkformen emellan de skrifter, som bära Olavus' namn, och dem, som icke göra det, så kan dock ingen afgörande betydelse tillerkännas detta förhållande, enär dels en analys af olika samtidiga upplagor af en och samma skrift kan gifva med Steffens analoga resultat, dels detsamma visar sig vara förhållandet med olika delar af samma bok, dels ortografien och formläran i det hela voro alltför litet stadgade för att kunna tjäna som kriterier — åtminstone så vidt undersökningarna härom hittills sträckt sig — och dels ändtligen sättarens godtycke alltför ofta kan bevisas hafva varit bestämmande.»

I likhet med Andersson är jag fullt öfvertygad om, att frågan om författarskapet till den ena eller andra skriften ej kan afgöras genom några undersökningar af ortografien i dessa. Den enda fullt säkra källan för Olavus Petris stafsätt och språkform är Stockholms stads tänkebok för åren 1524—1529, men egendomligt nog har Steffen icke brytt sig om att undersöka denna källa. »Ty värr — säger han — ha vi ej med säkerhet någon utförligare skrift af Olavus före 1527, men det är föga antagligt, att han mellan februari 1526 och mars 1527 skulle i nämnvärd grad hafva förändrat sitt språkbruk. Det enda bestämda intyg härom, som vi skulle kunna få, äro de an-

teckningar, som han i sin Tenkiebock gjort från och med 1524, under den tid han var Stockholms råds sekreterare, men dessa äro under de första åren så knappa, att man ej af dem kan draga några mera vidtgående konklusioner.» Att dessa anteckningar skulle vara så obetydliga, är icke riktigt, enär de troligen äro vidlyftigare än någon af Olavus Petri utgifven bok — om vi undantaga postillorna och det omtvistade Nyia Testamentit. Endast för åren 1524, 1525 och 1526 hafva vi 235 foliosidor,[1] hvilket tyckes vara ett tillräckligt material för att bedöma Olavus Petris språkbruk före 1527.

Jag har ej ansett nödigt att för mitt syfte underkasta tänkeboken någon noggrann ortografisk undersökning, men jag har i tvenne afseenden granskat 50 sidor från året 1524 och har därvid — i likhet med Andersson — funnit, att Steffens åsikter om Olavus Petris språkbruk ej hålla alldeles streck. Ett ortografiskt argument hos Steffen, på hvilket han fäster mycket afseende och på grund hvaraf han fråndömer Olavus Petri åtskilliga skrifter, är växlingen mellan ändelserna -ig och -ug. Enligt Steffen skulle de förstnämnda vara »fullständigt dominerande» i de skrifter, hvilka hafva Olavus Petris namn på titelbladet. Detta vill jag visst icke bestrida, men i tänkeboken, som är ett ändå säkrare prof på hans stafsätt, äro formerna på -ug de snarast dominerande under året 1524.[2] Skriften om Sacramenten frånkännes Olavus bl. a., därför att där skrifves normalt »*sagde*», under det att Olavus normalt skulle hafva »*sadhe*». På de sidor af tänkeboken jag genomgått och på hvilka ordet mycket ofta förekommer, har det undantagslöst formen »*sagde*».

Då vi nu vända oss till frågan om Thet Nyia Testamentits öfversättare, göra vi således rättast i att helt enkelt se bort från detta argument.

Rörande denne öfversättares person står jag visserligen kvar på samma ståndpunkt som förut och anser fortfarande, att Messenius haft rätt, då han uppgifvit, att öfversättningen verkställts af »Olaus cum collegis», men rörande tvenne punkter har jag dels genom egen förnyad undersökning, dels genom Steffens kritik kommit till en ändrad uppfattning.

[1] Af detta rikhaltiga material har Troil aftryckt nio sidor.

[2] Under året 1527, som jag flyktigt genomgått, äro däremot formerna på -ig de afgjort förhärskande. Olavus Petri tyckes således — åtminstone i detta afseende — hafva ändrat sitt språkbruk.

Jag framställer först hvad man på grund af samtida källor vet om arbetets fortgång, därvid icke blott medtagande de nödiga citaten utan äfven tolkande dessa enligt min mening.

Med följande ord inleder Peder Svart sin skildring af Olavus Petris första uppträdande: »En hederligh och lärd man benembd M. Oleff Petri född i Örebro och på thenne tijdh Canick Strengnäs var året tilförende heem kommen iffrå then höga chola i Wittenberg, ther han hade genom vehll hördt then berömelige helige man Doctorem Martinum Lutherum medh andra höglärde men i samma schola, vti hvilkes lexor thenna M. Oleff hade vistas i 7 eller 8 åår. *Han laass först någor stycker aff gambla och nya Testamentet för them honom lyst hade vmgå, som var först och fremst M. Laurentius Archidiaconus ibidem, ther till några vnge men prebendater och coorprester.*» Meningen är, så vidt jag kan förstå, att Olavus Petri strax efter sin ankomst till Strängnäs börjat att tolka den heliga skrift för en samling åhörare, bland dem äfven Laurentius Andreæ, och undervisat dem i metoden för den lutherska bibeltolkningen.

I slutet af 1525 var denna öfversättning redan långt framskriden, ty dels citeras den i Wnderwijsningen, dels utlofvar dennes författare, att han snart skulle fullständigt utgifva N. T. af trycket. Då nu Olavus Petri visats vara författare af nyssnämnda skrift, följer däraf, att han ännu i febr. 1526 betraktade sig såsom den egentlige öfversättaren, och äfven i företalet till det i aug. s. å. utgifna Nyia Testamentit talar han blott om tolk*en*.

Emellertid är det sannolikt, att han redan under loppet af 1525 haft hjälp af flera — tydligen då af de lärjungar, som nyss omtalats. Detta synes mig framgå af ett bref från Brask. I juni 1525 skrifver nämligen denne: »Salvo semper falso iudicio novorum quorundam nostrorum evangelii interpret*um*» (HSH. XVIII, sid. 289), och härpå syftar nog också Johannes Magnus, då han på följande sätt redogör för sitt samtal med konungen: »Dixit Majestas, quod . . . . nonnulli (clerici) nec sacras litteras quidem competenter legere minus interpretari queant, quibus certe admodum vtile erit, vt scripturam in propria habeant lingua, et ne imperitis et sciolis detur interpretandi occasio» (HSH. XVIII, sid. 297). Att Laurentius Andreæ varit med bland de lärjungar, för hvilka Olavus Petri börjat sin bibeltolkning, intygas uttryckligen af Peder Svart, som särskildt framhäfver honom; att han äfven bör räknas bland de »novi evangelii inter-

pretes», om hvilka Brask talar, är i och för sig an[illegible]d 1524, bestyrkes af ett bref, som han skref till ärkebiskop Olof i [illegible] hjem. I detta bref yttrar han:[1]

»Postquam dominus meus rex comperit sanctum Evangelium [illegible] linguam germanicam translatum, voluit ut etiam in linguam *nostram* vulgarem transferretur. Ordinaverant prelatj huius regnj fere omne[illegible] vt vnus quisque curatorum (ex pecunia tamen ecclesie [illegible] libris illis emat . . . . . . Circa finem laboris, quando jam op[illegible] per calcographum in proximo absoluendum fuit, venit *michi* in m[illegible] liber vnus nouj Testamentj in danicam linguam translati[illegible] tamem *nostram* translationem castigatiorem esse. Scrib[illegible] Olaus Magnj e lubeca, quod nonnulli juvenes [illegible] berga translationem illam danicam fecer[illegible] continere videtur in prologis et glosellis no[illegible] [illegible]candali, a quo temperauimus *nos* in translatione *nostra* ne[illegible] [illegible]ibere offendentes. Mitto vobis vnum de libris, ut de eo judicetis et deliberetis, si forte in Noruegia seruire possint. Supersunt hic ducentj vel trecentj nondum venditi.»

Reuterdahl öfversätter »nostra translatio» med »min öfversättning», och finner således, att Laurentius Andreæ angifvit sig själf såsom verkets ende upphofsman. Men då brefskrifvaren öfverallt annars omtalar sig själf i singularis och ej i pluralis, hafva vi tydligen ingen rätt att återgifva »nostra» med »min». Jag ville därföre öfversätta »nostra» med »vår svenska» i motsats mot den danska testamentsöfversättningen, som omtalas i samma sammanhang, men ehuru denna tolkning väl låter försvara sig,[2] har Steffen rätt i att yrka, att »nostra translatio» riktigast återgifves helt enkelt med »vår öfversättning.» Af brefvet framgår då — åtminstone såsom möjligt — att Laurentius Andreæ deltagit i arbetet; att han varit dess hufvudredaktör — något som Steffen vill läsa ut af dessa ord — säges däremot icke. »När arbetet — säger Laurentius — i det närmaste var afslutadt af boktryckaren, fick jag se ett exemplar af den danska öfversättningen»; men tillgång till de rentryckta arken af Nyia Testamentit kunde han väl hafva utan att vara hufvudredaktör, t. o. m. utan att vara medarbetare; dem hade förmodligen flera för den protestantiska saken nitälskande män sett. Han fort-

[1] Christiern II:s Archiv III, s. 1081.

[2] Om meningen skulle vara »vår öfversättning», d. v. s. den, i hvilken jag och andra deltagit, förefaller det egendomligt, att Laurentius Andreæ ej förut med ett enda ord omnämnt, att han själf jämte andra verkställt den svenska tolkningen. Då »nostra» första gången nämnes, står det onekligen i motsats till »germanica» och »danica».

Jag fag hoppas, att vår öfversättning är renare», hvarmed vet om urligtvis kan mena så väl »vår svenska öfversättning» som citaten ?rsättning, i hvilken han själf deltagit såsom medarbetare. ..an slutligen säger, att »vi uti vår öfversättning» afhållit (..s från åtskilliga anstötligheter, som väckt ond blod i den .lanska, kan på sin höjd bevisa, att han jämte andra deltagit i i S. sätt..ingsarbetet, men yttrandet behöfver blott innebära, att »vi svenskar» gjort vår öfversättning bättre än danskarne. Det ber.. antagandet är dock sannolikare på grund af tillägget höglärde.. libere offendentes», hvilket tyckes förutsätta ett mera hade vistas i 7 e..de i arbetet.

..och nya Testam...rentius Andreæ icke nämner, att den för sina reformatoriska M. ..tt kände Olavus Petri stod i spetsen för företaget, framgår .. brefvets öfriga innehåll, som i en punkt icke kan sägas vara fullt sanningsenligt. Laurentius Andreæ framställer nämligen *denna* öfversättning såsom verkställd på de katolska prelaternas befallning, hvilket var sant, så till vida som dessa verkligen påbjudit en öfversättning, ehuru en annan än den i aug. 1526 färdiga. Syftet med brefvet är, som man finner, att framställa den nya rörelsen i så »katolsk» dager som möjligt, och Laurentius betonar särskildt, att den svenska öfversättningen ej var så radikalt luthersk som den danska. Det hade då varit opolitiskt att nämna, att hufvudredaktören för detta arbete varit Olavus Petri, om hvars från katolsk synpunkt skandalösa giftermål ärkebiskopen säkerligen hört talas genom Mäster Knut och Peder Sunnanväder, och Laurentius Andreæ nöjde sig därför med att helt enkelt tala om »vår» öfversättning.

Jag vänder mig nu till det bekanta yttrandet i Johannes Magnus historia (sid. 477):

»Cujus (Ulfilæ) execrandam impietatem nostro æuo quidem Laurentius Andreæ Strengenensis Archidiaconus imitatus, sanctissimum Christi euangelium passim et in plurimis locis corrupit, corruptumque simplici Gothorum plebi legendum obtrusit, additis etiam ex Regis autoritate gravibus minis, ne quis tam enormibus eius erroribus reniteretur. Erat hic Laurentius Romæ inter versutos homines in adolescentia sua educatus, nihilque ex eo loco præter ignaviam cum singulari malitia coniunctam retulit, atque in ea ignavia consenuit, donec post septuagesimum annum suæ ætatis factus erat discipulus cuiusdam improbissimi adolescentis Olaui Petri Nericiani diaconi, qui ex Vittembergensi gymnasio nefandam hæreticorum impietatem in patriam, quam in vera Christi religione conseruare debuisset, reportauit.»

Som man märker, är det här ett gammalt inrotadt agg till Laurentius Andreæ, som bryter fram, — ett agg, som väl kan förklaras. Af den utförligare, af hat genomsyrade skildring, som Johannes Magnus i ett annat arbete — Historia Metropolitana[1] — gifver af sitt förhållande till Laurentius Andreæ, finner man, att ärkebiskopen tillskref denne den hufvudsakliga anledningen till de olyckor, för hvilka han i Sverige råkat ut. Med Olavus Petri, som, då Johannes Magnus lämnade Sverige, ännu blott var Stockholms stads sekreterare, hade han, så vidt man vet, ej haft någon svårare sammanstötning, och i den bekanta äktenskapsfrågan behandlade han honom med en ovanlig mildhet. Emellertid finnes intet i detta yttrande, som strider mot de antaganden, som jag förut på grund af andra källor gjort angående Laurentius Andreæs förhållande till öfversättningen: nämligen att han jämte andra af Olavus Petris lärjungar varit medarbetare under Olavus Petri som hufvudredaktör. Yttrandet skulle hafva blifvit detsamma, vare sig Laurentius Andreæ varit ensam om detta arbete eller om han haft medhjälpare. Ty äfven om den, hvilken blott såsom en bland flera deltagit i en dylik öfversättning, kan det ju sägas, att han på flera ställen fördärfvat texten,[2] och *att* detta verkligen varit Johannes Magnus' mening, kan lyckligtvis bevisas. I förbigående yttrar han sig om den protestantiska öfversättningen äfven i Historia Metropolitana (sid. 81) i samband med den ortodoxa tolkning, som på hans uppdrag sedermera verkställdes af Petrus Benedicti. »Effecit — säger han om sig själf — ut Petrus Benedicti canonicus Lincopensis, quo in re divina vsus est sacerdote, totum noui testamenti codicem, qui ab hæretic*is* in linguam patriam translatus et plus quam in mille locis corruptus erat, docte et fideliter restituerit.» Här, där det således gäller att verkligen tala om den svenska öfversättningen och icke att snärta Laurentius Andreæ, är det *flera*, som verkställt denna, och Laurentius Andreæs namn nämnes icke ens.

Äfven Laurentius Andreæs egenskap af Olavus Petris lärjunge antydes i det nyss citerade anfallet — och naturligtvis

[1] Annerstedts upplaga (Scriptores III) sid. 75, 77—78. Olaus Magnus har väl på sin höjd blott omredigerat Johannes Magnus' biografi efter dennes egna anteckningar.

[2] Däremot har Steffen full rätt gent emot mig, att »corrupit» i detta sammanhang ej kan vara liktydigt med »lät fördärfva». Detta motsäges af »passim et in plurimis locis.»

såsom ett gravamen. Johannes Magnus yttrar där således i själfva verket knappt något annat än Peder Svart: nämligen att Laurentius Andreæ blef Olavus Petris lärjunge och — »såsom sådan» skulle jag vilja tillägga — på många ställen fördärfvade Kristi evangelium. Skulle det hafva varit Johannes Magnus' mening att gifva en historisk framställning af det svenska öfversättningsarbetet, skulle han naturligtvis hafva yttrat sig annorlunda, men detta var alls icke hans syfte, utan han ville blott rikta ett angrepp mot sin gamle fiende Laurentius Andreæ, och detta angrepp anbringade han — för öfrigt ganska klumpigt — på första bästa ställe.[1] Den *första* kätterska rörelse han behandlade i sin historia var goternas arianism och Ulfilas bibelöfversättning, och här fogade han in angreppet. Taget i och för sig, utan samband med de öfriga punkterna i samma kapitel och utan samband med öfriga fakta, synes visserligen — det medgifver jag gärna — detta ställe tillerkänna Laurentius Andreæ ett större inflytande på öfversättningen, än hvad man af öfriga källor kan antaga, men å andra sidan måste medgifvas, att detta yttrande äfven i den tillspetsade form, det fått genom att göras till ett speciellt mot Laurentius Andreæ riktadt anfall, dock icke innehåller något, som ej kan förenas med uppgifterna hos Peder Svart, Messenius, Historia Metropolitana och brefvet till ärkebiskop Olof.

Jag går nu att skärskåda de öfriga skäl, som tala för att Olavus Petri och icke Laurentius Andreæ varit öfversättningens hufvudredaktör.

Såsom Stave visat i sin granskning af den svenska öfversättningens text, är denna ett mästerverk af filologisk kritik, framkommet genom ett noggrant afvägande af fördelarna i Luthers och Erasmus' öfversättningar. Att tolken äfven tagit hänsyn till den grekiska texten, är likaledes en sak, som af Stave blifvit adagalagd. Bibelkritiken är, som man vet, reformationens skapelse,

[1] Steffen yttrar på tal härom: »I dessa Johannes Magnus' ord finner jag nu en bekräftelse på min åsikt om att öfversättningen verkställts från början oberoende af Luther. Ty om det, såsom tydligt framgår, varit Johannes' mening att nedsätta Laurentius, hvarför skulle han ej sagt, att Laurentius följt Luthers exempel snarare än Ulfilas?» Att han valde Ulfilas och icke Luther som exempel, beror naturligen helt enkelt därpå, att tanken rann på honom, då han skref »de utländska göternas» historia och därvid för första gången kom att tala om bibelöfversättningar. Den lutherska reformationen behandlas alls icke i hans historia, som slutar med Gustaf Vasas tronbestigning. Någon möjlighet att foga in angreppet på den plats, dit det kronologiskt skulle hafva hört, fanns således icke.

och vid 1400-talets slut, då Laurentius Andreæs studieår inföllo, sysselsatte man sig vid universiteten hvarken med bibelforskning eller med grekiska. Från sin studietid ägde han således icke de kunskaper, som vi återfinna hos det Nyia Testamentits öfversättare, och både Peder Svart och Johannes Magnus äro ense om att betrakta honom såsom Olavus Petris lärjunge. Hvilket är då troligare: att läraren eller lärjungen utfört den svenska reformationens mest maktpåliggande arbete?

Steffen har ej velat tillmäta detta argument någon betydelse. »Om huru lärd eller olärd Laurentius kan hafva varit — säger han — veta vi heller just ingenting. Han skref i alla händelser ej sämre latin än andra svenskar på denna tid, och vi veta, att han gjort som det tyckes tämligen vidsträckta resor utomlands och till och med kommit ända till Rom. Att dessa resor varit studieresor, behöfver ej betviflas». Att Laurentius Andreæs latin icke är sämre än andra samtidas, må gärna medgifvas, men det är ej härom frågan rör sig, ty att tala eller skrifva en mer eller mindre dräglig latin lärde man sig som bekant vid medeltidens universitet, utan frågan gäller, om han kunnat förvärfva sig den exegetiska bildning, som Nyia Testamentit röjer. Hvad hans resor beträffar, var visserligen den af 1498 en studieresa, d. v. s. han besökte som så många andra svenskar universiteten i Leipzig och Rostock, men dessa universitet voro fullt katolska, och några bibelstudier drefvos där icke. Hans resor till Rom, den ena i ungdomen — hvarom Johannes Magnus talar — den andra 1509 voro säkerligen företagna i rent praktiskt syfte, åtminstone var den sista det, såsom det framgår af hans bref, och till Rom reste den tidens svenskar öfver hufvud taget ej för att studera. Slutligen kommer kunskapen i grekiska. Steffen, som icke kunnat finna, att öfversättningen verkställts med begagnande af grundtexten, ser häri intet »hinder» ligga för att antaga Laurentius Andreæ såsom öfversättare. Då nu emellertid Stave uppvisat, att grundtexten begagnats, så står också »hindret» orubbadt kvar.

Ett annat sannolikhetsskäl har jag trott mig finna i Laurentius Andreæs höga ålder, ehuru jag därför visst icke velat stämpla honom såsom »en orkeslös gubbe», hvilket Steffen tyckes förmoda vara min mening. Jag tror tvärt om, att Laurentius Andreæ varit en ganska kraftig man, hvilken ännu på ålderdomen bibehöll sina praktiska intressen, men hvad jag ansett

otroligt är, att en man vid sextio à sjuttio års ålder[1] kastar sig på en alldeles ny verksamhet och detta i den utsträckning, som här måste antagas. Omkring 1522 skulle han hafva börjat med dessa för honom alldeles nya studier — och då såsom Olavus Petris lärjunge — men redan fyra år därefter skulle han hafva fullbordat ett arbete, som ådagalägger icke blott kunskap i grekiskan utan ock full förtrogenhet med den moderna bibelforskningens metod, och därtill kommer, att detta arbete skulle hafva utförts under åren 1523—26, då han såsom konungens sekreterare hade fullt upp med praktiska bestyr.

Anser man en dylik litterär kraftyttring möjlig, måste det å den andra sidan förefalla högst egendomligt, att en dylik man hvarken förut eller efteråt låtit höra af sig såsom författare, ty undantager man den obestridligen till omfånget ytterst obetydliga skriften om tron och goda gärningar, har Laurentius Andreæ icke skrifvit något. Steffen säger visserligen: »Hans litterära intressen hafva varit större än hvad man i allmänhet antagit. Redan 1524 talar han om att låta skrifter utgå, 1528 är det nog han, som låter utge En nyttog postilla, och ännu 1530 spåra vi honom såsom en drifvande kraft till Olavus' postilla». Men att han 1524 ej alls talar om några skrifter, som han tänkte utgifva, har jag redan uppvisat, likaväl som att han ej haft något att skaffa med 1530 års postilla — det skulle för öfrigt (enligt Steffen) blott hafva varit på ett enda blad, som detta litterära intresset gjort sig gällande. Att han slutligen icke utgifvit 1528 års postilla, är lätt att visa.

---

[1] Uppgiften — öfver sjuttio år — förekommer hos hans samtida Johannes Magnus i det nyss citerade utfallet. Att Johannes Magnus kanske något öfverdrifvit hans ålder för att framställa honom i en mera hatfull dager, anser jag visst ej otroligt, men rent osannfärdigt stor kan denna öfverdrift ej hafva varit. Enligt Johannes Magnus — ordagrant tolkad — skulle han hafva varit född omkring 1456. Senare än till 1466 kan man väl dock icke förlägga hans födelseår. Han skulle då vid sin död hafva uppnått den — dock ej orimligt — höga åldern af 86 år. Att han verkligen vid reformationens utbrott var en gammal man, framgår för öfrigt af andra fakta. 1531 säges han på grund af sin höga ålder hafva lämnat sitt ämbete såsom kansler (se anklagelseskriften 1540 i Vitt. Hist. och Ant. Handl. XVI, s. 194), och 1530 omtalar Peder Svart honom såsom »gamle M. Larentz» (sid. 154). Vanligen uppgifves hans födelseår till 1482, men denna uppgift stammar från Messenius, som säger honom vid sin död 1552 vara sjuttio år — tydligen genom ett missförstånd af Johannes Magnus nyss anförda ord. Att uppgiften är oriktig, framgår bland annat däraf, att han 1498, då han inskrefs vid Leipzigs universitet, kallas baccalaureatus upsaliensis; han skulle således hafva förvärfvat sig denna lärdomsgrad senast vid 15 à 16 års ålder, hvilket är orimligt. Då han samma år inskrefs vid Rostocks universitet, kallas han i matrikeln »Canonicus Strengnensis», hvilket förutsätter, att han redan då var en mogen man.

Olavus Petri var däremot en man i sin kraftigaste ålder — 1526 var han 33 år — och han hade studerat under Luther och Melanchton, d. v. s. de *enda* universitetslärare, hos hvilka en kunskap sådan som den, vi återfinna hos testamentsöfversättaren, kunde förvärfvas. Han var vidare en litterärt intresserad man, som årligen utgaf flera skrifter — och bland dessa just de för den svenska kyrkan nödiga handböckerna, såsom katekesen, psalmboken, mässan, postillan och handboken — hvarför det ock är föga antagligt, att han 1526 varit litterärt overksam. Han var vidare den, åt hvilken konungen uppdrog det teologiska försvaret af den nya läran, så i striden mot Paulus Heliæ och Peder Galle som vid Västerås riksdag. Hade de 1526 utgifna skrifterna varit af Laurentius Andreæ och ej af Olavus Petri, är det väl bra mycket sannolikare, att konungen för dessa maktpåliggande litterära företag vändt sig till den förre och icke till Olavus Petri, som — så vida Steffens antagande är riktigt — varit alldeles oförsökt som författare och teolog.

Olavus Petri var slutligen en man, som redan i sina första arbeten visar sig behärska den då moderna bibelkritiska litteraturen. I sin skrift om klosterlefvernet citerar han Vallas Annotationes in acta apostolorum (Troil II, s. 4), och i svaret på Paulus Heliæs sändebref anför han Erasmus' åsikt om äktheten af Jakobs epistel — d. v. s. han har studerat samtidens båda viktigaste bibelkritiska arbeten, och man behöfver ej läsa många sidor i hans skrifter för att förvånas öfver den säkerhet, med hvilken han rör sig på bibelkritikens och kyrkohistoriens område. Och en dylik förmåga skulle hafva lämnats obegagnad i Gustaf Vasas Sverige, som i sanning icke ägde många af den arten!

Både af Wnderwijsningens slutord och Nyia Testamentits företal framgår dessutom, att den 1526 utgifna öfversättningen endast betraktades såsom en del af den fullständiga bibelöfversättning, hvilken med det snaraste skulle följa på svenskt mål. I Wnderwijsningen heter det: ». . . . . för ty the vijsa tijt j then helgha scrifft, ther såådant alt klarligha bevijsas, huilken scrifft besynnerliga thet nyia testamentit tw och näst gudz hielp få schal på vårt svenst mål, innan en kort tijdh», och i Nyia Testamentit återkommer samma löfte: »för thenna saak skul är nw j förstonne thet Nyia Testamentit här vthsatt på svensko, thet gambla kan medh gudz hielp väl snarligha effter komma». Häraf framgår tydligt, att öfversättaren af Nyia Testamentit — han

må nu hafva varit Laurentius Andreæ eller Olavus Petri — åtminstone *ämnat* utgifva det gamla. Då vi nu veta, att öfversättningen af det gamla testamentet till den troligen väsentligaste delen är Olavus Petris förtjänst, är man väl ganska berättigad att sätta uppfyllelsen af löftet i samband med själfva löftet, och man har svårt att tänka sig, att den man, hvilken af fullt kompetent domare tillskrifves hufvudförtjänsten af 1541 års bibelöfversättning, såsom en overksam åskådare åsett testamentsöfversättningen 1526, till hvars verkställare han genom sina studier obestridligen var den bäst kvalificerade.

Hvad vi veta om öfversättaren af 1541 års bibel är nämligen, så vidt jag känner, följande. 1540 skref Laurentius Petri till Georg Norman: »The böker, som *iagh samt medh flere, the ther äro j thetta arbete*, haffue hafft aff idher godheet til låns nu snart på itt åår tilgörande, antvardadhe iagh idhert vissa bodh såsom j begäradhe, tackandes ganska kerligha för vndsettningen, ty man haffuer hafft ther aff stoort velkor och rettelse, huilka man nu thes better ombära kan, at iagh sielff haffuer fått hielp j then måtto. Tyckes idher ock veta huadh oss lidher medh thetta arbete, så äro vij nu kompne in til Psaltaren then man nu förehaffuer at tryckia». Af detta bref framgår, att Laurentius Petri *med flera* höll på med öfversättningen; att han varit hufvudredaktör säges däremot ej, ehuru det är sannolikt, att han haft att beställa med tryckningen. Tydligare yttrar sig Karl IX i Svar opå then Bevijsbook (A. IIIj verso): »Så haffver och wår salige käre HerFadher igenom the hedherlige och höglärde män, M. Olaum Kyrkieherde j Stockholm och Laurentium Erkie Biscop j Vpsala, medh flijtigh omsorg och åhoga latet Biblian komma på vårt Svenske måål». Karl gör således Olavus till den främste mannen och nämner ärkebiskopen — som dock hade högre rang och som han personligen känt — först i andra rummet.

Äfven Chytræus har ett yttrande, som berör Olavus Petris verksamhet som bibelöfversättare, och enligt min mening har notisen snarast afseende på öfversättningen af Nyia Testamentit. På tal om Olavus Petris första uppträdande yttrar han nämligen: »Cum quidem Olaus, Holmiæ episcopus, inter cæteros pietatis præclaræ labores, Biblia sacra primus in suecicum sermonem transferri et typis stanneis Holmiæ exprimi ac in omnia regni templa distribui, curaret» (Chronicon Saxoniæ 1588, sid. 169).

Chytræus var främling, och hans uppgifter kunna således vara behäftade med fel, som en svensk författare icke skulle hafva låtit komma sig till last. Men det är af vikt att observera, *huru* han erhöll sina notiser. Själf kände han föga af Sveriges historia, utan stödde sig nästan uteslutande på meddelanden från svenskar, bland hvilka särskildt Erik Sparre var en flitig korrespondent. Bland de Sparreska papper jag sett finnes emellertid ingen uppgift om denna sak, och det är knappt heller troligt, att en uppgift i denna form direkt emanerat från någon svensk korrespondent, ty denne hade säkerligen ej gifvit Olavus Petri titeln »Holmiæ episcopus». Däremot tror jag, att man kan få en annan förklaring öfver tillkomsten af denna notis. 1564 vistades nämligen Laurentius Petris son Petrus Laurentii i Chytræus' hus i Rostock,[1] och att denne därvid omtalat sin fader och farbroder, får väl anses såsom säkert. Men en muntlig uppgift från den unge Petrus Laurentii kan både hafva blifvit orätt uppfattad och orätt ihågkommen. Titeln episcopus i stället för pastor eller concionator primarius behöfver, synes det mig, knappt förminska uppgiftens trovärdighet. Svårare förefaller det mig vara med uttrycket Biblia, enär bibeln som bekant trycktes i Uppsala, under det att Nyia Testamentit utgafs från det Kongl. tryckeriet i Stockholm. Antingen måste således den i Uppsala tryckta bibeln eller det i Stockholm tryckta Nyia Testamentit afses. Det senare[2] synes mig sannolikare, ty en uppgift, att Olavus Petri utgifvit t. ex. den heliga skrift, kan ju uppfattas såsom hafvande afseende på så väl Nya testamentet som på hela bibeln, då däremot notisen om tryckorten förefaller väl speciell för att kunna bero på ett missförstånd. Hade bibeln afsetts, är det väl ock troligt, att Laurentius Petris medverkan omnämnts, i synnerhet om sonen varit sagesmannen, och slutligen är att anmärka, att notisen anbringas vid omnämnandet af Olavus Petris första uppträdande.

Steffen har mot notisens trovärdighet gjort ännu en invändning. »Men vidare — säger han — tillskrifver Chytræus också Olavus äran af att hafva distribuerat biblarna i kyrkorna, hvilket vi alldeles bestämdt veta hafva skett genom skrifvelser från

[1] »Fruor enim adhuc mensa soliti hospiti D. doctoris Davidis Chytræi» — skrifver han till sin fader (Bref i danska riksarkivet).

[2] Paulinus har i sin Hist. Arct. sid. 227 bestämt sig för den förra möjligheten, men i det han ordagrant afskrifver Chytræus, har han gjort tvenne väsentliga ändringar. För det första har han gjort Laurentius Petri till broderns medarbetare, och för det andra har han ändrat tryckorten från Stockholm till Uppsala.

konungens kansli, d. v. s. från Laurentius Andreæ». Mig veterligen finnes *ingen* uppgift om sättet, huru exemplaren distribuerades. I sitt nyss citerade bref till den norske ärkebiskopen omtalar väl Laurentius Andreæ, att rikets prelater befallt, att hvarje kyrkoherde skulle köpa ett exemplar, men huru själfva distributionen skett, nämnes ej. I ett bref till prästerskapet i Finland af 1528[1] uppmanas prästerna »att ecke föracta samma böker», och biskop Mårten får befallning att därom rannsaka i sitt stift. Att försäljningen ej gick direkt genom konungens kansli eller räntekammare är troligt däraf, att räntekammarböckerna ej innehålla någon anteckning om medel, som influtit genom försäljningen. Olavus Petri var under dessa år en i konungens ärenden mycket använd man, och förmodligen höllo både han och Laurentius Andreæ efter prästerna, så att de köpte den nya boken. Att Laurentius Andreæ verkligen gjorde det, veta vi genom Johannes Magnus' uppgift, ehuru denna tydligen icke kan förstås så, att han skött själfva distributionen, utan endast så, att han varit verksam vid öfversättningens antagande och spridande. Men därvid var han säkerligen icke ensam. Några direkta handskrifvelser rörande denna sak finnas icke i registraturet — utom den nyssnämnda.

På något sätt afgörande kan jag naturligtvis icke anse en dylik notis vara, men sedd ur synpunkten af Chytræus' författarskap i allmänhet, anser jag den dock ej för alldeles värdelös, och i hvarje fall tjänar den att styrka åsikten om Olavus Petris betydelse och rykte såsom bibelöfversättare.

Det resultat, till hvilket jag förut kommit, nämligen att öfversättningen verkställts af Olavus Petri »cum collegis», tror jag således stå fast, och såsom oriktig måste jag anse den gamla af Steffen förfäktade åsikten, att Laurentius Andreæ utfört detta arbete.

Men i en mycket väsentlig punkt har jag — till en del genom Steffens kritik — kommit till en annan åsikt än den jag förut haft. Det synes mig nämligen numera säkert, att Laurentius Andreæ bör räknas bland de »collegæ», om hvilka Messenius talar. Huru dessa fördelat arbetet sinsemellan, kunna vi nog aldrig utröna, men af Staves undersökning vill det synas, som om en enhetlig arbetsmetod gjorde sig gällande genom hela

[1] Thyselius I, s. 160.

öfversättningen, och denna kan icke vara någon annans än hufvudredaktörens, hvilken rättade och granskade de öfrigas arbete.

En annan ändring i min. åsikt rör konungens förhållande till den protestantiska öfversättningen, och jag håller det numera för ytterst troligt, att Messenius verkligen haft någon säker grund för sin mening, att konungen 1525 anbefallde den katolska öfversättningen för att få välja mellan denna och den protestantiska, som då delvis redan var färdig.

Återstå tvenne anonyma skrifter från reformationens början, hvilkas författare är oviss. Den första af dessa eller postillan af 1528 är, såsom företalet upplyser, en i största hast företagen öfversättning från Luther, och såsom öfversättare har allmänt antagits Olavus Petri. Steffen anser dock, att det är »så godt som säkert», att den icke är af Olavus Petri. Skälet är det språkliga, och halten af detta skäl har jag redan skärskådat. Däremot synes mig företalet innehålla en tydlig uppgift om att Olavus Petri verkligen utgifvit detta arbete. Där står nämligen, att öfversättaren förkortat sitt arbete »i then mening at man inna[n] en stackot tijdh må låta vthgå en annor slätt postilla på Evangelien öffuer hela året, then ther huar man tiena må, och aff huar man förståås kan, och ther the svagha som minst aff förarghas kunna. Therforinnan mågha the bruka thenna vthtydhelsen . . . . och the som sielffue förstå och förbättra kunna huar någon brist finnes, antingen på vthsettiarens eller pä prentarens vägna, thy thetta arbete toogs före medh hastugheet, och haffuer til euenturs icke så granneligha varit öffuerseedt som thet hadhe behöfft. När then andra postillan vthgår, skal ther näst gudz hielp bätre vpseende på vara». Då nu 1530 års Postilla, som här bebådas, är af Olavus Petri, följer däraf ock, att 1528 års är det, ty att en person på *detta* sätt skulle omtala en annans arbete, kan svårligen tänkas, lika litet som att han öfver hufvud skulle hafva åtagit sig att skrifva en bok, som snart skulle blifva onödiggjord genom denne andre författares verk. Särskildt vore i så fall den sista punkten rent meningslös, ty skulle öfversättaren ej hafva något att göra med den bebådade postillan, kunde han väl ej utlofva, att med denna skulle vara »bätre vpseende».

Svårare gestaltar sig frågan rörande den likaledes 1528 tryckta skriften om Sacramenten. Om detta arbete, som allmänt tillskrifvits Olavus Petri, yttrade jag i Svensk litteraturhistoria,

att jag »af flera skäl» ej ansåg författarskapet »fullt säkert», och sedermera har Steffen på redan nämnda språkliga grunder frånkänt honom denna skrift. Skälen till min åsikt voro följande. För det första fann jag stilen i allmänhet skilja sig från den konkreta, liffulla framställning, som är egendomlig för Olavus Petri; här är det något matt och långsläpigt, som eljest ej finnes i hans skrifter. Vidare synas mig ej heller åsikterna eller åtminstone synpunkterna i boken vara alldeles desamma som i Olavus Petris säkra skrifter; så t. ex. skulle denne svårligen hafva ägnat en utförlig undersökning åt frågan »om Kristi lekamen i brödet skall sättas i monstransen och omdragas i procession», ty för rituella spörsmål af denna art ägde han föga intresse. Ett tredje skäl finner jag i bristen på hänvisningar till andra arbeten. Då Olavus Petri i någon skrift utförligt behandlat en fråga, plägar han vanligen, då denna fråga förekommer i ett nytt arbete, hänvisa till sin föregående undersökning, och nästan alltid bebådar han, när en dylik utförligare undersökning i den närmaste framtiden skall utkomma.[1] Men ehuru här förekomma en mängd anknytningspunkter till andra arbeten,[2] så nämnas dessa dock icke — med ett enda undantag, hvarom mera nedan. Icke heller omtalas eller bebådas detta arbete i någon annan skrift.

Dessa afvikelser från det vanliga — stilen, olikheten i synpunkter och bristen på hänvisningar — kunna dock förklaras, sa vida vi antaga detta arbete vara en öfversättning, och härför finnes verkligen ett bestämdt skäl. I företalet säges nämligen, att här är »nw en liten book vthsatt på Svensko». Denna term — utsätta pä svenska — återfinnes ofta i 1500-talets skrifter och alla de gånger jag sett i betydelsen »öfversätta».[3] Jag tror således, att boken är en öfversättning, och tror detta, ehuru jag trots efterforskningar ej lyckats upptäcka originalet. Däraf förklaras äfven bäst frånvaron af författarnamn på titelbladet, ty

[1] Nyia Testamentit bebådas i Wndervijsningen och Bibeln i Nyia Testamentit. Klosterlefvernet bebådas i Svar påå Tolff Spörsmål (Troil I, s. 93), i Svar uppå Paulus Heliæs Sendebreff (Troil I, s. 209) och i skriften om äktenskapet (Troil I, s. 330). Olavus Petris egen Postilla bebådas i 1528 års öfversättning; Gudz ordh och menniskios Bodh i Tolff Spörsmål (Troil I, s. 98); Orsack hwarföre messan etc. i Svar uppå Paulus Heliæs Sendebreff (Troil I, s. 228); och Formaning til Clerckrijt omtalas såsom utgifven i Gudz ordh (Troil II, s. 211). Svar uppå Paulus Heliæs Sendebreff nämnes i Tolff Spörsmål (Troil I, s. 140).

[2] T. ex. vid frågan om skärselden, mässan, dopet m. m.

[3] Steffen säger visserligen, att frasen »behöfver ej alltid ha denna betydelse», men något skäl för denna mening anför han ej.

alla öfriga reformationsskrifter från 1520-talet, som äro öfversättningar, sakna dylikt namn.[1]

Att öfversättningen är gjord af Olavus Petri, håller jag för sannolikt. I den afdelning, som handlar om äktenskapet, bebådas nämligen Olavus Petris bok om samma ämne: »och är j thenna motten vpenbarligha skeedt emoot skrifftena, som j en besynnerligh traktaat ytterligare, nest gudz hielp,[1] förtelias skal». Naturligtvis kan det mycket väl tänkas, att en god vän till Olavus Petri öfversatt boken och hänvisat till dennes endast tretton dagar senare utkomna arbete, som då väl redan befann sig på samma tryckeri och hvilket för öfrigt utarbetats redan långt förut. Men en sak gör detta antagande mindre troligt. Äktenskapet, som dock var en af de helst diskuterade frågorna under denna tid och som naturligtvis har sitt kapitel i undersökningen af de katolska sakramenten, är där behandladt med en ytterst påfallande knapphändighet; under det att t. ex. frågan om skärselden — hvarom Olavus Petri ej hade någon bestämd mening — är behandlad på 15 sidor och den sista smörjelsen, som ock var af mindre intresse, på fem, så affärdas äktenskapet på en och en half. Jag kan icke finna någon annan anledning härtill än den, att han själf såsom författare tänkte att utförligt upptaga frågan och därför icke ville gå sig själf i förväg. Han slutar därför sin framställning med en hänvisning till den snart utkommande traktaten, och så vidt jag kan se, är kapitlet i Sacramenten en ytterst kompendiös sammanfattning af Olavus Petris egen skrift om samma ämne.

Jag tror således, att Sacramenten blott är en öfversättning af Olavus Petri, att denna öfversättning enligt vanan väl stundom varit fri, så att öfversättarens egna åsikter spelat in, men att skriften i sin helhet icke kan betraktas såsom något distinkt uttryck af Olavus Petris åsikter och framställningsförmåga.

[1] Något dylikt finnes ej heller på En liten ingong etc., ehuru *Olavus Petri* på titelbladets *baksida* underrättar den kristlige läsaren bl. a. om att denna skrift är »vthsatt på Svensko».

Öfverste Nils Djurklows (f. 1641 † 1714) egenhändiga lefnadsteckning

MEDDELAD AF

G. DJURKLOU

Någon fullt genomförd skildring af det krig, hvaruti Sverige genom förbundet med Frankrike år 1672 inveckIades äfven på tysk botten, har ännu icke lämnats. Skälen därtill torde förnämligast få sökas i den omständigheten, att sedan krigets tyngdpunkt förflyttats inom det gamla Sveriges egna landamären, de för dess utgång och för våra inre förhållanden afgörande segrarna på halfön äfvensom de föga lyckosamma striderna till sjös nästan helt och hållet tagit våra häfdaforskares uppmärksamhet i anspråk. Efter de för den svenska krigsäran så olyckliga affärerna vid Rathenow och Fehrbellin beröras de mindre viktiga tilldragelserna i de tyska biländerna endast i förbigående och med lätt hand. Då denna del af krigsskådeplatsen för länge sedan frånryckts det svenska väldet, har detta äfven i sin mån bidragit att minska intresset, och hvad där timat därföre hufvudsakligast lämnats åt tyska forskare, hvilka saknat de kunskapskällor, som stå oss till buds. Deras skildringar hafva därföre blifvit något ensidiga och för oss mindre tillfredsställande. Grundsatsen: *audiatur et altera pars* gäller äfven här, och nekas kan det väl icke, att äfven de mindre strider, som under detta krig utkämpades på tysk botten, äfvensom den tappre och outtröttlige Königsmarks sträfvanden att under de mest ogynnsamma, att icke säga förtviflade förhållanden där återupprätta den svenska äran förtjäna en närmare belysning äfven från svensk

sida. Nu, då vi omsider fått ett ordnadt krigsarkiv och med detta ett vaknadt intresse för krigshistorisk forskning, bör man väl också kunna hoppas, att äfven dessa mindre uppseendeväckande krigshändelser skola komma till sin fulla rätt. Härtill fordras dock ännu åtskilliga förarbeten, och däribland ej minst, att de spridda urkunder, som härom kunna lämna upplysningar och ännu måste sökas utom våra offentliga arkiver, framdragas ur de skilda häfdegömmor, där de nu förvaras, och i tryck göras lättare tillgängliga.

Såsom ett om ock ringa bidrag härtill lämnas efterföljande egenhändiga anteckningar af en gammal krigsman, öfversten för Kalmare regemente Nils Djurklow, hvilken, ehuru då blott kapten vid Västmanlands regemente, i detta krig tagit en mera verksam del än de flesta med honom i tjänstegrad likställda. Hans enkla lefnadssaga, en kulturbild från senare hälften af 1600-talet, äger visserligen sin egentliga betydelse såsom sådan, men de upplysningar från kriget på tysk botten, som där lämnas, torde likväl förtjäna att beaktas.

Synnerligast gäller detta hvad han förtäljer om de åtgärder, som vidtagits under åren 1675—1677 för att värna den pommerska kusten och särskildt den viktiga staden och fästningen Stralsund mot de fientliga kryssare och kapare, som af Brandenburg och Danmark utrustats att afskära tillförseln och förbindelsen med Sverige. Hans meddelanden härom bestyrkas af utfärdade fullmakter och instruktioner, hvilka i original finnas bifogade lefnadsteckningen och här följa såsom bilagor. Af dessa framgår, att Djurklow åtnjutit Königsmarks synnerliga förtroende, då han, ehuru en infanterikapten, icke blott gjorts fullt likställig med den antagligen mera erfarne och sjövane kommendören Cornelius Crass, utan ock, såsom man tror sig kunna läsa emellan raderna, i själfva verket blifvit den egentlige ledaren af operationerna till Stralsunds skyddande från sjösidan och kaperiernas bekämpande.[1] Det nit och den skicklighet, Djurklow därvid ådagalade, hade äfven andra förtroendeuppdrag till

[1] Af de här bifogade handlingarna vill det synas, som om »kommendören» Cornelius Crass, på grund af något äldre bref, haft kommando öfver tre egna fartyg, hvarmed han förbundit sig bekämpa och uppbringa fientliga kapare; men att, då denna styrka visat sig otillräcklig, en särskild flottilj utrustats af svenska kronan och staden Stralsund. Öfver denna (»hiesige Cron- und Stadt-Capers») erhöll Djurklow öfverkommandot och därjämte, så långt det antagligen förut för Crass utfärdade patentet medgifvit, äfven öfver de tre fartyg, som denne fört med sig (so der commandeur mitgebracht).

följd och belönades äfven omedelbart efter fredsslutet med adlig sköld och hjälm, en utmärkelse, som då af politiska skäl rikligen utdelades men som dock i detta fall icke synes hafva träffat en därtill ovärdig. Under den 20-åriga fredsperiod, som härefter följde, tjänade han fortfarande vid Västmanlands regemente, där han den 3 februari 1694 befordrades till öfverstelöjtnant, och att han därunder bevarat sitt under tyska kriget förvärfvade anseende såsom tapper och duglig krigsman torde kunna slutas däraf, att han, när krigslågan åter tändes, ehuru 60-årig, utan egen ansökan och till och med utan ens en tillfrågan befordrades till öfverste för Kalmar regemente, det han ock förde i det korta kriget emot Danmark, hvilket blef hans sista fälttåg.

Om hans person och lefnadsförhållanden i öfrigt är, till hvad han sjelf meddelar, icke mycket att tillägga. Man vet, att han varit en »stor och dråpelig man» med stark kropp och god hälsa allt intill de tre sista åren af sin tjänstetid och att den egentliga orsaken till hans afskedstagande varit ej de redan uppnådda 60 åren utan en tilltagande sjuklighet i följd af de blessyrer, han fått under krigen. Själf omnämner han ej dessa, och man skulle därföre kunna tro, att han undsluppit alldeles helskinnad, men så var dock icke förhållandet, äfven om hvad en af lofsångarne vid hans grift uppgifver: att

> hans kropp så mången gång en blodig skiorta dragit
> och kulors häftighet så ömnigt emottagit,
> at han snart intet helt förutom hjertat bar

måste till ej ringa grad anses såsom licentia poetica. Mera tilltro förtjänar däremot hvad som uttalas i ett annat kväde, att han »lik som född bland widt åtskilda folk med alla landzman war och talte utan tolk», ty att han, som under så många år studerat, färdats och vistats i främmande länder, icke kunnat undgå att förvärfva en vidsträckt språkkunskap, är naturligt. Att han äfven ägt ett högre mått af allmän bildning, än man af en krigsman i hans förhållanden kunnat vänta, framgår redan af hans anteckningar och bekräftas äfven från andra håll. Sålunda uppgifves, att han icke blott med den tidens mera boksynta och lärda män gärna inlåtit sig i allvarliga diskurser utan ock att han »lärt sitt wittra tal förliufwa med ett salt, som fordom i Athen och Rom så mycket galt». I sitt umgänge glad

och skämtsam, var han därjämte strängt religiös efter den tidens uppfattning och skildras såsom en synnerligt stor »prästvän». Men detta oaktadt visa bevarade handlingar, att han lika litet sett genom fingrarna med dem som med sina bussar och att, där prästerligt oskick kommit till hans kunskap, han hos vederbörande konsistorium sökt befordra den felande till lämplig näpst. Hans hem så väl den tid han bodde på sitt boställe Kungsgården i Folkärna socken som på Jönsarbo sätesgård i Hed, hvilken egendom med tillydande bruk och hemman han erhållit med sin andra hustru, var vida berömdt för enkel gästfrihet och hemtrefnad. Där slutade han ock, mätt på ålder och lefvande, sina dagar den 29 mars 1714, nära 74 år gammal.

Den lefnadsteckning, han efterlämnat, har antagligen tillkommit för att bevara hans minne hos hans egna afkomlingar, kanske ock för att tjäna till ledning för de personalier, som efter tidens sed efter hållen likpredikan skulle uppläsas vid hans begrafning. Att så äfven skett lider intet tvifvel, men om likpredikningen blifvit i tryck offentliggjord, sökas dock några exemplar däraf nu förgäfves. Däremot finnes af en versifierad, med förklarande anmärkningar försedd lefnadsskildring utan tryckort, som utdelats vid begrafningen, åtminstone ett exemplar i släktarkivet.[1] Dess författare är okänd, men då däri den kronologiska tidsföljden noga iakttages och årtalen satts i kanten af hvarje vers, kan man däraf med visshet sluta, att hans kunskapskälla varit den aflidnes egenhändiga anteckningar.

Hvad till sist själfva handskriften vidkommer, så upptager den 7 tättskrifna foliosidor. Framställningssättet, enkelt och flärdfritt, såsom det ägnar och anstår en gammal krigare, röjer blott en enda gång en viss självbelåtenhet. Detta är vid beskrifningen af hans marsch genom Lübeck med flygande fanor och brinnande lunta, ett under förhandenvarande förhållanden kanske öfverflödigt försiktighetsmått, som påtagligen endast af-

[1] Denna upptager 4 foliosidor med följande titel: »Kongl. Maijt:s Tro-Man och Öfverstes för Calmare Lähns Infanterie Regemente, Den Fordom Hög-Ädle och Wälborne Herrens, Nu mera hos Gud ewigt Salige H. NILS DIURCLOWS Berömwärde Lefnad Uti fåå och hastiga Rader sammanfattad Wid des Begrafning. Som skedde i Högtförnämt Folks närwaro i Heeds kyrckia den 29 April 1714. Qvädet utgöres af 21 versar, hvardera om 4 rader, och slutar med följande »Minne»:

NILS DIURCLOW här sin kropp i roo med ära hwilar
som Fyr och Fyrti' år/ tre Kungar med sin hand
Har tient til Häst och Fot/ til Siös så wäl som Land/
Ej fruchtat hugg ell' stick/ ej kulor eller pilar.

sett att inge skyldig respekt för den lilla trupp af 700 man, han förde genom staden, och sannolikt icke öfverensstämt med gifna order. Hans stil är redig och med få undantag lättläst, men hvad vokalerna angår är det ofta omöjligt — synnerligast när de utgöra ändelser — att skilja *a*, *e* och *o*. Stafningen är, såsom vanligt i den tidens handlingar, något vårdslös och ojämn, periodbyggnaden här och där ofullständig, och af skiljetecken förekommer nästan endast kommamärket, som dock här, där så erfordrats, utbytts emot punkt. Alla från latinet eller fransyskan hämtade ord äro efter tidens sed skrifna med latinsk stil, dock ej längre än de äro oförändrade. Där svensk ändelse tillfogats är denna skrifven med svensk stil. Samma förhållande är i de här följande bilagorna på tyska språket.

Med de lefnadsteckningen bilagda handlingarna, som utgöras af åtskilliga för Djurklow utfärdade originalfullmakter och instruktioner m. m., upptager denna ett litet folioband med 46 blad, som äges af n. v. hufvudmannen för friherrliga ätten Djurklou.

In Nomine Jesu.

Anno 1641 den 20 Maij åhr iag Nills Diurclow hijt till wärlden födder uthi Stockholms Stadh af christelige och hederlige föräldrar. Min fadher war then Ehreborne Högachtadt Jacob Johanson, fordom Hennes Kongl. May:tt Drottning Christinæ Kammererare wed des Ammiralitet, men sedermehra Kammererare wed Kongl. Post Conthoiret i Stockholm, min Modher then Ehreborna, gud fruchtiga och dygdesamma Matrona, hustru Magdalena Erichsdotter, Borgmäster dotter uthj Stockholm. Desse christelige föräldrar haffwa strakz effter den Naturliga födelsen låtit mig uthj S:t Nicolai Stora Kiörkia j Stockholm inympas uthj dhet andeliga Wijnträdet, frälsaren Jesu Christo, och sedhan wed åhrens tilltagande låtet mig tillijka med mine äldre

1647 Bröder och deras Præceptor A:o 1647 om hösten föllia med till Upsala Accademia, der iag lärde läsa och blef informerat uthj min Christendom och sedhan uthj Schriffwande och Räknande sampt andra mine åhrs anständiga wettenskaper, som woro principia af Latiniske Språket.

1650 in Aug. bleff min Sahl. Moder, förmedelst een förskräkelsse uthi sin Barnsäng, mig och mina K. Syskon till

största afsaknadt, igenom den timmeliga dödheu oss ifrån
tagen, hvars Siähl Gudh wisserl: hugnar, och begrafwen i
S:t Nicolai Kiörkia N:o 53.
1653 in Majo förskickadhe min Sal. fadher mig ifrån Upsala
och till en wår Slächt, som war Kongl. Commissarius uthj
Amsterdam, åth Holland, hvilken hadhe uthlåffwat att
hålla mig der till wijdare Studier helst som hans Swär-
fadher hölt en mathematisk fransössk Schola uthj Leiden,
men förmedelst att denne Commissarius, af mycken sin
moothgång och gieldbundna tillståndh, eij sin loffwen kunde
giöra att nöije, begaff iag mig ifrån honom, och till hans
Swärfadher, som mig som een främling, för så gått som
sitt eget barn uptogh, och uthj alla nödige wett(en)skaper
af sin äldste son informera lätt, bådhe Språåk så wähl
1657 som aritmethiquen och fortification;[1] Sedhan reeste iag 1657
omkring j landet och besågh dhe förnämbste ohrter i Hol-
landt, Stifft Utrecht, Ower Ysell och Frisland intill Maij
1658 månadh 1658, då reeste iag Siöwägen ifrån Amsterdam och
till Göteborg j mening att träffa Hans Kongl. Maij:tt Ko-
nung Carl Gustaf, men iag kom för seent, effter hoffwet
näst för min ankomst war bortrester, emädan iag för Schep-
parens andra beställningar på wegen wardt uppehållen;
följde altså effter alt igenom Hollsten, emädan iag med en
farkost segladhe ifrån Götheborg till Korsöhr, derifrån till
Nyborg, sedan landwägen till Hadersleben och således alt
till Wissmar — Men förmedelst Konungen af Danmark
brödt den slutna fredhen, och hans Kongl. Maij:tt nödgades
vända tilbaka med Armeen, så följde iag med hennes
Maij:tt drottning Hedewig Eleonora upå Scheppet Amerant
ifrån Wissmar till Zeland, der iag en kort tijdh mig uppe
hölt wed Armeen och wed belägringen af slåttet Crone-

[1] Hvem denne kungl. commissarius och frände varit har ej ännu kunnat utrönas. Enligt benäget meddelande från minister C. Burenstam innehades denna befattning 1653 af Michel le Blon (eller Leblon), en finguldsmed och gravör. känd ej mindre såsom konstnär än såsom lärd och vältalare. Denne var gift med Margriet Maertensdochter de ter Goude, men om hennes fader hållit någon matematisk fransysk skola i Leijden är ej kändt. Att Diurclow på fädernet härstammat från Holland är ej osannolikt, då anledningar ej saknas, att hans farfader varit en af konung Carl IX hit inkallad artillerikapten Johan Jacobsson, hvars änka, Erina Brame, till förmyndareregeringen år 1634 (?) ingaf en ansökan om hjälp, däruti mannens gjorda tjänster uppräknas. Någon resolution på denna ansökan har ej träffats, men änkans skrifvelse finnes i RA. bland biografica, lagd till slägten Djurklou.

borg; och sedhan des öffwergång intet stoort var att giöra, resolverade iag att giöra en reesa åth Engelandh med en hollendsk fleute till London, der iag litet drögde och reeste sedhan in uthj landet, Kongl. huusen och Oxford sampt andra ohrter fleera att besee, och sedhan tilbaka åth London. Sedhan emoth hösten begaff iag mig på ett Engelskt Orlogskep, som skulle[1] tillijka med ett hollendskt, hvarföre han först skulle gåå öffwer åth Holland att Conjungera med samma, och sedhan hålla Canalen reen för Turska Siöröffware. Men som Capitainen, som commenderade dhet Engelska skeppet, strakz uthom Themseu fick sicht på twenne af sådanna Algiers Caprere, gående jacht på dem uthan att gåå åth Hållandh, hvarigenom iag så wähl som flehra Passagierare obligerades att föllia medh alt långt uthj Spanska siöhn, der wij kommo till slag med Turkarne, effter dhe der mötte ett stort Tursk Skepp, hvilket fächtande var mycket hårdt, så att wij fick på wårt skepp öfwer 100 dödhe och 60 blesserade, men behölt Gudj låff victorien, så att en sank, och en bran op och den Tredie togh flychten; men som wårt skep ward mycket reddlööst, låpp Capitain som han kunde tilbaka j Canalen, der iag wed slutet af Novemb. månadt geck till landz wed Douvres och sedhan landwägen till London, der iag mig uppehölt till Januari månadt och nödgades sökia condition under Protectorens Guardie till häst j mangell af meddel och underhåld.

1658 in Decemb. yppadhes en lägenheet till Danmark förmedelst att Protectoren bewilliadhe wår Svänska Envoijé några och 30 öhrlogskep ath secundera Konung Carl Gustaf emoth den Hollendska flåttan, som geck till Sundet, dy resolverade iag att föllia med öffwer, Men när flåttan kom under Schagen til Anckers, kom om Natten en Süd Süd-oost Storm med Jsagång, så att alla Scheppen nödgades kappa sina ancker och mest alla något Skadde löpa tilbaka åth Engelandh till Harriss att repareras, då och Protectorn Oliver Cromwell ward dödh.

1659 in Jan. bekom den Swenske Envoyéen tillika med en hoop Engelska Siöofficerare, som woro förskrefne, en Engelsk

[1] Här får suppleras »gåå uth» eller något dylikt.

Fregatt af 50 stycken att gå öffwer åth Sundet, då iag åther följde med, och ankommo emoth slutet af Juni månadt till Helsingöhr. Derifrån reeste iag till Kiöpenhambns läger wed Ibstrop, der iag kom j bekandtskap med H. Öffwersten Johan Galle och flehre H. Officerare, men som H. Öffwerste Galle mig öffwertalte att bliffwa wed hans Regemente, till des någon officierplatz sigh yppadhe, så följde iag Regementet åth, och in feb. samma åhr bijwistadhe stormen wed Kiöpenhamb(n) men sedhan iag sågh att intet Avangement bleff efterleffwat, begaff iag mig som en Volontier under Kongl Maij:ttz Drabanter till häst som Extra ordinarius alt in till hösten. Då hans Kongl Maij:tt med des Gemåhl och Hoffstaat reeste till Giöteborg, så följde iag med och war der till des hans Kongl Maj:tt beklagligest med döden 1660 in Febr afledh. Men in Junio samma åhr reeste iag ifrån Giöteborg till Stockholm att sökia någon wiss condition, men förmedelst ingen vacans då wahr, så Resolverade iag mig att giöra med H. Ambassadeuren Pehr Sparre en reesa.

1661 in Octob. reeste iag tillijka med flehre af Ambassadeurens hofffolk ifrån Stockholm siöledes åth Callmar och till Lübeck, derifrån igenom Hambourg åth Stifft Verden, der wij upå Amptshoffwet logerades öffwer wintern.

1662 in Jan. reeste wij alle samptl: till Hamburg och sedhan derifrån tillijka med H. Ambassadeuren, som då war ankommen ifrån Swärige, landweg till Österrijke, och kommo in Martio till Wien, der Conferentzer och Audientzer esomofftast förrättades in till Julij månadt, då ambassaden war till ändskap brackt, och han med heela hoffstaaten reeste tilbaka. Men som iag hadhe den olyckan att fastna uthj en hetzig febris måste iag bliffwa effter qwar, men (som iag) igenom Gudz Nådh och H. Doctor Swälfwerij för detta Keijserl. Lijff medicus stora flijt bleff iag af en mycket swår Siukdomb restituerat, och sedhan kraffterne kunde tohla, reeste iag moth hösten med H. General Major Schultz af de Keijserlige (han hadhe en Tungell till fru och war mig beswågradt)[1] neder till Ungern och der besichtigadhe

[1] Kejserlige generalen grefve Johan Vallentin von Schoultz hade 3 eller 4 år förut trädt i gifte med Elsa Nilsdotter Tungel, hvars tredje man han blef, och hennes farbroder Lars Nilsson Tungel var gift med Nils Djurklows mormoder i hennes tredje gifte. Svågerskapet var således tämligen aflägset.

dhe Keijserliges och dhe andre Allierades läger och alla dhe förnämbste fästningar, som woro under Keijserlig Devotion, som och giorde med honom H. Gen. Majoren allestädes reeser omkring uthj Ungern intill Augusti 1663.
1663 Då reeste iag tilbaka ifrån Ungern till Wien och sedhan igenom Nürenberg och wägen utföre till Hamburg, hwarifrån iag med een Swänsker farkost reeste siöledes igenom Noorsiön till Stockholm. Dijt kommande förordnadhes iag till Fendrich under reforme under Södermanlandz Regementet och H. Öffwerste Dahlbergs[1] Compagnie, der iag mig hölt alt intill hösten 1665.

1665 in Octob: d. 16 bleff iag förmedelst Kongl. Krigs Colleg: fullmacht fendrich under Wästmanlands Regementet och Lijff Compagnie under dåwarande Öffwerste H. Gabriel Kurck.

1666 in Junio bleff en Battaillon af Regementet, nembl. Öffwerstens, Commenderat åth Riga, hwarest wij dij(t) kommande skulle med en Battaillon af Dahlregementet marschera till Ryske Tractaten, effter Ryssen intet wille beqwäma sig, men sedhan tijdender dijt kommo om Manskapetz Transport, slööts Alliancen, då begge Battailonerne ladhes uthj Guarnison, wår uthj Riga och dahlkarlarne j Rewell, och bleff iag commenderat uthj Regementz quartermestarens Sjukelige tillståndh hemma j landet att giöra Regements quartermester tienst wed Guarnisonen.

1667 d. 2 Junij bleff iag Lieutnant under H. Capitain Daniel Morgonstiernas Compagnie uthj den döde Lieut: Bångs ställe, med Regementz quart: mester brede wijdh. In Septemb. samma åhr Commenderades Battaillon tilbaka heem till Swärige, dijt wij in Octob. med Stoor Lijffsfahra på ett owanliget rum wed Grönborg uthj Rosslagen stege till landz, och iag med 2 Compag. marscherade så hem till quarteren j landet, och under warande marsche giorde migh H. Öffwersten twärt emoth des giffne paroll och tillsäijelsse den tort, att han tog sin hoffmästare, Claes Jegerhorn[2] benämbd, och satte honom till Regementz quartermestare

[1] Sedermera fältmarskalken grefve Erik Dahlberg, 1665 ännu endast öfverstlöjtnant vid regementet.
[2] Denne Claes Jegerhorn, hvilken förut varit page och hofkvartermästare hos fältmarskalken friherre Gustaf Horn, innan han blef hofmästare hos öfverste Kurck, är stamfader för adliga ätten Jägerskiöld n:r 1100.

uthj den afiednes stelle aldeles emoth Kongl. Krigs Collegii mening. Sammaledhes giordhe han migh uthj Riga med Capit. Lieutenantz tiensten uthj den afdömdes Carl Philips ställe med Lovis Pells, hvarföre iag och mitt affsked söckte hoos min dåwarande Öffwerste H. Thomas von der Nooth, men som en Commendering war förhänder till Brehmen, såm

1672 in April geck för sig, då ett Compag: af heela Wässmanlands Regementet under H. General quartermester Mells[1] commendo skulle upbyggia fästningen Carlsbourg wed Wäserströmmen, dit iag också commenderades derifrån att gå åt Hollandh, der mig Capit. Lieut: chargien under Reehn greffwen öpen stodh, men iag feck intet afsked af hans Excell:s H. General Gouvern: Henrich Horn.[2]

1674 in Novembri bleff samma commenderade manskap af Wässmanlandz och andra National Regementer beordradhe med flehra Brämiske Troupper till 8000 man under Biskopens af Eutins commendo att marchera åth Pommern, der Regementet lågh uthj Guarnison uthj Grüpzwald och Demmin, men för andre orsakers skuld kom iag intet med manskapet till Regementet för än 1675 in Februario.

1675 in Martio den 18 bleff iag Capitain under samma commenderade compagnie uthj Pells ställe, som togh afskedh wed marchen skulle skie in uthj Mark Brandenborg, dijt heela Arméen ifrån Gen. Rendevous d. 20 Aprill 13000 man uthwaldt folk under Rijkzfeldtherren Carl Gustaf Wrangells commendo marcherade, men förmedelst ens och annans förseende och den olyckelige retiraden wed Fehrbellin, måste wij samptl: draga oss tilbaka åth Pommern, lägrandes oss

[1] Hans rätta namn var Johan Mel, till födelse fransman men till ätt skotte. Han var under åren 1669—1677 generalkvartermästare i Pommern och Bremen.

[2] Ibland de till lefnadsteckningen fogade bilagorna finnes kungl. krigskollegii respass, gifvet 24 mars 1670, hvaruti Djurklow med anledning af »hans inclination till att winna all godh och tienligh experience uthi dhe stycker af nödige excercitier och annat som till Kongl. Maijtt:s vår nådigste Konungs och fäderneslandsens militartienst och hans uthi warande profession höra», tillåtes att på 2 års tid göra en resa till främmande orter »samma sin intention att fullborda», dock med det villkor, att ingen utkommendering af regementet dessförinnan sker. Att han jämte äldre brodren majoren (?) Erik Djurklow verkligen ämnat utresa samma höst framgår af ordalagen i en den 27 aug. s. å. träffad arrendeuppgörelse om släktegendomen Wärsta i Häggeby socken (Westinska samlingarna i Upsala), hvilken under deras bortovaro skulle skötas af systern Anna. Att Erik Djurklow, som troligtvis redan haft anställning ute, afrest, är antagligt, åtminstone saknas om honom vidare upplysningar.

allesammans wed Löitz in till Aug. d. 26, då Wässmanlandz Regemente bleff lagdt j Guarnison uthj Demmin, der att reparera dhen nederfallne fortification allestedes omkring.

1676 in Julio. Bleffvo wij Bloquerade af den Keijserlige Gen: Coob för Mecklenburger dehr(?) då lijtet der effter in Aug: Churfursten af Brandenburg, dhe Lauenburgiske och Hessiske kommo med och ordentligen belägradhe oss, som med ouphörliget Canonerande dag och natt sampt Bomber, Carcasser och fÿhrkuhlor oss så ansatte, att heela Stadhen, sampt den skiöna kiörkian och kostsamma Altartafflan igenom Eldh alldeles förtändes j grundh, och som ingen Succurs war att förmoda, der till ankombne ordres att accordera — emädhan eij 5 Schepper Spanmåhl eller Brödzmeddel war mehr j förrådh hwarken hoos Guarnison eller Borgerskapet — Dÿ slogz Schamaden michelsmesse dagen, då min Öffwerste och Gen. Major Thomas von der Nooth utskickadhe mig och H. Capit: Wassman[1] af Gen. Major Grothausens Regemente att Capitulera, som skedde effter Soldate maneer med flygande fanor etc. ifrån Demmin till Strålsundh, som skedde d. 2 octob., under churfurstens convoij af 400 hästar, hwar emoth iag måste bliffwa uthj fiendens läger till geisell till des Convoyet beholdne kommo . . . . . .[2] tilbaka igen, så att iag eij för än wedh Slutet af Octob. kom effter till Strålsundh, och så snart iag ankom, wardt iag commenderat medh några fahrkoster att segla uthan för Landt Rügen att afhålla dhe Chur Brandenburgska Caprar och sökia att införa hollendske skep, som woro lastadhe med Spanmåhl till guarnisonens högtnödige underhåldh, dhet iag och giorde till öffwer 1000 last råg och hwete.

1677 in Maijo bleff iag förmedelst Kongl fullmacht och hans Grefl. Excell:z feldtmarskalken Königzmarks Jnstruktion förordnat att föra Fregatten Carlshambn med fiorton Stycken, som och längre in på sommarn j Junij månad up-

---

[1] Tu[illegible] Eriksson Wassman, sedermera major vid Tyska Lifregementet till fot 1682, [illegible]lades 1683 jämte brodren Gustaf Fredrik. Vid strandningen på Bornholm och den därpå följande danska fångenskapen blefvo Wassman och Djurklow ännu en gång olyckskamrater. (Klingspor och Schlegel, Den ointroducerade adelns ättartaflor, s. 819.)

[2] »m[illegible]d» — och ett ord, som ej kunnat dechiffreras.

drog mig commendo öfwer alla der warande Kongl. Fregatter och Gallioter, som munteradhe woro, då iag i warande sommar öfwer 3000 last Spanmåhl upbrachte, som och hölt Pommerske Custerne reena ifrån allehanda caprar och fiendtl. fartygh, intill dess att heela den danska öhrlogzflottan seent om hösten giorde sin discente på Landt Rügen wed Peert och i buchten emellan Jasmundt, då iag bekom hans Excell:z Feldtmarskalkens ordres med alla farkoster skyndesambst att löpa op till Strålsundh.[1]

1678 d. 5 Jan. giorde hans Excell: den lyckeliga Discenten på Landt Rügen wed Nyfehrschantz, der iag med Wässmanlandz Regemente war med och d. 8 ditto bijwistadhe den vigureusa Action upå Warchlöwen feltedt, som hans Excell:z hölt medh dhe Allierade och den danske Gen. Major Rumoor, wed hwilken action iag commenderade wänstra flygel Musquetterne såsom Major. In Junio samma åhr kom H. öffwerste Petter Creimer för Öffwerste till Regementet uthj sal. von der Noots stelle, sedhan wij kommo medh Armeen tilbaka uthur Mechlenburg.

d. 18 Octob. samma åhr kom den allerhögste Gudh och kalladhe min Sal. fadher ifrån denne usle Jämmerdahlen, deelss af ålder och sine 76 åhr, deelss af annan tillstötande siukdomb, hwars Siähl gudh Ewinnerligen frögde.

Wed samma tydh kom Churfursten af Brandenburg med sine Allierade och belägrade heela wår rest af Armeen uthj Strålsundh, der han sammaledes med Bomber, Carcasser, Fyrkuhlor och ett stadigt cannonerande continuerade, in till des att ½ Stadhen med 3000 huus låg j aska och intet förrådh war till guarnisonens uppehälle för wederbörandens oförswarlige anstalter, som med provisionen hadhe att beställa. Fördenskuldh blef hans Grefl. Exell:z förorsakat att accordera med Churfursten af Brandenburg om Strålsundz öffwergiffwande, som skedde in Octobris samma åhr, då wåra trouper marcherade uthur Stralsundh till landt Usedom, der wij lågo under Churfurstens underhåldh in till d. 4 Decemb., då Jnfanterie och dhe dismunterade Ryttare med alt Artiglerie och Civilbetienterne Embarquerades och efftermiddags klåckan 4 gingo till Se-

[1] Här äro i handskriften 3 rader öfverstrukna, och hvad där skrifvits har nedflyttats på annat ställe i rätt tidsföljd.

gelss, der Courssus stältes mitt på landet Bornholm. Ehuru wähl oss war både med Kongl. Danskt pass och Chur-Brandenburgisk garantie försäkradt att bliffwa wähl öffwerförde till Swärige, men contrairie igenom hwariehanda practiques kommo med 22 skepp och farkoster att stranda midt på landet emellan Runö och Näss, wed hwilken strandning öfver 1000 personer bådhe män och qvinnor eländigt kommo om lijffwet, och alla dhe öfrige till fånga tagna uthplundradhe, sampt obarmhertig tracterade och mäst lagda upå körkiogolf uthj kalla wintern.

1679 d. 6 Jan. lätt Konungen af Danmark med några sine Ske; hempta oss ifrån Bornholm till Kiöpenhambn, derest wår 4 Öffwerster bleffwe qware, men mestedehlen af Öffwer officerare och andre förskickadhes till danske Hollstein och Dittmarschen, hwariblandh iag med flehre bleffwo sände till Glückstadh, der iag satt fången in till Julij månadt, då wij alla för Fransosens infall uthj dhet Oldenburgiske bleffwo förde till Flenssborg, der wij sutho till fredens sluuth, då iag förmedelst Konungen af Danmarkz pass reeste sidst in Novembris med en fahrkost ifrån Flensburg till Kiöpenhabn och derifrån till Mallmö. Men enär iag dijt kom, fan iag för mig hans Kongl. Maij:tz Nådige Ordres att oförsummeligen gåå tilbaka åth dhet Oldenburgiske att der sammanhämpta alt Nationalt manskap, som förmedelsst fredzfördraget wòro uthur den danska tiensten frijkalladhe, och bekom iag till Decemb månad Sluth och till

1680 d. 8 Jan. emoth 200 man tillsammans, med hwilket manskap iag den 9 Jan: under Gen. Major Wangelins commendo Emothtog Stifft Brehmen af dhe Alierade nembl. Carlsbourg, som skedde den 14 dito, och der sammastedes till Commendant förordnadt, in till Maij månadt samma åhr, då iag med mitt underhaffwande National Manskap blef beordrat att marchera åth Stadhe, Hambourg, Lübeck, der iag med Wästerbottens folket med 700 man marcherade med flygande Pfahner och brinnande Lundta igenom Lübecks Stadh, som tillförende eij skedt åhr; och till Travemünde, der trouperne d. 22 ginge till Skepz och d. 27 anlände till Üstedt[1] i Bleking eller Skåne, hwarifrån iag sedhan hadhe avanguardie för finnarne och

[1] Naturligtvis Ystad.

marcherade igenom Looshult geradeste wägen åth Jönkiöping till Wässmanlandh och hindte d. 21 Junij till Kungsöhr, derest hans Kongl. Maij:tt med heela dhes höga hoffstat sigh då uppehöllo. Samma åhr om hösten, då Rijksdagen höltz j Stockholm, Benådhe han Kongl Maij:tt mig med adeliget Skiöldebref, och förundte mig få behålla mitt förriga tillnampn Diurclow.

1681 d. 27 Febr. Ingick iag uthj den heliga Trefaldigheetz nambn sampt wederbörande anförwanters Ja och samtycke ett Christeliget Echtenskap med min Majors H. Daniel Morgonstiernas äldste dotter, Wälb:na Jungfru Elisabeth Morgonstierna, och Stodh bröllopet uthj Södermanlandh uppå min Swärfadhers Säthegårdh Låttstadh uthj Häradz Socken.

1683 d. 22 Julij Bleff iag förmedelst min Swärfaders Avangement till Öffwerst Lieut: wed Regementet och Kongl fullmacht Major j hans Stelle under Wässmanl och H:r Öffwerste Creimers Regemente.

1689 d. 22 Junij bleff Wässmanlandz Regementet tillijka med flehra Commenderade neder till Skåne, men hindte intet länger än till Huusby fiöhl uthj Östergiötlandh — aldenstund Konungen af Danmark beqwämadhe sig att underskriffwa den Altonaiske Tractaten, då wij in Aug. samma åhr marcherade hem igen med Regementet effter Kongl. Maij:tts ankombne ordres.

1693 den 24 Junij kom den allrahögste gudh, och effter lång uthstånden Siukdomb kalladhe min kiäre hustru igenom den Timmeliga dödhen ifrån denna Jemmerfulla wärlden, hwars Siähl gudh Ewinnerligen hugne, och d. 1 Octobris uthj Folkierna kiörkia uthj min muradhe graff fram i choret begraffwen med 8 st. wåra små barn, som wij tilsammans afladt haffwa.

1694 den 3 Feb: Bleff iag förmedelst min Swerfadhers oförmögenheet lenger att tiena och Dimission sampt Kongl. fullmacht Öffwerst Lieut: j hans ställe under samma Regemente. Samma åhr d. 16 Septemb. ingek iag andra gången uthj dens heliga Trefaldigheetz nambn ett förnöijeliget ächtenskapzförbundh medh den welborne änkiefru Anna Maria Reenstierna, den allrahögste gud giffwe dertill sin milderijka wälsignelse och begges goda förnöjelsse.

1698 d. 29 Aug. wälsignadhe gud oss bägge med en ung wälskapat dotter, som blef uthj det heliga doopet kalladt effter des K. Moder, Anna Maria, gudh låte henne tillwäxa uthj gudzfruchtan och alla christeliga dygder.

1700 d. 7 Martij Bleff iag förmedelst hans Kongl Maij:tz Konung Carl den tolfftes fullmacht utan min den ringaste wettskap transporterat ifrån Wässmanlandz Regementet, der iag uthj 35 åhr för Öffwer officerare tient, och till Öffwerste för Callmare lähns Infanterie Regemente uthj Öffwersten gref Magnus Steenbocks ställe, som söckt Dahlregementet effter Öffwerste Gustaf Ahnrep, den genom dödhen afgek. D. 20 Martij reeste iag neder till Smålandh och togh emoth Regementet d. 26 och 27 dito, reeste så tilbaka åth Wästmanlandh den 4 Aprill ifrån Callmar att lefrera ifrån mig mitt der haffda Compagnie och Boställe, som skedde d. 21 och 23 Aprill.

d. 9 Maij reeste iag tillijka med min K. hustru och swägerska neder till Carlscrona, effter mitt Regemente ward commenderat att gåå på Kongl örlogsflåttan tillijka med Uplänningarne, och kommo d. 14 Maji till Carlscrona, der wij lågo till d. 14 Junij, då Regementerne Embarquerades och gingo d. 15 dito till Siöss åth Sundet att conjungera oss med dhe Engelske och hollandske flåttorne, som lågo i Cattegatt, men segladhe sedhan up till Ween j Sundeth. D. 7 Julij skedde conjunctionen med flåttorne, då wij ginge på den danska flåttan, som låg wed Meddelgrund, men hon retirerade i största hast in under Kiöpenhabn, uthj en mycket stark storm, så att stänger och råår gingo öffwer bordh, bådhe för oss och dhe danske; måste altså låta anckaren gå j grundh.

d. 10 Julij begynte wij och dhe allierades Bombarder Kitzer att bombardera danska flåttan och Stadhen Kiöpenhambn, dhe begynte sammaledes några tijmar der effter att swara med Bomber, men dhe giorde oss ingen Skadhe, der lijkwähl wåra bomber råkat deras Ammirals och andra Skepp som och in uthj Stadhen, och skedde som oftast små rencontres och bombarderingar.

d. 25 Julij skedde Descenten på Seelandh af Kongl Guardie, Uplänningarne, en Battaillon af Pfaltzburgs Reg: och mitt anförtrodde Callmare lähns Regemente, och efter någon

resistence fattadhe wij Post wedh Rübech mölle eller Humblebäk 1 mijl ifrån Helsingöhr, Guardie mitt uthj, uplänningarne på högre och iag på wänstre flygeln, sedhan kom Smolendske Regementet till häst till oss, der effter dahlregementet, sedhan Östgiöte Cavallerie och sidst Wästgiöterne till häst (och Lijff Regemente).[1]

d. 11 Aug. Bröóth lägret wed Humblebek up föruthan Mallmöske Battaillonen och 300 hester af Westgiöterne under Major Frölich, som stodo qwar och marcherade Armeen 2 mijhl längre fram till Kiöpenhabn till Rundstedh[2] krogh, der lägredt war afstucket, dock irregulärt för Situations skuldh.

d. 13 dito Kom Greff Rewenklo med flere uthur Kiöpenhambn och förkunnadhe om fredh emellan Danmark och Hollsten med des Alierede.

d. 18 dito geck iag från lägredt till flottan och den 19 kom iag till Landscrona, då och Regementet d. 20 om morgonen kommo j landh wed Landscrona och samma dagh marcheradhe uth på landzbygden till Sex Socknar, men iag till Förslöfz socken.

d. 15 Sept. bekom iag hans Kongl. Maij:tz Nådiga Ordres till Förssslöffz Prästegårdh wedh Landscrona att iag samma dagh skulle upbryta med Regementet och med alt friskt manskap, som marchera kunde, gåå hem till Smålandh, men de Siuke 243 med nödige öffwer och under officerare och Stabs betiente skulle bliffwa qwar, till des dhe bleffwo så friska, at dhe kunde föllia effter.

d. 9 octob. skildes iag wed Regementet hemma j landet och effter hans Kongl. Maij:tz Nådiga permission reeste opföre till Wässmanlandh öfwer wintern.

A:o 1701 in Martio bekom iag Kongl. Maij:tz ordres att hålla mig färdig med Regementet till marche, doch att Dependera af hans hög grefl. Excell:z Kongl. Rådhet och Ammiral-Generalen greff Hans Wachtmeisters sampt Kongl. Ammiralitetz Colleg. ordres, att besättia Carlscrona, Callmar, Carlshambn med des underliggiande Schantzar.

d. 20 Sept. bekom iag Kongl. Deffensions Commissions herrar Kongl. Rådens ordres att Regementet uthan dhen ringaste

---

[1] De clauderade orden äro skrifna senare med annat men samma bläck som användts i berättelsens sista del från »den 15 Sept. bekom iag» etc. till slutet.

[2] Rungsted.

momentz försumelse skulle marchera till Callmar att der Embarqueras och Transporteras öffwer till Curland, men som Transportskeppen intet kommo för än emoth Slutet af Octobris månadt och iag heela hösten till min gl. passion j fötterne feck en swår bröstwärk och andeteppa till med andra wichtiga orsaker, altså togh iag mitt afskedh med H. H. Kongl. Rådens af Deffensions werketz samtyckio, anhållandes hoos hans Kongl. Maij:t i underdånigheet om en Nådigh Dimission, den iag också bekom in Jan. 1702, men war Daterat höghquarteret Würgen d. 9 Novemb. 1701,[1] sedhan iagh under Militien tient 43 åhr 8 månader och deriblandh under Wässmanlands Reg. för öffwer officier 35 åhr, Gudh ware ährat, altijdh wed een god helsa in till nu dhe sidste 3 åhren.

[1] I hans afsked anföres ock, att han anmält »hurusom han af ålderdom och tillslagne bräckligheter numera befunnet sig oförmögen at giöra oss ytterligare den krigztienst som han giärna åstundar» och att Kongl. Maij:tt »sådan hans begiäran intet wägra eller afslå wehlat».

Bilagor.

1.

Kungl. Maj:ts Patent och commission för Nils Djurklow att hindra kaperierna i det pommerska farvattnet, gifvet Stockholm den 4 juni 1675

Wir CARL von Gottes gnaden der Schweden, Gothen und Wenden König, Grossfürst in Finland, Hertzog zu Schonen, Ehesten, Liiffland, Carelen, Brehmen, Vehrden, Stettin, Pommern, der Cassaben und Wenden, Fürst zu Rügen, Herr über Ingermanland und Wissmar; wie auch Pfaltzgraff beij Rhein in Beijern, zu Gülich, Cleve und Bergen Hertzog, Thun allen undt jeden, was Standes, Condition und wesens dieselbe sein, heimit kundt und zu wissen, demnach der Churfürst zu Brandenburg zu hinlegung der Missverständnüss, worin wir wegen seines ohngebührenden und gegen die mit Ihm habende pacten directe streitenden Comportements unter einander gerathen, die von Unss an hand gegebene gütliche mittel und wege nicht admittiren, besondern die Sache lieber zur öffentlichen Feindschafft und ruptur kommen lassen wollen, alsso dass Er unter anderen feindlichen bezeigungen fremden Nationen so woll als seinen unnterthanen Commission gegeben, in der See auff unsere trafiquirende Unterthanen zu rauben, dero Schiffe und Güther hinwegzunehmen und dadurch die Commercien von undt zu unsern Reich und Landen gantz unfreij zu machen, und zu behindern, welche Capercij wihr aber für einen öffentlichen Raub und Piratereij dahero halten müssen, weil Er kein Fug noch Recht hat, bevorab in der Ost-See einige Krieges Schiffe zu haben und auszurüsten, undt es nun daran nicht allein gnug, besondern auch dessen Allijrte, insonderheit die General-Staten der Vereinigten Niederlande sich gelüsten lassen, den Churfürsten in solchem seinem feindlichen fürnehmen, die hülfliche hand zu biethen, und beides ein anzahl Krieges-Schiffe wieder Unss Ihm zuzusenden, alss auch Ihren Untersassen zu erlauben dass Sie mit Brandenburgischer Commission auff die unserige Capern und rauben mögen, gestalten auch von Ihnen ein solches zu gäntzlicher ver-

hinder- und ruinirung unserer Commercien täglich geschiehet, unserer Unterthanen Schiffe und Güther in der See feindlich hantiret, hernach auffgebracht und woll gar zum verkauff und confiscation öffentlich angeschlagen werden, wie Sie die General-Staten dann auch wieder das herkommen und Unser in der Ost-See habende recht Ihre Krieges Schiffe und Convoijer ohnbeurlaubet hineingehn lassen, andere Potentaten wieder uns in feindschafft zu versetzen; von der bisher, insonderheit zu ihrem besten geführeten Mediation mit der höchsten Undankbarkeit Unss ausschliessen, zur völligen ruptur und feindseligket gegen Unss in ihrer Versamblung öffentliche resolution nehmen, unndt sonst keine gelegenheit verabsäumen, wodurch Sie sich in der Tath alss öffentliche feinde bezeigen unnd Uns unnd den Unsserigen Schaden, Schimpf, nachtheil und ungelegenheit zufügen mögen. Alss haben wir hingegen billig unsern unterthanen und allen andern, die sich unserer Commission und zulassung gebrauchen wollen, die macht unnd freijheit gegeben, nicht nur wieder diejenige so auff solchen Raub zu fahren, mit Churfürstlichen oder andern Pässen unnd commissionen in See angetroffen werden, zur gegenwehr sich gefast zu machen unnd besten vermögens zu verthedigen, besondern auch auff alle und jede Schiffe und Güther, so dem Churfürsten zu Brandenburg und dessen unterthanen oder auch allen andern, die mit gesagten seinen Pässen fahren unndt Sie in der See oder dessen hafen antreffen, imgleichen gesagten des Churfürsten Allijrten, nemlich der General Staten der vereinigten Niederlande unnd deren untherthanen, als welcher sich der Churfürst in angeregter Räubereij am meisten bedienet, als feindlich Guth anzugreiffen, wegzunehmen unnd in unsere hafen auffzubringen unnd zu geniessen; Immassen wihr dann hiemit und in Krafft dieses Unsers offenen Patents gegenwertigen Unserem Capitain Nicolas Diurklow commission und macht ertheilet, alle Schiffe und Güther, die dem Churfürsten zu Brandenburg und seinen unterthanen zugehörig, oder mit seinen Pässen auff die Cap fahren, in der See und feindlichen hafen anzugreiffen, wegzunehmen und in einen Unss gehörigen oder von Unss besetzten hafen, den er am negsten erreichen kan, zu bringen, sich damit beij unseren jedes orthes habendem Gouverneur oder Commendanten anzugeben und von denen selben die verordnung, wie weit die auffgebrachte Schiff unnd Güter preiss zuerkennen, zu erwarten. Nehmen darauff obiggenannten Capitain Nicolas Diurklow mit beijhabenden persohnen Schiff und Gütern nicht allein auff solche unsere Commission und zulass in Unsern Königl. Schutz, Schirm unnd protection, sondern wir befehlen auch dabeij allen unsern hohen unnd niedrigen beij unserer Schiffsflotte befindlichen Admiralen, vice admiralen und anderer Bedienter auch denen commendanten in Vestungen, woselbst gedachter Capitaine Nicolas Diurklow anlangen möchte, gnädigst, und wollen, dass sie ihm und seine mitbeschriebenen in ihrem vorhaben auff behüffigem fall so woll zu lande alss zu wasser assistiren unnd demselben zu besserer fortstellung dessen wass wir Ihm committiret allen befordersamen willen

erweissen. Uhrkündlich haben wir dieses eigenhändig unterschrieben unnd mit unserne hiefürgedruckten Königl. Insiegell bekräfftigen lassen. Gegeben Stockholm d. 4 Junij a:o 1675,

CAROLUS.

(L. S.)

Joell Örnstedt.

2.

Fältmarskalken grefve Königsmarks öppna bref, hvaruti Kungl. Maj:ts Patent af den 4 juni 1675 utsträckes äfven till danska kapare, gifvet Stralsund den 22 nov. 1676.

Dero Königl. Maij:tts zu Schweden bestalter Feldmarschall Otto Wilhelm Königsmarck, Graff zu Westerwijck und Stegeholm, Herr zu Rothenburg und Neuhauss. Demnach Allerhöchstdedachter Königl. Maij:tt vorhergehende Commission zu der zeit, da der König von Dennenmarck sich noch nichtes feindliches hatte mercken lassen, ist ausgefertiget, und dahero derselbe sambt seinen unterthanen darinnen nicht expresse benennet, nachgehendes aber von Ihnen die waffen wieder vermuthen ergriffen und gegen allerhöchst ermelter Ihrer Königl. Maij:tts Landt und Leute zu Wasser und Lande alle nur erwähnliche hostilitet auss eussersten Kräften verübet, und dadurch Ihrer Königl. Maij:tt getreue Unterthanen solcher gewaltthätigkeit, auff wass weisse und wege nur immer möglich, sich zu wiedersetzen billigst befüget worden, Allermassen solches Ihrer Königl. Maij:tts intention gemäss und insonderheit auss dero gegenwärtigen commission sattsamb zu ersehen ist; alss habe krafft der von Ihrer Königl. Maij:tt mir dess fals ertheilten vollmacht dem in der Königl. commission erwehnten Capitain Nicolas Diurklow hiemit auftragen wollen, dass wass er von Dänischen Capers, Schiff und Güthern in der See antreffen wird, solches alss feindlich guth gleich andren specificirten feindlichen parteijen anzugreiffen, wegzunehmen, und in Ihrer Königl. Maij:tt zu Schweden hafen auffzubringen und zu geniessen Fug und Macht, dabeneben auch den in Regia commissione aussgedruckten Schutz bey sothanen dähnischen Prisen so woll alss beij denen anderen auffgebrachten exprimirten feindlichen Schiff- und Leuten völlig zu gewarten und sich dessen zu versehen haben soll. Uhrkundt meiner eigenhändigen Unterschrifft und vorgedrüchten Insiegels. Gegeben Strallsund d. 22:tn Novembr anno 1676.

(L. S.) *O. W. Königsmarck.*

3.

Fältmarskalken grefve Königsmarks öppna bref för Nils Djurklow att vara »Obercommandeur» öfver kronans och stadens kaparefartyg, gifvet Stralsund den 2 november 1676.

Demnach Krafft dieses dem H:rn Capitain Diurklau nicht allein die aufsicht beydes über hiesige Cron- und Stadt-Capers und die gemietete Lichters, so dass bey Münckguth dieser tagen aufgebrachte und mit rooken beladene Holländische Schiff sollen lössen helffen, anvertrauet, sondern auch ordre und macht gegeben wird, wass er an feindlichen Schiffen und fahr-küsten antrifft, mit möglichste vigeur und hülffe besagter Capers anzugreiffen, zu übermeistern, und da, wo er aus sicher- und fügligsten kan, dieser Stadt am nähesten auffzubringen; Alss werden so woll alle auff denen Cron- und Stadt-Capers befindliche Officirer und Knechte sambt matrosen, alss auch die Leute auf denen Lichters hiemit ernstlich erinnert und befehliget, bey aussladung zuvor beregten Schiffes beijde zusammen erwehnetem H:rn Capitain Diurklau in allem, wass er darzu beförderlich achtet und ordnet, gebührender massen zu pariren, Jene aber auch nicht weniger in dehm, wass er zu des feindes nachtheil und abbruch vornehmen wird, alss ihrem Obercommandeur schuldige folge und behertzten beijstand zu leisten, auch im übrigen sich gegen Ihn so zu comportiren, wie es die durch gegenwärtige commission ihm verliehene autoritet, dero er auch in fällen, da es nöhtig thut, sich billigmässig zu gebrauchen befüget ist, erfordert, beij welcher er auch, wenn von denen die unter seinem commando stehen, sich jemand wiederspenstig erzeigen wolte, oder Jhn sonst des sinnes zu nahe geschehen möchte, kräfftigst maintiniret werden soll. Strallsund d. 2:ten November anno 1676.

(L. S.) *O. W. Königsmarck.*

4.

Fältmarskalken grefve Königsmarks öppna bref, hvaruti kommendören Cornelius Crass anbefalles att vid alla förefallande tillfällen inhämta Nils Djurklows råd och bifall, gifvet Stralsund den 26 maj 1677.

Dero Königl. Maij:tt zu Schweden bestalter Feldt-marschall Otto Wilhelm Königsmarck, Graff zu Westerwijk und Stegholm. Herr zu Rothenburg undt Neuhauss.

Demnach ich dem Capitain Dürklaw die neulich eroberte Preijse Carlsshafen untergeben, undt nach anleitung einer darüber behändigten Jnstruction Ihr Königl. Maij:tts Jnteresse beij hiesiegen zum Kriege aussgerüsteten Fahrküsten undt commissfahrern mit anbefohlen, undt dem Commandeur Crass — jedoch ausserhalb der dreij fahrzeugen, so der Commandeur mitgebracht und wo von Ihm dass Commando allein verbleibet — adjungiret undt an die Seite gesezet; Alss wirdt Er der Commandeur hiedurch beordret, Ihm Capitain Dürklaw nicht allein dafür zu erkennen und auzunehmen, besondern auch nichtes in sachen, so keinen aufschub leiden, und worüber meine antwort nicht kann eingehohlet werden, einseitig für zu nehmen, weiniger zu beschliessen, sondern seines Rathes zu foderst zu pflegen, alles woll und vernünfftig mit ihm überzulegen, und also mit zussammengesetzten Rathe und einwilligung einen gewissen schluss zu fassen, da mit umb so viell geschichter, und mit behörigem nachdrücke alles dassjenige, wass zu Ihr Königl. Maij:tts dienst befoderung unter der handt vorkompt, exeqviret und zu werke gerichtet werden möge. Zu beglaubigung dessen habe diesse ordre eigenhändig unterzeichnet, undt mit meinen Insiegull betrücken lassen, Strahlsundt den 26 Maij A:o 1677.

(L. S.) *O. W. Königsmarck.*

5.

Fältmarskalken grefve Königsmarks Instruction för Nils Djurklou, gifven Brandeshagen den 2 juni 1677.

Demnach auss bewegenden Uhrsachen ich dem Capitain Mons:r Diurklaw seiner guten geschicklichkeit halber, die fregatte Carlss-

haven untergeben, und nach anleitung einer absonderlich dessfalss zu gestelleten ordre dess Commando halber dem Commandeur Cornelio Crass adjungiret undt an die Seite gesetzet; alss ist zu seiner bessern information ihm nachgesetzte instruction aussgekehret, damit Er umb so viell eigentlicher belehret seij, wie Er sich hierunter zu verhalten, und worauff Er beij diesser Commission seine dienste sonderlich zu richten habe.

1:o Weill fürnemblich dass absehen beij hiesigen zum Kriege aussgerüsteten schiffen diesses ist, dass hiesiege küsten undt fahrwasser für den feindlichen Capern möglichst geschüzet, undt der einlauff der sonst anhero destinirten Schiffe befodert werden mögen; So wirdt Er, so baldt seine Fregatte Carlsshaven völlig zugerüstet, sich hinauss fürs Neue-Diep begeben, daselbst fleissig kreutzen, auch vor allen dingen die Ruden undt die Peene unnachlässig recognosciren, undt bester massen verhüten, dass von dess feindess fahrzeug nicht dass geringste gross oder klein in besagte reviere einlauffen möge.

2:o Alle Dän- alss Brandenburgische Capers undt Kauffardeij Schiffe wie auch alle andere unter jez besagte bohtmässigkeit (?) behörige Fahrküsten, die man wirdt erreichen können, soll er nach bestem Vermögen zu bemeistern trachten, auch mit allem darauf befindtlichem Volcke undt guth herwarts in sicherheit bringen, undt wass von denen sachen, so an bordt sindt und den passagiren zugehöret, Ihm undt den andern Officiren wie auch bothsleuten zu kompt, behalten, dass übrige aber, worunter alles wass zur defension gehörig, mit verstanden, zu Ihr Königl. Maij:tts dienst so lang in gute acht nehmen biss es in behörige hände richtig über lieffert werde.

3:o Die Kauffardey Schiffe und zur blossen negotie dienende fahrküsten aber, die nicht dän- oder brandenburgisch sondern entweder neutral sindt oder der Cron Schweden freunden undt andern mit dero in bündniss stehenden Volckern, in sonderheit den Holländern, angehören, wenn selbige nach Schweden undt neutralen ohrten wollen, oder auch von den gleichen Pläzen kommen, und solches aus fleissiger examiniring der Leute. Pässe undt connessementen gnugsamb erhellet, soll er alss dann unangefochten und unmolestirt passiren, Jedoch der Königl. flagge den gebührenden respect erzeigen lassen; Daferne aber dieselbige auff feindliche hafen zu fahren betroffen werden, so ist es zu foderst ohnstreit, dass er dass Jenige, so von Contrebande waaren darin befindlich, heraussnehme, und zu Ihr Königl. Maij:tts besten alss Preiss anhero bringe. Im übrigen kann Ihnen die fahrt auch auf feindtliche Örter nicht verbotten werden, ess seij dann dass sie von feinden befrachtet und feindes Güter inne haben, welches jedoch allein den holländern, dass sie feindtlich Guth ohne Visitation führen mögen, in dem letzt geschlossenem Commercie tractat indulgiret ist. Unter dessen doch, im falle er dergleichen Schiffe von ihnen ertappen könte, welche mit Rogken und andern alhier benöthigten getreijdig, (und victualien), im gleichen

Tuch die Milice zur kleiden, belahden, kann er solche woll anhalten, undt beij Versicherung dass solche Wahren vermittelst einer gewissen liquidation undt behandelung des Preisses ihnen gebührend vergnüget werden sollen, unter einer guten Manier mit anhero nötigen, sondern jedoch die Leute zu molestiren oder dass geringste von dehme, wass im Schiffs-gefässe ist, ess seij in der Caijüte oder unter und über dem verdecke, anzugreiffen und unter zuschlagen.

4:o Wann etwa ein feindtlich oder auch ein neutral Schiffsgefäss einen Seepass von mir auffweisset, soll er selbigen gegen die ihm alhie, wie auch der unter ihm mitstehenden fregatte, eingehandigte Copie fleissig halten, und so Er ihn richtig befindet, auch das die Zeit, worin selbiger gültig noch nicht vorbeij, undt mir(?) allein die im Passe specificirte wahren, auch keine verdächtige Leute drauff vorhanden, lässet Er solche Schiffgefässe oder Fahrzeug beij so richtig bewanten Sachen ohnmolestiret undt freij passiren, welches er dahingegen anhalten undt aufbringen muss, wann andere im Passe nicht bewante wahren oder verdechtige persohnen darauff gefunden werden, oder aber auch die Zeit, worin nur allein der pass gelten soll, albereit verflossen.

5:o Auch soll er ein jedes Schiff undt fahrzeug, welches anhero zu unss will, absonderlich wass auss Schonen undt Schweden kompt, undt von hier dahin gehet, fürnemblich so Es brieffe von oder an Ihr Königl. Maij:tt hat, so weit alss sichs ohne sonderliche gefahr undt verabsäumung eines importanteren dienstes thun lässet, Convoyren, dass es hernach ohne feindlichen anstoss vollendss an begehrten ohrt gelangen könne.

6:o Zum beschluss soll der Capitain Dürklaw mit ernst darob halten, dass alle vorgehenden puncten wie auch alles andere, wass beij gegenwertiger commission nach vorfallenden begebenheiten, zu Ihr Königl: Maij:tt hochst nötigem und nützlichem dienste und zu dess feindes schade gereichet, obgleich in dieser ordre nicht enthalten, von ihm undt seinen unterhabenden gebührend beobachtet, ins werk gerichtet und vollenzogen werden: wobeij dann in sonderheit, sowoll wann er den feind beij allen sich darzu ereiigenden occasionen selber angrifft, alss wann Er von Ihm angefochten, sich so zu verhalten wissen wirdt, dass Er es vor Ihrer Königl. Maij:tt verantworten auch Ehre und Ruhm davon haben und erwerben möge. Uhrkundt meiner eigenhandiger Unterschrifft und beij geträckten Insiegulss. Brandeshagen den 2 Junij 1677.

(L. S.) *O. W. Königsmarck.*

Strödda meddelanden och aktstycken

Östgöta och Södermanlands Tremänningsregemente.

Uppsättande af tremänningar anbefaldes först genom ett cirkulär till landshöfdingarne, hvilket af Karl XII utfärdades från Karlskrona d. 26 april 1700, kort före öfvergången till Seeland. I detta cirkulär uppmanas landshöfdingarne att sammankalla allmogen och söka öfvertala dem att, i stället för att själfva gå man ur huset till försvar af gränserna och sjökanterna »i den ordinarie militiens frånvaro», förena sig 3 och 3 rotar om uppsättande af en soldat utom den ordinarie. Så snart faran var öfver, skulle det sålunda uppsatta manskapet hemförlofvas och användas att vid afgång ersätta ordinarie knektar. I afseende på underhållet af dessa s. k. tremänningar föreslås, att rotarne skola underhålla knekten en vecka hvar i tur, då han är hemma, hvaremot denne bör arbeta hos bonden, då han ej är med exercitier hindrad. Roten bör gifva honom en rock af svart vadmal och hatt samt ett par skor, men allt öfrigt bör han själf af legan bekosta.

Denna organisation var således ej från början afsedd att blifva så betungande och stridande mot knektekontrakten, som den sedan genom omständigheternas tvång blef. Konungen åsyftade vid cirkulärets utfärdande intet annat än att anlita den allmänna skyldigheten att afvärja fienden, och anspråken i detta fall ställdes ej endast på allmogen utan äfven på de andra stånden. Så skulle adeln uppmanas att anskaffa och underhålla dragoner, likaså prästerna, och bergslagerna skulle förmås att uppsätta särskildt manskap, hvarföre till dem sändes kopior af det 1675 upprättade bergsregementets mönsterrulla.

Af de sålunda föreslagne tremänningarne uppsattes från Södermanland och Östergötland hvardera en bataljon om 400 man, hvilka tillsammans bildade ett regemente, vanligen benämndt Östgöta tremänningsregemente, och hvars förste chef blef öfverste Putbus. Lifbataljonen tillhörde Östergötland och hade utom öfverstens och majorens kompanier 2 kaptenskompanier. Öfverstelöjtnantens bataljon tillhörde Södermanland och hade 2 kompanier (öfverstelöjtnantens och 1 kaptens) från Lifgedinget samt 2 från då varande

Nyköpings län (eller Kungadömet), hvilka benämndes 1 och 2 Nyköpings kompani.

Behofvet tvingade genast till användande af dessa trupper utom moderlandets gränser och redan i maj 1701 öfverfördes Södermanlandsbataljonen till Reval, där Östgötabataljonen då förut befann sig. Såväl befäl som trupp voro i synnerhet i början ytterst illa utrustade och regementschefen klagade öfver både officerares och underofficerares oförmåga att själfva skaffa sig mundering. Då regementet i oktober nämnda år låg inkvarteradt i Mitau och trakten däromkring, hade befälet ännu ej utfått mera än en månads gage och officerarne voro dock skyldige att betala sina drängars proviant. Öfverste Ekeblad, som innehade öfverstelöjtnantsbeställningen och efter grefve Putbus död öfvertog befälet, klagar i bref till konungen från lägret vid Krakau d. 12 sept. 1702, att, ehuru Sörmlandsbataljonen fått de röda rockar, som vid slaget (vid Klissow) togos af de sachsiske fångarne, så hade manskapet likväl hvarken västar, byxor, strumpor, skor, skjortor eller halsdukar. Dessutom begär han att erhålla rekryter, emedan knappt 400 man, eller halfva regementet vore öfrige.

Då Karl XII från Bender uppmanade defensionskommissionen till försvarets iståndsättande, glömde han ej heller tremänningarne. Genom bref d. 20 maj 1711 anbefaldes tre- och femmänningsregementenas kompletterande genom värfning, om ej på annat sätt kunde ske, och d. 1 juli samma år skrefs åter om deras uppsättande »till det antal, som de voro i begynnelsen, när de upprättades», hvarjämte uppdrogs åt kungl. rådet grefve Stenbock att hafva särskildt bekymmer för tremänningsregementena. De, hvilka först anbefaldes uppsätta, voro de, »som varit kommenderade af generalmajor Kruse, generalen grefve Lewenhaupt, öfverste Banér, framlidne öfverste Putbus och nuvarande landshöfding Posse». Den 6 okt. påmindes ytterligare om verkställigheten så fort som möjligt. Till chef för det tremänningsregemente, som öfverste Putbus innehaft, utnämndes hösten 1712 öfverstelöjtnanten vid Elfsborgs reg:te grefve G. Oxenstjerna. För att snart få sitt reg:te i ordning gjorde den nye chefen de ihärdigaste ansträngningar och bristande nit å hans sida synes åtminstone ej varit orsaken, att reg:tet ännu efter ett år ej var i marschfärdigt tillstånd; i fullgodt skick blef det aldrig. I oupphörliga skrifvelser så väl till defensionskommissionen som till konungen beklagar sig Oxenstjerna öfver alla de svårigheter, som mötte vid det honom anförtrodda reg:tets uppsättande, öfvande och förseende med nödig materiel. Till persedlars anskaffande beslöt defensionskommissionen, att soldaternas halfva lega, 40 dlr kmt per man, skulle till krigskollegium inlevereras, ehuru Oxenstjerna hade begärt, att rotehållarne skulle anskaffa persedlarne för dessa medel samt förskottera hvad därtill vidare behöfdes. Äfven begärde han, att korpraler och manskap skulle få något af 25 dalers lönen, om den ordinarie soldaten finge behålla hemkallet. De anskaffade officerarne och underofficerarne befunno sig alla i den största fattigdom och

alldeles oförmögna att af egna medel skaffa sig beklädnad. Officerarne hade fått löfte om 3 månaders gage i förskott, men, då statskontorets assignationer uppvisades i landtränterierna, lämnades det svar, att medlen voro till andra disponerade. Underofficerarne skulle af krigskollegium approberas, innan någon lön anordnades.

I december 1712 var reg:tet uppsatt fulltaligt på 86 man när, hvartill chefen säger, att ej fanns annat än 15—17 års manskap. Vid förnyade påminnelser hos landshöfdingarne, rörande reg:tets iståndsättande, erhöll Oxenstjerna till svar, att defensionskommissionen befalt tremänningsregementets hopdragande till sexmänningar samt att hälften af manskapet skulle användas till de ordinarie reg:tenas komplettering. Då frågan likväl förblef oafgjord, insände han i febr. 1713 till konungen förslag öfver reg:tet och begärde besked om, huru därmed skulle förhållas. I bref från Timurtasch d. 12 maj afgjorde Karl XII, att reg:tet skulle förblifva tremänningar och att med dess uppsättande skulle fortfaras. Bristerna synas dock ej blifvit afhjälpta, ty ännu i okt. samma år klagar regementschefen i redogörelse till konungen öfver reg:tets tillstånd, att de medel defensionskommissionen lofvat honom ej utbekommits, så att underofficerare, hautboister, pipare och ringare staben gingo nästan nakne; att han från Östergötland i stället för det äldre enrullerade manskapet fått en mängd barn och ungdom, att manskapets munderingar ej blifvit påbörjade, emedan leverantörerna ej fått det lofvade förskottet. Därjämte begäres att återfå den till krigskollegium inbetalda halfva legan för att kunna själf anskaffa munderingar; säges, att rotarne hade anskaffat en vadmalsmundering och småpersedlar, men dessa voro nu »eländiga och slätta»; att fanor, tält, kokkittlar, dricksflaskor och trossvagnar m. m. saknades.

Öfningen skedde i början på korpralsmöten vid kyrkorna efter gudstjänsten, sedan med större afdelningar sammandragna. I augusti 1713 fick reg:tet order att inom 3 veckor vara i Stockholm, men fick sedan med anledning af dess dåliga tillstånd tillåtelse att förblifva i Nyköping, Gripsholm och Södertälje för att blifva exerceradt och i ordning. Från Nyköping klagar Oxenstjerna öfver, att den dit anlända delen af reg:tet efter 3 dagar ännu ej fått förplägnad, så att han fruktade sjukdom genom svält, äfvensom öfver att officerarne i stället för aflöning fått assignationer på statskontoret och kontributionsränteriet, hvilka ej kunde i landsorten betalas. Ändtligen i slutet af oktober afgick reg:tet till Stockholm och utgjorde dess styrka enligt då ingifvet förslag: chef, öfverstelöjtnant, major, 5 kaptener, 1 kaptenlöjtnant, 7 löjtnanter, 7 fänrikar, 40 underofficerare, 24 spel och 730 man korpraler och soldater. Öfver 760, som manskapsstyrkan enligt ett senare månadsförslag uppnådde, kom den aldrig förrän 1718 genom de då vidtagna utomordentliga åtgärderna.

Efter kapitulationen i Tönningen, då de ordinarie reg:tena i början af år 1714 åter skulle uppsättas, aflämnades till Södermanlands reg:te 369 man af dess tremänningsbataljon. Desse kommen-

derades till största delen till tjänstgöring på galérflottan och deltogo i årets sjöexpeditioner i finska skärgården. De återkomne insattes sedan i vakanser vid det ordinarie regementet, mot ersättning till tremänningsrotarne af de ordinarie. Ytterligare kommenderingar till flottan ägde sedan rum, så att enligt regementschefens anmälan 575 man från hela tremänningsregementet där tjänstgjort under året 1714. Af desse återkommo 327, men i april 1715 säger Oxenstjerna, att hela reg:tet ej då utgjorde mera än 289 man, af hvilka 195 voro kommenderade på Stockholms skeppseskader. Tremänningsregementet synes således vid denna tid varit nästan upplöst. Af officerarne och underofficerarne transporterades 1714 en del till de ordinarie regementena, några blefvo tjänstlösa och återtogos sedan af Oxenstjerna, men befunno sig i stor fattigdom, då de ej på 7 à 8 kvartal utfått någon lön; en del tog afsked och andra afgingo utan tillåtelse. I sitt memorial till konungen d. 27 nov. 1714, hvari Oxenstjerna anför ofvannämnda förhållanden, begär han 8 nya fanor samt att slippa mottaga några gamla dalkarlsfanor med pilar uti, hvilka varit reg:tet ämnade.

Efter Karl XII:s återkomst till Sverige 1715 påbjöds å nyo tremänningsregementets skiljande från de båda ordinarie regementena[1] och Oxenstjerna synes då rönt mera framgång i sina sträfvanden för dess organiserande. Några löner utbetalades visserligen ej heller 1715,[2] men bestämda befallningar gåfvos om bristernas afhjälpande och de 3 följande årens kraftåtgärder upprättade äfven det ifrågavarande tremänningsregementet. 1716 befalde konungen, att 1/3 af reg:tet skulle inrättas till pikenerare samt att munderingar och trosspersedlar skulle af regementschefen beställas. Till munderingar erhöll reg:tet af upphandlingsdeputationen 7,000 dlr smt i mynttecken och 13,000 dlr i obligationer, hvilka sistnämnda dock handlande och handtverkare nekade att emottaga. Nummerstyrkan skulle nu uppbringas till 1,200 man och antalet kompletteras genom värfning, hvartill anslogs 50 dlr smt per man. Oafsedt det ökade antalet torde värfning anbefalts så väl på grund af omöjligheten att genom rotarne anskaffa folk som till följd af allmogens anhållan att blifva förskonad från tremänningarnes rekryterande, då de dem en gång uppsatt. Billigheten i denna begäran erkändes åtminstone till en del, då på åtskilliga orter vissa kronoutskylder afkortades i stället för tremänningssoldaternas anskaffande. Rörande officerarne vid tremänningsregementet synes Karl XII varit böjd för att uppskjuta deras fasta anställande, då Oxenstjerna i nästan hvarje månadsrapport under 1716 förgäfves anhöll om fullmakt för en del officerare, hvilka erhållit arfprinsens af Hessen resolution på sina platser, men utan fullmakt ej kunde utfå sin lön.

---

[1] Redan i febr. 1715 hade återstoden af det till Södermanlands reg:te i början af 1714 aflämnade manskapet återgått till tremänningsregementet.

[2] Att regementschefens lott ej var mindre tung än de öfrige officerarnes, synes af ett bref från Oxenstjerna till konungen (d. 4/6 1716), hvari han beklagar sin nöd samt att hans kreditorer ej ville mottaga kronans löneförskrifningar.

Då det var omöjligt att på det vanliga sättet genom rotering komplettera tre- och femmänningsregementena, tillgreps äfven en utväg, som egentligen var en sorts utskrifning, eller uttagande af s. k. sockenknektar, hviken åtgärd anbefaldes genom kungl. bref af d. 7 januari 1716. Enligt detta bref skulle af hvarje socken utgöras en karl för att de nämnda reg:tena tilldelas, hvarvid så mycket som möjligt skulle iakttagas, att hvarje reg:te erhöll manskap från sitt eget län. Som det kunde synas orätt, att ingen skillnad i antalet gjordes mellan små och stora församlingar, så lämnades de större socknarna fritt, såsom det i brefvet heter, »om de af underdånig vördnad för oss godvilligen vilja utgöra mera än en karl». Då denna frihet, såsom naturligt var, lämnades obegagnad, dröjde det ej heller länge förrän likheten upphäfdes. I ett k. bref af d. 8 febr. heter det nämligen, att »som enligt landshöfdingarnes berättelse och förslag antalet af sockenknektarne blifver så ringa, att det alldeles intet förslår, helst de större församlingarne intet är påfördt mera än de mindre, hvilket vi likvisst för jämlikhetens skuld hade förmodat skola hafva skett», så anbefalles, att hvarje församling, som består af 25 prästemantal eller därunder, skall gifva en karl, men den, som består af 26 och därutöfver intill 51, gifver 2 karlar, af 51—76 mantal 3 karlar o. s. v., en för hvart 25 prästemantal, »hvarvid ingen i socknen, ej heller de, som ej stå i prästemantal, få befrias». Till följd af denna förordning uttogs i Södermanland under år 1716 256 sockenknektar, hvilka tilldelades tremänningsregementet. Dess styrka kunde dock ej genom detta rekryteringssätt uppbringas ens till 800 man. Enligt förslag af den 31 mars 1716 felades i detta antal ej mindre än 394 man och af de 406 befintlige voro 29 frånvarande utan tillstånd. I juni 1717 hade vakansernas antal vuxit till 433 man, men sedan synes ett bättre förhållande inträdt, ty i december samma år ägde reg:tet 678 nummer besatta. Den 11 januari 1718 rapporterar Oxenstjerna, att landshöfding Cederhjelm tilldelat reg:tet 358 man och skulle återstoden uttagas i Nyköping d. 31 januari.[1] Därjämte föreslog regementschefen på grund af konungens befallning, att tremänningsregementet skulle förses med dubble officerare, andre kapteuer vid 2 kompanier af Östgötabataljonen (lif- och kapten Liljehööks) och 2 af Södermanlandsbataljonen (öfverstelöjtnantens och 2:a Nyköpingskompani). Då 1718 det utmattade Sverige liksom i dödsryckningarne gjorde en yttersta ansträngning af sina sista krafter för att åstadkomma ännu en armé, lyckades det äfven att uppbringa det ifrågavarande tremänningsregementet till en styrka, som närmade sig den anbefalda af 1,200 man. Förslag af d. 29 dec. 1718 upptager nämligen såsom effektive 48 korpraler, 48 fourirskyttar, 1,008 soldater, 8 pipare, 16 trumslagare, 5 profosser och 1 kusk. De sjukes antal utgjorde då 295. Detta resultat uppnåddes således

[1] Den 3 febr. samma år rapporterar Oxenstjerna, att han beställt 800 munderingar till slutet af mars och synes han således ej då beredt sig på större antal.

först efter införandet af den 1718 anbefalda s. k. tvångsvärfningen, som egentligen ej var annat än en utskrifning efter hufvudtal, förordnad genom konungens plakat af d. 11 juli samma år,[1] och hvarigenom äfven tremänningsregementena skulle kompletteras.

Redan föregående år hade äfven utskrifning hållits för detta ändamål, ehuru den då gälde endast vissa yrken eller klasser af befolkningen. Enligt en kungl. förordning af d. 31 januari 1717 skulle landshöfdingarne upprätta förteckning på alla klockare, organister, försvarskarlar, gårds- och arbetsdrängar hos officerare, adeln och andra ståndspersoner, öfverloppsmanskap, gerningsmän på landet, dagsverkstorpare, dikare, tröskamän, strandsittare, som ej voro enrollerade, fiskare, arbets- och försvarskarlar på slott och kungsgårdar, gästgifvaredrängar, borgare, som ej betalade öfver 6 dlr smt i skatt och kontribution, tullvisitörer, besökare, tullknektar, strandridare, bönhasar och allt löst folk i städerna och på landet. För Lifgedinget ägde denna förrättning rum vid Gripsholms slott d. 8 och vid Eskilstuna slott d. 15 april (enligt hvad den i krigsarkivet förvarade förteckningen utvisar) På grund af denna förteckning, som upptog alla mellan 20 och 60 år, fördelade i särskilda kolumner efter duglighet och ålder, bestämdes att 104 man skulle uttagas från Eskilstuna län samt Torshälla och Eskilstuna städer och 96 man från Gripsholms län, Strengnäs och Mariefred, tillsammans 200 man. Vid sedan i sept. hållna roterings- och skrifningsmöten indelades det godkända manskapet i rotar om 5 man, af hvilka 1 uttogs till soldat. Dessa sålunda utskrifna 200 man voro afsedde för Östgöta och Södermanlands tremänningsregemente, men de blefvo aldrig dit öfverlämnade, ty genom kungl. resolution af den 5 okt. anslogos de till lifgardet och afmönstrades dit i november. Ehuru handlingar däröfver saknas, ägde utan tvifvel dylika utskrifningar för tremänningarne rum äfven i Östergötland, ty i sept. 1717 klagar staden Skeninge hos konungen, öfver att Oxenstjerna där utskrifvit 14 man.[2]

Med tremänningarnes öfning synes i allmänhet varit illa beställdt. I september 1716 hade reg:tet på öfverståthållarens befallning inryckt i Södertälje. Möjligen för att erhålla bättre öfning och utrustning fick det där stanna till i november, då det återvände till rotarne. Stora voro ännu bristerna i afseende på persedlar och

[1] Då rust- och rotehållare härvid undantogos, kunde denna utskrifning ej anses strida mot knektekontrakten i annat fall, än att ej äfven deras barn och tjänstefolk befriades. Redogörelse för denna förrättning återfinnes så väl i Wijkanders arbete om Svenska krigsförfattningens historiska utveckling som i en afhandling af J. A. Lagermark i 4:e häftet af Historisk tidskrift för 1886.

[2] Vid denna utskrifning i Nyköpings län togs äfven bland andra till soldat en klockare i Årdala Nils Nilsson Halling. Församlingen anhöll sedan (okt. 1719) hos drottning Ulrika Eleonora om hans befriande från krigstjänsten, emedan han »aldrig hafver läst till krigstjänsten, men liksom af naturen fallen till klockare och i så motto omistelig, som vi hafva en sjuklig kyrkoherde, församlingen honom behöfver som pædagogus vid barn information» — — — samt »kan väl läsa och skrifva och ingen annan finnes i dessa fattiga församlingar». — Vid reg:tet hade klockaren emellertid avancerat till korpral och regementschefen, som ej heller hade öfverflöd på folk, afstyrkte hans befriande.

ovisst är, om reg:tet någonsin erhöll några egna fanor. Begäran därom insändes af Oxenstjerna 1716 tillika med tvenne förslagsritningar därtill, den ena blå med krönt namnchiffer och i midten en gul grip omgifven af kronor, den andra röd med en gul grip inom 4 rosor; på båda gula tungor i hörnen.

I mars 1718 begärde Oxenstjerna, att bataljonsmöten skulle få hållas i Norrköping och Nyköping, men några sådana kommo ej till stånd. Däremot inryckte hela reg:tet d. 27 aug. i Nyköping till öfning och säger regementschefen, att förut endast ett korprals- eller högst halft kompanimöte i hvarje månad kunnat hållas. I Nyköping fick reg:tet kvarligga till d. 29 sept., då det afmarscherade till Stockholm och där inryckte d. 6 oktober.[1] Det deltog sedan i paraderingen vid Karl XII:s begrafning d. 26 febr. 1719. Någon förkofran för reg:tet medförde ej förläggningen i Stockholm, hvilken fortfor ända till dess upplösning 1721. Tvärt om förlorade det genast en del af sina officerare, hvilka placerades på andra regementen, så att redan under första månaden ej funnos kvar vid tremänningsregementet mer än 5 subalternofficerare. Följande året synes tillståndet i alla afseenden blifvit ännu sämre och de ständiga klagomålen öfver uteblifven aflöning till och med ökas. Hvad som utbetalades lämnades i mynttecken, hvilka bryggare och bagare nekade att emottaga, och oaktadt chefens flera gånger förnyade anhållan att i stället erhålla plåtar, kunde ingen ändring ske. Sjukligheten ökades i förfärande grad och enligt Oxenstjernas rapport af d 17 april 1719 voro 500 man af reg:tet då sängliggande och otjänstbara af hunger och mattighet.[2]

Naturligt kunde väl vara, om man i det längsta uppsköt att sända mot fienden ett så i alla afseenden svagt reg:te. Men nöden har ingen lag och då ryssarne, efter att den 14 juli bränt Bo herrgård, d. 21 åter visade sig mellan Vaxholm och Stäket, måste alla tillgängliga trupper användas. Med öfverste v. Dahlheim vid fortifikationen afsändes Östgöta tremänningsregemente till Stäket, så väl för att där verkställa försänkningar och uppföra fältbefästningar, som för att användas vid dessas försvar. I retranchementet söder om knapens hål förlades 1 bataljon under major Bock och den öfriga styrkan tjänstgjorde dels i skansen vid Stäkets krog, dels i reserven

[1] En för tidsförhållandena betecknande händelse, timad under denna kommendering i Nyköping, må här anföras. En af Karl XII utgifven förordning af d. 31 mars 1718 gaf värfvare rättighet att till soldater taga alla gesäller, som höllo frimåndag eller om måndagar funnos på krogar och källare. 4 handtverksgesäller, som af officerare anträffats på en krog i staden en måndag, togo i på grund af denna förordning till soldater. Klagan fördes däröfver vid krigsrätt och en postskrifvare vid namn Björk, som sökte hjälpa gesällerna, sände dem då en biljett med uppmaning att säga, att de varit på väg bort med arbete. Biljetten blef emellertid upptäckt och Oxenstjerna yrkade, att postskrifvaren för detta försök skulle själf dömas till krigstjänst. Den lilla biljetten finnes ännu kvar bland de i riksarkivet förvarade handlingarna rörande reg:tet.

[2] Ett bättre förhållande synes dock sedermera inträdt, ty mönsterrullan för d. 14 nov. upptager ej mera än 298 man sjuke.

och dels på galererna i Lennerstasundet, då ryssarne d. 13 aug. gjorde sin landstigning. På ett särdeles hedrande sätt tillbakaslog tremänningsregementet ryssarnes flere gånger förnyade anfall och deltog, sedan Södermanlands reg:te ankommit, äfven tillika med detta i det slutliga hufvudanfall, genom hvilket fienden tvingades att inskeppa sig och afsegla. En viktig tjänst fick således tremänningsregementet, innan det upplöstes, tillfälle att visa sitt land. Denna upplösning synes följande året börjat. Redan samma år 1719 gafs befallning (nov.) att kaptenernas antal skulle minskas till 8. Bland manskapet uppgingo vakanserna vid den i nov. 1720 hållna mönstring till 307 och vid 1721 års mönstring, som hölls i Vaxholm d. 5 juli, till 385, utom 40 man rymde. En ny chef hade reg:tet efter Oxenstjerna, som 1721 utnämndes till chef för Uplands reg:te, erhållit i öfverste Ax. Mac Dougall, men hans tjänst vid detsamma blef af kort varaktighet, ty efter freden i Nystad (d. $^{30}/_{8}$) samma år gafs officiel befallning om reg:tets indragning.

W. I.

En lifgrenadiers anteckningar om sin fångenskap i Frankrike 1807—09.

Bland handlingar, som förlidet år delgifvits krigsarkivet, har varit äfven en »Annotatsions Bok», författad under krigsåren 1805—1809 af lifgrenadieren Lars Rudberg. På en dylik bok får man naturligtvis icke ställa alltför höga fordringar. Först och främst måste ju hågkommas, att den synkrets, som mannen i ledet öfverskådar, är mycket trång, och vidare, att då soldaten efter dagslång marsch med gevär och tung packning inkommer i ett ofta torftigt hem, ej sällan utan möjlighet att få ombyta sina våta kläder, han icke kan vara hågad att skrifva några långa afhandlingar. Men därmed är ingalunda sagdt, att en dylik anteckningsbok är utan intresse. Tvärtom kan det vara lärorikt nog att se, huru kriget tager sig ut från soldatens synpunkt och att lära känna truppens tankar och uppfattning. Äfven så kunna för en eventuel regementshistoria ej få upplysningar vara att hämta uti ett dylikt arbete. Hvad ifrågavarande »Annotatsions Bok» beträffar, innehåller den en redogörelse för svenska truppernas öde under franska fångenskapen, hvilken torde vara värd att räddas från glömskan.

Lifgrenadieren Lars Rudberg tillhörde en soldatsläkt. Man känner ej mycket dessa soldatsläkter, ty en »Munters» blygsamma likar hafva de »blödt och dött i lägsta graden, hållit truten, talt med svärden». Dessutom döljas de för det mesta därigenom att medlemmarne sällan bära samma tillnamn. Till och med be-

fälet vet mången gång ej hur nära befryndade många af deras underlydande äro, att t. ex. Bjur är son till Hägg, eller att Rote är bror till Stål o. s. v.

Rudbergs far bar sålunda namnet Peter Hercules och tjänade, efter hvad släkttraditionerna berätta, i sin ungdom hos den myndige och förnäme grefve F. A. von Fersen på Ljung, till dess han den 7. april 1776, 28 år gammal, inskrefs för Ruda gård i Brunneby socken såsom ryttare vid öfverstelöjtnantens skvadron (nuvarande Bergslags kompani af Kungl. 2. Lifgrenadierregementet). Släkttraditionerna förmäla, att äfven Hercules' far »Tjente Knecht för samma Rusthåll och var hofslagare på kompaniet och hette Per Boren», men denna uppgift är grumlig. Hercules företrädare i numret hette ej så, och någon hofslagare Per Boren upptages ej i regementets rullor vid ifrågavarande tid. Huruvida härmed möjligen kan afses en viss Peter Berggren, hvilken åren 1745—1761 nämnes såsom hofsmed vid Östgöta rytteri, ehuru på en annan skvadron, är en fråga, som meddelaren ej haft tillfälle utreda.

Sedan Peter Hercules den 12. juli 1800 aflidit, antogs den 13. följande mars till knekt för samma rusthåll (N:o 30) Hercules' son Lars, född 1778, och erhöll han därvid efter den närbelägna hufvudgården namnet Rudberg. Enligt indelte soldaters sed gifte sig Rudberg i unga år. Länge fick han dock ej njuta hemmets lycka, ty ofred var nära, och i september 1805 måste han ut med regementet till Tyskland.

Genast vid affärden började han en »Annotatsions Bok», hvilken han sedan med rätt mycken ordentlighet fortsatte. Af denna får man det intryck, att Rudberg tillhört den gamla typ af soldater, som gjort indelta armén så afhållen och vållat, att man för enskildes förtjänster glömt organisationens brister. Han skildrar, huru svenska truppernas första åtgärd, då de landstego på tysk botten [på Rügen] efter en öfverfärd från Karlskrona, som tagit hela 6 dygn i anspråk, var att hembära sin tacksamhet mot försynen, och han antecknar som en särskild glädje, då han och hans kamrater »änterligen» fingo »den förmon och önskerliga till fälett att helge dagarna bevista gudstiänsten utij Marige kyrka» i Stralsund o. s. v. Sin konung var han tillgifven och talar alltid om honom med största vördnad. Hemmet och fosterjorden äro honom kära och föremål för hans längtan, och han skildrar, huru »ofta i sälskap . . . hopett att få vända resan till svergett» var föremål för »liufva samtall».

Svenska trupperna marscherade under dessa år härs och tvärs i norra Tyskland, och därutaf bär äfven Rudbergs bok spår, ty hela dess första del påminner ej så litet om gamle Xenofons första kapitel, där nära nog hvarannan punkt börjar med ett »därifrån tågade de». Men Rudberg hade väl icke varit indelt soldat, om han icke samtidigt haft ett öga för jordbruket. Jordens sätt att brukas, åkerbruksredskapen och gårdarnes byggnadssätt äro hvar i sin stad föremål för hans uppmärksamhet och skildras i korthet, ehuru långt ifrån alltid med gillande. Hvad som under marschen genom norra

Tysklands städer nästan tyckes hafva gjort största intryck på honom är den i folkets minne för sina skämt- och skalkstycken så berömde »Ulspegels» [Eulenspiegel] graf i Mölln, åt hvars beskrifning han ägnar en hel sida. Från andra städer förekomma spridda notiser. Sålunda berättar han om Wismar, att den var »en gammall stad svänska kronan för tillhörij, men sades af des invånare att han för 2ne år sedan blifvitt för pantad till Hertigen af Meckelborg var öfver de funo sig lite missnögda och der var myckett blandning med svänskar och där före hyste de förtroende och ömhett för svenska truper». I Rostock fann han sig äfven väl och prisar dess välvilliga invånare. Om Gadebusch får man veta, att där »låg en sväns Konung begrafven och utan för staden har sten bäcken med 8,000 man slagits med 24,000 man Öster Rikar och dett har varit en stor Bataliga och sten Bäcken vant platzen».

Emellertid skulle de jämförelsevis lugna tiderna med deras marscher, garnisonstjänstgöring och exercis taga en ände. Frankrike hade genom det stora dubbelslaget vid Jena och Auerstädt d. 14. oktober 1806 i grund slagit Preussens härar, och krigslågan spred sig nu snabbt åt norr upp till det lauenburgska landet, där en mindre, svensk kår om 2 bataljoner lifgrenadierer, 4 skvadroner Smålands dragoner oeh ett batteri stod detascherad. Det är bekant, huru Gustaf IV Adolf försummade att snabbt draga dessa trupper tillbaka till Pommern, och huru kårens befälhafvare, generallöjtnanten v. Morian, förvärrade hans misstag genom att allt för länge dröja med deras anbefallta inskeppning och afsegling. Sedan v. Morian under den 2. november samlat sina trupper vid Ratzeburg och erhållit kunskap att tillräckliga transportmedel icke kunde fås i Wismar, där han först tänkt inskeppa sig, uppbröt han den 3. november på morgonen mot det vida närmare belägna Lübeck, dit afståndet ej uppgick till mera än omkring 2 ½ mil. Hvarje ögonblick var nu dyrbart, och genom sitt talrika rytteri skulle von Morian i tid kunnat satt sig i besittning af och låtit iordningställa nödigt antal fartyg till truppernas öfverförande. Men han använde ej sitt kavalleri, och tiden förspillde han genom besynnerliga krokmarscher, afsedda att »föra på villospår en fiende, som han alls icke viste, hvar han fans, och hvars marschriktning och afsikter han lika litet kände». Framkommen till Lübeck, fattade han därjämte det olyckliga beslutet att låta inskeppningen försiggå därstädes, i stället för att låta trupperna nedmarschera till det blott 2 mil därifrån belägna Travemünde, Lübecks uthamn. Och härmed lämna vi ordet åt Rudberg att berätta, huru händelserna tedde sig för hans ögon.[1]

* *
*

[1] För att underlätta läsningen har meddelaren försett Rudbergs anteckningar med skiljetecken, hvarjämte några smärre uteslutningar blifvit gjorda.

»Tidigett om morgonen den 3de gingo vij der ifrån [Ratzeburg] 3 Mill till staden Lybeck, stunderligen osäkra för fiandens anträfande. Utan för staden vid Lybeck voro vij en god stund för sinkade, under vilken Ladning commenderades i tanka att med våld Bryta os in utij staden. Men sluterligen vard dett uplåtitt, och vij Marcherade der in och måste åter en god stund för bida och Liga på gatan, och under dett så iordes dett anstallt om inqvartterning för os, och vij träfvade skäligen goda qvarter, men villade eij med någon säkerhett öfver naten, och der sates gennarstt utt fälttvakter. Om morgonen den 4de hördes ingen ting af i förstone, utan endarstt dett Commenderades några man till skepens af Lastande, som vij skulle Resa på till stralsund. Vid midags tiden com dett ordres, att vij skulle alla gå om bord, och så gingo vij gernarstt ned till stranden, der skepen Lågo, men der hastade dock inte. Hella dagen gek förbij, och om aftonen så gingo vij om bord, men Lågo likwäll stilla till den 5te.» Denna dag började skeppen att varpa sig ned för floden mot Travemünde, men storm och regn hindrade, så att de vid qvällens inbrott blott voro hunna halfvägs. Den 5. »om morgonen kom prögseren utij Lybeck med en hell arme, och fransosen var kortt efter dem, ock om naten så Hördes många Canoner och skott Runtt omkring os. Naten emelan den 6te och 7de då tog fransosen in Lybeck, och då var vij undefärd 1 Mill der ifrån, och börgade vij Redan att se vår före stående olyka, och kom os nog büter i sikte om morgonen den 7de, då var Redan en dell af våra Cammerater blott stälta utij Krigs Lågorna. Den 7de om morgonen så togade vij åstad, men tro vår ovän för sinkade inte sig sitt behändiga till fälle. Vij viste så ledes inte ordett af, för än att Canon Kulorna börgade springa i bland skepena, och då var vij alla förlorade genom 3ne Canone skott. Här var nu ingen ting vidare att göra utan blott Räda Lifvett, ty Måste vij gernarstt Lemna os öfver vundna med 3ne apäler. Här kom då gernarstt en slup med franska soldater, som stego på skepett, till des vij blefvo Land stegna, var med icke drögdes, och fransoserna voro som biörnar och vargar emott os till att Likna. Vem undrar om inte de flästas hiertan icke blöde vid åskådanett af detta spetakel! Vij sågo os då kring värvade af fianden, vars utt seande eij för deras Manerlighett eij dett Minsta för skräkte os, men att nu så blotade stå bland dese tyraner dett var oliderligett, och detta skede 1 Mill nara trafva mynde vid en skogs bake. Emott aftonen så togade vij från detta olykerliga ställe, och gingo så till bakars till Lybäk igen. Med vilken för skräkelse skådar man icke här de för ändringar utan för staden! Der fingo vij forstt se en stoor mengd med döda mänsko kropar, den ene öfver den andra, och straxtt der efter möte os flere tyraner, som gernarstt angrepo os med våld för att från Röfva os allt vad som hos os var qvar och utij behåld, och så togo de ifrån os våra kapor, som var os så omisterliga i anseande till den träfande olykan. Men att för fäkta vår sak var os aldels omögerligett, ty mörkrett var då Redan för handen, och vilken som

inte ville bifalla deras mordiska vilga, så var svärdett gernarstt färdigett. Så väll inom som utom stadens portar Kunde man knapastt komma fram för döda mänsko kropar och kreatur och andra krigs Rustnings persedlar. Enterligen blefvo vij indref [illegible]en kyrka. Utij detta vårtt usla till stånd fluto våra ögon af [illegible] öfver för lusten af den för Lorade sälbeten, och vij Lade os då änter ligen neder på bara stenarna. Man lemnar med vad hierte Lag vij villade öfver den naten! Utij största usel hett vistades vij der utij 2 1/2 dag, enan vij bekommo dett Ringaste till Lifs upe hälle, och sedan fingo vij en mark bröd, och en bitt färstt kiött, som sedan dagerligen var vår vanerliga spis. Under Många olika Rykten vistades vij der till den 13de j samma Månad, och den 10de så Paroderade vij för den så kalande prins Bernadorff, och en dell sade, att dett var bonaparts Broder, Men somliga sade, att dett var inte anatt än en Generall, som han hade gifvitt den titelen, som snaras är troandes.» Den 13. marscherade trupperna därifrån, djupt nedslagne, då de »inte veste varthän dett skulle ländа». Marschen gick öfver Ratzeburg, Mölln och Boitzenburg till Dömitz, dit de anlände den 18. november, och hvarest de fingo hvila öfver en dag. Den 20. fortsattes marschen in på preussiskt område genom städerna Lenzen, Perleberg, Wilsnack »till en Liten stad ved na[illegible]n Dritz» (Kvritz?), där de inträffade den 24., »och under hella tiden var ett g[illegible]ska ohygeligett väder och vägelag». Följande morgon bar det åter af. Under dessa dagar var det som det kunde med födan, dock sluppo trupperna ligga ute om nätterna. I regeln inkvarterades de uti kyrkorna, genom hvilken åtgärd äfven bevakningen underlättades, eller också lades de uti fähusen. Man kan förstå, huru soldaterna, utan kappor, genomvåta, trötta af marscher och hungriga, skulle frysa i de fuktiga och kalla stenkyrkorna, och Rudberg omtalar också som ett särskildt angenämt minne, huru de en afton i den lilla staden »Wagnis» fingo torka sina våta kläder. Emellertid tyckas fångarne fått klart för sig, att marschen gällde fästningen Spandau, och i samma mån som de närmade sig denna fästning, började nu bland manskapet sprida sig en glad förhoppning om att från Spandau få återvända till Stralsund. Hvad grunden var till denna tanke, är svårt att förstå. Måhända berodde det på en oredig uppfattning af att de anländt in uti preussiska konungens land, och att denne, som en bundsförvant till svenske konungen, skulle sända dem hem. Anlända till Spandau den 27. märkte de snart sitt misstag, »ty vår fiandes mening var heltt anor Lunda. Vij blefvo enterligen in drefne utij skälfva fästningen, varestt vij en god stund blefvo ståande på borggården, och vartt Lick väll icke Rum för os funitt, varestt vij kunde öfver naten villa, utan Blefvo sluterligen utt drefvne, och måste blifva Ligande under bara himmelen öfver naten utan Ringaste Lifs upe hälle. Man kan väll föreställa sig huru dryg och bekymer sam denna naten vartt för os ty [illegible] den svårigheten af natens kiöld och ohygeli[illegible]bergs anteckningar med skiljet[illegible] efven en svår tidning, s[illegible]lutningar blifvit gjorda.

stakatt en 64 Mills Mars Ruta . . . Den 28de om morgonen gingo vij der ifrån, och var då vägen banad allt ått frankrike, och gingo så den dagen 3 Mill till en stor och ansenerlig stad vid namn Port-[illegible], [illegible]dam], och der var upfyltt med fransoser, och vij gingo Br[illegible]e igenom, och i för staden var prägtiga Caserner och der villade vij öfver natten Men huru Rolig vilan blef der, dett kan var och en tänka, då vij utij 2ne dagar har varitt i för lustt på födan, och då utt sikten för framtiden [var] ganska svår och bedröfvelig. Den 29de om morgonen gingo vij der ifrån 5 Mill till en stad ved namn Treumbretsen [Treuenbriezen], varestt os veder fors den nåden att villa öfver en dag dock Med usel till gång på födan, och den 1sta Desember gingo vij der ifrån 4 mill till den store och namkuniga staden Witenborg, som var väll befästad, och varestt Relegions Läraren docktor Luterus var föd, och börgande sett första Lärande om Guds ords uttspridande. Men vij kommo Lik väl inte in om aftonen utan måste villa utij ett tegell skull öfver naten, och den 2de gingo vij der ifrån, och gingo då i genom staden, och på den andra sidan var en Lång bro öfver den så kallande elb strömen, vilken vij öfver gingo, och gingo så 4 Mill till en mindre stad ved namn Dyhllen [Düben]. Väta och uselt väge Lag öfver fö[illegible]os dagerligen och ett uselt färde stall blef vårtt herberge öfver naten. Utij Lika svår belägenhett gingo vij der ifrån den 3de 4 Mill till en stad ved namn Lepzig, och der vartt vårtt qvarter utij kyrkan, men vij bekommo Lik väll god och fulkomlig spis. Denna stad gafs os ganska Lite till fåle att betrakta, men att han var till Rymden ganska stor och till öfverigett utt seande ganska Rik och prägtig, dett kunde man ögon skenligen se. Vij måste dock om morgonen den 4de öfver gifva dese Rike väll giörare. Vij gingo så åstad och vid pas 1 Mill der ifrån träfvade vij stälett, varestt sverges store Konung Gustaf adolf den 2dre har blifvitt jhäll slagen af saxarna, och der ved var uprestt en mines stod och straxt der vid var belägen en Liten stad ved namn Lytz varestt vij deräkte gingo j genom och sedan 2 1/2 Mill till en anor stad ved namn visenfeltt [Weissenfels], som efven de gamle svänskar har hafvitt sitt till håll. Kyrkan blef der efven vårtt herberge öfver naten, och den 5te om morgonen gingo vij der ifrån 4 Mill till en stad ved namn Naiuenborg [Naumburg], varestt vij bekommo ny betäkning, som os ej mykett gangnade. 2ne kyrkor blef vårtt herberge öfver naten. Den 6te gingo vij der ifrån 4 Mill till staden Porsdam, och ved midags tiden gingo vij öfver stälett, varestt den starka batalian har varitt emellan Prögsen och fransosen [Auerstädt], och när vij kommo fram till staden, vartt vårtt Natt Läger utij en ganska stor och prägtig kyrka, men var des utom dett slemaste qvarter i hella saxen. Dett var väll ingen brestt på födan, men hon var dock tienerlig för kreatur och inte för mäniskor, och så ledes måste vij så hungriga der ifrån den 7de och gingo så 4 Mill till en gan- till den [illegible]aker stad i saxen ved namn Erfortt. I vår svaga omögerligett, ty mörkrett [illegible]vår [illegible] goda qvarter, och efven för und os

villa öfver en dag till att nogott torka och up lappa våra kläder, men Lik väll Måste altt sådantt ske utij kyrkan, och detta ordnings fulla qvarter måste vij öfver gifva den 9de och gingo der ifrån 2 1/2 mil till staden Goda.» Den 10. fortsattes marschen öfver Eisenach, och anlände trupperna den 13. december till Fulda »varestt ine vånarena voro Merndels Cartoliker, och så Ledes obarmhärtiga, och vilken som inte hade Lite päningar att gälpa sig med, så fik han Lida stor bristt på födan». Den 15. uppbröto de på nytt och tågade under närmaste dagarne öfver Hanau till Frankfurt am Main, dit de anlände den 18. Följande morgon fortsattes marschen »till franska gränsen och fästningen Maientz, som Liger ved den så kallande stora Renströmen, som vij och efven der öfver gingo på en stor bro heller Bryga, och så fortt vij kommo öfver och in upå franska sidan, så vartt vij alla viseterade och under sökta, om vij hade något olofverligett att föra, och sluterligen voro vij in qvarterade utij stallar men utan spesning, om vij inte hade några peningar skälfva, för der ficks inte anat än för Contanter för frans sosen han Har ingen Miskundsam hett med sig, och der Lågo vij till den 22dre.» Denna dag fortsattes marschen ned åt Pfalz öfver Worms, Kaiserslautern och Zweibrücken till Saarbrücken, dit trupperna anlände den 26. Färden gick sedan öfver »Cäls sabo» [S:t Avold] och Courcelles-Chaussy till Metz den 29. Denna stad var »den andra staden utij rätta frankrike, och der villade vij öfver till den 1 Januarij 1807, och der skildes våra offiserare vijd os och for till en annor stad, som hett Långved» [Longvy]. Manskapet åter marscherade sistnämnde dag vesterut mot Verdun, dit de anlände den 3., böjde så af mot norr och gingo öfver Mouzon till *Sedan*, där de inträffade den 5 och »varest vij trode att säkert vårtt vistande skule blifva men vij hade ändå 1/2 Mill qvar till en semere stad, och utij sedang fingo vij qvarter utij stallar efter vanerlig heten och Cassernerna voro up fylda med prögesiska fångar, och der villade vij öfver naten till den 6te om morgonen, då vij gingo der ifrån 1/2 mill till en stad ved namn Donchryd [*Donchery*], varestt vårtt vistande var ifrån den 6te Januarij 1807 och sedan till den 4. oktober.» Sistnämnda dag bröto de åter upp och marscherade öfver Mézières och Charleville till *Rocroy* (invid belgiska gränsen), dit de anlände den 8. i samma månad.

Under vistelsen i Rocroy renskref Rudberg sina anteckningar med mycken omsorg. Om sina intryck af land och folk gör han äfven en kort sammanfattning. Han förundrar sig öfver att trots de stora förstärkningar till franska armén, hvilka svenska trupperna oupphörligen mött under sin nedmarsch till Frankrike, det ändock fanns några »manspärsoner» kvar i detta land. Men att där likväl rådde brist på sådana, syntes däraf, säger han, att åkerbruket delvis var nedlagdt, så att »en mykenhett åker . . . eij brukas eller besås, annars efter utseande en ganska god iordmon». Från färden genom Pfalz antecknar han, att alla höjder voro planterade med vin och vägarna »till en oförliknelig myckenhett» kantade med äpple

och päronträd på samma sätt »som utij Svärgett med pilträd.» Vägarna voro dessutom »uti skäligen god ordning altid grusade med bystad sten». Rörande byggnaderna anmärker han, att i stället för att tyskarne bygga husen på längden, söka fransmännen vinna utrymme genom att öka deras bredd. Byggnadsmaterialet föreföll honom äfven säreget nog, i det att därtill användes en stenart, som kunde beredas genom såg eller yxa. På kyrkor var i Frankrike ingen brist, hvarje by hade sin, men katolikerna kunde han ej rätt fördraga. Han finner deras gudstjänst uppfylld med »stolliga» ceremonier och hos folket nog mycken obarmhärtighet.

Vetgirig, som Rudberg var, började han äfven att göra små studier i franska språket, och i slutet af anteckningsboken har han upprättat en liten ordbok, upptagande namnen på vanligaste lifsförnödenheter och klädespersedlar, frågor om väg o. d. I bland äro dessa anteckningar målande nog. Då han t. ex. öfversätter *där* med Pur vo (pour vous), tycker man sig se bevakningen utdela den sparsamma provianten.

Ifrån maj 1808 och till den 1. december 1809 är en lucka. Enligt den dagbok, lifgrenadieren Sven Pil vid samma regemente (Vikbolands kompani) 1837 utgaf, vet man, att svenska fångar användes vid arbetet på Napoleonskanalen, och måhända har äfven Rudberg däruti deltagit. När han på nytt fattar pennan, är det för att anteckna hemfärden.

Som bekant hade svenska regeringen efter konung Gustaf IV Adolfs fall trädt i förbindelse med Napoleon. Frampå sommaren blef i Stockholm tal om utväxling af fångar. Om denna fråga finnes åtskilliga upplysningar i v. Engeströmska brefsamlingen i Kongl. Biblioteket.

General Tibell, som af vissa personliga skäl önskade få afresa till Frankrike, under hvars fanor han med sådan ära kämpat, hade hoppats att få afgå dit med underrättelsen om Karl XIII:s uppstigande på tronen. Detta hopp gick emellertid ej i fullbordan. Då han nu i september 1809 fick veta, att fråga uppstått om utväxling af fångar, begärde han ifrigt hos kanslipresidenten v. Engeström att få uppdraget att styra härmed, så mycket mera som »denna fonction där aldrig bestyres genom ambassaderne utan genom serskilte dertill Commenderade militärer», och han erbjöd sig att afstå ej blott från reseersättning utan äfven från traktamente, blott han fick fara. Hans önskan blef bifallen, och den 24. oktober anlände han till Paris. Följande dag begärde han företräde hos krigsministern för att framställa frågan om fångarne, och sedan krigsministern inhämtat kejsarens vilja, kunde Tibell redan d. 28. oktober under hand meddela von Engeström, att kejsaren beslutat, »det alla svenska krigsfångar få imediatement återgå till Sverige». Det dröjde dock någon tid, innan ärendet hunnit att i laga ordning från respektive byråar expedieras, men Tibell var med tanke på vinterns annalkande, som försvårade marschen, outtröttlig att påskynda saken. Den 20. november kunde han emellertid meddela, att »Nu äro alla

krigsfångarna officielt fria och i rörelse till Wesel, där de skola för svensk räkning mottagas». Han nämner den lyckliga utgången med en viss självkänsla, i det han säger, att hans stöflar »blifvit joliment arrangerade genom de många kryssningar jag fått göra från den ena Bureaun till den andra; men också äro alla förundrade, at sakerne redan äro i full rörelse.» »Preusiske krigsfångarne låg här i 6 månader, sedan kejsaren beslutat deras hemsändande.» Därmed slutade dock icke Tibell sin verksamhet, utan lyckades han än vidare utverka, att underhållet för deras hemfärd till Wismar, som svenska staten skulle ersätta, i stället skulle bestridas »af de conqueterade länderne eller bundsstaterne, som de genomtåga», samt att fångarne blefvo beklädde »bättre än alla andra magters».

Uppbrottet till hemfärden ägde för Rudbergs afdelning rum den 1. december 1809 från S:t Quentin, och marscherade trupperna i 3 kolonner, en dag mellan hvarje kolonn. Färden hem blef ej så ansträngande som nedmarschen, ty rastedagar gåfvos ej sällan. Hemresan anträddes öfver La Fere, Laon, Vervins, Avesnes, Maubeuge till Charleroi i Belgien och därifrån utför Mosel till »Algies» (= à Liege = Lüttich), Maastricht och Venlo, där bröto de af åt nordost till Geldern, öfvergingo Rhen vid Wesel och fortsatte åt öster och nordost öfver Dorsten, Münster och Bielefeld till Minden, hvarest de rastade nyårsaftonen. Den 1. januari 1810 anträddes färden utför Weser till Nienburg, hvarifrån kosan öfver Walsrode och Lüneburgerheden ställdes till Hamburg, där trupperna inträffade den 9. och 10. januari. Nu tyckte de sig så godt som hemma och gingo på kända vägar öfver Mölln och Gadebusch till Wismar, dit de ankommo den 14. januari.

Under Rudbergs bortovaro från fäderneslandet hade krig med Ryssland utbrutit, och med anledning däraf hade den rote, för hvilken Rudberg tjänade, på nytt fått rekrytera. Den nyskrifne soldaten erhöll emellertid efter krigets slut, i februari 1810, afsked på egen begäran. Då Rudberg på sommaren 1810 återkom till fäderneslandet, fann han sitt gamla nummer vakant och inskrefs åter på detsamma den 4. september. Sedan tjänade han kronan ytterligare i 14 år, till dess han i juli 1824, 42 år gammal, för sjuklighet måste taga afsked. Han blef då torpare vid Kungs Norrby och afled den 16. januari 1858.

Släktens militära traditioner ha ej med honom dött ut. Väl blef ingen af hans söner knekt, men dottern gifte sig med en grenadier, och sonsonen, distinktionskorpralen Karl Reinhold Rudberg, tjänar sedan 25 år tillbaka vid 1. Lifgrenadierregementet. Hans systrar äro båda gifta med lifgrenadierer, och äro alla dessa krigsmän bosatta inom samma trakt af Östergötland, där Peter Hercules en gång bodde. Lars Rudbergs gamla »Annotatsions Bok» bevaras med pietet af hans efterkommande. Det vore önskligt, att fädernas minnen allmänt hölles i sådan helgd inom svenska familjer.

T. J. P.

Mühlenfels hos Karl XII i Smorgonie.

När Karl den tolfte i juni 1708 bröt upp från kvarteren i näjden af Smorgonie och Radoszkovice, där han dröjt under nära 4 månader, slog han in i en ostlig hufvudriktning i stället för den genom Polen följda nordostliga. Det är väl denna omständighet i främsta rummet, som ledt prof. Ernst Carlson till gissningen, att planen att i Rysslands inre uppsöka och krossa tsaren först i Smorgonie vunnit insteg hos konungen.[1] Såsom styrkande troligheten häraf anför prof. C. de missnöjda röster, som här nådde Karl XII från det moskovitiska väldets inre, och bland dessa röster nämner han särskildt ett i denna tidskrift för någon tid sedan offentliggjordt betänkande (se årg. 1888, s. 275 f.), i hvilket missnöjet med tsaren och utsikten att störta honom betonas. Är nu detta betänkande författadt af den ryske öfverlöparen Mühlenfels, hvilket prof. C. håller för »ganska sannolikt», och kan det vara afgifvet i febr.-mars 1708?

Om Mühlenfels, som var brigadier i rysk tjänst, äro de samtida svenska källorna ganska knapphändiga. De meddela, att han efter ryssarnes misslyckade anfall på Grodno, jan. nämda år, måste genom flykt till svenska lägret undandraga sig tsarens vrede; hos svenskarne skall han mest hafva vistats hos Rehnsköld samt ofta hafva sammanträffat med konungen, hvilken han meddelat åtskilliga upplysningar om tsarens förhållanden; så snart läglighet gafs, lämnade han emellertid lägret, antagligen på resa väster ut. — Nu kunde man redan finna det något oväntadt, att en soldat, som veterligen aldrig nyttjast annat än i militära uppdrag och för öfrigt ej synes hafva intagit någon betydande ställning, ägt den rätt goda kännedom af den europeiska politikens läge, som betänkandets författare förråder. Men gifvetvis osannolikt är det, att Mühlenfels som blott på genomresa dröjde i lägret skulle talat om svenskarne såsom själf en af svenska sidan, d. v. s. i första person (»göra *oss* en god tjänst» — —; »hålla *oss* ryggen fri» — — H. T. 1888, s. 276). Och de grundade tvifvel, som man sålunda kan hysa beträffande hans författareskap, stärkas till visshet, när man söker fastställa tiden för betänkandets afgifvande.

Där finnes åtskilligt, som antyder, att denna måste varit tidigare än på vårsidan 1708. Så särskildt orden i början: »om H. K. M. af Sverige rätt snart ville vända sina segerrika vapen mot Ryssland» — —, hvilka peka på något tillfälle före aug. 1707, därest man ej menar, att Karl vid uppbrottet ur Sachsen tänkte helt fred-

[1] Se Nordisk Tidskrift 1889, s. 365—91, »Karl XII:s ryska fälttågsplan 1707—09».

ligt vanka hemåt Östersjöprovinserna. Men då detta möjligen kan ifrågasättas, så kräfvas starkare bevis, och sådana finnas. Mot aktstyckets slut (s. 278) talas om tsarens möderne-släkt Narychkin: — — »Lef Kirillovitz Narisken, som var den störste bland dem, har redan förlidet år dött». Lef Kirilovitj, välbekant från tsar Peters tidigare regeringsår, afled — enligt en uppgift som jag ej har anledning betvifla (se Sbornik Russk. Istoritjeskago Obstjestva LXII, s. 55) — den 28 jan. 1705. Alltså kan betänkandet icke vara affattadt senare än vid slutet af 1706. Och då har naturligtvis ej heller Mühlenfels varit dess upphofsman.

Men om man sålunda får frånkänna Mühlenfels denna författarära och hvad däraf kunde följt, så lär man dock ej mäkta förneka, att hans besök i svenska lägret öfvat ett visst inflytande på de följande åtgärderna. Emellertid är jag böjd att se andra frukter af detta inflytande än dem prof. C., särskildt med stöd af Gyllenkroks berättelse, framhäft. Adlerfeldt meddelar nämligen, att M. »informa exactement Sa Majesté des desseins du Czar, de l'état de l'Armée Russe et de la route qu'elle tenoit. Ces nouvelles engagerent Sa Majesté de faire étendre l'Armée — — — jusqu'à la Ville de Wilna, qui — — — fut obligée de livrer dans une seule semaine trente mille livres de pain, trente mille livres de viande, deux cents tonneaux de Biere» o. s. v. (Histoire Militaire de Charles XII, Paris 1741, III s. 115). Sammanställer man denna berättelse med hvad för öfrigt är bekant om det ifriga samlandet af lifsmedel i denna nejd samt med befallningarna i lika syfte till Lewenhaupt, så synes det otvifvelaktigt, att Mühlenfels särskildt bragt underrättelse om tsarens afsikt att genom brist utmatta sin fiende samt att just detta budskap förmått Karl till de omfattande förberedelserna. Men har detta förhållit sig så, så lär man ej heller kunna påstå, att den svenske konungen blindvis och tanklöst slagit in på marschen mot det inre Ryssland.

C. H. H.

Hans Järtas tankar om föreningen mellan Sverige och Norge 1814.

Bland de Wirsénska papperen i riksarkivet har anträffats en af Hans Järta egenhändigt uppsatt promemoria angående föreningen mellan Sverige och Norge. Nedskrifvandet har, såsom innehållet angifver, skett mellan den 14 aug. och den 4 nov. 1814. Innehållet är visserligen icke okändt förut. *Forssell* har i sin teckning af Järta (Valda skrifter af H. Järta I) redan 1882 offentliggjort den kanske intressantaste delen af detsamma. Början och slutet ha numera

endast historiskt intresse och kunna ju framkalla erinringar af hvarjehanda slag, men då reflexionerna äro nedskrifna under det omedelbara intrycket af händelserna den 14 augusti, ehuru utan fullständig kännedom af hvad som förelupit, af vårt lands kanske största statsmannasnille den tiden, kan ju detta rättfärdiga ett publicerande af aktstycket i sin helhet.

* * *

P. M.

Den första fråga, som vid bestämmandet af Norges framtida statsform förekommer, är denna:

Skall Norge utgöra en ifrån Sverige särskild, därmed endast under samma regents styrelse förbunden stat, eller skall det förenas med Sverige till en enda utvidgad stat och följaktligen däruti ingå såsom en beståndsdel?

Denna fråga bör först undersökas efter rättsgrunder.

Fjärde artikeln uti Kielska fredstraktaten stadgar, att de däruti uppräknade stift och landskap m. m., innefattande hela konungariket Norge, »appartiendront désormais en toute propriété et souveraineté à Sa Majesté le roi de Suède et formeront un royaume, réuni á celui de la Suède». Jag skall längre fram yttra mig om den nuvarande giltigheten af Kielska traktaten. Här vill jag emellertid anmärka att, ehuru de därutur anförda orden icke äro fullkomligen och lika bestämda i 7:de art. om Pommerns inkorporerande med konungariket Danmark, utvisa de likväl, att Norge, under bibehållen benämning af konungarike, skall *förenas* och således icke blott vara federatift förbundet med konungariket Sverige. Men en sådan *förening*, hvars form icke är redan föreskrifven, måste för att äga ett varaktigt bestånd, hvilket traktaten åsyftar, göras så innerlig, som det är möjligt. Traktaten *medgifver* således begge rikenas förening medelst sammansmältning till *en* stat. Då freden i Kiel slöts, var Norges statsförfattning oinskränkt monarkisk. Dess invånare hade inga politiska, men blott individuella rättigheter, bestämda genom civillagar, hvilkas bestånd berodde af konungens godtycko. Det enda, som dem i traktaten förbehölls, var att bibehålla dessa lagar, rättigheter och friheter, sådana de då voro gällande. Detta kan stå tillsammans med Sveriges och Norges verkliga förening under en gemensam statsform.

Innan danske tronföljaren prins Kristian Fredrik utropat sig för Norges regent, och då ännu intet hinder för Norges öfverlämnande till Sverige borde förmodas, utfärdade Kongl. Maj:t den 8 febr. 1814 en proklamation till Norges invånare, hvilken likväl ej var kontrasignerad och följaktligen icke kan anses som en kungl. svensk regeringsakt, utan blott som ett vedermäle af konungens personliga ädla och liberala tänkesätt. I denna proklamation förklarades, att den af Kongl. Maj:t i nåder utnämnde generalguvernören i Norge skulle påkalla de mest ansedda norske mäns insikter för att NB. till *Kongl.*

Maj:ts höga pröfning och stadfästelse förelägga *förslaget* till en statsförfattning, lämpad efter norska folkets behof och sådan, att den kunde trygga dess sällhet. Konungen utlofvade emellertid i förväg, att denna statsförfattning skulle hvila på de tvenne skönaste rättigheter, som tillhöra ett tappert och ädelt folk (men som då icke ännu i verkligheten tillhörde eller under sekler varit förunnade det norska), dem att yttra sig genom sina fullmäktige och beskatta sig själft.

Emellertid bereddes och utbrast i Norge en rebellion — jag kan, då jag uppehåller mig vid denna tidpunkt, icke gifva något annat namn än detta åt en dansk ståthållares och tronarfvings, åt danska ämbetsmäns och åt ett under danska kongeloven böjdt folks vägranden att lyda konungens i Danmark befallningar. Denna rebellion hindrade verkställigheten af Kielska fredstraktaten. Norska folket, som antingen verksamt deltog i densamma eller tålde den, som svor att upprätthålla Norges sjelfständighet, som utvalde ledamöter till en af hufvudrebellen sammankallad riksdag, som tog vapen emot Sverige o. s. v. — detta folk förverkade härigenom alla de rättigheter och fördelar, hvilka voro det uti Kielska traktaten förbehållna och i Kongl. Maj:ts proklamation utlofvade.

H. K. H. kronprinsen af Sverige var under detta med större delen af svenska arméen frånvarande. Vid första underrättelsen om prins Kristians *uppror* — så kallades det då med rätta — skref H. K. H. ifrån Lüttich tvenne enskilda bref till H. E. herr fältmarskalken m. m. grefve von Essen, det ena af den 10 och det andra af den 21 mars. Dessa bref, som blifvit genom trycket kungjorda, innefatta hvad H. K. H., efter sin dåvarande kännedom af sakernas ställning i Norge, ansåg H. E. herr fältmarskalken böra låta norrmännen hoppas eller frukta. De äga hvarken den yttre formen eller den inre egenskapen af offentliga akter. Det förra innehåller yttranden om Kongl. Maj:ts ädelmodiga och milda afsikter emot norska folket, men icke bestämda förbindande löften, på konungens befallning och å dess höga vägnar afgifna. Skulle någon norrman vilja såsom sådana anse dessa H. K. H. kronprinsens yttranden, bör han äfven underkasta sig och sina medborgare den behandling, hvarmed under förutsättning af sedermera verkligen inträffade förhållanden det senare brefvet hotar.

Vid en så kallad riksdag på Eidsvolds jernverk antogo föregifna norska folkets representanter en grundlag och utropade prins Kristian Fredrik till Norges konung. Varningar af de med Sverige allierade makterna och synbart stränga befallningar af konungen i Danmark förmådde icke att bringa prins Kristian och norska folket till undergifvenhet. Svenska vapen måste användas för att göra Sveriges i fredstraktaten bestämda rätt gällande, för att tvinga danske tronföljaren och norska folket att lyda hvad Danmarks och Norges enväldiga konung befallt, hvad han måst befalla för att frälsa sin monarki från upplösning. Nu utfärdade H. M. konungen af Sverige en af dess tjänstförrättande hofkansler kontrasignerad proklamation, af den 10 sistl. juli, hvaruti förklarades, »att H. K. H. kronprinsen, så snart han inträdt inom gränsen af

konungens nya stater, skulle uti Kongl. Maj:ts namn och med dess konungsliga myndighet sammankalla ständer af norska folket, hvilka, sedan de genom deras medborgares fria val blifvit behörigen befullmäktigade, skulle äga fullkomlig rättighet att sins emellan öfverlägga om en grundlag, till beredande af landets framtida väl, *och att framställa den till Kongl. Maj:ts höga pröfning.* Kongl. Maj:t försäkrade vidare norska folket om bibehållande af dess förra fri- och rättigheter; men förklarade den af prins Kristian sammankallade riksförsamlingen för lagstridig och förnärmande alla lagliga regeringars och själfva norska folkets rättigheter, samt alla under denna församlings namn utgångna handlingar och beslut för ogiltiga, utan kraft och förbindelse, förbjudande uttryckligen enhvar af Kongl. Maj:ts norska undersåtar att dem på något sätt hörsamma och efterlefva m. m.

H. K. H. kronprinsen förde svenska arméen öfver norska gränsen. Ifrån högkvarteret Vestgård utfärdade han den 5 sistl. aug. en proklamation endast till Norges krigsmän, hvilken innehöll löften och försäkringar till dem, men icke något om Norges framtida styrelse.

Svenska arméen framgick nästan obehindrad till Glommen. Prins Kristian, bragt i nödvändighet att lämna en hufvudbatalj, begärde stillestånd. Det beviljades honom, och tvenne konventioner afslötos den 14 aug., den ena emellan H. M. konungen af Sverige och norska regeringen, den andra emellan svenska och norska trupperna, begge ratificerade af H. K. H. Sveriges kronprins och af prins Kristian Fredrik. — Rebellionen förvandlades härigenom till krig, en norsk regering erkändes, prins Kristian Fredrik, såsom denna regerings hufvud, tilläts att underhandla med Sveriges konung, honom beviljades att sammankalla norska rikets ständer, på det sätt, som i den nuvarande konstitutionen vore föreskrifvet, och härigenom medgafs denna konstitutions äfvensom ständernas lagliga tillvarelse.

Berörda konventioner upphäfva således, genom deras blotta form, Kielska traktaten och alla föregående därpå grundade föreskrifter och förklaringar. Konungen af Danmark, som icke velat eller icke förmått uppfylla hufvudvillkoret i denna traktat, Norges öfverlämnande till Sverige, hade härigenom redan förut gjort sig förlustig alla anspråk på de motsvarande fördelar, han i freden sig betingat. De jure har fredstillståndet emellan Sverige och Danmark sålunda upphört. De facto har inträdt ett numera af konungen i Sverige erkändt och af konungen i Danmark icke genom någon kraftig åtgärd hindradt krigstillstånd mellan Sverige och konungariket Norge.

Hvad följer ännu hittills häraf? Att norska folket, om det anses själfständigt, icke mera, än om det anses upproriskt, har att åberopa sig några rättigheter grundade på Kielska fredstraktaten eller på konungens och kronprinsens af Sverige löften, gifna under förutsättning af denna traktats helgd. Det kan, om det besegras, behandlas såsom en öfvervunnen fiende.

Men konventionen emellan konungen af Sverige och norska regeringen, hvilken tyckes innefatta fredspreliminärer, måste nödvändigt grunda sig på en hittills icke kungjord akt, som innefattar prins

Kristian Fredriks och norska regeringens medgifvande af Norges och Sveriges förening. Dennas form lärer komma att afgöras vid den riksdag, som prins Kristian Fredrik sammankallar, och hvarvid konungen af Sverige omedelbarligen handlar med norska ständerna genom sina kommissarier. Emellertid har konungen lofvat att antaga den konstitution, som blifvit uppsatt (redigée) af fullmäktige vid riksdagen i Eidsvold, att icke föreslå (proposer) däruti andra ändringar än de, som äro nödiga för begge rikenas förening, och att icke göra flera (n'en faire d'autres) utan gemensamt med ständerna. — Kongl. Maj:t har vidare förklarat att dess löften åt norska folket, äfvensom de, hvilka H. K. H. kronprinsen NB. *å Kongl. Maj:ts vägnar* gifvit, skola noggrant blifvit uppfyllda och af Kongl. Maj:t bekräftade till Norges ständer vid riksdagen.

Utan att känna den hemliga afhandling, som förmodligen ligger till grund för den kungjorda konventionen, kan man icke bedöma rätta vidden och kraften af ofvan anförda villkor. Emellertid må det anmärkas: att då Eidsvoldska grundlagen är ett sammanhängande helt och den bestämmer statsformen för Norge såsom ett självständigt konungarike, kan den icke, utan betydliga förändringar eller en nästan allmän omskapning, bibehållas såsom grundlag för Norge, förenadt med Sverige, äfven om denna förening skulle komma att bestå blott i gemensamhet af regent och icke i enhet af styrelse. Hvad beträffar de Kongl. Maj:ts och H. K. H. löften, som skola vid riksdagen bekräftas, måste därmed icke kunna förstås andra än de, som blifvit gifna under krigstillståndet: således endast de, hvilka innefattas i H. K. H. kronprinsens proklamation af den 5 aug. till Norges krigsmän och i de begge konventionerna af den 14 i samma månad. I alla fall är, såsom jag härofvan utredt, ingenting om Norges statsform bestämdt i de föregående kongl. proklamationerna. H. K. H. kronprinsens enskilda bref ifrån Lüttich till H. E. herr fältmarskalken grefve von Essen innefatta ej heller något därom och i öfrigt — jag upprepar det — inga bestämda löften högtidligen afgifna, såsom konventionen förutsätter, *på Kongl. Maj:ts vägnar.*

Det är sant, att Kongl. Maj:t förbehållit sig blott att *föreslå* de förändringar i Eidsvoldska konventionen, som äro nödiga för begge rikenas förening. Det är sant, att Kungl. Maj:t, utan annat förbehåll än detta, lofvat att antaga berörda konstitution. I följd häraf torde man i Norge vilja påstå, att Kongl. Maj:t i förväg medgifvit norska statens särskildhet och endast åsyftat dess federativa förening med Sverige. Men då krigstillståndet icke upphört utan blott hvilar, beror det af Kongl Maj:t att ytterligare förklara sina afsikter i berörda afseende. Vilja norska folkets representanter icke godkänna dem, äga de äfvensom Kongl. Maj:t rättighet att uppsäga stilleståndet.

Jag har visat, att utan hinder af någon laglig akt Norge kan införlifvas med Sverige. Bjuder då klokheten att detta sker? Och

i sådant fall, huru må det ske? Genom hvilka medel, under hvad form må föreningen sålunda verkställas?

Här, liksom vid de flesta stora politiska tillfällen, står det närvarande tidehvarfvets fordringar i strid med de kommandes. Norges första eröfrande — och därmed förstår jag icke blotta inkräktningen af land, utan äfven behärskandet af sinnen — ginge säkerligen lättare, om Kongl. Maj:t genast medgåfve norska folket en särskild statsförfattning. Men det är fruktansvärdt, att den ofullkomliga förening, den blotta federativa emellan Sverige och Norge, som härigenom bildades, icke i framtiden kunde äga bestånd. Den komme att innebära alltför många frön till sin upplösning. Och en sådan upplösning, hvartill norska och kankända äfven svenska faktioner ofelbart begagnade någon för Sverige kritisk tidpunkt, skulle först beredas genom stridigheter emellan bägge rikena och sedan fullbordas genom oroligheter inom dem, vådliga för bägges yttre och inre frihet.

Det är i naturens ordning att svagt förenade stater skola förr eller senare antingen söndras eller sammansmälta till likartade massor, begränsade endast af landens och folkslagens ursprungliga former. Särskilda omständigheter och en alldeles egen lokal hafva länge bibehållit den schweiziska statsfederationen, men den är omsider nära sin förvandling. Den tyskas första sammansättning är redan upplöst och de nya icke naturenligt bestämda statsmassorna måste åter upplösas och omformas. Den nordamerikanska är, oaktadt sin ungdom, redan så kraftlös, att den icke kunde bestå, om den vore omgifven af organiserade stater, att den, sin afskildhet ifrån sådana oaktadt, lärer innan kort söndra sig själf. Storbritanniska statens formation har i våra dagar blifvit fulländad genom Irlands verkliga förening med de ett sekel förut förenade England och Skottland. Alla nuvarande riken i Europa hafva likaledes, efter många och långvariga strider, tillkommit genom sammansmältning af aggregerade statsmolekyler.

Norges införlifvande med Sverige synes mig vara så mycket nödvändigare, som bägge dessa riken i en framtid möjligen kunde bestå såsom själfständiga stater, under egna af hvarandra oberoende styrelser. En svag förening af dem vore härigenom ännu svagare. Norge och Sverige äro skilda genom en naturlig gräns, deras folk genom många olika förhållanden.

Förutsättom att under en mild och liberal styrelse Norges åkerbruk, handel och näringar utvidgas; att det i följd häraf ökade norska folkets odling tilltager; att detta, af fjäll och haf försvarade folk vinner genom vanan vid frihet en sann och stadgad karakterskraft. Om då Sveriges och Norges konstitutionella, moraliska och ekonomiska förhållanden icke tidigt sammanflätas, hvad kan väl, efter något sekel eller kanhända förut, hindra norska folket att återbörja den kamp för själfständighet, som det nu försökt, och, oaktadt så många och så stora svårigheter, öfver all förväntan länge underhållit. Det befunne sig icke då, såsom nu, i armod och nöd; det skakades icke blott af en tillfällig upprorsfeber utan lifvades af en jämn och sund frihetskänsla; dess företag leddes troligen af dugliga bepröfvade an-

förare, icke af äfventyrare utan förstånd, utan mod och utan erfarenhet. Hvilken utgång af striden må man under sådana förutsatta omständigheter vänta? — Och kanhända styrdes Sverige icke då af en hjälte, som förmådde sammanhålla och visste använda dess krafter; understöddes icke af mäktiga bundsförvanter, men slets inom sig af faktioner eller hade att försvara sig mot främmande fiender, hvilkas uppenbara angrepp eller hemliga ränker befrämjade Norges affall.

Sveriges och Norges folk, af ett gemensamt ursprung, äga till följd däraf betydliga likheter i språk och lynnen samt äfven i det hela och åldriga af lagsystem och styrelseordning. Men de äro ganska skiljaktiga i seder och tänkesätt, lagdetaljer, nyare styrelseformer, folkklassers sammansättning och betydenhet, idoghets föremål, verksamhetsriktning m. m. Dessa skiljaktigheter, som jag icke hinner vidare utreda, skola, om de bibehållas och med kraften af en statshvälfning ytterligare utvecklas, mäktigt verka till bägge folkens söndring, just därför att de i motsatta direktioner utgrena sig från en gemensam stam af hufvudförhållanden. Det torde vara lättare att under samma styrelse förbinda tvenne självständiga folk af särskilda ursprung och af alldeles skiljaktiga arter, än tvenne närsläktade, men likväl så olika, som det svenska och norska. Med folkslag förhåller det sig oftast som med sekter i religion och vetenskaper: de hata hvarandra i den mån de nalkas.

I anledning af en väsentlig skiljaktighet mellan svenska och norska folken vill jag här framställa några allmänna anmärkningar.

Hvarje stat, åtminstone af en viss vidd, styres under omedelbart eller medelbarligt inflytande af någon »aristokrati». Dennas art och beskaffenhet bestämmes af statens särskilda öden och läge. Det är lika omöjligt att köpmansaristokratien kan blifva den mäktiga i Österrike, som den ridderliga i England.

Den ännu icke fulländade revolutionsstriden i Europa är egentligen en kamp mellan aristokratier. Den adliga i Frankrike, äfvensom i de flesta andra södereuropeiska stater, hufvudsakligen förenad med den prästerliga, var af mångfaldiga orsaker i grund fördärfvad. Den måste falla, och då ingen Richelieu fanns, som på dess fall kunde med konungamaktens styrka uppresa en ämbetsmannahierarki, sökte *le tiers état* att intaga den fallandes ställe. Men denna folkklass var sammansatt af så skiljaktiga beståndsdelar, söndrad af så många olika intressen, att den, isolerad från tronen och i strid med de förra maktägande korporationerna, icke kunde, i en verksam egenskap, blifva nog mäktig att sammanhålla staten. Efter ett fruktlöst försök att under en republikansk statsform höja blotta talangerna till välde, inbröt anarkien eller pöbelaristokratien. Den förde till en militär regering, hvars hufvudman, med ett beräknadt eller fanatiskt hat till handeln, sökte bilda en ny ridderlig aristokrati af sina till en stor del oridderliga vapenbröder. Dessa råa, roflystna, oädla krigare kunde dock omöjligen utgöra en hederskår, hvilken äran skulle sammanbinda, hvilken i en monarkisk ordning skulle genom sitt anseende verka ömsom på regenter och ömsom på folket. Napoleons system föll med honom.

Slumpens nya vulkaniska sammangyttring af dettas och af alla de föregående fragmenter synes icke länge kunna bestå, och följaktligen icke heller den tron, som blifvit på en sådan grund i hast uppstaplad.

Sannolikt kommer franska revolutionsstriden att ännu en längre tid fortfara. Den har hittills icke sträckt sig till norden, men synes nu taga en riktning äfven dit.

I Sverige äro de särskilda aristokratiska ämnena så lyckligen blandade och deras krafter så bestämda till ömsesidig motvikt, att för denna stat i dess nuvarande skick någon revolution icke bör vara att befara. Men dess förhållanden, äfven i detta afseende, förändras betydligen genom föreningen med Norge.

Sveriges nästan oafbrutna krig under Gustaf Adolfs, Kristinas och Karl X:s regeringar upphöjde åter den af Gustaf I och Karl IX nedsatta adelsaristokratien. Den blef allrådande under Karl XI:s minderårighet. För att frälsa staten måste denne store konung bryta adelns välde. Detta lyckades honom därigenom, att han bildade en ämbetsmannamyndighet, som utgick från en oinskränkt konungamakt och däruti hade sitt stöd och sin föreningspunkt. Men denna konungamakt var ej hejdad. Karl XII:s långvariga, staten utarmande och under de sista nio åren olyckliga krig samt ännu mera hans bortovaro från fäderneslandet upplifvade adelsaristokratien, hvilken, då konungen föll utan att lämna efter sig manliga arfvingar, sökte åter tillvälla sig statens styrelse. Men Karl XI hade gifvit de tre ofrälse stånden af Sveriges representation en betydenhet, ett samband och en riktning, som nu motverkade och evigt skall motverka adelns försök till usurpation. Då uppkommo nya former af aristokrati, partier, hvilka stredo med hvarandra under de täta riksdagarna. Gustaf III bröt dem, och när sedermera adeln i förening med arméen ville begagna den förlägenhet, hvaruti han försatt sig genom ett olagligt och illa beredt krig, frälste han sig och staten genom det alltid verksamma medlet af konungamaktens utvidgande. Denna makt och det däraf beroende ämbetsmannaväldet öfverspändes ända till förtryck under Gustaf Adolfs regering. Hans okloka och olyckliga krig störtade honom. En ny sakernas ordning uppkom, uti hvilken med bibehållande af statens grundformer särskilda myndigheter och inflytelser bevakas och återhållas af hvarandra. Under denna kontroll är ämbetsmannaaristokratien — af alla ofelbart den lindrigaste och mest naturenliga — nu rådande i Sverige.

I följd af omständigheter, hvilka det blefve för vidlyftigt att här utveckla, synas de europeiska staterna hädanefter hafva mest att befara af *penningeväldet*. Denna art af aristokrati, om den icke såsom i England af andra väldigheter begränsas, är onekligen den mest förtryckande och den som snarast och ohjälpligen förstör ett folk. Samfundsanda, självlyftning, seder och karakterssstyrka försvinna från den nation, hos hvilken penningen allena råder, hvars hela åtrå och verksamhet äro riktade på förvärfvandet däraf. Den makt och inflytelse, som förmögenhet, i synnerhet den rörliga, gifver, bör inskränkas till en negativ betydenhet. Den må *återhålla* annan aristo-

krati, men icke själf såsom sådan få verka. Ännu är penningeväldet i Sverige sålunda begränsadt. Adeln, militären, den civila ämbetsmannakåren, det lärda ståndet, ofrälse ståndspersoner, allmogen såsom riksstånd utgöra alla särskilda korporationer, hvar med sin själfständighetsanda, uti hvilken ingå antingen ett visst förakt för själfva handelsståndet eller en afundsam förtrytelse öfver dess rikedomar och skrytsamma lyx.

I Norge däremot lärer köpmansståndet vara det högst gällande och ansedda. Där finnes med undantag af grefven af Jarlsberg ingen inhemsk adel. Ämbetsmannaväldet där måste, oaktadt danska konungamaktens oinskränkthet, i senare tider hafva varit föga kraftfullt och sammanhängande. Norska militären, som under sekler icke förvärfvat någon krigsära, har varit ringa aktad. Odalbönderna, Noriges possessionater, spridda öfver ett vidsträckt, till en stor del ofruktbart och obebodt land, hafva saknat bildning, förening och därigenom korporationsstyrka.

Norska köpmansaristokratien är vådlig icke blott för svenska styrelsemakten i Norge, utan äfven, genom tidehvarfvets allmänna tendens, för Sveriges nuvarande samhällsordning. Den skulle, såsom mera utbildad än den svenska, tjäna denna till föresyn och bägge förena sig först att nedsätta en i allmänhet fattig adels och illa lönade ämbetsmäns anseende, samt vidare att inkräkta dessas inflytelseområden. Detta synes mig endast kunna förekommas genom Norges införlifvande med Sverige. Då finge norska folket känna samhällsvärden, som icke beräknades efter förmögenhetsuppskattning; nya föremål framställde sig för skickliga norrmäns verksamhet och ärelystnad; och de mångfaldiga personliga förhållanden, hvilka härigenom sammanflätade bägge nationerna, skulle säkrast befästa rikenas förening.

Att tidigt motverka norska köpmansaristokratiens öfverväldigande tillväxt är så mycket angelägnare, som Norges och Sveriges förening eller blotta förbund säkerligen kommer att betydligen utvidga Skandinaviska halföns handel, hvilken icke bör återhållas därför, att köpmansståndets statsmakt må inskränkas.

Eidsvoldska konstitutionen röjer på flera ställen köpmannainflytelse. Den därigenom bildade nationalrepresentationen åsyftar ett obegränsadt förmögenhetsvälde.

Den beror allenast af folkval och, utom vid tillfällen af fanatism, bestämmas dessa förnämligast af de genom egendom mäktigare bland det väljande folket. Köpstädernas i Norge representanter skola utgöra $^1/_3$ af hela rikets. Det bör ej blifva svårt för den enda verksamma aristokratien i landet att ibland de öfriga $^2/_3$ inbringa så många af sina anhängare, som fordras till penningeintressets säkra öfvervikt på stortinget.

Den ifrågavarande norska representationen är enkel och därigenom mäktig. Utan motvikt af någon ärftlig eller eljest själfskrifven representerande kår, som bevakar statens åldriga former och varaktiga intressen, uttrycker den blott tillfällets ensidiga och oafmätta fordringar. Den skall nödvändigt, om dess makt hinner stadga sig, blifva

vådlig för tronen och staten. Den utgör ett engelskt underhus, utan öfverhus, en amerikansk representantförsamling utan senat; ty ingen verklig kontroll ligger uti den, endast förbländande, anstalten att de på en gång och efter samma grunder valda representanterna *själfva* dela sig i tvenne kamrar.

Ehuru Eidsvoldska konstitutionen i flera delar, synnerligen dem, som angå styrande makten, har en bokstaflig likhet med den svenska, äro de i sina grunder och syftningar väsentligen skiljaktiga. Den förra har en synbar riktning till anarkisk-aristokrati, sådan som svenska ständernas under den så kallade frihetstiden; den senare befäster konungamakten, då den bestämmer gränserna för dess och nationalrepresentationens ömsesidiga verkningsförmåga. Svenska ständerna kunna icke, såsom norska stortinget, befatta sig med enskilda regeringsärender (se t. ex. Eidsv. grundl. § 75 lit. h). De kunna icke såsom detta framtvinga en lag utan konungens sanktion eller, ännu mera, kungöra en sådan i sitt namn (§ 79), en form, hvilken vid hvad tillfälle som helst och icke blott vid det i lagen förutsatta, kan missbrukas af ett revolutionärt storting. De äga icke, såsom detta, domerätt öfver statsrådets ledamöter (§ 87), hvilken domerätt öppnar ett vidt fält åt politisk förföljelse, och hvars utöfning genom det motstånd den uppfordrar af maktägande ämbetsmän så lätt kan leda till statens upplösning o. s. v.

Min öfvertygelse, hvilken jag nu icke har tillfälle att styrka med anförande af flera skäl, är den, att Norge bör, så vidt möjligt är, förenas, innerligen förenas, med Sverige. Jag frågar dem, som känna vår tids händelser: I hvilken belägenhet vore väl Sverige nu, om de ifrån Danmark eröfrade provinserna Skåne, Halland och Blekinge hade 1809 och 1810 haft en egen statsförfattning, om vissa skånska herrar då fått tala och verka på en särskild själfständig riksdag för nämnda provinser? Och dessa äro likväl icke genom fjäll skilda från Sverige. Upprorsfaktioner där kunna icke befästa sig inom oupphörliga defiléer, sådana som de norska.

Men om Norges införlifvande med Sverige anses nödigt, huru må det verkställas? Jag bekänner mig vara oförmögen att uttänka något säkert sätt därtill, sedan tillfället att besegra norska arméen är förloradt och tvärt om rebellionen blifvit godkänd samt Eidsvoldska konstitutionen, såsom grundval för Norges framtida statsform, antagen.

Förmodligen är det numera endast möjligt att *bereda* hvad, under andra förhållanden, genast kunnat med en segervinnares makt *verkställas*. En sådan beredning förutsätter kännedom af lokala förhållanden och i synnerhet kännedom af norska folkets tillfälliga tankesätt samt af därpå verkande betydande personers afsikter.

Månne man här icke måste taga sin tillflykt till den eljest obehagliga utvägen: att söndra sinnena för att styra dem? Men denna utväg måste likväl, under närvarande omständigheter, med yttersta

varsamhet och efter den noggrannaste beräkning af alla sannolika följder, blott såsom ett nödfallsmedel begagnas.

Eidsvoldska konstitutionen borde kunna depopulariseras, köpmansaristokratien framställas såsom en skräckbild för folket och pöbelanarkien såsom en sådan för aristokraterna. Jag anser som en ofördelaktig sak, att uppträdena i Kristiania och Bergen icke gingo vidare. Men i allt måste från svenska regeringens sida handlas med den försiktighet, att den icke blir komprometterad och att den icke ytterligare binder sina händer. Den bör prononcera litet, men detta välbetänkt, bestämdt och kraftfullt.

Det vore väl, om stortingets första åtgärd kunde inskränkas till en soumissionsakt och att en kommission finge sig uppdraget att utarbeta ett för föreningen passande konstitutionsförslag, hvilket under tiden, så vidt det skulle gälla särskildt för Norge, kunde förvandlas till ett administrationsreglemente, innefattande blott formerna af Norges inre styrelse.

Goda norska hufvuden böra begripa, att en gemensam norsk och svensk nationalrepresentation fordras till afgörande af sådana stora frågor, som icke kunna af två särskilda röster och således möjligen olika besvaras: t. ex. konungaval, förmyndarestyrelse, gemensam beskattning för gemensamma statsbehof m. fl. De böra inse att bägge folkens säkerhet påkallar en sådan gemensam representation för att samfäldt *återhålla* den styrande makten, hvilken annars, begagnande gynnande tillfällen, skulle med det ena folkets missledda styrka kunna beröfva det andra sin frihet.

Månne det vore orådligt att Kongl. Maj:t genom sina kommissarier själf framställde angelägenheten för en aflägsen framtid af en gemensam kontroll på konungamakten? Skulle en sådan framställnings uppriktighet icke göra god verkan både i Norge och Sverige?

För att på ett populärt sätt kunna yrka en allmän revision af Eidsvoldska grundlagen skulle såsom skäl därtill äfven kunna anföras, att denna grundlag icke försäkrade norska allmogen om den politiska tillvarelse, den ovillkorliga delaktighet i statens allmänna angelägenheter, som svenska konstitutionen, efter åldrig nordisk statsrätt, förvarar åt den svenska.

Men om en gemensam norsk och svensk representation kan beredas, huru bör den vara sammansatt? Den svenska, då den icke bedömes endast efter en politico-mekanisk teori, utan betraktas från en vidsträcktare statsorganisk synpunkt, har, efter min tanke, ett högt värde. Jag skulle så mycket mindre tillstyrka någon hittills föreslagen ändring däruti, som jag i allmänhet skattar konstitutionella former mindre efter deras synbara eller blott beräknade konstmässighet, än efter deras ålder och därigenom både bepröfvade och befästade styrka.

Men Norge har icke någon adel och skulle, ehuru detta förhållande äfven till en stor del inträffar med Sveriges norra provinser, därigenom kanhända anse sig icke njuta full anpart i den gemen-

samma nationalrepresentationen, om den svenska blefve normen därför. — Kunde man tala som herre och segervinnare till norska folket, vore det ganska enkelt, att adla några nuvarande högre ämbetsmän och ansedda medborgare i Norge, samt därefter kalla fyra norska ständer till en svensk riksdag.

Om svenska ofrälse ståndspersonernas representationsanspråk kunde göras antagligt på något sätt, som vore förenligt med den gamla svenska nationalrepresentationens anda, skulle norska herrbönder kunna med denna svenska ståndsklass införlifvas.

En, ehuru ofullkomlig, form till en gemensam svensk och norsk representation vore den, att svenska riksdagen och norska stortinget valde hvar sitt utskott af antingen lika eller i förhållande till staternas styrka olika antal ledamöter, hvilka skulle sammanträda att afgöra eller till sanktion af sina särskilda kommittenter bereda frågor, som rörde Skandinavien. Denna form borde dock blott betraktas såsom *förberedelse* till något bättre och mera innerligen förenade.

Men lika angeläget som det är, att nödvändigheten af någon gemensam representation nu framställes, lika nödigt anser jag det vara att någon form däraf icke i förtid bestämmes. Detta högst viktiga ämne fordrar att djupt begrundas och ifrån många olika synpunkter skärskådas. Kongl. Maj:t kan så mycket riktigare endast yrka *quæstio an*, som *quomodo* beror af svenska ständernas bifall.

Hufvudsaken synes nu vara, att undanröja hinder för en klok reglering, så att den må kunna genomdrifvas, enär en fullständig plan därtill hunnit uppgöras och granskas.

Underrättelser.

— Den engelske historikern Charles Merivale afled d. 27 dec. 1893 85 år gammal. Hans förnämsta arbete var en *History of the Romans under the empire* (1850—62).

— Till arbetande ledamot i *Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademien* har invalts amanuensen i Riksarkivet kammarherre C. Silfverstolpe. Vid Akademiens sammanträde den 8 maj upplästes professor H. Schücks inträdestal: *Några anmärkningar om Birgittas revelationer*, då författaren själf var af sjukdom hindrad att närvara.

— Innevarande års riksdag har med anledning af K. Maj:ts proposition beviljat 4,000 kr. på ord. stat till en *e. o. professur i geografi och historia* vid *Lunds universitet* med rätt för K. M:t att vid tillsättningen af lärareplatser inom den historiska ämnesgruppen göra den fördelning af ämnena, som omständigheterna påkalla, dock att undervisningen i geografi varder tillgodosedd.

— Sedan professor E. Carlson återgått till sitt lektorat och *professuren i historia och statskunskap* vid *Göteborgs högskola*

anslagits ledig, har platsen sökts af t. f. professorn vid Högskolan L. Stavenow, docenterna J. Nordvall, R. Kjellén och A. Stille, e. o. lektorn H. Larsson och fil. d:r C. Wibling.

— *Karl Johans-förbundet* firade fredagen den 11 maj sin årshögtid i Uppsala. Då förbundets stora pris å 18,000 kr. ej kunnat utdelas, beslöt Förbundet på Styrelsens förslag att af nämnda medel två hederspris å resp. 4,500 kr. skulle afsättas — för att disponeras det ena af Karl Johans-förbundet i Uppsala, det andra af dess norska afdelning i Kristiania — såsom hederspris åt den svenske och norske författare, som »grundligast och värdigast» skildrat en större del af Karl Johaus historia. Det svenska hederspriset tilldelades omedelbarligen professor O. Alin. För att till nästa årssammankomst inkomma med förslag, huru de återstående prismedlen skulle användas, tillsattes en kommitté af tre personer, nämligen bibliotekarien Annerstedt, professorerna V. Nordling och S. Boëthius. Det andra hederspriset har tilldelats prof. Y. Nielsen.

— *Historiska Föreningen i Lund* har i år firat sitt 25-årsjubileum. Den konstituerades nämligen den 8 maj 1869 på inbjudan af dåvarande adjunkterna i historia numera riksarkivarien C. T. Odhner och professor M. Weibull, som sedan varit föreningens ledare, gemensamt till 1887, då professor Odhner lämnade Lund, professor Weibull ensam från den tiden. Sekreterare i Föreningen ha varit fil. d:r A. Ringius, professor H. Winberg, lektor E. Lindahl, lektor V. Jung, seminarierektor J. H. Bergendal, seminarieadjunkt N. Larsson, docent S. Söderberg, rektor C. Sprinchorn, professor P. Fahlbeck, docenten H. v. Schwerin, fil. kand. A. Magnusson, lektor N. Åkeson, e. o. lektor H. Larsson, docent A. Stille, v. läroverksadjunkt G. Blidberg, fil. kand. P. A. Östergren, v. läroverksadjunkt O. Malmström, fil. kand. S. Hansson och fil. kand. V. Ekedahl. Antalet medlemmar har under de 25 åren uppgått till 146. Den 5 dec. 1887 högtidlighöll Föreningen med föredrag af professorerna Odhner och Weibull hundraårsdagen af Sven Lagerbrings död. Den 8 maj innevarande år firades 25-årsminnet bl. a. med föredrag af professor Weibull *Om drottning Kristina och Gian Rinaldo Monaldeschi.*

— Åt professor H. Hjärne, som i tio år varit ordförande för *Historiska föreningen i Uppsala*, öfverlämnades vid Föreningens sammanträde i början af maj en vacker minnesgåfva.

— Vid *Uppsala universitet* har fil. lic. Ch. Norelius den 30 maj försvarat en akademisk afhandling med titeln: »Ett bidrag till finansernas historia under Gustavianska tiden».

— En kulturhistorisk tidskrift under titeln: *Kulturhistoriska Meddelanden*, redigerad af intendenten vid Kulturhistoriska museet i Lund G. Karlin, annonseras. Den lärer vara afsedd att utkomma i fyra »rikt illustrerade» häften om året till ett pris af 2 kr. för årgång.

— Biblioteksamanuensen K. H. Karlsson förbereder en studiiresa till Italien för att i det *Vatikanska arkivet* forska efter bidrag till Sveriges historia närmast för medeltiden. Vitterhets-, Hist.- och Ant.-Akademien och Letterstedtska Föreningen ha lämnat bidrag till resan.

— *Finsk historisk litteratur 1893.* Den akademiska litteraturen under året har att uppvisa allenast ett historiskt specimen: W. Wallins »*Finlands landsvägar under det svenska väldets tid*» (på finska). Med ledning af den tryckta litteraturen, särskilda kartsamlingar och ett tämligen omfattande arkivaliskt material (bl. a. de Elers'ska samlingarna i Uppsala univ. bibliotek) har förf. sökt bestämma de allmänna vägar, som förekommo i landet vid nya tidens början, hvarpå han redogjort för landsvägsnätets utveckling in på början af detta århundrade. Arbetet utgör den första mera omfattande undersökningen på ett så godt som obearbetadt område; det är utfördt med god omdömesförmåga samt på ett metodiskt och — så vidt det rikliga arkivmaterialet det tillåtit — grundligt sätt.

Af finska historiska samfundets publikation »Historiallinen arkisto» har utkommit tolfte tomens andra och trettonde tomens första hälft. Den förra innehåller, förutom samfundets protokoll åren 1890—92 och Algot Scarins tidigare (Hist. Tidskr. 1893 hft. 1) omnämnda, af M. G. Schybergson redigerade korrespondens, en af George Granfelt med stor omsorg utförd och af 68 teckningar (af dem 24 i färgtryck) belyst historisk-heraldisk undersökning om »*Finlands städers vapen*». Det senare häftet inledes med en hufvudsakligast på riksdagsacta, riksdagsbeslut och städernas domböcker baserad uppsats om »*De finska städernas representation intill frihetstiden*» af Carl v. Bonsdorff. Därpå följa »*Underrättelser om Viborgs skola i början af 1600-talet*» (på finska) af K. R. Melander samt uppgifter om »*finska studerande vid utländska universitet före 1640*» (på finska), samlade ur till trycket befordrade tyska universitetsmatriklar af G. Grotenfelt. Häftet afslutas med meddelanden af E. G. Palmén och J. R. Danielson om agrariska och ekonomiska förhållanden i Savolax och Karelen i slutet af förra och början af innevarande århundrade.

Förutom nämnda publikationer har historiska samfundet utgifvit ett 600 sidor starkt band »*Handlingar rörande förvaltningen i Finland år 1808*». Samlingen, som redigerats af J. R. Danielson, innehåller skrifvelser utgångna från grefve Buxhövdens kansli till myndigheterna i Finland. Följande delar äro afsedda att inrymma till kansliet inkomna skrifvelser.

Svenska litteratursällskapet har under detta liksom under föregående år riktat den historiska litteraturen med viktiga bidrag. Främst må omnämnas »*Teologins studium vid Åbo universitet, förra delen 1640—1713*» af biskopen i Borgå H. Råbergh (förut professor i kyrkohistoria), samt »*Filologins studium vid Åbo universitet*» (utkom i början af 1894) af professorn i grekiska J. A. Heikel.

Dessa arbeten, hvilka ingå i serien »Åbo universitets lärdomshistoria», utmärka sig såväl genom grundlig behandling af källmaterialet (hufvudsakligen disputationslitteraturen) som genom ledigt framställningssätt och strängt vetenskaplig undersökningsmetod. — Af W. Lagus' tidigare omnämnda »Åbo akademis studentmatrikel» har häftet V utkommit. Litteraturen angående händelserna 1808—1809 har ökats med utgifvandet af »*Bondeståndets protokoll vid Borgå landtdag år 1809*», redigerade af mag. Elis Lagerblad (som förut på sällskapets vägnar utgifvit borgareståndets protokoll vid samma landtdag). Smärre bidrag af kulturhistoriskt innehåll, meddelade af R. Hausen, A. Hultin m. fl., ingå i sällskapets »Förhandlingar och uppsatser» (1892—1893).

Af H. Em. Aspelins »*Wasa stads historia*», som redan tidigare blifvit i tidskriften omnämnd (årg. 1893 häftet 1) har andra häftet utkommit, upptagande afdelningarna Skola (forts.), Rättsvård samt Inre kultur- och samfundsförhållanden (s. 319—576). Detta häfte erbjuder liksom det första ett på omfattande forskningar grundadt och med stor värme framställdt innehåll, men det företer stora svagheter och oegentligheter i afseende å ämnets vetenskapliga uppställning och behandling.

D:r Gabriel Lagus, känd såsom framstående skald och litteraturhistoriker, har utgifvit första delen af sitt länge motsedda arbete »*Ur Viborgs historia*». Förf. säger helt anspråkslöst i inledningen, att hans arbete icke skall »utgöra en fullständig fortlöpande historia öfver Viborg, utan en samling historiska skildringar, belysande stadens lif under skilda tider och de olika sidorna af detta lif», samt att det är afsedt att utgöra ett »solidt underlag för en ny både bättre och fullständigare framställning af Viborgs egendomliga historia, författad af någon bland våra »historiker ex professo». Den nu föreliggande delen, som upptager afd. I »Staden Viborgs befästande och bebyggande under svenska tiden» samt II »Ur Viborgs krigs- och fredsminnen från svenska tiden», erbjuder nog svagheter, som icke undgå »våra historiker ex professo», men en sådan »samling af historiska skildringar», som företalet gifver vid handen, är arbetet ingalunda och i afseende å forskningens grundlighet lämnar det intet öfrigt att önska.

Den ständigt produktive prof. K. G. Leinberg har under året utgifvit tvenne digra arbeten, bägge mellan fyra och femhundra sidor. Det ena, som publicerats i finska vetenskapssocietetens samling »Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk» under titeln: »*Skolstaten i nuvarande Åbo stift och dettas förra andel af Kuopio stift intill den 1 juni 1870*» är en för forskare och andra synnerligen välkommen biografisk uppslagsbok, upptagande skolmän inom Åbo stift från äldsta tider. Det andra utgör »andra samlingen» af förf:s publikation »*Handlingar rörande finska kyrkan och presterskapet*» och innehåller handlingar från åren 1627—1651 samt dessutom — c. 50 sidor tillägg till första samlingen.

Af Carl v. Bonsdorffs *»Åbo stads historia under sjuttonde seklet»*, har i början af år 1894 utkommit tredje häftet upptagande afdeln. »Handel och sjöfart» (s. 412—537).

Ett genealogiskt arbete, som länge förberedts, är *»Släktbok öfver Finlands ofrälse släkter»* (Sukukirja Suomen aatelittomia sukuja), utgifvet på Finska fornminnesföreningens vägnar af lektor Axel Bergholm. Meningen är, att verket skall utgå i tolf häften. Att döma af de nu utkomna tre häftena, upptagande bokstäfverna A-B, skall det i sinom tid blifva ett »standard work» inom den biografiska litteraturen.

Finlands nyaste historia behandlas af Aug. Schauman i *»Från sex årtionden»* samt af Edv. Bergh i *»Finland under det första årtiondet af kejsar Alexander III:s regering»*. Det förstnämnda arbetet innehåller spirituelt skrifna hågkomster från seklets midt. Om det senare, hvaraf det första af beramade 5 à 6 häften utkommit, kan ännu icke sägas annat än att det torde undergått en lämplig behandling af en välvis censur, innan det utsändts i världen.

C. v. B.

— Af Finska Statsarkivets publikation *Bidrag till Finlands Historia* utg. af R. Hausen har andra delens förra häfte nyligen utgifvits. Det innehåller *Ålands saköreslängder från 1500-talet* samt *Ransakningar och domar rör. trolldomsväsendet på Åland 1666—78.*

— D:r Johan Fritzner, som nyligen afled vid öfver 80 års ålder, hann, som bekant icke att fullborda den nya upplagan af sin stora *Ordbog over det gamle norske sprog*. Ur en nekrolog af Gustaf Storm i senaste häfte af Arkiv för Nordisk Filologi inhämtar man med tillfredsställelse att Fritzners manuskript till återstoden, som redan var utskrifvet, öfverlämnats till professor Unger i Kristiania, som åtagit sig att bearbeta afslutningen till tryckning. Det torde dock kräfvas ett fjärde band för att få det hela färdigt.

— Excellensen C. L. von Lövenskiold i Danmark, hvilken som bekant med mycket intresse ägnat sig åt studiet af Danmarks och Sveriges krig, har för en tid sedan afslutat en undersökning om de danska fanorna och standaren i Stockholm. Efter undersökningar såväl i de danska arkiven som i svenska krigsarkivet har excellensen L. lyckats identifiera en stor del af dukarne och detta ej blott med hänsyn till krigstillfälle, då de gått förlorade, utan äfven med hänsyn till regemente och kompani, som fört dem. Han har därefter öfvergått till de svenska, som befinna sig i Köpenhamn och därvid kompletterat och fortsatt en svensk undersökning, som skedde för ett par år sedan, och på grund af danska källor framställt många nya upplysningar. Så snart denna hans undersökning blifvit afslutad, lära de svenska fanorna därnere, som åtnjuta förträfflig vård, skola ordnas i kronologisk följd. Liksom hos oss var fallet ända till Karl XIII:s tid, förvaras fanorna på tyghuset och äro där uppsatta i en

ståtlig sal, där hvarje fana kan hänga fritt och där de äro väl skyddade mot fukt.

— Underbibliotekarien vid Köpenhamns universitet d:r J. A. Fridericia har nyligen fullbordat ett större historiskt arbete *Adelsvældens sidste dage* eller *Danmarks Historie fra Christian IV:s död til enevældens indförelse.* Författaren började, som bekant, med en skildring af Danmarks *ydre politiske historie*, som skulle gå från 1629 till 1660 och som han förde fram till 1645. Ifrågavarande arbete utgör nu en fortsättning, men framställningen har vidgats, så att den äfven omfattar den inre historien och sålunda kan gifva en totalbild af denna för Danmarks utveckling så ödesdigra period. På mångfaldiga ställen beröras naturligtvis svenska förhållanden — Karl X spelade ju en hufvudroll i de sista årens händelser — och framställningen är objektiv och opartisk. Vi hoppas att längre fram få lämna en utförligare anmälan.

— D:r G. Irmer, hvars befordran till landshöfding på Marshall-öarne vi i förra häftet omnämnde, har som ett slags afsked till den historiska vetenskapen och arkivtjänsten, publicerat sin på vidlyftiga fleråriga forskningar stödda monografi öfver *Hans Georg v. Arnim*, den bekante protestantiske partigängaren från 30-åriga krigets tid. Boken, som på flerfaldiga ställen berör svenska personer och förhållanden, skola vi senare återkomma till.

— Uti »Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte» band VI har prof. H. Hüffer under medverkan af d:r Fritz Arnheim publicerat en uppsats under titeln: *Das Zerwürfnis Gustafs III von Schweden mit seiner Mutter Luise Ulrike* (74 s.). Förf. behandlar där med ledning af preussiska beskickningens depescher från Stockholm frågan om denna bedröfliga familjetvist, som framkallades och underhölls genom häftighet, obetänksamhet, oförsiktighet och lättsinne å de ena eller andra parters sida, som voro invecklade i densamma. Depescherna, bland hvilka företrädesvis märkas de af legationssekreteraren A. L. Mencken, återgifva i främsta rummet Lovisa Ulrikas uppfattning och få därigenom sitt egendomliga värde. Från och med en depesch af d. 24 april 1778 kan man följa söndringens utveckling ända till den olyckliga änkedrottningens död, och med den första depeschen följer en märklig redogörelse, som förskrifver sig från änkedrottningen själf, om upphofvet till de första ryktena rörande Muncks och drottning Sofia Magdalenas förhållande och om den besynnerliga roll den förre spelat vid de kungliga makarnas försoning 1775. Förf. meddelar dessutom utdrag ur Fredrik II:s skrifvelser med anledning af dessa obehagliga familjeförhållanden och har genom d:r Arnheims försorg äfven fått anvisning på den svenska litteraturen i ämnet, för hvars utsagor ganska fullständigt redogöres. Hvad frågan om Gustaf IV Adolfs börd angår, sluter sig förf. till dem, som anse, att bevisen mot hans legitimitet icke äro tillfyllestgörande.

Jöns Gerekesson ärkebiskop i Uppsala 1408—1421

Kulturbild från konung Eriks af Pommern dagar

AF

G. DJURKLOU

Uti de strider, som framställas på den historiska skådebanan, ser man visserligen, huru den ene sträfvar upp, den andre störtas ned för lyckans branter, och de sammanstötningar, som däraf förorsakas. Men de dolda krafter, som sätta allt detta i rörelse, komma icke lika lätt till syne. Man måste tränga in emellan kulisserna och undersöka hvad som där timat, innan striden på scenen börjat, samt söka klargöra de kämpandes rent personliga förhållanden, hvilka städse mer eller mindre trycka sin prägel på deras offentliga uppträdande. De slutsatser, man i detta afseende tror sig kunna våga, måste dock, när det gäller långt framfarna tider, nästan uteslutande hämtas från personens offentliga lif, det enda hvarom man äger närmare kännedom, och blifva därför mer eller mindre ensidiga och ofullständiga. Den politiska personligheten kan visserligen på detta sätt framkonstrueras, men den inverkan rent mänskliga drifter utöfvat, blifver i de flesta fall endast ett föremål för gissningar. Tillfällen gifvas dock, där äfven under äldre tider ett inträngande på det rent moraliska området är möjligt, och där uppträdandet i det offentliga tydligen kan visas såsom steg för steg framkalladt af helt och hållet enskilda föregåenden. Detta är åtminstone händelsen med ärkebiskopen i Uppsala Jöns Gerekesson

eller, som han i offentliga handlingar på kyrkans officiella språk benämnes, Johannes Jerechini, hvars sorgliga lefnadssaga erbjuder en tafla, full af dramatiskt lif och med rika tillfällen till kulturhistoriska och rent psykologiska iakttagelser.

Hvad man om honom kunnat utforska före hans befordran till svenska kyrkans öfverhufvud är icke mycket. Man vet att han till börden varit dansk, och då den vapensköld, han insatt i sitt ärkebiskopliga sigill, visar ett skäggigt ansikte under en mössa med uppvikna kanter och är densamma, som fördes af den danska slägten Lodehat, har man förmodat att han varit af denna ätt. Med säkra handlingar kan också styrkas att han varit brodersson till biskop Petrus i Roskild samt syskonbarn på fädernet till dennes efterträdare biskop Johannes.[1] Han var perpetuus vicarius i Roskild 1406, då han med denna titel beseglat ett bref af farbrodern Anders Jenssen i Forsinge, och har äfven innehaft ett kanonikat i Århus, men att han före sin befordran till ärkebiskop haft prästerlig befattning i Sverige kan icke styrkas och är ej heller sannolikt.[2] Enligt hans egen uppgift har han allt ifrån ungdomen omhuldats af konung Erik, hvilken ock sannolikt kort före 1408 utsett honom till sin kansler, men om för Sverige eller Danmark är icke kändt. Om hans person uppgifver Johannes Magnus,[3] att han så väl af naturen som lyckan utrustats med utmärkta gåfvor, och dessa, i förening med en af

[1] Hvad här meddelats om Jöns Gerekessons släktförhållanden grundar sig på utdrag ur danska handlingar, välvilligt lämnade af utgifvaren af Den danske adels Årbog, herr A. Thiset, som äfven meddelat följande släkttafla:

Johannes Udgersson.

Anders Jenssen af Forsinge, väpnare 1378 och 1406, begrafven i Roskild, gift m. Elene.	Peder Jonsen biskop i Roskild, † 1416.	Cecilie begrafven i Roskild.	Gereke Jonsen.
Jens Andersen kanik i Roskild 1406, biskop därstädes 1416.	Jöns Gerekesson vicarius i Roskild 1406 och kanik i Aarhus. Ärkebiskop i Uppsala 1408, ÷ 1433.		Anders Gerekesen kanik i Roskild 1416, † 1429.

Härvid är att märka att bland kanikerna i Roskild nämnes ännu 1412 och 1416 en Johannes Gerechini, men då dennes grafsten uppgifver 1445 såsom hans dödsår, måste han vara en annan än ärkebiskopen.

[2] Rhyzelius uppgifver visserligen (Episcoposcopia Sviogothica s. 43) att han varit domprost, ja till och med electus i Vesterås, och denna gissning kan möjligen till någon del ha sin grund i en felläsning af Arhusia, som af R. tolkats som Arosia. Inom Vesterås stift fanns väl i början af 1400-talet en Jöns Gerekesson, men denne var ej präst utan häradshöfding i Dalarne och kopparbergsman.

[3] Præclaras animi dotes, quas natura et fortuna sortitus fuerat (Histor. Metropolit. Suec., se Script. R. Suec. III, 2, sid. 59).

alla moraliska grundsatser obesvärad tilltagsenhet och ett föga blödigt sinne, torde nog mera än hans studier och prästerliga egenskaper gjort honom i konungens ögon lämplig att sättas i spetsen för den svenska kyrkan, där han såsom främling bättre än ett landets barn kunde främja sin konungs föga landsfaderliga syften. Huruvida Uppsala domkapitel haft någon aning om dessa konungens planer är ej kändt, men när ärkebiskopsstolen den 13 mars 1408 blef ledig,[1] skred kapitlet dagen efter begrafningen till val af efterträdare och utsåg härtill sin domprost Andreas Johannis, hvilken genast rustade sig att söka påfvens bekräftelse. Detta öfverensstämde ej med konung Eriks planer, men ännu för ny (novellus) i utöfningen af sitt konungsliga kall vågade han ej öppet bestrida kapitlets lagliga rätt att välja sin styresman, utan sökte på annat sätt vinna sitt syfte. Med hans mosters, drottning Margaretas hjälp och genom hennes slughet och smickrande öfvertalningsförmåga förmåddes Andreas att afsäga sig förtroendet. Landet stod således utan ärkebiskop. och under sken att afvärja de faror, som däraf förespeglades, utnämnde konungen utan vidare formaliteter härtill sin gunstling och kansler herr Jöns, hvilken skyndsamligen affärdades till påfven Gregorius XII att vinna dennes bekräftelse. Han träffade påfven i Lucca, och, oaktadt kardinalkollegiet några dagar förut åtskilts, erhölls denna. Sålunda erkänd tog han nu sitt inträde i Uppsala domkapitel,[2] hvilket måste böja sig för konungens vilja. Ett tillfälle att godtgöra domprosten Andreas för hans medgörlighet, som förskaffade honom vedernamnet Smek, och afvända alla vidare tankar på denne medtäflare yppade sig ganska snart. Genom biskop Petters död den 3 september s. å. blef biskopsstolen i Strängnäs ledig. Äfven här skred kapitlet till nytt val dagen efter den aflidne biskopens jordafärd, men deras electus, ärkedjäknen Gjurd, var icke den biskop, konungen önskade. Nu vorden djärfvare, förklarade han Andreas för biskop i Strängnäs, och denne skyndade till Italien för vinnande af påflig stadfästelse på konungens utnämning. Detta lyckades visserligen, men då påfven Gregorius XII några dagar därefter

[1] In crastino b. Gregorii papæ (Diar. Waztenense, Script. Rer. Svecic. Tom I). Registrum Upsaliense har däremot XIIII Kalendas Aprilis, d. 19 mars. (Dipl. Suec. ed. Hildebrand, V, s. 302) och slutligen finna vi hos Johannes Magnus den 24 mars s. å. men detta var ärkebiskop Henriks begrafningsdag.

[2] Formligen vigd till ämbetet (consecratus) blef han dock ej förrän år 1409. Invigningen förrättades af biskop Carl i Linköping men icke i Uppsala utan i Nyköping, således ej ens i en domkyrka (Chronol. Vetusta, Scr. rer. Suecic. I, s. 97).

afsattes, återkallade hans efterträdare Alexander V stadfästelsen och bekräftade kapitlets val. Konungen lämnade detta utan afseende, och så uppstod mellan den lagligen valde strengnäsbiskopen Gjurd och den af konungen stiftet påträngde Andreas en mångårig brinnande strid, som utkämpades icke blott med kyrkliga utan äfven rent världsliga vapen, och äfven här afgick den ovalde med segern.

Såsom ärkebiskop möter Jöns Gerekesson i offentliga handlingar första gången redan d. 29 september 1408, då han jämte flera andra rådsherrar, däribland äfven biskop Andreas i Strengnäs, bevittnar och beseglar konung Eriks tillkännagifvande att tyska ordens härmästare Ulrich von Jungingen afträdt Gotland med Visby, men spörjes sedan ytterst sällan på det rent politiska området i annan egenskap än räfstetingsdomare. Om hans kyrkliga verksamhet lämna bevarade handlingar icke heller några synnerligt lysande vittnesbörd. De bref, han i kraft af sitt ämbete utfärdat, äro ovanligt fåtaliga, men förete dock icke något, som antyder försumlighet eller öfvergrepp i hans ämbetsutöfning förrän på de sista åren. Såsom ärkebiskop höll han tvänne allmänna provinsialsynoder 1412 och 1417, båda uti Arboga, och utfärdade under den förra af dessa ett förbud för Vadstena kloster att understödja de liderliga kvinnor i begginerdräkt, som där i trakten uppehöllo sig och till större delen lefde af klostrets allmosor. Han förbjuder klostret att på detta sätt uppmuntra lättja och lättfärdighet och förklarar att, då flertalet af dessa kvinnor voro unga, starka och arbetsföra, de i stället böra tillhållas att försörja sig genom ärligt arbete. Denna skrifvelse och ännu mera de stadgar, som vid det första af dessa kyrkomöten antogos emot lösaktighet, mened och andra grofva synder samt emot våldgästning hos präster och kyrkolandbor o. s. v., skulle, för så vidt den presiderande ärkebiskopen kan tillskrifvas någon större andel däruti, berättiga antagandet att han varit en sträng sedlighetsifrare och främjare af ordning och skick inom kyrkoprovinsen. Ty nekas kan det icke, att han under detta möte ådagalagt ett varmt nit för kyrkan.[1] Möjligt kan väl ock

[1] I Dipl. Suec. finnas ej mindre än 11 handlingar utfärdade under detta kyrkomöte: dels stadgar och påbud, dels kyrkliga domar och förklaringar, afsedda att hämma åtskilligt oskick och bevara kyrkans rätt. Alla dessa äro utfärdade i Arboga under synodaldagarne 13—17 sept. 1412. Vid 1417 års kyrkomöte synes intresset redan minskadt, och de då utfärdade brefven äro, kyrkomötesbeslutet inberäknadt, endast tre.

vara att han då hyst några goda afsikter, men att döma af hans enskilda lif, där han gjorde sig skyldig till alla de förbrytelser, hvilka han så strängt fördömer och belagt med svåra straff, och af det sätt, hvarpå han sökte gendrifva de anklagelser, som sedermera ställdes mot honom själf, vill det synas, som om han vid sin lagstiftning föga tänkt på sitt eget syndaregister. I afseende på den rent kyrkliga förvaltningen har han påtagligen så mycket som möjligt sökt undvika allt samarbete med sitt kapitel, hvilket ock endast motvilligt ägnat honom den blinda lydnad han fordrade. Uppträdde han där någon gång, var det vanligen endast för att främja rent personliga syften. Så ogynsamt stämda kapitelbröderna än voro emot sin preses, lyckades han dock att så framställa sina önskningar, att han förledde dem till beslut, som, om självfva sakförhållandet varit dem klart, kanske utfallit annorlunda. Någon tack för sitt tillmötesgående rönte de dock aldrig. Så väl inom kapitlet som eljest i umgänge och samtal bemötte han dem med högdragenhet och förakt.[1] Liknöjd för den kyrkliga förvaltningen och själavården med hvad därtill hörde lät han kapitlet i detta afseende sköta sig bäst det kunde. Däremot ägnade han, enligt Erici Olai och Johannis Magni vittnesbörd, så mycket större intresse åt det rent världsliga. Såsom ärkebiskop innehade han flera förläningar — huru vidsträckta kan ej bestämdt uppgifvas, men att åtminstone Roden samt under någon tid äfven Stockholms slott och ansenligen äfven en del af dess län varit i hans värjo, framgår af bevarade handlingar,[2] likasom det är sannolikt att han äfven innehaft Stäkets län. Såsom världslig styresman i dessa förläningar likasom för öfrigt inom stiftet uppträdde han lika samvetslöst och strängt som någon af konungens egna fogdar. Visserligen synas hans äldste biografer vilja antyda att hans hårda utpressningar och våldsamheter ägt sin yttersta grund däruti, att han [illegible]era ansett sig som en konungens än en kyrkans ämbetsman, och särskildt har Johannes Magnus betonat detta, för att däraf [illegible] ett tillfälle till en straffpredikan öfver svenskarne i allmänhet [illegible]t öfver det lutherska kätteriet och dess i hans ögon med konung [illegible] jämförlige höge beskyddare i synnerhet. Med kännedom

[1] Capitulares suos contemptui et vilipensioni habuit, tam in consiliis, quam conversatione et allocutione (Ericus Olai). Jfr kapitelbrödernas egna klagomål.

[2] Silfverstolpes Dipl. Suec. n:o 2439, för Rodhen, och n:o 2661 för Stockholms slott, »castrum regale sibi commissum».

om ärkebiskopens personlighet och ständiga penningebehof kan man dock tryggt antaga att han äfven i detta fall liknat de kungliga fogdarne och efter tidens sed i främsta rummet sökt egen vinning. Den yppighet och prakt, han utvecklade i så väl sitt enskilda som offentliga uppträdande, i förening med en storartad byggnadsverksamhet på ärkebiskopsstolens slott och gårdar, hvilka ny- och tillbyggdes samt starkt befästades,[1] den talrika uppvaktning och de krigareföljen, hvarmed han omgaf sig, ådrogo honom stora utgifter. Med hans visserligen rikliga men dock för allt detta otillräckliga inkomster kunde dessa icke betäckas, utan andra utvägar måste sökas för att fylla det ständigt växande behofvet. Sedan hans enskilda tillgångar häraf uppslukats, skuldsatte han icke blott sig själf och ärkebiskopsstolen, utan började äfven förskingra kyrkans gods, tillhörigheter och klenoder, och skydde ej heller att under form af lån och försträckningar taga mutor eller, där så fordrades, gripa till rena våldsbragder. Hans enskilda lif var dessutom långt ifrån sådant, som höfdes en andans man. På sina slott och gårdar lefde han nästan såsom en turkisk pascha i sitt harem under ständiga gästabud med företrädesvis kvinnliga men dock förnämliga gäster,[2] och hängaf sig åt de vildaste utsväfningar. Tyrannisk, djärf och hänsynslös öfver alla gränser ingaf han dock en sådan fruktan, att hvarken kyrkliga eller världsliga myndigheter, icke ens medlemmarne af hans eget kapitel, som härtill voro ständiga ögonvittnen, vågade sätta en gräns för hans vilda framfart, och äfven om efter deras egna samt Erici Olai uppgifter faderliga, broderliga och sonliga förmaningar icke sparats hvarken muntligen eller skriftligen,[3] saknade de dock mod och kraft att skrida till en offentlig anklagelse. Men hvad ärkebiskopens suffraganer och kapitelbröder icke vågade, det bäfvade ej en enkel stockholmsborgare, hvars trolofvade brud han röfvat, att sätta i verk[illegible] Med okufligt mod och den segaste ihärdighet ansatte han d[illegible] öfvermodige prelaten och slutade ej förr, än både påfve och [illegible]

---

[1] Om hans byggnadsverksamhet upplyser Reg. Eccl. Upsal. att h[illegible]n i byggt ett stenhus och på Arnö tre — och Johannes Magnus omtalar hans »m[illegible]ficentia» i detta fall.

[2] Cum mulieribus nobilibus multam conversationem et familiaritatem h[illegible] proptereaque gravissime infamatus (Er. Olai).

[3] Hunc Domini Capitulares tam scriptis quam vive vocis oraculo multi[illegible] et multotiens avizabant, et paternaliter ac fraternaliter et filialiter sæpius in[illegible]bant, ut patet in multis eorum missivis ad eum directis (Er. Olai). Några [illegible] in-hafva dock icke blifvit bevarade.

nung måste lyssna till hans klagan och förhjälpa honom till hans rätt. Sanningen af det gamla ordspråket, liten tufva välter ofta ett stort lass, vann här sin fulla bekräftelse; ty själfva tvisten, en obetydlig äktenskapsfråga, skulle aldrig i och för sig kunnat leda till någon allvarligare påföljd, om icke ärkebiskopen underskattat sin motståndares viljekraft och förmåga att bära de stora ekonomiska uppoffringar, som förnyade vad till romerska kurian medförde, och däraf låtit förleda sig till nya öfvergrepp. Retad ända till ursinne af den obetydlige mannens motstånd, blåste han själf med oerhörd fräckhet och ett öfversitteri utan like upp den lilla gnistan till en förtärande eld, från hvilken hvarken konungslig ynnest eller påfligt öfverseende kunde rädda honom. De vidlyftiga rättegångsakterna, affattade i den tidens omständliga och långdragna kurialstil, lämna icke sällan en så lefvande bild af förhandlingarna, att man nästan tycker sig vara ögonvittne och såsom sådant äfven kunna våga vissa slutsatser om det dolda sambandet mellan orsak och verkan. Det är också först i och med denna mångåriga rättskamp, som herr Jöns fullt framträder på den historiska skådebanan och kommer i sin rätta belysning. Upphofvet till och utgången af denna vidlyftiga rättegång var följande.[1]

I borgaren Hans Horns »stoora steenhus» vid Korntorget i Stockholm bodde år 1414 dennes nyvordna änka Helleka. Hon var ännu ung, ägde utan allt tvifvel ett behagligt yttre samt därtill en ganska betydande förmögenhet. Stockholms stads jordebok upplyser att hennes man utom huset vid Korntorget egt äfven ett annat vestan muren i Michel bergsmans gränd med en tomt där nedanför, en stor kålgård näst intill söderport och ytterligare en sådan på norra och en på södra malmen, två salubodar m. m.[2] Att under sådana förhållanden den unga änkan snart skulle blifva ett föremål för lystna blickar var naturligt, och friare saknades ej heller. Bland dessa synes hon vid denna tid hafva fästat sina ögon vid Ludbert Kortenhorst, en rik borgare i staden,[3] och denne kommit så långt i sitt frieri, att hon den 14 november 1414 i borgaren Didrik Tzappes[4] eller Sapes

[1] Hvad här nedan meddelas stöder sig hufvudsakligast på ett notariatsintyg af den 9 juli 1419. D. Suec. n:o 2661.

[2] Stockholms stads jordebok utg. af H. Hildebrand. Del I, s. 12.

[3] Han ägde bland annat ett hus i hörnet af Svartbrödragatan och Stortorget; jfr Sveriges Historia II, sid. 185.

[4] Didrik Tzappe, borgare i Stockholm, sålde 1406 den 20 mars jämte Evert Greverode, också borgare därstädes, Biurunga kvarn i Lenna socken af Strängnäs

sal i dennes och hans hustrus samt flera andra trovärdiga personers närvaro formligen trolofvade sig med honom. Giftermålsaftalet bekräftades med vanliga fästegåfvor, ringar växlades och kontrahenterna kysste och omfamnade hvarandra i vittnens närvaro, såsom sedvanligt var. Allt hade således tillgått som vid förberedelsen till ett lagligt äktenskap (maritale conjugium) och det högtidliga gästabudet till aftalets bekräftande saknades ej heller. Men omkring 10 dagar därefter hade Helleka ändrat tankar, såsom det vill synas, på grund af andras ingifvelser.[1] Hon förklarade nu att aftalet endast varit villkorligt, och att fästningen ej skett »*per verba de presenti*», d. v. s. så att kontrahenterna från trolofningsdagen skulle anses olösligt bundna, utan att trolofningen endast varit en »*desponsatio de futuro*», ett blott löfte om framtida äktenskap. Då fästmannen icke ville åtnöjas med denna tolkning af aftalet utan fordrade äktenskapets bekräftelse med kyrkans band, vände Helleka sig till ärkebiskopen Jöns Gerekesson för att få trolofningen bruten. Denne synes genast från början hafva varit lifligt intresserad för den vackra änkan, om af rent personliga skäl eller såsom gynnare af en annan friare Gottschalk Severinghusen, äfven denne en rik Stockholmsborgare, därom kunna finnas skilda meningar. Han lofvade att ordna saken efter Hellekas önskan och kallade båda parterna att möta på ärkebiskopsgården Arnö, där Ludbert också infann sig men Helleka uteblef. Saken kunde således icke till pröfning upptagas, hvarför ett nytt möte utsattes på Almarestäk. Där infunno sig båda parterna, åberopande de personer, som närvarit vid trolofningen och bevittnat de ord, som därvid uttalats. Dessa hade ej inkallats, hvarför så väl parterna som deras vittnen tillsades att å annan dag möta på ärkebiskopsgården Tuna, där äfven dekanen vid Uppsala domkapitel herr Lindvid tillstädeskom och förde protokollet. Samtliga vittnesmålen voro till Ludberts förmån, hvarför han fordrade att ärkebiskopen måtte stadfästa trolofningen såsom skedd »per verba de presenti» och förklara Helleka för hans lagliga hustru. Detta synes dock icke hafva öfverensstämt med ärkebiskopens uppfatt-

stift till ärkedjäknen sedermera biskopen Gjurd Petersson Rumpa. D. Sv. n:o 722. 1409 den 18 oktober kallas han Didrik Sappen, ibid. n:o 1200. Han synes hafva varit af en tysk patriciesläkt och förde en belagd snedbjelke i skölden. Eljest fanns en dansk släkt Sape eller Sapi, men denna hade till sköldemärke en panter.

[1] »In aliam mentem inducta seu pocius seducta» säges det i den anförda urkunden.

ning af saken, hvarför båda kallades att å nyo möta i Uppsala, där han i sittande kapitel ville afdöma tvisten, hvarefter han, sedan de, som åtföljt Helleka, afskedats, tog henne i kvarstad. Sedermera förde han henne med sig till Stockholm, där han så väl med Gottschalk Severinghusen, hvilken nu synes blifvit bestämd till Hans Horns efterträdare i äktenskapet, som med Helleka själf växlat gåfvor och förbindelser, så att ärkebiskopen blef bådas gäldenär, men Gottschalk i stället antogs till hans ombud och köpman.[1] Såsom domare kunde ärkebiskopen således ej längre anses ojäfvig, då han, om han ej haft det förut, nu måste äga ett särskildt intresse att främja Hellekas sak. Närmaste följden af dessa uppgörelser blef också att malet uppsköts ännu i åtta dagar, och för att Helleka i trygghet (assecurata) skulle kunna infinna sig vid domstolen, behöll han henne fortfarande hos sig.

Att dessa förnyade uppskof vållat dröjsmål är naturligt, men huru långt är däremot svårt att säga, då tillförlitliga tidsbestämmelser saknas. En af domprosten Olaus Laurentii och åtskilliga andra kapitelledamöter den 19 aug. 1419 afgifven relation[2] om förloppet vid det kapitel, då Ludberts mål företogs, förmäler att det hållits på S:t Eriks dag, men året uppgifves icke. Att det omöjligen kunnat vara s. å., som handlingen utfärdades, är dock alldeles tydligt, då 3 af de däri deltagande omtalas såsom redan aflidna. Det måste således hafva varit några år förut, och af flera skäl, som närmare skola framgå af det följande, torde det kunna antagas att kapitelsammanträdet varit antingen den 24 januari eller 19 maj 1415, troligtvis den sistnämnda dagen, då den förra Eriksdagen är Ericus translatus. Huru härvid tillgått, därom finnas tvenne relationer: den ena kapitelmedlemmarnas, den andra Ludberts förklaring, afgifven inför konungen och rådet i Köpenhamn den 9 juli 1419. Båda synas fullt trovärdiga och komplettera hvarandra. Den förra afser kapitlets andel i frågan, den senare hvad som följde efter kapitlets upplösning. Kapitelmedlemmarna förklara det ärkebiskopen sammankallat dem till den uppgifna dagen och då förevisat ett af dekanen Lindvid skrifvet intyg om borgaren Sapes och hans hustrus vittnesmål af innehåll, att dessa, på ed hörda, förklarat, att de ord, som vid fästningen af *sponsor* uttalats, varit följande:

[1] Dipl. Suec. n:o 2661.
[2] Dipl. Suec. n:o 2676.

»Ludbert vill du hafva denna Helleka till hustru i lust och nöd och intill din död» (*in prosperis et adversis usque ad mortem*)? och att Ludbert därtill svarat: ja (*ita*). Om samma fråga framställts till Helleka nämnes icke, och man får således ej veta, huruvida hon fått eller besvarat någon sådan eller om detta ansetts öfverflödigt, då *sponsor* ju var hennes taleman. Efter uppläsandet af detta, enligt Ludberts förklaring oriktiga intyg (*sentencia pretensa*) tillsporde ärkebiskopen kapitlet om här vore en fast trolofning (*desponsatio de presenti*) eller blott ett aftal om blifvande äktenskap (*desponsatio de futuro*). Härtill hade ärkedjäknen Peder Hemmingsson och kaniken herr Björn af Strengnäs svarat, att i handboken föreskrifves att, när hjonelag skall bindas efter den fästning, som heter de presenti, så skola de, som fästas, säga till hvarandra: »Jag tager dig» (*accipio te*) samt att de både sett och hört att trolofningar, som ingåtts på annat sätt, brutits för osämja, frändsämjospjäll eller af andra orsaker. Då nu orden »accipio te» icke här begagnats, och både Ludbert och Helleka vidgått att de om samma ärende skulle mötas dagen därpå, kunde de goda herrarne ej annat finna än att här endast vore en fästning de futuro och ej en de presenti. Ärkebiskopen bad dem skrifva ett utlåtande (sentencia) härom och i detta utlåtande instämde kapitlets öfriga medlemmar. Härefter inkallades flera riddare och svenner, hvaribland några af rikseus råd, hvilka då voro i staden, och inför dessa vittnen tillsporde ärkebiskopen Helleka tre gånger: »Helleka vill du hafva Ludbert», hvartill hon hvarje gång svarat »nej». Häremot hade Ludbert invändt: »Jag begär det rätten gifver, och att I hören min rätt eller orätt». Ärkebiskopen hade då svarat: »Du kan intet säga det vi ej tillförene hafva hört», samt då Ludbert genmält: »Då har edert kapitel ej hört det», därefter tillagt: »Jag vill göra det stäckre för dig», och därpå uppläst kapitlets utlåtande. Kapitlet hade omedelbart därefter åtskilts och med dess vetskap och i dess närvaro hade intet vidare gjorts i denna sak. Hvad därefter följde, därom lämnar Ludberts förklaring inför konungen och rådet närmare besked. Efter afkunnandet af kapitlets utlåtande hade Ludbert anmält vad emot detsamma till ärkebiskopen i Lund såsom Sveriges primas, och i detta vad *instanter*, *instantius*, *instantissime* begärt att för den händelse denne icke ville härpå inlåta sig, honom måtte lämnas vadebevis (*apostolos*) till romerska kurian. Han fordrade därjämte afskrift

af utlåtandet, hvartill ärkebiskopen, som ännu satt kvar i sin biskopsstol, svarat, att han i stället för vadebeviset skulle få en helvetes olycka (demoniacum infortunium), hvarpå han ilsket slitit utlåtandet, stigit upp och aflägsnat sig. Ludbert hade då — såsom lagen bjuder i dylika fall — på domkyrkans dörrar och portar uppslagit sin begäran om vadebevis, hvilket af ärkebiskopen lämnats utan afseende. Utan att det minsta bekymra sig härom hade denne vändt åter till Arnö, medförande Helleka, som hos honom fortfarande skulle förblifva i taka händer. Fran Arnö utfärdade han kort därefter ett öppet bref, som kungjordes i kyrkorna och innehöll att Helleka, oafsedt Ludberts vädjande, kunde ingå äktenskap med hvem hon ville.

Emellertid är det antagligt, att Jöns Gerekesson känt sig besvärad och sin ära kränkt af Ludberts vädjande till ärkebiskopen i Lund och velat hindra att detta skulle leda till någon påföljd. Antagligt är, att denne ärkebiskop i följd af vadet begärt någon förklaring och att detta varit närmaste orsaken till den offentliga protest emot primatet, som Jöns Gerekesson å egna och det honom ännu underdåniga kapitlets vägnar den 23 december s. å. i kraftiga ordalag utslungade, ty ibland skälen emot den Lundensiska ärkebiskopens behörighet att »sträcka sin domsrätts skära till en annans skörd» (falcem sui jurisdictionis in messem alterius mittere) anföres uttryckligen att några i rättsförhållanden okunniga från hans utslag oförsynt och emot rättslig ordning vädjat till den Lundensiska ärkebiskopsstolen. Slikt vädjande förklara Jöns Gerekesson och hans kapitel sig hvarken vilja eller böra tåla, emedan vad måste ske från lägre myndighet till högre, och de i intet afseende kunna erkänna den Lundensiska ärkebiskopsstolen stå öfver den uppsaliensiska. Att ärkebiskopen i Lund icke med välbehag emottagit denna skrifvelse är sannolikt, men så mycket tyckes dock ärkebiskop Jöns därmed hafva vunnit, att den förre icke — åtminstone ej i nu synlig mått — blandat sig i det ifrågavarande äktenskapsmålet, för hvilket hans ämbetsbroder i Uppsala hyste ett så lifligt intresse. Man har velat anse denna protest såsom framkallad af manhet och omtanke om svenska kyrkans heder och anseende, men det är fara värdt äfven detta blad måste ryckas från den glesa lager, hvarmed man sökt smycka Jöns Gerekessons änne. Några omsorger om svenska kyrkans ära besvärade nog icke hans sinne vid denna tiden.

Sedan hans här nämnda öppna bref blifvit offentligen kungjordt, reste han till Stockholm och uppmanade Gottschalk att påskynda sitt giftermål med Helleka. Denne hyste dock stora betänkligheter att härutinnan foga sig efter ärkebiskopens önskan, då Ludbert vädjat till påfliga kurian, ty om detta vad vunne framgång, kunde giftermålet medföra en svår efterräkning. Ärkebiskopen hade då förklarat, att Ludbert ingenting kunde vinna, och lugnat honom med de orden: »Tvifla icke du, vinner Ludbert, så skall jag stödja dig» o. s. v. (»Ne dubites, si Ludbertus vicerit, ego sufflabo etc.). Han lofvade ock att i så fall hålla Gottschalk fullt skadeslös (penitus indempnem). Uppmuntrad häraf lät Gottschalk tillrusta bröllopet, och så infann sig en dag borgmästaren Johan Westfal å hans vägnar hos stadens vikarierande kyrkoherde och anmälde att Helleka var på väg för att undfå kyrklig välsignelse till sitt äktenskap med Gottschalk Severinghusen. Hvem denne vikarie varit är icke alldeles klart. Att han hetat Johannes är säkert, men om Johannes Petri eller Johannes Jung kan ej med visshet sägas. Dock vill det synas, af hvad här vidare skall omförmälas, som om båda dessa varit en och samma person och vikarien således prebendaten i Uppsala Johannes Jung.[1] Denne förklarade, att han omöjligen kunde meddela kyrkans välsignelse till detta äktenskap, dels därföre, att tre lysningar (*publicationes*) bort föregå, men här blott en enda ägt rum och denna af Ludbert protesterats, dels ock därföre, att det var allmänt kändt, att Ludbert i laga ordning vädjat till kurian emot ärkebiskopens utslag. Under sådana förhållanden kunde en sådan afvikelse från rätt och bruk (*exorbitacio*) icke medgifvas. Borgmästaren hotade att ärkebiskopen härför säkerligen skulle strängt straffa vikarien, men denne var obeveklig, och Helleka fick vända åter utan kyrklig välsignelse (non benedicta sed pocius maledicta). Detta missöde hindrade likväl icke borgmästaren att samma afton föra Helleka i säng med Gottschalk och att till deras skydd under natten omgifva huset med en trupp beväpnade män.

Gottschalks och Hellekas olaga sammanlefnad (fornicatio) fortfor ett helt år och blef honom ganska dyr. För att vinna ärkebiskopens understöd hos romerska kurian hade han icke blott

---

[1] Möjligt kan det dock vara, att den ordinarie kyrkoherden, som ej utöfvat ämbetet, hetat Johannes Petri. En Johannes Petri de Stockholm nämnes 1416 såsom kanik i Roskild (meddelande af arkivarien Thiset).

lämnat denne 606 svenska mark, för hvilken summa han blott erhållit en förbindelse att tillhandahålla nödiga handlingar och upplysningar (compulsoria) värd 3 floriner, utan ock måst ikläda sig borgen för en stor penningesumma samt ur egen pung (de propria sua bursa) betala 200 mark.[1]

Ludbert hade emellertid med sin klagan kommit så långt, att han af apostoliska stolen fått förordnande för biskop Andreas i Strengnäs att ransaka i målet Nytt vittnesförhör anställdes och då vittnesmålen angåfvo en fästning de presenti, skilde han tills vidare och intill dess slutlig dom komme att afkunnas, Gottschalk och Helleka till säng och säte (quoad thorum, mensam, exhibicionem et convictum). Tryggande sig till ärkebiskopens beskydd aktade dessa icke biskopens påbud och infunno sig ej heller, när det slutliga utslaget skulle fällas. Ludbert fordrade då tredskodom, men biskopen, som, ehuru Jöns Gerekesson trängt honom från ärkebiskopsstolen, likväl ogärna ville bryta emot sin förman och blottställa sig för hans vrede, uppsköt afgörandet ännu en gång och afgaf ett vrängdt utlåtande (sentencia pretensa), som nu var emot Ludbert och till förmån för Gottschalk och Helleka. Ludbert vädjade äfven mot detta och lyckades från kurian erhålla en infordran om ytterligare upplysningar (*litteras compulsorias*), som tillika innehöll en förbudsresolution (*litteras exhibitorias*) af innehåll, att Gottschalk och Helleka skulle vara alldeles åtskillda (omnino separatim deberent manere) i afvaktan af kurians slutliga dom (*sentencia definitiva*). Kurians skrifvelse kungjordes från predikstolen i Stockholms stadskyrka af den vikarierande kyrkoherden därstädes, men ärkebiskopen, som erhöll kunskap härom, skickade genast sin kapellan till Stockholm att från samma predikstol uppläsa en vederläggning af den från kurian utgångna skrifvelsen, hvaruti densamma förklarades vara falsk och utan all betydelse. För att gifva mera eftertryck åt denna sin förklaring tog han både Gottschalk och Helleka till sig på Arnö, där de ordentligt vigdes och deras bröllop högtidligt firades tvärt emot det från apostoliska stolen utgångna förbudet.

[1] Om dessa summor omföras efter nutida myntförhållanden med beräkning af silfrets dåvarande köpkraft, kommer man till ofantliga belopp. Sådana beräkningar, synnerligast under nuvarande fluktuerande silfvervärde, äro dock vanskliga. Emellertid har riksantikvarien H. Hildebrand i Sveriges historia under medeltiden, del II, sid. 185, beräknat Gottschalks här ofvan anförda kontanta utgifter motsvara ungefär 35,000 kronor.

Ludbert protesterade ännu en gång, och med kännedom om ärkebiskopens hänsynslöshet är det förvånande, att han icke på denne besvärlige motståndare utkräft en blodig hämnd och på detta sätt sökt att skaffa honom ur vägen. Huruvida några försök i sådant syfte gjorts och Ludbert lyckats undkomma alla försåtligt lagda planer, är ej kändt, men att ärkebiskopen i dylika fall icke skydde några våldsbragder är fullt bevisadt.

Ungefär samtidigt med Ludberts sista vädjande och förmodligen af orsaker, som ägt sammanhang med det intrång, som föröfvats i hans prästerliga ämbete, synes äfven den vikarierande kyrkoherden hafva anfört klagomål hos kurian. Att han för sitt nekande att viga Helleka och Gottschalk hotats med ärkebiskopens hämnd är redan omnämndt, och uti redogörelsen för rådsmötet i Köpenhamn säges ock att han blifvit hårdt straffad härför, ehuru på ett förvändt och orättfärdigt sätt (licet perperam et injuste) samt likasom Kristus skymfad (lapidatus) för god gärning. Att detta straff icke varit någon kyrklig penitens är nog troligt — sådana straff öfverensstämde ej med den morske ärkebiskopens världsliga sinne — utan sannolikt åsyftas här just den våldsbragd, som nu skall skildras och som framkallats af ärkebiskopens vrede öfver en underordnad prästmans oförsynta djärfhet att emot honom appellera till romerska kurian.

En afton — det var enligt borgmästares och rådets i Stockholm därom afgifna intyg den 25 april 1417 omkring kl. 6. e. m. — då prästmannen Johannes Jung satt till bords med predikarebröderna i Stockholm i deras refektorium, intränger ärkebiskopen, följd af en väpnad skara, med våld och välde i klostret. Själf stannade han vid dörren, men hans följe rusade fram, och då några af bröderna jämte priorn satte sig till motvärn, riktades dragna svärd emot deras bröst, medan den öfriga hopen anföll herr Johannes ropande: »Sitter du här, du vår ärkebiskops förrädare», tillfogande honom 4 eller 5 svåra sår i ansiktet, hvarur blodet ymnigt strömmade. Utan hufvudbonad och med rifna kläder drogs han ut ur refektoriet under ständiga slag och stötar i hufvud och bröst af deras stålhandskar och släpades svårt sårad öfver kyrkogården genom gator och gränder, allt under det ärkebiskopen följde efter och uppmuntrade de sina. På detta sätt slets den arme prästen under ständiga nödrop genom en tillströmmande hop af gamla och unga fram till Korntorget — det var där Helleka bodde — till dess en fattig dumbe (mutus) djärft störtade sig in i den

väpnade skaran, ryckte honom lös och förde honom åter till klostret. Att så tillgått hade så väl priorn som bröderna klagande intygat (lamentabile contestanter asseverarunt) och var detta för öfrigt, säges det i beviset, så allmänt kändt i staden, att det med inga undanflykter kunde döljas. Intyget hade, hvad till sist uppgifves, begärts af Henrik Swinge och hustru Elisabet, själfve herr Johans, vår kyrkoherdes syster, och detta uttryck »soror ipsius domini Johannis, curati nostri» synes bestyrka det förut gjorda antagandet, att ehuru Johannes i början af beviset blott nämnes såsom präst inom Uppsala stift och i ett den 4 påföljande maj på plattyska skrifvet notariatsbevis »præster unde prebendate to Upsale», han likväl torde varit samme man, som den vikarierande kyrkoherden herr Johannes, ty en präst med ordinarie anställning bibehöll under medeltiden i regeln den titel, denna medförde, och epiteten: vicarius, vice curatus, vice rector, o. s. v. förekomma sällan utom när han nämnes i utöfningen af sådant ämbete. Likaså kan man däraf, att den illa sargade prästen skulle släpas fram till Korntorget, där Helleka hade sin bostad, antaga att ärkebiskopen velat visa, huru han straffade dem, som sökte hindra hennes äktenskap med hans klient Gottschalk.

Vare sig nu att den sargade prästen varit den vikarierande kyrkoherden eller icke, så står det dock fast, att straffet eller hämnden utkräfts för en appellation till kurian, och då den myndige ärkebiskopen icke kunde tilltro en underordnad prästman att på eget beväg drista sig till ett så allvarligt steg, misstänkte han, att hans eget kapitel gömt sig bakom dennes rygg. För att freda herrar kapitelmedlemmar från dessa misstankar måste därför herr Johannes redan den 4 nästföljande maj, ehuru svårt lidande af det öfvergångna våldet, hvilket ådragit honom en under flera dagar fortfarande blodspottning, inför notarius publicus Konrad von Kollen vittna och betyga, att hvarken domprosten eller någon annan af kapitlet med råd eller dåd hulpit utan tvärt om afrådt och sökt afstyra hans appellation.

Under allt detta hade i Stockholm, hvars befolkning antagligen stått på Ludberts och prästens sida, förbittringen emot deras gamle fiende ärkebiskopen[1] varit i ständig tillväxt, och då denna

[1] Anledningen till fiendskapen var, att då vid den häftiga vådeld, som öfvergått Stockholm år 1407, stadens skolhusbyggnader nedbrunnit, han förvägrat uppförandet af nya i dessas ställe, så vida han icke fick tillsätta lärarne. Detta var

möjligtvis kunde närmast drabba hans skyddsling Helleka, ansågs hon icke längre säker i själfva staden utan fördes uppå slottet, hvilket ärkebiskopen då hade i värjo.[1] Därifrån fördes hon än till Arnö, än tillbaka, och för öfrigt än hit, än dit, men ständigt under betäckning af 100 lansar, och tyckes detta hafva fortfarit ännu 1419, samt Helleka under hela denna tid hållits under ärkebiskopens omedelbara vård. Om Gottschalk fått åtnjuta något liknande skydd nämnes icke.

Efter lång väntan hade likväl Ludbert genom sitt sista vädjande lyckats från kurian erhålla slutlig dom (sententia definitiva), utfärdad af m:r Jacobus Morestini, det apostoliska palatsets sakhörare (auditor), hvaruti så väl ärkebiskopens som biskop Andreæ utslag förklarades utan all kraft och verkan, samt Helleka frånkändes Gottschalk och tilldömdes Ludbert såsom dennes lagliga hustru. Men det återstod att få domen verkställd. Han gjorde ett sista försök hos ärkebiskopen, som icke blott vägrade att utlämna Helleka utan därtill (publice, notorie et manifeste) förklarade, att hans dom skulle äga bestånd, om han så skulle vedervåga lif och ära samt sina, sin kyrkas och sina vänners ägodelar. Nu fanns således ingen annan utväg än att söka konungens hjälp.

Så stor den ynnest än var, hvarmed konung Erik omfattat denne sin gunstling, hade han dock nu fått de största anledningar till missnöje. Den vanvördnad, hvarmed Jöns Gerekesson så enskildt som offentligt behandlat sitt kapitel och sina suffraganer, den godtycklighet, hvarmed han förvaltade kyrkans egendom, det våld, det förtryck och de utpressningar, hvartill han var förvunnen, allt detta kunde lika litet vara konungen obekant som hans i högsta grad osedliga och förargelseväckande lefverne. Konungen började också mer och mer frukta följderna af hans självrådighet. På de senare åren hade han därtill alldeles försummat stiftstyrelsen och mera skickat sig som en världslig

i fullkomlig strid emot stadens privilegier, som tillförsäkrade magistraten i förening med kyrkoherden denna rätt. När någon uppgörelse härom i godo ej kunde åstadkommas, och ärkebiskopen därtill vid påföljd af strängaste straff förbjöd Stockholmsdjäknarnes förut medgifna socknegång, klagade både prästen och magistraten hos kurian och fingo omsider den 16 juni 1419 sina gamla fri- och rättigheter i detta fall å nyo bekräftade. Eget nog är detta bref utfärdadt samma dag som en ny förhärjande eldsvåda öfvergick staden (enl. Script. rer. Suecic. Tom. III, s. 24. — En annan uppgift ibid. Tom. I, s. 140 förlägger den till den 18:de i samma månad).

[1] Ad castrum regale sibi commissum heter det i urkunden. D. Suec. n:o 2658.

fogde (villicus) än som en kyrkans fader, och städse stadd på resor öfverallt betecknat sin väg med nya våldsbragder. Hans omgifning och närmaste förtroendemän i den världsliga förvaltningen voro fala, illa kända och föraktliga personer, hvilkas enda mål var att utpressa penningar så väl för husbondens som för egen del. Så föga nogräknad konung Erik än var i dylika fall, blef det dock äfven för honom klart att en gräns måste sättas för ärkebiskopens härjande framfart.

Jöns Gerekesson själf torde nog också hafva märkt att marken började svikta under hans fötter och att han så insnärjt sig i sina egna garn, att om han ej så väl i Köpenhamn som i Rom med oförskräckt mod och hänsynslös fräckhet kunde möta och med kraftiga slag tillintetgöra sina motståndare, vore hans makt bruten.

Våren 1419 rustade han sig till långresa, hvarthän visste man icke. Men utan att förordna om stiftstyrelsen under sin frånvaro lämnade han »insalutato capitulo» Uppsala i slutet af maj eller i början af juni. Att han rest till Stockholm hade man sig bekant, men om hans vidare planer hade oroande rykten kommit till kapitlets öron. Det sades att han ämnade återkomma och »lägga sig in» (med väpnad makt) i ärkebiskopsgården, samt att han yttrat, det han ej mera skulle lämna den. »så vida de ej droge honom därutur med håret», att slottsherren på Stockholm herr Hans Kröpelin af konungen bemyndigats att taga hans sak om hand och mera sådant, hvarföre herr Hans den 14 juni s. å. till kapitlet afsände ett lugnande bref,[1] däri han uttrycker sin förundran att något afseende kunnat fästas vid slika »flyghordh». Af dem, till hvilka de yttrats, hade han hört att ärkebiskopen förklarat, det han ej ville återvända, så vida han ej fick åter inträda i samma fria makt som förut, hvarför kapitlet alldeles icke behöfde hysa någon fruktan. Beträffande uppgiften, att »herr Hans skulde oc sta biscopen aff Vpsale fore» svarar han: »jach hawer nogh at sta them fore, som myn here hawer mich for om til screffit», men tillägger dock, att han gärna gör hvad han kan efter konungens bref. Slutligen upplyser han att ärkebiskopen nu uppehöll sig i gråbrödraklostret, men tillägger »enkte hawer han æn sacht mich til, enkte hawer jach oc æn budhit hanum, utan jach forstar wel

[1] Diplom. Suec. n:o 2641.

thet han gar til radz meth sina gambla wener, som han før gjort hawer», ett tillägg, som tydligt röjer att Jöns Gerekesson icke stått synnerligen högt hos herr Hans, hvilken ock helst velat undslippa att taga någon befattning med honom. Dennes resa, hvars utsträckande till Rom kapitlet möjligen fruktat, gälde dock närmast Danmark, ty sannolikt hade han fått sträng kallelse att inställa sig vid det rådsmöte eller herredag (parlamentum), som utsatts att hållas den 9 juli s. å. i Köpenhamn. På nämnda dag mötte också i slottets stora sal (in magno æstuario) ärkebiskopen Petrus i Lund, Sveriges primas och den apostoliska stolens legat, biskoparne i Slesvig, Linköping, Skara, Roskild, Åbo och Vesterås samt ganska många af Danmarks och Sveriges rikens råd och stormän för att afhandla om rikenas angelägenheter m. m.[1] Inför denna domstol framträdde nu ärkebiskop Jöns å ena samt Ludbert Kortenhorst å den andra sidan, äfvensom den af ständiga utpressningar svårt hemsökte Gottschalk Severinghusen. Ludbert utförde sin talan så väl emot ärkebiskopen som emot Gottschalk och föredrog sina skäl och bevis, vittnesintyg, utslag, domar och påfliga skrifvelser, klagande att Gottschalk och hans medbrottslingar emot Guds bud, all rättvisa samt den heliga kyrkan och äktenskapets sakrament sköflat honom och hans laggifta hustru samt till men för deras själars frälsning ohjälpligt skadat dem till ära och rykte, till gods och ägodelar, hvarföre han begärde ett lagligt slut på deras tvistemål (*justitie complementum*).[2] Härtill svarade Gottschalk, att han alltid hoppats och ännu hoppades att Helleka vore hans lagliga hustru, och följaktligen icke ansäg sig genom sin sammanlefnad med henne, som han på laglig väg vunnit, hafva kränkt någon annans rätt. Konungen sporde nu Ludbert och Gottschalk, om de ville underkasta sig hans dom och sålunda afstå från de ytterst kostsamma rättegångarna (litibus tam sumptuosis) hos kurian. Båda förklarade sig härmed nöjda och aflämnade sina bevis och handlingar, hvarpå konungen befallde rådet och särskildt de andlige fäderna, såsom härutinnan mest förfarna, att afgöra hvilkenderas hustru Helleka rätteligen vore. Efter verkställd sorgfällig granskning (visis, cognitis, lectis, perlectis ac intellectis utriusque partis documentis) afgåfvo ärkebiskopen i

[1] Ad reformandum deformata, reordinandum deordinata, judicandum judicanda, corrigendum corrigenda etc. D. S. n:o 2661.

[2] Detta torde kanske rättast böra återgifvas med verkställighet af den redan fällda domen.

Lund och biskoparne den förklaring, att de vidhöllo den här förut omnämnda, af det apostoliska palatsets sakhörare m:r Jacobus Morestini fällda dom, hvaruti Ludbert och Helleka förklarats hafva ingått ett lagligt äktenskap. På grund af denna förklaring blef hon ock nu af konungen och rådet frånkänd Gottschalk och tilldömd Ludbert såsom hans lagliga hustru.

Ludbert emottog domen med tacksamhet (gratanter) men yrkade att Gottschalk för allt det våld, rofferi, vanrykte och vanheder, han och hans hustru fått lida, måtte kännas skyldig att lämna honom skadestånd. Detta bestreds af Gottschalk, som förklarade sig härtill alldeles saklös. Hvad han i saken gjort och vållat, hade varit efter ärkebiskopens ingifvelse, råd och befallningar, hvilka han såsom underordnad varit pliktig att lyda, hvarför han å sin sida fordrade att denne såsom själfva roten och upphofvet skulle ensam gällda ej blott det nu fordrade skadeståndet till Ludbert utan äfven godtgöra honom själf för hans stora omkostnader och den vanära han lidit. Ärkebiskopens svar härpå var kort. Hvad han dömt var rätt och riktigt och måste behålla sin gällande kraft; och, — tillade han i en öfvermodigt hånfull och vredgad ton, — så skulle det ock förblifva, äfven om det skulle kosta hans lif, hela Uppsala kyrka, hans egen själ och heder samt allt hvad han, hans kyrka och vänner kunde äga. Detta emot Gud och den apostoliska stolen hädiska, emot konungen och rådet vanvördeliga tal väckte allmän harm, och konungen befallde rådet att genast undersöka, till hvilket straff ärkebiskopen gjort sig förvunnen.

Rådet och främst de andliga fäderna öfverlade nu härom och öfverlämnade efter slutad öfverläggning en skrifvelse af ungefär följande innehåll: »Domare, som med vett och vilja af fruktan, girighet, våld eller annan orsak fäller och afkunnar vrång dom, gifve den kränkta parten skadestånd, där ej han, som genom domen vunnit, det själf gällda gitter. Har han för vrång dom tagit eller fått löfte om gåfvor, och är han världslig domare och målet civilt, gällde trefalldt det dömda och tvefalldt det gifna samt afsättes. Är det brottmål, misste gods sitt och förvises riket. Dömer han vrång dom af ovarsamhet och vårdslöshet, gällde böter, som af öfverrätt (superioris arbitrio) bestämmes. Vädjar part till påfven, och domaren vägrar laga vad upptaga, är det i brottmål och domaren andelig, skall han afsättas, är han lekman, böte 30 mark guld. Är målet icke

sådant att det på lif och ära går, skall domaren sändas till kurian att där straffas, men må ej afsättas». När denna skriftligen affattade förklaring upplästs och aflämnats till Jöns Gerekesson, och han begrundat dess innehåll,[1] insåg han att den öfvermodiga hållning, han förut antagit, icke längre kunde blifva honom till hjälp. Han uppsteg från sin plats och vändande sig till konungen yttrade han i ödmjuk ton: »Stormäktigste konung! I de klagomål, som nu emot mig anföras, finner jag att lagen är mig emot. Om därföre Eders konungsliga majestät, som från barndomen omhuldat mig, har något särskildt emot min person, så öfverlämnar jag mig självmant, fritt och otvunget åt eders konungsliga nåd». Denna undergifvenhetsförklaring, som genast skriftligen uppsattes samt af båda ärkebiskoparne äfvensom de närvarande biskoparne beseglades, och hvaraf en kopia skulle sändas till romerska kurian, upptogs af konungen med synnerlig välvilja. Han förklarade, att han vid skärskådandet af de svåra mål, hvaruti ärkebiskopen var invecklad, skulle låta honom vederfaras all den ynnest, han utan orättvisa emot dessa sina fattiga undersåtar visa kunde. Men då ärkebiskopen härutinnan mycket felat äfven emot den apostoliska stolen, kunde han icke kasta sig själf i fara. Många andra af hans undersåtar hade ock emot ärkebiskopen klagat öfver svårt förtryck, löftesbrott, olaga häktning, plundring och sköfling af andeligt gods m. m. och vid sådant förhållande skulle hans återvändande till Sverige där framkalla ännu större oreda än förut, hvarföre han förklarade sig nödsakad att kvarhålla honom, dock med all den vördnad, som hans stånd tillkomme.

Detta är hvad ett vidlyftigt notariatbevis om tvisten emellan Ludbert och Gottschalk meddelar om det stora rådsmötet eller herredagen i Köpenhamn 1419. Redogörelsen för detta tvistemål har måhända blifvit mera omständlig än ämnet kan anses förtjäna, men afsikten härmed har varit att framhålla så väl de olika formerna för laga fästning under medeltiden, som ock de irrgångar, hvaruti en rättssökande den tiden kunde invecklas och som ofta nog tvang honom att stanna på halfva vägen.[2]

---

[1] His scriptis auditis, lectis, perlectis et intellectis et iisdem cribratis et ponderatis.

[2] Strinnholm uppgifver, att man under medeltiden fann vid kyrkans domstolar en ordentligare, billigare och mera oväldig rättskipning än fallet denna tid var vid de världsliga. (Sv. folkets Hist. III, s. 629). Ludberts rättegång bekräftar icke detta påstående.

Såsom kulturbild äger ock den rättegång, som nu skildrats, äfven ett särskildt intresse och framtvingar ett försök att så vidt möjligt söka utreda de däri uppträdande personernas olika ställning till så väl stridens föremål som själfva striden. Onekligt torde väl ock vara, att just denna äktenskapsfråga varit första uppslaget och den drifvande kraften till den stränga räfst, som därefter anställdes, äfvensom att Jöns Gerekessons oförsynt fräcka och besinningslösa uppträdande i detta mål tillfogat honom ett sår, som ej mera kunde läkas, synnerligast då han — såsom här vidare skall visas — alldeles försmådde den helande balsam, hans konungslige vän och gynnare ville gjuta in däruti. Hans halsstarrighet i försvaret af den vrånga dom han fällt och det till ytterlighet drifna förakt för all andlig och världslig öfverhet, han därvid ådagalade, kunna möjligen förklaras ur hans oerhörda härsklystnad och imponerande djärfhet, hvilken genom underordnades ständiga undfallenhet öfvergått till det fräckaste öfversitteri. Men att här äfven funnits andra dolda krafter, som steg för steg dragit honom utför branten, torde väl icke kunna förnekas. Otvifvelaktigt har han för den fagra Helleka hyst ett varmare intresse än som höfdes hans prästerliga värdighet, och omöjligt synes det ej heller, att hon för den med alla naturens goda gåfvor utrustade andelige fadren hyst ömmare känslor än lofligt och tillbörligt varit. Redan den omständigheten, att hon endast 10 dagar efter sin trolofning med Ludbert är fullt rustad med juridisk bevisning emot äktenskapsaftalets formella giltighet och färdig att lämna sig själf och sin sak i ärkebiskopens händer, tyder på en rådgifvare, förfaren i den kanoniska lagens smygvägar. Att Gottschalk Severinghusens tycke för Helleka och hans utan tvifvel betydliga förmögenhet härvid kommit den listige och alltid i penningenöd stadde ärkebiskopen väl till pass är lika antagligt, som att Gottschalk, om ej från tvistens början dock sedermera under dess fortgång, endast tjänat till ett förhänge, bakom hvilket prelaten sökte främja sina egna planer. Några fullgiltiga bevis härför finnas väl icke, men stöd för ett sådant antagande kunna hämtas från en annan äktenskapshistoria, hvaruti ärkebiskopen varit invecklad, och som erbjuder så många öfverensstämmelser med Hellekas, att då den för öfrigt utgör ett moment, som icke kan förbigås vid skildringen af Jöns Gerekessons karakter, den här måste omnämnas. Den visar tydligt ärkebiskopens lösaktiga uppfattning af äktenskapets

helgd och hans förakt för detta kyrkans sakrament. Uppgifterna härom finnas i bevarade intyg om offentliga förhör så väl inför Uppsala domkapitel som inför borgmästare och råd i Sigtuna.[1]

I Stockholm fanns — antagligen flera år före den tid Jöns Gerekesson gjort Hellekas bekantskap — en kvinna Margareta, dotter till borgaren Jakob Piil och då i laga ordning trolofvad med en Jakob Skomakare, hvilken, ehuru deras äktenskap ännu icke blifvit med kyrklig välsignelse fullbordadt, redan flyttat in i hennes hus för att med henne sammanbo.[2] Ärkebiskopen hade funnit behag till henne och följden blef att trolofningen på något sätt (taliter, qualiter säges det i domkapitlets bevis) blef bruten och paret åtskildt, hvarefter ärkebiskopen befallt en sin tjänare och i tredje led närskyllde frände Jäppe Nilsson att ingå äktenskap med Margareta, dock med det uttryckliga förbehåll att hvarken vid fästningen eller vigseln svara: ja (ita) utan endast tyst mumla: mum, mum! och skulle äktenskapet härigenom enligt ärkebiskopens förklaring sakna all bindande kraft. Jäppe fick dock icke vid äfventyr att eljest blifva hängd hafva någon närmare umgängelse med sin hustru, och förbjöds vid samma stränga påföljd att för någon omtala hvad mellan honom och hans vördade frände aftalats. Samma instruktion lämnades äfven Margareta, och så blefvo båda vigda af ärkebiskopens huskapellan herr Bo.[3] Det sålunda sammankopplade paret hade troget efterkommit befallningen och Jäppe blott första och andra natten hvilat vid sin hustrus sida, men endast för skens skull, halfklädd och med skorna på, samt när bröllopsskaran lämnat huset, genast aflägsnat sig. De hade därefter städse bott i olika byggnader på biskopsgårdarne och sorgfälligt undvikit hvarandra. Margareta blef nu ärkebiskopens frilla och hade med honom fått två barn, hvilka fingo gälla såsom Jäppes äkta afkomlingar. Hennes egenskap af närskylld fränka dolde i det längsta hennes verkliga ställning, och vid de gästabud, som ofta firades på ärkebiskopens gårdar, var hon ett

---

[1] Det förra utfärdadt den 3 eller 7 juli 1420 återfinnes i Svenskt Diplom. under n:o 2794; det senare, dateradt 27 maj 1421, förvaras i riksarkivet och har i afskrift benäget meddelats af lektor E. Hildebrand, hvilken med största beredvillighet gått förf. till handa med utdrag ur de ännu otryckta, i riksarkivet befintliga handlingarna rörande Jöns Gerekesson.

[2] Af denna uppgift torde man kunna sluta att äfven hon varit änka.

[3] Sådan husbonden varit, sådan var ock hans kapellan. Hvarje påsk biktade Margareta för honom och erhöll absolution för det gångna året. Jfr Sigtunamagistratens bevis.

slags förkläde för de damer, som i dessa fester deltogo. Med denna berättelse för ögonen och den uppfattning af äktenskapet, såsom endast beroende på vissa yttre former, ärkebiskopen uttalat, kan man med skäl befara att han i Helleka sökt en ny »forsia» för att begagna ett mildare uttryck, samt att den lott, han ämnat Gottschalk, möjligtvis varit föga bättre än den, han förut tilldelat Jäppe. Likasom Jäppe och Margareta hade äfven Gottschalk och Helleka vigts af huskapellanen, kanske ock tillhållits att mumlande besvara hans fråga samt afhålla sig från hvarandra. Härtill kunde åtminstone den hos kurian oafgjorda frågan hafva tjänat såsom ett antagligt skäl. Säkert är emellertid att ärkebiskopen, såsom redan visats, så mycket som möjligt hållit äfven dem åtskilda. Om några misstankar beträffande renheten af ärkebiskopens afsikter funnits hos Gottschalk, kan man icke veta, men äfven om sådana under årens lopp uppstått, har han ändock svårligen kunnat handla annorlunda än han gjort. Det var ju för att främja *hans* sak, som ärkebiskopen stred och kämpade, det var ju för att åt honom bevara den sköna Helleka, värna hennes rykte och freda henne för följderna af den förbittring och harm, rättegången väckt hos allmänheten, som ärkebiskopen tog henne under sitt beskydd och omgaf henne med en lifvakt, större än som mången gång bestods en drottning. Det var ju också endast genom Helleka och hennes ägodelar, som han kunde vinna godtgörelse för sina oerhörda kostnader. De hvarandra ständigt motsägande utslagen och förklaringarna voro också synnerligt ägnade att hos Gottschalk bevara hoppet om en slutlig seger. Men när efter kurians dom äfven följde konungens, grusades hans förhoppningar, och då öfvergick äfven han på kärandesidan och dristade sig att af roten och upphofvet till alla hans olyckor och förluster begära skadestånd. Vid mötet i Köpenhamn och inför världslig domstol kunde ett dylikt yrkande ej upptagas. Något skadestånd fick han väl icke heller sedermera, utan fingo han och Ludbert, hvars kostnader sannolikt uppgingo till föga mindre belopp, kvitta dessa bäst de kunde.

Hvad nu Ludbert särskildt angår, så äro hans djärfhet och ihärdighet beundransvärda, när man besinnar, att hans motståndare stod på höjden af sin makt, då striden började, och han första gången utan synnerligt hopp om framgång vågade det i hans lefnadsställning lika äfventyrliga och lifsfarliga som dyr-

bara steget att vädja till kurian emot den myndige ärkebiskopen. Hans kärlek till Helleka och förbittring emot den i hans lycka obehörigt inträngande prelaten kunna dock fullt förklara detta steg. Men att hans kärlek icke förtvinat under de många år dess föremål undanhållits honom och lefvat i en omgifning, där äfven den starkaste dygd måste svikta, vittnar om ett öfverseende och en fördomsfrihet, som skulle förefalla oförklarliga, om ej kändt vore att den allmänna moralen den tiden varit lika slapp som lagarnas stadganden oerhördt stränga, och att kyskhetsbrott, föranledda af de från äktenskapets välsignelse uteställda prästerna, då ansågos mindre vanärande för de felande. Ludberts fördomsfrihet i detta fall var dock icke större än den här omtalte Jäppe Nilssons, ty icke heller hans kärlek till Margareta Piil hade förkväfts af hennes förhållande till hans blodsfrände, och inför Uppsala domkapitel förklarade dessa båda makar att, om deras sammanlefnad, oaktadt den nära släktskapen emellan Jäppe och ärkebiskopen, kunde göras laglig, de innerligt gärna (lubentissime) ville fortfarande lefva i äktenskap. Om Ludbert, när han nu genom både påflig och kunglig dom återvunnit Helleka, äfven fått hennes odelade hjärta, därom förmäla häfderna intet, men antagligt är att hon känt tillräcklig leda vid det tygellösa lifvet på ärkebiskopens slott och gårdar för att med tacksamhet emottaga hedersplatsen vid den trofaste borgarens husliga härd. Att Gottschalk efter mötet i Köpenhamn sökt hindra Ludberts och Hellekas återförening, därtill finnes ingen anledning, men ordnandet af de tvifvelsutan invecklade affärerna i dödsboet efter Hans Horn synes hafva kräft en längre tid. Detta torde kunna slutas däraf att först den 31 juli 1423 betygar Stockholms rådstufvurätt att Helleka, som då ännu kallas Helleka Horns, aflämnat alla bref och handlingar hon egde efter sin förre man Hans Horn. Afvittring synes således nu hafva ägt rum, och äktenskapet därefter med vigsel fullbordats, ty den 18 oktober samma år nämnes hon uttryckligen såsom Ludbert Kortenhorsts maka, då arfskiftet efter Hans Horn emellan Ludbert, å sin hustrus vägnar såsom arfvinge efter hennes aflidne son med Hans Horn och innehafvare af hennes giftorätt, samt Cordt Rogge, gift med Horns dotter Dorotea, införes i stadens jordebok. Om Ludbert länge fått njuta sin genom mönstergill ihärdighet och med dryga ekonomiska uppoffringar vunna lycka är obekant; men efter den 13 augusti

1425, då han inför Stockholms rådhusrätt jämte Cordt Rogge uppträder i en fråga, som rörde ett af hans företrädare i äktenskapet stiftadt prebende, möter han icke mera i handlingar från denna tid. Emellertid är hans minne förtjänt att bevaras.

Såsom här redan nämnts, vågade ej konung Erik låta ärkebiskop Jöns återvända till Uppsala efter mötet i Köpenhamn, utan skulle han tillsvidare — dock i full frihet och vördnad — vistas hos ärkebiskopen i Lund. Men efter den bistra skrifvelse, hvaruti Jöns Gerekesson bestred dennes primat, kunde han väl ej där vänta något hjärtligt välkomnande. Han anhöll därför att i stället få stanna hos konungen. Detta beviljades och tillförsäkrades honom all nödtorft efter hans höga stånd och värdighet emot löfte på ära och tro att ej olofligen söka undkomma. Tro och lofven hade dock nu mera för Jöns Gerekesson ingen betydelse. Omkring den 15 augusti skuddade han stoftet af sina fötter och flydde »insalutato hospite» från Danmark, men hvart är ej kändt. Då han sedermera fordrade att rättegången skulle hållas i Lübeck, vill det synas, som om han valt denna stad till tillflyktsort. Emellertid ansåg konungen nödigt att förordna om vården af hans ärkebiskopsstol och dess gods, och med biskoparne i Västerås och Åbo samt riddarne Nils Eringislason och Krister Nilsson, af hvilka de tre förstnämnda, som deltagit i rådsmötet, möjligtvis då ännu voro kvar i Danmark, sändes ett öppet bref till Uppsala domkapitel med uppdrag att taga vård om de ärkebiskopliga godsen och kyrkans egendom, intill dess konungen erhållit den helige faderns förordnande, huru härmed skulle förfaras. Konungen förklarade därjämte att, om kapitlet ej härpå ville inlåta sig, han i så fall ämnade att förordna någon annan. Kapitlet sammanträdde den 20 september[1] och förklarade sig villigt att lyda konungens befallning för att om möjligt rädda och bevara Uppsala kyrka, till hvilken ärkebiskopen redan stod i ren skuld för flera tusen mark och på hvilken han dessutom genom sköfling och tyranni våldfört sig till många tusen marks värde.

Jämte skrifvelsen till kapitlet afsände konungen såsom »kyrkans lydige son» äfven en supplik till påfven,[2] hvaruti han, af nitälskan för rättvisan, kyrkans ära och nytta klagar, att

---

[1] Dipl. Suec. n:o 2685.

[2] Dennas innehåll är endast känd genom kardinalen Guillermi skrifvelse den 22 maj 1420. Dipl. Suec. n:o 2776.

ärkebiskop Jöns offentligen beryktats för en mängd oerhörda och skändliga brott[1] och därigenom åstadkommit stor förargelse samt icke, oaktadt konungen först enskildt och broderligen samt sedan genom utsända vördnadsvärda män varnat honom, däraf låtit rätta sig, utan till och med inför konungen i sittande råd öppet förklarat, att han till försvarande af en uppenbart vrång dom, som han, därtill bestucken, fällt i ett äktenskapsmål, ville vedervåga »sitt lif, sin själ och sin ära, sina egna, sina vänners och Uppsala kyrkas gods och ägodelar».[2] Konungen utber sig därför, att en sådan skymf och vanära måtte afvändas från kyrkan i hans rike, och anhåller, att någon af kyrkans kardinaler eller prelater måtte förordnas att å ämbetets vägnar summariskt — men utan sken af domstol — undersöka ärkebiskopens lefverne och förvaltning med rätt att afsätta eller på annat sätt straffa honom, eller ock föreskrifva botgöring och suspension från ämbetets utöfvande, samt tillika förordna om förvaltningen af ärkebiskopsstolens tillhörigheter. I afvaktan af de föreskrifter, som härom kunde komma att lämnas, hade konungen emellertid uppdragit denna förvaltning åt kapitlet, som afsatt ärkebiskopens fala och illa ansedda förvaltare och i deras ställe tillsatt hederliga och aktade män. Att ärkebiskopen fått kännedom om att en sådan skrifvelse afgått, torde hafva varit närmaste anledningen till hans flykt. Han insåg nog att ett djärft och dristigt inskridande var af nöden, om den hotande faran skulle kunna afvärjas. Innan den kungliga skrifvelsen hann föranleda något beslut inom kurian, inställde han sig personligen i Rom[3] och uppvaktade med en egen klagoskrift, däri han ställer sig själf och sin vandel i den ljusaste dager, men anklagar herrarne i sitt kapitel att olofligen hafva trängt sig in i kyrkans gods, beröfvat honom hans egendom, afsatt hans ämbetsmän o. s. v., hvarför han fordrar att kardinalen Montis Arragonum[4] måtte förordnas att inför

[1] *Presertim periurii, dilapidacionis bonorum ecclesie, oppressionis cleri sibi subecti, sacrilegii, contemptus clauium ecclesie et auctoritatis sedis apostolice, publici concubinatus, adulteriorum quamplurium ac eciam incestus, eciam cum matre et filia et quampluribus aliis horrendis criminibus.* — Detta syndaregister upprepas i flera därefter utfärdade skrifvelser.

[2] Äfven detta uttalande upprepas ständigt i de följande brefven och på ett sätt, som synes angifva detsamma såsom själfva domskälet.

[3] Ingeniose evadens Papam adiit acturus contra suum capitulum et contra regem (Diarium Waztenense, Script. Rer. Suec. I, 133).

[4] Kardinalerna benämndes efter deras kyrkliga poster vid sidan af kardinalsvärdigheten och ofta utan deras förnamn såsom Sancti Marci, Montis Arragonum, Mediolanensis o. s. v. Den här ifrågavarande kardinalens eget namn förekommer ingenstädes i de anförda handlingarna.

kapitlet särskildt tilltala ärkedjäknen Petrus och herr Elavus, samt tillhålla dem att — vid äfventyr af suspension, bannlysning, interdikt och andra straff — inom förelagd tid åter insätta honom i hans rättigheter och ämbetsutöfning, trygga honom till lif och egendom, visa honom behörig lydnad — samt antingen inför romerska kurian eller i staden Lübeck — stå honom till svars för deras olaga tilltag. Den helige fadern blef på detta sätt satt emellan tvänne eldar. Rättmätigheten af de från konungen inkomna klagomålen kunde efter de vadeinlagor, kurian förut fått emottaga, icke gärna betviflas, men å andra sidan förelågo här saker af så ömtålig beskaffenhet, att de icke utan i yttersta nödfall borde bringas till allmänhetens kännedom. Det torde väl ock kunna antagas, att ärkebiskopen inför påfven och kurian uppträdt med en sådan säkerhet, som kunnat ingifva misstankar att hvad som nu från den aflägsna kyrkoprovinsen inberättats vore öfverdrifvet och beroende på missuppfattning eller personlig illvilja. Största försiktighet var sålunda af nöden, men saken dock så allvarlig, att en närmare undersökning icke kunde undvikas. Emellertid kunde hans helighet icke finna, att kapitlet handlat i afsikt att förskingra utan att bevara kyrkans gods, och ansåg därjämte att det kunde väcka förargelse, om en person, anklagad för så grofva brott, utan vidare återinsattes i utöfningen af ett ämbete, hvarifrån han möjligen snart därefter måste åter skiljas. Kardinalen Guillermus fick därför i uppdrag att närmare undersöka förhållandet, men äfven om han ansåg nödigt att utfärda stämning, skulle han likväl öfverlämna frågan till hans helighets vidare pröfning. Emellertid skulle ärkebiskopens klagoskrift genom kardinalen »Montis Arragonum» försorg delgifvas Uppsala domkapitel till förklaring. I följd af det honom lämnade uppdraget förklarar Guillermus den 22 maj 1420 i bref till ärkebiskop Johannes i Riga[1], att konungens supplik visserligen synts innebära tillräcklig anledning till en laga undersökning, men då hvarken i hans anmälan eller i den påfliga skrifvelsen några särskilda brott och öfverträdelser uppgifvits utan dessa endast i allmänna ordalag omnämnts, hade han inför romerska kurian låtit höra några vittnen, som härom egde närmare kännedom. Af hvad dessa anfört hade han dock förnummit, att ärkebiskop Jöns Gerekesson vore allmänt vanryktad, hvarför han beslutat att till sanningens utletande enligt

[1] Diplom. Suec. n:o 2776.

den kanoniska lagens föreskrifter och Guds bud företaga en undersökning, på det att ärkebiskopen måtte beredas tillfälle att försvara sig, och sanningen af de gjorda tillvitelserna pröfvas. För tillfället var dock kardinalen af andra viktiga angelägenheter hindrad att personligen därmed taga befattning, hvarför han med hänvisning till den skrifvelse, han själf emottagit, uppdrager åt ärkebiskop Johannes i Riga att företaga nämnda undersökning och att till ort och ställe, som han själf funne lämpligast, inkalla ärkebiskop Jöns Gerekesson att personligen eller i händelse af laga förfall genom ombud höras, och att, om han af tredska uteblefve, ändock fullständigt utreda allt, utan att afkunna slutlig dom, men dock med rätt att efter omständigheterna antingen suspendera ärkebiskopen och i så fall förordna om vården om kyrkan och dess gods, eller ock på grund af den skrifvelse, som af kardinalen Montis Arragonum utfärdats, återinsätta honom i ämbetet. Allt detta likväl med åliggande att öfver hvad härvid kunde förekomma och beslutas äfvensom öfver rättegångens hela förlopp insända vederbörligen bestyrkt redogörelse.

Ärkebiskop Jöns Gerekessons klagoskrift delgafs Uppsala kapitel den 3 juli 1420, och detta afgaf genast påföljande dag ett i allvarliga och bestämda ordalag affattadt svar, hvilket — med uteslutande af ingressen — i hufvudsak innehöll följande. Manade af ärkebiskopens supplik till påfven och ett till följd däraf utgånget stämningsbref (*littere monitorie et citatorie*) förklara domprosten Petrus, dekanen Lindvid och nio andra kaniker i sittande kapitel, uti afsigt att till den apostoliska stolen vädja däremot, stämningen såsom på smygvägar åstadkommen (subrepticium) vara utan all kraft och verkan, samt däruti omförmälda straff alldeles betydelselösa, äfvensom att samma skrift med sanningens fördöljande falskeligen erhållits. I sin supplik förklarar ärkebiskopen att han i flera år berömligen styrt det folk, han haft under sin lydno, undervisat det med sitt lefverne och sina goda seder, genom utöfvande af sitt prästämbete och genom att, så långt mänsklig svaghet det medgifvit, afhålla sig från alla synder. Gud gifve (*utinam*) att så vore, men Gudi klagadt (*proh dolor*), förklara kapitelmedlemmarne, hela Sveriges land och angränsande länder veta att ett motsatt förhållande ägt rum. Vidare har han förtegat mången sanning, som om den uttalats, med allt skäl skulle bevekt den helige fadern att icke medgifva hvad

han nu medgifvit. Ty om ärkebiskopen omtalat, huru han förtryckt icke blott sitt prästerskap utan äfven prästernas och kyrkornas landbor och underlydande med utskylder och otillbörliga pålagor, huru han skadat sin domkyrka genom att afhända henne hvad hellst som fallit i hans tycke, hvilka ofantliga penningsummor han utkräft af stiftets prästerskap under form af gästning utan någon motsvarande ämbetsförrättning, huru han i många år beröfvat stiftet sin tjänst såsom ärkebiskop och gjort mycket annat, som icke passade för hans stånd; så skulle den helige fadern icke hafva remitterat denna supplik. För att nu gå till särskilda fall hade ärkebiskopen förtegat att han belagts med kyrkans större bann,[1] hvartill han af flera skäl gjort sig skyldig och att han ej erhållit absolution. Han hade belagts med detta bann, därför att han — då herr Johannes Jung, präst inom Uppsala stift, som anhängiggjort rättegång emot honom, hvilken rättegång då ännu hvilade hos kurian — själf närvarande i predikarebrödernas kloster i Stockholm och emot klostrets privilegier befallt sina anhängare att ända till blodsutgjutelse slå denne herr Johannes samt draga honom sönderslagen och sargad ut ur klostret, där likväl äfven rena ogärningsmän äga rätt att njuta kyrkans skydd, samt därifrån släpas genom gatorna, och hade detta våld föröfvats utan afseende på den öfverfallnes prästerliga stånd eller på stället. Han hade vidare belagts med det större bannet därför att han på egendomar, tillhörande prästborden i Skeptuna, Närtuna och Markem inom Uppsala stift och äfven på andra prästbord anbefallt åtskilliga våldsgärningar, och när sådana, som i hans namn föröfvats, blifvit öfverklagade, lämnat dem utan allt afseende tvärt emot Vilhelms af Sabina, af den apostoliska stolen fastställda, statuter, hvaruti stadgas, att eho som under sken af gästning öfvar våld

[1] En formlig bannlysning med dess storartade ceremonier skulle äga rum i stiftets domkyrka och bannstrålen utslungas af en biskop. Men då detta kyrkliga straff icke förrän nu omnämnes, får man väl antaga att denna kraftåtgärd — om den verkligen ägt rum — ej kunnat vidtagas, innan kapitlet på grund af konungens bref tagit hand om ärkebiskopsstolen och ärkedjäknen Elavus utsetts till dess officialis in spiritualibus, i hvilken egenskap han nämnes den 20 september 1419. I kardinalens Guillermi utförliga relation till ärkebiskopen i Riga omtalas icke någon sådan åtgärd, ej heller i dennes stämningsskrifvelse, ja ej ens i den slutliga afsättningsdomen. Antingen har således detta tilltag lämnats utan afseende eller ock bannet stannat vid ett kapitelbeslut, hvilket synes troligast. Under en pågående utredning af ärkebiskopens brottslighet, hvilken in specialibus ej ännu kunde anses fullt bevisad, har en formlig bannlysning icke gärna kunnat verkställas.

i prästernas af Uppsala stift hem eller af andra skäl bryter deras hus och dörrar eller bortröfvar något eller lägger våldsam hand på prästerna eller deras husfolk, han skall drabbas af exkommunikation, och härtill lägges i den apostoliska stadfästelsen »genom själfva gärningen» (*ipso facto*). När nu ärkebiskopen aldrig sökt absolution, förklaras ett reskript före erhållen sådan sakna all gällande kraft. Ärkebiskopen säger ock, att Uppsala domkapitel inträngt i hans egendom, fast och lös, i hans gods och gårdar samt beröfvat honom många ägodelar. Kapitlet svarar att, när hans tyranni och grymhet kommit till konung Eriks kunskap, hade denne icke velat att befästade hus och gårdar skulle förblifva i händerna på ärkebiskopens anhängare och dessa såsom förut hafva makt att fortfarande förhärja prästerna och kyrkornas landbor. När så ärkebiskopen i ett ringa mål, som hvarken rörde kyrkans eller statens fri- och rättigheter, inför konungen i sittande råd tredskande och öfvermodigt förklarat, att han för denna saks försvar ville våga sin domkyrkas och alla sina kyrkors gods och klenoder, uppdrog konungen, fruktande att verkställighet skulle följa på hotelsen, åt kapitlet att taga vård om alla ärkebiskopsstolens tillhörigheter och inkomster. Kapitlet hade därför tagit dessa om händer, till dess den apostoliska stolen, fullständigt upplyst om verkliga förhållandet och efter mogen pröfning, härom fattat beslut. Till sist förklarar kapitlet att, ehuru de beskyllningar, för hvilka det redan utsatts, äfvensom hvad däraf kan följa, grundats på förstucken sanning och sålunda äro utan kraft och verkan, det likväl måste däremot nedlägga sin protest, vördsamt lämnande sig och allt sitt fasta och lösa gods under den apostoliska stolens beskydd, med begäran om vadebevis och öppen rätt att i deras vadeinlaga ändra, bättra, tillägga, undantaga och förändra, hvad tjänligt kunde synas.

Att denna protest icke ensam skulle göra tillfyllest att trygga kapitlet emot dess hufvudman var att frukta. Dess närmaste påföljd skulle antagligen blifva en undersökning och ett förhör inför kurian. Det fordrades således särskilda ombud att där vidare tala och svara. Inom sig hade kapitlet, såsom det vill synas, redan fördelat utöfningen af ärkebiskopsämbetet sålunda, att dekanen Lindvid blifvit officialis in spiritualibus och domprosten Olaus Laurencii officialis in temporalibus. Denne jämte kaniken Nicolaus Michaelis och magister Johannes Skrimp, auktoriserad sakförare (procurator caussarum) i det påfliga pa-

latset, utsågos till kapitlets ombud, och för dessa utfärdades den 7 september samma år en gemensam men dessutom för hvar och en särskildt gällande fullmakt, hvilken i fullständighet och omständlighet söker sin like och såsom prof på den tidens vidlyftiga och tungrodda kurialstil äger ett särskildt intresse.[1]

Icke många veckor därefter hade Guillermi skrifvelse kommit till Riga, och på själfva julaftonen 1420 utfärdade ärkebiskop Johannes stämning till Jöns Gerekesson att den 16 näst påföljande juni månad, om den dagen vore rättegångsdag, men i annat fall näst därpå följande sådan, inställa sig i Uppsala domkyrka och där svara i de mål, som mot honom anhängiggjorts. Äfven denna handling är af intresse, då den visar den omständliga apparat, som härvid sattes i rörelse. Stämningen skulle, om så ske kunde, tillställas ärkebiskopen personligen, men dessutom i bestyrkta afskrifter anslås i hans vanliga hemvist i de ärkebiskopliga residensen, i Uppsala domkyrka samt öfriga kyrkor, och dessutom med hög och ljudelig röst uppläsas på alla offentliga ställen, där folk samlats, vare sig för gudstjänsts åhörande eller för andra angelägenheter, hvar, när och huru ofta domprosten Olaus Laurentii kunde finna skäligt. Allt detta vid straff af bannlysning för den försumlige. Till stämningsmän, om man kan nyttja denna nutida benämning, förordnas alla andliga af olika stånd och grader, men för att stämningen ovillkorligen skulle komma till den stämdes kännedom och någon okunnighet om densamma icke kunna förebäras, påkallas äfven de världsliga myndigheternas hjälp.

Till denna viktiga rättegångsdag rustade sig nu kapitlet att med all åtkomlig bevisning ansätta sin andlige fader och styresman. Liksom det förut i Ludberts mål uttryckligen förklarat sig utan skuld till hvad ärkebiskopen utan dess hörande företagit sig beträffande Ludberts appellation, Gottschalks och Hellekas vigsel m. m., sökte det äfven i allt öfrigt frisäga sig från all delaktighet i hans olagliga tilltag. I sina föregående skrifvelser hade det så varsamt som möjligt berört hans enskilda lif och i tillkännagifvandet om öfvertagandet af vården om de ärkebiskopliga godsen den 20 september 1419 omtalas visserligen hans stora sedeslöshet, hvarigenom kyrkan skändades och man kunde befara att de hedningar, som bodde intill stiftets gränsor, skulle afskräckas från och få afsky för kristendomen,

[1] Dipl. Sv. n:o 2810.

men några särskilda förbrytelser i detta afseende nämnas ej. Nu hade dock alla betänkligheter fått vika, nu gällde det att gå från generalia till specialia, och att samla emot honom all den bevisning, som kunde åstadkommas. Stämningen låter ana, och af konungens bref den 9 april 1421 framgår tydligt, att flera kärande uppträdt eller väntades, ty — säges däri — ärkebiskopen af Riga skulle nu »høre oc atskiliæ sagher oc delemaal mellom erckebiscop Jens af Upsale oc capitel i Upsale oc alle andre, som uppa hannem have at kære». Hvilka dessa kapitlets medkärande varit, känner man ej, men antagligt är dock att hans forna trotjänare Jäppe Nilsson varit en af dem. Hans samvete hade vaknat, och antagligen var det genom prästerlig tillskyndelse, som han förmåddes att för sin själs frälsning begära skilsmässa från sin hustru, då ett äktenskapligt samlif i följd af hennes förhållande till ärkebiskopen var urbotamål både efter gudomlig och mänsklig lag. Det bevis han begärt af kapitlet samt intyget af magistraten i Sigtuna hafva antagligen sökts i sådant syfte. Flera andra torde nog hafva följt hans exempel, ehuru upplysningar därom saknas, då själfva rättegångshandlingarna gått förlorade, såvida de icke finnas någonstädes uti Vatikanens ännu ej fullt kända häfdegömmor. Förlusten är dock icke synnerligt stor, då man med full visshet kan antaga, att de icke innehållit något, som kunnat ställa den anklagade i en fördelaktigare dag. Till aktor i målet förordnade domprosten Olaus Laurentii, i sin egenskap af procurator et promotor cause inquisitionis etc., den 12 mars 1421 herr Nils Birgersson altarista i Upsala, men äfven dennes utan tvifvel skriftligen uppsatta anklagelseakt saknas.

Hvar Jöns Gerekesson vistats efter sin flykt från Köpenhamn och sitt besök i Rom är ej kändt, men möjligt är att han, såsom redan nämndt är, uppehållit sig i Lübeck. Emellertid befanns han den 1 april åter inom konung Eriks landamären på Dragsholms slott, som då lydde under biskopen i Roskild. Om han varit där såsom biskopens gäst eller konungens fånge, är obekant, men osannolikt synes det icke, att han ännu en gång frivilligt lämnat sig i konungens våld samt anropat och fått löfte om dennes bistånd. Där delgafs honom stämningen af domkapitlets utsände ombud, kaniken magister Olaus Ingevaldi, åtföljd af notarius publicus Benedictus Nicolai och prästen i Northorp af Roskilds stift Petrus Esberni såsom till-

kalladt vittne. Stämningen upplästes, afskrift lämnades och notariatsbevis om delgifningen uppsattes, så att allt var i full laga ordning. Det var icke heller Jöns Gerekessons afsikt att nu draga sig undan, men då konungen förbjudit honom att återvända till Sverige, fordrades härtill dennes tillstånd, hvarför ock ett formligt lejdebref utfärdades den 9 i samma månad. Utrustad härmed infann han sig ock på den utsatta rättegångsdagen i Uppsala domkyrkas högkor. Ärkebiskopen af Riga höll ransakningen i närvaro af ärkebiskopen i Lund samt biskoparne i Linköping, Strängnäs, Åbo och Oslo. Det enda man känner om förloppet härvid är hvad som meddelas i en påflig bulla af den 5 mars 1422, hvaraf framgår att herr Jöns med slingrande och ogrundade invändningar (pretensis et frivolis occasionibus) bestridt undersökningen och emot behörigheten däraf vädjat till apostoliska stolen, men att domaren ej upptagit hans vad såsom fullkomligt obefogadt, utan fortsatt undersökningen, anställt vittnesförhör och emottagit bevis m. m. samt, då han ej själf ägde afkunna slutlig dom, öfversändt alla handlingarna jämte eget utlåtande och fullständig redogörelse för förhandlingarna under sitt sigill till kardinalen Guillermus. Någon förändring i de redan gjorda anordningarna beträffande ärkebiskopsämbetets och godsens förvaltning synes ej hafva vidtagits. Att undersökningen varit vidlyftig och upptagit flera rättegångsdagar kan antagas, likasom att därunder sådana förhållanden kommit i dagen, att man hellst önskat att allt måtte i tysthet begrafvas och tvisten slutas med en fredlig uppgörelse. Konungen synes äfven hafva föredragit en sådan lösning och reste själf i medlet af september till Sverige, där han i och för denna fråga utsatt ett möte med rådets andliga och världsliga ledamöter att hållas vid biskopsgården Rönö den 23 i samma månad.[1] Ärkebiskop Jöns förklarade sig nu villig att afträda sitt ämbete, men för att ej till detsammas vanärande behöfva tigga sitt uppehälle, fordrade han i gengäld ett anständigt underhåll. Härtill var kapitlet villigt, och då konungen samt de närvarande prelaterna och riksråden äfven biträdde förslaget, uppgjordes af ärkebiskopen i Riga följande öfverenskommelse. Jöns Gerekesson, som högtidligen afsade sig sitt ämbete, skulle få medtaga från Sverige allt det

[1] Konungens resa omtalas i Diarium Waztenense, l. c. sid. 143. Mötet synes dock ej hafva hållits på själfva biskopsgården utan på det närliggande Öfre Rönö, åtminstone är förlikningshandlingen där utgifven. Denna, daterad den 23 september 1421, finnes i Riksarkivet och har meddelats af lektor Hildebrand.

husgeråd, han medfört till Uppsala eller på egen bekostnad låtit förfärdiga, och i staden Lübeck af ärkebiskopsstolens medel äga att lyfta en summa af 300 engelska nobler men därmed själf betala sina skulder. Af ärkebiskopsstolens inkomster skulle han dessutom, så länge han lefde och ännu ej erhållit annat stift, åtnjuta ett årligt underhåll af 400 rhenska floriner, som till honom eller hans prokurator skulle utbetalas i staden Rostock, den ena hälften juldagen och den andra midsommarsdagen hvarje år, hvaremot han afsade sig alla fordrings- och ersättningsanspråk för förhållna inkomster under de närmast gångna åren. Förlikningen, som beseglades af ärkebiskoparne i Riga och Lund samt de här förut omnämnda fyra biskoparne och utskrefs i flera af notarius publicus Johannes Faulhaber signerade exemplar, skulle dock för att äga giltighet af påfven godkännas. Om dennes bifall synes man dock hafva varit förvissad, ty ehuru herr Jöns ännu ej kunde anses lagligen och för alltid skild från sitt ämbete, började kapitlet redan underhandla med konungen om tillsättningen af hans efterträdare. Kapitlet ville om möjligt undvika att få denne sig påträngd utan val, samt åtminstone bevara skenet af fri valrätt. Konungen medgaf ock att trenne af kapitlet såsom lämplige ansedde män skulle för honom föreslås, hvilket ock skedde,[1] och af dessa förordnade han Vadstenamunken Johannes Haquini till ärkebiskop. Denne synes också, om ej genast dock kort härefter, tagit ärkebiskopsstolen i besittning.

Kardinalen Guillermus hade under tiden emottagit de honom tillsända förseglade ransakningshandlingarna, hvilka brötos i närvaro af Jöns Gerekessons prokurator, som emot deras innehåll såsom långt mer än skäligt graverande för hans hufvudman anmälde protest. Vid denna fäste dock kardinalen lika litet afseende som vid hans anmälda vad emot undersökningsförrättningen och fordran på nya vittnesförhör, utan föredrog handlingarna för påfven, hvilken genom utfärdad bulla den 5 mars 1422 förklarade Jöns Gerekesson, hvars långa syndaregister å nyo uppräknas, för alltid skild från ärkebiskopsstolen i Uppsala och från utöfningen af annan högre prästerlig tjänst. Efter detta föga hedersamma afsked borde väl den på Öfre Rönö till stort intrång för efterträdaren träffade föreningen ansetts såsom

[1] Dessa voro biskopen i Åbo Magnus, kaniken i Linköping och Strängnäs d:r Nicolaus Ragvaldi samt den ofvannämnde Johannes Haquini, hvilken synes fått tredje förslagsrummet.

ett pactum turpe och således icke kunnat vinna påflig bekräftelse, men det är dock troligt att så skett på konungens förord. Mera ovisst torde det däremot vara, om Uppsalakapitlet stått fast vid allt, hvartill det förbundit sig. Den Vadstenamunk, som i klostrets diarium antecknat uppgörelsen, tillägger »puto quod condicio ista nichil ligat», och hans till ärkebiskop befordrade kamrat torde nog hafva delat hans åsikt, men sannolikt är dock att han såsom villkor för konungens utnämning måst afgifva särskild förbindelse att ej bryta uppgörelsen. Frågan huruvida pensionen utgått eller icke kan dock vara af mindre vikt. Uppsala domkapitel hade i allt fall vunnit sitt och hela landets önskningsmål att befrias från den skändlige och tyranniske prelaten, och detta var hufvudsaken.

Härmed afträder Jöns Gerekesson från den svenska skådebanan, men hans lefnads sorgespel är ej därmed ändadt. Om han tillbragt de närmast följande åren i Rostock, som han, att döma af uppgörelsen på Rönö, tyckes hafva valt till framtida vistelseort, eller om han återvändt till Danmark är ej kändt. Ericus Olai[1] vill veta att han i Danmark inspärrats i fängelse och utsläppt därifrån kommit till Island, men någon lång fängelsetid är dock icke antaglig, ty hvarför skulle konungen varit så angelägen att skaffa honom ett rikligt underhåll, om afsikten varit att låta honom försmäkta i fångenskap. En annan fråga kan vara, om han under åren 1421—1429, då han försvunnit ur sikte, genom kyrklig penitens sökt försona sina förra synder. För de brott, hvartill han gjort sig skyldig, kräfde denna en tid af 7 år[2] med 7 karener (40 dagsfastor) och en mängd extra fastedagar däremellan, starka kroppsliga späkningar och ett oändligt antal pater noster och ave maria m. m., som herr Jöns svårligen kunnat uthärda, men hvarifrån han dock till en god del kunde friköpa sig. Johannes Magnus vill göra troligt att han sysslat med stränga botöfningar,[3] och på något sätt måtte han väl hafva gjort sig fri från sina värsta synder, då han kunnat åter användas i kyrkans tjänst; ty säkert är, att han om-

[1] Script. rer. Snecic. Tom. II, s. 145.

[2] Jfr Diplom. Suec. ed. Hildebrand V, s. 31 under rubriken pro adulterio, periurio et incestu.

[3] Script. rer. Suecic. Tom III: 2, s. 60. Johannes Magnus är dock i detta fall en högst otillförlitlig sagesman, ty hela hans skildring af denne sin företrädare afser endast att genom de mest djärfva jämförelser gissla sina egna samtida i Sverige. Han förlägger dessutom botgöringen till Island, hvilket fullkomligt vederlägges af isländarnes uppgift om hans lif därstädes.

kring år 1429 blifvit nämnd till biskop i Skalholt på Island, hvilket stift då under flera år stått ledigt och skötts af vikarie, som nu var gammal och utsliten.[1] Efter att hafva tillbragt vintern i England kom han själfva midsommaraftonen 1430 till sitt nya stift och landade i Fanarfjorden, enligt sin gamla vana åtföljd af 30 drabanter,[2] till större delen irländare, men blott af två präster Matheus och Nicolaus. Isländarne och i synnerhet hans egna stiftsbor emottogo honom med öppna armar[3] och synas hafva ansett för en ära att erhålla en biskop, som förut beklädt ett ännu högre kyrkligt ämbete. Han landsteg också under de mest gynnsamma förhållanden. Året hade varit godt, gräsgrödan ovanligt frodig och fisket särdeles ymnigt, och som Jöns Gerekesson själf antagligen uppträdt icke blott med glans och ståt utan äfven visat sina mest behagliga sidor — ty att han haft ett vinnande sätt, när han någon gång velat däraf begagna sig, är otvifvelaktigt — så blef folket särdeles gynnsamt stämdt emot honom.[4] Gåfvor af fisk och andra varor tillfördes honom i sådan mängd, att han redan samma sommar kunde skicka den ene af sina präster Nicolaus öfver till England med en full skeppslast att där försäljas. Hade han nu mäktat lägga band på sin egen onda natur, med allvar ägnat sig åt sitt herdekall samt framför allt kunnat tygla den vilda hord, han medfört, funnos således de bästa förutsättningar för ett lugnt och lyckligt lif på den aflägsna ön. Men dess värre brast han i allt detta, och äfven om hans egna afsikter möjligen varit goda, vållade dock hans omgifning, att de visitationsresor, han här företogo, blefvo lika förhärjande, blodiga och afskydda som hans resor i Sverige. Stundom med biskopens goda minne, men oftare honom ovetande, begingo dessa stråtröfvare de gröfsta våldsbragder mot landsfolket, så lägre som högre. Sålunda grepo de tvänne af öns mest framstående yngre män, Thorvard, son af Lopt den rike på Mödruvall, och Teit Gunlögsson på Biarnanes, och släpade dem i fjättrar till Skalholt, där de kastades i ett ohyggligt fängelse och fingo förrätta de gröfsta trälsysslor. Sa hände det sig att det biskopliga röfvarbandets anförare Magnus,[5]

[1] Källorna till hvad här nedan meddelas äro dels Isl. Annaler utgivne af d:r Gustav Storm Chra 1888, dels Finn Jonssons Hist. Eccl. Islandiæ Tom. II, s. 471 och följande.

[2] »Domino simillimos, id est malefactores», Finn Jonss. l. c.

[3] »Ambabus exceperant manibus», l. c.

[4] þui at landzfolkit vard nockut bradþytt vid byskopin (Isl. Annal. l. c. sid. 295)

[5] Han kallas »Primipilus» af Finn Jonsson, »kæmeistari» i annalerna.

som ansågs vara en oäkta son till biskopen, hade kastat lystna blickar på en isländsk ungmö Margareta, dotter till Vigfus hirdstyre. Han begärde hennes hand och då denna begäran afslogs, tågade han i spetsen för sin herres drabanter till Kirkiubol i Midnes, där Margareta och hennes broder junker Ivar vistades, kringvärfde huset och antände det. Ivar, som kom ut och satte sig till motvärn, dödades af ett pilskott, men Margareta lyckades att med hjälp endast af en skära bryta sig genom väggen i ugnshuset (köket) och sålunda undkomma. Hon gjorde nu ett heligt löfte att hämnas och aldrig träda i brudstol med någon annan än den, som på biskopen och hans följe utkräfde en blodig hämnd för broderns död.

Öfverfallet och branden på Kirkiubol väckte allmän förbittring öfver hela Island och ryktet om Margaretas löfte äggade öns unge män att rusta sig till strids. Talet härom kom äfven till fångarne på Skalholt och tände hos Thorvard Loptsson begäret att göra sig värdig den väna Margaretas hand. Huru han lyckades komma ut ur sitt fängelse, vet man ej, men hvad Teit angår, hade under ett gästabud påskdagen 1433 de rusiga väktarne lagt ifrån sig nycklarna, och en medlidsam tjänstekvinna begagnade detta tillfälle att för honom öppna fängelsets portar. I dessa män fingo de uppretade bönderna goda anförare, och den 18 augusti, som var den helige Torlaks högtidsdag, framryckte båda i spetsen för väldiga skaror till Skalholt. Biskopen, underrättad härom, insåg genast, att all räddning var omöjlig, och förklarade för sin omgifning, att nu vore deras sista stund kommen. Han klädde sig i full skrud och begaf sig med sina präster och drabanter in i kyrkan, hvars portar reglades. Här steg han fram för högaltaret med hostian och kalken i händerna och uppstämde mässan.[1] Men fienderna läto icke häjda sig af dessa hädares gudstjänst. Kyrkoportarna sprängdes och biskopens tjänare och drabanter blefvo dels i själfva kyrkan dels på kyrkogården nedhuggna till sista man. Men den, de företrädesvis sökte, Ivars mördare Magnus, kunde ej nås af deras hämnd. Fruktande den hotande faran, hade han kort förut seglat bort från ön. Biskopen själf togs till fånga, afkläddes sin skrud och

[1] Man kan här fråga: i hvad afsikt skedde detta? Var det i hopp att fruktan för helgedomens skändande skulle verka mera hämmande på hans fiender, än på honom själf, då han år 1417 bröt friden i Stockholms predikarekloster; eller åsyftade han en kristlig dödsberedelse för sig och sin okristliga omgifning? Man kan tänka sig ett jakande svar på båda dessa frågor.

innesluten i en säck med en sten bunden om halsen dränktes han i Bruarån. Hans lik blef dock sedermera upptaget och jordadt i Skalholts kyrka, men hans tjänare och drabanter ansågos ej värda att hvila i vigd jord. De nedmyllades på ett fält ett stycke därifrån, som sedermera fått namnet Iragärde, emedan de flesta af dem varit eller åtminstone ansågos vara irländare.

Så lyktades Jöns Gerekessons lefnadssaga, en märklig väfnad af oförsynt fräckhet och gräsliga brott. Hans tragiska slut och det okristliga dådet att slita en mässande biskop från kyrkans högaltare till en neslig död ha spridt ett försonande skimmer öfver den döde, som bländat dem bland hans lefnadstecknare, som, då de lefvat tämligen nära den tiden, borde för oss vara säkra sagesmän. Redan antecknaren i Registrum Upsaliense omtalar att järtecken skett vid hans graf, som uppgifves »corruscare miraculis», och Johannes Magnus, hvilken utan tvifvel sett och läst denna anteckning, har från denna »miraculorum gloria» kommit till det fullkomligt falska och oberättigade antagandet, att Jöns Gerekesson på Island genom frivillig penitens till försonande af sina förra synder så uppöfvat sig i dygder och lydnad för Guds bud, att han bör räknas till dem, som lefvat väl och lyckligt. Johannes Magnus har sedermera funnit eftersägare i Messenius och Vastovius, hvilka gjort sitt till för att sprida en helgongloria kring martyren.

Isländarne åter känna alls icke till detta helgonskimmer kring Jöns Gerekessons graf, och Finn Jonsson säger att hans landsmän äro ense därom, att han varit en usling och därtill synnerligen illsinnad (nequam et vir magnopere malus). Möjligt kan dock vara att folktron på Island icke tillåtit den tyranniske och illfundige biskopen att finna ro i sin graf utan låtit honom såsom andra aflifvade ogärningsmän såsom »drög» eller gast spöka vid Bruarån, och att rykten om under af detta slag spridt sig till Skandinavien och där förheligats.

Brytningen i Sveriges historia 1594[1]

AF

E. HILDEBRAND

»Vi begäre intet annat än ett tillbörligt, mildt och kristeligt regemente efter fäderneslandets lag och laga stadgar.»
Ridd. och adelns oration 1594.

De tre första Vasaregenternas tid bildar ett eget kapitel i Sveriges häfder. Vill man för stamfaderns lifsgärning finna en anknytningspunkt i vår äldre historia, får man gå tillbaka nära 300 år, ända till Birger jarls och Magnus Ladulås' dagar. Den förre liksom de senare togo vid efter en period af inre söndring; de blefvo alla tre nydanare och hade i mer än ett fall att stiga utom den bestående författningen. »Vi kännoms dess vider», förkunnade Magnus Ladulås en gång, »att af det välde Gud har oss i skipat, tillhör oss att hugsa och stadga det, som vore Guds heder och de mäns tarf, som riket bygga.» »Oss tillkommer», hette det i Gustaf Vasas mun, »på Guds och rättvisans vägnar och efter all naturlig skäl, att vi som en kristelig konung här på jorden eder och alla andra våra undersåtar bud och regler sätta skola.» Och i samma anda, fast icke med samma lycka, fortsatte de två äldsta sönerna. Det är emellertid lättare att följa Vasaättlingarne i deras verksamhet än Folkungaättlingarna.

Man har svårt att tänka sig en större förvirring i fråga om alla lagliga former än den, hvari Sverige befann sig vid utträdet ur medeltiden. Under mer än hundra år hade den normala utvecklingen varit afbruten, och den femtio år långa republiken

---

[1] Grundadt på ett föredrag vid Sv. Hist. Föreningens årssammankomst d. 26 febr. 1894. Jfr för öfrigt Svenska Riksdagsakter III: 1, som nyligen utkommit.

under Sturarne hade alltför mycket haft tillfällighetens karakter, för att samhället kunnat lagbindas. Så uppträdde den store skaparen af det moderna Sverige, Gustaf Vasa. Hur kunde för honom det förflutna te sig annat än som obrukbart? Hvar funnos de punkter, där han kunde taga vid för att fortsätta fädernas verk? De voro begrafna under unionens ruiner. Han fattade sin konungauppgift som en nydaning och ett nedbrytande af de hinder, som reste sig mot en sådan. Och han ägde djärfhet nog och styrka för detta värf. Den historiska kontinuiteten, som vi prisa så högt, hade för honom ringa betydelse, och pietet för det häfdvunna, för hvad som varit »gammalt och fornt», var en känsla, för hvilken han — man kan tryggt säga det — var alldeles främmande, däri skiljande sig från Sturarne, hvilka aldrig vågat bryta med »goda gamla sedvänjor».[1] Men det gick honom och hans verk, liksom så många andra nyskapare och nydaningar; det kom en dag, då äfven däröfver det förflutna tog ut sin rätt, och de afskurna trådarna sammanknötos fastare, än man skulle trott.

Och dock fanns i Sveriges landslag ett rättesnöre äfven i fråga om konungamaktens utöfning. Konungabalken begränsade i några med rätta berömda kapitel konungens makt och bestämde hans uppgift på ett sätt, som ännu i dag i vår regeringsform återljuder, men åtminstone hvad lagens *bokstaf* i denna del angår, kan man säga, att den i mycket så godt som icke existerade för Gustaf Vasa. Det var i konungaedens utförliga paragrafer, som grunderna för rikets statsskick innehöllos. Man känner ej ordalydelsen af Gustaf Vasas ed, men vet, att den afvek, mer eller mindre, från landslagens formulering. Riksens råds ed hade bl. a. innehållit det ryktbara löftet att styrka konung så väl som allmoge till de eder, de svurit hvarandra. Det försvann, och ur den gamla formuleringen kvarstod ej stort mer än förbindelsen att icke yppa, hvad konungen ville ha hemlighållet. Allmogens ed slutligen hade vid sidan af den allmänna lydnadsförpliktelsen innehållit den i konstitutionellt hänseende betydelsefulla reservationen: i allt det svarligt är både för Gud och människor honom (konungen) att bjuda och oss att göra, all rätt hållen, hans och vår.» Den ersattes af förbindelser, allt strängare

[1] Att få humle och salt, att hållas vid S:t Eriks lag och goda gamla sedvänjor var hvad allmogen äskade af Sten Sture d. y. för att erkänna honom som riksföreståndare.

och mer detaljerade, att vara konungen och konungahuset trogna och för dem offra all sin välfärd, lif och lefverne, gods och ägodelar och allt hvad de ägde, såsom det hette i ständernas »generaljurament» till Erik XIV år 1561. Det var lagstadgadt, att konungen skulle taga sitt råd bland *infödde* riddare och svenner, liksom att ärkebiskopen där var självskrifven. Konungen hade visserligen 1527 fått rätt att bestämma med »huru många hästar» en ärkebiskop, liksom andra biskopar, skulle rida, men intet folkets beslut hade för den senare stängt dörren till rådet. Det sattes dock aldrig i fråga, att den första evangeliska ärkebiskopen där skulle taga säte, och det var en tid tvenne *tyskar*, som i detsamma år efter år utöfvade ett afgörande inflytande samt uppsatte rådets betänkanden, hvilka sedan öfversattes på svenska.

Den förändring, som hos samtiden väckte största uppmärksamhet, eller arfrikets införande, hade visserligen omsider fått ständernas bifall. Men den betraktades af de politiskt bildade generation efter generation med en hemlig skräck. En arfkonung kunde ju ej påläggas några band, och hans undersåtar voro till sitt rättsskydd föga bättre än trälar. Att lagbinda arfriket var en uppgift, som satte statsmannavisheten på det svåraste prof.

Men det var icke ensamt konungabalken, som Gustaf Vasa satte sig öfver. En gammal lagfäst rätt var allmogens att till häradshöfdingssysslor upprätta förslag. Det hände, att en menighet ännu gjorde anspråk därpå, men den fick till svar, att Sverige vore ett gammalt konungarike och enligt landets lag och kristlig sed tillkomme det konungen att efter behag till- och afsätta både häradshöfding och lagman — och någon protest hördes icke af. Landskap och härad hade sedan urminnes tid omgifvits af stora skogar, som »alle män» brukat gemensamt och förfogat öfver. Nu hette det, att »alla ägor, som obyggda ligga, höra Gud, konungen och kronan till.» Konungsådra hade en gång varit den för allmän trafik öppna farleden i rikets strömmar, som ej fick stängas genom vattenverk. Nu tolkades termen som bevis för kronans äganderätt till vattendrag och fisken, och dessa skattlades. Odalmannarätten hade sedan hedenhös varit den svenska bondens dyrbaraste klenod. Nu hette det, att om bonden vanskötte sitt hemman, ägde konungen genom sin fogde att sätta en annan i stället, som bättre förstode att bruka jorden till sina barns och — till kronans bästa.

Gustaf Vasa gjorde ett försök att organisera sin maktutöfning både på borgerligt och kyrkligt område, och det stod, äfven detta, i så fullständig strid som möjligt med hvad som i Sverige varit gammalt och fornt. Det misslyckades, delvis åtminstone blott af brist på lämpliga organ för den nya förvaltningens behof. Hade det åter lyckats, skulle samtiden säkerligen fått se en enväldets byggnad, som kunnat täfla med hvilken annan som helst i Europa.

Äfven i förhållandet till sina medhjälpare röjde konungen själfhärskarens later och handlingssätt. Hans regerings viktigaste skiften utmärkas af störtade ministrar. Om de än icke behandlades så hårdt som t. ex. Henrik VIII:s i England, så slutade dock en i landsflykt, en annan i fängelse, en tredje i armod och glömska, och hela det heliga tyska riket genljöd en tid af klagorop öfver den tyranniske svenske konungen.

Trots allt detta, fick Gustaf Vasa af en tacksam samtid hedersnamnet »pater patriæ», fäderneslandets fader, och eftervärlden har ej jäfvat detsamma. Hans envälde modererades nämligen af ett utomordentligt sundt förstånd, en sällan svikande känsla af det praktiskt möjliga och en uppriktig fosterlandskärlek. Han ägde i hög grad den förmåga, som Thucydides prisat hos Temistokles och v. Sybel hos Bismarck, den att genom makten af sin medfödda natur efter en stunds eftertanke finna det riktiga. Det var dessutom ett envälde på folklig grund och medvetandet däraf röjde sig mer och mindre lifligt hos konung Gustaf från första stund till den sista. Glömde han det någon gång allt för mycket, förstod allmogen att göra sig påmint på ett språk, som äfven kung Gösta måste respektera; det var upprorets. Men i öfrigt hade den tidens svenska folk ingenting af vår tids ömhet om lagens bokstaf, och det fanns ingen grundlagstolkare, som kunde väcka det ur dess likgiltighet eller klappa på dess slumrande samvete. Det hade självt mycket svårt att lära sig lydnad för lagen; det var ej nogräknadt med andra, när dess egen rätt ej träddes alltför nära eller det insåg en åtgärds välmenande syfte och praktiska nytta, och det hade en stor respekt för framgången. Det personliga betydde allt, paragrafernas ordalydelse ganska litet.

Så kunde Gustaf Vasa öfverlämna en makt af vidaste omfång åt sin äldste son, som dessutom uppträdde med all den nästan mystiska glans och maktfullkomlighet, som titeln arf-

konung, Sveriges förste arfkonung, den tiden förlänade och som han och hans arfvingar uttryckligen af ständerna erhållit 1560.

Dessvärre saknade icke blott Erik utan äfven Johan helt och hållet den besinningsfulla klokhet, som gjort faderns välde jämförelsevis lätt att bära. Ett sjukligt och sårande högmod hos den ene, ett hetsigt vankelmod hos den andra i förening med en gränslös själfbeundran hos båda ledde till maktens missbruk, och de svindlade på den höjd de bestigit. Väl förlorade ingendera fullständigt känningen af Vasa-konungadömets demokratiska grundval, framför allt icke Erik; därom vittnade på sitt sätt bland annat de nära sexhundra bönder, som han lät samla till Sturemordsriksdagen i Uppsala 1567 och undfägna med en half tunna salt hvar och en. Men de förstodo sig ej riktigt på att behandla folket; de voro kanske för förnäma och bildade därtill, och förtroendet å det senares sida började svikta, i synnerhet under Johans tid, då konungen just på den ömtåligaste punkten, i fråga om skatter och gärder, trädde dess rätt för nära.

Äfven Eriks och Johans konungaeder hade afvikit från landslagens. Sväfvande och tämligen illa redigerade lade de ej något starkare band på konungens egenvilja. Något tal om att skapa lagbundna former för maktens utöfning vardt det icke heller på allvar, men det personliga ingripandet ändrade karakter, och platsen närmast konungen i den dagliga regeringen intogs af lågbördiga men talangfulla och vinningslystna uppkomlingar, som under den blygsamma sekreteraretiteln styrde Sveriges rike, bedrogo sina herrar och bragte Eriks och Johans regemente i vanrykte — förhållanden, som ju icke äro egendomliga för den tidens Sverige allena utan mångenstädes i Europa under liknande förutsättningar framträdt. Jöran Persons minne lefde i skräck och afsky hos eftervärlden. Väl hade konung Johan i sin kröningsed lofvat att ej sätta »ringa och obördiga» män framför de förnämsta ständer och rikets råd, men i verkligheten vardt förändringen ringa. »I salig konung Johans tid», hette det i ett ur postulata nobilium uteslutet stycke, »var Johan Henriksson i många år betrodd om alltsammans. Hvad det var för en man, är icke heller okunnigt. Och emellertid rikskansler och vicekansler ej betrodde till några nycklar eller sekret, och alla adelsmän platt af kansliet utestängda.» När Johan väl var död, gaf sig också den tryckta stämningen luft i klagomål och besvär från olika håll, och det är ingen ljus tafla, som upprullas. Vi

vilja för ett ögonblick lyssna till några röster; de kommo t. ex. från prästerskapet, men äro belysande för situationen i allmänhet. I konung Johans hof drefs sålunda formlig handel med andliga ämbeten och prästgäll — pastoratshandeln har alltså gamla anor; de köptes och såldes konungen oveterligen; ovärdiga, olärda och oskickliga personer befordrades till höga kall och »hufvudgäll». Underhållet för stadspräster och skollärare hade varit ovisst och ostadigt; det gafs på samma gång och för likartad tjänstgöring åt den ena mer, åt den andra mindre, åt somliga intet. För att få ut detsamma måste församlingarnas förmän och deras medhjälpare årligen nöta hoftrapporna, sitta för dörrarna, tjäna, bedja, »knekta», muta, och underhållet gafs ingalunda efter tjänsten och arbetet, utan efter hofgunsten, trägenheten och »handfyllan», såsom det hette i prästerskapets långa besvärsskrift den 1 dec. 1593 — det sistnämnda uttrycket (handfyllan) uteslöts dock, innan skrifvelsen framlades inför konungen.

Det var icke heller någon blomstermålning af rikets tillstånd, man fick i ridderskapets och adelns af Erik Sparre författade oration, som öfverlämnades till Sigismund i början på 1594. I formen sökte den skona den aflidna konungens minne, i sak innebar den en sträng kritik öfver den gångna tiden.

Efter en skildring af Sveriges forna välmåga fortsätter sålunda författaren: »Hvar är nu den ansenliga drätsel, hvilken väl kunde skattas till många millioner, som var för handen den tid konung Göstaf afsomnade? Den är all åtgången. Hvar är nu det förmögna och ansenliga ridderskap och adel, rikets prydnad och ära, som tillförene kunde rida till hofva i hundradetal, konungen och riket till tjänst och ära? De synas nu intet heller: en stor del äro fallna för svärdsägg nu i så många år och emot så många fiender .... och de som nu igen lefva äro oförmögne .... Hvar är nu den stora rikedom och förmåga heller den ymnighet på allt det människor kunna vedertarfva, som fanns i riket hos alla undersåtar? Det är allt uppödt och försvunnet, och de nu däremot igen af stor bekostnad, stora gärder, sölf- och penningskatter till den långvariga och oändliga krigsomkost och andra nödtorfter ... utmäktade och mycket förarmade. Hvar äro nu de sköna och många skinnvaror af allehanda slag, som här i riket vanka plägar, icke allenast efter detta rikes vedertarft utan ock så till öfverflöd, att man andra omliggande land därutaf hafver haft att meddela? Hvar är nu

det sölfver och goda mynt, så ock det osäjeliga goda köp, som i detta riket — hvars inbyggare än icke länge sedan hafva det aktat vara spottligit att taga penningar för mat eller öl — framför alla andra land i kristenheten på all ting och alla varor varit hafver...? Det har icke allenast blifvit stegradt, utan sölfver samt allt det goda mynt är platt kommet af vägen och ändå det som värre är, ringa, vanvyrdeligt mynt igen ... tvenne resor uppkommet, hvilket icke allenast hafver gjort ett så skadligt oköp i riket, såsom näppeligen någonsin är hördt vordet ... utan hafver också utsugit kronan och drätseln samt alla andra rikets undersåtar och inbyggare och krigsfolket till med, så att de samtligen och synnerligen därutaf större skada haft hafva än af några års krig eller andra utlagor och besväringar ... Är ock mer under, att ännu något finnes, där folk kan fara väl utaf, efter så margfaldeliga och långvariga krig, så ock annan oro och oordning, som här i riket varit hafver, förutan ändå många stora byggningar både till vatten och lands, på hvilka i alla dessa näst förledna år bredevid kriget — det dock den heliga skrift endels håller omöjligt vara både att bygga och föra krig — mycket kostadt och vändt är. Månne ock någon nu med skäl kunde förarga sig öfver detta närvarandes rikets tillstånd? Må ock någon med rätta förtala, förakta, att detta riket är armt, är fattigt, hafver oköp, hafver dyr tid, hafver afsaknad på mycken och förmögen adel och undersåtar? Nej, i sannhet, utan när han ser till dessa upptalda orsaker och kanske fuller flera, där man vill noga leta, är fastmera sällsynt, att här ännu finnes så mycket till efterlefvor.»[1]

Det hade varit en kostsam regering konung Johan hade fört. Han hade många år haft krig; han hade byggt och reparerat på slott och kyrkor, både i Uppsala och Kalmar, på Borgholm och i Stockholm samt många andra ställen, samt hållit ett lysande hof. Han hade också uttömt sin finansiella uppfinningsförmåga. Kostgärder och penningehjälper, gärder i tenn och i oxar, i brännvin och i honing, i hästar och i spannmål, i silfver och penningar, hampa och segel, dagsvärken och hjälpestockar, hvad ögonblickets behof kräfde, hade pålagts i brokig omväxling,

[1] Klagomål hade likväl icke saknats under konungens lifstid. Jfr rådets inlaga i Reval d. 5 sept. 1589: »där som förr hafver varit åker och äng, där växa nu stora skogar, och de, som i många år hafva varit rika och välhulpna bönder, löpa nu omkring landet med säcken.» Om den aftagande välmågan kan äfven ses Kiechels resa i Sverige 1586, Hist. Tidskr. 1892.

öfver hela riket och enskilda landsorter, alla samhällsklasser eller särskilda stånd. Tvångslån och löneindragningar, myntförsämring och till och med skattgräfningar[1] hade anlitats, och besluten hade fattats stundom af konungen och rådet, stundom af konungen ensam, i kammaren eller kansliet, af »kökskrifvare» och dylikt sällskap, såsom man till och med dristade påstå. Landslagens föreskrift om hörande af en beskattningsnämnd hade längesedan fallit i glömska och endast för en och annan utomordentlig hjälp, såsom Elfsborgs lösen, hade rikets ständer sammankallats.

En af de kuriösaste anklagelsepunkterna mot konung Erik efter hans fall hade en gång varit den, att han låtit i koppar utsticka eller själf utstuckit en bild af svenska folket. Där syntes nämligen en åsna med slokande öron och med en stor sandsäck klöfvad på ryggen. Åsnan var folket och sandsäcken föreställde stora skatter och gärder; framför gick en man och ledde åsnan — det skulle vara konungen; efter gick en annan med ett gissel och motade på — det var Jöran Person,[2] gisslet betydde olidliga stadgar och artiklar, orättfärdiga domar o. s. v. Bilden var drastisk men saknade kanske icke all tillämpning äfven på Johans regeringssätt. Men nu bar det sig icke längre. Den personliga regim, som Gustaf Vasa infört och med så mycken klokhet hållit uppe, hade sönerna genom oförstånd gjort omöjlig. Det gamla vasaregementet hade ej förstått att organisera sig och hade spelat ut sin roll.

Jag nämnde byggningar. Johan III var, som bekant, icke blott en lärd teolog utan äfven en ästetiskt anlagd och konstnärligt intresserad furste. Uti omfattande byggnadsverksamhet har han icke sin like bland våra konungar, pietet för det historiska saknades icke, och där fadern rifvit ned eller låtit förfalla, sökte han restaurera. Men det är fara värdt, att takrosetterna i Stockholms slottsgemak och »spetsarne» på hufvudstadens kyrkor intresserade honom mera än de torra räkenskaperna från kammaren, hvars personal en tid höll rent af på att dö ut under hans regering och som många år saknade en högsta chef.[3] Det

---

[1] Efter den stora skatt, som konung Erik strax före sin afsättning skulle nedgräft, letades under hela Johans regering.

[2] Det tolkades äfven tvärtom. Den som ledde åsnan skulle vara Jöran Person, den, som gick efter, konungen.

[3] En odaterad supplik från 1580-talet beklagar att kammarens bästa krafter mest alla voro döda eller förflyttade och att den då ej räknade mer än 8 till 10

är dessvärre också anledning att misstänka, att byggnadsvurmen frestade till betänkliga afsteg i finansiellt hänseende. Utförliga skrifvelser och promemorior visa att åren 1588 och 1589 de arkitektoniska intressena varit på sin höjd; det arbetades med ifver både på Stockholms slott och på alla stadens kyrkor. Vid den tiden inbröt också den sista myntförsämringsperioden under Johans regering, och det saknas ej anledning att ställa de båda företeelserna i sammanhang med hvarandra.[1] Men medan Johan ohäjdadt hängaf sig åt byggnads- och försköningsplaner eller med stigande hetsighet sökte föra sina teologiska funderingar till seger allt under växande oreda i finanserna och växande inre söndring, mognade sinnena för en förändring. Det personliga ingripandet, som varit faderns storhet och styrka, hade genom nyckfullt användande under sonens regering framkallat önskningar efter ett ändradt styrelsesätt. Sveriges gamla lagbok hade åter gjorts till föremål för studier och man började bygga framtidens hopp på densamma. De lediga stunder regeringsbestyren i furstendömet lämnade hertig Karl, använde han bland annat till läsning af Sveriges landslag och bildade sig därur en uppfattning om andan af Sveriges samhällsskick.[2] På annat håll hade riksrådets lärda medlemmar, Hogenskild Bjelke[3] och Erik Sparre, likaledes gjort närmare bekantskap med landskapslagar och landslag och kommit till en uppfattning, som för visso var något afvikande, modifierad som den blef af trägna forskningar i medeltidens adelsprivilegier och statsakter.

Hvad man efter Johans död från alla håll förnimmer, det är också en åstundan att finna lagbundna former för rikets styrelse, och det saknades ingalunda förutsättningar härtill. Man hade, såsom nyss nämndes, börjat gå tillbaka till landslagen och

arbetsdugliga personer. »De fattiga karlar, här nu äro, hafva länge tjänt och äro så trötte och ledse af det långsamma och trägna arbete, här dagligen förefaller, så att de blifva ock nu snart aflägse, och innan en snar tid, då blifver kammaren så alstinges varlös och förblottad, att där är inge duglige personer till att bekomma.» Skattmästarämbetet var obesatt från Benkt Gyltas död 1574 till Ture Bjelkes utnämning 1586.

[1] Åtminstone skrifver Johan III i den långa P. M. 17/4 1588 om kyrkobyggningen i Stockholm: »och effter thet sachörerne icke förslå eller tilrecke til for:de kyrkiobygningar, så hafve vi nu *samptyckt til dhet förslagh om myntet.*»

[2] Om Karls intresse för landslagen vittna hans egna arbeten. Redan i slutet af Johans regering föreslog han icke blott lagens reviderande utan äfven att den skulle föreläsas i skolorna en eller två gånger i veckan.

[3] Hog. Bjelke, hvars bibliotek inrymt dyrbara handskrifter, har äfven varit ägare af vår äldsta bokhandskrift, den äldre västgötalagen, och däri gjort talrika anteckningar.

dess konungabalk. Det fanns riksämbeten af mer och mindre hög ålder, hvilka numera begynt stadga sig till fem, kammare och kansli på det kungl. slottet i Stockholm, domstolar med urminnes traditioner, ståthållare i provinserna eller landshöfdingar af mera färsk datum m. fl. förvaltningsorgan. Att stödja sig på den förstnämnda, att utveckla och ordna de senare: det var den väg, som öppnade sig och som alla tycktes välja.

Hertig Karl hade efter Johan III:s död skyndat till Stockholm och genast tagit i tu med oordningen både i kammare och kansli. I samråd med de ständer, som samlat sig till konungens bisättning, hade utfärdats en stadga om myntet och en annan om rättegångsväsendet. På den religiösa söndringen och osäkerheten gjordes slut genom Uppsala möte och man kände sig rustad att mottaga den nye konungen.

Sigismund möttes ock vid sin ankomst till Stockholm på hösten 1593 af det generella yrkandet, att ständerna måtte ofördröjligen blifva försäkrade om religionen, privilegier och »annat mer, som de böra vara förvissade om», hvilket allt skulle ytterligare stadfästas på kröningen, samt att kansleren skulle ha K. M:ts sekret och rikets handlingar i förvar samt ha uppsikt öfver ordningen i kansliet. Enskildt uttalade hertigen till rikets råd sin mening, att med den ed, som konungen borde göra undersåtarna och undersåtarna konungen, skulle hållas, »som i lagboken uttryckligen förmäles», och han uppgjorde redan då ett förslag till konungaed, som i det närmaste smög sig efter konungabalkens punkter. Några veckor senare yrkade ridderskapet och adeln på likformighet i fråga om lagboken — det fanns ännu ingen sådan tryckt — vidare att med beskattning och lagstiftning måtte hållas, som lagen föreskref, med riksens råds och ständernas »samkväm i landsändarna», att ständerna ej skulle »trängas» att vidtaga några nya ordningar och stadgar eller påläggas skatter, utskrifningar, skjutsfärder och dagsverken »emot lag och rätt och god vilja deras», att godt mynt skulle åter upprättas, att konungsräfst skulle hållas hvart tredje år och hvart år landsting o. s. v. Samma yrkanken genljuda i prästerskapets postulater 1593, likasom i adelns oration 1594.

Huru riket åter skall kunna upphjälpas, heter det i sistnämnda aktstycke, förstår K. M:t nogsamt, nämligen att vi må få en god stadig fred, »att ett kristligt och mildt regemente med lag och tillbörlig frihet blifver igen upprättadt och att med ett så

öfvermåttan besväradt rike och folk handlas mildeligen och tänkes till att läka och lena det, som för skarpt varit hafver», hvilket förnämligast sker därigenom att de förlossas »från allt det, som tungt, odrägligt eller olagligt vara kan», samt lag, skäliga och tillbörliga villkor och friheter återigen upprättas. »Vi begära», heter det längre fram, »detsamma som Israels barn af Rehabeam, ett kristligt, mildt och drägligt regemente efter fäderneslandets beskrifna lag och laga stadgar» och förvänta ett bättre svar än de fingo. »Förty hvar det sker, där äro själfva regenterna lycksaliga, där stå land och rike väl, det är den rätta grund, som alla fasta och långvariga regementen kunna byggas uppå.» »Om något tungt, olagligt eller besvärligt tillförene varit begynt och undersåtarna påkommet», säges det betydelsefullt på ett annat ställe, »borde icke någon konung det efterfölja, utan fast hellre alldeles afskaffa ... hvilket Sveriges lag i åtskilliga rum uttryckligen förordar, särdeles där så säges: all allmoge i Sverige äger konungen rätt lydno hålla, bud hans stånda i allo ty svarligit är både för Gudi och mannom honom att bjuda och oss att göra, allan rätt hållen hans och vår». Dessa landslagens ryktbara ord hade länge varit förgätna, såsom redan blifvit antydt; det var ett tidens tecken, att de nu igen ur sin glömska drogos fram uti dagsljuset. Naturligtvis genomklingades alla framställningar därjämte af krafvet på en försäkran om religionen.

Det är denna sträfvan att återknyta utvecklingen vid den punkt, där förfäderna på 1300-talet släppt af, hvilken, som sagdt, jämte religionsfrågan åt 1593 och 1594 års rörelser ger deras egendomliga färg. Därutinnan öfverensstämde hertig Karl och riksens råd, om de än sedermera afveko i fråga om sättet för målets vinnande. Det var detta, som kom de senare att anställa snart sagdt de första forskningarna i Sveriges statsrätt, att framlägga de första så att säga vetenskapliga resultaten af desamma, närmast visserligen med afseende på adeln, men äfven med en allmännare syftning. Erik Sparres postulata nobilium innehåller i det fallet en utredning af adelns privilegier paragraf för paragraf, som påminner om den, som i våra dagar gjorts. Den senare har dock mera karakteren af bouppteckningen i ett sterbhus. I den utredning Erik Sparre för 300 år sedan gjorde var det ännu fråga om önskningsmål, lysande i förhoppningarnas morgonrodnad.

Tillfället var gynnsamt, så gynnsamt det inalles kunde vara, för sådana önskningars och yrkandens framställande. Fordom hade konung och folk vid Mora stenar efter valförrättningens slut växlat sina eder; nu hade denna ceremoni framflyttats till kröningen, den religiösa akt, förutan hvilken, enligt tidens föreställningssätt, konungen icke blifvit iklädd sin fulla makt och myndighet, och det gällde nu en katolsk konung och på samma gång en konung i ett främmande rike. Frågan var blott, huruvida man kunde rätteligen binda en arfkonung vid något mera utöfver konungaedens innehåll, och den framkallade också försök till besvarande, väl de första deduktioner i den vägen, som vår litteratur företer. Att få ett jakande svar på frågan var så mycket nödvändigare, som det nu bl. a. gällde att förmå den katolske konungen att bekräfta Uppsala mötes beslut. Man fördes sålunda in på de viktigaste undersökningar, på spörsmålen om konungadömets rätt och plikt, om dess förhållande till undersåtarne, om villkorligheten eller ovillkorligheten af dessas ed och sådant mer.

Hvad själfva hufvudfrågan angick hade hertigen åtminstone ingen tvekan. »Alla saker måste vara afhandlade mellan konungen och ständerna», innan kröningen äger rum: detta var hans bestämda och alltjämt fasthållna ståndpunkt; »om han icke fullkomligen försäkrar oss på alla ingifna punkter, skall han intet få kronan denna gången». Prästerskapet ansåg sig böra utförligt motivera denna ståndpunkt i den vidlyftiga inledningen till postulaterna af d. 1 dec. 1593. De vidrörde öppet hvad som utan tvifvel för många var den starkaste drifkraften, liksom den ömtåligaste punkten: faran för den luterska kyrkan, farhågorna för katoliseringsplanerna, misstron till katolikernas löften åt kättare, och de varna konungen för följderna af en vägran; de afsäga sig allt ansvar för den oreda, som af en sådan möjligen kunde uppstå, och uttala utan tvekan den satsen, att all from öfverhet bör hålla sina undersåtar hvad den lofvat och tillsagt, så framt den vill behålla »godt samvete, ärligt namn och sina undersåtars lydnad, trohet och huldskap». De kunde icke tro, att konungen skulle föranleda sina undersåtar till olydnad och tröghet eller *affall*, såsom det ursprungligen hette. Och hvad de yrkade på, var icke blott försäkran om religionen utan äfven »olidliga besvärs afskaffande».

Prästerskapet, så kufvadt under Gustaf Vasas tid, så smädadt och illa behandladt under Johans, började egentligen här-

med den stora, betydelsefulla och särskildt i början vackra roll, det haft i vår historia. 1594 är i det fallet ett förebud till 1650. Krafven i postulaterna ljödo ännu kraftigare ett par månader senare i ständernas besvärsskrift den 6 febr. 1594, som redigerats af en prästman, Uppsalaprofessorn Erik Skinnerus, en man, som spelade en roll vid Uppsala möte och nu lade i dagen politisk begåfning, men hvars verksamhet i öfrigt endast skymtar fram i vår historia. »Om E. M. härutinnan besvärar sig», yttra ständerna i sistnämnda skrift, »eller förmenar sig ännu längre kunna uppskjuta saken, kunna vi ödmjukligen icke förhålla E. M., att vi af våre medbröder ej ha tillstånd att svärja eller bebrefva E. M. någon ed, och om det nu utfästa i framtiden viljeligen och skadeligen blifver brutet, vilja våra medbröder samt med oss efter all skäl och lag och E. K. M:ts eget löfte och förskrifning vara friade från våra löften».

Rådet och adeln framlade slutligen genom Erik Sparre en utförlig deduktion, att arfrike ej borde eller behöfde medföra absolut makt, och uttalade sin förhoppning, att arfsrätten ej skulle draga någon »träldom» med sig. Tonen var ej så skarp, som prästerskapets; dock påmintes, närgånget nog, bland annat därom, att när konung Erik trädde af vägen och gjorde det ondt och orätt var, blef han tillbörligen afsatt, samt lämnades en utförlig framställning af en konungs plikter. Det går med konungarne, säger Sparre en gång i orationen, när de utarma och »utmäkta» sina undersåtar, såsom i människokroppen med mjälten. När den sväller och tillväxer, aftäras (»utmäktas») och förminskas alla andra lemmar och blifver omsider hela kroppen med själfva mjälten om intet. »Och är i den måtton ingen åtskillnad på val- eller arfherrar: dem bör alle vara med skäliga, tillbörliga och lagliga villkor kringvärfda».

Så var, trots arfriket, krafvet framställdt på en särskild försäkran utöfver landslagens konungaed och på berättigade klagomåls afhjälpande, och borde det ske före kröningen: en krönt konung var icke längre åtkomlig. Men här stötte man på motstånd. Sigismund satte på alla punkter sin vägran mot ständernas kraf, beropade sig på sin arfsrätt, på skillnaden mellan arf- och valrike, på den makt och myndighet, hans fader utöfvat, på tillräckligheten af konungaeden, hvars formulering dock ännu icke var fastställd o. s. v., samt ville icke höra talas om någon

försäkran på religionen, om icke motsvarande förmåner betryggades åt hans trosförvanter. Och därmed var konflikten i full gång. Jag skall ej följa dess förlopp i sina detaljer, då detsamma är allmänt kändt. Den flyttades från Stockholm till Uppsala, där omsider i början på februari 1594 kröningsriksdagen kunde öppnas. Den var talrikt besökt. På adelns antal finnes numera ingen uppgift, och man saknar hvarje stöd för en gissning. Präster voro där omkring 280, borgare 126 och bönder omkring 320; därtill kommer krigsbefäl med följe: omkring 70 man. Således af de ofrälse nära 800 personer. Det är lätt att förstå, att ett sådant folkmöte ej länge kunde underhållas utan mycken olägenhet, och otåligheten växte för hvar dag som gick.

Äfven tilldragelserna i Uppsala och intrigspelet där äro genom nyare arbeten kända. Jag skall endast dröja vid två intressanta moment. Det ena är den välbekanta scenen på eftermiddagen den 11 febr. i kollegiihuset, ständernas samlingsrum midt emot domkyrkan, nära det n. v. Skytteanum. Sigismund hade så till vida bekvämat sig till eftergift, att han numera endast äskade ett enda hus i landet för katolikerna att hålla sin gudstjänst i. Det var denna fordran, som förelades ständerna vid ett samfäldt möte och, så oskyldig den än såg ut, möttes af ett afgjordt motstånd. Uppsala mötes beslut blef först »ljudeligen» uppläst, och ständerna lofvade att ej vika därifrån: »hvad en resa är beslutadt må vara beslutadt». Hvart stånd trädde därefter afsides för att öfverlägga och inför ärkebiskopen tillkännagifva sin mening. Bönder och borgare yttrade sig först: de ville icke låta tränga sig ifrån concilium, »antingen det skulle gälla lifvet eller döden», ej heller upplåta papisterna så mycken jord, som de kunde sätta sin fot uppå, till att öfva sin gudstjänst. Prästerna tillade, att inga affällingar eller papister skulle sättas antingen öfver höga eller låga befallningar. Adeln slutligen tillade, att om någon af ridderskapet afveke eller hölle sina barn till »papisteri», skulle han aldrig hälsas som ärlig, utan »stiga ifrån» sin arfsrätt och lämna den åt närmaste arfvinge. Detta vite behagade alla ständerna »hjärtligen väl»; de förklarade sig alla vilja göra sina barn arflösa, för den händelse de affölle. En föreningsskrift af detta innehåll uppsattes ock för att af alla ständerna undertecknas och beseglas. Men rådet, hvilket förslaget underställdes, förstod att gjuta vatten på elden genom förklaring att »vitet» vore olagligt, och ehuru nya förslag

uppsattes, kom man ej längre än till den privata öfverenskommelsen från den 11 februari, hvarom dock konungen två dagar därefter underrättats.

Ett par dagar senare, medan ständerna väntade på konungens svar, var stämningen ganska tryckt. Allmogen gick ängslig af och an; frågade någon en annan, hvad man borde göra, var det ingen som kunde gifva besked. Då gingo mot aftonen — det var den 15 febr. — många af ständerna utanför hertigens fönster »med kvido och gny i kölden». Då lät hertigen upp fönstret och tröstade allmogen: efter han icke heller fått något svar, skulle de gifva sig till freds till andra dagen »mot 8 slår». Om då icke något visst besked kommer ned från K. M:t, skulle hvar och en få draga hem, efter hertigen ock hade i sinnet att bryta upp. Så berättar en af riksdagens deltagare och skildrare. Det är en scen, i hvilken Sveriges framtid delvis ligger antydd.

Dagen därpå, ehuru ej så tidigt som hertigen velat, kom omsider konungens definitiva svar. Han hade gifvit efter i afseende på den försäkran, som ständerna senast äskat. Den daterades den 19 febr. 1594 — det var den första i Sveriges nyare historia — men med undantag af några allmänna löften i fråga om Sveriges lag samt ständernas fri- och rättigheter, rörde den endast religionen.

Samma dag kröntes konungen och aflade en ed, som i det närmaste öfverensstämde med konungabalkens ordalag. Med några smärre förändringar bibehölls konungaeden härvid ända till enväldet, och under ett tidehvarf, då konungamaktens gränser i ingen regeringsform voro bestämda, var detta icke utan sin stora betydelse. Här funnos ju garantier för säkerhet till lif och egendom, här erkändes konungens skyldighet att regera med råds råde; här föreskrefs allmogens hörande vid bevillningar; här kräfdes dess samtycke vid stiftande af nya lagar. Bestämmelserna voro visserligen kortfattade, efter våra begrepp ofullständiga och lämnade möjligheten öppen till en ganska godtycklig tillämpning, men sådana de voro, var det dock under deras hägn, som riksdagen under 1600-talet växte upp till ett allt verksammare deltagande i det offentliga lifvet och till en betydelse, som icke ens enväldet förmådde omintetgöra. Att hafva insett vikten af konungaedens afläggande i så nära öfverensstämmelse som möjligt med lagbokens text var en verklig förtjänst hos dem, som ledde 1594 års rörelse, och äran härför tillfaller

i främsta rummet hertig Karl men tvifvelsutan äfven rikets råd. Den förre hade, såsom ofvan nämnts, hösten 1593 i det fallet uttalat sin mening och till riksråden öfverlämnat ett redaktionsförslag. Den definitiva redigeringen återigen vidtogs den 16 februari 1594 vid ett sammanträde mellan konungen, hertig Karl och rikets råd. Nästa gång konungaeden fastställdes, hördes äfven rikets ständer.

Hertigen hade äfven yrkat på att undersåtarnes ed skulle rättas efter landslagen. Så skedde ock med de ofrälse ståndens trohetseder, hvilka de skriftligen afgåfvo. Hela den gamla formuleringen var inryckt, äfven det förbehåll för allmogens rätt, som ridderskapet och adeln i sin oration hade vidrört, och därvid blef det till envåldet. Det gjordes egentligen inga andra tillägg än de, som betingades af arfrikets införande.

Det hade icke endast varit konungaeden och försäkringen om religionen, som det hade gällt under hösten 1593 och februaridagarna 1594. Alla gamla missförhållanden, alla »olidliga besvär» borde afhjälpas och för framtiden borde sörjas genom fasta former för styrelsen, helst konungens återresa till Polen stod för dörren. Det hade varit fråga om en uppgörelse hela linien utefter, och den första meningen hade varit, att äfven detta borde skett före kröningen. Hvad besvärens botande angick, kunde det enligt den tidens uppfattningssätt knappast ske på annat sätt än genom privilegier. Men här blef Sigismunds motstånd mera effektivt. Det gjordes vackra ansträngningar på flera håll, men allt förgäfves. Förslag att ordna hertigens ställning i furstendömet var uppsatt — det uppsköts. Riksråden hade med oändlig omsorg utarbetat privilegier för adeln ända ned till dateringen — och de lades undan; om privilegier eller försäkran för prästerskapet underhandlades. Sigismund hade i det närmaste godkänt formuleringen och urkunden var redan uppsatt, men konungen skref ej under. Förslag att ordna förhållandet mellan rikets städer hade framställts men uppskof beslöts fram till sommaren. Slutligen hade hertig Karl ännu i Uppsala framlagt ett förslag till ordnande af styrelsen under Sigismunds frånvaro, men det togs aldrig där under allvarlig behandling. Också hade ständerna att göra med en konung, som till lefnadsregel tycktes ha tagit: gör aldrig i dag, hvad du kan uppskjuta tills i morgon. Han hade visserligen gifvit efter i

fråga om försäkringen men så hade också hertigen så att säga satt knifven på hans strupe och ställt honom i valet mellan ett obevekligt antingen — eller: försäkring på alla inlagda punkter eller »ingen krona». Man hade dock måst nöja sig med det för ögonblicket viktigaste: försäkring om religionen; man hade funnit sig ej kunna göra en arfkonungs kröning beroende af ståndsprivilegier och ännu mindre af en ordning för regeringen under hans eventuella frånvaro. Riksdagen i Uppsala fick sålunda ett efterspel, och dess eget resultat kunde synas vara ringa nog: en ny redigering af konungaeden och en försäkring af mycket blygsamma dimensioner — ett litet pergamentblad om 846 kv.-cms ytvidd. Men jag har redan påpekat betydelsen af det förra, och för Sigismund själf blef den afgifna försäkringen, så kort den än var, ödesdiger och därmed äfven för Sveriges framtid.

Från Uppsala förflyttade man sig ännu en gång till Stockholm. Ridderskapet och adeln, ärkebiskopen och ombud för prästerskapet följde konungen; snart kommo äfven utskickade från städerna, och den afbrutna verksamheten upptogs på nytt. Men det blef ett verkligt Sisyfusarbete. Huru omsorgsfullt förslagen än voro affattade, blef resultatet intet eller åtminstone icke det åsyftade. Adelsprivilegiernas utarbetande har jag redan nämnt. När Sigismund reste till Polen, lämnade han kvar i kansliet ett privilegiibref, undertecknadt och beseglaldt, som man anträffade på hösten, men det befanns, när man tog närmare kännedom om innehållet, att det, på ett undantag när, endast var Johans privilegier, som stadfästats. Olyckan var väl i och för sig icke så stor, fast riksrådens harm blef liflig, men förfaringssättet var karakteristiskt. Prästerskapets ombud dröjde vecka efter vecka i Stockholm men fingo aldrig tillfälle att tala med konungen och blefvo, efter egen utsago några år senare, »alla dagar undsagda, så att de icke voro säkra på sitt lif», och måste till sist skynda sig dädan »icke utan fara» och utan att ha fått något besked af K. M:t. Midsommartiden hade stadsombuden samlats. Ett utförligt privilegiiförslag uppgjordes, som skulle ordna alla städers inbördes förhållande och var färdigt så när som på datering och underskrift, men det kom icke längre. Hertig Karl hade visserligen sent omsider fått sina angelägenheter ordnade, men det skedde först i midten af juli, när konungen redan lämnat Stockholm och dröjde i skärgården.

I själfva verket inneburo äfven dessa privilegieförslag en protest mot det föregående regeringssystemet. Det var i dem åtminstone delvis fråga om afhjälpande af gamla missförhållanden. Liksom prästernas inlaga af den 1 dec. varit en verklig anklagelseakt i afseende på kyrkans behandling, så var det i viss mån förhållandet med ridderskapet och adelns oration samt, ehuru i mindre grad, med postulata nobilium. Själfva privilegierna, om de utfärdats i den äskade formen, skulle blifvit ingenting mindre än en uppgörelse med Vasaätten, denna ätt, som adeln genom arfsrättens öfverlåtande gjort så mäktig och som visat sig så otacksam. Väl vågade man sig icke direkte på den store stamfadern, men man dristade dock att röra vid ett af hans storverk, reduktionen ifrån kyrkan: antingen borde bördemän i kraft af Västerås' recess — ännu efter nära sjuttio år — på laga väg få återbörda gods och gårdar, som sedan k. Karls räfst kommit under kyrkor och kloster, *eller* skulle konungen i dess ställe låta i Sverige upprätta en *adelsskola* »inom tre års dag» och förse den med tillräckligt uppehälle och *dessutom* utomlands vid protestantiska universitet hålla några unga adelspersoner till studier, som han och riket sedermera kunde hafva gagn utaf. Det var på ett annat sätt, genom betryggande ej af en adelsskola utan ett för alla öppet universitet, som Gustaf Adolf sedermera godtgjorde, hvad stamfadern kunnat låta komma sig till last vid godsindragningen från kyrkan. Kronans ämbetsmän skulle hädanefter icke vidare befatta sig med häradsallmänning, »än som lagboken utvisar om konungs tridjung» o. s. v. Riksråden tröttnade icke heller att påminna, att konungen icke finge fatta onåd och ovillja till dem, när de, »såsom deras ed kräfver», efter bästa förstånd rådde och förmanade, äfven om det icke alltid vore behagligt. Hänsyftningen på händelserna under Johans sista år är uppenbar.

Viktigare var emellertid för tillfället frågan om regeringens ordnande under konungens vistelse i Polen och regeringsherrarnes fullmakter. Riksråden hade, som bekant, redan 1587 uppgjort en stadga, de s. k. Kalmarartiklarna, som Johan och Sigismund godkänt, och ännu i postulata nobilium yrkades på deras iakttagande eller reviderande. Men enligt hertig Karls förmenande voro de längesedan kasserade och det vardt ej vidare på allvar tal om deras giltighet. Det uppgjordes nu i stället fem eller sex nya förslag till regeringsordning — af hertigen, rådet och ko-

ningen — och lika många ungefär till fullmakter. Men det slutade därmed, att Sigismund reste sin väg, kvarlämnande en regeringsordning, som hertigen icke godkänt, och en regeringsfullmakt, som han förkastat, i öfrigt öfverlåtande åt honom och rådet att sinsemellan komma öfverens, så godt de kunde. Men dessa förslag äga det oaktadt sin betydelse i Sveriges inre historia. Hela rikets förvaltning hade ända till den tiden varit fäst vid hofvet. Både kansli och kammare räknades till hofstaten, och i Eriks och Johans projekt till hofordningar blandades på ett sällsamt sätt hoffunktioner och verkliga ämbetsmannagöromål, ofta hos en och samma person. 1594 års förslag till regeringsordning, särskildt ett af riksråden uppgjordt, äro de första, som uppdraga en bestämd skillnad emellan hoftjänst och statstjänst. Förslaget af den 20 mars ordnade vidare, likaledes för första gången, statsförvaltningen omkring de blifvande fem höga riksämbetsmännen, bestämde lagmäns, ståthållares eller landshöfdingars, slottsbefälhafvares och militära ämbetsmäns verksamhet. Det var alla civila och militära förvaltningsorgan, som den tiden funnos, hvilka här fingo en visserligen knapphändig organisation. Det betonades därjämte nödvändigheten af att åtminstone de tre civila bland de fem höga ämbetena hade sin ordinarie verksamhet förlagd till hufvudstaden. Genom allt detta blifva 1594 års förslag till ordnande af styrelsen under konungens frånvaro förelöpare till 1634 års regeringsform, som fullt utvecklade hvad som i de förra endast låg som i frö. Det var sålunda ett betydelsefullt uppslag och detta ända till namnet, ty *regeringsformen* eller regeringsordinansen af 1634 har äfven i det fallet en förebild i *regeringsordningen* af 1594, och det finns sålunda också ett slags ideellt sammanhang mellan denna och den första af våra nuvarande grundlagar.

Mycket, om ej det mesta, hade alltså 1594 lämnats ofullbordadt, och dock synes omdömet berättigadt, att det var ett brytningens år. Man hade på det mest afgörande sätt gått tillbaka till landslagens konungaed, och jag har ofvan sökt visa, hvilken betydelse detta ägde i jämförelse med de obestämda eder, Erik och Johan aflagt, när inga andra lagbestämmelser om konungamakten funnos. Man hade tagit ett steg utöfver konungaeden genom framtvingandet af en s rskild försäkran vid sidan af densamma. Det blef, som kändt är, ett betydelsefullt uppslag för det närmare utdanandet

af framtidens statsskick i Sverige. Visserligen hade man nalkats revolutionens rand för att få saken genomdrifven, men då lagen ej anvisade några tydliga och användbara former för statsskickets omdaning, hade annan utväg ej stått till buds. Ständerna hade så eftertryckligt som möjligt kräft förvaltningens ombildande och lagbindande både i kyrka och stat, och dessa yrkanden förklingade ej verkningslöst. För ögonblicket dömdes visserligen de många ingifna skrifterna och förslagen att blekna i arkivets gömmor, men de lefde upp igen för att under bättre tider förverkligas. Hertig Karl hade själf ställt sig på lagens grund och därjämte antydt, huru verket i framtiden skulle fullföljas, genom sin ständigt upprepade vädjan till samtliga rikets ständer: »då ställa vi till menige riksens ständer, huru de vilja regerade varda.» Prästerskapet hade gjort ett betydande inlägg i det politiska lifvet och förvärfvat sig aktning äfven hos hertig Karl. Det skulle snart visa sig, att det äfven mot honom vågade försvara sin position, och det hade delvis åtminstone tagit om hand uppgifter, som hos andra i politiskt hänseende mera försigkomna folk tillfallit representanter för det tredje ståndet.

Realiserandet af 1594 års reformprogram måste emellertid tills vidare uppskjutas. Året betecknade nämligen äfven i annat hänseende en brytning. Fröet till söndring mellan Sigismund och hans svenska undersåtar hade redan börjat gro, tack vare den förres ordlöshet. Fröet till en brytning mellan hertigen och rikets råd var redan utsådt. Endast med svårighet hade de i september 1594 enats om en interimsanordning för styrelsen under konungens frånvaro. Hertigen hade redan framställt sitt kraf på riksföreståndarskap med full kunglig makt och myndighet samt framkommit med den vädjan till ständerna, som skulle göra brytningen fullständig. Differenserna i deras ståndpunkt hade redan visat sig, men det kunde ännu vara ovisst, hvem framtiden skulle tillhöra.

Den strid, som snart utbröt, tog allas krafter i anspråk och vände tankarna från andra frågor. När den slutade, var hertig Karl landets herre. Hans regering var emellertid så orolig, hans lynne så våldsamt, hans egen ståndpunkt så vacklande mellan det gamla vasakungadömets traditioner och den nya tidens kraf, att mycket ej blef fullbordadt i reformväg. Först Gustaf II Adolfs regering såg önskningarna och planerna från 1594 till stor del förverkligas.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Om dateringen af Alsnö och Skeninge herremöten under Magnus Ladulås.

Under forskningar i det svenska rådets äldre historia har jag kommit att göra en del iakttagelser, som synas möjliggöra en säkrare bestämning af Alsnö- och Skeninge-mötenas ålder. Jag meddelar här resultaterna af en specialundersökning som jag med anledning häraf företagit angående dessa gamla tvistefrågor.

Vid mötet i Alsnö uppräknas såsom närvarande 23 och vid Skeninge samtal enligt vanlig läsning 13, eller som jag senare skall visa 14 personer. Jämföras listorna, så befinnas 8 namn gemensamma för bägge: konungens broder Bengt, östgötalagmannen Bengt och kansleren Peter samt herrar Magnus Jonsson, Svantepolk, Anund Haraldsson, Knut Mathiasson och Ulf Holmgerson. Härvid faller det genast i ögonen, att konungens broder tituleras hertig i Skeningedokumentet, men saknar denna titel vid Alsnö. Hertigvärdigheten tillhör hans senare år; alltså är Alsnömötet det äldre, en bestämning af dess tidpunkt gifver en *terminus a quo* för det andra mötet.

Som bekant anger Alsnödokumentet självt, att dess innehåll blef »skippæt oc scriwæt» år *1285*, sedan förut uppräknats de män som vid denna »skippæn» voro när. Med årtalet 1285 blef stadgan också tryckt i sina första upplagor, af Stjernhjelm vid VGL. 1663 och Hadorph vid Bjærköarätten 1687. Redan Peringskiöld (1710) observerade emellertid, att en af undertecknarne, *ärkedjäknen Benedictus*, enligt krönikors uppgifter har dött *1281*; men P. satte mer tro till stadgan och antog att krönikorna hade felet.[1] Sedermera fann Dalin (1750), att också en annan deltagare, *ärkebiskop Jacobus*, i källorna betecknades som död år 1281; men äfven han gaf stadgan vitsord och jäfvade krönikornas uppgifter med henne.[2]

---

[1] Peringskiöld, Monum. Upl., s. 205.

[2] »Det måtte vara misskrifvet och böra förstås om hans (ärkebiskopens) afsägelse; ty han finnes ännu hafva underskrifvit k. Magni förordning af Alsnö år 1285 . . . Mycket likt är (?) att han stundom förrättat sysslan i Måns Bossons tid, som aldrig fick pallium»; Dalin, Svea rikes hist., del. II (1765 års uppl.)

Sålunda fick hon behålla det gamla årtalet hos historieskrifvarne[1] och hos sina nya editorer, Schlyter vid VGL. 1827 och Liljegren i Svenskt Diplomatarium (n:r 799) 1829. Men då slutligen Strinnholm (1852) upptäckte att ännu en tredje af Alsnömännen, *Ulf Karlson*, är uppgifven som död detta samma år 1281, då var det för mycket, stadgans auktoritet gent emot krönikorna kunde ej längre upprätthållas; och Strinnholm drager den naturliga slutsatsen att mötet »måste hafva ägt rum före år 1281, troligen år 1280, eller tilläfventyrs redan därförut».[2] Sedan dess har Alsnöstadgan också allmänneligen daterats omkring år 1280, utan att saken blifvit föremål för någon vidare undersökning.

För att skaffa oss en fast utgångspunkt skola vi först gå att pröfva krönikornas uppgifter om de tre männens död år 1281. Hvad beträffar *ärkebiskop Jacobus*, så försvinner han från handlingarna efter den 2 okt. 1281 då hans sista bref utfärdades (D. S. n:r 734); den $^{10}/_{3}$ 1282 hålles en ransakning vid hans kapitel inför blott prost och kaniker (D. S. n:r 738), $^{23}/_{11}$ s. å. omtalas Johannes som archielectus (D. S. n:r 757), och den $^{20}/_{11}$ 1283 betecknas Jacobus såsom »quondam vpsalensis archiepiscopus» (D. S. n:r 777). Det finnes således intet tvifvel att krönikorna i denna punkt talat sanning, liksom de däri äro enstämmiga.[3] Och redan därmed är

---

not m till sid. 267. Det är tydligen på denna Dalins konjektur som Rhyzelius (Episcop. Sviogoth. 1752, I, 36) grundar sin utsago att Jacobus afsagt sig ämbetet 1281 och dött 1286, hvilken utsago Lagerbring (Svea Rikes Hist. 1773, II, n. 2 till sid. 778), som själf ej synes hafva bemärkt förhållandet, finner obegriplig.

[1] Lagerbring yttrar dock ett lätt tvifvel, n. 19 under sid. 787.

[2] Strinnholm, Sv. folkets hist., IV, n. 1330. Såsom synes af n. 1371 har Str. härmed ej velat förneka, att självfva brefvet om mötets beslut kunnat utfärdas senare och således årtalet 1285 förklaras; hvilken synpunkt sedermera Schlyter (företal till Glossarium 1877, s. XVII f.) med styrka gjort gällande *emot honom*. För min del kan jag ej finna detta Schlyterska försök att rädda årtalet 1285 synnerligen lyckadt. Jag är nämligen ur stånd att se någon skillnad på hvad som skulle vara »skipadt och skrifvet» vid Alsnö och den »skipan» vid hvilken de uppräknade herrarne nämnas som deltagare; kan den senare icke hafva ägt rum senare än 1281, så måste också årtalet 1285 för det förras del vara felaktigt; och det synes väl ock i sig själf orimligt, att man skulle hafva uppskjutit utfärdandet af en dylik förordning i en tid af minst $3^1/_2$ år. Men är man först på det klara med att tidsbestämningen 1285 verkligen gömmer ett fel, då har man sedan endast stadgans ordalydelse att hålla sig till vare sig man söker mötet eller stadgans egen tidpunkt. Det högsta som här kan medgifvas är, att stadgan, som är en kungörelse om mötets beslut, utgifvits strax efter mötets upplösning, måhända äfven från annan ort; hvilket vid betraktande af slutafdelningens stilisering t. o. m. synes sannolikt. — Efter allt att döma är den sista punkten i dokumentet med sin felaktiga tidsbestämning ett senare tillägg och får stå för någon afskrifvares räkning.

[3] Se gamla ärkebiskopskrönikan hos Eric Benzelius, Monum. hist. (1709), p. 39 (D. S. V, s. 300); *Scriptores rer. svecic.* n:r XII (I, s. 25), XVIII (s. 77) och XIX (s. 87). Enligt den förstnämnda har datum varit Octav. kal. nov., d. v. s. den 25 okt., hvilket väl öfverensstämmmer med handlingarnas vittnesbörd; det är tydligen blott tryckfel, då Peringskiöld skrifver den 15 okt. (anf. st. s. 137); jfr Rhyzelius, anf. st. s. 36, Dalin s. 267, Lagerbring s. 776 och n. 2 till s. 778. Till yttermera visso finnas åtskilliga uppgifter att Jacobi efterträdare valdes »femte dag jul» år 1281, se nedan. — Krönikan n:r XVIII i Script. har det oriktiga datum 2 juni för Jacobi död.

saken för vår del afgjord, mötet där han var med kan icke hafva hållits senare än året 1281. Men vi kunna komma närmare och på ännu rakare vägar till samma resultat. Strax före sin död, nämligen den 22 sept. 1281, har ärkebiskopen till ärkedjäkne vid sitt kapitel utnämnt Johannes Oddulphi (D. S. n:r 730); detta bestyrker till full evidens krönikeuppgiften att *ärkedjäknen Benedictus*, som i handlingar omtalas från 1275 och 1276 (D. S. n:r 598, 618) och nu är med vid Alsnö, verkligen dött före ärkebiskopen på året.[1] Hvad slutligen *Ulf Karlson* angår, så veta vi af handlingarna blott att han lefvat ännu den 17 mars 1281 (D. S. 715), men intet berättigar oss nu att betvifla uppgiften att äfven han dött under året.[2]

Det är alltså fastslaget att Alsnömötet icke kunnat vara samman senare än 1281, nogare bestämdt *den 22 (8) sept. 1281*. Någon närmare begränsning från andra hållet har hittills icke försökts. Två omständigheter gifva emellertid äfven i detta fall en hög grad af visshet.

Under stadgan uppträder Jacobus som »ærchibiscupær af Vpsalum», utan tillägget »vald» eller dyl. Brefven visa oss, att han ännu den 9 juli 1278 är blott electus (D. S. n:r 648);[3] alltså är mötet senare än detta datum. Ännu ett steg — ett stort och säkert steg — kommer man genom betraktelsen af själfva konungens titel. Magnus talar från Alsnö såsom »sweæ konungær *oc götæ*». Undersöker man nu handlingarna, så befinnes det att konungen ända till och med *den 15 maj 1279* konsekvent skrifver sig rex sweorum (svevorum, suecorum) allena, utan tillägget gothorum; bland hela massan af skrifvelser före denna dag är det endast två som afvika från denna regel; den ena ett (till formen något misstänkt) svenskt bref med årtalet 1278 utan närmare tidsbestämning (D. S. n:r 632),

[1] Benzelius anf. st., p. 44, och Script. rer. svec. n:r XIX (s. 87). Enligt ärkebiskopskrönikan och Peringskiöld (s. 205) har dödsdagen varit »nativitatis beatæ virginis» eller den 8 sept.; detta ger en påfallande god öfverensstämmelse med tiden för efterträdarens utnämning, och tjänar som tydligt jäf emot den krönika (Script. n:r XII, s. 25) som förlägger hans död till året 1278.

[2] Script. XII, s. 25. Samma krönika tillägger bland årets händelser, omedelbart efter omtalandet af »Vlpho Karlssons» död och begrafning: »obiit *Folko dapifer*». Utgifvaren Fant gör härvid (i noten m) den anmärkning att Ericus Olai talar om *Ulffo dapifer* såsom död detta år (se Script. II, 64), »Folkonem vero ignorant Historici»; han ger således Ericus Olai vitsord och antager att krönikan gjort någon sammanblandning. Äfven Strinnholm (anf. st. n. 1330) anför denna Erici uppgift såsom bevis på att Ulf Karlson dött 1281. Men att krönikan här är fullt tillförlitlig, det framgår däraf att en Fulco verkligen omnämnes på andra håll både som dapifer (D. S. n:r 710) och som död (Script. XVII, s. 63) detta året, och att han i den förstnämnda handlingen uppträder som vittne just åt Ulf Karlson. Efter all sannolikhet har Ericus Olai haft för ögonen just den krönika, där de bägge omtalas, och så i hastigheten gjort en enda person — Ulffo dapifer — af Ulpho Karlson och Folko dapifer. Saken har sin betydelse, emedan den kommit att, helt oförtjänt, bereda en plats åt Ulf Karlsson i vår drotslängd; se nedan.

[3] Påfvebrefvet om pallium är af $^{5}/_{4}$ detta år, D. S. n:r 641, hans första titel archiepiscopus i bref $^{20}/_{8}$, D. S. n:r 650. — Om den i mötet deltagande »*Prowæst andres*», såsom mycket sannolikt är, varit den bekante magister Andreas i Uppsala, så hafva vi ännu en vägledning i uppgiften att hans företrädare i ämbetet, Bero, dött år 1278, se Benzelius, p. 43, Script. XII, s. 25.

den andra det latinska fredsdokumentet i Laholm, enl. **Rydberg** från början af 1278.[1] Efter *den 9 juni s. å. 1279* skrifver konungen åter lika konsekvent rex sveorum gothorumque, svea konung och göta; undantagen äro äfven här blott tvenne, ett från $^{28}/_{8}$ 1279 (D. S. n:r 686) och ett från $^{25}/_{7}$ 1280 (D. S. n:r 704), men redan innan det första afsteget skedde, har konungen hunnit med att använda den nya titulaturen i 5 bref, vid 4 olika tillfällen.[2] Detta synes vara ett fullgodt bevis för, att Alsnömötet icke kan vara äldre än den 15 maj 1279. Efter den dagen och före den 22 sept. 1281 måste vi söka dess rätta datum.

Skulle man icke möjligen kunna komma ännu ett steg till positiv visshet? Af handlingarna framgår att konungen åtminstone tvenne gånger inom den utstakade tiden vistats på Alsnö kungsgård, nämligen $^{26}/_{9}$ 1280 (D. S. n:r 707) och $^{13}/_{7}$ 1281 (D. S. n:r 724); brefven härom äro emellertid för öfrigt fullkomligt intetsägande och tillåta inga som helst slutsatser. *Däremot har vid själfva terminus a quo, den 15 maj 1279, ett stort möte hållits på Alsnö,* att döma af 4 därifrån daterade handlingar i D. S. (n:rs 669—72); en af dem har burit 16 sigill (där nämnas vid namn 11 herrar »et aliorum maiorum regni, quorum nomina non sunt annotata»), och inalles uppträda i de olika handlingarna 14 personer såsom säkert närvarande. Bland dessa namngifna igenfinna vi 5 af dem som äro för Alsnö- och Skeninge-stadgarna gemensamma (konungens broder Bengt, lagman Bengt samt Magnus Jonson, Anund Haraldson och Svantepolk) och därtill alla 4 de under Alsnöplakatet uppräknade biskoparne, således ej mindre än 9 af dem som i detta plakat namngifvas; i bägge fallen saknar konungens broder hertigtiteln, i bägge är Vesteråsbiskopen frånvarande. Att nu namnen under stadgan, där det gällde att nämna borgesmän för en den viktigaste regeringsåtgärd, äro betydligt flere än namnen under de andra jämförelsevis obetydliga handlingarna som *säkert* emanerat från Alsnö i maj 1279 — det är mycket naturligt. Däremot hade man kanske väntat att *alla* de senare namnen skulle återfinnas under stadgan. Men af de 5 felande är en exkonung Valdemar, som väl icke anständigtvis bort uppfordras att sätta sitt namn under broderns regeringshandling; två andra äro Johan och Birger Filipson, med hvilka det ock hade sina särskilda orsaker;[3] och de två återstående, biskoparne i Skara och

---

[1] O. S. **Rydberg**, Sverges traktater, I, 277; tryckt redan hos **Ericus Olai**, Script. II, 64, men icke i D. S. Om tidsbestämningen se nedan.

[2] Helt naturligt har icke den nya titulaturen genast kommit in i allmänna medvetandet. Först af alla är det konungens egen släkt som börjar använda den, Valdemar efter $^{16}/_{8}$ 1280 (n:r 705) och Bengt efter $^{25}/_{7}$ 1282 (n:r 753); något senare höres den äfven från andra undersåtar (n:r 756), och mot slutet af M:i regering är bruket allmänt, om också ännu med enstaka undantag (n:r 964, 981, 1002). Längst dröjde den påfliga kurian; under M:i tid har den endast två gånger användt hans dubbla konungatitel (n:r 785 och 1009).

[3] De hade ju själfva, genom mordet på Ingemar året förut, brutit emot det edsöre konungen nu gick att fastslå, och skulle nästa år ($^{20}/_{8}$ 1280) med sina hufvuden få plikta därför, sedan Magnus genom låtsad glömska insöft dem i säkerhet; se **Strinnholm**, ss. 549—55. Skulle man mycket misstaga sig, om man fattade Alsnömötet såsom till dels ett politiskt schackdrag af konungen, till hans

Linköping, hafva ju kunnat blifva hemkallade till sina stift, innan mötet åtskildes.

Redan R. Tengberg (1875) har observerat detta stormannamöte i Alsnö i maj 1279 och utan närmare undersökning gissningsvis identifierat det med den herredag från hvilken stadgan emanerat.[1] Det synes mig nu som om alla förhållanden gifva stöd åt riktigheten af detta antagande. En invändning kan dock göras ännu, nämligen att konungen just vid detta möte i maj konsekvent (tre gånger) begagnar den gamla titeln. Men vid närmare betraktande skall ur denna invändning framgå det i mina ögon starkaste skälet för att Alsnöstadgan verkligen härstammar från detta möte. Jag vill därför nu fästa uppmärksamheten lite skarpare vid denna viktiga och intressanta titelfråga.

Vore det så att konungen äfven efter den 15 maj 1279 någon tid begagnat sveanamnet allena i sin titel, då vore det utan tvifvel svårt att föra en handling, som bär götatillägget i konungatiteln, tillbaka till denna tid. Men, som redan är anmärkt, är den 15 maj 1279 just sista dagen då den gamla formen konsekvent användts, och då konungen härnäst tager ordet, så är det under den nya skylten, som sedermera med samma konsekvens fasthålles. I denna skarpa förändring ligger utan tvifvel i och för sig något märkligt; själfva tvärheten i afbrottet visar med bestämdhet, att förändringen varit medveten och åsyftad, och häntyder på någonting särskildt som kunnat motivera den, något som inträffat emellan den 15 maj och den 9 juni 1279. Man frågar sig då ovillkorligen hvad detta något har varit. För att förstå detta skola vi först tänka efter hvad konung Magnus öfver hufvud kunnat hafva för anledning att bryta den gamla traditionen i en så viktig fråga som konungatiteln. Med handlingarnas hjälp är den frågan lätt besvarad. De visa oss, att brödrafäjden mellan Valdemar och Magnus fick sin första lösning på det viset, att en delning af riket ägt rum, därvid M. fått svealänderna och V. behållit götaländerna.[2] Magnus har således en tid varit sveakonung i inskränkt mening, han har senare efter Valdemars fullständiga afsägelse öfvertagit äfven de götiska

---

stöd just emot dessa herrar, hvilkas upproriska tilltag vid denna tid hotade hans kungliga myndighet? Till formen är Alsnö herredag, som af stadgan framgår, en solidarisk association af samma slag som den senare medeltidens rådskonfederationer och längre fram hertig Karls riksdagar.

[1] Rudolf Tengberg, Om den äldsta territ. indelningen och förvaltningen i Sverige, n. 13 under s. 34.

[2] Att en sådan delning af riket — den sista i Sveriges historia — verkligen ägt rum, det är säkert intygadt genom uppgifterna i *Rimkrönikan* (edit. Klemming) I, 27, Scriptores n:r XIV (s. 41), XVI (s. 54) och XIX (s. 86) samt Ericus Olai, ibm. II, 59. Vanligen beteckna krönikorna härvid Valdemars lott mera allmänt såsom »Wesgociam et Osgociam»; Rimkrönikan och Ericus Olai uppräkna därtill äfven Småland, Värmland och Dal, och dem följa Olaus Petri (edit. Klemming s. 85) och nyare historici (Lagerbring s. 538, Strinnholm s. 529). Däremot råder mycken olikhet i uppgifterna om tiden då delningen ägt rum, liksom i allmänhet i fråga om de förhållanden, under hvilka Valdemar afträdt från svenska historiens skådeplats.

landen, och det har därför legat nära till hands för honom att genom ett tillägg i sin titel uttrycka denna förändring i sin faktiska maktställning. Den öfverenskommelse, hvarigenom Valdemar förlorar konunganamnet — det är oss härvid likgiltigt om han med detsamma afstod från sina götaländer eller detta skedde senare — har ägt rum mot slutet af år 1277; ty ännu den 8 sept. 1277 skrifver han sig — från Köpenhamn — som konung (D. S. n:r 630) och är då tydligen i färd med att samla bundsförvanter mot brodern, men redan på nyåret 1278 (den 3 jan., D. S. n:r 636) får han af brodern, i sin egen närvaro, heta »quondam» rex sveorum, och från d. $^{17}/_{6}$ s. å. har han själf accepterat denna bedröfliga titel (D. S. n:r 646). Alla tecken tyda på, att det varit i freden i Laholm som denna uppgörelse träffats; och är det härvid slående att finna Magnus *just i detta fredsdokument* allra första gången foga tillägget Gothorum till sin konungatitel.[1] Men hvarför låter han detta tillägg falla bort igen för att med full konsekvens upptagas först efter halfannat år? Anledningen kan endast hafva varit den i sig själf naturliga, att han velat inviga den nya formen med en stor regeringshandling.[2] Då en konung går att på praktisk väg genomföra en sådan reform som ett tillägg i sin titel, så sker det säkerligen icke liksom i smyg, på någon hvardaglig styrelsehandling; man kan vara förvissad om att titeln fästes först vid något i ögonen fallande beslut, för att därpå behållas vid löpande ärenders handläggning. Magnus har sålunda utan tvifvel afvaktat ett lämpligt tillfälle att proklamera sig som det samlade rikets konung. Detta tillfälle är kommet, då han första gången går att i de viktigaste frågor lagstifta för hela sitt rike — han som var så angelägen, att hans bud skulle hållas »ensæ lund iwir alt riket» (Alsnöstadgan) . . . »egh iuir eet land at eno. utan iuir all þy iuir vart riki ær» (Skeningestadgan). Mot slutet af mötet i Alsnö majdagarna 1279, sedan oviktiga saker blifvit undangjorda och en eller annan af deltagarna redan måst resa, samlar han därför sina store och tager deras ja och ed på den viktiga rikslag, som satte låset för bondens lada; och för att inskärpa att den, som här befallde numera var alla svenska landsdelars öfverhet, *anlägger han nu definitivt den dubbla titeln*, Sveriges och Götes konung, som han själf och efter honom alla svenska konungar sedan dess behållit.[3]

[1] Att förlikningen ägt rum i Laholm, uppger Ericus Olai (Script., II, 65) och antages efter honom af Rydberg (Sv. Traktater, I, 278); jfr Rimkrönikans ord om konungen af Danmark som medlare, anf. st., s. 39. Detta fredsslut måste således — trots sin egen datering, och trots *Islenzkir annálar* (edit. 1847, s. 156) — föras öfver från 1278 till 1277; till yttermera visso förlägga också Script. n:r XIV och XVI till år 1277 den förlikning, hvarigenom Magnus »diceretur solus rex et princeps totius regni Sveciæ».

[2] Man kunde törhända vilja finna förklaringen i de krönikeuppgifter, som till året 1279 förlägga Valdemars formliga resignation från och ur riket (Script. XIV, s. 41, XVI, s. 54). Men frånsedt att titelns upptagande synes förutsätta en positiv handling af Magnus själf, så visar det sig af handlingarna att Valdemar stannat i riket äfven efter den nya titulaturens införande, se D. S. n:r 685, 705.

[3] Redan Loccenius, Hist. Svec. 1676 (p. 89), sätter Magni nya titel i samband med Valdemars aflägsnande, och Lagerbring har skarpt och klart an-

Då sålunda Magnus Ladulås i sin konungatitel ända till och med den 15 maj 1279 begagnar i fast praxis den gamla, enkla formen, men från och med den 9 juni s. å. i lika bestämd praxis den nya, dubbla benämningen; då man alltså är hänvisad att söka denna stora reforms föranledning i någonting viktigt, som under dessa trenne veckor $^{15}/_{5}$—$^{9}/_{6}$ inträffat; då ingen anledning kan hafva varit lämpligare eller naturligare än tillfället af en stor statshandling, vid hvilken den nya titulaturen kunde fästas; då Alsnö stadga är det ojämförligt viktigaste som i svenska styrelsen skett[1] alltifrån dessa majdagar 1279 och fram till slutet af 1281; då alla yttre tecken för öfrigt häntyda på att stadgan leder sitt ursprung från det möte, som notoriskt varit samman i Alsnö maj 1279 — då synes man fullt berättigad till den konjektur, som ofvan blifvit framställd; tidpunkten för Alsnö herredag har blifvit begränsad till tiden mellan $^{15}/_{5}$ och $^{9}/_{6}$ 1279, och kan då med en hög grad af visshet dateras till *senare hälften af maj 1279*, på samma gång den berömda Alsnöstadgan skulle få ett nytt och alldeles speciellt intresse, såsom varande *den första statshandling som emanerat under den ärorika skylten Sveriges och Götes konung.*

* * *

Om Alsnöstadgan presenterar sig för oss med ett falskt årtal, så har Skeningestadgan ingen tidsbestämning alls, så att fältet för

gifvit grunden, liksom han vet att förändringen vidtagits år 1279 (s. 691; jfr Dalin, s. 254; Strinnholm n. 1256). — I Hist. Tidskr. 1884 (s. 152 f.) framställer Fahlbeck den uppfattningen, att götanamnet i vår konungatitel är af främmande ursprung och af våra regenter småningom upptaget efter götalegendens uppkomst. Till stöd härför anföras de trenne påfvebref till Karl Sverkerson, där den dubbla titulaturen första gången höres (D. S. n:r 41, 49, 50), samt trenne bref af Knut Eriksson. Äger denna uppfattning sin riktighet, så bör å ena sidan en viss följdriktighet kunna spåras i den utifrån gifna titulaturen, å andra sidan en åtminstone något så när jämn stegring kunna påvisas i det inhemska bruket däraf. Men urkunderna gifva intet stöd åt någotdera hållet. Det visar sig att påfvebrefven till Karl Sverkerson stå som rena undantag; redan Knut Erikson tituleras åter rex Sveciæ allena (bref af Lucius III år 1182, D. S. n:r 94), denna titulatur är — efter hvad jag kunnat finna — af påfliga kurian sedermera undantagslöst använd ända till 1284, och då Magnus Ladulås definitivt antagit den nya formen, så är det kurian som dröjer längst vid den gamla (se ofvan). Jag finner ej heller på någon annan utländsk handling före Magnus den dubbla konungatiteln begagnad; då han själf i Laholm 1277 skrifver sig rex Sveorum et Gothorum, hälsas han af Danmarks konung tillbaka som rex Sueorum allena (D. S. n:r 633). Å andra sidan har Karl Sverkerson själf satt in göta-attributet i sitt kontrasigill (B. E. Hildebrand, Sv. sigiller, I). Det försvinner från Knut Eriksons, liksom denne i sex bref använder den enkla titeln; och därefter förekommer dubbeltiteln före Magnus Birgerssons tid endast en enda gång, nämligen i brefvet af konung Johan, D. S. n:r 160; han skall ock, enl. en visserligen osäker uppgift, hafva haft den i sitt sigill, se Hild. s. 2. Det synes uppenbart, att rena tillfälligheter bestämt användningen af den ena eller den andra formen, tills af den sista tillfälligheten — Magnus Birgerssons personliga intresse — vardt ett beståndande bruk.

[1] Hvilket stort uppseende Alsnöstadgan gjort i samtiden framgår däraf, att hon genast, helt eller delvis, upptogs i landskapslagarna, *VGL II*, *UplL.* KöpmaleB. IX, *Sdm. L.* Köpm. X och XI och *Vestm. L.* Köpm. XII.

gissningar och kombinationer här varit ännu vidare. Då Hadorph 1687 befordrade henne till trycket, vid sin Bjærköarätt, så satte han helt frankt på henne etiketten *Stockholm 1280;* och på hans auktoritet anfördes hon nu af alla 1700-talets häfdatecknare med detta årtal, så att hon ansågs fem år äldre än Alsnöstadgan — på hvars egen datering ju ännu inga misstankar fallit.[1] Först år 1824 upptogs saken till pröfning af G. W. af Tibell i en liten skarpsinnig uppsats i Idunas tionde häfte. Tibell har trenne fasta punkter, nämligen dels Alsnöstadgan med dess årtal 1285, dels ett konungabref från Sundby den 23 aug. 1285, dels krönikeuppgifter att hertig Bengt utnämnts till biskop i Linköping år 1286; i Alsnö är Bengt blott konungens broder, i Skeninge är han hertig, alltså är den senare stadgan yngre och kan icke hafva utfärdats tidigare än året 1285; i Sundby är Magnus Ragnvaldson ännu drots, som han varit föregående år, i Skeninge uppgifves Knut Mathiasson som drots, alltså kan stadgan icke vara tidigare än den 23 aug. på året 1285; slutligen heter Bengt i stadgan ännu icke biskop, alltså kan stadgan icke vara senare än året 1286. Stadgan har alltså kommit till *emellan* $^{23}/_{8}$ *1285 och utgången af året 1286;* förslagsvis under Magnus' resa ifrån mötet i Kalmar okt. 1285, där han mäklade fred emellan Norge och Hansestäderna.

Tibell hoppades på större klarhet i saken, sedan en fullständig samling af permebrefven hunnit utgifvas. Som bekant började detta ske några år senare, då 1829 första bandet af D. S. såg dagen. Här upptages nu Skeningedokumentet som n:r 813 (efter en gammal afskrift vid VGL.) och åsättes tidsbestämningen $^{23}/_{8}$—$^{31}/_{12}$ 1285, tydligen efter Tibells intentioner; hvarvid utgifvaren dock, som det synes, väl hastigt uteslutit *hela* året 1286, därför att Bengts biskopsutnämning ägt rum under året. Från denna tid har året 1285 också allmänt antagits som stadgans födelseår. Strinnholm har genom sin undersökning af Alsnöstadgans årtal rubbat en af Tibells förutsättningar, och han har uppvisat att Bengt heter hertig redan i febr. 1285 — så att för den sakens skull terminus a quo gärna kunde flyttas tillbaka ända till året 1284;[2] men ännu står Sundbybrefvet $^{23}/_{8}$ 1285 med sin gamle drots kvar och hindrar antagandet af en tidigare stadgans tillkomst. Det sista uppslaget i frågan gaf Kerfstedt 1877; med hänvisning till att Magni testamente från febr. 1285 omtalar ett Skeningemöte som förflutet och att krönikorna

---

[1] Dalin synes t. o. m. vilja datera Skeninge samtal till året 1279 och stadgan till Stockholm 1280, anf. st., ss. 259, 265. Att saken är sjuk, har icke undgått Lagerbrings skarpa öga, se n. 19 under s. 787, samma anmärkning där han uttalar ett tvifvel äfven på Alsnöstadgans riktiga datering; L. har dock icke i sin text vågat frigöra sig från de allmänna antagandena. Fant, Utkast till föreläsn. öfver Sv. Hist. 1803 (I, 108), omnämner Skeninge stadga för året *1284;* men detta måste varit ett tryckfel, då han ofvanför åberopar Hadorph.

[2] Strinnholm, IV, n. 1357. Härmed är auktoriteten räddad åt de krönikor som angifva året 1284 för Bengts utnämning (se nedan); Tibell hade nog observerat dem, men jäfvat dem med Alsnödokumentets bestämda årtal, se *Iduna*, X, s. 343 f.

vittna om ett möte i Skeninge 1284, där Birger fick konunganamn och Bengt hertigtiteln, antager han att stadgan vid samma möte utfärdats, hvarpå han äfven anför indirekta indicier (ärkebiskopens frånvaro).[1] Härmed skulle stadgan alltså skjutas öfver på året *1284*, och en och annan af de nyaste historici har redan börjat antaga denna förmodan. Men därvid har man alldeles glömt af Sundbybrefvet, hvars till utseendet starka bevisning fortfarande skulle förhindra hvarje antagande som sätter Skeningestadgan före den 23 aug. 1285.

Vi skola här närmare pröfva beskaffenheten af detta hinder. Brefvet från Sundby (D. S. n:r 811) nämner som konungens drots *M(agnus)*. Denne Magnus är tydligen den M. Ragnvaldson, hvilken i handlingarna förekommer som drots i dec. 1282 (D. S. n:r 758), i juli och okt. 1283 (n:r 767, 774) samt slutligen uppgifves som död år 1285.[2] Man vet således att han beklädt drotsämbetet åtminstone från dec. 1282 till aug. 1285. Skeningestadgan åter har i listan öfver deltagarna orden »Knut mathiosson drosæt». Då nu stadgan icke kan vara före 1282, så kan hon icke heller vara före denna augustidag 1285; medan det ger ett godt sammanhang att tänka sig Knut såsom Magni efterträdare, efter hans under året inträffade död.[3]

Allt detta är ovedersägligt — för så vidt Skeningestadgan verkligen betecknat Knut M:son med drotstiteln, för så vidt således den gamle afskrifvare, på hvilken Hadorph och utgifvaren af D. S. grundat sina editioner af stadgan, verkligen läst rätt i originalet, då han skref Knut M:son tillsammans med ordet drosæt som en person. Men detta är icke fallet. Här gömmer sig utan allt tvifvel en felaktig läsart.

För att inse detta måste vi först ställa för våra ögon stadgans text med listan på deltagare, sådan den bokstaf för bokstaf finnes aftryckt i D. S.:

---

[1] Kerfstedt, Några anmärkn. rörande Chr. Naumanns framställn. af sv. statsförf., Upps. 1877, s. 7.

[2] Script. XVII, s. 63. Utan titel nämnes han redan i maj 1282 (D. S. n:r 744). Redan den 21 sept. 1276 nämnes en *Magnus* som dapifer (D. S. n:r 618) — första gången ämbetet visar sig i Sveriges historia —; men denne måste vara en annan, enär ämbetet år 1281 beklädes af en *Folke* (D. S. n:r 710, Script. ss. 25, 63). — Botin, Utkast till sv. folkets hist. (1757, s. 321) uppger som Sveriges förste drots *Ulf Karlson*, och som drots betecknas denne ännu af B. E. Hildebrand, Sv. sigiller, I, tredje serien, n:r 46. Utan tvifvel grundar sig denna uppgift på ett ställe hos Ericus Olai, hvilket, såsom ofvan är visadt, gömmer ett missförstånd.

[3] Eller skulle till äfventyrs Knut kunnat vara *drosæt*, samtidigt med att Magnus var *dapifer* — skulle någon skillnad kunna vara emellan dessa begrepp, så att det förra betecknade den nye riksämbetsmannen men det senare den gamle hoffunktionären? En sådan tanke motsäges på det bestämdaste ej blott af gamla svenska urkunder där drottseten just är hoftjänaren (ex. hos Södervall, Ordbok öfver sv. medeltidsspråket, ordet *drotsäte* I), utan äfven af konung Magni testamente febr. 1285 (D. S. n:r 802) där såsom testamentsexekutor omtalas ena gången »drozatus», andra gången »dapifer», alldeles utan åtskillnad.

... ok til at þætta hawi fullan staþuæ. þa takum þerræ insighli fore. sum hær gawo sit ia til. *biscups brynniulfs af scarum. biscup pætars af væstræ aros. vars kiæra brothors hærtugh bændiks. pætars cancelers Swantæpolks knuzsun. bændicts øsgøta laghmans. magnus ionsun. annundæ haralson. alguz wæsgøta laghmanz.* knut mathiosson drosæt. magnus haqunæ marskals. *vlfs hulmgerssun. karls æstriþæsun.* oc vart insighli.

Det är på de med särskild stil utmärkta orden jag vill fästa uppmärksamheten. De hafva hittills utan misstankar blifvit lästa på det sättet att Knut M:son varit drots och en Magnus Håkansson marsk vid Skeningemötet; och man har t. o. m. betecknat dessa båda herrar såsom de höga ämbetenas förste innehafvare.[1] En närmare undersökning af urkunderna för denna tid och en noggrannare observation på ordalagen själfva skall, som jag hoppas, visa oriktigheten häraf.

Knut Mathiasson är en i tidens handlingar för öfrigt väl känd person, alltifrån Alsnö stadga eller nogare bestämdt 1282 och till 1288, då han enligt Ericus Olai dog (D. S. n:r 748, 767, 799, 913, 948, 975—6; Script. II, 69.) *Men han uppträder aldrig som drots*, utan då han någon gång bär titel, är det alltid *lagmannens i Nerike*. Som sådan fungerar han i juli 1283 (D. S. n:r 767, på samma handling där Magnus står som drots), således säkert *före* Skeningemötet; och han har samma ställning, då han i sept. 1288 sista gången förekommer (D. S. n:r 975), alltså afgjordt *efter* detta mötes tid. Skulle han då öfvergifvit sin lagsaga för att vid Skeninge fungera som drots och så sedermera återgått till lagsagan igen? Detta förefaller mycket otroligt.

Det kan dock alltid tänkas den möjligheten att redan denne Knut kunnat förena drotssysslan med sitt lagmansämbete, liksom senare Knut Jonsson år 1333 (D. S. n:r 2976).[2] Det nu anmärkta förhållandet skulle därför icke ensamt räcka till att rubba tron på stadgans läsart. Vi gå därför vidare och fästa ögat på Magnus Håkansson marsken.

Det bör här observeras, att de personer som bevittnat Skeninge stadga tillhöra alla en stamtrupp af stormän, hvilkas namn gång på gång möta i tidens handlingar. Om vi se bort från de särskildt betitlade (biskoparne och lagmännen, hertig och kansler) för hvilkas del detta förhållande är klart i sig själf, så finna vi — under Magni regeringstid — Svantepolk nämnd i *åtta* andra urkunder från åren 1278—1288 (D. S. n:r 653, 671, 714, 744, 799, 917, 975—6);

---

[1] Så Fant, anf. st. s. 109. Lagerbring har på ett ställe (s. 696) namnet Magnus Haraldsson, tydligen genom tryckfel. — Den ende som synes hafva anat oråd är Hans Hildebrand, då han trycker »Knut Mathiasson drottsete, Magnus(?), Håkan marskalk»; se Sveriges medeltid, II, s. 54, jfr s. 113.

[2] Jfr Hj. Linder, De sv. lagmännens ställning (1875), s. 12 f. Då L. uppger Knut M:son som drots äfven år 1283 (så i drotslängden å s. 30 och i rättelser till s. 12), så beror detta på en uppenbar felläsning af D. S. n:r 774, där drotsen tydligen heter M(agnus).

Magnus Jonson åtminstone *tretton* gånger,[1] från åren 1278—1290 (D. S. n:r 634, 649, 670—1, 758, 767, 799, 913, 949, 975—6, 981, 1026); Anund Haraldson *elfva* gånger 1276—1290 (D. S. n:r 618, 671, 758, 767, 799, 811, 815, 913, 975—6, 1026); Ulf Holmgerson under samma tid *nio* gånger (D. S. n:r 618, 635, 799, 913, 922, 975—6, 1002, 1026); Karl Estridson för åren 1281—1286[2] *sex* gånger (D. S. n:r 714, 727, 767, 774, 811, 910); och den nyssnämnde Knut Mathiasson *sju* gånger (se ofvan). Inför detta förhållande faller det nu starkt i ögonen, att *namnet Magnus Håkansson icke återfinnes i en enda af de talrika urkunderna.* Han är för tidens handlingar och historia fullständigt obekant. Allra minst kan han hafva varit marsk, ty *både före och efter* den tid, inom hvilken stadgan måste falla, *heter marsken* Håkan Tuneson; denne förekommer nämligen såsom marsk åren 1281 (D. S. n:r 710), 1285 (n:r 811), 1286 (n:r 922), 1287 (n:r 939), 1288 (n:r 975—6) och 1289 (n:r 1003), utan titel 1282 (n:r 744), 1286 (n:r 925) och 1287 (n:r 930). Det är sålunda visserligen en lucka i vittnesbörden för tiden 1281—1285, men detta kan väl icke ingifva något tvifvel på att han verkligen beklädt sysslan åtminstone från 1281 till till 1289. Var det således redan för Knut Mathiason svårt att försvara sin höga titel i Skeninge gent emot tidens handlingar, så blir det för den obskure Magnus Håkanson alldeles omöjligt.

Till dessa inre vittnesbörd på att ett fel föreligger i Skeningestadgans nuvarande edition sälla sig äfven tvenne yttre tecken. Ordet »*drosæt*» såsom appendix till Knut Mathiasson står i nominativ, i skarp motsats mot alla andra vidhängande titlar, hvilka konsekvent hafva *genitivens* form, styrd af »insighli» (P. cancelers, B. östg. lagmans, A. västg. laghmanz, H. marskals); och Håkanson, hänfördt till Magnus, skulle uttryckas med formen »Haqunæ», medan eljest regelbundet vid faderns namn tillagts -son (Sw. knuz*sun*, M. ion*sun*, A. haral*son*, Kn. mathios*son*, U. hulmgers*sun*, K. æstriþæ*sun*). Vore den vanliga läsarten riktig, så borde där således stå: »Knut m:son drossæt*s*, M. haqunæ*son* marskals».

På dessa skäl föreslår jag här läsningen: *Knut mathiosson. drosæt Magnus. Haqunæ marskals.* Förändringen består således allena i en omflyttning af punkt, till platsen framför ordet drossæt i st. f. bakom; men härmed räddas åt Knut Mathiasson hans lagmansdöme, åt Magnus Ragnvaldson hans drotsämbete, åt Håkan Tuneson hans marskalkssyssla; den mystiske Magnus Håkanson för-

---

[1] Härvid ej räknade de gånger, då *Magnus Johanson Engel* nämnes. Se B. E. Hildebrand, Sv. sig. I, tredje serien, och Hans Hildebrand, Sv. medeltid, II n. under s. 55.

[2] Såsom uppträdande i handlingarna först $^{13}/_{3}$ 1281 saknas han vid Alsnö herredag.

[3] Den första marsk urkunderna omtala är konung Valdemars med namnet *Magnus*, år 1268 (D. S. n:r 537); den andra är Magnus Birgerssons, *Karl* 1276 (Isl. annal. s. 150; »Carl Morske» enl. Lagerbring, s. 540!) och 1278 (D. S. n:r 649). Hvarifrån Botin (anf. st., s. 321) fått sin första marsk, Håkan Mattson, har jag ej kunnat utfundera.

svinner; nominativformen drosæt förklaras, såsom stående som apposition framför sitt nomen proprium (i analogi med *biscup* pætars, *hærtugh* bændiks ofvanför i listan);[1] och formen Haqunæ blir naturlig, såsom betydande Håkan, ej Håkanson.

Men härmed är också uppvisadt, att Sundbybrefvet och Skeningestadgan stå i fullständig öfverensstämmelse med hvarandra i fråga om drots- och marsk-ämbetenas innehafvare. Sundbydiplomet med sin datering $^{13}/_8$ 1285 — Tibells andra fasta punkt — lämnar ingen vägledning alls, är för vårt problem alldeles värdelöst. Och ingenting hindrar således nu att föra Skeningemötets datum längre tillbaka i tiden än året 1285.

Däremot träder nu uppgiften om drots Magnus' död 1285 fram såsom direkt berörande problemet, sedan han blifvit afslöjad som en af Skeningemännen. Mötet kan icke hafva varit senare än detta år — därest man för öfrigt vågar sätta obetingad lit till uppgiften i fråga, något som handlingarnas tystnad i fråga om honom efter $^{23}/_8$ 1285 synes borga för. I annat fall kvarstår hertig Bengts biskopsutnämning som en säker punkt; den har skett den 4 juni 1286, enligt en krönika, hvilken får fullt vitsord genom D. S. n:r 907 och 919, som visa oss att företrädaren (Bo) har lefvat ännu den 14 febr. men Bengt börjat sin verksamhet åtminstone så tidigt som den 22 sept. detta år.[2]

Beträffande åter terminus a quo, så kan den icke sökas närmare än den 13 juli 1283 (D. S. n:r 767), då Bengt ännu är domicellus blott,[3] och *den 20 nov. 1283* (D. S. n:r 777—8), då

---

[1] Nominativen är således fullt acceptabel äfven under den förutsättning att det efterföljande Magnus är genitivform; andra exempel på samma slags konstruktion meddelar Södervall, Några anmärkn. öfver de sv. kasusformerna under medeltiden, s. 17. Det synes icke alldeles omöjligt att Magnus här verkligen är tänkt som genitivus; åtminstone synes det ofvanför i listan stående Magnus (ionsun) snarast böra fattas som en genitivform, placeradt som det är midt ibland klara genitiver; för formens möjlighet talar ock »birger *magnussyni*» i Rimkrönikan I, rad 1234. Men äfven om detta Magnus efter drosæt skulle vara en nominativ, så är min emendation däraf icke beroende; stadgeskrifvaren har då blott gjort sig skyldig till ännu en anakolut vid sidan af »magnus ionsun» och »knut mathiosson», där beroendet af »insighli» tydligen alldeles fallit honom ur minnet (Hadorph vid Bjærköarätten trycker »Knut Mathiossons»; men det skulle i tydlig analogi med den öfriga stilen heta Knuts M:sson). — Jag har för frågans filologiska sida vändt mig till proff. Kock och Noreen och erhållit deras benägna upplysning, att inga som helst språkliga hinder resa sig emot min läsart, medan den afgjordt uppfyller språkets fordringar bättre än den nuvarande. Kock grundar sitt förord för uppfattningen af Magnus som genitivform dels på analogier från isländskan, dels på de kända dativformerna Magnusse, Magnusi, »till hvilka man något hellre väntar en gen. Magnus än det vanliga Magnusar» (-sa, -sæ). Anmärkningen här ofvan om formen Haqunæ skyller jag helt och hållet prof. Kocks skarpblick.

[2] Det angifna utnämningsdatum förekommer i Script. n:r XVIII, s. 78. Årtalet bekräftas af n:r XIV (s. 41) och n:r XIX (s. 87).

[3] Han kallas så icke mindre än tre särskilda gånger i diplomet. Då hans sigill under samma handling har hertigtiteln (B. E. Hildebrand, Första serien. n:r 35), så måste det alltså vara senare ditsatt.

Karolus ännu är biskop i Vesterås i st. f. Petrus, som är med vid Skeninge.

Längre än till denna begränsning, $^{20}/_{11}$ 1283 — utgången af 1285 ($^{4}/_{6}$ 1286), kunna vi komma på tvenne vägar, en indirekt och en direkt.

I de nyssnämnda brefven af biskop Karolus omtalar han den ofvan omtalade *Johannes Oddulphi* såsom »archidyaconus vpsaliensis & eidem ecclesie electus», och det förra brefvet innehåller en på dennes egen begäran gjord vidimation af hans ofvan citerade fullmakt som ärkedjäkne. Om denne veta vi att han efter Jacobus' död 1281 blifvit vald till ärkebiskop, men sedermera på ett möte i Orvieto inför påfven Martinus IV afsagt sig detta kall och återgått till archidiakonatet allena.[1] Detta måste hafva skett emellan nyssnämnda datum den $^{20}/_{11}$ 1283, då han synes haft resan i tankarna, och $^{28}/_{3}$ 1285, då Martinus IV dog, således enligt all sannolikhet året 1284 såsom ock Rhyzelius direkt uppger. Men härigenom har Sverige kommit att en tid sakna ärkebiskop, först under hans resa och sedan under den tid som åtgick, innan underrättelsen om afsägelsen hann komma hem, så att nytt val kunde anställas; huru länge detta dröjt veta vi ej, men yttersta gränsen är $^{18}/_{5}$ 1285 (D. S. n:r 806), då ett första påfvebref om pallium sändes den nyvalde ärkeb. Magnus. Alltså har under en tid, som närmast synes sammanfalla med året 1284, ingen ärkebiskop funnits i Sverige.[2] Detta resultat är af värde för oss, enär det är påfallande att *ärkebiskopen saknas* bland herrarne i Skeninge, något som helt säkert icke varit fallet därest öfver hufvud någon ärkebiskop funnits i landet. Tiden för vakansen på ärkestolen blir således ganska sannolikt den tid, inom hvilken Skeninge möte bör sökas. Och denna tid är närmast året 1284.

Vi återvända nu till konungabrodren Bengt och konstatera att hans hertigtitel måste hafva vunnits emellan den 13 juli 1283 (D. S. n:r 767) och den 22 febr. 1285 (D. S. n:r 802), då han första gången uppträder med densamma. Detta sätter utom tvifvel krönikornas uppgifter att utnämningen ägt rum år 1284. Och detta skall hafva skett *just på ett möte i Skeninge.*[3] Samtidigt har på detta möte konungens son Birger hyllats som tronföljare; en stor

---

[1] Benzelius, p. 39 (D. S. V, s. 300); Peringskiöld, ss. 137, 206; Rhyzelius, s. 36; Lagerbring, s. 777. Valet stod den 29 dec. 1281 (»die qvinta natalis Domini») enl. krönikan hos Benzelius. Från $^{7}/_{10}$ 1285 förekommer han åter endast som ärkedjäkne (D. S. 815). — B. E. Hildebrand (andra serien, n:r 35) har på grund af sigillernas vittnesbörd betviflat att den Johannes, som år 1281 valdes till ärkebiskop, verkligen varit densamme J. Oddulphi, och därför velat stryka denne ur ärkebiskopalängden. De ofvan citerade ordalagen i brefven D. S. n:r 777 och 778 ställa emellertid saken utom all fråga.

[2] Redan Strinnholm (n. 1330) har påpekat denna vakans; men då ej heller han observerat de nyssnämnda brefven af den $^{20}/_{11}$ 1283 utsträcker han den ända från 1282 till 1285. Kerfstedt har påvisat sakens sammanhang med vårt ämne, men icke försökt att närmare bestämma den kronologiska sidan.

[3] Scriptores n:r XIV, s. 41, och n:r XVI, s. 54, samt Ericus Olai, ibm. II, 64. Att utnämningen ägt rum i Skeninge, intygas af den förstnämnda krönikan samt af Ericus Olai (anf. st., jfr s. 67).

samling måste där således hafva varit. Utan tvifvel är detta möte detsamma, om hvilket konung Magnus talar i sitt testamente den 22 febr. 1285 (D. S. n:r 802, s. 658 f.), då han säger: »sic solui & expediri decernimus, sicut super hijs, *cum consiliarijs nostris, skiæningie ex deliberacione diffiniuimus*»; rådet har således varit närvarande och viktiga förhandlingar ägt rum.

Från detta möte har således efter allt att döma också Skeningestadgan emanerat. Det var helt naturligt att konung Magnus i sammanhang med brodrens utnämning till hertig vidtog en disposition, *hvarigenom bl. a. fastslogs denna värdighets öfverlägsna rang i synbar måtto* — hertigens rätt att rida till konungs med 40 hästar, medan ingen annan ägde komma med flere än 30.

* * *

Vinsten af vår lilla undersökning — som genom ämnets natur kommit att röra sig i åtskilliga krokar omkring sitt föremål — har således blifvit en så pass stor visshet, som för närvarande torde kunna åstadkommas, för att *Alsnö möte bör dateras maj 1279 och Skeninge samtal år 1284*; hvadan de resp. stadgarna borde i svenskt diplomatarium rätteligen intaga platserna n:r 673 och 780, i st. f. såsom nu 799 och 813. På köpet hafva vi kunnat rätta en felaktig läsart i den viktiga Skeningestadgan, stryka tvenne drotsar och en marsk ur vår historia men i stället rädda en hotad ärkebiskop, samt slutligen, kanhända, gifva svaret på frågan *när* och *huru* Götanamnet kom in i Sveriges konungatitel.

Rudolf Kjellén.

Tillägg. Sedan ofvanstående skrefs, har jag haft tillfälle att å Kongl. Bibl. undersöka själfva den handskrift, efter hvilken Skeningestadgan blifvit befordrad till trycket — en afskrift af VGL. från 1300:talets senare del, signerad B. 10. Efter ordet drosæt i namnrullan öfver Skeningemännen synes här en liten fläck, som dock ingalunda behöfver utmärka en punkt utan mycket väl kan höra till skriftypen *t*. Emellan Magnus och Haqunæ finnes visserligen ej heller någon punkt, men skriften är också här något skadad, så att den ursprungliga punkten allt för lätt kunnat utplånas. *Efter namnet Knut mathiosson finnes slutligen en stor och tydlig punkt.* — Det vill häraf synas, som låge felet icke hos den gamle afskrifvaren utan hos hans nyare aftryckare. Hvad som förvillat dem är närmast den omständigheten, att ordet Mathiosson icke är fullt utskrifvet utan förkortadt till *Mathioss.*; hvadan de ansett punkten beteckna förkortningen och intet vidare. *Kj.*

Ett bref från Christina Alexandra.

Då konung Oskar II under sin resa till Rivieran d. 13 maj 1894 aflade ett besök i Monaco, egnade han sin uppmärksamhet äfven åt det därvarande furstliga arkivet, och då han där fann ett bref från drottning Kristina till dåvarande fursten af Monaco, Honoré II, lät han däraf taga en afskrift och förärade denna åt riksarkivet. Brefvet är af följande lydelse:

Monsieur mon cousin, ayant fait dessein d'aller trouver le Roy de Suède pour donner ordre à mes affaires, j'ai resolu de passer par la France et en ay donné advis au Roy et à Monsieur le Cardinal Mazarin. Je prie V. A. de me faire la faveur de me recevoir dans Monaco en cas qu'il m'arrivast quelque accident sur la mer qui m'obligeast à m'y retirer et de m'envoyer promptement sa response là dessus, parceque je veux partir d'icy le plus tost qu'il me sera possible à cause de la nécessité de mes affaires et de peur que la peste, qui n'est pas encor à Rome, n'y arrive avec les chaleurs. Pour les responses de la France, je ne les attendray pas icy, car, outre que cela seroit trop long, c'est que je ne doute pas qu'elle ne m'accorde ce que je desire. Je seray fort obligée à V. A. de ceste courtoisie et cercheray(!) les occasions le luy en tesmoigner mes ressentimens et de luy faire coguoistre que je suis

Monsieur mon cousin

Vostre très affectionnée cousine et amie

A Rome ce *Christine Alexandra*
27 juin 1656.

Detta bref tillhör den näst intåget i Rom mest lysande episoden af Kristinas utländska historia: hennes första resa till Frankrike 1656. Hon säger i brefvet, att hon ville besöka konungen af Sverige för att ordna sina affärer (hvilka kommit i olag genom Sveriges polska krig), och att hon ämnade taga vägen genom Frankrike. Hvad som förde henne till Frankrike, var dock icke blott önskan att se landet och aflägga besök vid dess hof, utan äfven politiska syften: hon umgicks med planer än att uppträda såsom fredsstiftarinna mellan Frankrike och Spanien, än att föra en fransk här till Neapel och fråntaga Spanien detta land. Liksom man i Frankrike åt henne tillrustade det mest festliga mottagande, så gjorde påfven allt för att göra hennes ditresa angenäm: han ställde fyra präktigt utrustade galèrer till hennes förfogande för sjöfärden. Men då hon i följd af stormigt väder eller turkiska korsarers anfall kunde blifva nödgad att anlöpa hamn på vägen, skref hon till fursten af Monaco, till genuesiska styrelsen och kanske flere med anhållan att i fall af behof få taga sin tillflykt till deras hamnar. Genua skickade henne till

mötes sändebud med skänker, men undanbad sig besöket, emedan drottningen kom ifrån det af smittosam sjukdom hemsökta Rom. Hvad fursten af Monaco svarat på drottningens begäran, är icke bekant, men hon synes icke ha varit i behof af hans gästfrihet eller gjort bruk däraf utan begifvit sig direkt till Marseille. Här fick hon landstiga utan karantän och mottogs med stora festligheter, hvilka sedan fortgingo under hela hennes resa genom Frankrike och nådde sin höjdpunkt genom det lysande intåget i Paris d. 8 Sept. 1656.

Ett originalbref af Linné.

På sommaren 1751 föreslog drottning Lovisa Ulrika, som ägde rätt betydande naturaliekabinett, prof. Carl Linnæus, att han skulle skicka någon af sina lärjungar till Godahoppsudden för anställande af naturvetenskapliga forskningar och insamlingar. Att just Godahoppsudden valdes berodde därpå att, enligt Linnæus' omdöme, »ingen ort i verlden har så många sällsynta örter som Africa, och tyckes liksom naturen koncentrerat sig vid Cap, så att från ingen ort i verlden kan man få så vacker acquisition för Hennes K. M:ts cabinetter och ingenstädes så många rön för naturkunnigheten, genom hvilka nationen kan distingueras».[1] Medel till resan ansågos erbjuda sig i Wredeska stipendiet vid Uppsala universitet, hvilket stipendium, då det blefve ledigt, borde skaffas åt en för en sådan resa lämplig person. Vid stipendiets utdelande d. 29 febr. 1752 satte också professorerna, »af underdånig vördnad för Hennes M:t som ock att befrämja vetenskaperna och äfven i afseende på den sökandes skicklighet med enhällig röst»[2] på första förslagsrummet den af Linnæus rekommenderade medicine licentiaten Mårten Kæhler. Denne var, trots namnets främmande utseende, ett Upplandsbarn och vid denna tid 23 år gammal. Vid promotionen 1752 fick han medicine doktorshatten. Men Kæhler hade en farlig medtäflare om stipendiet i dåv. physices professorn S. Klingenstiernas son. Linnæus skref i nyss anförda bref till kanslipresidenten Tessin och begärde, att han måtte föredraga saken för Hennes M:t, hvilken »lärer . . . med ett ord vinna det hos Hans Exc. Gr. Ekeblad, som kan lända vetenskaperne och nationen till lustre». Klingenstierna kunde vänta. »Det torde ej häller blifva så lätt härnäst att få ett skickligt ämne och äfven detsamma på förslaget». Kæhler tyckes

---

[1] Linnæus till kanslipr. C. G. Tessin d. 1 mars 1752 (brefvet tryckt i »Carl von Linnés svenska arbeten i urval och med noter utgifna af Ewald Ährling», I, 17).

[2] Linnæus' ofvan citerade bref till Tessin.

hafva fått stipendiet och under sommaren vistats hos Linnæus för att mottaga speciella instruktioner för resan.

Antagligen på Linnæus' bedrifvande anhöll Vetenskapsakademien hos friherre A. J. von Höpken, hvilken d. 17 mars 1752 efterträdt Tessin såsom president i kansliet, att han måtte förskaffa Kæhler Generalstaternas tillstånd att få uppehålla sig två eller flere år vid Godahoppsudden — som då var en holländsk besittning — för vinnande af rön i naturalhistorien, botaniken och astronomien. Höpken gaf d. 24 juli dåv. svenske envoyén i Haag J. Fr. Preis i uppdrag[1] att hos holländska regeringen verka för saken med tillkännagifvande, att det vore Kæhler »på det allwarligaste förbudet att sträcka sin omtanke utom ofwan nämnda ämne» samt ålagdt att »undvika hwad som skulle kunna upwäcka derom den ringaste misstanke och twekan». Preis vände sig först till Fagel, republikens statsminister, hvilken ansåg, att Ostindiska kompaniets betänkande borde inhämtas, och hänvisade Preis till raedspensionarien, som hade säte och stämma vid ostindiska frågors behandling. Efter flere besök förgäfves träffade Preis äntligen raedspensionarien d. 21 aug. och framförde sitt ärende. Han fick till svar, att, hvad Generalstaterna anginge, ingen svårighet skulle inkastas mot framställningen, men att man ej kunde förtänka Ostindiska kompaniet att i dylika mål bruka alla de prekautioner, som sakens egenskap gåfve vid handen. Raedspensionarien tillstyrkte Preis att till kompaniets sekreterare Hartman i Amsterdam inlämna ett memorial, innehållande begäran om saken samt upplysningar om Kæhlers person och antalet af hans följeslagare jämte försäkran, att han ingenting annat skulle företaga än hvad som lofvades. Preis sökte komma ifrån dessa omvägar genom att påpeka, att ett antal franska astronomer fick uppehålla sig vid Godahoppsudden för anställande af undersökningar rörande månens parallax. Raedspensionarien medgaf, att sådant var förhållandet, men påpekade, att det skett först på grund af ett af konung Ludvig XV ingifvet memorial och sedan kompaniet bestämt antalet deltagare.[2] Som Preis nu klart såg, att ingen annan utväg för målets vinnande gafs, skref han d. 23 aug. till den ofvan nämnde Hartman ett bref,[3] hvari han bl. a. framhöll republikens benägenhet att understöda alla sträfvanden, som afsåge en ökad kännedom om naturen, samt vädjade till Hartmans »renom» att själf vara en vän af naturhistorien.

Intet skriftligt svar följde, men d. 30 aug. kom kompaniets advokat Sweers till Preis och meddelade muntligt, att kompaniet ej vidare ville medgifva en sådan frihet, som önskades. »Hvarpå han det så sökte lämpa till min sollicitation, att han dels med åthäfwor, dels med sakta ord insinuerade, att intet vidare steg göra om den

[1] Bref till env. Preis från kanslipresidenten. Hollandica, Riksarkivet.
[2] Env. Preis till kanslipresidenten d. $^{11}/_{22}$ aug. 1752.
[3] I afskrift bil. Preis' bref till kanslipr. d. $\frac{22 \text{ aug.}}{2 \text{ sept.}}$ 1752.

frihetens erhållande». Då Preis exempelvis anförde, att Colbe[1] och Caillet nyligen fått sådant tillstånd, meddelade Sweers därom följande upplysningar, som för vårt ämne äro af stort intresse. »Om den förre sade han, att en konung i Preussen hade sändt herr Colbe just på samma sätt som denna gången begäres, nemligen att han som Doctor medicinæ skulle låta vara sig angelägit att lära känna alla de främmande örter, rötter och plantor. Men som dylika connoissancer ej väl låta sig öfva med mindre att omgås med allahanda slags folk, Herr Colbe icke allenast därigenom hade haft tid och medel att göra sig bekant, utan ock i synnerhet igenom sin empressement att besöka sjuka och dem läka; hvarigenom han sig ett sådant omgänge förvärfvat, att han å sidlyktonne börjat blanda sig uti regeringssaker och derutinnan gådt så vida, att regeringen deröfver uppfattat icke allenast jalousie och misstroende, utan ock skyndat på dess afresa. Att dess misstänkta förhållande allt mer och mer yppat sig, och särdeles igenom den beskrifningen, som han har gjordt om sin resa der i landet, som han låtit i trycket utgå.[2] Att den andre varit den af franska akademien sände astronomen Hr Caillet.[3] Men att då detta blifvit förundt, det skiedt med sådana inskränkta vilkor, som till fyllest gåfvo å daga Compagniets misstankar; förty han först blifvit förd till en aflägsen ort till sina astronomiska observationers förrättande, och sedan att han derjämte allt stadigt haft hos sig två af guvernören honom medgifna personer, som oaflåteligen varit hos honom, och att han på det sättet likasom en fånge där blifvit ansedd och utan stort omgänge med andra inboer.»[4] Sweer afrådde Preis från hvarje vidare steg i denna sak, men lofvade att vid kompaniets sammankomst d. 25 sept. i Middelburg, Zeeland, liksom af egen drift göra en framställning i ämnet, ehuru han fruktade ett afslag.

Dagen därpå berättade Preis advokatens svar för raedspensionarien, som »viste sig något förlägen». Han spådde, huru det skulle gå, om Preis lämnade in ett memorial till Generalstaterna: dessa

---

[1] Peter Kolb (ej Colbe), den bekante Afrikaskildraren (född 1675 i Anspachska landet, död 1726 därsammastädes såsom rektor i Neustadt a. d. Aisch) vistades 1705—13 i Kaplandet, därunder en tid som Ostindiska kompaniets sekreterare vid kolonierna Stellenbosch och Drakenstein, tills en plötsligt påkommen blindhet tvang honom att återvända till Europa, där han med framgång opererades. Jfr »Allg. deutsche biographie», XVI, 460—1 (1882), som icke har något att meddela om Kolbs medicinska studier och doktorat, men väl nämner, att han 1701 blef filos. doktor i Halle.

[2] Härmed åsyftas Peter Kolbs »Caput Bonæ spei hodiernum, d. i. Beschreibung des Africanischen Vorgebürges der guten Hofnung» (3 bd, 1719; holländska, engelska och franska öfvers. 1727, 31 och 41).

[3] Den berömde franske astronomen Nicolas Louis de la Caille (f. 1713, d. 1762), som 1751—54 vistades på Godahoppsudden. Hans af Carlier 1763 utgifna »Journal historique», innehållande skildringen af hans afrikanska resa, vänder sig flerestädes kritiskt emot Kolbs ofvannämnda verk. Jfr (Michaud) »Biographie universelle», art. Caille, s. 353.

[4] Preis till kanslipr. d. $\frac{22 \text{ aug.}}{2 \text{ sept.}}$ 1752.

skulle skicka det till kompaniet och sedermera finna den i kompaniets afslag framträdande jalusien och misstron äga stöd i de anförda exemplen. Fagel var af samma mening och ansåg, att intet kunde göras, »alldenstund det i hela compagniets råd måste proponeras och decideras».

Sweers höll ord. Vid kompa 'iets generalförsamling talade han om och för saken, men i bref af d. 15 okt. meddelade han Preis att någon framgång ej kunde beredas den.[1] Den 17 okt. underrättade Preis kanslipresidenten därom.

Denne hade redan gifvit Linnæus del af de föregående skrifvelsernas innehåll, och öfver afslaget råkade »blomsterkonungen» i eld och lågor. Hans sinnesförfattning ger sig tydligen till känna i följande bref[2] till envoyén Preis, där den sjudande harmen och stilens blixtrande liflighet verka tändande hos läsaren ännu i dag.

Högvälborne Herr Baron ock Envoye.

Med förra Posten hade iag ifrån Hans Excellence Herr Baron von Höpken del af Herr Baron ock Envoyens svar, angående D:r Kæhlers ansökning at få resa till Caput bonæ Spei at botanicera, med de Högmogende Herrarnes indirecte afslag.

Till uphielpande af Vetenskapen fick iag af mina Landsmän handräkning för några år sedan, at iag kunde sända en Discipel H:r Kalm till *Pensylvanien* ock *Canada*. Både Ångelska ock Fransyska regeringen gynnade honom, at han kom hem med en stor samling örter ock beskrifningar.

Jag fick derpå Hasselquist til *Ægypten* ock *Palaestina;* detta hårdaste folket lätte honom passera fram ock tillbakas; Han dog på hemresan i Smyrna, men icke hans samlingar.

Jag fick Osbeck, Torén ock Gad til *Ostindien*, der hvar på sin ort uptäkt dråpeliga saker ock hemkommit med nyligen.

Spaniorerna begärade sielfve en min Discipel at resa öfver *Spanien*, som der ännu niuter af dem årligit uppehälle, ock de lära på egen depence skicka honom till sina Provincier i America. Jag har arbetat icke för min skull utan för publici; Holländska Nationen får så mycken nytta deraf, som vi sielfva, fast vi betalt reserna.

Icke hade iag förmodat, at någon Christen ock Europeisk Potentat skolat i detta lius af Vetenskaper näkat någon plåcka några oskyldiga blomster ock sam' ' Insecter på sin villa mark, eller gå på sin jord; och knapt någo. i verlden, om ei Japoneserne; mycket mindre hade iag förmodat afslag af den nobla Holländska Nationen, som tilförene så oändeligen contribuerat till Vetenskapers upkomst;

---

[1] Sweers meddelade Preis sedermera muntligen kompaniets skäl till afslag. De voro de ofvan angifna. Jfr Preis' bref till kanslipr. d. $\frac{27}{7}\frac{\text{okt.}}{\text{nov.}}$ 1752.

[2] Brefvet finnes i Riksarkivet, samlingen »Hollandica», bland »Bref till Preis från svenskar». Till Linnévänners tjänst må meddelas, att i nyssnämnda samling finnas ytterligare två originalbref från Linné, bägge dat. Upsala, det ena d. 16 okt. 1750, det andra d. 28 april 1752.

men som all ting hafva sina Öden ock tider, så hafver ock denna Vetenskapen altid följt folkslagens.

Dock är mit ändamål ei nu at besvära vidare Herrar Högmögende härmed, eller Herr Baron ock Envoyen med insisterande härpå, ty verlden är vidlyftig. Jag har med mycket besvär fåt ihop resepengar till D:r Kæhler, ock ut skall han; men verlden är vid, ock är man säker det iag af ingen annor Potentat får afslag. Jag skall sända honom på en annor ort af Africa, som hörer til någon annor; det kan giöra mig lika till hvilken. Min ödmiukaste bön till Högvälborne Herr Baron ock Envoyen är, at Herr Baron täktes endast utvärka formelig resolution för framtiden: at man har et document at stödia sig vid för historien om Vetenskaperna. At efterverlden må se min nit; och at verlden en gång må blifva öfvertygad om det den torde hålla otroligt.

Skulle iag vinna detta hos Högvälborne Herr Baronen, skall både iag ock alla Vetenskaps älskare vara derföre förbundne.

Jag frambärdar med all vördnad

Högvälborne Herr Baron ock Envoyens

Upsala d. 22 Sept. 1752. ödmiuke tienare

Carl Linnæus.

Och ut kom Kæhler! I maj 1753 skickade Linnæus honom till Medelhafslanden för att genom upptäckter rikta Lovisa Ulrikas kabinett. Kæhler stannade utomlands, hufvudsakligen uti Italien, ända till 1757 och medförde hem »någon samling af insecter och vermes, men ett rikt förråd på medicinska kunskaper». Han afled såsom amiralitetsmedicus i Karlskrona d. 28 okt. 1773.[1]

T. W.

Två svenska frälsemäns syndaregister från 1500-talet.

Under släktnamnet Färla sammanföra äldre genealoger ett rätt stort antal personer ända från 1250 och in på 1500-talet. Mellan de äldre och yngre är det dock f. n. omöjligt att uppställa någon säker ledning. Anledningen har, liksom ofta annars, varit den, att vederbörande fört samma vapenmärke. Detta, som i ifrågavarande fall liknar två korslagda klubbor, har fått sitt mera fredliga eller rättare pedagogiska namn måhända på grund däraf, att en af vapenmärkets äldste ägare Björn Näf varit lärare för Magnus Ladulås, »minister Birgeri ducis Sueciæ et pedagogus domini Magni regis», såsom orden lyda på hans ännu bevarade grafsten.[2] Härmed vare

[1] Jfr Sackléns läkarehistoria III, 1, sid. 9—11.

[2] Namnet fördes aldrig af ätten utan är ett genealogiskt påfund.

nu huru som helst; i Södermanland lefde på 1400-talet en frälseätt, som förde samma vapen men i öfrigt varit jämförelsevis obemärkt, tills en medlem af densamma genom gifte med Benkta Åkesdotter af Tottsläkten vardt befryndad med de förnämsta frälseätterna. Denna Benkt Nilsson, som skref sig till Bergshammar, blef riksråd 1529 och var äfven riddare samt lär ha dött 1546. Med sonen Åke, som likaledes var riksråd och riddare och skref sig till Eka, utslocknade ätten 1578. Genom hans systerdöttrar kommo egendomarna i släkten Oxenstiernas ego.

Det är om nyssnämnde Benkt Nilsson, som nedan meddelade vackra bedrifter förmälas. Längden är uppsatt af Rasmus Ludvigsson och förvaras bland »Clagemålsregister» i Kammararkivet. Sonen, Åke Benktsson, var invecklad i egendomstvister med Johan III, som möjligen förtjäna sin egen utredning. Det var i sammanhang därmed, som faderns meritlista drogs fram (jfr n. 1) och äfven mot sonen, för öfrigt känd som en varm anhängare af konung Erik, framställdes klagomål, ehuru jämförelsevis vida mer oskyldiga. Den förra får en egendomlig bekräftelse. Benkt Nilsson blef, såsom nyss nämndes, riksråd 1529. Men 1544, i brefvet på arfföreningen, förekommer han ej längre bland rådet, men väl bland frälset utan råd. Det är uppenbart, att de här nedan anförda klagomålen, som just i början på 1540-talet skola ha framställts, föranledt hans utträde ur rådet. Rådsvärdigheten brukade, som bekant, gälla lifstiden. Men otrohet mot konungen, liksom mera graverande brott, kunde föranleda dess förlust. Så hade det t. ex. gått med ett par af deltagarne i västgötaherrarnes uppror, hvilka sedan möta bland frälset utan råd. Hvad som under sådana omständigheter i detta fall kan väcka förvåning är, att en sådan våldsverkare som Benkt Nilsson varit, fått stå kvar bland de främsta af frälset utan råd uti arfföreningen. Det visar endast hvilken privilegierad ställning adeln intog i sådant hänseende. Förhållandet belyses emellertid af en annan uppgift Rasmus Ludvigsson meddelar, nämligen på de gods och gårdar Benkt Nilsson 1543 utfäst i »sakfal», nämligen i Bränna, Kiuleby, Blackstada och Ekeby, således fyra stycken, svarande mot missgärningarna, som i en annan redaktion af anklagelsepunkterna sålunda rubriceras: »Thesse effter:ne våldzverk och 4 mandråp hafver herr Benct Nilsson och hans tienere efter hans tilskynden bedrefvit.» Det vore för öfrigt orätt att af ifrågavarande aktstycke draga några allmänna slutsatser i afseende på adelns skaplynne under denna tid. Det är att antaga, att herr Benkt hörde till undantagen.

För fullständighetens skull meddelas ur samma samling äfven de klagomål, som framställdes mot sonen, ehuru de icke äro lika märkvärdiga.

* * *

1.

Tesse effter:ne clagemål och besväringer emot her Benct Nilsson till Bergshammer äre screffne och antecknede anno 1542, 43 och 44.

Till thet förste, at her Benct Nilsson lot tage af dage en dreng, som hade konung Gustaffs högloffllig och salig i hugkommelse försvarelse bref.

Item högg her Benct Nilsson en fru Karines til Lagnö tienere benembd Oloff Larsson en stor skrome i hufvudet och hade honom seden i 6 veker fenkligh udi kiste och jern för ingen hans brott skuld, ther af han seden blef dödh.

Item Nils Olsons hustru i Villenäs kom om hösten hem til her Benct Nilsson begärendis ödmiukeligen sin ök igen, som han lot tage och bruke för sine vagner, och var hon dhå fremende med barn; så kom en hans karl och stötte henne nedh til marken, at hon seden ther effter födde dödt barn och blef sielf dödh medh.

Item slogh her Benct sielf Matz Kases hustru i Villenäs med en yxehammer och lot sin hest trampe henne förderfvet, så at hon ther utaf låg i 14 dager på sängen, och thet skedde om hösten anno etc. 43, dhå hon skulle gå effter hennes boskap, som genom her Benctz ohägnet skuld råkede komme udi her Benctz engh, som dhå var upgifven, och tess förutan lot han slå och ille tractere hans boskap, e hvar han then öfverkomme kunde. Vilde och dhå i förledne vinter slå samme bonde ihiel, hem på bondans ägher, för thet han vilde hielpe sin hund, när her Benctz miöhunder ville rifve hans hund i hiel. Och viste för:ne bonde så väl som hans grannar seg ingen fredh för honom hvarken på åker, äng eller någerstedz.

Item clager Benct i Villenes, at hans hest så god som 12 marker blef ihiel stungen på her Benctz eng, seden hon var upgifven, ther på hafver han til vitne Erich Eskilson i Halmö och Erich Larson ther sammestedz. Så monde och her Benct feigde samme bonde och hans folk, lot och slå hans boskap ihiel, hade och lecht en annen ther till, som för:de bonde skulle slå ihiel, ther för:ne bonde beroper sig at hafve Peder Hös och en annen karl till vitne. Och ville her Benct ingen hegnet holle med gärdzgårder eller annet, hvarken med honom eller andre, ther han var i giärdeslagh medh.

Item lot och her Benct tage för:ne Benctz i Villenäs båt bårt ifrå Laurentii och till Martini, seden sende han honom hem igen ruten och ille faren.

Item hafver han och latit tage mongen mandz ökier, som ther nest bo omkring och latit bruke och drifve them för sine vagner, plog och sleder, och giordt myckit annet arbete med them med timberkörning och annet. Så hafver han och förment, att ingen motte fare the almenninge äger, som liggie egenom hans ägher, hvarken vinter eller sommer.

Item clage Erich Larson och Oloff Eskelsson i Hanemyre, att her Benct lot hugge ledet sönder til theris åker och sleppe väl 100 svin och än mere in på theris sädh, seden han sin sädh hade upskäre och införe latit, och giorde them en dråpelig stor schade, så att the hade dhå intet annet att göre theris skatt utaf än af samme korn, som så förderfvet var.

Så hade och tesse 2 bönder 2 sine drenger utskicket om en höst til att träde på en vret. Them monde her Benct och hans karler drifve ifrå theris arbete och hade actet slå them ihiel, hvar the hielp icke bekommit hade af några, som förde kongens timberflotte. Och refve the strax gerdzgårderne sönder, som ther om kring satt var. Så lot och her Benct tage för:ne Oloff Eskelsson 3 skyler och 7 bånd korn ifrå.

Item clager Anders Jute, Per Höses tienere, att her Benct ville tvinge honom til att slå ihiel ett skiut hos en bonde, benembd Knut i Svepenäs, hans egen landbo, och effter för:ne Anders vilde thet icke göre, så tog her Benct honom hans cläder och värier ifrå och slogh honom seden all omkringh, som än dhå var tilsyne, och hölt her Benct honom fenkligh i 2 veker och 3 dager.

Item clager Per Matzon i Lundby i Riffsa sochn, som var her Benctz rettere och samme gård i 27 år besittit hade, at her Benct hade honom för sig och äskiede af honom ett par oxer mere, än han tilförende utgöre plägede, thet han honom ändeligen utlåfve motte, och giorde samme par oxer ut i 6 samfelte år. Seden gick han til her Benct med 2 dannemen, föll på knä och begärede orlof, at han icke mectede utgöre thet han honom opålagt hade; språng så her Benct til sitt svärdh och rende til honom. Hvar the 2 dannemen icke hade varit, dhå hade han slagit honom ihiel, och när han thet icke göre fick, jegede han the 2 men af dör, men thenne Per stod alt på sin knä och begärede orlof. Dhå badh han honom fare fanen emot; stodh strax up och gick ut. Strax bödh her Benct, at hans karler skulle hafve honom in igen i håret, thet the och giorde, släpede honom in genom dörren. Ther moste han lofve honom än ett par oxer, ther till och ingelunde få orlof; ther med han sig benöije late moste. På hösten ther effter var her Benct i ett gestebodh på Edh. Ther blef han förtörnet och drog så til thenne Per, befalte rede sig mat, thet han och giorde med thet beste han hade. Så språng her Benct up, slog honom 2 eller 3 slagh på munnen och bödh honom at drage af sit hemen, än dog han alle sine utskylder utgiordt hade, och sade, at han hade väl så myckit gull och peninger, som han kunde böte honom igen med, och vilde late slå honom ihiel.

Item clager Benct i Öckneby, at för thet han råkede neke her Benct sine dotter, som han begärede i sin tienist, effter han sitt folk intet umbäre kunde, så frampt han sit hemen ved mact holle ville, lot her Benct tage honom fatt och satte honom i 8 dager i stocken och i 14 dager lot han gå honom i ladune och om nätterne sittie i bulten, och hende thet sig, at dhå han med 2 drenger stode i ladune och tryskede och finge intet dricke, utan törstede flux, ginghe så the

2 drenger och hemptede ett ämber vatn, ther af the drucke. Fick så her Benct thetta vete, hade så bud effter thenne för:ne Benct och slog honom 3 eller 4 slagh med en gaffel och seden med ett vedeträ, e medhen han kunde vende honom för sigh, thet han aldrig seden förmotte lyfte retzligen en stock up såsom för, och seden thette alt så skedt var, lott han leggie fram en messebok och kastede up ett crucifix; ther motte bonden leggie sin hond upå, och han stafvede sielf för honom edhen, at han aldrig skulle beclage sigh för konung Gustaff, högloffiig och salig ihugkommelse, eller någen annen, thet honom ther skedt var När han thenne edh giordt hade, fick her Benct honom en ung hest til at föde öfver vinteren, then han och med en her Benctz oxe vel fodrede och födde öfver then vinter och svelte sin egen boskap. När fodret förtärdt var, ledde han hesten vel fodret hem igen. Dhå sade her Benct, at han skulle lede hesten anten hem til sit igen eller gifve honom en god räf. för thet han samme hest sielf föde skulle, eller och 40 mark.

Item clagede Nils i Ramstade, at her Benct hade fått honom ett par oxer til lege, och seden en af them störte, gick samme Nils och gaf her Benct thet tilkenne. Slog så her Benct honom öfver hans arm med ett sverd, lot seden leggien i kisten, til tess han moste lofve ut 8 mark och oxehuden igen, och blef samme bonde fast förlamet af samme hugg, så at han en hel sommer utöfver icke arbete kunde,

Måns Joenson i Ekeby clager, at han leigde en karl för sig, som för 2 dagsverker på her Benctz gård arbete skulde, och när samme karl kom fram, fick han intet til at arbete utan vistes hem igen, och dhå her Benct geste sine bönder, sende han sine karler effter för:ne Mons Joenson och lot hempte honom til sig udi ett par handclofver, lot så binde honom på hiul och slog henderne i korsvis utt på golfvet, at han i ett dygn icke motte röre hvarken hond eller fot, moste så några gå i lyffte för honom, at han for the 2 dagsverken 100 mark utfeste moste.

Per Olson i Ekeby clager och thet samme, at han leigde en karl til at arbete för 2 dagsverker. När han kom, blef han förvist hem igen och sade ther vore intet til at late arbete. När her Benct geste samme bonde, moste han gifve honom 3 mark för samme 2 dagsverker, och när han åter sine dagsverker göre skulle, lot her Benct settie honom i bulten, och moste så göre 6 dagsverker mere än honom borde.

Per Nilson i Vidbo begärede af her Benct at löse sin gästning för peninger. Ther med var her Benct tilfredz, bar up peningerne för samme gestning. Lichvel droge her Benctz karler och hester til samme Per och geste honom liche fult, ändog han sine peninger för samme gestning utgifvit hade.

Per Svenson i Holma clager thet samme.

Thetta är her Benctz landbors samfellige clagemål.

At her Benct hafver fått hvar bonde somblige 4, somblige 5 och somme 6 oxer, ther til hester och svin, som the för honom vintern

öfver holle moste, så at the förmecte icke holle så myckit, som han legger them opå, och när the them icke föde förmåge, motte the gifva honom så monge peninger, som han begärer, för thet han sin egen boskap föde skal.

Item motte the och holle hvar somer en hund åt honom. Blifver hunden förderfvat eller dör, dhå motte bonden gifve honom 40 mark.

Så hade the och all sin skatt och utskylder til rede och torde intet före honom fram, förty the viste sig aldrig fri, för än the komme om sin helse. Begärede de the for then skuld ödmiukeligen, at konung Gustaff vilde för Gudz skuld vete them her uti någen rådh, at the ene gonge motte få vare hans hugg, plåge och tyranni förutan.

Så monde och her Benct omildeligen och ochristeligen fast ille tractere sin egen husfru, fru Bencta, then han effter hugg och slagh lot settie i bulten, seden i kisten, och lot slå vatn opå henne, och opå thet han skulle komme henne på nese och skam, henne och hennes slect til stor föractelse, lot han settie en sin tienere i kisten hos henne benembd — —, så at hon seden af sådane betryck och tvång med stor hiertens sorg och bedröfvelse är dödh blefven.

2.

Tesse effter:ne clagemål hafver kon:ge M:t vår aldernådigste herre och konung emot her Åche Benctzson til Eka.

1. Till thet förste, att her Åche icke ville göre högbe:te kon:ge M:t then försechring opå then arfsrätt, som h. k. M:tz högborne son hertug Sigismundus hafver til Sverigis crone.

2. Till thet andre, att her Åche hafver röfvet och med lutter våld vederkendz någre godz, som hans fader her Benct Nilsson till Bergshammer hade förbrutid genom 4 mandråp och någre andre grofve voldzverk, såsom clagezedelen ther om förmäller, hvad lagen seger om then, som bruker råen emot konungen.

3. Till thet tridie hafver han röfvet sig fodringen till af Trögdz heredzrett, seden then blef igen kallet för hans otilbörlige högfärd skuld, och är mantalet til 500, oc anamede 1 span korn af hvar man, thet är 5 lester $2^1/_2$ pund, tunnan för 20 mark, löper 5,000 mark peninger.

4. Till thet fierde hafver han hos sig någre hundrede daler af the täre peninger, som honom och her Jören Gere blef medgifvit till then Rostockiske rese.

5. Till thet fempte, dhå kon:ge M:t vår alder nådigste herre förlänte her Åche 12 skattebönder i Vallby, ibland hvilket var ett ödishemen, thet han icke aname vilde, utan i then sted tog en skattegård, som Jören Person köpt hade, och dhå var afradz lagt för 3 pund. Seden monde then bondes slectinger, som Jören Person samme

skattegård solt hade, bedie her Åche, att han vilde förhielpe them hos kon:ge M:t, thet the motte få löse samme gård under skatten igen, och lefvererede her Åche 28 lodh sölf, som han samme gård med af högbe:te konge M:t igen löse skulle. Så hende thet sig att then bonde, som satt på samme gård, bedref ett groft tiufveri med oxer och får, som han let hemeligen slacte i schogen, och förthenskuld blef fongen och satt i ekekiste, kom så seden i borgen och rymbde then, så at ingen vet hvar han är. Droge så strax her Åkes tienere till för:ne bondis gård och toge bort alt thet ther var, både qvect och löst, och thetta skedde, meden her Åche var stadd i Rostock. Och nu hafver her Åche än nu inne medh sig för:ne 28 lodh sölf och alt thet hans tienere förde ifrå för:ne bondis gård.

Til thet siette vill her Åche ingelunde tilstedie, att hans landbor skole hielpe till Salebergit med bergshielp och vindekörning.

Item förneker han sine egne landbor att utgöre the gärdher, som blifve pålagde.

Karl XII och Mühlenfels.

I förra häftet af Hist. tidskr. har en meddelare anfört åtskilliga grunder för att leda i bevis, att det i riksarkivet förvarade, på tyska affattade, anonyma betänkandet angående det inre tillståndet i Ryssland och möjligheten att störta tsar Peter ej kan vara författadt af den ryske öfverlöparen, brigadieren Mühlenfels, som i februari 1708 infann sig i Karl XII:s läger i Smorgony.

Strängt taget har väl ingen — så vidt jag vet — påstått, att nämnda betänkande skulle vara »författadt» af Mühlenfels utan endast att det kunde »förskrifva sig från» honom,[1] d. v. s. att han på dess affattande skulle utöfvat inflytande genom meddelade upplysningar om ryska förhållanden, militära råd o. d., utan att han därför själf behöft fatta aktstycket i pennan. Att emellertid Mühlenfels hvarken under den ena eller andra formen haft del i affattandet af meranämnda betänkande, däri är jag ense med meddelaren ej blott till följd af vissa af honom anförda grunder utan äfven och ännu mer därför, att den skildring betänkandet gifver af det inre tillståndet i Ryssland, enligt hvad man numera vet, pekar hän mot en tidigare affattning af betänkandet än i februari 1708, då Mühlenfels anlände till svenska lägret.

[1] En sådan förmodan har först uttalats af red. utaf Hist. tidskr. (Hist. tidskr. 1888, s. 275), där en öfversättning af betänkandet publicerats, och sedan af mig i en uppsats för fem år sedan (Nord. tidskr. 1889, s. 373) accepterats, en förmodan som jag dock på ofvan anförda grund längesedan frångått.

Men huruvida Mühlenfels eller någon annan är författare till betänkandet i fråga, är en omständighet af mycket underordnad betydelse, som hvarken ökar eller minskar intresset af aktstycket och ej heller på uppfattningen af Karl XII:s fälttågsplan mot Ryssland utöfvar nämnvärdt inflytande. Det är också icke i denna skäligen likgiltiga fråga utan mot ett i sammanhang med berörda meddelande framkastadt påstående jag velat göra några anmärkningar.

Hvad som här framför allt är af vikt att konstatera, det är nämligen att — hvilket inflytande Mühlenfels' sammanträffande med Karl XII och det svenska öfverbefälet än må ha haft på krigsrörelserna — icke har det varit af den art, som meddelaren på grund af ett lösryckt och därför missuppfattadt citat ur Adlerfeld framställt som »otvifvelaktigt», nämligen att Mühlenfels »särskildt bragt underrättelse om tsarens afsikt att genom brist utmatta sin fiende samt att just detta budskap förmått Karl till de omfattande förberedelserna».

I sanning, vore det så, som meddelaren påstår, att Karl XII först på grund af de upplysningar, som en till hans läger tillfälligtvis anländ öfverlöpare gifvit, börjat göra »omfattande förberedelser» för det tilltänkta tåget mot inre Ryssland, ja, då kunde man med fullt skäl säga — hvad meddelaren väl näppeligen åsyftat leda i bevis — att Karl »blindvis och tanklöst» slagit in på detta tåg. Alldeles så illa förhöll det sig dock icke. Redan före Mühlenfels ankomst hade man på svenska sidan tillräckligt lärt känna tsarens barbariska krigföringssätt, och att man under vistelsen i Smorgony och Radoszkowice ifrigt sysslade med provianteringen hade uppenbarligen sin grund först i den svenska härens behof af uppfriskning efter vinterfälttågets försakelser och senare i utrustningen till den förestående sommarkampanjen, icke i några tillfälligtvis inlupna underrättelser. Detta framgår bl. a. otvetydigt vid närmare studium af den af meddelaren citerade källan.[1] Läser man det af honom åberopade stället[2] i sitt sammanhang och utan att — såsom skett — utesluta de motiverande orden, så skall man finna, att detta näppeligen gifver stöd för annan uppfattning än den, att Mühlenfels lämnat Karl XII underrättelser om tillståndet inom ryska armén och om riktningen af tsarens marsch samt att Karl till följd af dessa underrättelser utsträckt svenska härens kantoneringar ända bort mot Wilna, som

[1] Adlerfeld: Histoire militaire de Charles XII, Amsterdam 1740, III 253—277 passim.

[2] »Sur ces entrefaites le Brigadier Muhlenfeld, qui s'étoit échapé de sa prison, vint trouver le Roi à Smorgonie, & informa éxactement Sa Majesté des desseins du Czar, de l'état de l'Armée Russe, & de la route qu'elle tenoit. Ces nouvelles engagèrent Sa Majesté de faire étendre l'Armée au commencement de Mars jusqu'à la Ville de Wilna, qui, *à cause de son attachement obstiné au parti Russe*, fut obligée de livrer dans une seule semaine trente mille livres de Pain, trente mille livres de Viande etc. Adlerfeld III, 261. På grund af de kursiverade, af meddelaren uteslutna orden är tydligt, att kontributionen i Wilna var ett staden pålagdt straff, ej någon extra, af Mühlenfels uppträdande framkallad provianteringsåtgärd; konungen stod för öfrigt flere månader därefter kvar i vinterkvarteren.

ej låg i hans väg. Längre torde ej inflytandet af den ryske öfverlöparens meddelanden kunna spåras, för så vidt Adlerfeld och andra samtida källor gifva vid handen. Föga sannolikt torde ock vara, att en rysk öfverste, som för en misslyckad manöver blifvit fängslad och rymt ur fängelset, varit djupare invigd i tsarens fälttågsplaner, äfven om han angående den tillfälliga ställningen på ryska sidan kunde lämna värdefulla upplysningar.

Har sålunda den Mühlenfelska episoden, närmare besedt, i fråga om Karl XII:s fälttågsplan mot Ryssland varit af ringa och mycket öfvergående betydelse, så går det däremot på forskningens nuvarande ståndpunkt icke längre an, att — såsom meddelaren utan skymt af bevis gjordt — stämpla som »en gissning» den omständigheten, att Karl XII först i Smorgony och Radoszkowice, d. v. s. om våren 1708, fattat det afgörande beslutet att gå emot Moskva. En sådan tanke hade väl redan förut hägrat för konungens hjältehåg, såsom jag i min ofvan citerade uppsats framhållit.[1] Men att Karl XII, som i allmänhet först då förhållandena kräfde bestämde sitt handlingssätt, äfven i detta fall i det längsta dröjt att fatta det afgörande beslutet och först vid nämnda tidpunkt, med åsidosättande af andra möjligheter, bestämt sig för det storartade men i hög grad våghalsiga projektet — det är en vetenskapligt motiverad åsikt, ingalunda först framställd af mig, såsom meddelaren tyckes tro, utan af en annan, nu hädangången forskare,[2] hvilkens mening jag omfattar och i en snar framtid hoppas få tillfälle att med ytterligare skäl styrka.

Ernst Carlson.

Underrättelser.

— Den tyske nationalekonomen Wilhelm Roscher afled d. 4 juni 1894, 77 år gammal, i Leipzig, där han ända sedan 1848 verkat som professor. Han uppställde icke något nytt nationalekonomiskt system; däremot har han genom tillämpning af den historiska metoden på sitt ämne, genom ett rikt vetande och en grundlig bildning verkat befruktande både för det nationalekonomiska och det historiska studiet. På samma gång undvek han den ensidighet, hvartill t. ex. Buckle gjorde sig skyldig. Hans förnämsta arbete var »System der Volkswirthschaft» i fyra delar, af hvilka första delen utkommit i 20 upplagor.

— Uti Elbing har gymnasierektorn R. Mertens aflidit d. 21 april, 51 år gammal. Han hade under de senare åren utgifvit tvenne

[1] Nordisk tidskrift 1889, sid. 370.
[2] F. F. Carlson: Karl den tolftes tåg mot Ryssland. Sv. Akademiens handlingar LXI.

programafhandlingar, som äfven intressera oss: *Die Absetzung k. August II:s von Polen* (1876) und *Danzig im Nordischen Kriege* (1883).

— Den berömde tyske egyptologen Henrik Karl Brugsch eller Brugsch pascha har aflidit den 10 sept., 67 år gammal.

— Den italienske arkeologen Giovanni Battista Rossi afled d. 20 september, 72 år gammal. Hans förnämsta arbeten voro Inscriptiones christianæ urbis Romæ septimo seculo antiquiores» samt »Roma sotterranea christiana».

— Utaf äldre serien af *Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdagsprotokoll* har d:r S. Bergh under sommaren utgifvit elfte delen innehållande protokollen för den sista riksdagen under Karl XI:s förmyndareregering 1672.

— Den i förra häftet omnämnda af Ch. Norelius författade akademiska afhandlingens fullständiga titel var: *k. Statsutredningen. Ett bidrag till finansernas historia under Gustavianska tiden.* Den har haft det ovanliga ödet att ej genomgå den akademiska disputationens eld oskadd.

— Af serien »Meddelanden från det litteraturhistoriska seminariet i Lund utgifna af H. Schück» har utkommit *Bidrag till kännedomen om Messenii tidigare lif (1579—1608)* af L. Linder (Lunds univ. årsskrift XXIX). Förf. redogör först för källorna till Messenii ungdomshistoria och meddelar därefter det lilla man känner om hans studier i Vadstena skola, hans vistelse i jesuitkollegiet i Braunsberg, resor och öfriga verksamhet, innan han återvände till Sverige, samt om hans giftermål med Lucia Grothusen. De i det hela tämligen magra biografiska data äro inflätade i en detaljerad skildring af anordningen, verksamheten och lärometoden i ett jesuitkollegium. Framställningen utmärker sig för den noggrannhet i detaljforskning och pröfning af hvarje enskild uppgift, som tillhör en undersökning af detta slag, och publikationen hedrar det seminarium från hvilken den utgått. En egendomlig missuppfattning har insmugit sig s. 18 på tal om den inverkan förevisningen af Birgittas hufvudskål skall ha haft på Messenius. Den latinska frasen, som där anförs, bör tvifvelsutan lyda: »Coram hoc me humiliter prosternere obligor, quoniam ter maximi illius fuit domini templum» (d. v. s. »inför etc. . . . emedan det varit den allsmäktige herrens tempel»). Den föreslagna läsarten och öfversättningen ge ingen rimlig mening.

— Arkivarien frih. B. Taube har till den nyligen i Stockholm samlade amerikanistkongressen utgifvit *Berättelse om Nordamerikas Förenta Stater 1784. Bref till kanslipresidenten af frih. S. G. Hermelin.* Hermelin afsändes redan 1782 till de då ännu icke erkända Förenta Staterna för att anknyta handelsförbindelser mellan Sverige och Nordamerika. Han hade till och med på fickan en fullmakt som minister hos fristaterna, hvilken han likväl aldrig kom i till-

fälle att använda. Han vistades nära två år i Nordamerika och besökte nästan alla staterna. De fem brefven, som här meddelas, redogöra för de Förenade Staternas allmänna styrelse och hushållning samt för de politiska förhållandena under den tid Hermelin vistades där. Som bilaga meddelas äfven en beräkning öfver staternas areal och folkmängd: 15,000 sv. kv.mil och nära tre millioner invånare.

— I senaste häftet af *Arkiv för nordisk filologi* har doc. E. Wadstein meddelat några *Bidrag till tolkning och belysning af skalde- och eddadikter*. Det gäller denna gång Ynglingatal, den dikt som ligger till grund för Ynglingasagan. Det är med denna hr W:s undersökning som med andra, där den moderna språkforskningens metod tillämpas på historiska ämnen. Den icke sakkunnige hisnar en smula vid de i hans ögon svindlande sprången mellan ord och ordrötter, liksom vid de djärfva slutsatser, som däraf dragas, men det är på samma gång högst intressant och lärorikt att följa med, när man har en säker ledare. Några af de resultat, till hvilka förf. denna gång kommit, skola här, dock i största korthet, antydas. Vanlande, som var gift med Snö den gamles dotter Drifva, är identisk med Niord, sålunda ett slags »Doppelgänger», Visbur på samma sätt med Frey; båda försvinna naturligtvis ur konungalängden. Detsamma sker med den sista strofens konung: Ragnvald »högre än hedarne». Orden betyda enligt den nyare etymologien »den väldige fagerhårige herskaren» och åsyfta ingen mindre än Harald hårfagre själf. Härvid anknyter förf. en undersökning om Ynglingatals affattningstid. Det kan enligt honom ej ha tillkommit under Harald hårfagres tid och lika litet vara hopsatt för dennes räkning. Det måste ha författats sedan kristendomen blifvit bekant i Norden; det är yngre än Övind Skaldaspillers berömda dikt Hålöygiatal och en efterbildning af detta — man har förut antagit motsatsen; sålunda tidigast författad omkr. år 1000. Som det åter varit kändt för den isländska historieskrifvaren Are Frode, kan det ej vara yngre än omkr. 1135. Det är vidare i det hela osannolikt, att dikten författats i Norge och för någon norsk konung; det är sannolikare, söker förf. leda i bevis, att den är författad för någon isländsk ätt, möjligen för *Breidfirdingarnas*, till hvilka äfven Are frode hörde och hvilken räknade släkt med Harald hårfagre. Det kan under dessa förhållanden ej stå mycket kvar af Ynglingatals värde som historisk källa, och ynglingakonungarne, dessa våra barndomsbekanta, träda allt flere och flere in i de väsenlösa skuggornas rike.

— D:r Hjalmar Crohns i Helsingfors har den 23 maj disputerat öfver en historisk afhandling: *Sveriges politik i förhållande till de federativa rörelserna i Tyskland 1650—54* (203 s.). Afhandlingen utgör första delen af ett större historiskt arbete öfver den svenska politiken under samma tid.

— Af professor Kr. Erslevs länge väntade *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis* har första bandets första häfte

(1085—1327) utkommit. Vi skola utförligare återkomma till detsamma i nästa häfte.

— Professor Wilhelm Arndt, sedan ett par besök i Sverige välbekant för svenska historici åtminstone i Stockholm, har utnämnts till ordinarie professor vid Leipzigs universitet i historiens hjälpvetenskaper. Uti »Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte» har han nyligen publicerat en uppsats *Schweden, Brandenburg, Magdeburg 1657, 1658*, som delvis stöder sig på forskningar i svenska arkiv. Förf. ger först en framställning af kurfurstens mot Sverige så trolösa politik under dessa år för att sedan skildra, huru Brandenburg och Sverige, hvar på sitt håll, sökte försäkra sig om staden Magdeburg såsom en vapenplats, ehuru utan framgång. Enligt. förf. skall försökets misslyckande icke minst ha bidragit att 1658 förmå Karl Gustaf att på nytt gå mot Danmark i stället för att vända sina vapen mot tyska riket.

— Under ledning af professorerna W. Arndt, K. Lamprecht och E. Marcks har under titeln »Leipziger Studien» börjat utgifvas en samling historiska undersökningar från Leipzigs universitet. Början göres med en afhandling, som äfven för Sverige har intresse: »*Die Kölner Konföderation vom Jahre 1367 und die Schonischen Pfandschaften. Hansisch-dänische Geschichte von 1367—1385* af E. R. Daenell.

— Prof. Varrentrapp i Strassburg har afslutat sin publikation i Sybels Historische Zeitschrift öfver Samuel Pufendorf med några »*Briefe Pufendorf's an Falaiseau, Friese und Weigel*», hvilka meddela flera notiser så väl till hans biografi som angående hans förhållande till Sverige. Svenskarne ha fattat hat till mig, säger han, med anledning af min teckning af folkets skaplynne, »genius nationis». Det klander, som så skulle upprört svenskarne, var följande visserligen litet spetsiga men kanske icke så alldeles ogrundade omdöme, hvilket dock föregicks af åtskilligt erkännande, i »Continuirten Einleitung zu der Historie der vornehmsten Staaten»: »Sie halten viel von sich und ihren eigenen Dingen und sehen die Anderen gern über die Achsel an. In Wissenschaften und Künsten und Handwerken haben sie Geschicklichkeit genug die ersten principia zu fassen, aber selten findet sich Geduld eine Sache in der Vollkommenheit auszulernen. Viele auch bekommen die Einbildung einer vollkommener Wissenschaft, da sie noch kaum an die Hälfte gelangt sind.»

— I Tysklands vetenskapliga kretsar har ett visst uppseende väckts däraf, att vid utdelningen af det s. k. *Verdunpriset*, hvilket hvart femte år skall tilldelas det under femårsperioden utkomna bästa historiska arbetet, H. v. Sybel förbigåtts, ehuru han därtill enhälligt föreslagits af den utsedda kommissionen med afseende på sitt arbete *Die Begründung des deutschen Reichs durch Wilhelm I.* Kejsaren har begagnat sig af sin rätt att förkasta förslaget, och orsaken lär

vara att söka däri, att författaren i nämnda arbete väl mycket skulle betonat furst Bismarcks förtjänster om tyska enheten. Enligt senare uppgift har priset tilldelats professor Erdmansdörffer i Heidelberg för hans i den Onckenska samlingen intagna verk: *Deutsche Geschichte vom westfälischen Frieden bis zum Regierungsantritte Friedrichs des grossen 1648—1740*, hvars förtjänster för öfrigt allmänt erkännas.

— Preussiske arkivchefen H. v. Sybel har vid sitt 50-årsjubileum som professor utnämnts till »verkligt geheimeråd» med excellenstitel.

— En *Bismarck-Jahrbuch* förberedes till utgifvande för att från och med 1895 regelbundet utkomma. Där skola inrymmas otryckta bidrag till Bismarcks och hans släkts historia, uppsatser öfver furstens lif och verksamhet, bidrag till B:s och hans familjs lefnadskrönika, poetiska utgjutelser, äfven smädedikter af historiskt värde o. s. v. Det torde vara första gången, anmärker en tysk tidskrift, som ett dylikt företag anknytes vid en lefvande persons namn.

— Sista häftet af *Nordisk familjebok* har, strax innan detta ark lägges under pressen, utkommit. Det afslutas med några bibliografiska och historiska upplysningar om verkets tillkomst och redigering. På samma gång utlofvas ett supplementband, som 1896 skall vara fullbordadt. Som bekant är den historiska afdelningen af Nordisk familjebok med mycken omsorg redigerad, och man finner ofta inom den uppgifter, som ej annorstädes stå att erhålla i tryck.

Generalen grefve Gustaf Wachtmeister, hans släkt och hans fälttåg

AF

A. HAMMARSKJÖLD

6.

Wachtmeisters defensionsplan. Rustningar till lands och sjös.

Den »plan till kustens försvar», som Gustaf Wachtmeister efter öfverläggning med general af Tibell och amiral Cederström hade utarbetat, var mycket omfattande, ty den hade ju till mål att skydda hela svenska kusten ifrån Västerbotten ända ned till Stockholm. Planen var baserad på en samverkan mellan Norra arméen och i Bottniska viken stationerade skärgårds- och örlogsfartyg samt mellan Kustarméen och den i Stockholms skärgård förlagda hufvudstyrkan af arméens flotta, hvartill kom en i Ålands haf kryssande mindre örlogseskader.

I öfverensstämmelse med denna plan skulle mellan Holmön och östra Kvarken »en svår fregatt» stationeras för att hindra alla sjötransporter från finska till svenska kusten. Vidare skulle uti Bottniska viken 4 á 5 armerade briggar kryssa för att hindra dylika transporter från Uleåborg till Västerbotten.

I Bottenhafvet åter skulle »två svåra fregatter kryssande observera alla fiendens företag på kusten mellan Vasa och Björneborg» och därjämte emellanåt »besöka svenska kusten emellan Gäfle och Hernösand».

Vid Ångermanälfvens mynning skulle förläggas en bataljon däckade kanonslupar, som borde åtfölja norra arméens rörelser för att skydda dess högra flank.

Och slutligen skulle på Ålands haf 2 svåra fregatter och 2 armerade briggar kryssa för att iakttaga fiendens företag från Åland.

Hufvudstationen för skärgårdsflottan skulle blifva under Gisslinge skärgård »mellan Arholma och Söderarm, emedan troligen ingen annan väg af fiendens skärgårdsflotta än den kortaste vägen öfver hafvet försökes. Genom intagande af denna station erhölles den fördelen att med alla vindar komma norr eller söder ut efter behof och omständigheter».

I händelse några trupper behöfde transporteras genom Stockholms skärgård norr ut för att falla fienden i flanken, borde därtill galererna nyttjas. I detta fall skulle de eskorteras af tvenne armerade briggar och samfäldt operera med de vid Ångermanälfven stationerade kanonsluparna. De i »Bottenhafvet» kryssande fregatterna skulle därunder noga observera fiendens företag från Åland och därjämte förstärka skärgårdsflottan. Men den i Kvarken stationerade fregatten och de i »Bottenviken» stationerade briggarna skulle förblifva på sina anbefallda stationer.

Hvad kustarméen åter angår skulle dess hufvudstyrka sammandragas uti rymliga kantoneringskvarter i nejden af Uppsala. Invid denna stad borde likväl 2,000 man förläggas för att genast vara rörliga. En mindre styrka skulle efter omständigheterna förläggas omkring Sigtuna för att, i händelse af att fienden företoge en större landstigning, hålla honom i schack och hindra hans framträngande till Stockholm. Hufvudstaden borde i alla fall betäckas af där i garnison varande trupper och af tjänliga batterier, som skulle upprättas vid de på Roslagsvägen varande lämpligaste passen mellan Stockholm och Norrtälje. Arméens hufvudmagasiner skulle anläggas i Uppsala och Sigtuna, emedan transporter till dessa ställen lätteligen kunde ske sjövägen.

En styrka af 600 man skulle utgöra en förpostkedja, som efter behof och omständigheter kunde utsträckas från Östhammar öfver Grisslehamn till Norrtälje med order att repliera på arméens hufvudkårer, i händelse den blefve repousserad af en fientlig styrka. Under reträtten skulle förpostkedjan betäcka alla viktiga vägar för att hindra ryssarnes lätta trupper att framtränga och tillika på samma gång observera fiendens företag och

styrka m. m. De till förpostkedjan hörande trupperna skulle provianteras från »ambulenta» magasiner i Broby och Norrtälje.

Efter general Wachtmeisters förslag skulle förpostkedjan och en vid Broby stående »repliekår» af omkring 400 man kommenderas af befälhafvande öfveradjutanten, öfversten frih. G. Boije.[1] På grund af lokala skäl och andra omständigheter ansåg sig dock Boije böra föreslå några förändringar i Wachtmeisters ursprungliga bestämmelse om förpostkedjan. Boijes projekt[2] »blef ock bifallet. Det var af följande innehåll:

Emedan förpostkedjans flyglar skulle komma att sträcka sig från Östhammar till Norrtälje, och kommunikationen från dessa orter måste bibehållas med centern vid nya och gamla Grisslehamn, för att man i händelse af ett fientligt anfall med samlad styrka skulle kunna försvara den punkt, på hvilken fienden dirigerade sin attack, samt för att i händelse af oundviklig reträtt förpostkedjans alla afdelningar i förening skulle kunna göra den på hufvudarméen, ansåg Boije, att 100 man infanteri borde förläggas såväl i Östhammar som i Norrtälje, hvarifrån smärre posteringar i de närmast vid kusten belägna byarna borde detascheras. Till hvardera af dessa båda afdelningar skulle så mycket kavalleri kommenderas, som till rapporters afsändande och nödiga landtpatrullers utsändande vore behöfligt.

I nya och gamla Grisslehamn skulle på hvardera stället en partikanon samt 200 man infanteri eller jägare jämte nödigt kavalleri förläggas. Äfven kring dessa orter skulle i de närmaste byarna utposter utställas. Resten af kavalleriet skulle kampera bakom förpostkedjans center i de vid Ortalavikens norra strand liggande byarna Trästad och Bergby.

Ifrån högra flygelns hufvudstyrka i Norrtälje borde »avertissementsposter» utsättas i Ihlsholmen, Höknäs, Dyvik, Björkhofda och Harö.

Från kommenderingen i gamla Grisslehamn borde dylika posteringar utsättas i Sänneby, vid Vårdkasen, i Bredvik, Rörvik, Skottvik och Lortvik; ifrån den i nya Grisslehamn åter i Byholma, på Singön, Alnön, Idön och Söderön samt i byarna Nolsterby, Mälby och Boda.

Ifrån vänstra flygelns hufvudstyrka i Östhammar skulle för samma ändamål posteringar utsättas i Sandvika, Börstill, Marka, Söderharg och Svinön. »Förbindelsen mellan alla posteringarna måste efter lokalens beskaffenhet upprätthållas genom ridande och gående brefposter samt emellan öarna med ständiga patrullbåtar, försedda med jägare.»

»Där höjder finnas, böra signaler med larmstänger och vårdkasar inrättas; äfvensom ständiga patruller emellan posteringarna

[1] Bil. I: Wachtmeisters memorial $^{10}/_{6}$.
[2] Bil. I: Boijes projekt till förläggning af arméens förpostkedja $^{2}/_{6}$.

och kusterna böra afsändas så, att de alltid mötas och aflösas af hvarandra.»

Om den vid Norrtälje stående flygeln attackerades och trängdes tillbaka, borde centern göra sin reträtt på Finsta i sammanhang med högra flygelns rörelser samt försvara Uppsalavägen och repliera på hufvudarméen. För denna händelse borde vänstra flygeln draga sig tillbaka öfver Kyrksvädja, Edebo och Ununge för att vid Rimbo sammanstöta med centern och högra flygeln.

Om centern anfölles och tvingades till återtåg, borde detta göras förbi Karls kyrka till Finsta och sedan efter samma princip, som var föreskrifven för högra flygeln. I detta fall borde äfven vänstra flygeln på ofvannämnda sätt draga sig tillbaka på vägen åt Uppsala till.

Skulle fienden däremot anfalla vänstra flygeln och genom sin öfverlägsenhet tvinga den till reträtt, skulle den i Edebo förena sig med centern och därefter draga sig tillbaka till Finsta för att där förena sig med högra flygeln, hvarefter förpostkedjan med samlad styrka på Uppsala-vägen skulle göra fienden ett kraftigt motstånd och fortsätta reträtten till hufvudarméen.

Chefen för förpostkedjan skulle äga rätt att utnämna befälhafvare för de bägge flyglarna och centern samt att förse dem med nödiga instruktioner, hvilka likväl skulle vara lämpade efter den instruktion, som general Wachtmeister för honom själf utfärdat.

Gustaf Wachtmeisters försvarsplan synes ha blifvit gillad af hertigen-riksföreståndaren samma dag den inlämnades,[1] således innan nyssnämnda förändringar rörande förpostkedjan föreslagits. Ty redan den 28 maj fingo fältmätningsofficerarne, ryttmästare C. F. König och löjtnant Thersner, order att i nejden kring Uppsala och Sigtuna utse kvarter för 10,000 man. Hufvudarméen skulle således förläggas i och omkring dessa städer. Enligt defensionsplanen var det sålunda meningen att uppbringa kustarméen till en styrka af 11 à 12,000 man. En del af Stockholms garnison hörde till densamma, men dessutom låg där den afdelning af västra arméen, som Adlersparre kommenderade. I förening med denna kår samt garnisonerna i fästningarna skulle således minst 15,000 man vara koncentrerade i hufvudstaden och trakten kring densamma. Men enligt defensionsplanen skulle ju arméen understödjas af en betydlig sjömakt; ty utom örlogsfartyg ämnade man af arméens flotta sammandraga omkring 150 kanonslupar, jollar, galerer och andra skärgårdsfartyg för att försvara segellederna till Stockholm eller hindra fienden att landstiga. Wachtmeisters armé blef visserligen betydligt minskad,

[1] D. $^{18}/_{5}$ har hållits en krigskonselj, Bil. V.

därigenom att han till skärgårdsflottan, såsom det efter hand skall visas, fick afstå kanske 3 à 4,000 man. Men som hela flottan, både örlogs- och skärgårdseskadrarna, skulle stå under hans kommando, skulle han ju få till sitt förfogande betydliga stridskrafter. I alla händelser blefve hans militära ställning nu långt starkare och tryggare än förut. Om ryssarne nu företogo ett anfall, kunde han åtminstone med hopp om framgång våga försöka att hindra detsamma.

Detta befäl är ock det högsta och vidsträcktaste, som Gustaf Wachtmeister innehaft, på sätt och vis var det äfven det viktigaste och ansvarsfullaste, som någonsin blifvit honom uppdraget. — Det skall i det följande visas, huru hans stridskrafter både till lands och sjös sammandrogos och fingo den styrka, som han i sin defensionsplan afsett.

I enlighet med denna försvarsplan vardt Gustaf Wachtmeisters armé efter hand ungefär tredubblad. Redan under tiden närmast före dess utarbetande och antagande hade genom Adlercreutz order utfärdats till icke mindre än fem infanteriregementen att förena sig med kustarméen.[1] Af dessa kommo de af tyskar bestående änkedrottningens lifregemente och det Engelbrechtenska regementet först under Wachtmeisters befäl, enär de vid denna tid voro förlagda i Stockholm. Tillsammans utgjorde likväl dessa bägge regementen icke 700 man under gevär.[2]

De andra tre regementena däremot skulle komma från rikets västra och södra delar. Från Västra arméen skulle nämligen Kalmar regemente tagas, som under 1808—1809 års krig fått företaga den ena militäriska promenaden efter den andra. Det hade nämligen först tillhört södra arméen och därunder deltagit i återeröfringen af Gotland 1808. Längre fram hade det blifvit förenadt med västra arméen, och nu i maj 1809 fick det order att stöta till kustarméen och att fördenskull tåga till Uppsala, dit det likväl icke hann anlända förrän i juni. Denna marsch skulle likväl hvarken blifva dess sista eller längsta under detta krig.

De trupper, till hvilka ofvannämnda order först utfärdats, voro dock Lifgrenadierregementet och Jönköpings regemente. I slutet af maj och början af juni ankommo dessa trupper sjö-

---

[1] Adlercreutz till Wachtmeister $^{28}/_{5}$, men skrifvelsen blef ej expedierad förrän $^{29}/_{5}$. Krigsarkivet.

[2] Om dessa regementens styrka och uppbrottsorder se Wachtmeisters order till deras befälhafvare $^{29}/_{5}$.

ledes till Vaxholm och andra ställen i Stockholms skärgård.

Men som bildandet af *Flottan i Bottenhafvet* på det närmaste stod i förbindelse med dessa bägge regementens transporterande upp till Stockholms-trakten, böra dessa båda händelser framställas i sitt sammanhang med hvarandra.

Hvad först arméens flotta angår, så var den likväl ännu ganska stark, trots de förluster den lidit vid finska krigets utbrott, därigenom att Hjelmstjerna nödgats uppbränna den del, som var stationerad i Åbo, samt ännu mer genom Sveaborgs fall, hvarvid den därstädes liggande eskadern föll i ryssarnes händer. Men hvad de öfriga eskadrarna angår, hade dessa under kriget snarare ökats än minskats. Den göteborgska eskadern var den minsta, men den i Öresund stationerade var ganska stark. Med denna eskader, hvars hufvudstyrka låg i Malmö, hade efter Pommerns eröfring af fransmännen Stralsunds-divisionen blifvit förenad. Dess station var i Landskrona.

Till försvar af rikets östra kust funnos 178 beväräde och 79 obeväräde fartyg. Största delen af desse hörde till Stockholms-eskadern.[1]

Öfverbefälhafvare öfver hela arméens flotta var den gamle 64-årige amiralen frih. Johan Gustaf Lagerbjelke, som tillika var chef för förvaltningen af sjöärendena. Det var ock detta ämbetsverk, som alltsedan sitt inrättande hufvudsakligen tagit hans verksamhet i anspråk. Men hvad arméens flotta beträffar, synes han egentligen endast haft om händer dess administration och ekonomi men knappast mer än till namnet de militära detaljerna. Han hade heller aldrig under något krig fört ett högre aktivt befäl, ej ens under Gustaf III:s tid. Det oaktadt hade han avancerat från den ena graden till den andra, ehuru hans förtjänster näppeligen varit mer än medelmåttiga. Karl XIII gjorde honom likväl vid sin kröning till grefve och öfveramiral.

Kort efter statshvälfningen, eller den 22 mars, finnes af Lagerbjelke upprättadt ett förslag, huru arméens flotta under den kommande kampagnen skulle fördelas. Enligt detta skulle Viktor von Stedingk och Klas Leonard Hjelmstjerna, som

[1] Fördelning af arméens flotta på rikets östra kust etc. 9/3 1809, uppsatt af Joh. Gust. Lagerbjelke. (Generaladj.-expeditionen för flottans ank. handl. i sjöförsvarsdepartementet. Citeras endast med orden: Ank. handl.)

bägge under Gustaf III:s krig höljt sig med ovansklig ära, föra befälet, den senare öfver eskadern i Öresund, den andre åter öfver arméens flotta vid rikets östra kust. Men som Stedingk redan den 24 mars vardt generaladjutant för flottorna, kom han aldrig att tillträda nämnda befäl, hvilket i stället den 23 april uppdrogs åt chefen för Stockholms-eskadern konteramiralen C. F. Aschling. Huruvida detta uppdrag varit allvarligt menadt, må lämnas därhän. Under Gustaf III:s tid hade Aschling visserligen åtnjutit ett visst anseende som artilleriofficer och i denna egenskap tagit en betydande del i utrustningen af skärgårdsfartyg, framför allt af den ryktbara hemenma Styrbjörn, som var Stedingks chefs-skepp, både då han i Viborgska gatloppet i spetsen för arméens flottas avantgarde genombröt den ryska embosseringslinien och äfven senare i slaget vid Svensksund. Likväl är det högst sannolikt, att Stedingk icke ansåg honom lämplig till ett så högt och viktigt befäl som det ofvannämnda och ännu mindre till att vara befälhafvare öfver den flotta, som enligt Wachtmeisters defensionsplan skulle sammandragas. Ty först och främst var Aschling nu en mycket gammal man, för det andra ägde han icke någon praktisk krigserfarenhet, enär han knappast någonsin deltagit i en sjökampanj och således icke heller haft tillfälle att under en sådan föra ett högre befäl. Att han i april verkligen utnämndes till chef för den utgående eskadern hade nog sin hufvudorsak i samma princip, som vållade, att Klingspor året förut blifvit öfverbefälhafvare under finska kriget, och som i juli 1809 skulle göra Gustaf Wachtmeister till befälhafvare öfver den armé, som åtföljde expeditionen till Västerbotten, nämligen den byråkratisk-militäriska.

I förhoppning att verkligen få föra ofvannämnda befäl dref emellertid Aschling med nit och duglighet på utrustningen af arméens flotta. Och ännu den 16 maj lefde han i den öfvertygelsen, att befälet öfver den fortfarande skulle tillhöra honom, ty denna dag begärde han, att chefen för sjömätningskåren, öfverste af Schultén, skulle förständigas att till honom utlämna nödiga kartor. Men den 23 maj utnämndes, såsom redan sagdt är, Cederström till befälhafvare öfver *Flottan i Bottenhafvet*, som skulle bildas hufvudsakligen af Stockholms-eskadern af arméens flotta och ett antal örlogsfartyg.

Cederström var visserligen icke på hufvudets, och än mindre på karakterens, vägnar utrustad med några utmärkta egenskaper,

men han hade vid flera tillfällen visat sig vara en rask och duglig sjöman. Den vackraste bedrift han utfört var Gotlands återtagande från ryssarne 1808. Emellertid ser det ut, som om Cederströms utnämning grämt Aschling, ty dagen efter dess offentliggörande, eller den 25 maj, begärde Aschling för sin aftagande hälsas skull två månaders permission. Denna begäran beviljades likväl endast så till vida, att han fritogs från att gå ut med Stockholms-eskadern men icke från att fortfarande leda dess utrustning. Men härigenom uppnådde Aschling åtminstone en del af hvad han önskat, nämligen att ej behöfva tjäna under Cederström. Öfverste Brandt fick därför den 29 maj order att i stället för Aschling föra befälet öfver Stockholms-eskadern af arméens flotta. Med sin vanliga självrådighet gaf likväl Cederström, hvars starka sida aldrig var det formella i tjänsten, Aschling utan vidare order, hvilket ådrog honom från den sistnämnde ett tillrättavisande svar. Aschling lät nämligen honom veta, att han mottoge order endast af generaladjutanten för flottorna samt af chefen för arméens flotta och förvaltningen af sjöärendena.

Då Cederström hos Stedingk klagade öfver detta svar och förklarade, att, om Aschling ej stod under hans order, eskaderns utrustande skulle fördröjas, gaf Stedingk Aschling rätt. Detta framgår nämligen däraf, att Cederström i ett bref[1] till Stedingk måste lofva: »jag skall undvika att gräla med Aschling, ty det försvårar arbetena, och nu är angeläget, att allt går med gemensam drift.»

Så skedde äfven. Ty Aschling fick den 2 juni af Stedingk befallning att »ofördröjligen» befordra »verkställigheten af de rekvisitioner», Cederström till honom skulle insända. Efter ett par veckor var ock större delen af Stockholms-eskadern utrustad och utgången. Att Aschling icke varit utan förtjänst, hvad detta beträffar, visar det bref af den 19 juni, i hvilket Karl XIII låter betyga Aschling och hans underordnade sitt »nådiga välbehag» för deras under denna utrustning visade drift och duglighet.

Vid defensionsplanens utarbetande hade Wachtmeister och Cederstöm kommit öfverens om att flottans hufvudstation skulle blifva i *Söderarms* farled, som från Norrtäljeviken sträcker sig rakt öster ut till hafvet. Detta farvatten är en af de yppersta

---

[1] $^{3}/_{6}$. Ank. handl.

positioner, som Stockholms skärgård har att erbjuda en flotta. Egendomligt nog har den föga blifvit begagnad af vår flotta, äfven då fienden hemsökt Stockholms skärgård. Om svenska flottan år 1719 i tid utrustats och dess hufvudstyrka sammandragits i Söderarm, skulle ryssarnes härjningar detta år sannolikt ej fått en sådan utsträckning. År 1716 hade visserligen amiral Örnfelt med den af örlogsskepp och galejor bestående Stockholms-eskadern legat i närheten af detta farvatten eller vid Kapellskär, men första gången man vet, att själfva Söderarm varit hufvudstation för en större sjöstyrka, var år 1720, då Gustaf Wachtmeisters frände, frih. Karl Hans Wachtmeister, en af Karl XII:s bäste amiraler, där låg med sin hufvudstyrka, under det att han med galerer och kryssare observerade den starka galerflottan i åländska skärgården. Ryssarne vågade likväl icke detta år hemsöka Stockholms skärgård.

Såsom hufvudstation för en flotta erbjöd Söderarm stora fördelar, vare sig man ville agera offensivt eller defensivt. I förra fallet kunde flottan på kort tid gå genom det s. k. Hafssvalget norr ut förbi Arholma fram till Grisslehamns-trakten och där understödja arméen att hindra en fientlig landstigning. Men om svenska flottan på grund af fiendens öfvermakt icke vore i stånd att företaga denna rörelse, kunde den likväl med utsikt till framgång bjuda en fiende spetsen, som sökte tränga sig in öster ifrån vid inloppet till Söderarm eller norr ifrån genom Hafssvalget. Blefve reträtt åter nödvändig, så kunde en sådan i trygghet utföras förbi Kapellskär och Furusund till Vaxholm. Men så väl i ena som andra fallet var det lätt för flottan att upprätthålla förbindelserna med kustarméen.

Vår flottas historia vittnar ty värr i rikt mått om att våra sjöofficerare ofta haft alltför ringa kännedom om rent svenska farvatten. Hvad Söderarm och kringliggande farleder beträffa, hade man om dessa ännu år 1809 så väl bland örlogsflottans som skärgårdsflottans män ganska oklara föreställningar. Af flottans officerare fans dock *en*, som hade en noggrann och vidsträckt kunskap om våra farvatten, nämligen f. d. professorn, chefen för Sjömätningskåren, öfverste N. af Schultén. Direkt eller indirekt, var det nog af honom, som Cederström hade fått sin kännedom om dessa farvatten.

Dagen efter sin utnämning till befälhafvare öfver »flottan i Bottenhafvet» hade Cederström uppsatt förslag till sin stab, som

godkändes af hertigen-riksföreståndaren den 27 maj.[1] Samma dag fick han ock sin redan den 18 maj uppsatta »instruktion om kampanjen»,[2] samt den 30 maj från Gustaf Wachtmeister den af hertigen-föreståndaren gillade defensionsplanen.

Cederström hade dessförinnan, eller redan den 26 maj, inlämnat förteckning på utevarande fartyg af arméens flotta. Utom rekognosceringsslupen *Lilla Amphion*, som var förlagd omkring Granhamn, utgjordes dessa af första bataljonen kanonslupar af 1:a brigaden under major Sjöholm samt kapten Degens division af 4:e bataljonen, som tillhörde den ena af 2:a brigadens bataljoner. Såsom redan omtaladt är, hade dessa kanonslupar i maj utgått och förlagts vid Skeppsmyra.

Brist på sjöfolk och ännu mera på landttrupper, af hvilka senare kanonsluparnas besättningar till största delen bestodo, lade en tid hinder i vägen för utlöpandet af Stockholms-eskaderns hufvudstyrka. Men den 29 maj inmönstrades den återstående delen af 1:a brigaden, eller den 3:e bataljonens kanonslupar, med sina vederbörliga chefs- och kokfartyg. Denna bataljon, hvars chef var kapten af Klercker, hade sin sjöbesättning för alla tolf sluparna, men endast sex hade fått sin kontingent af landttrupper, tagna ur de båda ofvannämnda tyska regementena. Följande dag afgingo de sex slupar, som endast hade sjöbesättning, till Vaxholm, där lifgrenadiererna redan under de sista dagarna af maj börjat debarkera. Dessa slupar kompletterade i Vaxholm sina besättningar, hvarefter de afgingo till Furusund.[3] Där skulle nämligen enligt Cederströms den 29 maj utfärdade order alla utgångna fartyg, äfven de, som voro förlagda vid Skeppsmyra, i början af juni vara samlade.[4]

Märkvärdigt nog afgingo icke de 6 slupar af Klerckers bataljon, hvilka erhållit full besättning, från Stockholm eller dess närhet på flera dagar. Klercker skulle efter Coyets order själf föra befälet öfver dessa slupar, hvilka först den 2 juli »lättade» från Stockholm tillsammans med sumparna *Paquettet*, *Kuriren* och *Iden*. Till den förstnämnda hade Cederström redan den 31 maj flyttat sin flagga från den kungl. jakten Esplendian, som

[1] Bil. I: Und. projekt 24/5. Jfr Journ. vid flaggen på Flottan i Bottenhafvet i krigsarkivet; generaladjutants-exp:ns för flottorna koncepter (i det följande citerade Konc.).

[2] Tyvärr har denna akt icke kunnat anträffas. Jfr Adlercreutz' bref 20/5 till Wrede om krigskonseljen 18/5, Bil. V.

[3] Coyets order till Klercker 29/5: flottans arkiv I: 13.

[4] Boije till Wachtmeister 2/6.

tagits i anspråk för den afsatta konungafamiljens räkning. Iden åter hade ombord den civila delen af flottans stab.

Men hvarken sluparna eller stabsfartygen gingo längre än till Fjäderholmarna. Under tre dygn lågo de där stilla, ehuru de under tiden, den 2 juni, från Kaknäs bogserade den återstående divisionen af 4:e bataljonen, som den 31 juni blifvit inmönstrad, under södra landet, för att den skulle kunna nyttja seglen, då den på natten afgick till Vaxholm.

Orsaken till amiralens och sluparnas kvardröjande vid Fjäderholmarna berodde nog af politiska skäl. Antagligen har den förre ej vågat ligga kvar därstädes så länge utan att ha fått order därtill från högre ort, för att han skulle vara nära till hands, ifall den politiska situationen så kräfde. Den 3 juni skref nämligen Cederström till Stedingk: »*Jag ligger här vid Fjäderholmarna, till dess kung och konstitution blir antagen, ty dessförinnan anser jag mig ej hafva värre fiender än jakobinerna, och dem lämnar jag intet på ryggen.*»[1]

Den 5 juni, således dagen före Karl XIII:s utropande till Sveriges konung, hade Cederström skickat sin flaggkapten, öfverstelöjtnant Coyet, in till Stockholm för att skaffa underrättelser om ställningar och förhållanden därstädes. Kl. 9 e. m. återkom Coyet och omtalade att den nya konstitutionen var antagen och att hertigen-riksföreståndaren af samtliga rikets ständer var ombedd att som konung emottaga riksstyrelsen.[2]

Efter erhållandet af denna underrättelse gaf Cederström genast order till Klercker att afsegla till Furusund, hvilket denne ock gjorde följande dag kl. 5 på morgonen. Två timmar senare »lättade» äfven chefssumpen och de bägge andra stabsfartygen. De seglade förbi Klerckers division och anlände dagen därpå till nyssnämnda ort. Där fann Cederström före sig två bataljoner kanonslupar, nämligen Sjöholms och Sölfverarms, samt Klerckers andra division. Sölfverarms sist utgångna division hade, liksom Klerckers först afgångna, några dagar förut i Vaxholm fått de landttrupper, som Cederström för dem rekvirerat af den dit först ankomna delen af Lifgrenadierregementet. Gustaf Wachtmeister hade nämligen redan den 29 maj befallt befälhafvarne för detta liksom för Jönköpings regemente, att de till besättning på skär-

[1] De bref af amiral Cederström, som citeras, finnas, såvida inga andra samlingar åberopas, i Ank. handl.
[2] Journal vid flaggen.

gårdsflottan skulle lämna det manskap jämte nödigt befäl, som amiralen skulle rekvirera.

Redan åtta dagar innan defensionsplanen inlämnades till hertigen-riksföreståndaren, eller den 20 maj, hade regeringen börjat vidtaga åtgärder för att till Stockholms-trakten öfverföra dessa båda regementen. Det förstnämnda var på denna tid det största regementet i hela svenska arméen.[1] Såsom förut är omnämndt, hade det på våren blifvit förlagdt omkring och i Karlskrona. Jämte vargeringen utgjorde det ungefär 2,400 man.[2] Regementets chef var frih. F. Wrede. Men som denne generallöjtnant allt sedan slutet af mars månad förde befälet öfver norra arméen, var öfverstelöjtnant G. Skjöldebrand för tillfället regementsbefälhafvare.

Hvad Jönköpings regemente beträffar, var 1:a bataljonen af detsamma vid denna tid förlagd på Gotland, där den varit alltsedan denna ös återtagande från ryssarne år 1808. Regeringen synes en tid varit betänkt på att låta öfverföra denna bataljon till Karlskrona för att jämte den 2:a från denna ort uppskickas till kustarméen. Men man hade snart öfvergifvit denna tanke och i stället beslutit, att nämnda bataljon skulle från Gotland omedelbart öfverskeppas till trakten omkring Norrtälje.

Den andra bataljonen åter tillhörde sedan länge södra arméen. I maj månad var man i Stockholm ännu icke fullt säker på dess styrka.[3] Detta var heller icke så underligt; ty i början af år 1809 hade bataljonen varit ganska svag, men under de närmaste månaderna hade den efter hand fått så stora förstärkningar, att dess styrka den 1 juni utgjorde 988 man med befäl.[4]

---

[1] 1791 hade nämligen Östgöta infanteri- och Östgöta kavalleriregemente, som fått sitta af, blifvit sammanslagna till *ett* regemente under namn af Lifgrenadierregementet. Detta var fördenskull indeladt i den s. k. rotehållsdivisionen, som motsvarade det förstnämnda regementet, och rusthållsdivisionen, som motsvarade det senare; hvardera divisionen var på två bataljoner.

[2] Af dessa voro i slutet af maj 2 officerare, 2 underofficerare och 94 man sjuka, hvilka fördenskull måste kvarstanna i Karlskrona

[3] Se Stedingk till Puke 23/5; Adlercreutz till Wachtmeister s. d., i krigsarkivet.

[4] I januari hade bataljonen förstärkts med 53 soldater och 121 man vargering. I mars hade från Värnamo ankommit till Skåne 78 soldater och 172 man vargering. Då kapten A. F. de Maré 13/5 öfvertog befälet öfver bataljonen efter A. v. Mentzer, hade han med sig 58 man korpraler och soldater. De Marés förteckning, dat. 18/5, visar, att hela bataljonens styrka omkring Helsingborg utgjorde 897 man soldater och vargering. (Om dessa uppgifter se reg:ts handl. i krigsarkivet). Men enligt hans rapport 1/6, dat. Ronneby, utgjordes bataljonens styrka

Den var förlagd omkring Helsingborg, ända till dess den i maj fick order att marschera till Karlskrona, hvarest den under kapten A. F, de Marés befäl inryckte den 1 juni på aftonen.

Genom generaladjutanten för flottorna hade hertigen-riksföreståndaren den 20 maj beordrat befälhafvande amiralen i Karlskrona, Puke, att förse hvar och en af fregatterna *Bellona*, *Camilla* och *Fröja* med 4 månaders proviant för fulla besättningar. Dessa fartyg »skulle afsegla, så fort sig göra låter», till det ställe i Stockholms skärgård, som är emellan Marön, Kapellskär och Granhamn». Dessutom skulle han låta »tvenne af de på varfvet liggande linieskeppen armeras *en flûte*, men öfriga kanoner och artilleriattiralj skulle de hafva nedlagda i rummet, så att de, om så påfordras, här som blockskepp skulle kunna nyttjas». Deras besättningar skulle utgöra 170 man, hvilka skulle förses med proviant för 4 månader.

Med sin vanliga drift fullgjorde Puke dessa order. Han försedde äfven efter order hvarje fregatt med 14 dagars torrföda för 350 man och för lika lång tid hvartdera linieskeppet med torrföda för de 1,000 man landttrupper, som på dem skulle embarkera.

Samma dag gaf också Stedingk order till Hjelmstjerna att med hela Sundska eskadern af arméens flotta hålla sig segelfärdig att afgå till rikets norra kust.[1] För de i Malmö stationerade fregatterna *Euridice* och *af Chapman* utfärdades samma dag order att i Öresund afbida den från Göteborg kommande konvojen, hvilken fregatten *Jaramas* samt örlogsbriggarna *Delphine* och *Vänta Litet* åtföljde. Men sedan de bägge förstnämnda fregatterna i förening med de nyssnämnda konvojskeppen eskorterat handelsfartygen ut ur Öresund, skulle de skilja sig från konvojen och åter gå till Landskrona för att där af Puke mottaga nya order.

Styrelsens afsikt med dessa örlogsfartyg var tvåfaldig. Först och främst skulle de utgöra en del af flottan i Bottenhafvet, som man ämnade eller redan höll på att bilda. Vidare skulle alla nämnda örlogsfartyg, utom Jaramas och de bägge briggarna, på samma gång de afgingo till Stockholms skärgård, äfven dit

---

af 17 officerare, mindre staben 2, underofficerare 23, vingarestaben 6, trumslagare 9, korpraler, soldater och jägare 458 man, vargeringen 433. (General-adj:ts-Exp:n för flottan: Ank. handl.).

[1] Ofvan anf. Konc. $^{20}/_{5}$; denna order förnyades $^{23}/_{5}$.

medföra ofvannämnda bägge regementen samt dessutom sjöfolk och annat för Stockholms-eskadern af arméens flotta afsedt manskap.

Rotehållsdivisionen, som med öfver- och underbefäl utgjorde öfver 1,000 man friska, inskeppade sig först. Detta skedde på Bellona, Camilla och Fröja. Den 26 maj var största delen af denna division embarkerad på de förstnämnda fregatterna. Följande dag sattes kurs till Stockholms skärgård. Destinationsorten var Granhamn eller Kapellskär i Söderarms skärgård. Men efter samråd med Puke hade fregattcheferna, majoren frih. Lagerbjelke och öfverstelöjtnant Nordenancker, beslutat att, om vinden sig så fogade, taga vägen inomskärs.» Denna väg togs ock, emedan inloppet till Ålands haf var »nog litet kändt» för att med »så svåra fartyg kryssa i detta trånga farvatten i afvaktan på vind. Ty det fordras minst SSO-vind att denna väg komma in i Söderarms-leden.»[1] Fregattcheferna läto truppperna debarkera, icke vid ofvannämnda destinationsorter utan vid Vaxholm, hvilket skedde den 31 maj. Nästan omedelbart därefter afgingo de bägge fregatterna enligt order af amiral Cederström för att kryssa i Ålands haf. Kuttern Kotka och avisoskonerten Fröja af arméens flotta afseglade den 1 juni från Stockholm likaledes till detta farvatten, dit de ankommo den 4 juni. Såsom äldste officer skulle chefen på Camilla, öfverstelöjtnant Nordenancker, föra befälet öfver denna lilla eskader.

Den 29 maj var återstoden af rotehållsdivisionen embarkerad på Fröja, och den 3 juni debarkerades både land- och sjötrupper i Vaxholm. Ty utom grenadiererna hade den fört med sig 100 matroser och jungmän.

Fröja fick den 7 juni order att afgå till Kapellskär och där afvakta vidare order. Dessa innehöllo, att fregatten skulle afgå till Kvarken, men för motvind måste den ligga i skärgården flera dagar.

Ur den med dessa fregatter uppkomna rotehållsdivisionen var det, som Cederström rekvirerat landtrupper för Klerckers och Sölfverarms divisioner samt äfven, s. d. han passerade Vaxholm, för de 24 kanonjollar,[2] som dagen därpå, eller den 7,

[1] Lagerbjelkes och Nordenanckers rapporter, dat. Dalarö 6/6, ibidem.

[2] Klerckers 6 slupar fingo sig tilldelade 3 subalternofficerare och 310 man korpraler och gemene; Sölfverarms ett lika antal, men dessutom 1 kapten.
På de 24 jollarna embarkerade 1 kapten, 2 subalternofficerare, 6 underofficerare, 24 korpraler och 264 man soldater och spel (Journal vid flaggen.)

skulle anlända till Vaxholm. Under ledning af Cederströms öfveradjutant, major Wirsén, embarkerade lifgrenadiererna på alla ofvannämnda skärgårdsfartyg.

Den 7 juni hade Cederström inspekterat de till Furusund ankomna kanonsluparna. Redan samma dag fingo alla dessa tillsammans med Klerckers sist omnämnda men ännu ej framkomna division order att afgå till Kapellskär, men amiralen själf begaf sig kl. 6 e. m. i förväg till Gisslinge skärgård i Söderarm, där han kl. 8 landade på Korsö. Denna ligger något nordligare än den i våra dagar så beryktade Fejan. Där utsåg Cederström eskaderns hufvudstation i sundet mellan öarna på södra sidan, Korsö, Markubben, Lökerön och Stockholmen. På sistnämnda holme skulle en sjöofficer med 4 man dagligen kommenderas till utkiksvakt, hvilka ifrån därvarande högsta berg kunde observera *åt alla segellederna*, Söderarm, Svalget och Arholmarna. Cederström beskrifver denna position på följande sätt: »Lokalen är här förträfflig, farvattnet åt Söderarms båk och norra farvattnet åt Svalget och Arholmarna upptäckas från ett högt berg på Stockholmen, och med en utpostering på Håkanskärs fiskläge, hvarest signalstation skall blifva inrättad, och med de mindre rekognosceringsfartyg, som komma att kryssa och patrullera i hafsbandet, hoppas jag, att intet fartyg oupptäckt skall kunna nalkas kusten.»[1]

Den 8 juni ankom från Kappelskär eskadern, bestående af 36 kanonslupar och de till dessa hörande obeväрade fartygen, och lade sig på ofvan angifna ställen. Samma dag företogo amiralen och hans flaggkapten en rekognosceringstur norr ut i skärgården. De bägge följande dagarna använde bataljonscheferna och deras officerare till att med sina jollar taga noga kännedom om farvattnet omkring hufvudstationen. Den 11 juni aflades tro- och huldhetsed till Karl XIII. På eftermiddagen var »hela eskadern rangerad i linie» på Östra eller Transkärsfjärden med 1:a bataljonen på högra och 4:e på vänstra flygeln, hvarvid hvarje kanonslup med två 24 ₶ kanonskott saluterade den nye konungen; extra förplägning gafs sedan åt alla besättningarna. Följande dag anlände af kanonjollbrigaden 24 jollar under major Bruncronas befäl samt 6 karronad-espingar. En aktningsbjudande styrka var således nu sammandragen vid Gisslinge. Redan den 8 rapporterade Cederström till K. M:t och general Wachtmeister,

[1] Cederström till K. M:t 8/6.

att flottan därstädes tagit sin hufvudstation. Amiralen föreslog i sin skrifvelse till den sistnämnde, att en brefpostering borde etableras på Björkudden vid Sterbsnäs, hvilken skulle fortskaffa de depescher, som dit afsändes från flottan. Till slut underrättade Cederström Wachtmeister, att som de lokala förhållandena ej tilläto honom att »stationera flottan så nära Gisslinge, att telegrafen därstädes med fördel» kunde begagnas, hade han hos K. M:t anhållit om upprättandet af en — optisk — telegraf »på Stockholmen, omkring hvilken flottan är förlagd». Som denna telegraf stod i förbindelse med den på Gisslinge »och vidare de vägar, som kusttelegrafen sträcker sig», sade sig Cederström kunna »emottaga och afsända depescherna till Grisslehamn, eller hvarthän herr generalen behagar».[1] Dessa framställningar gillades af vederbörande. Och kort därefter eller den 18 juni blef telegrafen upprest på Stockholmen, så att flottan öfver Gisslingö stod i förbindelse med kusttelegrafen.

Under tiden hade de bägge linieskeppen *Kong Adolf Fredrik*, under öfverste N. E. Pettersen, och *Försigtigheten*, under öfverste D. G. Blessingh, afseglat från Karlskrona. Ehuru icke allenast rusthållsdivisionen utan äfven Jönköpings regemente redan d. 1 juni hunnit inskeppa sig på dem, kunde likväl icke afseglingen ske förrän d. 4 juni. Den 8 juni ankommo emellertid de båda skeppen till Dalarö, hvarifrån Kong Adolf Fredrik gick till Kapellskär, dit det framkom den 11 juni. Två dagar därefter började debarkeringen af trupperna på Rådmansölandet.[2] 1:a rusthållsbataljonen aftågade till andra sidan om Norrtälje och förlades i Malsta och Lohärads socknar. Öfverstelöjtnant Skjöldebrand tog sitt kvarter på Degarö herrgård. Den del af Jönköpings regemente, som åtföljt detta linieskepp, tyckes till större delen ha användts till att komplettera besättningarna på de fartyg, som med halfva besättningar skulle komma att utgå från Stockholm.[3]

Som Cederström begärt att få använda Kong Adolf Fredrik till blockskepp vid Kapellskär, blef det kvarliggande

[1] Cederström till Wachtmeister 8/6 och till K. M:t s. d. Om öfriga kommunikationssätt med arméen öfver Gräddö och Sterbsnäs m. fl. se Boijes projekt 10/6. Bil. I,

[2] Med Kong Adolf Fredrik hade följt 1:a rusthållsbataljonen, 620 man stark, med öfver- och underbefäl; af Jönköpings regemente 480 man utom öfver- och underbefäl. (N. E. Pettersens rapport, dat. Kapellskär 11/6. Ank. handl.) Jfr följande not.

[3] Konc.: Stedingk 9/6 till Cederström.

därstädes, ända till dess expeditionen till Västerbotten skulle företagas.

Försigtigheten[1] hade under tiden debarkerat trupperna vid Dalarö, hvarest 2:a rusthållsbataljonen fick order att afmarschera till Uppsala. De 471 man af Jönköpings regemente åter, som detta linieskepp haft ombord, ankommo den 10 juni på aftonen till Stockholm, där de ställdes under amiral Aschlings order »för att nyttjas på utgående skärgårdsflottan» eller till arbete på Skeppsholmen. Sedan debarkeringen skett, seglade linieskeppet tillbaka till Karlskrona, dock endast för att åter gå upp till Stockholms skärgård med sjö- och landtrupper för Cederströms flotta.

Men det var icke endast med Fröja och sistnämnda linieskepp, som Puke uppsände sjöfolk till skärgårdsflottans bemannande. Redan den 4 juli hade han nämligen låtit fregatten *Fredrika* på samma gång som de bägge linieskeppen afgå till Dalarö med 469 båtsmän. Denna fregatt återsändes efter väl förrättadt värf omedelbart till Karlskrona.

Två dagar efter Kong Adolf Fredriks ankomst till Kapellskär, eller den 13 juni, begaf sig amiral Cederström, åtföljd af sin generaladjutant vid flaggen, öfverstelöjtnant Coyet, till Norrtälje för att rådgöra om gemensamma mått och steg med general Wachtmeister, som från sitt högkvarter i Stockholm äfven ankommit till Norrtälje. Här bestämde nu Wachtmeister, såsom man kan se af hans memorial till K. M:t af den 16 juni,[2] hvilka landtrupper af flottans besättning skulle afgå från densamma och hvilka i dessas ställe skulle embarkera. På Wachtmeisters initiativ beslöts äfven, att en fregatt skulle stationeras vid Måsesten och att minst 2 bataljoner kanonslupar skulle förläggas där i närheten, nämligen vid Singö. Vidare skulle Cederström till Furusund afsända två espingar »för att gemensamt med därstädes förut stationerade fartyg observera alla från och till Finland eller

---

[1] Med detta skepp hade följt 2:a rusthållsbataljonen, 665 man stark, med öfver- och underbefäl; återstoden af Jönköpings regemente, 471 man, med öfver- och underbefäl (D. G. Blissinghs rapport, dat. 8/6 Dalarö). Således 1,335 man. Loggboken uppger dock styrkan till 1,144 man. Jfr om de bägge linieskeppens transportmanskap fartygschefernas rapporter och öfverstelöjtnant Skjöldebrands förslag, dat. Karlskrona 1/6, samt Pukes bref om denna sak (Ank. handl.). I den del af flottans i Karlskrona arkiv, som krigsarkivet f. n. har till låns, finnas bref från Puke till K. M:t, hvilkas uppgifter strida så väl mot ofvannämnda skrifvelser som mot fartygschefernas. De sistnämndas uppgifter ha visat sig tillförlitligast.

[2] Bil. I.

norra skärgården passerande fartyg». I sammanhang därmed hemställde äfven Wachtmeister, att order till »Cederström måtte afgå, det inga andra fartyg än sådana, som af E. K. M:ts generaladjutant för sjöärendena erhållit å deras medhafvande pass skrifteligen påtecknadt tillstånd därtill,» måtte få där utpassera.

En ny och större förstärkning af sjöfolk erhöll flottan i Bottenhafvet genom de bägge fregatterna Euridice och af Chapman.

Dessa fartyg hade den 20 maj i närheten af Kullen förenat sig med den från Göteborg kommande konvojen, som bestod af icke mindre än 61 handelsfartyg. Konvojen måste sedan för stiltje ligga utanför Hven ända till den 26 maj. Där var det, som chefen på Euridice, öfverstelöjtnant af Trolle, den 25 maj mottog den ofvannämnda ordern att med de bägge fregatterna återvända till Karlskrona. Den 26 maj inlöpte konvojflottan i Malmö, hvarifrån den för motvind icke kunde utgå förr än den 4 juni, men då genom de skånska skeppens afgång förminskad till 55 handelsfartyg. Följande dagen lämnade Euridice och af Chapman, enligt amiral Hjelmstjernas order, konvojflottan under Möen och »forcerade med segel» för att så fort som möjligt hinna fram till Karlskrona. Däckade kanonslupen N:o 1, som i Malmö stött till konvojen, följde enligt order de bägge fregatterna.[1] Konvojflottan fortsatte emellertid sin kurs norr ut, eskorterad af de andra örlogsfartygen, ända till Elfsnabben, hvarest de ankrade den 11 juni. Därifrån gingo Jaramas, Delphin och Vänta Litet förbi Dalarö till Arholma för att mottaga order af amiral Cederström.

Under tiden hade Euridice och af Chapman den 7 juni återkommit till Karlskrona. Sedan de där kompletterat sin proviant, togo de den 11 juni respektive 360 och 368 båtsmän ombord. Men de kunde först den 13 juni afsegla och ankommo den 15 till Dalarön. De med Euridice upptransporterade båtsmännen debarkerade vid Lindalen på Värmdön och fördes af löjtnant Escolin till Stockholm, hvarefter Euridice synes ha gått direkt till Arholma. Af Chapman åter gick »nya vägen» inomskärs till Söderarm, kastade den 17 juni ankar mellan Tjockö och Gisslinge skärgård och aflämnade båtsmännen till flottan.

Alla de för flottan i Bottenhafvet bestämda örlogsfartygen voro sålunda nu med denna förenade, med undantag af Försig-

[1] Ank. handl., Trolles rapporter.

tigheten. Sedan detta skepp återkommit till Karlskrona, hade det där tagit ombord 500 man sjöfolk samt 2 officerare och 133 man skånskt landtvärn och vargering, med hvilket manskap det den 20 åter afgick från Karlskrona. Den 30 juni kastade det ankar utanför Kapellskär och blef där lika länge liggande som Kong Adolf Fredrik.

Samma dag, som fregatten af Chapman och de bägge örlogsbriggarna Delphin och Vänta Litet förenade sig med Cederströms flotta, ankommo till densamma från hufvudstaden galererna Stockholm och von Höpken och följande dag, eller den 18 juni, från Kalmar de båda däckade kanonsluparna N:o 1[1] och N:o 2. Dessa nyankomna fartyg fingo, på grund af en telegrafisk order af den 13 juni från K. M:t, den 15 juni af Cederström befallning att gå upp till Ångermanälfven eller Kvarken. Galererna eller kanonsluparna under kapten von Horns befäl voro afsedda för att skydda Norra arméens högra flygel. Horn kunde likväl icke på grund af motvind åtfölja örlogsfartygen, utan först ett par dagar senare, eller den 20 juni, afgick han med de 4 skärgårdsfartygen från Arholma. Det är förut nämndt, att Fröja den 8 och Bellona den 11 fått order att afgå till Kvarken, men för motvinds skull hade de ännu, morgonen den 14, icke kommit längre än till Öregrund. Denna dag kunde de likväl gå under segel norr ut, åtföljda af kuttern Kotka. Den 18 juni framkommo de till Härnösand, hvarifrån de fingo sina besättningar kompletterade ur Västernorrlands landtvärnsbataljon.[2]

Den 20 juni afseglade äfvenledes fregatterna Euridice och af Chapman jämte kutterbriggen Delphin från Öregrund norr ut. Den 23 juni voro de utanför Hernösand. Den 26 juni tillstötte äfven Vänta Litet. Längre fram kom äfven korvetten *Der Biedermann* upp till Kvarken och kort efter medlet af juli äfven bevärade briggen *Amalia* samt i slutet af samma månad briggen *Svalan*. Kronojakten *Karl XIII*, under löjtnanten grefve Snoilsky, som redan före fregatternas ankomst varit stationerad

[1] Denna kanonslup var densamma som med Euridice och af Chapman från Malmö gått till Karlskrona, hvarifrån den afgick till Kalmar och där förenade sig med N:o 2. I Kalmar, Karlskrona och Karlshamn höll nämligen major Dorph på med utrustandet af 10 däckade kanonslupar, som dels redan voro färdiga, dels under byggnad.

[2] Fröja fick 1 officer, 4 underofficerare och 53 man; Bellona 1 officer, 2 underofficerare, 52 man korpraler, spel och gemene; Kotka åter 1 underofficer och 16 man (fregatternas loggböcker). För att undvika upprepningar må här nämnas, att, så vidt ej andra källor angifvas, uppgifterna om örlogsfartygen i Bottniska viken äro hämtade ur loggböckerna eller Ank. handl.

i nämnda farvatten, kan ock på sätt och vis sägas från denna tid hafva tillhört örlogseskadern. Öfver denna hade chefen på Euridice, öfverstelöjtnant Améen, såsom den äldste inom sin grad, befälet. Han skulle likväl rätta sig efter de order, som öfverbefälhafvaren för Norra arméen kunde finna för godt att gifva honom.

Ofvannämnda fartyg hade följande kryssningsorter. I västra Kvarken, där »rendez-vous-platsen» äfven var, hade Fröja sin station; Kotka åter hade sin något sydvart om Gaddarnas fyrbåk, ehuru i sikte af chefsskeppet för att upprätthålla förbindelserna mellan detta och de andra fregatterna. Delphin åter låg utanför Nordmaling med Järnåsudden till hufvudstation. Mellan inloppet till Umeå eller Bredskär och Vasa kryssade i förstone af Chapman. Men från och med den 3 juni höll den sig merendels utanför sistnämnda ort, i förening med Euridice, som redan där förut befann sig i östra Kvarken. Detta farvatten ansåg Améen vara det viktigaste att observera, emedan de i Västerbotten stående ryska trupperna från Vasa lättast kunde få undsättning så väl i förnödenheter som trupper. Sedan korvetten Der Biedermann ankommit, fick den intaga af Chapmans förra hufvudstation utanför Umeå. Bellona och Vänta Litet åter kryssade emellan Ratan, Skellefteå och Uleåborg. Af de sist ankomna fartygen Amalia och Svalan, torde det förstnämnda ha kryssat norr om Kvarken, Svalan åter i Kvarken.

De svenska örlogsskeppens ankomst till nämnda kryssningsorter väckte stor oro bland de på båda sidorna om Bottniska viken stående ryska trupperna. Ty först och främst afskuro de svenska fartygen all förbindelse till sjös mellan Finland och Västerbotten, hvilket vållade, att den i sistnämnda landskap stående ryska arméen snart började lida brist på lifsmedel. Vidare befarade, åtminstone i förstone, de ryska generalerna, att de svenska örlogsfartygen skulle landsätta trupper i deras rygg och därigenom äfven afskära förbindelsen med Finland landvägen. Hvilka följder dessa omständigheter kommo att utöfva på de i Västerbotten mot hvarandra stående svenska och ryska härarna, skall längre fram visas.

I Ålands haf kryssade fortfarande fregatten Camilla och skonerten Fröja. Efter Bellonas och Kotkas afsegling norr ut fingo de till förstärkning för en tid den ofvannämnda briggen Svalan, som dock i juli afgick till Kvarken, samt på sätt och vis

fregatten Jaramas, som af Cederström stationerades vid Måsesten på Wachtmeisters framställning till K. M:t af den 16 juni.

Den svenska kryssningseskadern i Ålands haf kunde likväl i händelse af behof påräkna understöd af ett par engelska örlogsfartyg, nämligen fregatten *Tribune* och 18-kanonbriggen *Hearthy*, som i medlet af juni börjat kryssa mellan Ålands haf och Arholma. Utanför sistnämnda ort hade de engelska liksom de svenska fartygen, utom Jaramas, sin nattstation.

Det hade ursprungligen varit Cederströms mening, att de bägge galererna jämte 10 jollar, under kapten Stolpe, skulle ligga vid Kapellskär, »där båda farvattnen öster och norr ifrån stöta tillhopa». Den 12 juni hade Stolpe fått order att begifva sig till detta ställe, som han ock kort därefter med sina jollar intog. Däremot ha inga andra galerer blifvit dit kommenderade i de afgångnas ställe. Den 22 juni på aftonen anlände visserligen till Gisslinge chefen för galerbrigaden, öfversten och riddaren af St. korset Brandt, hvilken näst Cederström var den högste i rang på flottan. Brandt förde likväl med sig endast chefsjakten *Tokan* och briggen *Eglée*, som hade intendenten, major Martin, ombord, och 8 karronadespingar; hvarken i sitt bref af den 26 juni[1] eller i de båda följande omtalar han, att andra galerer gått ut än de, som kapten von Horn förde upp till Västernorrland, samt chefsgaleren Serafimerorden, till hvilken Cederström från sumpen Paquette den 15 juni flyttat sin flagga.

Den 27 anlände däremot haubits- och mörsarefartygen under kapten frih. Klinckowströms befäl. Sedan kapten Libern med 8 af de kanonslupar, som han från Gefle fört till Stockholm, den 12 juli anländt till Gisslinge, förenades haubitsdivisionens 4 fartyg med dessa slupar, hvarigenom en 5:e bataljon bildades. De 4 mörsarefartygen återgingo i anledning däraf till Kapellskär för att förenas med kapten Stolpes där liggande kanonjollar till en bataljon, hvarigenom alla bataljonerna vunnit den fullkomligaste likhet.[2] Hvad kanonjollbrigaden för öfrigt angår, så bestod den af 42 jollar, af hvilka 24, såsom redan är nämndt, lågo vid Gisslinge och 10 vid Kapellskär. Sedan de

---

[1] Detta Cederströms bref, likasom flera andra af honom. strida i afseende på data mot uppgifterna i journalen vid flaggen. Och ehuru sistnämnda källa ej alltid är pålitlig, så synes den mig dock vara betydligt noggrannare i sina gifter än Cederström i sina bref.

[2] Se vidare härom Cederströms bref ²²/₆ till K. M:t och Stedingks memorial till den sistnämnde ²⁷/₆, konc.

återstående 8 den 22 juni ankommit till de därvarande 32 kanonjollarna på 2 bataljoner ... satta bataljon utgjorde den 3:e. I följd af denna fördelning begärde och fick Cederström 1 officer på hvar 4:e jolle i stället för såsom förut 1 på hvar 8:e.

Den 23 juni afgick 2:a bataljonens kanonslupar under major Munck för att intaga ofvannämnda station vid Singön, men redan efter en vecka ...tes den af hela 1:a brigaden under major Sjöholm. Munck, ... hittills varit chef för 2:a brigaden, måste likväl afstå detta ...ål till major Sölfverarm, som både var äldre i sin grad och mera förtjänt än Munck.

Söderarm har, såsom det redan är påpekadt, två utlopp. I det ös... ...llet vid Söderarms båk posterade Cederström 2 karronadespingar under befäl af en officer, som blef försedd med instruktioner för mottagande af ryska parlamentärer. I det andra utloppet eller det s. k. Hafssvalget förlades två dagar senare äfven en liknande postering. Cederström hade således mer eller mindre starka posteringar i de viktigaste segellederna. Vid Kapellskär låg ju Adolf Fredrik sedan den 11 och Försigtigheten sedan den 30 juni samt dessutom 10 jollar. Vid Furusund lågo liksom i Söderarms bägge utlopp 2 karronadespingar; vid Singön 2 bataljoner kanonslupar och öster om denna ö fregatten Jaramas. Den skärgårdslösa kusten åter mellan Arholma och Grisslehamn bevakades af Nordenanckars eskader och de engelska fartygen. Från sin ypperliga position vid Gisslinge-skären kunde Cederström med sin hufvudstyrka[1] gå åt hvilket håll som helst för att möta eller undvika den ryska skärgårdsflottan, om den angrepe Stockholms skärgård. För hvarje slags öfverraskning från Åland voro således både flottan och kustarméen skyddade. Genom den ofvannämnda optiska telegrafen och vidare med kusttelegrafen kunde Cederström, såsom han skref till Wachtmeister, emottaga och afsända depescher till Grisslehamn eller »hvarthän generalen behagar förordna, direkt från flottan».[2]

Som den norra arméen till betäckning af sin högra flank behöfde flera kanonslupar, fick Cederström den 13 juli ... ryska graf order om att till Ångermanland ... Följd däraf afgick ock 2:a brigaden ...rande fregatten Camilla och sk... ...och Kotkas afsegling norr ut fingo ... tid den ofvannämnda briggen Svalan ... Kvarken, samt på sätt och vis

1 Cederströms rapport ²²/₆, ²⁶/₆.

2 Cederströms rapporter till K. M:t oc... n under öfverste Boije stående förpo... ojekt ¹⁰/₆. Bil. I.

...n ena bataljon eller den 4:e.[1] Med denna ... Amalia.

Denna afgång från hufvudstyrkan vardt dock ett par dagar efter mer än ersatt genom ankomsten af den *Sundska eskadern* ... arméens flotta. Den 25 maj hade nämligen order utfärdats ...l Hjelmstjerna att med hela sin eskader gå upp till Arholma för att ställa sig under Cederströms befäl. Under uppfarten skulle han taga med sig de i Ystad och Karlskrona nybyggda kanonsluparna. Men först den 14 juni hade Hjelmstjerna kunnat afsegla från Malmö. Och ej förr än den ...5 juli efter en långvarig och svår seglats anlände han till D... Detta var det sista sjötåg, som denne hjälte från Fredri... ...un, Björkösund och de båda slagen vid Svenskssund deltog 2 4 Ty ... 61 ...delbart efter ankomsten till Dalarö begärde han permi... 4 6 so... ...n och fick sig beviljad från den 22 juli, då han fick ... 1 ... sin be...ls-flagg. Hans sjuklighet och kanske ännu mer h... 1 6...öga ... gjorde denna permission nödvändig. Han hade n...3 ligen kort förut ingått i sitt 69:e år.

Major Hjärne fick efter honom befälet öfver eskadern och kom med den redan den 18 till Gisslinge med 52[2] fartyg, hvaribland voro 31 kanonslupar, kuttern *Ystad* och två smärre beväpnade fartyg, men först den 19 kronobarken *Kusen*. 4 af eskaderns kanonslupar voro likväl i så bristfälligt skick, att de måste »provisionellt» repareras.

Efter ankomsten af denna eskader erhöll flottan vid Gisslinge knappast någon egentlig förstärkning förr, än när expeditionen till Västerbotten skulle företagas.

Flottans i Bottenhafvet stab, sammansättning och styrka vid tidpunkten, då nämnda expedition beslöts, var följande:

---

[1] Cederströms bref till K. M:t 17/7. Af Journal vid flaggen synes det, som om han hade endast 10 slupar, som åtföljdes af 1 chefsfartyg, 3 kokslupar, 1 sjukbåt, 1 ammunitionsfartyg och 2 karronadespingar. Jfr dock Sölfverarms bref 4/8. I: 13, Flottans arkiv å Skeppsholmen.

[2] Jfr Cederströms rapport 17/7, 20/7 och ...7/8. Af dessa rapporter finner man, ...kslup ankommit före eskadern samt 1 kokslup, 1 ammunitionsfartyg o... ...ven tillhörde denna eskader, ankommit efter densamm... ...s i de 52 eller icke, framgår ej klart af Ce...

[1] Detta Cederströms bref, likas... data mot uppgifterna i journalen vi... alltid är pålitlig, så synes den mig ... gifter än Cederström i sina bref.

[2] Se vidare härom Cederströms memorial till den sistnämnde 27/6, ko...

Öfverbefälhafvare.

Vice-amiralen m. m. frih. O. R. Cederström.

Flottans stab.

Generaladjutant vid flaggen: öfverstelöjtnanten vid arméens flotta C. F. Coyet.

Öfveradjutanter: majoren C. Wirsén. / kaptenen vid amiralitetet Carl af Klint.

Stabsadjutanter: löjtnanten vid amiralitetet H. Blomstedt. / löjtnanten vid arméens flotta Bruncrona. / underlöjtnanten vid arméens flotta Forsell.

Expeditions-Justitiari[illegible]: exp.-justitiarien vid örlogsflottan Sam. Trädgårdh.
Sekreterare: » » » » »
Expeditionsfiskal: exp.-fiskalen vid örlogsflottan Nauckhoff.
Expediti[illegible]kommi[illegible]: kamreraren vid Elfdalens porfyrverk, bokhållaren vid kongl. bergskollegium C. Sundin.
1 kan[illegible]: ?
1 ex[illegible]onsl[illegible]: assessor Werner.
In[illegible]dent: major C. R. Martin.
[illegible]editionsk[illegible]arie: Machlin.

Örlogs-Flottan.

Eskadern i Bottniska viken.

Chef: öfverstelöjtnanten G. F. Améen.

	Kanoner.	Chefer.	Officerare. Till sjös.	Officerare. Till lands.	Underofficerare. Kadetter.	Underofficerare. Öfriga underofficerare.	Underofficerare. Till lands.	Civila betjänte.	Handtverkare.	Gemenskap. Volontärer.	Gemenskap. Soldater.	Gemenskap. Coppvardiekarlar och matroser.	Gemenskap. Båtsmän och förhyrda.	Gemenskap. Skeppsgossar.	eller lotsar.
Fregatterna:															
Fröja . . .	42	Öfverstelöjt. G. F. Améen	7	1	2	22	4	3	3	32	53	13	219	16	
Bellona . .	42	Maj. frih. J. Lagerbielke	6	1	2	22	2	4	3	32	53	13	199	14	-
Euridice .	46	Öfv.-löjt. C. H. af Trolle	6	—	2	22	—	4	1	35	—	13	297	15	
af Chapman	44	» L. G. Silfversvärd	6	—	1	24	—	4	1	35	—	12	281	16	
[illegible]uttern															
[illegible]otka* . .	8	Löjtnant Lind	2	—	—	5	1	—	1	6	16	6	12	4	-
[illegible]erbriggen															
[illegible]phin .	16	Kapten C. G. Hård . .	3	—	1	12	-	2	—	9	—	6	47	10	
[illegible]briggen															
[illegible]Litet	18	Kapten A. Dreier . . .	3	—	1	14	—	2	—	12	—	7	101	6	
[illegible]na:															
[illegible]nn*	12	Kapten Burtz	3	—	—	7	1	2	2	6	26	5	37	6	
sk[illegible] .	4	Underlöjt. L. Ekenberg .	2	—	—	3	—	—	1	2	4	—	19	3	-
[illegible]	232		38	2	9	131	8	21	12	169	152	75	1212	90	1[illegible]

[illegible]ed * utmärkta fartyg tillhöra skärgårdsflottan.

Eskadern i Ålands haf.

Chef: öfverstelöjtnanten G. P. Nordenanckar.

	Kanoner.	Chefer.	Officerare. Till sjös.	Officerare. Till lands.	Underofficerare. Kadetter.	Underofficerare. Öfriga underofficerare.	Underofficerare. Till lands.	Civila betjänte.	Handtverkare.	Gemenskap. Volontärer.	Gemenskap. Soldater.	Gemenskap. Coppvardiekarlar och matroser.	Gemenskap. Båtsmän och förhyrda.	Gemenskap. Skeppsgossar.
gatten Camilla	42	Öfverstelöjt. G. Nordenanckar	7	2	2	18	2	4	6	32	61	13	223	15
gatten Jaramas	32	Maj. C. F. von Hauswolf	6	1	2	16	2	4	6	21	40	8	150	12
merten Fröja *	4	Underlöjt. Gustafsson .	2	—	—	3	—	—	1	4	—	6	12	2
r. briggen Svalan*	8	Löjt. C. J. A. von Kapfelman	2	—	—	5	1	2	1	6	12	9	14	4
Summa	86		17	3	4	42	5	10	14	63	113	36	399	33

Blockskepp vid Kapellskär.

Divisionschef: öfverste N. E. Petersén.

	Kanoner.	Chefer.	Besättning.
Linieskeppen:			
Kong Adolf Fredrik	72	Öfverste N. E. Petersén	174
Försigtigheten . .	64	Öfverste D. G. Blessingh	174
Summa	136		348

Skärgårds-flottan.

Chefsgaleren Serafimerorden: Chef: — ? —

Stockholms-eskadern.

Chef: öfversten och R. af St. K. J. L. Brandt.

1:a kanonslupsbrigaden: Chef: majoren K. J. Sjöholm.
1:a bataljonen: » » »
3:e bataljonen: » kaptenen K. U. Klerøker.

[1] Alla med * utmärkta fartyg tillböra skärgårdsflottan.

2:a kanonslupsbrigaden:	Chef: majoren P. A. Sölfverarm.
2:a bataljonen:	» » K. J. Munck.
4:e bataljonen:	» » P. A. Sölfverarm.

5:e bataljonen (8 kanonslupar och 4 haubitsslupar):	Chef: kaptenen frih. A. L. Klinckowström.

Kanonjollbrigaden:	Chef: majoren och öfveradjutanten N. A. Bruncrona.
1:a bataljonen:	» » » »
2:a bataljonen:	» kaptenen Degen.
3:e bataljonen:	» kaptenen Stolpe.

Eskadern i Ångermanland.

Chef: kapten C. von Horn.

Galeren Stockholm:	Chef: kapten C. von Horn.
» v. Höpken:	» löjtnant Marquardt.
Däckade kanonslupen N:o 1:	
» » N:o 2:	

Sundska eskadern.

Chef:	majoren K. J. Hjärne.
Intendent:	kaptenen Wahrenberg.
Adjutant vid flaggen:	löjtnant Graner.

1:a bataljonen:	Chef: majoren K. J. Hjärne.
2:a bataljonen:	» » Danckwardt.
3:e bataljonen:	» kaptenen Qvist.

De förnämsta officerarne af Flottans i Bottenhafvet stab voro generaladjutanten vid flaggen, öfverste K. T. Coyet och majoren i flottorna Karl Wirsén. Båda dessa officerare hade fått sitt elddop under Gustaf III:s sjökrig. Coyet torde likväl näppeligen ha varit någon i högre mening framstående officer, ehuru han till slut blef både amiral och serafimerriddare. Detta har däremot öfveradjutanten, major Karl Wirsén varit.

Redan i sitt 13:e år hade denne på ett ovanligt sätt utmärkt sig i det första slaget vid Svensksund samt sedan i pommerska kriget. Äfven i skärgårdsflottans strider 1808 hade han vunnit lagrar; han skulle göra det än mera under expeditionen till Västerbotten samt 1813 och 1814 års sjöexpeditioner.[1]

[1] Karl Wirsén var född 1777 och dog 1826 som vice-amiral. Statsrådet grefve Wirsén har om sin yngre broder, amiralen, författat en biografi, som den sistnämndes sonson, skalden dr C. D. af Wirsén, gifvit mig del af. Att grefve Wirsén icke varit alltför partisk för sin broder, kan man sluta af generalamiralen grefve Pukes uttalanden om Karl af Wirsén, ty i sina bref slösar Puke formligen loford på den sistnämnde.

Hvad officerarne utom staben beträffa må först och främst nämnas öfverste J. L. Brandt. Sina första kampanjer hade denne gjort under nordamerikanska frihetskriget. Därefter hade han med mannamod och duglighet deltagit i 1788—1790 liksom i 1808 års sjökrig. För sitt välförhållande i träffningen vid Grönvikssund vederfors honom den sällsynta hedern, att konungen gjorde honom till riddare af svärdsordens stora kors.

Af brigad- och bataljoncheferna voro alla mer eller mindre krigserfarna män. Sjöholm hade ganska mycket bidragit till utrustandet af den pommerska eskadern år 1790 och hade gjort skärgårdsflottans kampanj mot ryssarne 1808. Ännu mera förtjänta officerare voro Sölfverarm och Hjärne. Bägge hade utmärkt sig redan under Gustaf III:s krig; bägge buro Svensksunds-medaljen.

Hjärne hade föga deltagit i 1808 års sjökrig, emedan han redan då tillhörde Sundska eskadern. Att han ägde både mannamod och duglighet, lade han i dagen vid Ratan, där han jämte Wirsén, såsom längre fram skall visas, på ett särdeles förtjänstfullt sätt anförde skärgårdseskadern. Hvad Sölfverarm beträffar var han af skärgårdsflottans män den, som mest hade utmärkt sig under striderna i finska skärgården 1808. Den ärorikaste dagen i hans lif var den 21 juni vid Sandöström. »Sölfverarms kallblodiga förhållande och rörelser voro», skrifver Montgomery[1] om honom vid detta tillfälle, »de mest utmärkta, som någonsin blifvit utförda af skärgårdsfartyg». På ett annat ställe kallar samme författare honom »den oförskräckte majoren och riddaren Sölfverarm».

Den höge författare, som kallar sig Oscar Fredrik, har i en högstämd sång besjungit denne sjöhjältes lefnadssaga.[2]

Hvad åter antalet beträffar af de olika slag af fartyg, som utgjorde skärgårdsflottan, kunna följande siffror med säkerhet uppgifvas:

4 bat. öppna kanonslupar	48 st.
5 bat:s » »	8 »
Däckade kanonslupar	2 »
Sundska eskaderns kanonslupar	31 »
	S:a 89 st.

[1] Historia öfver kriget mellan Sverige och Ryssland 1808—1809, I, s. 218.
[2] Ur Svenska flottans minnen.

Haubitsslupar	4 st.
Mörsarefartyg	4 »
Kanonjollar	42 »
Galerer	3 »
Skånska eskaderns små bev. fartyg	3 »
Karronadespingar	15 »
	S:a 71 st.

Således utgjorde de beväråde fartygen minst 160 st. utom de 5 af skärgårdsflottans fartyg, som voro förenade med örlogseskadrarna, och de kanonslupar, som tillhörde major Dorphs däckade kanonslupsbataljon, hvilka visserligen tillhörde flottan i Bottenhafvet, ehuru i verkligheten knappast förrän Puke öfvertagit kommandot. Icke heller äro de örlogsflottan tillhöriga men med skärgårdsflottan i juli månad förenade kuttern Örn och briggen Malmö i detta antal inräknade.

Hvad de obeväråde fartygen angår, låter sig antalet af chefs-, rekognoscerings-, ammunitions- och proviantfartyg icke bestämma, ej heller sjukbåtarna och sjukskeppen.

Hvad besättningsstyrkan åter beträffar, kan den endast tillnärmelsevis angifvas. Dock ser det ut, som om den i det allra närmaste varit fulltalig i slutet af juli. Enligt regeln skulle hvarje kanonslup ha till besättning 12 à 13 sjömän och 50 soldater och hvarje jolle 6 sjömän och 13 soldater, Om således kanonsluparnas och jollarnas besättningar varit fulltaliga, så skulle ensamt dessa ha kräft öfver 6,000 man. På grund häraf torde man kunna antaga, att besättningsstyrkan på de beväråde och obeväråde fartygen tillsammans utgjort minst omkring 7,000 man.[1] Puke hade uppsändt till flottan omkring 1,800 man sjöfolk. I förening med dessa och flottans manskap i Stockholm, som till icke ringa del på våren bestått af finnar, samt de kontingenter af båtsmän, som inkallades från sina rotar, måste sjöbesättningen varit omkring 3,000 man. Hvad landtrupperna angår, så funnos sådana af nästan alla södra och östra kustlandskapens landtvärnsbataljoner. Dock kan landtvärnets styrka icke ens tillnärmelsevis angifvas. Af Wachtmeisters armé kunna

[1] Styrkan på flottan vid Gisslinge efter Sundska eskaderns ankomst, således utom kapten v. Horns och Sölfverarms detaschement, utgjorde 6,019 man. Res. vid arméens flottas norra kommissariat: Int. major C. R. Martins uppgift (Skeppsholmens arkiv). Enligt samma källa skulle, om *hela* flottan varit utrustad, »folknummern på densamma» utgjort 11,300 man. Om *hela* besättningsstyrkan på flottan i Bottenhafvet får man en föreställning af Stedingks skrifvelse till krigsförvaltningen om matportionernas dagliga antal $^{12}/_{7}$, bil. I. Man må dock ihågkomma, att bland dem, som ägde rätt till matportioner, voro officerarnes drängar och att somliga officerare åtnjöto 2 à 3 portioner.

knappast mindre än 3 à 4,000 man, om landtvärnet inberäknas, varit kommenderade på flottan.

Skärgårdsflottans utrustning lämnade i afseende på sjukvården mycket öfrigt att önska. Föregående års förfärliga erfarenheter i detta afseende tyckas icke hafva väckt flertalet af vederbörande ur deras straffbara liknöjdhet och sorglöshet. De få uppbörds- och under-läkare, som blifvit tilldelade den först utgående eskadern af arméens flotta, befunnos snart vara, »om icke helt och hållet oskickliga, åtminstone mindre pålitliga i utöfningen af de viktiga omsorger, som äro med sjukvården förenade.» Utom flottans expeditionsfältläkare fanns ännu den 21 juni »*ingen*», skrifver Cederström, »som i behofvets ögonblick rätteligen förstår att verkställa amputationer och förbindningar samt som sig vederbör väl vårda farligt tillsjuknade.» Amiralen anhöll därför hos K. M:t, att chefen för fältläkarekåren skulle anbefallas »att genast utse och emot hvad villkor, som helst träffas kan, tillförordna så tillräckligt antal examinerade kunniga medici och chirurger, som flottans utkommenderade expeditionsfältläkare kan likmätigt sannskyldiga behofvet begära».

I anledning af denna skrifvelse befallde K. M:t chefen för fältläkarekåren arkiatern Hallman att »emot et dagtraktament af 2 à 3 riksd. banko antaga 4 sådana personer» och att arkiatern för dessa anskaffade läkares skicklighet blefve ansvarig.[1] Redan den 28 juni hade Hallman antagit fyra sådana läkare.[2]

Myndigheterna voro åtminstone till en viss grad ursäktade för att läkare med så ringa skicklighet som de ofvannämnda blifvit antagna, enär det på denna tid synes ha varit tämligen ondt om goda läkare i Sverige. Däremot voro de så mycket mer klandervärda i ett annat afseende eller för den stora njugghet de visade i afseende på medikamentsförrådet. Den först utgående delen af arméens flotta fick visserligen ett sådant förråd, ehuru väl knappt tilltaget. Men de galerer, kanonjollar och sjukfartyg, som senare utgingo, voro helt och hållet utan både läkare och medikamenter, hvadan följden blef, att »det obetyd-

---

[1] Stedingks p. m. till K. M:t 25/6 och skrifvelse till chefen för fältläkarekåren 27/6 konc.

[2] Ibidem. Stedingks bref till förvalt. af sjöärendena 30/6 visar, att dessa läkare voro medicine doktorn och kir. mag. Per Aschan, med. dokt. Joh. Sturm, kirurgie magistrarna Karl Adolf Dahlgren och Karl Gustaf Schalén, hvar och en emot åtnjutande af 2 rdr. 24 skill. banko.

liga medicinalförråd, som för flottans vidsträckta behof varit medgifvet, till större delen åtgått». Cederström rekvirerade visserligen nytt förråd af medikamenter hos Förvaltningen af sjöärendena men hade ännu ofvannämnda dag ej erhållit något sådant.

Äfven i ett annat afseende var Förvaltningen af sjöärendena klandervärd. En betydlig del af gemenskapen på arméens flotta led nämligen den kännbaraste brist på oumbärlig beklädnad, utan att nämnda ämbetsverk vårdade sig om att afhjälpa detta behof. Cederström hade dock i början af juni genom flottans intendent rekvirerat det förråd af kommisspersedlar, som var ovillkorligen af nöden. Men Förvaltningen af sjöärendena lät så väl intendenten som öfverste Brandt veta, »att det med detta ärende icke kunde »taga någon befattning, så vida uti arméens flottas allmänna hushållningsreglemente något förråd af kommissbeklädnadspersedlar ingalunda omnämnes eller följaktligen kan bestås».

Förvaltningen af sjöärendena höll således långt mera på iakttagandet af de stela och tunga byråkratiska formerna än på nödvändigheten att »hjälpa de många nakna finska båtsmän, flyktingar m. fl.,» som voro på eskadern. Förutseende och initiativ voro egenskaper, som detta ämbetsverk synes totalt ha saknat. Men till Cederströms heder måste sägas, att han med kraft grep in i denna sak så väl i bref till Stedingk som till K. M:t. I det sistnämnda finner man föreställningar, som vittna både om hjärta och allvarlig vilja att åstadkomma ett bättre sakernas tillstånd. Han skrifver nämligen bland annat följande:

»Jag må icke förtiga, att detta svar på en och samma gång hos mig väckt både förvåning och bekymmer. Eders Kongl. Maj:ts flottors sjötåg förledet år har åt samtiden lämnat de sorgligaste vedermälen af elände, sjukdomar och en härjande mortalité, ostridigt till hufvudsaklig del föranledda af klädesbrist för gemenskapen ombord i ett sträft klimat och i ett läge, där elementernas våldsamma verkningar icke sällan måst öfvervinnas men alltid uthärdas. Efter sådana olyckor, hvaraf fosterlandet för kort tid tillbakars såg sig öfvergifvas, synes väl den varnande upplysning böra vara vunnen och fattad att vid en förnyad sjöutrustning i möjligaste måtto afböja de grundorsaker till fördärf, som ostridigt skola göra Eders Kongl. Maj:ts tjänst och höga intressen uti verkställigheten äfventyrliga i en tid, då likvisst Eders Maj:ts visa och välgörande omtanke lifvat och gifvit ordning åt omsorgerna för rikets försvar.»[1]

---

[1] Om ofvannämnda saker se vidare Cederströms bref $^{15}/_{6}$ till Stedingk samt till K. M:t $^{16}/_{6}$ och $^{21}/_{6}$.

I anledning af denna skrifvelse fick Förvaltn. af sjöärendena den 19 juni bestämd befallning att ifrån Krigsförvaltningen rekvirera 459 st. skjortor, 248 par strumpor samt 233 par skor.[1]

Af ofvannämnda framställning kan ses, huru ringa intryck föregående års bittra lärdomar måtte ha gjort på en del vederbörande. Huru mycket uppseende truppernas vanskötsel under förlidna kampagner väckt i utlandet, kan inses af följande bref från K. M. till amiral Puke:[2]

»Engelske doktoren Domeyer, riddare af Kongl. Wasaorden, af Filantropiska sällskapet i London till Sverige öfversänd med underläkare, medikamenter och sjukhuseffekter och af nämnde sällskap betald med 3 £ sterling om dagen, för att med sine insigter bidraga till hämmande af den smittosamma sjukdom, som i slutet af förra och i början af detta året varit så gängbar, har erhållit Kongl. Maj:ts nådiga tillstånd att resa till Karlskrona och där få besöka örlogsflottans lazaretter och sjukhus; dock är konungens nådiga vilja och befallning, att vederbörande lazaretts- och sjukhusföreståndare härom ej på något sätt förut underrättas, på det bemälte doktor måtte få se dessa inrättningar i deras hvardagsskick och följaktligen ej bedragen af några annars för tillfället kanske tagna mått och steg blifva i stånd att inhämta fullkomlig kännedom därom.»

1809 års män och de historieskrifvare, som behandlat denna tid, ha icke försummat ett framhålla, hvilka stora fel och brister i afseende på truppernas utrustning, underhäll och sjukvård blifvit begångna under Gustaf IV Adolfs regering. Det är ock sant, att detta klander är berättigadt. Men det måste högligen betviflas, att dessa fel och brister i någon betydligare mån vordo afhulpna under den nya regeringen, ehuru denna hade långt mindre svårigheter och faror att kämpa emot än den föregående. Att en häpnadsväckande sorglöshet och brist på omtanke i allt hvad som hör till en flottas och armés förnödenheter och ett krigs rätta förande äfven efter statshvälfningen fortforo att vara härskande, skall visas längre fram vid framställningen af, huru expeditionen till Västerbotten förbereddes och utrustades.

Det är i det föregående berättadt, att och huru Lifgrenadierregementet och Jönköpings-regementet förenades med kustarméen samt huru 2:a rusthållsbataljonen aftågade till Uppsala och att

---

[1] Konc.
[2] $^{16}/_{6}$ koncepter.

den 1:a förlades väster om Norrtälje. Till samma trakt, eller till Estuna socken, beordrade general Wachtmeister den 9 juni äfven den delen af 1:a rotehållsbataljonen, som icke embarkerat på skärgårdsflottan, men en del af denna bataljon samt hela 2:a rotehållsbataljonen stannade på flottan. Först i slutet af juni fick åtminstone större delen af dessa trupper äfven aftåga till Estuna.

Hvad första bataljonen af Jönköpings regemente beträffar, hade den enligt generalorder af d. 31 maj d. 6 juni i Visby embarkerat på förhyrda fartyg, men i följd af brist på vind kunde afseglingen ej ske förrän den 8 juni. Tre eller fyra dagar senare hade bataljonen framkommit till Norrtelje, där den debarkerade på morgonen den 14 juni.[1] Hade hela bataljonens styrka varit med, skulle den ha utgjort 494 man med befäl och underbefäl. Men nu utgjorde den endast 472 man.[2]

Bataljonen skulle enligt order afmarschera till Stjärnsund och ställa sig under öfverste Boijes befäl. Denne gaf dock redan den 14 juni order, att 1 major, 1 läkare, 3 subalternofficerare, 9 underofficerare, 3 trumslagare och 332 man, korpraler, soldater och jägare, den 18 juni vid middagstiden i Norrtälje skulle em barkera på kanonsluparna. Men som Cederström förklarat, att debarkeringen ej kunde ske i nämnda stad, kom den att försiggå den 19 i närheten af densamma eller vid Gräddö.[3]

Återstoden af bataljonen, som på grund af permitteringar ej utgjorde mer än 119 man med befäl och underbefäl, förlades omkring Stjärnsund.

Äfven af den 2:a bataljonens hälft, som åter embarkerat på Kong Adolf Fredrik, beordrades ungefär samtidigt afdelningar att afgå till skärgårdsflottan.[4] Och emedan, såsom förut är berättadt, äfven andra hälften af 2:a bataljonen tilldelats flottan,

---

[1] Jönköpings regementes handlingar i krigsarkivet. Ur denna källa äro alla uppgifter om detta regemente hämtade, så vida ej andra källor angifvas.

[2] Näml. 12 off., 7 af mindre staben, 10 underoff., 1 af ringare staben, 11 spel, 331 man, korpraler och soldater, och 100 korpraler och jägare, Jönköpings reg:tes handlingar. Krigsarkivet.

[3] Dagen förut hade i Gräddö från skärgårdsflottan debarkerat af Upplands regemente 1 off., 3 underoff. och 145 man, af Södermanlands regemente 1 off., 7 underoff. och 140 man, af Kronobergs regemente 1 off., 3 underoff. 137 man. Journal vid flaggen.

[4] Från Adolf Fredrik fingo nämligen 18/6 3 off., 4 underoff., 184 man af Öfverste Petersén order att 19/6 afgå till skärgårdsflottan. Två dagar senare skulle 1 off., 1 underoff. och 60 man embarkera på samma flotta.

så kunde Cederström nästan med full sanning skrifva:[1] »Nu lämnar general Wachtmeister hela Jönköpings regemente på flottan i utbyte emot de klickar af Upplands, Södermanlands och Kronobergs regementen, som äro ombord på kanonsluparna, emedan på Upplands och Kronobergs regementen munderingarna voro alldeles utslitna och reqvisita till kläders förfärdigande ankommit till den i land kvarvarande del af regementerne.»

General Wachtmeister beordrade utom detta regemente äfven åtskilliga små »klickar» landtvärn att embarkera på skärgårdsflottan, hvilka alla den 19 juni inmönstrades på 1:a kanonslupsbataljonen.[2]

De ombord på skärgårdsflottan varande landttrupperna stodo under befäl af majoren vid Jönköpings regemente Kuylenstierna.

Emellertid hade Kalmar reg:te före den 20 juni kommit till Uppsala, så ock en bataljon af Västmanlands reg:te, som den 16 juni afgått från Västerås. Denna var likväl långt ifrån fulltalig, ty den utgjorde endast 218 man. Dessa tre bataljoner tillsammans med tre andra förut där varande utgjorde 2,294 man.[3]

Den 26 juni föreslog Wachtmeister,[4] att Kustarméen måtte få indelas i 3 brigader, af hvilka den 1:a skulle förläggas i trakten af Finsta till Norrtälje, den 2:a i trakten af Broby till Grisslehamn och Östhammar; den 3:e, *en reserve*, i trakten af Uppsala. Till brigadchefer föreslog Wachtmeister generaladjutanten öfverste Peyron, öfversten och öfveradjutanten frih. Boije, öfversten, öfveradjutanten och riddaren af Stora korset Lagerbring. Detta förslag biföllls af K. M:t redan följande dag.

Den i defensionsplanen så starkt framhållna punkten, att omkring 10,000 man skulle förläggas i trakten omkring Sigtuna och Uppsala, har således aldrig blifvit satt i verkställighet. Icke ens den vid Uppsala *en reserve* stående brigadens styrka fick förblifva orubbad, ty redan den 27 juni gaf på kunglig befallning Wachtmeister dess chef, Lagerbring, order om att låta 2:a rusthållsbataljonen uppbryta »genast med vanligt tåg till Gäfle» för att där ställa sig under generalbefälhafvarens för Norra arméen, frih. Wredes befäl.

[1] Till Stedingk $^{15}/_{6}$. Ankomna handlingar.

[2] Nämligen 43 man af Södermanlands, 28 af Jönköpings, 31 af Upplands landtvärn, eller tillsammans 1 off., 1 underoff. och 102 man. Journal vid flaggen.

[3] 2:a rusthållsbataljonen 610 man, Upplands fältbataljon 199 man, Södermanlands d:o 227, Kalmar reg:tes 1:a bataljon 524, dess 2:a 516 och Västmanlands 218. Wachtmeisters rapport $^{22}/_{6}$, bil. I.

[4] Allerunderdånigste memorial.

Men icke heller det nyss omnämnda förslaget till brigadchefer och till truppernas fördelande på de olika brigaderna skulle i sin helhet gå i verkställighet, ty i en generalorder af d. 6 juli förklarade Gustaf Wachtmeister, att enligt K. M:ts befallning skulle Kustarméen visserligen komma att indelas i 3 brigader, men till chef för den 1:a var öfversten frih. Fleetwood utnämnd i stället för Peyron.

Sistnämnda brigad skulle fortfarande vara förlagd omkring Finsta, således uti Husby och Skederids socknar fram till Norrtälje. Den skulle formeras af Södermanlands, Jönköpings, Västmanlands och Kalmar regementen samt 1:a 6-pundiga fältbatteriet, 2:a 8-pundiga haubitsbatteriet och de i Norrtälje varande tvenne 3-pundiga positionspjeser. Dess kavalleri skulle utgöras af 1 skvadron af Lifgardet till häst och 1 af Lifregementets kyrassierkår.

2:a brigaden åter skulle formeras af Kronobergs regemente, Änkedrottningens lifregemente och det Engelbrechtenska regementet, af 4:e 6-pundiga batteriet samt 1 skvadron af Lifgardet till häst. Denna brigad skulle bibehålla den ställning, den förut innehaft.

3:e brigaden skulle förläggas i och omkring Uppsala och formeras af rotehållsdivisionens bägge bataljoner samt 1:a rusthållsbataljonen, Upplands regemente, 13:e 6-pundiga fältbatteriet samt 2 skvadroner af Lifregementets husarer.[1]

1:a och 3:e brigaderna skulle således få byta trupper åtminstone delvis. De till dessa brigader hörande regementen och kårer skulle uppbryta och afgå »med vanligt tåg till de för brigaderna anbefallda ställen, så fort sig göra låter, och sålunda de den 15 dennes hafva intagit sina kvarter.»[2]

Öfverste Lagerbring förständigades att »förse de från Uppsala afgående trupperna med 30 skarpa skott per man samt lika mycket i reserv».

Cheferna för 2:a och 3:e brigaderna skulle äga att draga försorg om den för trupperna och artilleriet erforderliga skjuts, iakttagandes härvid, att en bataljon af 5 och 600 man ej får begagna mer än 25 hästar. Skulle en bataljon ej öfverstiga 2 à 300 man, får ej flera än 15 hästar rekvireras.

Denna generalorder sattes i verket. Enligt order af d. 10 juli uppbröto lifgrenadiererna från sina kvarter i Malsta, Lo-

[1] Dessa 2 skvadroner kommo likväl aldrig att tillhöra Kustarméen; de fingo visserligen 7/7 af Adlercreutz order att afgå till Uppsala men erhöllo kontraorder redan 15/7. Det kavalleri, som tillhörde Kustarméen, bestod därför endast af en del af Lifgardet till häst, ty hufvudstyrkan hörde till Stockholms garnison. Däremot hade hela Lifregementsbrigadens kyrassierkår blifvit ställd under Wachtmeisters order. En stor del af densamma låg likväl på sina rusthåll. Adlercreutz till Wachtmeister 15/7, Handlingar om Kustarméen.

[2] Se Wachtmeisters generalorder af 6/6 1809, bil. I; den är dock undertecknad 7/7.

härads och Estuna socknar och marscherade till Uppsala. Men vid framkomsten till denna ort var ej längre generaladjutanten Lagerbring chef för 3:e brigaden, ty den 12 juli hade general Wachtmeister på K. M:ts befallning gifvit honom order att med 1,000 man infanteri afgå till Gäfle och Hernösand och där mottaga vidare order af general von Döbeln. Redan den 13 juli uppbröt Lagerbring från Uppsala med Kalmar regemente, som nu fick göra sin längsta och svåraste marsch under detta krig.

Orsaken till att Lagerbring fick denna order var dels att norrmännen inbrutit i Jämtland, hvadan Norra arméen behöfde förstärkas, dels ock att ett annat krigsföretag, nämligen en expedition till Västerbotten, var under förberedelse. Gustaf Wachtmeisters defensionsplan hade nämligen blifvit uppgifven, emedan man numera i Stockholm ej längre ansåg sig från Åland behöfva befara ett anfall på hufvudstaden af ryssarne. De underrättelser, som general Wachtmeister angående denna sak gifvit regeringen, kunde ej annat än ingifva densamma denna uppfattning.

Gustaf Wachtmeister var nämligen genom de kunskapare, som han gång efter annan öfverskickat till Finland, väl underrättad om ryssarnes stridskrafter därstädes så väl till lands som till sjös. En stark rysk skärgårdsflotta, som utgjorde 170 fartyg eller därutöfver, var visserligen förlagd i åländska skärgården men, såsom det synes, mera till försvar för densamma än för att göra ett anfall på Stockholms skärgård.

Som ryssarne under juni månad, innan Cederström fått sin flotta och Gustaf Wachtmeister sin armé samlade, icke ansett sig böra vedervåga ett anfall på Stockholm, så kunde de ännu mindre företaga ett sådant vågstycke, sedan amiralen sir James de Saumarez med den engelska flottan ankommit till Östersjön och redan i juni tagit sin hufvudstation i Finska viken, hvars kuster den ständigt oroade. Ty om det ock skulle ha lyckats ryska skärgårdsflottan att sätta sig fast i Stockholms skärgård samt att till Grisslehamn kasta öfver större truppmassor, så skulle i detta fall både deras flotta och krigshär råkat mellan tvenne eldar eller blifvit inklämda mellan Cederströms flotta och Wachtmeisters armé samt amiral de Saumarez' från Finska viken ankomna flotta.

Likväl synes det ha varit först i slutet af juni, som general Wachtmeister vardt fullt öfvertygad om att ryssarne icke tänkte öfvergå från Åland till Stockholms skärgård. En af de kun-

skapare, han afsändt till Finland, återkom nämligen den 29 juni och berättade om sin resa för Wachtmeister följande.[1]

Han hade landstigit i Nystad, där 300 man under 1 major voro förlagda. Därifrån hade han begifvit sig till Björneborg, hvarest 1 general med 1,000 man och 4 kanoner lågo. Från Björneborg hade han begifvit sig till Åbo, där han af bekanta borgare hade fått veta, att den ryska styrkan i och omkring denna stad utgjorde ungefär 6,000 man.

Vidare hade han fått veta, att längs hela kusten mellan Åbo och Helsingfors trupper och kanoner voro förlagda. Invånarne trodde likväl icke denna styrka utgöra mer än 10,000 man, oberäknadt den i skären varande flottan. Kanonernas antal hade han icke kunnat få säker underrättelse om, emedan så många positionspjeser därmed äro förblandade, dock tros i allmänhet, att ryssarne hafva 40 à 50 pjeser fältartilleri i södra Finland.

Sveaborg skulle vara starkt bevakadt och äga en garnison af 8,000 man. Dessutom skulle trupper vara förlagda utmed hela kusten från Helsingborg till Petersburg. Vid Tavastehus hade ända från slutet af juni legat 5,000 man, hvilka likväl numera hade marscherat bort, såsom man förmodade, till Ryssland.

Dessa underrättelser stämde öfverens med hvad en ur fångenskapen återkommen officer för Wachtmeister berättat.

Wachtmeister hade af dessa underrättelser kommit till den slutsatsen, att ryssarne ej ämnade agera offensivt mot Stockholm. Han hade likväl afsändt samme kunskapare till norra kusterna af Finland för att äfven därifrån, om möjligt vore, inhämta underrättelse.[2]

De underrättelser, denne kunskapare lämnade Wachtmeister, blefvo delvis bekräftade eller kompletterade genom löjtnanten vid Svea lifgarde Reinhold Taube, hvilken som parlamentär blifvit skickad till Åland.[3]

Enligt dennes rapport[4] voro försvarsverk uppkastade vid alla vattendrag han passerat. Vid Marsund voro 2 batterier, hvilkas kanoner behärskade inloppet till sundet. På norra sidan skulle 4 flytande batterier ligga och på den södra några kanonslupar.

---

[1] Wachtmeisters allerunderdånigste rapport $^{3}/_{7}$. Bil. I.

[2] Huruvida någon rapport blifvit afgifven om denna rekognoscering, känner jag icke. Men från andra håll fingo svenska myndigheterna höra, att längs kusten, från Vasa ner till Umeå, lågo omkring 20,000 man ryska trupper. Om den ryska arméens i Finland och Västerbotten styrka, jämför uppgifterna hos Michailofski-Danilefski, s. 168.

[3] Se Taubes rapport $^{11}/_{6}$, Riksarkivet.

[4] Till konungen $^{4}/_{7}$, Krigsarkivet.

Vid Färgsund fanns »ett kascheradt batteri», inloppen voro försvarade af kanonslupar. För öfrigt voro posteringar utsatta vid alla vattendrag, och alla så väl större som mindre vägar voro noga bevakade. På Ekerö-landet funnos endast observationsposter, men »på fasta Åland» voro vid vägen, som Taube passerade, sex läger, byggda af granris, hvartdera för 100 man.

Kanonslupar sades vara förlagda omkring hela Åland, likväl skulle hufvudstyrkan ligga vid södra sidan.

Missnöjet i Finland vore stort. På Åland yttrade invånarne i Kumlinge och Brändö, att de ansågo förlusten af sina hus, sina fiskredskap, sin boskap, med ett ord allt, som blifvit dem fråntaget, som ett intet, blott det blefve fred och de därigenom fingo förblifva svenskar.

På en gästgifvaregård bad den officer, jag hade med mig, att bönderna skulle smörja vår kärra, men blef ej åtlydd, hvarpå jag förnyade begäran, då en bonde strax steg fram och befallde öfriga att efterkomma min begäran, yttrande sig: *Det är en svensk, honom skall man hjälpa, men fan må hjälpa någon ryss.*

En bondhustru yttrade sig, att om ej hennes små barn hindrade henne, skulle hon med våld taga sig en plats i min kärra för att följa med till Sverige. Med ett ord, allmänna tonen och känslan är helt och hållet för Sverige, oaktadt all ryssarnes höflighet och menagement. Dessa gå likväl ej längre, än att landet genom hästarnas utkörning, inkvarteringar m. m. i grund ruineras. Ingen enda varelse, som ej tänker som svensk eller i allt uppfyllt sina plikter under kriget, anses med godt öga, och föräldrar, släktingar och vänner begråta snarare vanäran, som kunde träffa älskade personer, än deras död.

7.

Norra arméens ställning. Förberedelserna för expeditionen till Västerbotten.

Några dagar efter statshvälfningen, eller den 18 mars, hade hertigen-riksföreståndaren utnämnt generallöjtnanten frih. F. Wrede till öfverbefälhafvare öfver norra arméen i general K. N. af Klerckers ställe, emedan han ansåg »bemälte generals höga ålder svårligen kunna förenas med den mera aktiva tjänstebefattning, som vid ett möjligen förestående fälttåg honom såsom chef för norra arméen åligga skulle.»[1]

[1] Hertigen-riksföreståndaren till Wrede $^{18}/_{3}$, Wredes papper. Instruktionen för Wrede finnes i Riksarkivet.

Wrede var endast tre år yngre än Gustaf Wachtmeister; han var nämligen född 1760. Han hade börjat sin militära bana vid Lifregementet till häst men öfvergick snart till infanteriet. Under åren 1778—80 tjänade han i franska arméen vid regementena Royal Suédois och De la Marck. 1778 hade han uppvaktat Gustaf III i Spaa, och där »började», såsom Wrede berättar i sin självbiografi,[1] »den oafbrutna godhet, hvarmed konungen hedrat mig under hela min lifstid».

Wrede återkom till Sverige i början af 1781 och avancerade under de närmaste åren med stor hastighet vid hofvet och framför allt i arméen. Redan vid ryska krigets utbrott 1788 var han öfverste för Upplands regemente. Han deltog i detta krigs alla fälttåg. År 1790 förde han ett självständigt befäl i Karelen, hvilket landskap han dock snart nödgades utrymma, hvarpå han efterträdde G. M. Armfelt i befälet i dennes brigad.

Vid 35 års ålder blef han generalmajor och följande år, eller 1796, serafimerriddare samt chef för det ståtliga Lifgrenadierregementet. År 1801 fick han befälet öfver de 10,000 man, som då sammandrogos för att försvara västkusten mot engelsmännen. Hos Gustaf IV Adolf stod han mycket väl ända till fälttåget i Pommern 1807 under sommaren. Ty när Wrede efter striderna vid Steinhagen och Negart icke ansåg sig kunna efterkomma konungens befallningar, enär detta skulle ha ledt till att Wredes fördelning af de öfverlägsna franska trupperna blifvit afskuren från Stralsund, föll han i konungens onåd och hemskickades till Sverige samt blef ej af Gustaf IV Adolf använd under 1808—9 års krig.

Af svenska arméens högre generaler vid denna tid voro Wrede och Wachtmeister de anseddaste och nog äfven de dugligaste samt säkert de hederligaste och oegennyttigaste. Wrede synes likväl haft större förmåga af initiativ och större självständighet än Gustaf Wachtmeister. I sin ungdom har Wrede, såsom han själf uppriktigt har erkänt, skattat icke så litet åt det lättsinne, som utgjorde ett af den gustavianska tidens svårare lyten. Men sorger och pröfningar luttrade honom, så att allvar, plikttrohet och ridderlighet blefvo utmärkande drag i hans karakter. »I spetsen för sina trupper var han alltid lugn, förde

[1] Utdrag ur denna finnas i flera arbeten. I sin helhet har den blifvit tryckt i *Ur fältmarskalken Fabian Wredes papper* af dr Carl Wibling. I samma publikation finnas äfven Gustaf III:s, Gustaf IV Adolfs och Karl XIII:s bref till Wrede.

dem med säker och hastig blick och med en röst, som ägde styrka att höras på en linie af flera bataljoner».

Framför allt utmärkte sig dock Wrede i den svåra konsten att väl behandla människor. Särskildt visar sig detta i hans förhållande till Döbeln. I behandlingen af denne bångstyrige, lättretlige men utmärkt hederlige man visar sig Wrede såsom en öm, taktfull, klok och förståndig äldre broder, som afstyr en yngres öfverilade steg.

Det befäl Wrede mottog af den nya regeringen var kanske ännu svårare än det, som Gustaf Wachtmeister ungefär samtidigt mottagit efter Döbeln. Det ålåg nämligen Wrede att försvara hela svenska kusten från Gäfle norr ut mot ryssarne samt Jämtland och Härjedalen mot den dansk-norska hären. Hans befäl var således i högsta grad vidsträckt. Ensamt denna omständighet var en tung och svår börda, men den vardt dubbelt tyngre och svårare därigenom, att hela den truppstyrka, som i verkligheten kom att stå till Wredes disposition, knappast utgjorde 3,000 man och till på köpet var kringspridd öfver hela ofvannämnda område.

Den första nyhet, som mötte Wrede vid hans ankomst till högkvarteret i Härnösand, var konventionen i Kalix, hvarigenom största delen af den Norra finska arméens kvarlefvor gingo förlorade för norra arméen. Enligt denna konvention skulle äfven de svenska magasinerna i Luleå, Piteå samt Skellefteå och Umeå öfverlämnas till ryssarne. Förråderna i de bägge förstnämnda städerna föllo ock i ryssarnes händer. De i Skellefteå däremot räddades af generalintendenten Klingstedt, hvartill öfverstelöjtnant Furumarks framryckande icke så litet bidrog. En ny stor förlust drabbade likväl Norra arméen den 15 maj vid sistnämnda stad, då Furumark, sedan ryssarne kringgått honom på isen, vardt tvungen att gifva sig fången med större delen af sina trupper eller 350 man. De svenska förråden i Umeå kommo nu i den största fara, enär Döbeln, som kort efter Furumarks olycka aflöst generalen grefve Cronstedt i befälet öfver de i södra Västerbotten stående trupperna, mot den mångdubbelt starkare fienden icke kunde ställa 1,000 man. Genom skickliga underhandlingar med den ryske generalen grefve Schuvaloff lyckades han dock den 26 maj afsluta en vapenhvila, som skulle räcka till den 6 juni. Döbeln fick därigenom tid att på 10 fartyg, som några dagar förut varit aftacklade, inskeppa 31 kanoner och alla för-

råden, hvilkas värde var omkring $^1/_2$ million kronor. Redan den 30 maj inlupo 7 af dessa fartyg i Härnösand. Följande dag utrymde Döbeln enligt öfverenskommelse Umeå, som ryssarne den 1 juni besatte.

Döbeln räddade genom detta stillestånd icke allenast förråden i Umeå utan troligen äfven öfverste Fahlanders och öfverste Dunkers afdelningar, som stodo norr om Umeå. Ryssarne skulle nämligen, om de ej genom Döbelns »krigsputs» låtit hejda sig i sitt framryckande, högst sannolikt ha nödgat nämnda trupper att sträcka gevär, emedan bron öfver Ume älf var förstörd och öfvergång på älfvens is, som hvarken bar eller brast, skulle ha blifvit i högsta grad vansklig.

Den 3 juni förlade Döbeln sina trupper söder om Öre älf. För sin sjuklighets skull hade han begärt att blifva aflöst i det ansträngande befälet, hvilket han ock den 7 juni blef af generalmajor Sandels. Döbeln skulle likväl utan nyssnämnda begäran ha befriats från befälet öfver denna Norra arméens norra fördelning. Hans öfverenskommelse med Schuvaloff, eller, såsom Adlercreutz hånande skrifver hans »diplomatiska åtgärd», hade nämligen uppväckt det största missnöje hos regeringen samt äfven hos riksdagen. Man ansåg nämligen, att han utan tvingande skäl utrymt Umeå och Västerbotten. Adlercreutz befallde därför Wrede att låta Sandels aflösa honom.[1]

Wrede, som var bättre underrättad om ställningar och förhållanden och som hade ansett förråden i Umeå omöjliga att rädda, förklarade dock snart sakens rätta sammanhang för regeringen. Detta hade omsider till följd, att så väl Adlercreutz som konungen erkände sitt misstag och berömde Döbelns handlingssätt, som de kort förut så högligen klandrat. Sistnämnde general hade emellertid begifvit sig till Härnösand och där öfvertagit befälet öfver Norra arméens södra fördelning.

Sandels' fördelning utgjorde omkring 1,200 man, fördelade på 4 bataljoner, af hvilka blott en utgjordes af svenskar, de öfriga tre däremot af finnar.[2] Med denna lilla styrka skulle nu

---

[1] Adlercreutz till Wrede $^{28}/_{5}$, $^{1}/_{6}$. Bil. V.

[2] Den svenska bataljonen var 320 man stark under öfverstelöjtnant Bosin. Den var sammansatt af konvalescenter af de svenska trupper, som varit förenade med norra finska arméen, eller ur Lifgrenadier-, Upplands-, Helsinge-, Västmanlands och Jämtlands regementen.

Savolax 1:a fältbataljon: chef major Grotenfelt, 213 man; 2:a dito: chef öfverstelöjtnant Duncker, 244 man; Österbottens fältbataljon: chef öfveradjutanten

Wrede och Sandels hindra den ryska arméen, som var mångdubbelt starkare, att tränga söder ut. Den 9 juni aflät Schuvaloff till Sandels en skrifvelse, i hvilken han öfvermodigt uppfordrade den sistnämnde att utrymma allt land till Ångermanälfven, emedan ställningen norr om denna flod vore, militäriskt taladt, ohållbar, den obetydliga svenska styrkan skulle nämligen snart på åtskilliga punkter afskäras genom örlogs- och skärgårdsfartyg. Sandels, som ansåg sig hafva en någorlunda tryggad ställning vid Lögdeåpasset, vägrade naturligtvis att ingå på den ryske generalens förslag men begärde af Wrede förstärkningar. Sådana fick han äfven. Ty sedan de örlogsfartyg, som Wrede för länge sedan begärt af regeringen, omsider i slutet af juni börjat anlända, ansåg Wrede, att de stora magasinerna i Härnösand voro skyddade af dessa fartyg, hvadan han från Härnösand lät 2 bataljoner jämtar och 1 bataljon helsingar aftåga till Öre älf, dit de ankommo den 1 juli. Af dessa trupper jämte den ofvannämnda svenska bataljonen bildades nu en s. k. svensk brigad under kaptenlöjtnanten grefve N. Gyldenstolpes befäl, äfven de finska bataljonerna blefvo formerade i en särskild brigad under »den tappre» öfverste Edelstam-Fahlanders befäl. De bägge brigadernas krigsdugliga styrka utgjorde likväl endast 1,800 man.

Sandels ställning vardt dock betydligt förbättrad sedan kapten von Horn ankommit med sina två galerer och 2 däckade kanonslupar till Nordmaling och Öre älfs mynning för att skydda hans högra flank.[1] Ännu mera gagn fick han af arméens örlogseskader, sedan dess fartyg intagit sina kryssningsorter. Schuvaloff fruktade nämligen, att örlogsfartygen skulle landsätta trupper i hans rygg. Han började därför rikta sin uppmärksamhet mera åt norr än åt arméen vid Öre älf. Och som de svenska fartygen i hög grad för ryska arméen försvårade tillförseln från Finland, sänkte nu Schuvaloff betydligt tonen och föreslog enträget stillestånd till lands och *vatten*, men Wrede vägrade att gå in på ett sådant.

Som Sandels emellertid trodde, att fienden splittrat sina trupper samt att vårfloden förstört den bro, ryssarne slagit öfver

---

von Essen, 370 man. Summa 1,147 man. Därtill kom ett 6-pundigt batteri under kapten Elfving. Wredes underdånigste rapport, som afgick från Olofsfors 1/7.

[1] Om dessa fartygs stationer se von Horns rapporter till Sandels. Skeppsholmens arkiv, I: 13.

Ume älf, beslöt han att göra ett anfall mot Umeå, Sedan han den 30 juni öfver Öre älf slagit en bro, 108 alnar lång, öfvergick han älfven med sina trupper och tågade norr ut till Hörnefors. Där fick han likväl veta, att fienden lyckats återställa sin bro, och att han var beredd att mottaga svenskarne. Sandels stannade därför vid Hörnefors men lät där på kvällen den 5 juli öfverraska sig af en öfverlägsen fientlig styrka, hvilken tvang honom till återtåg. Vid reträtten utmärkte sig grefve Gyldenstolpe samt den af Runeberg så beesjungne öfverstelöjtnant Duncker, hvilken här fann hjältedöden. Sandels, som lidit kännbara förluster, fann för godt att återtaga sin förra ställning bakom Öre älf, hvilken han bibehöll, ända till dess Norra arméen skulle samverka med Gustaf Wachtmeister och Kustarméen.

Ungefär vid samma tid, Sandels led detta nederlag, hotades Norra arméen af en annan fiende, af hvilken Wrede icke trott sig ha något att befara. I slutet af juni inlupo nämligen underrättelse om att man i Jämtland och Härjedalen hade att vänta sig ett anfall från de kring Trondhjem och Rörås stående dansk-norska trupperna. Den svenska regeringen ville icke sätta tro till ryktet därom. I denna sin uppfattning styrktes den af Adlersparre och Armfelt,. som genom sina förbindelser i Norge ansågo sig ha skäl för den öfvertygelsen, att en sådan fara endast var ett löst rykte.[1] I sin godtrogenhet menade de bägge sistnämnda, att ett anfall från detta håll åtminstone icke skulle företagas »utan att från norska sidan 12 dagar förut averteras». Regeringen lyckades också bibringa Wrede samma uppfattning, ehuru den i norra Norge kommenderande dansk-norske generalen von Krogh vägrat att låta det för södra Sverige gällande stilleståndet utsträckas till Norrland. Den 7 juli inryckte emellertid Krogh i Jämtland, som var nästan alldeles blottadt på försvar. Döbeln fick nu i uppdrag att försvara denna provins, men emedan Wrede, såsom redan nämndt är, innan detta inbrott skedde, uppskickat största delen af de norrländska trupperna till Öre älf, så utgjordes Norra arméens södra fördelning blott af den 280 man starka 2:a helsingebataljonen under öfverstelöjtnant Nordenadler, det fåtaliga norrländska landtvärnet samt en 600 man stark bataljon Dala landtvärn,[1] hvilken sistnämnda dock var förlagd i

[1] Adlercreutz till Wrede $^{25}/_{6}$. Bil. V.

[2] Adlercreutz till Wrede $^{28}/_{6}$. Bil. V. Enligt en senare uppgift af Wrede skulle denna bataljon utgjort endast 400 man.

Gäfle. Döbeln lät emellertid den lilla helsingebataljonen ofördröjligen inrycka i Jämtland, dit han äfven beordrade 2:a rusthållsbataljonen af lifgrenadiererna. Denna hade ju, såsom redan är berättadt, regeringen i slutet af juni från Uppsala låtit afgå till hans hjälp och en tid därefter äfven generaladjutanten Lagerbring med Kalmar regemente. Därigenom kom Döbelns fördelning att utgöra något mer än 2,000 man. Dala-landtvärnet under öfverstelöjtnant L. Reuterskiöld, som först fått order att afgå till Härjedalen, synes erhållit befallning att afgå till Sundsvall för att tjäna till reserv, sedan man fått veta, att intet var att befara för sistnämnda provins af den kring Rörås stående dansk-norska kåren.

I svenska militära kretsar fruktade man, att den dansk-norske generalen och grefve Schuvaloff kommit öfverens om att hvar och en från sin sida anfalla Norra arméen. Döbeln och Wrede trodde,[1] att de bägge fientliga härarna skulle förena sig vid Sollefteå, i hvilket fall Norra arméens stora förråder i Härnösand, där Döbeln kunnat kvarlämna endast 100 man, efter all sannolikhet skulle ha fallit i fiendens händer samt Sandels och Döbelns fördelningar, så vida de kunnat undgå att blifva i grund slagna eller tvingade till kapitulation, blifvit tillbakakastade till Hudiksvall och Söderhamn. För att hindra fienderna att angripa Sandels armé i tête, rygg och flank, beslöt Döbeln att framför allt betäcka Ångermannadalen samt att bibehålla förbindelserna med Gäfle.

Men sedan han fått lifgrenadierbataljonen upp till Jämtland samt visshet om att han inom kort kunde päräkna ankomsten af Kalmar regemente, ljusnade utsikterna för honom. Med sin vanliga beslutsamhet och skicklighet vidtog han nu så kraftiga mått och steg, att den dansk-norske generalen råkade i en så farlig ställning, att hade han dröjt »med sin syndabekännelse en half timme, så hade det smullit».[2] Han fann sig därför föranlåten att den 25 juli förbinda sig att utrymma Jämtland samt att ingå på ett stillestånd, som skulle räcka till den 3 augusti. Den 12 juli hade Döbeln skrifvit till Wrede, att »innan den 1 augusti bör antingen jag varda mästare öfver Jämtland eller ock fienderna, med min och truppens totala undergång.» Han hade således på ett berömvärdt och lysande sätt

[1] Anteckningar om och af general v. Döbeln, III, s. 29. Wrede till Döbeln 9/7.
[2] Wrede till Sandels 30/7. Bil. VI.

infriat det förra alternativet af detta löfte, och detta medan hans hjärta var fullt af grämelse öfver att vid konungens kröning vara den ende förtjänte man, som ej fått något som helst vedermäle af konungens nåd eller regeringens tacksamhet. Detta stygn kändes så mycket bittrare, som han ju för det att han räddat de stora förråden i Umeå till belöning mottagit endast klander och otack. Vid bägge dessa tillfällen var det, som Wrede stillade Döbelns harm och hindrade honom från att i vredesmod lägga in om sitt afsked eller från att taga andra öfverilade beslut. Att han efter väl förrättadt värf i Jämtland upphöjdes i friherrligt stånd, torde i väsentlig mån ha skett genom Wrede.

Adlercreutz synes endast ha förstått att uppfatta Döbelns egenheter men icke hans i grunden ridderliga karakter. Ännu mindre tyckes Adlercreutz hyst någon hög tanke om Döbelns militära egenskaper, ehuru nog Döbeln var det enda geniet af finska krigets hjältar, som Runeberg besjungit. Adlercreutz har nämligen om Döbeln till Wrede skrifvit följande utgjutelse: »Generalen Döbelns inskickade afskrift af den operationsplan, han tillsändt herr generalen, sannerligen jag begriper den — hans echelonger m. m., som jag tycker, är det mest för att synas. — Nu har jag fått ett bref fullt af politik och missnöje, att han ej njutit någon befordran.»[1] Hvad Döbelns operationsplan beträffar, ligger det utom min kompetens att angifva dess förtjänster eller fel. Dock torde den åtminstone i viss mån kunna försvaras, enär den ju ledde till en god utgång. Framstående militärer i våra tider ha liksom många af Döbelns samtida gifvit hans militära skicklighet stort erkännande. I våra dagar synes man till och med i detta hänseende ställa honom långt högre än Adlercreutz både i insikter och begåfning.

Efter norrmännens aftåg fingo Döbelns trupper order att förena sig med Sandels' fördelning. Först inemot den 18 augusti hade hela södra fördelningen verkställt dessa order.

Såsom redan förut är omnämndt, hade ryssarne i juni månad efter örlogseskaderns ankomst, ehuru förgäfves, föreslagit Wrede stillestånd. Trots sin framgång vid Hörnefors återupptogo de i juli dessa underhandlingar. Ett stillestånd vardt också ingånget med 24 timmars uppsägningstid före fientligheternas

---

[1] Adlercreutz till Wrede 18/7. Bil. V. Jfr Adlercreutz' bref till Döbeln af samma datum, Anteckningar om och af general v. Döbeln, III, s. 33.

återupptagande, Såsom det tyckes, afslöts detta, innan det med norrmännen hade kommit till stånd, men dagen för dess afslutande kan ej angifvas. Detta stillestånd, som endast gällde till lands, synes ryssarne ha ansett såsom förberedelse till ett längre, som äfven skulle utsträckas till sjösidan. Wrede, som på eget bevåg afslutat det förstnämnda stilleståndet, hade väl till en början med detsamma hufvudsakligen afsett att hindra ryssarne från att, medan norrmännen stodo i Jämtland, besätta Ångermanland. Men Wrede har äfven underhandlat med en rysk parlamentär, öfversten baron Thuyll.[1] om ett längre stillestånd. Villkoren för detta äro ej fullt klara, men det synes, som om ryssarne bland annat velat, att det äfven skulle gälla till sjös. Wrede var ej villig att gå in på sistnämnda yrkande men synes likväl ha gifvit ett obestämdt löfte i denna riktning, för att det redan ingångna stilleståndet skulle räcka så länge som möjligt. Han har därför lämnat Thuyll ett förslag till vapenhvila, hvilket den sistnämnde skickade för att underställas öfverbefälhafvaren öfver de i Finland och Sverige stående ryska härarna, general Barclay de Tollys afgörande. Men innan dennes svar hann anlända, fick Wrede genom Adlercreutz veta, att svenska regeringen endast gillade stilleståndet med 24 timmars uppsägningstid,[2] emedan man nu var sysselsatt med offensiva projekter antingen emot Åland eller mot ryssarne i Norrland. Sandels fick därför af Wrede befallning att »bibehålla sitt stillestånd på 24 timmar», men då fråga blefve »om det stora stilleståndet till lands och vatten», skulle Sandels undvika »genom diplomatisk undanflykt att däri ingå eller ock, om intet annat hjälper, positivt afslå det, af orsak att från konungen ankommit befallning att ej ingå på sådant stillestånd».[3] Dock skulle Sandels söka utverka »bibehållandet af tranquilitée till lands».[4]

Den 27 juli ankom till Sandels' högkvarter ofvannämnde parlamentär, som underrättade Sandels om att general Barclay de Tolly gått in på det föreslagna stora stilleståndet med »några obetydliga förändringar». För att undvika underhandlingarnas afbrytande och för att »med stilleståndspourparleringen och fagert snack», såsom Wrede ville, »hala ut på tiden» sände Sandels detta ändringsförslag till sin general, som begifvit sig till Sunds-

[1] Sandels till Wrede $^{28}/_{7}$. Bil. VI.
[2] Wrede till Sandels $^{22}/_{7}$.
[3] Wrede till Sandels $^{22}/_{7}$.
[4] Sandels till Wrede $^{24}/_{7}$.

vall för att därigenom ytterligare kunna draga ut på underhandlingarna. Men som dessa obetydliga förändringar framför allt afsågo inställandet af fientligheterna till sjös, skref Wrede till Sandels,[1] »att äfven om jag ägde frihet därtill, så skulle f—n ingå på sådana villkor».

Stilleståndets utsträckning till sjös skulle nämligen ha tillskyndat ryssarne fria och obehindrade förbindelser med Finland, hvarigenom de skulle ha blifvit kvitt sin värsta fiende, bristen på lifsförnödenheter. En och annan rysk transport hade visserligen lyckats undgå de svenska örlogsfartygens uppmärksamhet. Så t. ex. anlände i slutet af juli från städerna i Österbotten betydliga transporter af proviant sjöledes till Piteå, hvarifrån den med 400 hästar forslades ner till Umeå.[2] Sandels och Wrede harmades mycket öfver att dessa transporter ej hindrats af örlogsfartygen. Wrede ansåg, att hufvudfelet för denna försumlighet legat hos fregatten Bellonas chef, majoren frih. Lagerbjelke, hvilken hade sin station i farvattnet mellan sistnämnda stad och Uleåborg.

Men för öfrigt synas de svenska fartygen väl hafva utfört sitt värf. Till den 16 juli hade de nämligen uppbringat 8 transportfartyg och tagit 4 officerare, 4 underofficerare och 116 soldater till fångar samt tagit 23 vickor och kanoner. Örlogseskaderns chef, öfverstelöjtnant Améen, ansåg dock, att han hade för få fartyg till sin disposition för att omöjliggöra förbindelsen mellan Finland och ryssarne i Västerbotten. Den 12 juli jagade fregatterna Euridice och af Chapman utanför Vasa en rysk fregatt om 28 à 30 kanoner, som kanske skulle ha blifvit tagen, om icke lotsstyrmannen på Euridice blifvit skjuten, hvarföre fartygschefen ansåg sig böra upphöra med förföljandet. Den andra fregatten hade äfven nödgats göra detsamma, emedan den råkat på grund, hvarifrån den dock utan större skada snart kom loss. Det svåraste missöde svenskarne under denna månad hade till sjös var, att kuttern Kotka, som låtit narra sig in i den smala Kallviken för att borttaga ett ryskt proviantfartyg där, råkade på grund, så att den måste stryka flagg. En officer och nitton man undgingo af en händelse fångenskapen, men chefen och den öfriga besättningen föllo i ryssarnes händer.[3]

---

[1] Dateradt Sundsvall 30/7. Bil. VI.

[2] Sandels till Wrede 27/7. Bil. VI.

[3] Om dessa händelser se öfverstelöjtnanterna Trolles, Silfverswärds och Améens rapporter 14/7, 15/7, 16/7 till Cederström samt dennes till K. M:t 31/7, Ank. Handl.

Underhandlingarna mellan Sandels och Thuyll återupptogos emellertid, sedan den sistnämnde den 3 augusti återkommit till Sandels' högkvarter. Thuyll begärde nu »kategoriskt svar» på Barclay de Tollys förslag. Sandels underrättade honom då, att general Wrede ej kunde bifalla detsamma. Thuyll förklarade då, »det stilleståndet, som hittills varit öfverenskommet med 24 timmars ömsesidig uppsägning, nu skulle upphöra» samt att general Kamensky, som för några dagar sedan aflöst Schuvaloff i befälet, »efter berörde tids utgång» vore beredd att attackera Sandels' trupper. Kamensky hade nämligen af kejsaren fått order att intränga i Ångermanland, kosta hvad det ville. Thuyll trodde tillika, »att det öfverensstämde med grefve Kamenskys egen böjelse att icke förblifva inaktiv», så öfvertygad han än vore om ett betydligt motstånd från Sandels' sida. Ryska arméen, som redan förut varit den svenska öfverlägsen, vore det ännu mera nu, enär den nyligen mottagit en förstärkning af två regementen.

Sandels fortsatte emellertid lugnt samtalet och framkastade därunder såsom sin förmodan, att det vore troligt, det general Wrede hade underställt konungen ifrågavarande stilleståndsprojekt, och i sådan händelse borde frågan härom icke hel och hållen anses afslagen, innan konungens nådiga svar hant ankomma». Detta yttrande medförde, att Thuyll och Sandels öfverenskommo, att de bägge härarna ej skulle »inquietera hvarandra, med mindre därom icke averteras 24 timmar förut, intill dess svar från Stockholm ankommit, hvilket ansågs senast den 9 dennes kunna inträffa».[1]

Sandels lät vidare Wrede veta, att general Kamensky på aftonen samma dag, som Sandels haft sitt samtal med Thuyll, åtföljd af flera officerare, varit vid Håknäs såg och Långed,[2] samt att han, efter hvad ryktet sade, flyttat sitt högkvarter till Hörnefors. Detta och äfven andra omständigheter gjorde Sandels förvissad om att svenska arméen vid Öre älf skulle utaf fiendens hela styrka ifrån alla möjliga punkter blifva anfallen, om vid nyssnämnda tids förlopp ingen diversion kunde göras af den expedition, som vore att förvänta. Ty general Kamensky skulle »vara mycket entêté och orolig», hvarför Sandels förespådde sig jämna och beständiga attacker. På grund af »sin myckna öfver-

[1] Sandels till Wrede 4/8. Bil. VI.
[2] Dessa orter äro belägna vid Öre älf.

lägsenhet» skulle nog icke Kamensky ingå i något stillestånd till lands, om det icke äfven åtföljdes af ett till sjös.[1] Sandels förmodade dock, att fienden skulle attackera honom först den 9 augusti på aftonen.[2]

Wrede hade gifvit Sandels befallning att, om ryssarne med öfverlägsna krafter angrepe hans ställning, hellre gifva »bort en landbit än att sacrifiera för mycket människor. Förlåt mig, min general, att jag alltid kommer med mina filantropiska råd, men jag har i min natur att vara ofantligt rädd om människolif,[3] och jag vet så väl våra resurser.» Men som Sandels mot ryssarnes 11 à 12,000 man[4] endast kunde ställa 1,800, fick han veta, att Kalmar regemente och 2:a rusthållsbataljonen, eller 1,600 man trupper, redan fått order att från Jämtland afgå till Öre älf. Sandels fick ock vid denna tidpunkt sin högra flank ytterligare skyddad genom ankomsten af Sölfverarms kanonslupsbataljon. Denna hade anländt till Härnösand den 30 juli och där af Wrede fått order att afgå till någon af hamnarna i Nordmaling. I följd af svårighet att få lotsar i Härnösand och närbelägna orter samt motvind hade han ej kunnat komma fram till Järnäsudden förr än den 5 augusti.[5] Dessa slupar ämnade Sandels afsända till Obola holme vid Ume älfs inlopp, där de säkert skulle injaga fruktan hos fienden, helst de därifrån kunde gå älfven uppföre ända till staden.[6]

Sådana ungefär voro ställningarna och förhållandena vid Norra arméen, då man i Stockholm lät expeditionen till Västerbotten afgå.

Det hvilar ett besynnerligt dunkel öfver hela denna expedition, så väl när den först beslöts som huru den förbereddes och utfördes. Källorna till dess historia hafva i en häpnadsväckande grad varit sparsamma eller svårtillgängliga, och delvis äro de det fortfarande och komma väl alltid att så förblifva. Det är en händelse, som ser ut såsom en tanke, att de personer, hvilka mest hafva komprometterat sig i detta företag, ända till våra dagar lyckats undanhålla eftervärlden de papper och handlingar,

---

1 Sandels till Wrede 30/7. Bil. VI.
2 Sandels till Wrede 28/7. Bil. VI.
3 Sandels till Wrede 7/8.
4 Wrede till Sandels 30/7. Bil. VI.
5 Sölfverarm till Sandels 5/8. Skeppsholmens arkiv, I: 13. Sölfverarm uppger, att han hade ombord 307 lifgrenadierer och 291 man af Jönköpings, Upplands och Södermanlands landtvärn.
6 Sandels till Wrede 7/8.

som skulle kunna sprida fullt ljus öfver denna expedition från dess början till dess slut.

Af dem, som medverkat till eller deltagit i denna expedition har Wrede fullt klara papper. Detta *kan* äfven sägas vara förhållandet med Gustaf Wachtmeister, om man med billighet eller utan förut fattade meningar skärskådar de svåra förhållanden, som han försattes i genom sina öfver- och underordnades förvållande. Den, som är värst komprometterad för utgången af denna expedition är Georg Adlersparre. Hans inflytande har nämligen under förberedelserna till densamma varit olycksbringande, mindre genom hvad han velat än genom de medel han därvid användt. Ty inga krokvägar har han lämnat obegagnade och intet intrigspel har har han låtit vara oförsökt.

Den som först för vederbörande framhållit nödvändigheten af att skaffa den lilla Norra arméen luft eller att hindra ryssarnes framträngande i Norrland, var tjusarkonungens forne älskling Gustaf Mauritz Armfelt, som vid denna tidpunkt ännu var öfverbefälhafvare öfver Västra arméen. Hvad man än må säga om denne general, var han dock en verkligt fosterlandsälskande man och af handlingskraft och begåfning, ehuru tyvärr dessa egenskaper icke alltid voro parade med det lugn och den klokhet, som varit önskvärda. I alla händelser är det för Armfelt en heder att han ville göra någonting för Norrlands försvar, medan högsta vederbörande sutto med händerna i kors trots alla Wredes böner om förstärkningar.

Enligt en berättelse[1] skall Armfelt redan i början af juni 1809 ingifvit »en af vänner och gynnare inom hofvet särdeles förordad afhandling, hvaruti han visade, huru nödvändigt det vore, att en tillräckligt stark kår skyndsamt utsändes och landsteg norr» om Schuvaloffs armé, »hvilken, lämnad ensam med general Wredes, annars skulle ofelbart framtränga så långt söder ut, att fråga om Västerbottens afträdande till Ryssland kunde väckas till fredskongressen.» Men som de maktägande högeligen misstrodde eller fruktade Armfelt och icke ville, att han »genom riksgagneliga företag» åter skulle blifva en mäktig person, »intrigerades», såsom Armfelt själf skrifver, saken »bort af statsråden Platen och Adlersparre, efter planen var min.» Utkastet till denna operationsplan, hvilket underställdes konungen och af ho-

[1] Pehr Sparre, Anteckningar rörande expeditionen åt Västerbotten år 1809, s. 24—25.

som försågs med egenhändiga anmärkningar gick ut på att från sjösidan oroa fienden, borttaga dess transporter, *men undvika större träffningar*. Ledningen skulle anförtros åt amiral R. Cederström och öfverste Brändström.[1]

Men någon tid därefter ansåg sig likväl Adlersparre själf i statsrådet böra framlägga en plan, som åtminstone i afseende på hufvudändamålet stämde öfverens med Armfelts. Adlersparre skall dock icke själf ha uppgjort den plan han förelade, utan en annan, såsom det längre fram skall visas.

Det måtte ha varit redan i slutet af juni, som Adlersparre framlade denna plan för konungen och af honom fick den, åtminstone i hufvudsak, gillad. Särskildt torde detta gälla för valet af öfverbefälhafvare öfver expeditionen.

Den 29 juni ägde Karl XIII:s kröning rum. I anledning af denna högtidlighet beslöts samma dag och dagen efter en mängd utnämningar,[2] som dock först den 3 juli blefvo officiellt utfärdade. Wrede och Wachtmeister utnämndes vid detta tillfälle till generaler af infanteriet samt dessutom den förre till grefve och den senare till serafimerriddare. Adlercreutz vardt generallöjtnant och statsrådet friherre Adlersparre öfverste i arméen.

Af flottans män utnämndes Lagerbjelke till grefve och jämte Puke äfven till öfveramiral. Den förres lysande befordran berodde väl därpå, att han hörde till Adlersparres parti. Hvad Puke åter angår, var han en man med verkliga och stora förtjänster, ehuru icke hans begåfning räckte till för ett högre befäl, utan endast för att verkställa hvad andra befallt. Som fartygschef däremot har han kanske aldrig haft sin like inom svenska örlogsflottan. Den förfärliga dagen vid Krosserort, eller den 3 juli 1790, visade han sig vara en verklig hjälte, då han med Dristigheten gick i spetsen för stora flottan och genombröt den ryska embosseringslinien. Som han genom denna bragd i väsentlig mån bidrog till flottans räddning, bör hans namn ihågkommas i ett tacksamt minne, så länge Sverige har en historia.

Redan Gustaf III hade belönat honom, och Gustaf IV Adolf befordrade honom från den ena graden till den andra, hvilket

---

[1] Elof Tegnér, Gustaf Mauritz Armfelt III, s. 221 not **. Ty värr har jag ej lyckats få se den skrifvelse, i hvilken Armfelt utvecklat denna plan.

[2] Se härom Statsråds- och Beredn. prot. rör. krigsärenden. Prot. om utnämningarna är hållet 29/6, som bilaga till detsamma följer lista på befordringarna inom arméen och flottan. Denna är dagtecknad 30/6. Adlercreutz åter i sitt bref till Wrede 6/7 säger märkvärdigt nog, att befordringarna skett först 3/7.

var rättvist för hans nit och drift i tjänsten. Särskildt framträdde dessa egenskaper, när större eller mindre delar af örlogsflottan skulle utrustas. 1808 hade han blifvit amiral, och icke fullt ett år därefter vardt han öfveramiral. Denna utnämning kan hafva haft sin orsak i att han var örlogsflottans förste man, som det ej gick an att förbigå, då chefen för arméens flotta, Lagerbjelke, fick denna grad. Men äfven en annan orsak torde hafva medverkat till Pukes förmån, nämligen att Adlersparre ville ha honom till öfverbefälhafvare för ofvannämnda expedition. Konungens kända förkärlek för sina »gamla kamrater», bland hvilka Puke jämte amiral O. H. Nordenskjöld synes hafva stått högst i Karl XIII:s ynnest, har väl mer än något annat gjort, att Adlersparre lyckades genomdrifva Pukes utnämning.

Detta var en verklig seger för det Adlersparreska partiet. Puke var nämligen genom sin vän B. B. von Platen nära förbunden med detta parti. H. G. Trolle-Wachtmeister säger till och med, att Puke »var Adlersparres och snart sagdt hela regeringens skötebarn.»[1] Huruvida Adlersparre, på det sätt Pehr Sparre omtalar, hos konungen genomdrifvit Pukes utnämning till öfverbefälhafvare må lämnas därhän, så pikant det än låter.[2]

Georg Adlersparre och Karl Johan Adlercreutz räddade Sveriges rike och Sveriges folk från de största faror och förödmjukelser genom den statshvälfning, hvars förnämsta ledare de voro. När de första gången sammanträffade, yttrade Adlersparre beundrande till den andre: »Finlands hjälte», hvarpå Adlercreutz svarade: »Georg Adlersparre, hela Sveriges.» Någon vänskap uppstod dock aldrig dem emellan, emedan de voro hvarandra alltför olika i afseende på karakter, skaplynne och begåfning. En person, som såg den tidens ledande personer på mycket nära håll, har karakteriserat Adlersparre på följande sätt: »Jag har aldrig träffat ett ljusare hufvud än denne man, ehuru det ofta göres onyttigt genom nycker, hvartill han är mera böjd än man vanligen är. — — Det dröjde icke länge, innan han var brouillerad med alla dem, som utgjorde regeringen, hvilka likväl alla bjödo till att sluta sig till honom så nära som möjligt, eftersom de med skäl funno, att han var revolutionens säkraste stöd. Men det tillhör hans olyckliga lynne att icke kunna sämjas med andra än underhafvande. Han anser en olikhet i öfvertygelse

[1] Bil. III.
[2] Se Pehr Sparres ofvan citerade arbete s. 28—29.

som ett bevis på personlig ovänskap — och en ovän förlåter han icke. När man lägger härtill en af misstänksamhet alstrad benägenhet att höra och tro skvaller, inser man lätt huru många oundvikliga tillfällen till oenighet skola förekomma i förhållandena med honom.»[1]

Adlercreutz stod långt under Adlersparre i begåfning, men han ägde en långt renare och ärligare karakter än denne. Adlercreutz var par préferance hjälte, men som fältherre var han medelmåttig, och titel statsman kan näppeligen tillerkännas honom. Till sitt skaplynne tycks han hafva varit en man, som älskade att njuta af lifvet, Hans Järta säger, att han var en vän af goda middagar; Trolle-Wachtmeister åter skildrar honom såsom en glad själ, som dansade på Amaranten hela natten före den händelserika 13 mars. Men en man, hvilken på ett sådant sätt som han verkställde denna statshvälfning, måste hafva varit icke allenast en person med mod, utan äfven med fosterlandskärlek och karakter.

Adlersparre skulle kanske kunnat förlåta Adlercreutz, att han med honom måste dela äran för revolutionen, men hvad han icke kunde förlåta honom var, att han blef och förblef hans rival om makten samt om inflytandet och ynnesten hos konungen. Med Pukes utnämning till öfverbefälhafvare öfver expeditionen till Västerbotten har Adlersparre först och främst velat hindra, att detta befäl skulle uppdragas åt Adlercreutz, men därjämte skulle denna utnämning vara det första steget till att befälet öfver rikets hela krigsmakt skulle koncentreras i Adlersparres och hans meningsfränders händer.

H. G. Trolle-Wachtmeister är icke af denna mening, utan tror, att Adlercreutz, om han velat, ovillkorligen skulle ha fått befälet öfver nämnda expedition. Han yttrar sig nämligen om denna sak följande:

»Frågan här torde, efter min öfvertygelse och enligt med min uppfattning af händelsen, böra ställas så här: hvarför tog ej A. det befälet *åt sig själf?*

Den löpande berättelsen att Adlersparre ej unnade rivalen den — som så *lätt* förespeglade triumfen och därför intrigerade befälet ifrån honom, *styrkes af intet, som jag vid tillfället kunde skönja.*

Adlercreutz ansågs oumbärlig här hemma och borde ej ett ögonblick få aflägsna sin person och det fasta stöd han gaf — från dockan på den sviktande tronen. Så förekom saken mig då — och detta

[1] H. G. Trolle-Wachtmeister, Anteckn. och Minnen, I, s. 233.

språk förde A. själf, förställdt eller uppriktigt? — Jag minnes ännu hans samtal med mig i detta ämne.

Det skulle ej vara omöjligt — jag dömer af ett och annat — att Adlercreutz äfven därför ej ville aflägsna sig, att han befarade det något för hans inflytande skadligt öfvertag skulle, under hans frånvaro, vinnas af Adlersparre, på revolutionens krönta pupill. De där bägge gingo verkligen omkring honom, bevakande hvarandra såsom två älskare omkring föremålet för en gemensam låga eller gemensamt misstroende. Men möjligtvis såg jag icke nog långt in i sakerna.»[1]

Trolle-Wachtmeisters uppfattning af ofvannämnda bägge personers förhållande till hvarandra i afseende på frågan om befälet *är icke öfverensstämmande med verkliga förhållandet.* Hans framställning är nämligen allt för optimistisk i hvad som rör Adlersparres ställning till denna sak. Detta kan nämligen klart och tydligt bevisas ur Adlercreutz egna bref, hvilka sprida ett oväntadt ljus öfver åtskilligt rörande denna expedition, som förut varit insvept i dunkel.

Att Adlercreutz fullt och fast varit öfvertygad om att han åtminstone skulle få befälet öfver de landtrupper, som skulle atfölja denna expedition, kan klart och tydligt bevisas genom hans egna bref. Däremot är det osäkert, huruvida han någonsin tänkt, att han skulle få öfverbefälet öfver hela expeditionen. Har han haft denna tanke, så måtte Adlersparre ända till Pukes ankomst till Stockholm ha lyckats hålla Adlercreutz i okunnighet om att Puke sedan länge varit utsedd till öfverbefälhafvare.

Dagen efter sedan det i konseljen beslutits, att Puke skulle befordras till öfveramiral, eller den 30 juni,[2] har *order uppsatts* till honom att lämna ifrån sig befälet i Karlskrona åt viceamiralen friherre Palmkvist, samt att begifva sig till Stockholm »*för att här mottaga Kungl. M:ts vidare nådigste order*». Detta kan näppeligen ha haft afseende på något annat än hvad som rörde den tillämnade expeditionen. Antagligen var han redan, då denna order beslöts, utsedd till öfverbefälhafvare för expeditionen, ehuru däraf icke följer, att han själf samtidigt med den fått kännedom därom. Den 12 juli mottog amiral Palmkvist befälet, och dagen därpå afreste Puke.[3] Dagen för hans ankomst

[1] Bil. III.

[2] Generaladjutants-expeditionen för flottan, Koncepter.

[3] Generalordres, utgifna genom befälhafvande amiralens adjutant-expedition. För närvarande i Krigsarkivet.

till Stockholm kan ej uppgifvas, men måtte ha inträffat före den 17 juli. Ty på denna dag, som var årsdagen af slaget vid Hogland, upphöjde konungen sin gamle vapenbroder i friherrligt stånd. Den 19 åter hölls en krigskonselj, i hvilken utom konungen följande deltogo, nämligen öfversten och statsrådet friherre Adlersparre, af flottans män icke mindre än *fyra*, eller öfveramiralerna grefve Lagerbjelke och friherre Puke, amiralen och statsrådet friherre Platen samt öfverste N. G. af Schultén. Den sistnämnde, som varit astronomie professor, men sedan ägnat sig åt sjömätningar, hvarigenom han förvärfvat sig den vidsträcktaste och noggrannaste kännedom om de svenska kusternas topografi, hade därför den 9 april 1809 blifvit öfverste i flottorna och chef för den samma dag inrättade Sjömätningskåren. Kanske hade han blifvit kallad till ledamot af konseljen endast för sina ofvannämnda topografiska insikter. Men får man tro en annan uppgift, har därtill funnits äfven ett annat skäl. År 1811 har nämligen Schultén uppgifvit, att det var han, som uppgjort planen till expeditionen.[1]

Härmed må det nu ha förhållit sig huru som helst, så är om Schulténs närvaro i konseljen intet annat än godt att säga. Däremot måste det väcka förvåning, att så många amiraler skulle behöfva vara närvarande, då beslut skulle fattas om ett krigsföretag, i hvilket arméen nödvändigt skulle komma att spela den afgörande rollen. Arméens ende representant, Adlersparre, ägde visserligen en lysande begåfning, men att denna företrädesvis skulle ha legat inom krigskonstens sfär, är minst sagdt tvifvelaktigt. Och dessutom var hans praktiska erfarenhet i hvad som rörde krigföring öfvermåttan ringa. Denna brist har likväl icke hindrat honom från att vara den afgörande i det mesta af det som rörde denna expedition. I krigserfarenhet stod Adlercreutz långt öfver honom och torde väl äfven såsom generaladjutant för arméen bort deltaga i denna krigskonselj. Men liksom han hållits utanför saken, då planen uppgjordes, hölls han nu utanför de öfverläggningar, vid hvilka det afgörande beslutet om expeditionen skulle fattas.

Om själfva öfverläggningarna i krigskonseljen får man ingenting veta genom protokollet, utan endast deras resultat. Detta var, att K. M:t uppdrog öfverbefälet »öfver den krigsmakt till

[1] Öfverste G. M. Sparre säger i en skrift, hvilken såsom manuskript finnes på Tistad, att Schultén själf för honom uppgifvit sig såsom planens upphof.

lands och vatten, som nu är i fält mot Ryssland samt öfver de förstärkningar, hvilka från andra gränser genast eller genom förändrade omständigheter innan kort eller framdeles kunna gifvas», åt Puke, hvilken dessutom fick en instruktion i tre punkter:

»Öfveramiralen skulle underrätta sig om de trupper, fartyg och förråder, som finnas och anbefalla de dispositioner och rustningsanstalter, han pröfvar nödige, hvarvid han ägde att äska hastigt biträde af de verk och ämbetsmän, däribland K. M:ts tjänstgörande generaladjutanter för arméen och flottorna, som med dessa delar af styrelsen äga befattning»;

»Öfveramiralen skulle utföra kriget efter egen pröfning och eget godtfinnande; offensiva försök emot fienden, där de kunna verkställas, äro af högsta angelägenhet och fördel i Sveriges närvarande ställning; djärfhet, hastiga beslut och snabba rörelser äro oundvikliga; men K. M:t ansåg öfverflödigt att föreskrifva dem för en befälhafvare, hvars hela verkningstid varit utmärkt af dessa egenskaper; han befriades äfven uttryckligen från allt ansvar för utgången»;

»Rustningarna och nödiga befallningars utgifvande skulle i morgon börjas.»

Man bör noga lägga märke till, att *djärfhet*, *hastiga beslut* och *snabbhet i krigsrörelsen* framhållas såsom »oundvikliga». Men för öfrigt är denna instruktion hållen i mycket allmänna ordalag. Särskildt gäller detta om själfva öfverbefälet och stridskrafterna.

Af detta protokoll framgår det således, att Puke var utnämnd till öfverbefälhafvare, men icke huruvida Wachtmeister och Wrede, hvilkas arméer från hvart sitt håll skulle samverka till fälttågsplanens utförande fortfarande skulle bibehålla befälet öfver sina trupper, eller om de skulle aflösas af andra. Denna fråga måste likväl ha varit föremål för öfverläggningar mellan konungen samt Adlersparre och hans vänner antingen i eller utom själfva krigskonseljen. Detta framgår nämligen oförtydbart af Adlercreutz' bref till Wrede, som äro den säkraste, pålitligaste samt mest upplysande af alla tillgängliga källor man har om denna sak, änskönt brefven äro fulla af bitterhet mot Adlersparre och hans parti. Men denna bitterhet är icke blott förklarlig, utan kan äfven i det hela taget sägas ha varit rättmätig. Adlersparre har nämligen just under denna tidpunkt mot sina motståndare drifvit ett intrigspel, som i djärfhet, omfattning och hänsynslöshet torde vara utan motstycke i vår historia. Första uppränningen till detsamma kan säkert skönjas redan i slutet af juni månad, eller samtidigt med beslutet att gifva Puke nämnda öfverbefäl.

Adlercreutz hade i anledning af kröningen visserligen blifvit utnämnd till generallöjtnant samt till kommendör med stora korset af svärdsorden. Men han hade sökt och äfven, såsom det synes, af konungen fått löfte om befälet öfver Lifregementsbrigaden.[1] Detta omintetgjordes likväl »därigenom att officerskåren gick upp till konungen och bad honom som en nåd bibehålla befälet öfver brigaden, hvilket han ock» efter att ha sagt Adlercreutz »mycket komplimenter» biföll. Han fortsätter sedan:

Till min lycka kunde jag »med frimodighet svara inför hela den stora församlingen, inför hvilken hela detta uppträde skedde, att jag alltid afsagt mig K. M:ts nådiga anbud, att jag hvarken fann mig smickrad eller lycklig med detta befäl, efter jag alltid ansett för min största lycka att få afsked, hvarom jag äfven nu ytterligare anhållit, likvisst efter krigets slut. Här kabaleras förskräckligt mot mig; man afundas och man fruktar mig och under det enskilda lycksökeriet negligeras alla affärer. Sedan ryssen skärper sina pretentioner, och sedan man äfven begynt misstänka excellensen Stedingks tänkesätt med anseende till kronprinsen, så är Stedingks resa uppskjuten tills vidare. Adlersparres lifvakt kan man omöjligen få härifrån, utan ligger här både riket och staden till last. Man vet ej hvad för projekter han än kan hafva, men att hans kredit i allmänhet faller dagligen är en sanning.»[2]

Och att ej förhållandena blifvit bättre, framgår af ett senare bref, där det står: »Man lefver här som alla faror voro förbi under hat, afund och kabaler».[3]

Och dagen därpå skrifver Adlercreutz: »Vid den stora expedition, som är tillämnad, blir det säkert min lott att gå åstad, och med Guds hjälp skall jag bjuda till ådagalägga, att jag förtjänar den goda tanke herr generalen och allmänheten hedrar mig med. Amiral Puke skref i morgons till amiral Saumarez för att med honom öfverenskomma om ifrågavarande operation.»

Af detta bref framgår således, både att Adlercreutz visste, att Puke skulle blifva öfverbefälhafvare, samt att han ännu samma dag som krigskonseljen hölls var öfvertygad om att han skulle få befälet öfver landtrupperna, som skulle åtfölja expeditionen.

Men han har snart blifvit tagen ur denna villa.

Ty den 21 juli skrifver han till Wrede, som på samma gång genom en officiell skrifvelse blifvit underrättad om att Norra arméen skulle stå under Pukes öfverbefäl: »Generalitetet för

---

[1] Denna utgjordes af Lifregementets kyrassier-, husar- samt grenadier-kårer.
[2] Till Wrede 6/7 Bil. V.
[3] Till Wrede 18/7 Bil. V.

landtarméen har som synbart är förlorat sitt förtroende hos den styrande faction, äfven som denne förlorat sitt förtroende hos hvarje rättsinnig man. Jag för min del har ingen del hvarken i de politiska eller de militära företagen, och därmed är jag oändligen tillfredsställd och gifve Gud, att allting må gå så väl, att mitt biträde icke mera behöfves — — — Sandels är den enda general, som nu äger vederbörandes förtroende; han var ämnad att under Pukens öfverbefäl sättas à la tête för landtrupperna, men nu hör jag det skall blifvit ändradt.» (Bil. V).

I samma bref fick äfven Wrede underrättelser, som voro högst obehagliga och sårande för honom själf. Orsakerna därtill voro följande.

Svenskarne hade nämligen under vintern och våren 1809 haft den största möda att få ihop och frälsa sina proviantförråder i Västerbotten. I följd af att allmogen var »styf, van vid lagboken och civila makliga gången», kunde den ej förmås göra den skjutsning, som behöfdes. Wrede hade därför nödgats utgifva en sträng kungörelse, i hvilken de tredskande hotades med sex par spö.[1] Endast den hårda nödvändigheten hade kunnat förmå en så human man som Wrede att utfärda en dylik förordning. Men nöden har ingen lag, och utan detta påbud skulle bönderna näppeligen förmåtts att skjutsa. Wrede har ock uttalat sin harm öfver att de västerbottniska bönderna med långt större skyndsamhet framforslat ryssarnes tross, ehuru denna var mycket större än svenska arméens. Men detta hade ryssarne lyckats åstadkomma genom att flitigt använda knutpiskan. Att Wrede låtit gifva någon bonde sex par spö omtalas icke. Sannolikt har han ej behöft göra detta, emedan blotta hotet om detta straff tyckes ha gjort de tredskande beredvilliga. För öfrigt har det endast varit bönderna i Västerbotten, som icke velat fullgöra den anbefallda kronskjutsen. Den öfriga norrländska allmogen, i synnerhet den i Jämtland, har nämligen visat den största beredvillighet vid detta åliggande, bland annat då det gällde befordrandet af de trupper, med hvilka Döbeln gjorde sitt fälttåg mot norrmännen.

Riksdagsbönderna från Västerbotten hade för denna kungörelse bittert tadlat Wrede samt velat, att han skulle fiskaliter åklagas. Af detta klagomål synes Adlersparre nu velat begagna sig för att chikanera Wrede och därigenom tvinga honom att

[1] Anteckningar om och af general von Döbeln, III, s. 7.

afgå från befälet. Detta afstyrdes dock af Adlercreutz, som därom berättar följande:

»Jag fick par hazard veta, att denna sak var ventilerad i statsrådet förliden tisdag, hvarför jag attackerat ej mindre konungen än flere af statsråden och visat orimligheten att i krigsorten kunna efterlefva lagar och författningar och äfven bevist af romerska historien, att alla civila lagar måste upphöra i krigsorten. Skulle befälhafvarne öfver finska arméen stå till ansvar för allt det våld vi i Finland utöfvade, borde vi säkert mista lif och egendom. Jag har gjort jämförelser mellan Västra arméen och den Norra. Den förstnämnda har på ett våldsamt sätt våldfört ej mindre grundlagen än rikets krigs- och civillagar m. m., hvarför nationen öfverhopat den med ärebetygelser och alla sorters belöningar. Norra arméen, den enda, som med sitt blod försvarar rikets gränser och självständighet, dess befälhafvare, föranledd af de mest trängande omständigheter samt af nit för att rädda kronans effekter och tvungen vidtaga en anstalt, som på ett obetydligt sätt afviker från lagarna, hvilka likviset i många mindre betydliga omständigheter tillåta spöstraff för gästgifvare och bönder, denne general vill man ställa under justitiekanslerens tilltal m. m. Allt detta sade jag ej mindre konungen än statsråden under ögonen med försäkran, att Norra arméen icke med liknöjdhet bör anse sin älskade befälhafvare komprometterad för sin ådagalagda nit och välmening, samt *att denna arméen äfven kunde få det infallet att marschera till Stockholm för att skaffa sig rättvisa och belöningar*».[1]

Att dessa Adlercreutz yttranden, särskildt dem, som rörde Västra arméen, varit ytterst misshagliga för Adlersparre, är naturligt. De ha ej heller kunnat annat än ytterligare öka spänningen mellan de bägge mäktiga männen.

Wrede tog mycket illa vid sig öfver denna sak. Den sårade honom så djupt, att han begärde sitt afsked. De författare, som behandlat detta krigs historia hafva påstått, att det var harmen öfver att han hade blifvit ställd under en *amirals* befäl, som hufvudsakligen vållade, att Wrede begärde sitt afsked. Hade detta varit orsaken därtill hade han varit mycket klandervärd och visat sig föga fosterlandsälskande. Men det var mindre Pukes utnämning, än att man ville chikanera honom för hans ofvannämnda förordning, som dref honom till att begära sitt afsked. Detta hindrades genom Adlercreutz, som bad honom för Guds skull icke lämna sitt befäl, tilläggande:

---

[1] 31/1 Bil. V. Om denna skjutsfråga se vidare detta bref och om »den absurda nya hållskjutsordningen» 20/7 Bil. V.

»Herr generalen har sökt encouragera mig, måtte herr generalen nu äfven kunna öfvervinna sig själf. Jag viste konungen herr generalens bref till mig, och han var sensibel att mot sin vilja gifvit anledning till en minuts missnöje. Jag kan ej annat än beklaga denne gode och älskvärde furste, men hans svaghet är ohjälplig, och således får man ständigt vara beredd på de största inkonsekvenser, som ofta göra mera ondt än premediterade sottiser. Uti medföljande egenhändiga bref[1] lär konungen söka förklara sig och tillfredsställa herr generalen.»[2]

Men när Wrede trots denna uppmaning ville fullfölja sin afsikt att begära afsked, visade Adlercreutz honom, att detta »vore just att befordra verkan af hvad de önskat, som uppsatt» Pukes instruktion.[3] Om Wrede öfvergifvit sin armé, hade de ämnat Sandels öfverbefälet öfver Norra arméen. De hade »äfven velat förmå general Wachtmeister att skilja sig från Kustarméen för att ställa den under generaladjutanten öfverste Posses befäl såsom äfven hörande till faktion. Men detta blef ej heller utaf. Armfelt såsom general en chef för Västra arméen ville de på ett högst obetänkt sätt skilja från detta befäl, hvilket redan var tillagdt statsrådet Adlersparre», men Adlercreutz hade fått detta i så måtto ändradt, »att Armfelt är behållen vid befälet, men Adlersparre med sin fördelning oberoende af Armfelt.»[4] Af allt detta kunde Wrede finna »huru man slites om det militära befälet».

Således skulle äfven Gustaf Wachtmeister aflägsnas från sitt befäl och få till efterträdare en af Västra arméens förnämsta officerare, till hvilken Adlersparre hyste det oinskränktaste förtroende. Antingen har man icke kunnat eller också icke velat chikanera bort honom, såsom meningen var med Wrede. Ty Adlercreutz' uttryck, »att de ville äfven förmå general Wachtmeister att skilja sig från Kustarméen» synes tyda på att man med honom icke ansett sig böra gå bröstgänges till väga. Af alla den tidens högt uppsatta män torde ingen person, till den grad som Gustaf Wachtmeister, uteslutande ägnat sig åt sina militära plikter utan att på det minsta vis vare sig offentligen eller enskildt i tal eller skrift yttra sig om de politiska förhållandena eller de nya maktinnehafvarne. Dessa omständig-

[1] Se Wiblings ofvan citerade arbete: Karl XIII till Wrede 26/7 1809.
[2] 27/7, Bil. V.
[3] 31/7, Bil. V.
[4] Jfr E. Tegnér: G. M. Armfelt III, s. 221—233.

heter kunna hafva varit orsakerna till den hänsyn, som Adlersparre på sätt och vis synes ha iakttagit mot honom. Därtill torde äfven ha bidragit den omständigheten att Gustaf Wachtmeister var broder till den allmänt aktade och högt ansedda riksdrotsen.

Gustaf Wachtmeisters stora tystlåtenhet visar sig bland annat äfven däri, att han icke ens för riksdrotsen omtalat, att man ville skilja honom från befälet, Ty om han det hade gjort, skulle ovillkorligen hans brorsson genom sin fader fått åtminstone någon kännedom om Adlersparres stora intrigspel. Att icke H. G. Trolle-Wachtmeister af Gustaf Wachtmeister själf kunnat få kunskap om denna sak, framgår däraf, att han enligt sin egen utsago af grannlagenhetsskäl aldrig med sin farbror talat om expeditionen till Västerbotten.[1]

Man skulle likväl möjligen kunna tro, att Adlersparre velat aflägsna Gustaf Wachtmeister från hans befäl, emedan han icke ansett honom lämplig till detsamma. Men detta kan näppeligen hafva varit förhållandet. Ty hvad hade Posse gjort för storverk, som skulle berättiga honom att efterträda Wachtmeister? Och hvilka anledningar kunde väl Adlersparre ha att tro Puke vara den lämpligaste till öfverbefälet öfver expeditionen? Puke hade ju före denna expedition aldrig någonsin ens såsom *amiral* innehaft något högre befäl i krigstid. Hvad kunde således Adlersparre ha för *militäriska* skäl till att gifva honom högsta befälet både öfver *flottan* och *arméen* vid det största krigsföretag, som under detta krig skulle utföras mot ryssarne.

Det är visserligen sannt, att äfven Gustaf Wachtmeister före denna expedition icke haft tillfälle att visa, om han ägde förmåga att leda ett fälttåg. Men han hade dock fått och emottagit befälet öfver Kustarméen under nära nog förtviflade omständigheter. Och när hans från början så svaga armé förstärktes, hade han fått bibehålla ett uppdrag, som var ett af de största och allra viktigaste en svensk general vid denna tid kunde innehafva, nämligen att försvara Stockholm.

Man bör ock komma i håg, att Gustaf Wachtmeister *före* expeditionen till Västerbotten var en af de anseddaste generalerna i svenska arméen. Och då han därjämte var befälhafvare öfver Kustarméen, torde det äfven kunna försvaras, att många ansågo honom vara lämpligare därtill än C. H. Posse. Att likväl Gustaf

[1] Bil. III.

Wachtmeister icke var den bäste, som man kunde gifva detta befäl, visade utgången. Att han i militärisk duglighet och framför allt i erfarenhet, beslutsamhet och energi stod långt under Döbeln och Sandels, är ock nu allmänt erkändt. Men hvarken Adlersparre eller Adlercreutz gingo vid valet af befälhafvare ut från den principen att de skickligaste därtill skulle tagas. Adlercreutz' ofvan anförda omdömen i brefvet till Wrede visa ock klart och tydligt, att den förre ej ens förstod att uppfatta Döbelns verkligt stora militäriska talanger. För Adlercreutz har nog äfven, såsom för de flesta af hans samtida, den militäriskt-byråkratiska principen varit den, som mest gjort sig gällande vid befordringar.

Men har denna princip, samt, då det gällde Wrede, äfven personlig vänskap hos Adlercreutz hufvudsakligen varit bestämmande för att motsätta sig Adlersparres planer om förändringar af befälhafvare, så ha åter *rent politiska bevekelsegrunder* hos den sistnämnde varit vållande till att han velat genomdrifva dylika. Det har förut påpekats, att Pukes utnämning var första steget till att samla befälet öfver rikets hela krigsmakt i Adlersparres och hans partis händer. Ty denna utnämning möjliggjorde Wredes och Wachtmeisters aflägsnande och ersättande af Sandels och Posse. Kronan på verket skulle likväl sättas genom att Adlersparre, sedan han sparkat undan sin gamle chef Armfelt, skulle få rycka till sig befälet öfver Västra arméen.

Hvad man än må säga om denna plan, vittnar den dock om en ärelystnad i stor stil. Men utom dessa bevekelsegrunder ha det nog äfven funnits andra, nämligen fruktan för en kontrarevolution och för utväljande af den afsatta konungens son till kronprins. Dessa farhågor torde icke helt och hållet ha saknat grund, ehuru Adlersparre som vanligt öfverdrifvit farorna. Att Armfelt, samt äfven konungen och drottningen varit gynnsamt stämda för prins Gustaf är säkert. Och Armfelt skulle nog icke dragit i betänkande att använda den väpnade styrkan för detta ändamål, om han haft denna till sitt förfogande. Däremot äro Adlersparres misstankar mot Adlercreutz, att denne låtit köpa sig af ryska politiken, så orimliga, att den förstnämndes egen son själf erkänner detta.[1]

Men äfven hos Adlercreutz, om än icke i samma grad och utsträckning som hos Adlersparre, torde politiska skäl samt per-

[1] Jfr Tidstaflor I, s. 164; Tegnér, Armfelt, III, s. 221.

sonliga sympatier gjort sig gällande vid tillsättande af befälhafvare för de trupper, som skulle operera mot ryssarne.

Adlersparre hade velat och äfven lyckats utesluta Adlercreutz från deltagandet i expeditionen, hvilket efter allt att döma för utgången af företaget vardt det mest ödesdigra. Ty Adlercreutz skulle nog mot Puke kunnat uppträda med större auktoritet än Gustaf Wachtmeister kom att göra.

Men äfven Adlercreutz torde på ett olyckligt sätt ha inverkat på expeditionen; visserligen icke därigenom att han hindrat Sandels att efterträda Wrede i befälet, utan om *han* afstyrt, att Sandels skulle få det befäl Gustaf Wachtmeister fick. Af Adlercreutz' bref framgår det likväl icke klart och tydligt, att Adlersparre velat det sistnämnda. Dock ser det så ut att döma af följande ord af Adlercreutz:[1] »Sandels är den enda general, som nu äger vederbörandes förtroende. Han var ämnad att under Pukes öfverbefäl sättas à la tête för landtrupperna, men nu hör jag det skall blifvit ändradt.» Dessa ord synas mig nämligen icke åsyfta, att Sandels skulle få befälet öfver Norra arméen, utan snarare öfver den del af Kustarméen, som skulle åtfölja Puke. Men var detta meningen, torde det omintetgjorts af Adlercreutz. Det är alltför troligt, att den ofördelaktiga tanke om Sandels' karakter, som röjer sig i ett af Adlercreutz' bref till Wrede[2] varit öfverensstämmande med sanningen. Men det ser dock ut, som om Adlercreutz låtit öfverflytta nyssnämnda ofördelaktiga tanke äfven på Sandels som general, och detta måste man beklaga.

Af det ofvan sagda torde framgå, att ingendera af de bägge rivaliserande revolutionscheferna lyckats fullständigt genomdrifva sin vilja i fråga om befälhafvarna. Deras strid hade således ändats i en kompromiss. Men som denna först efter den svåraste födslovånda kommit till, måste den utöfva en skadlig inverkan på själfva den slutliga planen för expeditionen. De fel och brister, som vidlådde denna plan afhjälptes ej, utan tvärt om förvärrades genom själfva utrustningen af expeditionen, hvilken i det följande skall behandlas.

(Forts. och slut n. å.).

[1] Till Wrede $^{21}/_{7}$, Bil. V.
[2] $^{10}/_{6}$, Bil. V.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Hans Järtas berättelse om förberedelserna till 1809 års revolution.

Den berättelse af Hans Järta om förberedelserna till 1809 års revolution, som här nedan efter en handskrift i Riksarkivet meddelas, har förut dock i en annan handskrift varit tillgänglig för frih. Louis De Geer, som i sin minnesteckning af Hans Järta, föredragen på Vetenskapsakademiens högtidsdag 1874, s. 16—20 meddelat ett utdrag ur densamma. Detta utdrag har sedermera H. Forssell i sin biografi öfver Hans Järta (Valda skrifter I, s. XXVII) infört. Själfva berättelsen torde dock förtjäna att i sin helhet göras tillgänglig. Så vidt Red. kunnat finna, förekommer i Riksarkivets handskrift, som icke är original, ingenting som strider mot frih. De Geers referat, med ett enda undantag. Det stycke, som i frih. De Geers teckning förekommer s. 20, r. 4 f. och handlar om, huru Järta räddade de misstänkta från att arresteras genom att begifva sig till en af de högsta ämbetsmännen och förklara att han (Järta), om arresteringen ägde rum, skulle uppträda som advokat för en af sammansvärjningens hufvudmän och anklaga regeringens egna ledamöter för en medbrottslighet, som skulle kostat dem hufvudet, nämligen att hafva afvetat men för konungen dolt vestra arméens uppbrott. Hvarpå denna lucka i Riksarkivets handskrift beror, känner jag icke.

* * *

Berättelse om 1809 års Revolution.

Den första tanken om en revolution emot konung Gustaf Adolf uppkom troligen hos officerarne af det degraderade gardet. Obestämda förslag dertill meddelades mig redan i november månad 1808 af dåvarande kaptenen vid detta garde, majoren, nu lands-

höfdingen baron Jakob Cederström, som genom en tredje person sökt min bekantskap. Jag fann dessa förslag omogna och yttrade det. Den rättvisa bör jag dock göra Cederström och alla andra, att de aldrig talade om annat än att sätta f. d. Konungen ur tillstånd att förstöra riket, att de aldrig sträckte sina planer emot hans' person längre än till arrestering, och att de aldrig yrkade någon förföljelse mot hans rådgifvare eller andra ämbetsmän.

General Adlercreutz öfverkom i januari 1809 ifrån Finska arméen. Höljd af ära, emottogs han i Stockholm med den allmännaste entusiasm. Hans d. v. adjutant, nu general Björnstjerna blef införd i det revolutionära partiet af unga officerare och sökte att vinna en chef för detsamma uti den finska hjelten. Men Adlercreutz yrkade att genom samtal med någon om önskningarne underrättad mognare man få veta, hvad man efter en revolution ville och kunde göra för att upprätthålla regering och lagar. Till ett sådant samtal kallades jag. Det egde rum icke långt efter Adlercreutz' ankomst hos d. v. majoren Björnstjerna, som jag i dessa dagar första gången såg. Om jag rätt erinrar mig, lemnade han Adlercreutz och mig allena tillsammans. Adlercreutz förklarade med sin vanliga öppenhjertighet, att han insåge fäderneslandets ytterst vådliga belägenhet och nödvändigheten af någon förändring; att han äfven ville därtill använda sitt mod och sitt anseende, om han funne sig förvissad, att rikets räddning derigenom vunnes, men att han, som icke vore statsman och som ej kände de allmänna förhållandena inom Sverige och hufvudstaden, ville, innan han fattade sitt beslut, veta huruvida en ny regering, mäktig att förskaffa riket fred och intill dess utföra försvaret emot fienden samt bibehålla ordning och lugn inom landet, kunde efter en revolution mot den egensinnige konungen organiseras och vinna nationens förtroende. Ehuru jag förut knappt var personligen känd af honom, gjorde han mig den hedern att yttra sitt fulla förtroende till hvad jag i detta mål skulle kunna försäkra.

Jag svarade lika öppenhjertigt, att jag väl blifvit införd uti ett vådligt förtroende af några unge mäns önskningar, att jag likväl icke egde kunskap om någon ännu uppgjord plan för en ny sakernas ordning, att jag icke heller, inom min inskränkta verkningskrets, kunde uppgöra någon sådan, att jag endast hoppades att statens högre ämbetsmän, lika med alla andra medborgare öfvertygade om omöjligheten att det närvarande kunde bestå, skulle omsider nödgas träda fram att söka rädda fäderneslandet, samt att några af de närmare armékårerna måtte då äfven röra sig; men att intill dess ansåge jag detta företag att arrestera konungen, hvilket syntes utgöra det enda målet för de unge officerarnes ifver, icke kunde tjena till annat än att påskynda samhällets upplösning.

Efter att hafva af mig mottagit dessa upplysningar och hört mina tänkesätt fann Adlercreutz lika med mig, att det som hittills varit i fråga icke kunde blifva annat än ett obetänksamt vågspel,

utan någon ens sannolik nytta för riket, och han afsade sig allt deltagande däruti. Han omtalades icke heller vidare af Cederström och andra, som emellertid förföljde mig med förtroenden om sina omogna förslag, hvilkas utförande jag afvände, under det jag, såvidt mina få relationer med de högre kretsarne det medgåfvo, sökte bibringa några af statens främste ämbetsmän min öfvertygelse, att endast de genom något snart allvarligt steg, såsom ett gemensamt nedläggande af sina ämbeten,[1] kunde hejda konungens dårskap, att, om hans fall blefve oundvikligt, därigenom tillvinna sig det anseende i nationen, att styrelsen måtte kunna upprätthållas, intill dess rikets ständer kunna samlas. De unga revolutionärerna sökte jag öfvertyga om omöjligheten att uträtta något, som en enda dag skulle ega bestånd, därest icke en armékår, anförd af någon aktad chef, satte sig i rörelse mot Stockholm och sålunda började eller understödde revolutionen.

Om de planer, som emellertid förehades vid vestra arméen, egde jag ingen kunskap och vet ännu ej, hvilken var den första upphofsmannen till dem. Med öfverstelöjtnanten Georg Adlersparre hade jag ej haft någon gemenskap, sedan han året förut emottagit ett befäl och i det yttre syntes vara angelägen att återvinna konungens ynnest. Ehuru vi förut några år varit de förtroligaste vänner, höll han negociationerna om sitt återinträde i tjänst hemliga för mig och afreste äfven till arméen, utan att jag råkade honom, om också, hvilket jag ej säkert mig erinrar, han efter sakens afgörande lösligen för mig omtalade resultatet. Ifrån arméen skref han mig i början tvenne bref, men mitt svar på det senare, hvaruti han beklagade sig öfver ett mindre vänligt bemötande af flere äldre officerare vid vestra arméen och däribland af min bror baron Lars Hjerta, förorsakade troligen, att all vidare brefvexling oss emellan upphörde.

I slutet af januari eller början af februari ankom till Stockholm ifrån vestra arméen baron C. H. Ankarsvärd. Han yrkade ifrigt, att en coup de main emot konungen måtte utföras. I ett samtal med honom[2] samt baronerne Henning Wrangel och Jakob Cederström, alla officerare vid första gardet, föreställde jag dem, att till rikets räddning fordrades något mera än att konungen arresterades. Jag frågade dem, huru de ansågo en för tillfället nog stark regering därefter kunna sammansättas? Baron Ankarsvärd svarade, att hertig Karl skulle förmås att åtaga sig styrelsen. Där-

[1] Uti den Hist. Taflan om f. d. k. Gustaf IV Adolfs regering, 3:dje delen, sid. 44, har man tillegnat denna idé åt någon man, som man sökt utmärka på ett sätt, att jag ej bör tro mig vara menad, utan troligen baron Armfelt. Jag hade med honom ingen relation och vet således icke om äfven han i detta fall tänkte som jag.

[2] Jag vill erinra mig, att han då visade eller uppläste den tillärnade proklamationen af vestra arméen, men är ej säker därom. — Men det påminner jag mig med visshet, att då jag såg denna sedermera utfärdade proklamation, anmärkte jag försiktigheten däruti att ej nämna konungen eller antyda, huru med hans person skulle förfaras.

vid invände jag, att hertigen, såsom förmyndare, visat sig icke nog lita på sin egen förmåga, att han äfven nu skulle behöfva rådgifvare och att det kunde vara osäkert, åt hvilken eller hvilka han lämnade sitt förtroende. Baron Ankarsvärd inföll genast: »Adlersparre och Sköldebrand skola ställas bredvid honom och hålla honom hvar i sitt öra». Med någon värma förklarade jag, att jag bättre än någon kände desse herrars förmåga, att jag ogärna yttrade mig mot mina enskilda vänner; men att vid ett tillfälle, sådant som detta, borde jag fritt säga hvad jag tänkte; att Sköldebrand vore en hederlig man, egentligen artist, lätt vilseförd och otjänlig till all verksamhet såsom statsman; att Adlersparre hade mycken skicklighet och mycket förstånd, då han vore lugn, men att han, upprörd och i handling, såge skeft antingen öfver eller under sitt mål; att hans inträde i tjänst ej gillades af hans förra vänner och torde äfven i allmänhetens opinion hafva skadat honom, samt att hans försumlighet att vårda sina enskilda affärer och däribland att reglera förfallne diskontlån vore nog känd för att förråda en brydsam belägenhet och kunna gifva en ofördelaktig uttydning åt hans motiver, först med det oväntade steget att emottaga konungens förtroende och sedan med det bruk, han nu kunde göra af ett därigenom vunnet befäl.

I samma dagar hade öfverste Sköldebrand hemligen ankommit till Stockholm ifrån Gefle, där han kommenderade en brigad af landtvärn. Jag kallades, som jag vill minnas, dagen efter mitt samtal med Ankarsvärd till en öfverläggning med Sköldebrand och några andra, hvaribland jag erinrar mig Björnstjerna, men är ej säker om Ankarsvärd däruti deltog. Denna öfverläggning egde rum uti ett hus på Södermalm den 6 februari om aftonen. Åter omtalades såsom en afgjord sak och lätt att utöfva konungens enlevering af en hop determinerade officerare, då han for ur staden till Haga; hans afförande till Vaxholmen, där man hade dåvarande kaptenen, nu öfverste Geete vid artilleriet att lita på o. s. v. Jag gjorde, såsom alltid förut, föreställningar mot ett sådant upptåg och frågade, huru den blifvande regeringen skulle organiseras. Sköldebrand yttrade då den mening, att prins Gustaf skulle utropas till konung och drottningen styra med ett rikets råd, hvartill de ännu lefvande af den år 1789 upplösta rådkammaren skulle inkallas. Detta förslag fann jag alldeles orimligt och visade, huru omöjligt det vore, att drottningen kunde förmås att emottaga regeringen, då hennes gemål hölles arresterad, huru opopulärt det gamla rådets upplifvande blefve, huru löjligt att i ett revolutionstillstånd vänta rikets frälsning af sådana rådsherrar och regeringsledamöter som gubbarne Ridderstolpe och Liljencrantz m. m. Det var sagdt att, när hafvet lade sig, hvilket i dessa dagar skedde, skulle en eller annan bataljon af gardet kunna ifrån Åland genom hastig marsch oförmodadt ankomma till Stockholm. Ankarsvärd hade ock redan farit eller skulle fara ut till general Armfelt, som då vistades på Nynäs, en egendom nära Stockholm, för att erbjuda honom

att sätta sig i spetsen för revolutionen, ett val som jag äfven ogillade. Emellertid yrkade jag, att man icke måtte förhasta sig med ett sådant företag, som konungens arresterande, utan afvakta händelsernas vidare utveckling och i synnerhet det parti, som jag förmodade, att de högre ämbetsmännen skulle nödgas taga. Sköldebrand, som mig ovetande blifvit kallad af revolutionärerna[1] till Stockholm och som utan permission dit afrest samt där hemligen sig uppehöll, syntes ej vara nöjd med något uppskof, hvarigenom han själf råkade i våda; men omsider lofvades heligt, att konungens tillärnade arrestering ej skulle utföras, innan man hade säkrare understöd för en sådan revolution och vore öfverens om det därefter blifvande regeringsskicket. Jag gick därefter, men Björnstjerna och andra qvarstannade.

Den följande dagen hörde jag af intet, men tredje dagen eller den 8 februari om morgonen underrättade mig en falsk broder, att man beslutit att den middagen enlevera Konungen, då han skulle, såsom vanligt endast åtföljd af sin kapten-löjtnant, fara efter slutad konselj i staden till Haga; att de, som skulle utföra företaget, vore kallade till Jakob Cederström för att sedan begifva sig till Beckers värdshus vid Norrtullsgatan, där en middag för sällskapet redan vore beställd; men att de ledande personerna öfverenskommit, att jag icke skulle få någon kunskap härom. Efter denna mans önskan gick jag upp till Jacob Cederström, dit få ännu voro ankomna. Jag låtsade endast göra ett tillfälligt besök men fördröjde det, ehuru generad däraf man visade sig, intill dess Sköldebrand med flera anlände och genom en särskild dörr ifrån förstugan infördes i det innersta af trenne rum. Slutligen förblef jag ensam uti det yttre, då de därvarande äfven ingingo i det inre, till hvilket dörren var igenlåten och nu äfven igenslöts men icke lästes. När jag hörde Sköldebrands röst höjas, steg äfven jag in och midt i kretsen af de sammansvurna började tala. Med bestämd ton sade jag ungefärligen dessa ord: »Jag har anledning att tro herrarne här vara samlade att nu utföra ett företag, som länge varit i fråga. De fleste ibland herrarne, som veta att jag haft kunskap om saken, torde äfven tro, att jag beredt det som fordras för att fullfölja rikets frälsning. Jag anser mig därföre till min heders försvar böra förklara, att, så vidt mig är bekant, ingen ting är beredt, att jag därföre afstyrkt det steg, som man nu vill precipitera, samt att jag alldeles icke vet, om någon regering eller hvilken oss ämnas? Jag afträder således med det beslut att dela edert öde, om ert företag misslyckas, men att, om det har framgång, vara den första, som deklarerar sig emot er.» — Sköldebrand, dekontenanserad, svarade endast: »Vi lofva och fordra diskretion».

De fleste, okunnige om det som föregått, syntes förvånade, och utan att stänga mig utgången, som jag väntat, läto de mig hinna till salens yttre dörr, då flere kommo efter mig för att i vänliga

[1] Måhända af Ankarsvärd.

ordalag begära, att jag ville stanna. Sköldebrand stod flat. Mängden ibland 16 eller 17 personer visade sig missnöjd och bekymrad, när jag vidare berättade, huru ett gifvet löfte blifvit sviket, samt det under samtalen upplystes ibland annat, att man ännu kl. 11 icke hade i ordning den täcksläda, uti hvilken konungen kl. 2 skulle afföras till Vaxholmen.[1] Björnstjerna, som bibehöll lugn och sans, föreställde dem då, att man gått för långt för att kunna stanna och fordrade en omröstning, hvarvid pluraliteten beslöt, att intet annat kunde göras, än att några skulle äta sin middag på Beckers värdshus, så att icke beställningen måtte väcka uppseende. Det skedde, och de sågo med harm konungen på väntad stund passera.

Jag gick ifrån Cederström, glad att hafva hindrat ett upptåg af de rysligaste följder och däribland sannolikt ett konungamord, som, ehvad afsky alla de obetänksamme men ädelt sinnade revolutionärerna hyste därför, dock kunnat blifva oundvikligt, innan man hunnit till Vaxholmen, hvarest en eller par landtvärns bataljoner, under okändt befäl, troligen icke heller kunnat öfvertalas att hålla konungen fången. Man lärer emellertid hafva glömt att gifva återbud åt Geete, äfvensom åt befälet för tvenne till vakthållning vid Haga förlagda skvadroner af lifregementet. Denna trupp var den enda, som man kunde påräkna och hvars officerare man vågat vidtala. Desse hade ock gifvit ordres, som kunnat blifva för dem vådliga, väntade med otålighet vid den bestämda tiden bud att sitta upp, men fingo först på eftermiddagen veta, att företaget blifvit instäldt. Garnisonen i hufvudstaden utgjordes af tvenne pommerska regementer, med hvilkas officerskårer revolutionärerna ej hade någon gemenskap, och som ofelbart genast förklarat sig för konungen, då ingen högre befälhafvare, som de kände och aktade, stod i spetsen för revolutionen.

Hemligheten var så illa bevarad, att då jag kl. 1 samma dag råkade på gatan en bekant, grosshandlaren Carl Östberg, sade han mig betydningsfullt: *Nu snart gäller det.* Han var känd med en lurendräjare kapten Ehrenhoff, morbror åt baron G. Lagerbjelke; och jag fick de följande dagarne af samma man veta, att sedan de unga herrarna funnit mig vara alltför betänksam, hade de utvalt baron Lagerbjelke till sin statsman. Oaktadt sina enskilda förbindelser med konungen hade han funnit sig smickrad af förtroendet och deltog sedermera ibland annat i en konferens med general Armfelt, hvarvid dock intet beslut kunde fattas. Sköldebrand hade emellertid fått ordres att komma till Stockholm, som troligen general Tibell, underrättad om hans hemliga vistande där, utverkat. Säkert

---

[1] I Hist. Tafla om f. d. kon. Gustaf IV Adolfs regering 3:de del, sid. 41 säges, att man d. 8 febr. samlat sig *för att rådfråga den man, som ensig företaget förhastadt.* De omständigheter, jag här berättat, bevisa att man ej hade en sådan afsikt med samlingen, till hvilken jag ej var kallad, och där man, när öfverläggningarne skulle börjas, lämnade mig *ensam* i ett yttre rum.

är, att Sköldebrand besökte Tibell,[1] men möjligen först sedan desse ordres blifvit utfärdade. Han var emellertid härigenom tryggad.

Jag lämnades nu i ro och såg hvarken Cederström eller någon annan af de unga hufvudmännen, som alla voro högst förtörnade på mig. Utan vidare förbindelse med dem nyttjade jag tillfället af mina slägtrelationer med presidenten i Statskontoret baron Lagerheim för att söka öfvertyga honom och måhända genom honom andra högre ämbetsmän, att endast de med ett raskt steg kunde afvända något rysligt utbrott af den allmänna sinnesjäsningen. Detsamma sade jag tidt och ofta åt personer, som hade ett närmare tillträde til riksdrotset.

Den 7 eller 8 mars sände J. Cederström, hvilken för sin blessyr då hade svårt att gå ut, sin kusin stallmästaren baron And. Cederström till mig för att begära, att jag med glömska af det framfarna ville genast besöka honom, och hade, om jag rätt minnes, lemnat den utskickade i händerna ett bref ifrån baron C. H. Ankarsvärd, i anledning hvaraf han önskade ett samtal med mig. Jag gick genast upp till J. Cederström, boende vid Norrmalmstorg, några hus ifrån mig. Brefvet, som varit förségladt under ett sigill med Georg Adlersparres namnchiffer, men hvaruti han för öfrigt ej nämdes, var undertecknadt af C. H. Ankarsvärd samt dateradt Karlstad den 5 mars och innehöll utom några stora revolutionsfraser endast att vestra arméens högra flygel skulle bryta upp den 7 för att marschera på Stockholm, men utmärkte hvarken stället, hvarifrån uppbrottet skulle ske, styrkan eller marschdagarna. En kornett grefve Hamilton, som öfverfört det, hade aflemnat till general Adlercreutz ett annat, som äfven lärer vara skrifvet och undertecknadt af Ankarsvärd, samt vidare rest eller skulle resa till arméen på Åland. Jag sade nu åt Jacob Cederström: att när det inbördes kriget sålunda vore tändt, måste äfven jag medgifva, att man, så fort ske kunde, borde försäkra sig om konungens person; att jag nu ville härom tala med Adlercreutz, samt att då vestra arméen, som vi förmodade hafva den 7 uppbrutit ifrån Karlstad för att med marche forcée hasta till Stockholm, troligen vore redan långt avancerad och konungen skulle snart få tidning därom, vore det angeläget, dels att genast låta utgå ett doft rykte härom, så att man uti hufvudstaden måtte känna den allmänna vådan, och dels att samla män, som vore att lita på. Jag begaf mig till Adlercreutz, som likväl ännu yttrade sig obenägen att göra något.[2]

---

[1] Denne mans förhållande under k. Gustaf Adolfs sista regeringstid är lika tvetydigt, som hans förhållande sedermera och måhända intill närvarande stund. Jag har anledning tro att Sköldebrand *själf* begärde af honom de räddande orderna.

[2] Jag, som ännu inte hade någon aning om Adlersparres ovilja och misstroende mot mig, ansåg nödigt att låta honom veta tillståndet i Stockholm samt att Adlercreutz ännu icke kunnat decideras till något afgörande steg. En ung officer, löjtnant Pantzarhjelm, erbjöd sig att resa mot Adlersparre med dessa underrättelser samt tillika med begäran, att han måtte i allt möjligt påskynda sin marsch. Något bref borde Cederström och jag ej fordra att Pantzarhjelm

Brefvet, som jag tagit i mina händer, visade jag för presidenten Lagerheim samt för sedermera presidenten Tersmeden. Om vestra arméens rörelse, blott såsom ett rykte, lemnade jag förtroende åt Johan Westin och någon mera ibland borgerskapet. Det dröjde ock icke länge, innan detta rykte var i hemligt omlopp och kom genom öfverste Rhodez till Hans Exc. Stedingk, som genast for ut till Haga för att därom underrätta konungen, hvilken envist förklarade saken omöjlig, insulterade grefve Stedingk, lät arrestera Rhodez och och befallte ett polisförhör med personer af den så kallade Societeten, där ryktet skulle hafva varit omtaladt.

Vi voro den 9:de omkring kl. 6 e. m. till ett antal af 10 eller 12 personer samlade hos Jacob Cederström för att rådgöra, då kammarherren baron Claes Rålamb, ankommande från Haga, underrättade oss, att inom några minuter konungen skulle oförmodadt anlända till staden. Straxt åtskilldes vi för att på särskilda håll vara uppmärksamme, men öfverenskommo om en point de ralliement, ifall omständigheterne det fordrade. Jag uppsökte Adlercreutz, för att underrätta honom om konungens ankomst, men träffade honom icke hemma, utan hos statssekreteraren Lagerbring, hvilken, då jag lät anmäla någon, som ville tala med Adlercreutz, först utkom och med en min, som syntes utmärka, att han ej var okunnig om sakernas ställning, drog sig undan och kallade den jag sökte. Adlercreutz var, som alltid, lugn, och sedan jag föreställt honom nödvändigheten att hindra något möjligt kraftigt steg af konungen, sade han: »Det har ingen fara, nu mera gör han intet».

Emellertid ankommo inga vidare underrättelser ifrån vestra arméen, som den 7, i stället att uppbryta ifrån Karlstad, hade då först börjat att där samla sig, som samlad dröjde der 2:ne dagar, och som vidare marscherade eller åkte med all försiktig långsamhet och med rastedagar, så att den ännu 8 dagar efter sitt annoncerade upbrott ej hunnit längre än till Örebro. Konungen stärktes härigenom i sin envishet att anse ryktet ogrundadt, och alla andra lefde i en orolig väntan på utgången. Adlercreutz, hvilken den tiden var en glad middagsgäst, talade efter middagarna så öppenhjärtigt, att det skulle hafva röjt saken, om icke alla, öfvertygade om nödvändigheten af en förändring, hade för konungen allena bevarat hemligheten.

Ändtligen, söndagen den 12 om middagen ankom en af landssekreteraren Cassel hemligen utskickad rapport ifrån Örebro, hvarest ryttmästaren Charlier, lika bedragen som vi på vestra arméens upbrott och marsch, hade den 9 inryckt med sin skvadron af Lif-

---

på en så äfventyrlig resa skulle medföra. Denna min *sista* vänskapstjänst mot Adlersparre misstyddes och, säkerligen utan något fel af Pantzarhjelm, vanställdes i Adlersparres berättelse om revolutionen, sid. 113 i Hist. Taflan, 3:e delen.

[1] Jag tror *den* dagen, men möjligen den föregående. Det var samma dag, då Konungen af H. Exc grefve Stedingk fått underrättelse om ryktet.

regementets husarer, arresterat landshöfdingen Löfwensköld m. m. Cassel hade skickat denna rapport med en bonde, som han adresserat med ett förtroligt bref till n. v. justitierådet Poppius, som åter därom underrättade mig, aflemnande det till konungen ställda brefvet åt, jag tror, statssekreteraren Lagerbring. På eftermiddagen såg jag Adlercreutz, som nu var determinerad att hindra den emellertid till staden ankomne konungens afresa.

Bittida den följande morgonen lät presidenten Lagerheim underrätta mig[1] om de anstalter, som om natten blifvit vidtagna, i synnerhet att förskaffa penningar genom försäljning af engelska subsidievexlar, samt gifva mig tillkänna, att konungens afresa hvarje minut kunde väntas. Kl. 1/2 7 gick jag upp till Adlercreutz, som då stod färdig att begifva sig ut. Han talade bestämdt, men fåordigt, och en stund därefter, sedan han, som man sagt mig, besökt H. Exc. grefve Ugglas och H. Exc. grefve Klingspor, for han upp på slottet, där revolutionen utfördes på det sätt, som hans egen tryckta berättelse därom beskrifver. Under detta afvaktade jag, som icke hade inträde i slottet, sakens utgång på yttre borggården, där jag ibland den samlade menigheten fann tillfredsställelsen vara allmän, då det berättades, att konungen vore försatt ur verksamhet.

Ibland det, som därefter gjorde ett särdeles fördelaktigt intryck på allmänheten, var att riksdrotset grefve Wachtmeister, ehuru svårt sjuk och efter utseendet nära döende, lät genast vid underrättelsen om det som händt bära sig i en portechaise upp till slottet för att med sina råd och sitt anseende understödja hertigen af Södermanland. Han kunde ej bära andra kläder än en vid morgonrock, hvilket gjorde hans sjuklighets tillstånd ännu synbarare. De öfrige högre ämbetsmän hade förut efter f. d. konungens befallning samlat sig på slottet. En ny provisorisk regering kom således genast i verksamhet och lugnet stördes ej ett enda ögonblick.

När vestra arméen sedermera anlände nära Stockholm och där möttes af några ibland Adlersparres och mina gemensamma vänner, förklarade han för dem, att han underrättad genom Ankarsvärd om hvad jag yttrat emot honom, och hvilket troligen blifvit skickligen vanställdt, ansåge sina enskilda relationer med mig för evigt afbrutna.[2] Medlare ville återföra de forna förhållandena emellan honom och mig, men han förblef envis att ej vilja höra någon förklaring, och jag å min sida yttrade mig visserligen vara beredvillig att söka undanrödja ett upkommet missförstånd, om det allmänna intresset sådant fordrade, men ingalunda för enskild del angelägen om Adlersparres förtroende eller måhända yunest, samt icke böjd att erkänna något vänskapsbrott, hvartill jag ej visste

---

[1] Genom sin son ryttmästaren baron C. O. Lagerheim.

[2] Vi råkades sedermera icke förr än i Statsrådet och endast där, men talade då alltid vänligt med hvarandra. Att baron Ankarsvärd nyttjat Adlersparres lynne för att hindra honom att inlåta sig i någon explikation med mig, är säkert.

mig vara skyldig, när jag åt män med anspråk på heder och tystlåtenhet yppat min, ännu fortfarande, öfvertygelse endast vid ett tillfälle, då jag ovillkorligen borde yttra den. Emellertid hade en allmän ovilja emot mig utbredt sig inom den kår Adlersparre anförde; men under tidens lopp hafva de, som då misskände mig, med undantag af Adlersparre själf, baron Ankarsvärd, samt måhända någon annan, gjort mig full rättvisa.

Baron Jakob Cederström var ej heller väl omtyckt af Adlersparre själf och hans anhang. Då jag ofta fann Cederströms ifver vara obetänksam, hade jag dock vid alla tillfällen orsak att högakta hans mod, hans ihärdighet och hans oegennyttiga afsikter. Troligen kostade honom revolutionen, hvaraf han sedermera icke sökte att draga någon fördel,[1] en icke obetydlig del af hans förmögenhet. De öfrige unga officerarne syntes alla ledas af ett välvilligt, oegennyttigt nit, ehuru, såsom i dylika fall vanligt, de ville brådska med det närmaste steget för att rädda riket, utan att betänka dess följder.

Att general Adlercreutz handlade lika ädelt och förståndigt, som, då det slutligen fordrades, hjältedristigt, synes af hela denna berättelse.

Jag har nu efter 14 års förlopp omsider verkställt min föresats att uppteckna den. Mitt minne kan svika mig i någon mindre omständighet, men det hela förklarar jag vara tillförlitligt, och det må tjäna att rätta de i åtskilliga delar falska begrepp, som blifvit bibragta allmänheten genom ofullständiga och vrängda berättelser om 1809 års revolution, intagna i 3:e delen af den *Historiska Taflan om f. d. Konung Gustaf IV Adolfs senare regeringsår*. General Adlercreutz's är den enda, hvarvid jag ej har något att anmärka.

Falun den 8 juli 1823.

Hans Järta.

Smärre kritiska och historiska utflykter.[2]

10.

Om ursprunget till k. Erik XIV:s nämnd.

Erik XIV:s nämnd delade sin upphofsmans öde och öfverlefde ej sin stiftares fall. I 1569 års stora anklagelseakt mot konungen

[1] Han blef landshöfding först 6 eller 7 år därefter, då revolutionen var nära glömd. Denna befordran tillstyrkte åtminstone jag icke. Måhända hade baron Cederström, om han då önskade någon högre plats, varit bättre passande för någon blott militärisk än för den af landshöfding på Gotland.

[2] Jfr Hist. Tidskr. 1893, s. 282.

blef den icke heller uteglömd utan uppmärksammades med en särskild paragraf;[1] det var dock mindre själfva saken, än domstolens verksamhet och beroende af Jöran Persson, som man fördömde. Dess ofrälse beståndsdelar hade ock väckt adelns lifliga harm och framkallade närmast de bekanta yrkandena i fråga om 1569 års privilegier, att adelsman i brottmål skulle svara inför konungen och rikets råd eller sina vederlikar samt dömas efter Sveriges skrifna lag och icke »af sådan nämnd eller efter sådana hofartiklar», som dittills skett.[2]

I själfva institutionen har man under senare tid varit benägen att se något nytt och egendomligt, ett afbrott mot gammal häfd, till och med ett redan från början åsyftadt verktyg för vidtutseende kungliga planer, för hvilkas realiserande en laga dom kunde vara till nytta, och man har äfven gissat på utländska, engelska förebilder för densamma.[3] För något engelskt inflytande föreligger emellertid ej en skymt till verkligt bevis, och det är i och för sig ytterst osannolikt, att de kungliga giftermålsunderhandlarne, Nils Gyllenstjerna och Dionysius Beurreus, under sin vistelse vid drottning Elisabets hof skulle gifvit sig tid att taga kännedom om det engelska domstolsväsendet eller ens medfört några intryck därifrån. I hvarje fall bör en sådan förklaring, en så snar och direkt inverkan från detta land, som i det hela den tiden var Sverige så främmande, antagas, först när alla andra försök att förklara den kungliga nämndens ursprung slagit fel.

Onekligen låg det i nämndens organisation något nytt, och konungen själf var ej omedveten däraf; han hörde sig vid tillfälle för om allmogens tankar i afseende på densamma, ville veta, om den förmenade sig hafva någon nytta däraf; men det nya låg egentligen i domstolens permanenta karakter och sammansättning samt ännu mera däri, att den stängde tillträdet till regentens egen person.[4] Och icke ens i detta hänseende var den utan alla förutsättningar i landet, liksom den icke heller torde gått alldeles spårlöst förbi i afseende på rättskipningens senare utveckling.

Erik Jöransson Tegel berättar,[5] att Erik XIV på riksdagen i Arboga, april 1561, skulle hafva underrättat ständerna om sin

---

[1] »Til thet tridie, på thet ingen skulle undkomme hans giller och snarer, så hafver han giordt sigh en nämpd, ther efter hans vilie alle saker döme och afsäije skulle. Och hvar the icke kunde komme ther til medh Sverigis lagh, som icke heller ske kunde, så moste tå the artikler hielpe, som han hade them föreställt» o. s. v. Sv. Riksdagsakt. II, s. 320.

[2] SRA. II, s. 869 m. fl. st.

[3] Järta, Sv. lagfarenh. utbildn., Valda skrifter I, s. 279; Silfverstolpe, Om Jöran Persson och konungens nämnd, Hist. Tidskr. 1881, s. 316 f.

[4] I början af sin regering lät k. Erik några räfsteherrar höra sig för i Småland: »um konungs nempd, om the henne gille eller ogille»; äfven så hvad allmogen sade därom, att konungen i egen person ej vidare förhörde alla klagomål eller upptog alla suppliker, och icke, såsom hans fader gjorde, själf gaf svar på dem.

[5] Jfr SRA. II, s. 3.

afsikt att förordna några »goda och förståndiga» män uti konungs nämnd, hvilka, när så behöfdes, skulle resa omkring i hvarje lands ända vid marknads- eller landstingstider samt förhöra och åtskilja »alla högmålssaker» efter deras bästa förstånd och vett, men hälften af samma nämnd skulle alltid stanna i Stockholm, »med mindre det var dess mera af nöden». Johan Messenius uppgifver i korthet i fråga om samma tidpunkt: »supremos incolis judices controversiarum ordinat». I några nu bevarade samtida handlingar finnes ingen direkt bekräftelse på dessa påståenden. Uppgiften om nämndens verksamhet, sådan den förekommer hos Tegel, hänför sig, af sammanhanget åtminstone att döma, såsom en interimistisk åtgärd, närmast till Erik XIV:s då förestående frånvaro på friareresan till England;[1] men i riksdagsbeslutet berördes den icke, och till högmålssaker var, som bekant, dess verksamhet ingalunda inskränkt. Att nämnden varit på tal under riksdagen i Arboga, äger nog sin riktighet, men lika säkert synes det vara, att en kunglig nämnd redan vid tiden för riksdagen varit organiserad. Den omtalades — utan ett ord om dess instiftelse — i Arboga artiklar, utaf hvilka den till och med skulle hafva beseglat ett exemplar,[2] såsom en högsta instans vid rättskipningen (dock alternativt med konungen själf), dit vad skedde från lagmannen eller fursten; och ett dombref af d. 12 mars 1561 (måhända det äldsta i behåll) är utfärdadt af »vi efterskrefne af k. Maj:tz nempd» (sju personer).[3] Det har också blifvit framhållet, att redan i Erik XIV:s hofartiklar eller gårdsrätt af d. 19 nov. 1560 konungs nämnd omtalas.[4] Det hette där, att alla »oenigheter, kif och trätor, som sig kunna tilldraga» (i hofvet), skulle förhöras, rannsakas och åtskiljas för de goda män, som till *konungs nämnd eller borgrätt* förordnade äro (56); att de, som af k. M:t voro förordnade att »sitta för lag och rätta», skulle efter sakens beskaffenhet döma efter två, tre, fyra eller sex svurna vittnen (57); att ingen appell finge ske ifrån konungs nämnd; dock ställdes det till konungens behag, om han i egen person ville rannsaka och förhöra »några synnerliga och högviktiga ärenden» (58). I hofartiklarne talades dock icke om nämnden såsom en högsta domstol i allmänhet.

---

[1] Eget nog förekomma de utförligaste stadgarne om nämnden likaledes i en interimistisk stadga, den instruktion nämligen, som Erik XIV 1563 utfärdade för den tillförordnade regeringen i Stockholm. I 1565 års likartade instruktion omtalas däremot nämnden icke alls. Måhända ansågs den då som en ordinarie, fast inrättning.

[2] SRA. II, s. 24.

[3] Se SRA. II, s. 4 n. 2. I urkunden förekommer icke det sedermera vanliga tillägget: »på k. M:ts vägnar den öfverste dom hafvande», men det saknas äfven i senare domar. Rasmus Ludvigssons register i K. Erik XIV:s nämnds dombok (HSH. XIII, s. 1) upptager ock en dom af den 1 mars 1561 och sedan flera från samma månad. Jfr äfven det från Gustaf Vasas sista år härstammande utkastet till Arboga artiklar (SRA. s. 22), enligt hvilket appellationen skulle gå från hertigen till *konungen* och dem af *rikets råd*, som den senare ville associera, och för hvilket nämnden sålunda är okänd.

[4] Silfverstolpe, anf. st. s. 317.

Till vissa delar hade dock nyssnämnda bestämmelser äldre förebilder, så långt tillbaka nämligen som i Gustaf Vasas gårdsrätt af 1544. Om några trätor uppkomme, hette det där (§ 22), bland konungens hoftjänare på hans slott eller gårdar, i borgläger m. fl. st., skulle efter sakens beskaffenhet därtill nämnas »6, 12 eller 24 de förståndigaste hofmän i gården», hvilka sedan skulle rannsaka och döma i målet. »De samme, som i nämndene satte blifve», hette det vidare (§ 23), skulle dessförinnan göra sin ed och sedan döma med två, fyra eller sex svurna vittnen (alldeles som i Eriks hofartiklar). Alla mål mellan hoffolket inbördes eller dem och andra undersåtar skulle vidare dömas efter gårdsrätten och, när sakerna ej där voro uttryckta, efter Sveriges landslag,[1] hvarjämte konungen förbehöll sig alla lifssaker (§ 32). Motsvarigheterna till bestämmelserna på Eriks tid äro tydliga; naturligtvis talades det icke heller 1544 om någon appell till denna domstol i konungens gård.

Sådana borgrätter voro icke så sällsynta under Gustaf Vasas tid vare sig i Stockholm eller annorstädes; från åtskilliga finnas protokoll bevarade. Rätten utgjordes under 1550-talet vanligen af 24 personer, hvilka omtalas under benämningen *nämnd* eller »de ärliga, goda män, som för rätta sutto» (ungefär samma uttryck, som användes i Erik XIV:s hofartiklar). Nämnd hade sålunda redan då blifvit beteckningen på själfva domstolen. Själfva förfaringssättet var snarlikt det, som förekom hos den kungliga nämnden; åklagare brukade uppträda, och protokollet slutade med »sentens och dom, hvilken relaterades».

Dylika borgrätter eller »borgstämmor» kan man genom protokollen följa tillbaka ända till tiden för v. Pyhys ankomst till Sverige.[2] På den tyske kanslerns tid brukade han själf, ett par riks- eller regementsråd, de högre hoffunktionärerna (hofmarskalken, stallmästaren m. fl.) bilda kärnan i domstolen, men detta förnäma element var längre fram ej så starkt representeradt: man nöjde sig med ett enda riksråd; stundom uteblef denna klass alldeles. Rätten bestod i öfrigt af ett par frälsemän, en eller ett par sekreterare och i öfrigt småsvenner, drabanter, höfvitsmän, »fänikedragare» m. fl.[3] Understundom förstärktes rätten genom speciellt tillkallade »sakkunniga»; en borgrätt 1551 på Väsby gård var t. ex. förstärkt med ett antal bergsmän. Såsom anklagade finner man under de senare åren vanligen fogdar, som bekant en tjänstemannaklass, för hvilken den kungliga nämnden ofta var forum.

---

[1] Ej ensamt efter gårdsrätten, såsom Geijer uppgifver, Sv. Folkets Hist. II, s. 122.

[2] Under 1550-talet finnas borgrättsprotokoll nästan från hvarje år. Enligt Gustaf Vasas gårdsrätt skulle borgstämma hållas minst en gång i månaden.

[3] Sådana talrikt sammansatta domstolar finner man äfven tidigare, men då vid högförräderiprocesser. Se t. ex. domen öfver myntmästaren Anders Hansson och hans medbrottsliga $^{5}/_{5}$ 1536 (Gustaf I:s registr. XI, s. 395). Några borgrättsprotokoll förekomma emellertid icke före v. Pyhys tid, hvarför man kan antaga att borgrätten först då börjat funktionera mera regelbundet.

Borgrätten hade sålunda blifvit en under Gustaf I:s tid ofta nog anlitad domstolsform såsom forum för fogdar, knekthöfvitsmän, knektar och hoffolk. Domstolen kallades nämnd. Permanent hade den däremot veterligen icke blifvit; *konungens* nämnd kallades den icke heller. Men anknytningspunkter funnos dock för Eriks anordningar. Det är emellertid icke hos dessa borgrätter ensamt, som förebilderna för den kungliga nämnden äro att söka.

Under Gustaf Vasas regering hade medeltidens räfsteting visserligen icke alldeles upphört, men det hölls icke längre regelbundet, såsom landslagen föreskref, och det hade fått till uppgift mindre rättskipningen i och för sig, än afgörande af kamerala tvister mellan kronan, frälse och skatte om jord, afhjälpande af allmogens besvär, reglering af beskattningen m. m. d. För att få rätt vände man sig vanligen hellre i första eller sista hand till konungen själf, som personligen dömde eller öfverlämnade målet åt riksrådet, i viktiga fall förstärkt af en större eller mindre mängd af adeln eller med borgmästare och råd i den stad, där rättegången hölls. Rättskipningen *vid hofvet* blef vida viktigare än räfstetinget. I dessa förhållanden ingrep den äfventyrlige och mångfrestande främlingen Conrad v. Pyhy med sitt försök att organisera den första ständiga öfverdomstolen; äran däraf kan nämligen svårligen tillfalla Erik XIV. Det kungl. »regementet» skulle, efter tyskt mönster, blifva både ett statsråd och en högsta domstol samt höll, så vidt man af bevarade protokollsfragment kan döma, regelbundet nog sammanträden, så länge den tyske kanslern var närvarande. Regementsråden dömde, stundom på egen hand; de deltogo i Stockholm i de nyss omtalade borgrätterna, från hvilka det stundom är svårt att skilja »regementet», och tillkallade emellanåt till rättens förstärkande andra sakkunniga. De upptogo vad från lägre domstolar men dömde äfven i första instans. Äfven här uppträdde inför rätten i brottmål en åklagare, antingen någon af rättens egna medlemmar eller en »riksprofoss». Äfven här fördes ett protokoll öfver förloppet, slutande med domen eller sententzen, som i brottmål (liksom vid borgrätten) gärna gick ut på att döma vederbörande från halsen, eller »från lifvet till döden», ehuru stundom med nådehänvisning till konungen.

»Regementet» fungerade vanligen i Stockholm men det satt äfven i Uppsala vid distingen eller eriksmässan, dit folk från hela riket brukade samlas; borgmästare och råd brukade då förstärka rätten, liksom i hufvudstaden dennas magistrat. Det var sålunda till viss grad en öfverdomstol på rörlig fot. År 1541 höll denna sålunda session i Uppsala båda de nämnda terminerna. I maj månad detta år dömde den särskildt i andliga mål. Den var då förstärkt, utom af borgmästare och råd i Uppsala, samt åtskilliga »fänikedragare», sekreterare och andra af ringa börd, äfven af ärkebiskopen, mäster Olof och mäster Laurents Andree. Med den sistnämnde kan knappt någon annan åsyftas än den ryktbare Laurentius Andreæ;

det är då veterligen sista gången den nämnda reformatorn uppträdde offentligen.

Denna domstolsorganisation försvann ej med den tyska kanslerens fall, äfven om »regementet» i egentlig mening upphörde och exemplen på dess verksamhet ej äro så många. 1545 hölls en session på Stockholms rådhus, bestående af 9 riksråd samt 11 andra frälsemän, där äfven ärenden, som behandlats på lagmansting i Uppland afdömdes. 1553 hölls en session vid distingsmarknaden i Uppsala. Rätten bestod af 16 personer, ett par riksråd, men i öfrigt sekreterare med flera lågfrälse och ofrälse. Det hade bl. a. vädjats från en häradsrätt under »första rättgång i Upsala besittia skulle». Uttrycket vittnar om, att en viss regelbundenhet utvecklat sig i afseende på dessa sessioner.

Vi ha här tydligen funnit den andra förebilden för konung Eriks nämnd. Det lågfrälse eller ofrälse elementet var ej sällan starkt representeradt äfven i den senast nämnda domstolen, ehuru ännu mera i borgrätten. Det blef som bekant förhärskande i den kungliga nämnden, och däri låg visserligen en förändring, en nyhet, men rikets råd voro dock stundom äfven i den senare med. Liksom sina förebilder på Gustaf Vasas tid, förstärktes konung Eriks nämnd stundom af borgmästare och råd, stundom af andra »sakkunniga». Riksprofossen kan såsom allmän åklagare anses vara urtypen till konungens prokurator. Sina sessioner förlade nämnden ej sällan till Uppsala; rättegångssätt, protokoll, dom eller sentents ha likaledes sina motsvarigheter.

Hvad Erik XIV eller Jöran Persson sålunda gjorde, det var detsamma, som v. Pyhy en gång försökt, eller att ordna rättskipningen vid hofvet — »hofrätt» kallas Erik XIV:s hofartiklar, »hofrichter» och »hofrethe» förekommer redan i de Pyhyska protokollen — men de förstnämnde bildade endast en öfverdomstol med frånskiljande af de administrativa uppgifter, som det Pyhyska »regementet» haft; det var sålunda också något nytt. De gåfvo denna domstol en mera permanent form och en mera fix sammansättning än borgrätten åtminstone ägt. Genom att i de flesta fall ej tillkalla riksråden gåfvo de den en mera borgerlig, en mera yrkesmässig karakter, om man så vill. Och tankegången torde ha varit densamma, som hertig Karl längre fram vid ett liknande försök att ordna rättskipningen vid hofvet gaf uttryck åt, nämligen dels att somliga saker vädjades under honom från lagmansting, dels att somliga »tilldrogo sig vid hofvet», så att de icke kunde förvisas till härads- eller lagmansrätter.

Den kungliga nämnden var sålunda icke någon förutsättningslös nyhet i vår rättskipnings historia och vi behöfva ej gå öfver Nordsjön för att finna dess förebilder. Det var blott en länk i försöken att ordna rättskipningen vid hofvet, som slutligen utmynnade i organisationen af den kungliga hofrätten 1614, också kallad för konungens nämnd. Men visserligen synes på konung

Eriks nämnd borgrätten med dess af hofartiklarne bestämda rättegångssätt och dess stränga straff utöfvat ett öfvervägande och mindre lyckligt inflytande.

Med den gamla konungsnämnden hade däremot Erik XIV:s kungliga nämnd föga gemensamt mer än namnet. En sådan skulle det enligt den första organisationen funnits i hvarje lagsaga men den hade en mycket begränsad verksamhet. Den fick denna verksamhet något utvidgad genom Magnus Erikssons stadgar; brott mot konungabalken samt mål angående högförräderi hörde under densamma, och däri fanns onekligen en beröringspunkt med Erik XIV:s nämnd. Kristoffers landslag kände återigen icke någon själfständig konungsnämnd utan hade kombinerat densamma med räfstetinget såsom en rannsakningsnämnd. Där förekom den emellertid fortfarande och nämnes någon gång, ehuru sällan. Egendomligt nog omtalas en sådan *konungsnämnd* vid den konungsräfst, som Svante Sture m. fl. höll i Västergötland 1558 och där Jöran Persson, själen i den snart inrättade kungliga nämnden, följde med som sekreterare. På Sveriges lag, »som förmäler att konungsnämnd skulle vara», beropade sig emellertid, som bekant, Erik XIV, när det gällde att bereda nämnden underhåll och att göra den populär.

Hd.

Bidrag till svenska kyrkans historia ur inrikes arkiv.

I.

Genom ett mig förliden vårtermin tilldeladt större Sederholms inrikes resestipendium sattes jag i tillfälle att under sommaren 1894 anställa arkivforskningar såväl i hufvudstaden som i åtskilliga landsortsstäder. Det är en del af den under denna studieresa inhöstade arkivaliska skörden, som jag hoppas få efter hand offentligen framlägga under ofvanstående rubrik.

Ett af de arkiv, som först besöktes, var *Strängnäs Domkapitels*. Där fann jag bl. a. ett för forskningen förut okändt *originalbref af reformatorn Laurentius Andreæ.* Det är dateradt i Upsala 1527, årets sista dag, och ställdt till biskop Magnus Sommar. Fyndet var så mycket mera oväntadt, som man antagit, att nämnda konsistorii-arkiv saknade icke blott aktstycken rörande speciellt Laurentius Andreæ utan äfven sådana angående reformatorerna och reformationsrörelsen öfver hufvud. Så säger t. ex. Th. Strömberg i sin biografi öfver *Laurentius Andreæ* (s. 8): »Jag hade trott, att åtminstone *några* gamla handlingar, som rörde reformationen och

dess män skulle kunna anträffas i Strängnäs konsistorii arkiv; men alla dessa synas redan under Gustaf I:s tid hafva blifvit aflämnade till annor ort.»

Af Laurentius Andreæ' hand äger man emellertid ej heller på »annor ort» alltför mycket i behåll. Enligt hvad vederbörande tjänstemän upplyst äger hvarken k. biblioteket i Stockholm eller Uppsala universitets bibliotek någon handskrift af honom. Riksarkivet har visserligen sådana men icke särdeles många. Tvifvelsutan är ock den i Strängnäs funna handskriften af värde redan från autografisk synpunkt sedt. Men tydligen äger den ännu större värde på grund af sitt innehåll. Hvarje nytt om än skenbart ringa meddelande, som bidrager att sprida ökadt ljus öfver reformationens väldiga brytningskamp i vårt land — vare sig det är fråga om dess kyrkliga eller politiska utvecklingssida eller bådadera — torde ock hälsas med tillfredsställelse.

Som bekant framkallades vid reformationen den första uppenbara konflikten mellan Rom och statsmyndigheterna i Sverige genom frågan om de valda biskoparnes konfirmation och vigning. Ännu vid den epokgörande Vesteråsriksdagens slut saknade de redan år 1522 utsedde biskoparne i Skara och Strängnäs, Magnus Haraldsson och Magnus Sommar, påflig konfirmation och kanonisk vigning. Lika litet hade sådan kommit electus i Åbo, Martin Skytte, till del. Härmed kunde dock icke konung Gustaf i längden vara tillfredsställd, då hans kröning enligt häfdvunnen plägsed skulle ske i närvaro af vigda biskopar och förutom electi endast den kände Vesteråsbiskopen fanns att för nämnda ändamål tillgå. Frågan kräfde alltså sin lösning. Genom skrifvelse till electus i Strängnäs den 7 nov. 1527 (Gustaf I:s Reg. IV. s. 368, 369) gifver ock konungen frågan en lösning, sådan den var att vänta från hans sida. »Ytermera» — heter det bl. a. här — »som I vel kunne besinna, ath almogen vil nepliga länger vara tilfridz, ath the icke hafva smorda biscoper, endoch samma smörielse i sanningene föge åf nödhen är; therföre om I achte blifva vid eder electionem, synes oss lickt vara at lathe eder i thenna vinther viga och smöria, så ath thet skedt är innan epiphaniam domini. Hvar I och nogot fell hafve her utinnan i nogon motte, ati icke betröste thet göra, äre vi icke til sinnes ath vi achte tvinga eder ther til emott eder vilia utan begäre thå, ath I lathe oss thet få ath vetha och vi tå mågom nogon annan upsökia, som sådana fel icke hafver.»

Ställd i valet mellan att antingen underkasta sig vigning utan föregången påflig konfirmation eller afstå från biskopsstolen, valde som bekant Magnus Sommar liksom öfrige electi det förra. Denna utgång af saken stod ock i samklang med Vesteråsriksdagens beslut, namneligen med den 24:de punkten af den latinska redaktionen af ordinantian.[1] Punkten lyder så: »Item episcopi et alii prelati deinceps non mittant aliquid ad urbem Romanam pro eorum con-

[1] Momentet saknas i ordinantians svenska redaktion.

firmatione, sed sufficit quod assumantur ad hoc de consensu regis, quod semper deinceps observandum erit.» Enligt hvad allmänt uppgifves och som icke finnes skäl att betvifla, ägde ock biskopsvigning rum i Strängnäs domkyrka den 5 januari 1528,[1] hvarefter de nyvigde biskoparna begåfvo sig till Uppsala för att där assistera vid konungens kröning några dagar senare.

Det är just om den nära förestående biskopsvigningen, som Laurentius Andreæ' nyupptäckta bref rör sig, liksom om biskoparnes ställning till evangelium och konungen. Den reformatoriska grundåskådningen är omisskänlig. I de valde biskoparnes eget skön ställer Laurentius Andreæ enligt konungens uppdrag, huruvida de ville invigas till sitt ämbete i Strängnäs eller Uppsala. Det senare vore dock ur flera synpunkter tydligen att föredraga och kunde lämpligen ske omedelbart efter matutinen eller ottesångsgudstjänsten samma dag, som konungens kröning skulle äga rum. Förvisso borde biskopsvigningen då företagen förläna ökad glans åt kröningshögtidligheterna. Vigningsorten vore emellertid en fråga af ringa vikt gent emot de kraf, konungen ställde på kyrkans styresmän, nämligen att de skulle vara evangeliska, icke papistiska, biskopar, efter Herrens ord icke efter påfvens ord, o. s. v. »*Aliud* — heter det bl. a. — *a vobis non requirit* [*sc. rex*], *nisi hoc, quod a vobis requirit Deus*», i sanning gyllene ord! Då vidare Laurentius Andreæ i sitt bref eftertryckligt tager sin konung i försvar för den utspridda beskyllningen, att Gustaf ville att församlingarna skulle vara utan biskopar, anade väl brefskrifvaren föga, hurusom han själf en gång skulle med smärta bevittna konungens sträfvanden med afseende på den kyrkliga författningen icke blott för biskopsämbetets afskaffande utan äfven i ännu mer vidtgående ultraprotestantisk riktning.

Synnerligen märkligt är det formulär till biskopsed, hvilket Laurentius Andreæ i sitt postscriptum meddelar och som antagligen följdes vid själfva vigningen. Om denna vår äldsta, förut okända evangeliska biskopsed vore åtskilligt att säga. För närvarande nöja vi oss med att framhålla dess enkla, ädla form och hurusom den tydligen är ett pregnant uttryck för de grundsatser i fråga om reformationsverkets bedrifvande, hvilka vid denna tid besjälade konungen och hans medhjälpare samt i hufvudsak gjorde sig gällande vid reformationens genomförande i vårt land. Brefvets betydelsefulla tillägg liksom detsamma i dess helhet utgör för öfrigt ett ytterligare vittnesbörd om hofsamheten i det sätt, hvarpå konungen och hans förnämste rådgifvare i kyrkliga angelägenheter under första delen af hans regering gingo till väga.

Efter dessa antydningar om brefvets innehåll gå vi att meddela detsamma. Vid dess utgifvande har man sökt iakttaga all önskvärd trohet mot originalet. Interpunktionen är dock utgifvarens,

---

[1] Att döma af L. A. nedan meddelade bref synes dock i hög grad ovisst, om äfven Åbobiskopen Martin Skytte vid detta tillfälle, såsom allmänt antagits, erhållit sin vigning.

liksom han naturligen upplöst originalets många och starka förkortningar, samt användt i, u, v och stor begynnelsebokstaf på modernt sätt.

* * *

Laurentius Andreæ till Magnus Sommar. Uppsala d. 31 dec. 1527.

Cum sincera mei recommendatione salutem. Ita se nunc habet, reverende pater, aëris dispositio (sicut videtis), quod valde difficile, imo fere impossibile erit domino electo Aboensi et michi venire Strengas ad diem pro episcoporum consecratione præstitutum, nisi aura ex nunc subito ad intentissimum frigus mutata fuerit. Idcirco, si venerit dominus electus Scarensis, penes vos est, si vel Strengis vel hic Upsalie consecrari vultis, quod non incommode in die coronationis regis statim post matutinas fieret, et certe per hoc sollennitatis splendor augeretur. Alioqui petit dominus electus Aboensis, quod adminus ipse tunc hic consecrari possit. Non vult dominus rex, quod vos, domini consecrandi, juramentum aliquod in vestra consecratione præstetis pape sed sibi. Idcirco in eventum, quo Majestas Sua vel hoc vel aliud quippiam a vobis exigere voluerit, non est absonum, quod in loco, ubi ipse præsens fuerit, consecremini, maxime quum non possim ego nomine Majestatis Sue nunc adesse. Attamen non estimo hanc causam tanti ponderis esse, ut propterea intentam Strengis consecrationem postponatis, si omnino eam ibi fieri volueritis. Præcipuum erit, quod a vobis exiget rex, quod velit vos esse episcopos evangelicos, non papisticos, episcopos inquam secundum verbum domini, non secundum verbum pape, nempe qui intendatis officio, quod vobis præscripserat Deus, nec plus de hoc mundo velitis, quam quantum ad illud officium explendum necessarium fuerit. Numquam fuit mens Majestatis Sue, quod velit ecclesias sine episcopis esse, prout false contra eum garriunt aliqui. Fateor, papisticos non vult, qui nichil minus sunt quam episcopi. Eos vult, qui prædicent ac promoveant verbum Dei, quibus etiam scit vite necessaria deberi, sicut scriptum est: »ne claudas os bovi trituranti!» Aliud a vobis non requirit, nisi hoc, quod etiam a vobis requirit Deus. Quo per vos admisso seu promisso, perinde est Majestati Sue, ubi consecramini. Si usque ad coronationem regis negocium differtis, oportet tunc statim scribere episcopo Arosiensi, ne veniat Strengas pro hac vice. Valete. Ex Upsalia mdxxviij[1] die S. Siluestri.

Laurencius Andree.

[1] Brefskrifvaren torde räknat året från d. 25 dec.

Tillägg.

Fiat per vos cedula ac per ceteros consecrandos secundum hunc, qui sequitur, tenorem ac ante consecrationem publice legatur, et consecremini postea in dei nomine:

Ego Magnus Sommar, electus et nunc ex voluntate Dei consecrandus episcopus Strengnensis promitto Deo pro possibilitate mea ac iuxta gratiam, quam michi donaverit dominus, prædicare et promovere sanctum evangelium suum;

de sumptibus ac redditibus, qui ad illud officium explendum necessarii fuerint, contentum fore;

domino meo regi fidelitatem servare;

ceteraque facere, que ad christianum episcopum secundum Deum et conscientiam meam spectare novero.

Ita michi propicius sit Deus. In cuius mei promissi testimonium hanc cedulam manu mea propria scripsi et subscripsi.

Strengis in vigilia epiphanie domini anno domini mdxxviij.

Ita est ego Magnus, qui supra scripsi.

A tergo: Reverendo in Christo patri et Domino, domino Magno, Electo Stregenensi, amico suo fidelissimo.[1]

Herman Lundström.

Gustaf Adolfsfesten 1894.

»Sannerligen jag hafver aldrig näst Gud litat till någon annan makt än den, som af svenska mäns trohet kommer.»

»I nödens stund har svenska folket litat till Gud och sig självan.»

Gustaf II Adolf.

Att hans undersåtar måtte i god åminnelse bevara hans gärningar, var en önskan Gustaf Adolf uttalade vid sin kröning 1617. Att denna önskan i rikt mått gått i fullbordan, icke endast inom Sverige utan i hela det protestantiska Europa, därom vittna de minnesfester, som i dessa dagar firats. Det torde i sitt slag vara enastående att svenskar och finnar, tyskar och holländare fira ett och samma furstenamn som ett dyrbart minne, att till och med danskar och norrmän haft ord af tacksamt erkännande för den, som dock, medan han lefde, var deras politiske motståndare. »Gustaf

---

[1] På yttre bladet förekomma af annan hand några anteckningar utan större betydelse.

Adolfs minne skall i Finland vara och förblifva firadt och välsignadt», skrifver den frejdade gamle forskaren C. G. Estlander i sista häftet af Finsk Tidskrift, och visar, huru Finland för sin borgerliga frihet i närvarande stund ytterst har Gustaf Adolfs verk att tacka. »Den protestantiska kristenheten», skrifver i Preussische Jahrbücher en af den tyska historieforskningens ledande män i vår tid, professor Max Lenz i Berlin, »rustar sig att fira minnet af den nordiske hjälten, som i den tyska historiens mörkaste tider, i de blodigaste striders förvirring räddande uppträdde för Martin Luthers redan sviktande tro», och han fortsätter med att framhålla icke blott Gustaf Adolfs världshistoriska insats, utan ock betydelsen af den kamp för vesterländsk kultur, som Sverige utkämpade bortom Östersjön mot ryssar och polackar. Vi känna intet ädlare minne näst honom, som historien kallar Vilhelm den tystlåtne», så ljuder en stämma från Holland i dessa dagar. Tyska protestanter ha infunnit sig här för att hedra detta minne, som ännu lefver som befriarens ända bort i Siebenbürgen. Väl har ett och annat missljud förnummits från det ultramontana lägret i Tyskland, från tyska och svenska socialister, från några partigängare, för hvilka religion och fädernesland förlorat betydelse, men de ha förklingat tämligen opåaktade. Det har visat sig icke duga hvarken inför vetenskapens eller allmänhetens domstol att sammanställa Gustaf Adolf med Ferdinand II, och om hundra år härefter i ett självständigt Sverige ännu en minnesfest skulle firas öfver Gustaf Adolf, skall omdömet säkert blifva detsamma. För de viktigare litterära bidragen från Sverige och utlandet till denna minnesdag hänvisa vi till litteraturafdelningen i detta och följande häften. Några ord skola här blott sägas om några af den lätt förgätna tidningsliteraturens viktigaste företeelser.

* * *

De populära vecko- och tidskrifterna, liksom de flesta dagliga tidningarna ha täflat om att lämna bidrag till firande af det stora minnet. En särskild festpublikation, ägnad Gustaf Adolf och hans samtida, med många illustrationer och textbidrag af O. Sjögren, E. Svensén, L. G. Tidander m. fl. har likaledes utkommit. *Nya Dagligt Allehanda* och *Illustrerad Tidning* ha vidare utgifvit festnummer och *Stockholms Dagblads* extranummer för den 9 december var hufvudsakligen ägnadt åt Gustaf Adolf. Det sistnämnda meddelade sålunda utförliga utdrag ur Johannes Botvidi's likpredikan, som innehåller en berömd karakteristik öfver den fallna hjälten och konungen, om Gustaf Adolfs tal, hans bref till Ebba Brahe, en särskild uppsats ur *Gustaf Adolfsminnen i Stockholm* m. m. Allehandas festnummer innehöll bl. a. en karakterteckning af E. Hildebrand, ett af C. Kjellberg meddeladt, hittills okändt aktstycke, *Karl IX:s instruktion för Gustaf II Adolf* eller snarare lefnadsregler, som, ifall det verkligen är autentikt — det innehåller näm-

ligen ett och annat frapperande och besynnerligt, som det här dock icke är tillfälle att närmare ingå på — naturligtvis är af stort intresse, vidare en uppsats om *Gustaf Adolfs ättlingar inom och utom Sverige* m. m. — *Ord och Bilds* decemberhäfte var likaledes till stor del ägnadt åt Gustaf Adolf. Det innehöll en utförligare lefnadsteckning, författad af H. Wieselgren, samt en intressant, illustrerad uppsats af C. A. Ossbahr: *Ett minne från Gustaf Adolfs likbegängelse*, innehållande en redogörelse för liktågen både i Wollgast 1633 och i Sverige, från Nyköping till Stockholm, 1634. *Göteborgs handels och Sjöfartstidning* har i sitt Gustaf Adolfs-nummer uppsatser af H. Hjärne: *Vårt trosarf efter Gustaf Adolf*, af H. Schück: *Gustaf Adolfs skrifter*, af K. Varburg: *Gustaf Adolf i svensk diktning*, af W. Berg: *Några drag ur Göteborgs historia under Gustaf Adolf m. m.*

I *Posttidningen* förekom bl. a. ett meddelande af den genomskinliga signaturen C. S., som bör räddas från glömskan. Det gällde den famösa medalj, som Gustaf Adolf 1629 skulle låtit prägla med inskriften: *Gustavus Adolphus rex Sveciæ, magnus dux Moschoviæ, fidei veræ et sinceræ religionis Lutheranæ defensor, regn. Galliæ, Angl. Scot. et Hybern: generalis et summi (!) belli præfectus, oceani et maris balthici admiralius et urbis Stralsundensis patronus.* Denna, ifall den vore äkta, om en löjlig och barnslig fåfänga vittnande inskrift har Gustaf Droysen jämte själfva medaljen i sin bekanta bok om Gustaf Adolf tagit för god såsom bevis på den svenske konungens högtflygande äregiriga planer. Meddelaren i Posttidningen påvisar nu, att en dylik medalj aldrig har existerat och att själfva inskriften måste blifvit hopsatt antingen af »någon entusiastisk protestant» eller »i österrikiskt-katolskt intresse för att hos Gustaf Adolfs egna vänner och bundsförvanter söka väcka misstro och fruktan beträffande hans syften».

De utkomna minnesbladen få ett särskildt intresse genom de många bilder af Gustaf Adolf, som de meddela. Ord och Bild bjuder sålunda på Trautmanns ungdomsporträtt, på Porbus d. y:s helfigur från de senare åren, som af Gustaf Adolf skänktes till Alexander Leslie, på helfigurer från Uppsala rådhus och Ulriksdal, bland andra illustrationer dessutom en afbildning af det i arkivarien frih. B. Taubes ägo befintliga vackra elfenbenssnideriet från 1600-talet öfver Gustaf Adolfs död vid Lützen; den Sjögrenska festskriften på Kilians kopparstick, helfiguren i Kungsholms kyrka och bronsbysten af Georg Petel. Sistnämnda byst, som anses vara ett af de mest autentiska samtida porträtten, återgifves i större skala i Illustrerad Tidning, som dessutom har bilderna af Miereveld (Delff) samt i Uppsala rådhus och Kungsholms kyrka; Dagligt Allehanda återger ett kopparstick af italienaren Benaglio, Stockholms Dagblad kopparsticket efter Miereveld o. s. v.

Underrättelser.

— Den engelske historieskrifvaren James Anthony Froude afled i slutet af oktober d. å., 76 år gammal. Efter att från början ha varit präst lämnade han snart kyrkans tjänst och ägnade sig åt författareverksamhet särskildt på det historiska området. Detta gjorde också, att han omsider år 1892 utnämndes till »regius professor» i historia vid universitetet i Oxford, på hvilken plats han efterträdde Freeman. Hans förnämsta historiska verk var »History of England from the fall of Wolsey to the defeat of the Armada» uti 12 delar. Han utmärkte sig för en glänsande stil, jämförlig med Macaulays, men ansågs vara ensidig och partisk i sina omdömen, hvilket han särskildt lade i dagen vid bedömandet af Henrik VIII, som under hans framställning vardt en verklig engelsk nationalhjälte.

— Den vidtberömde assyriologen, upptäckaren af Ninives ruiner och före detta diplomaten sir Henry Austen Layard afled den 5 sistlidne juli vid 77 års ålder.

— Uti *Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademien* tog den 4 december kammarherre C. Silfverstolpe sitt inträde med uppläsande af en afhandling *Om kyrkans angrepp mot revelationes sanctæ Birgittæ.*

— Biblioteksamanuensen dr K. H. Karlsson afreste d. 6 okt. till Rom för studier i det *Vatikanska arkivet*, hvartill anslag gifvits såväl af Letterstedtska föreningen som Vitterhets-, Hist.- och Ant.-Akademien. Han lär där hafva trädt i samverkan med den danske utskickade hr Moltesen, och det är att vänta, att både goda och snabba resultat härigenom skola uppnås.

— *Göteborgs Högskola* har den 9 december af hrr Olof Wijk och Oskar Ekman mottagit en donation af 30,000 kronor, hvaraf räntan skall användas till utgifvandet af en årsskrift. Vi lyckönska högskolan till denna storartade gåfva, af hvilken den historiska forskningen i sinom tid helt visst skall draga nytta. Det är under lyckliga auspicier för det vetenskapliga arbetet, som den Göteborgska högskolan börjat och fortsatt sin verksamhet. Det faller i ögonen så mycket mer vid jämförelsen med de stormar, som synas skaka den Stockholmska institutionen af samma art, och som ej med visshet torde kunna förebyggas genom upprättande af den juridiska fakultet, som numera tyckes vara oundviklig.

— För uppbyggande af ett *stadsbibliotek i Göteborg* ha stadsfullmäktige af de i år disponibla Renströmska medlen anslagit en summa af 350,000 kronor. Önskvärdt vore, om i sammanhang härmed lokaler kunde beredas för ett provinsarkiv för en del af södra Sverige. Ett sådant arkiv i Göteborg skulle blifva af en helt annan

betydelse, än det skulle komma att få förlagdt till en afkrok, so^k Vadstena, och äfven Kalmar erbjuder på långt när icke samma föı delar.

— Efter långvariga underhandlingar har det omsider i Tyskland lyckats att finna en redaktör för den stora af Heeren-Ukert grundlagda samlingen af *de europeiska staternas historia*, i det professor K. Lamprecht i Leipzig åtagit sig detta uppdrag. Den nye redaktören har helt nyligen träffat aftal med vår ärade medarbetare docenten L. Stavenow om fullbordandet af den svenska afdelningen från och med frihetstiden ända fram till våra dagar. I fråga om omfånget är intet närmare bestämdt, mer än att tiden 1718—1771 skall inrymmas i ett band.

— Af *Svenska Ättartal* har tionde årgången utkommit. Vi ha ofta omnämnt, mer eller mindre utförligt, denna publikation, och den är så pass känd af alla, som intressera sig för släktforskning, att vi kunna fatta oss kort. Vi kunna nöja oss med att påpeka, att de tio årgångarna innehålla 12 uppsatser i genealogiska ämnen, däribland öfver alla svenska konungahus från och med Folkungaätten, nära 100 anträd för frälse och ofrälse personer, samt nära 1,100 ättartal för svenska ätter från och med bondens till och med konungens. Den ärade utgifvaren hotar nu att taga sin hand från verket och att draga »till ett annat land för att finna lisa». Framtiden får utvisa, huruvida uppsåtet är allvarligt. Sätter han sitt beslut i verket, så kan det ske med medvetandet att ha gagnat den svenska släktforskningen i ett omfång, hvartill sedan Anreps Ättartaflor ingen motsvarighet funnits, och med ett besvär, som säkerligen varit större än Anreps. Det är detta medvetande, som får blifva hans lön på det landtliga Tusculum, dit han säges ämna draga sig tillbaka undan världen; rikedom lärer han icke förvärfvat på sitt företag, helst de dagar längesedan äro förbi, då för en släktutredning i arfvode gåfvos »två oxar och en silfversked».

— D:r C. Wibling har nyligen utgifvit en publikation om 76 sidor, under titeln *Ur fältmarskalken Fabian Wredes papper*. Frih. Fabian Wrede (1760—1824) tillhörde den krets af unga, glada och begåfvade ädlingar, som Gustaf III älskade att samla omkring sig, och avancerade under den gustavianska nådens solsken raskt, så att vid konungens död han redan var öfverstekammarjunkare och öfverste. Konungagunsten bevarade han med ett kortare afbrott äfven under de följande regenterna och uppnådde också de högsta värdigheter, som på den militära banan voro möjliga. Men han var för öfrigt icke ovärdig den ynnest, som vederfors honom; han var en skicklig militär, icke blott en fin hofman, väl ägnad att föra befäl, lugn och rådig i farans stund, dessutom personligen hederlig och oegennyttig. Herr W., som haft tillgång till hans efterlemnade papper, meddelar i denna publikation först och främst ett fragment af en själfbiografi, som sträcker sig till 1790. Det har af andra författare varit begagnadt, men förtjänade visserligen att tryckas i sin helhet. Utg.

har försett det med upplysande noter. Wredes följande lefnadsöden skildrar utg. själf, hufvudsakligen efter tryckta böcker samt Wredes egna bref. Då utg. ej synes varit i tillfälle att för detta ändamål företaga några särskilda arkivstudier, blir framställningen gifvetvis något ofullständig men torde fylla sitt ändamål af en orienterande öfversikt. Såsom bilagor meddelas 15 bref från Gustaf III under åren 1789 och 1790, 14 bref från Gustaf IV Adolf samt 7 bref från Karl XIII (ett dock af 1804). Samlingen är i allmänhet ganska upplysande och delvis af verkligt intresse. Det är skada att utg. icke haft tillfälle att på samma gång utgifva Wredes öfriga korrespondens, bland hvilken förekomma bref från Adlercreutz, Sandels m. fl., äfvensom koncept af Wrede själf. Det hade säkerligen blifvit ett helt af ganska stort historiskt värde.

— *Svenska historiska arbeten i tysk öfversättning.* Professor Carlsons upplaga af *Karl XII:s bref* har redan för flere månader sedan utkommit på tyska och flitigt recenserats; se tidskriftsöfversikten. Samma förhållande är med öfverstlöjtnant Björlins bok *Kriget i Norge 1814* och af N. Edéns broschyr *Kielerfreden och unionen* väntas eller har redan utkommit en tysk öfversättning.

— Under titeln *Några blad ur Carleborgs grefskaps historia 1652—59* meddelar arkivarien E. W. Bergman i Sv. Litteratursällskapets i Finland *Förhandlingar och uppsatser* några skildringar, särskildt af kulturhistoriskt innehåll, från det stora Tottska grefskapet i norra Finland. Man finner här åtskilliga uppgifter om de ekonomiska förhållandena; grefvens behållna ränta (efter afdrag af omkostnaderna) uppgick under ifrågavarande tid endast till 6,000 daler silfvermynt om året — en ej synnerligt stor summa. Utförliga upplysningar meddelas om kyrkliga och skolförhållanden inom grefskapet, likaså om grefskapet i förhållande till 1655 års reduktion och om svårigheterna att drifva densamma igenom.

— I november-häftet af *Revue Historique* för i år har Fr. Funck-Brentano ägnat en artikel åt *mannen med järnmasken* eller rättare *mannen med den svarta sammetsmasken*, som sysselsatt så många historieskrifvare och romanförfattare. Någon annan mask har mannen nämligen icke burit än en sådan, som i södra Europa, Italien i synnerhet, i äldre tider varit så vanlig. Han har som bekant identifierats med otaliga personer, män och till och med kvinnor, från och med en äldre bror eller en tvillingbror till Ludvig XIV ända ned till betjänter och galna munkar. Till de senast framställda hypoteserna hör dels att han skulle varit en generallöjtnant Bulonde, men denne lefde bevisligen två år efter det den s. k. järnmasken lika bevisligen dött, dels att han varit (mirabile dictu) en betjänt vid namn Dauger. Den sistnämnda hypotesens orimlighet ådagalägges emellertid med skäl, som det här blefve för långt att upprepa. Funck-Brentano upptager en gammal gissning, bakom hvilken emellertid de förnämsta auktoriteterna stå, och tror sig vara lycklig nog att till full evidens bestyrka dess riktighet.

Mannen med sammetsmasken var statssekreteraren hos hertigen af Mantua grefve *Ercole Antonio Mattioli.* Det är bevisligt att denne för sin herres räkning 1678 afslöt en traktat med Ludvig om inrymmande af fästningen Casale åt fransmännen för en penningsumma; att han sålde hemligheten före ratifikationen till flere mot Frankrike fientliga hof; att den förbittrade franska regeringen lät i tysthet uppsnappa honom — af ingen mindre än den ryktbare Catinat — och föra honom till fästningen Pignerolo; att hertigen af Mantua ingenting hade emot en dylik bestraffning, emedan hans trolöse tjänare bl. a. gömt originalurkunderna till traktaten, för att själf kunna draga nytta af dem, och endast med svårighet kunde förmås att utlämna dem; att hvad man känner om den svarta maskens förflyttningar ända tills han stannade i Bastiljen passar in på Mattioli och på ingen annan, och att det slutligen, för att förbigå åtskilliga andra argument, finns en döds- och begrafningsattest af den 19 och 20 nov. 1703 för en fånge i Bastiljen vid namn »Marchioly»; det var samma dagar som den svarta sammetsmasken enligt andra uppgifter dog och begrofs. Mattiolis — förvandlingen till Marchioly i den illa skrifna attesten bereder ingen svårighet — höga ämbetsställning och förnäma börd förklara ju fullkomligt det undseende, hvarmed sammetsmasken bevisligen behandlades. Kring verkligheten har emellertid sägnen tidigt spunnit sin fantastiska väfnad och till detta område bör enligt Funck-Brentano hänvisas bl. a. anekdoten om den inristade silfvertallriken — enligt andra uppgifter var det en skjorta, på hvilken fången skulle skrifvit några komprometterande rader. Och sålunda skulle, såsom det synes, gåtan härmed vara löst.

— I fjol utfärdade förlagsfirman P. A. Norstedt & Söner ett upprop i syfte att utröna, huruvida tillräckligt intresse bland allmänheten funnes, för att firman utan allt för stora pekuniära uppoffringar skulle kunna våga sig på det omfattande företaget att utgifva en ny, fullständig upplaga af *Svenska adelns ättartaflor*, redigerad af skriftställaren grefve F. U. Wrangel och kaptenen Otto Bergström. Då emellertid anslutningen till det sålunda planlagda företaget visat sig allt för ringa, hafva vederbörande inskränkt sig till publicerande af ett supplementband, hvilket är afsedt att inrymma de mångfaldiga tillägg, som äro nödvändiga, för att det för ett par tre decennier sedan utgifna arbetet måtte kunna fylla en nyare tids fordringar. Då emellertid ett verk sådant som detta har sitt förnämsta värde däruti, att uppgifterna blifva så fullständiga och så korrekta som möjligt, vända sig utgifvarne i ett upprop, som åtföljer detta häfte, till svenska adeln samt intresserade samlare af genealogiska och biografiska uppgifter med en anhållan om deras understöd, hvarpå vi härmed vilja fästa uppmärksamhet.

Öfversikter och Granskningar.

Karl August Ehrensvärd. En lefnadsbild från Gustavianska tiden. Af KARL WARBURG. 411 sid. Stockholm, F. & G. Beijer, 1893.

Om K. A. Ehrensvärd har ej så obetydligt förut skrifvits af Beskow, Ljunggren, Nyblæus m. fl., men en så allsidig och uttömmande skildring som föreliggande hafva vi icke ägt. Prof. Warburg har för detta sitt arbete företagit vidlyftiga arkivforskningar ej blott i offentliga, utan ock i enskilda samlingar, främst familjearkivet på Tosterup.

Ehrensvärd har åtnjutit stor berömmelse ej blott som konstfilosof, utan ock såsom sjöhjälte, men hans rätt till vår beundran i detta fall har på senaste tiden blifvit starkt ifrågasatt. Amanuensen A. Hammarskjöld har i en uppsats i Nordisk Tidskrift (häft. 4 för 1893) förklarat det vara »säkert, att Ehrensvärds storhet som amiral och sjöhjälte är behäftad med obotlig fallandesot», och lämnat en framställning af slaget vid Svensksund, stödd närmast på Ehrenströms uttalanden, hvilken framställning är mycket komprometterande för Ehrensvärd. Prof. W. har också i sitt arbete tagit upp saken till diskussion och gifvit en skildring af förhållandena vid detta tillfälle, hvilken är grundad på ett ansenligt material och säkerligen kostat förf. ej ringa möda. De egentliga tvistepunkterna äro två. Hr. H. påstår, att Ehrensvärd försummat att i tid verkställa försänkningar i sunden till flottans skydd, och att han för att rädda sin egen person lemnat striden — en omständighet, som han sedan i sin rapport sökt dölja. Hr. W:s svar härpå visar, synes mig, den första anmärkningens oriktighet; hvad den andra åter beträffar, så må han med rätta och med skärpa opponera sig mot, att Ehrensvärd framställes såsom feg och lögnaktig, men något besynnerlig förefaller fortfarande den af E. på egen hand företagna reträtten. Materialet sviker härvidlag. — Den vanliga berättelsen om konungens och E:s möte efter slaget är, såsom prof. W. visar, alldeles oriktig.

Om E:s verksamhet såsom sjömilitär öfver hufvud taget kan något omdöme ej gärna uttalas af den, hvilken, såsom anmälaren, icke är fackman och icke på egen hand satt sig in i saken. Men af själfva prof. W:s skildring tror jag mig kunna draga den slutsatsen, att det funnits få ting mellan himmel och jord, som den mångfrestande E., öfverlämnad åt sig själf och fri från yttre påtryckning, skulle ägnat

så litet intresse som sjöväsen och militära ting. Redan vid åtta års ålder blef han kadett,[1] och det kan således icke vara tal om, att han själf valt denna bana. Hans fader, den berömde Augustin, sörjde sedan för att han erhöll en grundlig utbildning i krigsväsendet. Gustaf III hopade utmärkelser på fadern, och då denne kort efter revolutionen afled, öfverflyttade han sin välvilja på sonen, som också avancerade raskt. Så kunde han redan 1780 haft utsikt att blifva sekundchef för skärgårdsflottan; hans håg härför var ej lifligare än att han föredrog att resa till Italien.[2] Fyra år senare såg han sig vid Trolles död kallad till öfveramiral och hade såsom sådan att förbereda flottan till det ryska kriget, mot hvilket han i det längsta sökte göra motstånd. Han fann flottans personal sakna nödig utbildning, och hans politiska åsikter gingo ej heller i samma riktning som konungens. Brefven till hustrun från 1789 års riksdag öfvertyga oss därom. I sitt missnöje styrktes E. ock af inflytandet från hustruns släkt, som tillhörde den fronderande adeln, hvilken usurperade namnet patrioter.

E. gick till kriget utan entusiasm, som han själf sade för att bevara sin faders verk, och det tyckes nästan, som om han ansett sitt förnämsta mål böra vara att »sauvera flottan», såsom Ankarsvärd yttrade i ett bref. E. var »icke fullt sig själf i detta krig», heter det s. 291 och Gustaf III ansåg sig ock hafva skäl till missnöje med hans ledning af skärgårdsflottan. Man må förlåta konungen, om han ej kunde uppfatta den »filosofi» E. ådagalade, då han tröstade sig öfver sitt nederlag genom att rita karrikatyrer! E. drog sig frivilligt tillbaka till Karlskrona, fann sig äfven där öfverflödig och tog så afsked i början af 1790. — Efter Gustaf III:s död blef han öfvertalad att åter öfvertaga chefskapet för sjöväsendet såsom generalamiral, men lämnade det åter 1794.

Af sin fader hade E. i arf erhållit ett namn, som denne gjort till ett bland våra största. Makten i detta namn förde E. till de mest lysande äreställen, men det gaf åt hans lif en riktning, som icke stämde öfverens med hans begåfning, fastän hans samtid och äfven han själf icke hade detta fullt klart för sig. Att han som ämbetsman hade brister — missvårdade detaljerna —, det insågs dock äfven af hans vänner.

På ett annat område, konstens, var E. vida mera hemmastadd, och han förberedde sig en tid allvarligt för öfverintendentsämbetet, som han hoppades erhålla. Den märkligaste episoden i E:s lefnad är hans stora färd till södern, åt hvilken prof. W. ägnat andra kapitlet af sin bok. Det inledes af en orienterande öfversikt af

[1] I förbigående må påpekas, att prof. W. ej nämner E:s födelseort; jag har ej heller annorstädes funnit densamma angifven.

[2] Hammarskjöld anmärker, att prof. W. förblandat chefskapet för finska afdelningen af arméns flotta, som E. fick 1777, med chefskapet för hela den sistnämnda. Så tyckes visserligen vara fallet s. 30, men på föreg. sida finnes den riktiga uppgiften.

konstförhållandena i Sverige och af de nya åsikterna i dessa ämnen utomlands. Synnerligen intressanta äro de talrika utdragen ur E:s brefväxling med målaren Masreliez, af hvilka det framgår, att den senare varit den förres läromästare i de antikiserande teorierna. Men E. visar sig hafva en vida friare syn på den äldre konsten än Masreliez; så t. ex. kan han förstå den tidigaste renässansens verk; att han beundrat Rubens åtminstone tidigare, visar sig i det inflytande denne haft på hans egen teckning, såsom prof. W. påpekat. Å andra sidan ådagalägger han sin djupare uppfattning af konsten genom sin kritik af barockens mästare; han kan icke godkänna den stilriktning, som visar sig i det sätt, hvarpå Peterskyrkan fullbordades, och han har talrika anmärkningar att göra mot Cochin, den franske skriftställare, som var hans »cicerone» bland konstskatterna. Öfverallt i E:s omdömen möter oss en självständig ande, som har sin egen syn på tingen, vunnen genom eget arbete och egen åskådning. Originel visar han sig ock i sina reflexioner öfver etnografiska och andra förhållanden. Hans beundran för antiken ingaf honom misströstan om att konsten någonsin skulle kunna blomstra i norden; från sitt studium af Montesquieu hade han medbragt tanken om klimatets stora inverkan på folken.

I det tredje kapitlet går förf. särskildt in på en redogörelse för de skrifter, som blefvo frukten af E:s färd, resebeskrifningen och »Den fria konstens filosofi» samt promemorian för Gustaf III. Det filosofiska systemet, om man kan kalla E:s satser så, behandlas mera kortfattadt, då flera förf. förut ägnat uppmärksamhet åt denna del, såsom Atterbom, Nyblæus, och Ljunggren i sin jämförelse mellan E. och Winckelman m. fl. uppsatser. Därjämte anser prof. W., att »Resan» är af större betydelse.

E:s egendomliga, kanske snarare än originella, korthuggna stil är bekant. Redan Ljunggren har i en artikel i Posttidningen 1867 påpekat, att den är frukten af ett medvetet konsekvent arbete, och prof. W. ger läsaren tillfälle till jämförelser mellan de äldre i handskrift befintliga redaktionerna och den tryckta texten. Man kommer till en vida snabbare och klarare uppfattning af E:s tankar genom att gå till väga på detta sätt, hvilket, såsom Ljunggren yttrar i den nyss omtalta artikeln, i fråga om »hvarje annan författare vore ett nonsens». Men å andra sidan går det icke längre att på Atterboms manér inlägga hos E. hvarjehanda djupsinnigheter af egen fatabur. Den mystiska vördnad, som det obegripliga så gärna inger, försvinner, och man frågar sig om detta skrifsätt verkligen är värdt så stor beundran. Det synes oss uppskrufvadt och kokett, och man föredrager gifvet E:s naturliga stil, sådan denna vida sannare och enklare, men dock med sitt originella tycke framträder i hans bref, eburu ej heller dessa äro fria från besynnerligheter.

Såsom människa erbjuder E. många både vackra och intressanta sidor. Synnerligen älskvärda äro hans öppna, okonstlade, hjärtliga bref till sin hustru, som vittna om det vackraste förhållande dem emellan. Prof. W. synes i allmänhet hafva föredragit att genom

meddelandet af talrika »documents humains» låta läsaren ur första hand bilda sig en föreställning om E:s karakter och hela inre människa, hans Rousseauism, hans ungdomliga »weltschmerz», hans kvinnoförakt, hans deltagande i tidens mysticism, hans mångfrestande hugskott, som på ålderdomen framträdde i spekulationer om landtbruk och mycket annat. Emellertid synes det mig vara i någon mån en brist hos arbetet, att förf. icke försökt samla dessa spridda drag till en helgjuten bild af föremålet.

Åtskilliga illustrationer, återgifvande dels porträtt, dels teckningar, som flutit från E:s flitiga ritstift, öka arbetets värde. Uti domen öfver E:s karrikatyrer kan jag dock ej vara ense med prof. W. Man får väl antaga, att hvad som offentliggjorts hör till det bästa, som finnes, och många äro verkligen kvicka och träffande, men jag får bekänna, att jag ej kan finna något dylikt i t. ex. teckningen af Fjolner i mjödkaret eller bilderna till Schéeles historia. I denna punkt som i en del andra tror jag, att man varit böjd att öfverskatta E:s begåfning så väl som hans verk.

För öfrigt synes det mig just som en af de stora förtjänsterna i prof. W.:s vackra arbete, att förf. vetat hålla den gyllne medelvägen mellan blind, traditionell beundran och öfverdrifven kritik. Utan onödig polemik, med sundt och oförvilladt omdöme, med den pietet och sympati, som höfves en biograf, har förf. tecknat för oss en man, som, om han också ej kan räknas till våra största och mest omfattande snillen, dock städse skall blifva en af våra intressantaste litterära personligheter.

Otto Sylwan.

Aus der Kurländischen Vergangenheit. Bilder und Gestalten des siebzehnten Jahrhunderts von Ernst und August Seraphim. 355 s. Stuttgart, Cotta, 1893.

Under ofvanstående titel har E. och A. Seraphim påbegynt en bildserie från Kurlands historia under den tid, då detta genom grannskapet till svenska provinser kom i ständig beröring med vårt land, hvilken bildserie lofvar att blifva äfven för oss af stort intresse. Kurlands historia torde hos oss ej vara mycket känd och är ännu mindre här bearbetad. Då därför dessa skizzer sprida ljus öfver förhållanden, som en gång inverkat på vårt eget lands historia, så äro de visserligen förtjänta af all uppmärksamhet, helst teckningarna äro särdeles väl gjorda. Väl kan man med afseende på ett och annat omdöme, som i den senare af de båda uppsatserna fälles,

hysa något afvikande tankar, men man följer dock alltid framställningen med oförminskadt intresse.

* * *

Wolmar von Farensbach är ett namn, som är oss från Gustaf Adolfs tid välbekant. Någon helgjuten bild af mannen hafva vi, förrän vi erhöllo Ernst Seraphims skildring, icke haft. Vi hafva blott sett honom framskymta i historien än här och än där. Hvad vi emellertid också sett är, att öfverallt, där han visar sig, är ofred och ränker å färde. Öfver ingen mans historia skulle rubriken »en politisk äfventyrare» bättre kunnat passa.

Den första bekantskap, vi i våra svenska handlingar göra med Farensbach, är i hans egenskap af förrädare, då han nämligen såsom hertig Wilhelms af Kurland fältherre till Gustaf Adolf 1617 öfverlämnade den konungen i Polen tillhörande Dünamünde skans, en handling som lände visserligen till vårt gagn, men dock ingalunda till hans heder. Och om vi möjligen kunnat vara benägna att hysa någon tacksamhet mot honom för den gärningen, så sörjde han själf för, att tacksamheten ej skulle blifva lång, då han genom ett nytt förräderi strax därpå åter bragte skansen ur svenskarnes händer.

Först efter nio år (år, som för honom enligt hans biograf varit ganska händelserika, och under hvilka han bl. a. i tre år suttit i ett turkiskt fängelse) uppdyker han för ett ögonblick åter på vår horizont i Stockholm. 1626 hade nämligen hans orolige ande i något numera för oss obekant ärende fört honom hit.[1] Det enda spår vi dock denna gång finna är en kort notis från Gabriel Gustafsson Oxenstierna till hans broder rikskansleren, hvari det heter: »Farensbach hafver fått sin afsked och är sin kos. Hafver lofvat allt godt ut — si credere fas». Tydligen har han varit här, gjort något anbud samt fått något uppdrag, ehuru misstron mot honom, såsom synes, ej slumrade.

Efter två år uppträder han 1628 hos Gustaf Adolf i Preussen och går såsom hans sändebud till Siebenbürgen. Hvad han där i Sveriges intresse uträttar är *intet*, men han är outtröttlig att spinna ränker mot sin skickligare kollega Paul Strassburg, hvars fall han hardt nära lyckats att bereda, om ej Farensbachs falskhet och lögner i tid till fullo afslöjats. Någon sändning till Konstantinopel, som han själf för Gustaf Adolf föreslog, synes icke kommit till stånd. I oktober 1629 var han åter i Sverige[2] och aflade redogörelse för

---

[1] Se Axel Oxenstiernas skrifter afd. II. del. 3 sid. 104. Lefnadstecknaren känner icke denna episod. Han uppger, dock utan närmare redogörelse för eller angifvande af källor, att F. under denna tid skall hafva varit än i Siebenbürgens än i Venedigs än i fransmännens tjänst.

[2] Jämför Ax. Oxenstiernas skrifter afd. II, del 1 sid. 536 samt del III sid. 185, där det uppenbarligen synes, att Farensbach sammanträffat med konungen i Uppsala i okt. 1629.

sin färd inför konungen i Upsala, men icke heller nu mottages han med synnerligt förtroende. Gabriel Gustafsson anmärker i bref till brodern om hans redogörelse: [Farensbach] »bringar ...... väl en hop med saker före, dock synes ingen synnerlig sanning vara med hans relaticn, efter som han icke heller är synnerligen till troendes.»

Under det Farensbach, varit borta hade han emellertid här hemma i Sverige haft en person, som bevakat hans intressen. Det var hans fru, en släkting till den polske fältherren Kodkiewitz. Hon vistades hos drottningen och förmådde denna att i aug. 1629 för hennes räkning af rådet begära 1,000 riksdaler. Rådet var dock nog hårdhjärtadt att förklara, det »penningarna behöfdes mycket nödigare annorstädes».[1]

Om »grefve» Farensbach — han skref sig nämligen numera så[2] — stannat kvar i landet alla de följande åtta månaderna, kan man ej se i våra handlingar, men den 29 juni 1630 underskrefs för honom i Rådet tvenne pass, ett latinskt sjöpass och ett svenskt pass[3] — och därmed är hans roll i Sverige utspelt.

Men han uppdyker snart på annat håll. Det fanns i Europa på den tiden ett sjöröfvarnäste, hvars blotta namn fyllde de sjöfarandes hjärta med skräck och fasa — det var Dünkirchen. Det skulle varit onaturligt, om icke Farensbachs namn skulle på något sätt varit förbundet med denna ort, hvarest han ägde så många själafränder och, hvarest de meriter han samlat under sin föregående bana, tycktes böra bereda honom en framskjuten plats.

Och mycket riktigt, i den svenske residentens i Danmark Fegræi bref till Rådet för d. 5 jan. 1632[4] läses: »Medan jag mentionerar om Göteborg, vill Edra Excellenser .... jag tjänsteligen icke oförmält låta, att mig är af d:r Arnisæo efter konungens egne ord berättadt, som hafver gode aviser därom, huruledes Farensbach nu, sedan några tusen man med en skeppsflotta äro arriverade uti Dünkerken ur Spanien, starkt anhåller om skepp och folk att göra ett anfall med på Elfs- och Göteborg, görandes dem alldeles den försäkringen, att det anslaget skall gå fort, däröfver de af amiralitetet gå till råds, och står däruppå, att honom skall medgifvas en hop skepp och folk uti kejsarens namn. Synes därför rådligt, man vill taga den orten uti akt, ty *det Farensbach sådant skall hafva för händer är intet hans handlingar olikt*, *hafver också ofta på den orten varit*, *att han väl alla lägenheter hafver kunnoge* och sig därför lätteligen understår att taga en sådan entreprise före.» Med anledning af detta bref vidtog rådet nödiga försvarsanstalter.

---

[1] Se Svenska Riksrådets Protokoll I, s. 195.

[2] Se ett kvitto af Farensbach i Riksarkivet dat. Paris d. $\frac{19}{29}$ sept. 1629 undertecknadt »Graf von Farensbach.»

[3] Se Svenska Riksrådets Protokoll II s. 19.

[4] Se saml. »Danica» i Riksarkivet.

Vi hafva här samlat några drag af hvad våra svenska handlingar om Farensbach berätta. En del af dessa har ej varit för hans biograf bekanta, men i den totalbild han ger passar allt särdeles väl i stycke. Det är intressant att se, något som ock ger en synnerligt karakteristisk tidsbild, hvad en förnäm och mäktig adelsman i de under Sigismunds svaga spira lydande Östersjöländerna kunde våga att taga sig före.

Redan 1611 hade han blifvit polsk guvernör öfver Livland, men hans styrelse såsom sådan karakteriseras af en samtida författare, som hans biograf citerar, på följande sätt: »Dieser führte ein so wunderbahres Regiment, dass man schier selbst nicht recht sagen konnte, ob es warhafftig also geschehn, oder ob es einem nur träumte, keiner wusste recht, wess Herrn Diener er war, er beraubte alle, schonte keinen, doch mit einer lächerlichen Umbwechselung: dessen Freund er heute gewesen war, dessen Feind war er morgen, bald war er Polnisch, bald Schwedisch bald alles, bald nichts.»

I tvisterna med Riga utvecklade han all den tyranniska brutalitet, hvaraf han var mäktig: köpmännen rånades, deras skepp anhölles, utplundrades och brändes, deras boskapshjordar på landet bortröfvades, deras landtgårdar förstördes, folket nedhöggs o. s. v.

Det är särdeles betecknande för tillståndet i Polen vid denna tid, att intet som helst straff drabbade en man, mot hvilkens öfvervåld och laglösheter hundratals vittnen funnos, som öppet underhandlat med landets fiende och åt honom förrådt en viktig, sin konung tillhörig plats (af hvilken han dessutom först med våld satt sig i besittning), som kallade sin herres kommissarier i ansiktet för »Hundesöhne» och lofvade dem att icke lefvande komma från Mitau o. s. v.

Men Farensbach hade, han som många andra, funnit en talisman, som hos konung Sigismund skylde all öfverträdelse. Han hade, ehuru från början protestant, *öfvergått till katolicismen*, och han var klok nog att, midt under all annan ostadighet, fasthålla vid sin katolska tro. Emot en så rättrogen och ståndaktig bekännare förmådde det protestantiska Rigas klagomål intet.

Det var säkerligen med icke ringa glädje Riga såg sin plågoande 1620 öfvergifva landet för att gå i krigstjänst mot turkarne. »Otrohet, mened, självsvåld och oordningar» skall hafva varit karakteriserande för den polska hären och, om så var, passade Farensbach förträffligt i omgifningen. Att han strax råkade i fångenskap och fick i tre år sitta i ett turkiskt torn vid Konstantinopel, torde ej hafva betraktats såsom någon synnerligen stor olycka ens af konung Sigismund.

Den svenska tjänstetiden, som efter några års kringirrande i Europa följde, hafva vi redan omtalat, likaså att Farensbach 1632 var inbegripen i stämplingar mot Gustaf Adolf. Hvad som vållat hans öfvergång i kejserlig tjänst veta vi icke, men äfven på denna sida trifdes han ej länge.

I enlighet med sin vana, att utan omständigheter afkasta en klädnad, som icke passade honom, inlät han sig nu i konspirationer mot Ligan och kejsaren i afsikt att återvända till svenskarne. En själafrände fann han uti den baierska kommendanten i Ingolstadt grefve Johan Philip Cratz v. Scharpfenstein, som också var missbelåten med sin ställning. De båda herrarne beslöto att spela Ingolstadt i svenskarnes händer, men komplotten misslyckades och Farensbach drabbades nu d. 2 maj 1633 i Regensburg ändtligen af det rättvisa straffet för sina gärningar — att dö missdådarens död.

Chemnitz har i sin historia skildrat hans tragiska slut, som stod i samklang med hans lif. List, ränker och trots hade varit i lifvet hans lust, list, ränker och trots hade fört honom på schavotten. Och ännu i den stund, då skarprättarens bila drabbade honom, mötte han den med trots och förbannelser. Hans dödskamp med bödlarne var ett gräsligt skåpespel, och dess tragiska effekt ökas ännu mer däraf, att dagen efter Farensbachs död anlände en kejserlig kurir med budet om hans benådning.

En mera typisk gestalt än Farensbach för en trettioåriga krigets lyckoriddare, torde man svårligen finna. Från det ögonblick, då han först mottog statstjänst och ända till det sista i hans lif, synes han aldrig en minut hafva varit besvärad af någon känsla af moraliskt ansvar, hvarken för det sätt, hvarpå han använde sin herkuliska kroppsstyrka, eller för det, hvarpå han utöfvade sin ämbetsmannamyndighet. Hans politik var den rena egoismens, hvars ohållbarhet han dock ovederläggligen bevisade.

* * *

Die herzoglose Zeit und ihre Vorboten 1655—1660 är namnet på den andra af de båda uppsatserna, författad af August Seraphim. Den behandlar en epok i Kurlands historia, som har så mycket större intresse för oss, som det är den *svenska* politiken som här på ett afgörande sätt spelar in och åstadkommer den allvarsamma kris i landet, som betecknas genom den kurländska hertigliga familjens fängslande af den svenske generalguvenören i Riga. Det är ett ganska viktigt, ehuru kanske ej så mycket påaktadt moment i Karl Gustafs yttre politik, som här belyses. Skada är, att förf., som förstår att på ett mycket intresseväckande sätt behandla sitt ämne, icke varit i tillfälle att taga kännedom om de viktiga och ganska fullständigt bevarade *svenska* källor, som finnas i vårt riksarkiv, t. ex riksregistraturet samt M. G. de la Gardies, Duglas' och Helmfelts skrifvelser till K. M:t. En mängd nya detaljer torde där för honom vara att hämta, och vi kunna ej annat än hoppas, att i en blifvande ny upplaga de svenska aktstyckena äfven måtte få sitt ord med i laget.

Men äfven med begagnande af alldeles samma material, som författaren användt och med fullt godkännande af de fakta han meddelar, torde synpunkten vid bedömandet af Karl Gustafs och

hertigens (inclusive hertiginnans) politik ej te sig alldeles lika från denna och från andra sidan Östersjön.

Det var helt visst stora statsmannakraf, som ställdes på en furste af Kurland i midten af 1600-talet. Lätt var det icke att hålla rätt kurs, då krigiska vindar blåste med makt från öster, väster och söder, och Kurlands naturliga politik var att, så vidt som möjligt, verka för fredens bevarande mellan de tre mäktiga grannarne Sverige, Polen och Ryssland. Detta var också hvad hertig Jakob gjorde, då han med ifver arbetade på åstadkommande af den tyvärr resultatlösa kongressen i Lübeck 1651. Men om han nu icke lyckades bringa den definitiva freden mellan Sverige och Polen till stånd, låg det honom så mycket mer om hjärtat att af sina grannar utverka erkännandet af Kurlands *neutralitet*. Af Kristina fick han också denna erkänd 1647. Äfven ryssarne medgåfvo den 1655. Med bekymmer såg emellertid hertigen det svensk-polska kriget nalkas, utan att han lyckats formligen få samma erkännande af Karl Gustaf.

Väl gaf den svenske konungen välvilliga förklaringar, men tilllika gaf han sin generalguvenör i Livland M. G. de la Gardie order att yrka på Litauens och Kurlands *underkastelse*, d. v. s. yrka på, att de skulle mottaga Sveriges protektorat.

Flera upprepade beskickningar från de la Gardie lyckades dock lika litet som konungen själf genom samtal med kurländska sändebud att förmå hertigen till något medgifvande i denna riktning under året 1655.

Då emellertid ju Kurland var en polsk vasallstat, och Sverige befann sig i krig med Polen, kunde väl den svenske konungen rätteligen anse sig hafva tämlig frihet med afseende på behandlingen af förstnämda land. Faktiskt bemöttes dock hertigen med ganska stort undseende. Därtill föranleddes konungen af ett viktigt utilitetsskäl: hertiginnan Louise Charlotte — en dam, som icke älskade att, då politik var å bane, sticka under stol med sina åsikter — var syster till kurfursten Fredrik Wilhelm af Brandenburg, hvilkens vänskap, som bekant, ingick såsom en hufvudfaktor i Karl Gustafs politiska beräkningar.

I jan. 1656 afslöts med kurfursten af Brandenburg Königsbergfördraget, som gjorde Preussen till ett *svenskt* län, och härpå följde nu Karl Gustafs förnyade fordran, att Kurland skulle underkasta sig samma villkor, en fordran, som hertigen blott genom begagnande af svenskarnes trångmål på våren 1656 lyckades undvika.

Ställningen var alltså fortfarande densamma från Sveriges synpunkt sedt: hertigen var en mot Sverige krigförande makts vasall, hvilkens neutralitet icke formligen af svenske konungen erkänts.

Vid utbrottet af det *svensk-ryska* kriget 1656 var det ett faktum, som från svensk sida icke tyddes till hertigens fördel, att hans land af ryssarne skonades, medan eljest omkringliggande trakter, såväl polska som svenska, sköflades, och då härtill kom, att tsaren visade

sig mycket tillmötesgående mot Jakobs sändebud, som ankommo för att göra ansökan om neutralitetens erkännande, ökade detta Karl Gustafs misstro.

Författaren menar, att denna konungens misstro saknar all grund och åberopar till stöd härför uttalanden af hertiginnan. Att dock hertiginnans försäkringar ej alltid få tagas efter bokstafven, framgår tydligen af hennes yttrande till De Lumbres (se sid. 203), att hon vore en dam, som aldrig blandade sig i politiken (!)

Till hertig Jakobs olycka, ehuru efter förf. tanke till hans gemåls beröm, börjar nu från hösten 1656 hertiginnan allt mer och mer ingripa i ärendernas gång. Att resultaten af denna dams åtminstone yttre politiska verksamhet icke varit rätt lyckliga, synes mig ligga i öppen dag.

Vi hafva hört, att svenske konungen med synnerligt misshag sett hertigens underhandlingar med Ryssland. Om Polens uppfattning af hertigens åtgöranden läsa vi hos författaren (sid. 194): »man blickte ausserdem in Polen voll Misstrauen auf den seine eigene Wege wandelnden Vasallen in Kurland». Misstro från alla håll. Sådan var alltså första effekten af den kurländska självständighetspolitiken, som långt ifrån att böra berömmas för synnerlig klokhet synes snarare förtjäna att tadlas för mycket stor oklokhet.

Den illojala, slingrande politik, som kunde lyckas för Fredrik Wilhelm af Brandenburg, därför att han utom Preussen hade ett betydande, så godt som självständigt landtområde bakom sig, den politiken kunde ej vara annat än ytterst vådlig för en liten vasallfurste, hvars hela maktställning hvilade på besittningsrätten till en strimma jord, inskjuten mellan tvänne stormaktsområden.

Hertig Jakob kunde visserligen utan tvifvel hafva sina goda skäl att icke gå in på Karl Gustafs yrkanden på underkastelse, men den svenske konungen kunde helt visst ock med skäl begära, att, om hertigen ville se sitt land skonadt, han och hans gemål ej skulle företaga handlingar, som voro *direkt stridande* mot Sveriges intressen. Inläte de sig på sådana företag (och det var just hvad de gjorde), måste de anses självfva hafva öfvergifvit den opartiska »ingendera ståndpunkten» och måste därför bära följderna.

Det visade sig ock allt mer och mer, att det kurländska fursteparet icke skydde hvarken skenet eller verkligheten af mot Sverige riktade underhandlingar. Så kunde t. ex. hertiginnans ifriga och framgångsrika bemödande att försona sin broder, kurfursten, med Polen (se sid. 192), ej gärna uppfattas af Karl Gustaf annat än som en intrig i mot honom fientligt syfte.

Då sedan hertigen hösten 1656 visade *Danmark* den största uppmärksamhet, i Mitau mottog danska sändebud, värfvade sina matroser i Danmark, förmedlade vänskapliga förbindelser mellan Danmark och Ryssland o. s. v., så borde man förstått (och man förstod det helt visst), att detta ej i svenska högkvarteret kunde ses med blida ögon.

Om också beskyllningen att en engelsk beskickning detta år i svenskt intresse till Moskva genom hertig Jakobs intriger gått om intet var obevisad, så var det dock enligt förf. oemotsägligt, att Jakob *afstyrt* en af ryssarne samtidigt erbjuden fredsunderhandling med svenskarne (se sid. 198), något som på det kännbaraste korsade Karl Gustafs planer.

Sommaren 1657, då svårigheterna för den svenske konungen mer och mer hopade sig, se vi hertiginnan, för att begagna författarens egna ord (sid. 203) »immer mehr in die politische Aktion *gegen Schweden* eintreten.» Hon brydde sig numera icke ens om att dölja sin fientlighet, och hennes bemödanden buro frukt i fördraget mellan Brandenburg och Polen i Wehlau den 19 sept. 1657, ett fördrag, som Karl Gustaf betraktade som en af sina största politiska motgångar.

Hertiginnan skall visserligen hafva trott och hoppats, att den allmänna freden nu skulle komma, men så synnerligen fast lärer väl ej hennes öfvertygelse härom varit, då hon samtidigt (se förf. sid. 205) säger, att *alla* menade, att ett krig mot Sverige skulle följa. Att detta den »neutrala» hertiginnans uppträdande på det djupaste måste harma den nu af bekymmer nedtyngde konungen af Sverige, undgick väl knappast henne själf.

I hvilket fall som helst lät det hertigliga paret sig icke hejdas. Med ifver tog man fatt på den nya uppgiften att söka stifta vänskap mellan Polen och Ryssland till förfång för de pågående svenska fredsunderhandlingarne med sistnämnda makt, ehuru man visserligen på samma gång för skenets skull erbjöd sin bemedling äfven mellan Sverige och Polen. »So finden wir auch von kurländischer Seite», säger förf., »jenes eigentümliche Doppelspiel, welches alle Mächte in jenem Kriege betrieben, und welches besonders vom Grossen Kurfürsten mit so viel Erfolg angewandt wird». Att dubbelspelet af Karl Gustaf genomskådades, visste nog hertigen och hans gemål. Det var då lätt att räkna ut, att konungen, om det en gång blefve honom möjligt, ej skulle försumma att göra slut på det farliga spelet.

Och det blef honom snart möjligt, tack vare de svenska vapnens fabelaktiga framgångar vid ingången af året 1658. Karl Gustaf hade med afseende på Kurland bidat sin tid. Någon hänsyn till Brandenburg band honom nu icke längre, då denna makt frampå året ställde sig i hans fienders led. Från Kurland ingingo nya underrättelser om Louise Charlottes bemödande att omintetgöra den af konungen så ifrigt efterlängtade freden med Ryssland.

Nu fann han då tiden vara kommen att slå till. Då hertigen ej ville lyssna till de oupphörligt förnyade yrkandena på godvillig underkastelse, skulle Kurland nu med våld införlifvas med Sveriges Östersjövälde, något som konungen ansåg så mycket naturligare, som det ursprungligen varit med det gamla Livland förenadt.

Samma dag, som Karl Gustaf i Göteborg gick ombord för att fullfölja sina genom Roeskildefreden vunna fördelar gaf han den 5

juni 1658 sin hos honom närvarande nyutnämnde guvernör i Livland R. Duglas ordre att besätta Kurland och bemäktiga sig hertigens person.[1]

Fullkomligen korrekt synes mig konungen angifva de sakförhållanden, som ledt till denna åtgärd, i det bref till gamla kurfurstinnan som författaren (sid. 270) anför. »Obwohl», heter det här, »er (der König) stets auf das beste Kurland behandelt und, ohne zur Neutralität verpflichtet zu sein, diese doch dem Herzoge zeitweilig gegönnet habe, so habe dieser und seine Gemahlin doch stets gegen Schweden gefährliche Consilia, Machinationen und heimliche Anfeindungen betrieben und besonders den Kurfürsten von Brandenburg zum Abfalle von Schweden verlockt. Es sei schliesslich so weit gekommen, dass der Herzog als hochgefährlich habe beseitigt werden müssen, und der Auftrag sich des Fürsten und seiner Lande zu bemächtigen sei Duglas bei seiner Abreise nach Livland erteilt worden.»[2]

Natten mellan den $^{18}/_{28}$ och $^{19}/_{29}$ sept. 1658 inträffade den länge förberedda katastrofen, då Duglas öfverrumplade och tillfångatog den hertigliga familjen. Att han därvid först genom ett fördrag insöfde hertigen i säkerhet och sedan öfverföll honom är, såsom förf. äfven skarpt framhåller, något, som, bedömdt från vår tids moraliska ståndpunkt, icke låter sig försvara. Märkvärdigt nog synes Duglas själf i det bref (dat. den 22 sept.) till K. M:t hvari han redogör för sitt förfarande ej däröfver hysa ringaste betänkligheter, lika litet som de generaler, med hvilka han vid självfva tillfället rådförde sig: Helmfelt, Nils Bååt och Fredrik v. Löwen. Ja, i detta samma bref, i hvilket han omtalar öfverenskommelsen med hertigen och öfversänder kopiorna af reverserna, säger guvernören just med anledning af dessa kopior: (E. M:t) *täckes förnimma, att jag hafver händerna fria och kan bryta löst, när jag vill.*

Förmodligen tröstade Duglas sig och sin omgifning dels med den advokatyren, att krigslist mot en fiende ej vore klandervärd, dels ock därmed, att fördraget bestämdes att gälla blott med förbehåll af konungens *ratifikation*, som han väl visste ej skulle komma, och slutligen försäkrades hertigen blott om »die *bisshero gegönnete* Neutralität», och denna neutralitet hade på sista tiden varit skröplig nog.

Från den hertigliga familjens fängelsetid först i Riga och sedan i Ivangorod innehålla Duglas' och Helmfelts bref en mängd meddelanden. Sålunda finna vi, att underhandlingarne med hertigen om Kurlands afstående mot en viss ersättning idkeligen återupptoges, ehuru utan framgång. Helmfelt beklagar mycket de »slätta och trånga logementen» i Ivangorod, men för att minska olägenheterna

[1] Se instruktionen för Robert Duglas i riksregistraturet. Tyvärr saknas numera den *hemliga instruktion* som på samma gång gafs.

[2] »Dass aber derselbe», säges det i fortsättningen, »sothaner seiner Instruction directe zuwider gelebet und sich verleiten lassen mit dem Fürsten in einen gütlichen Tractat zu treten .... solches stehet zu desselben künftigen Verantwortung.»

låter han föra ett hus ifrån landet och »till desto större utrymme (för hertigen) jämte de förra där på slottet uppsätta». Stora bekymmer har han för den hertigliga familjens underhåll, för hvilket han anser kostnaden skola uppgå till 1000 rdr i månaden o. s. v. En stor lättnad var det nog för Helmfelt, när ändtligen på våren 1660 befallningen kom att för hertigen öppna fängelsets portar.

Ett bidrag utöfver förf:s framställning rörande det sätt, hvarpå landet under hertigens frånvaro behandlades, gifva Duglas' bref. En tröst för svenska hjärtan kan det vara, att så väl af dessa bref som af förf:s framställning framgår, att Kurlands värsta tyranner voro polackarne.

Hvad vi nu i denna granskning af Seraphims i öfrigt goda arbete med stöd af fakta, som förf. till största delen själf åberopar, sökt göra gällande, är att skulden till hertig Jakobs och Kurlands olycka icke, såsom förf. ansett, låg i ohållbarheten af en neutral ställning i och för sig, utan att den låg i furstens brist på lojalitet i sin neutralitet.

»Drei Jahre hindurch», säger förf., »hatte Herzog Jakob *mit grosser Geschicklichkeit* seine Rolle als Neutraler durchgeführt». Detta omdöme synes oss icke så litet jäfvas af hvad som nu anförts. Hertigen hade hvarken förmått skydda sina länder mot våldsamheter eller trygga deras ställning genom varaktiga fördrag och genom sin allt annat än neutrala politik hade han dragit fördärfvet öfver sig och sitt folk.

Karl Gustafs slutsats i det ofvananförda brefvet till gamla kurfurstinnan, att »Herzog Jakob trage die Schuld, dass das Werk zu dieser Extremität gekommen sei», tyckes mig därför icke kunna motsägas.

Per Sondén.

Akademisk afhandlingslitteratur.

Den verksamhet på det historiska forskningsområdet, hvars resultat framträder i formen af akademiska afhandlingar, är ingalunda en oväsentlig del af våra dagars vetenskapliga arbete. Själfva karakteren af ett lärdomsprof gör emellertid, att den akademiska afhandlingslitteraturens alster redan genom sin form blifva af intresse endast för en relativt fåtalig krets och därföre mindre observeras, än de kanske förtjäna. Den fordran på noggrannhet i detaljforskningen och så vidt möjligt uttömmande behandling af källmaterialet, som den moderna historieforskningens metod gör gällande, nödvändiggör dessutom en sträng begränsning af ämnet, och de akademiska afhandlingarna få därför för dem, hvilka icke omedelbart äro intres-

serade i deras egenskap af vetenskapsprof, väsentligen sin största betydelse såsom ett material af undangjordt arbete för efterföljande sammanfattande eller öfversiktligare framställningar. Såsom sådant äro de verkligen värdefulla, men naturligen endast i den mån, som arbetssättet uppfyllt de ofvannämnda metodiska fordringarna, och i den mån, författaren förstått att afvinna det ursprungliga källmaterialet dess upplysningar från så många synpunkter som möjligt. Det är således af viss vikt att beakta hvad som arbetas på detta område och fästa i minnet arbetets resultat i någon mån mera än genom blotta antecknandet af boktitlarna. Såsom bidrag till kännedomen af den akademiska disputationslitteraturen för dem, hvilka icke hafva tid eller håg att studera de ofta ganska digra detaljundersökningarna, äro här sammanförda några betraktelser öfver de senaste årens afhandlingar, som ventilerats vid Uppsala universitet och äga betydelse för Sveriges historia.

Bidrag till den inre statsförvaltningens historia under Gustaf den förste, hufvudsakligen i afseende på Småland. Af GUSTAF BERG. 307 sid. Sthm. 1893.

Det främsta intrycket vid studiet af herr Bergs afhandling är känslan af oemotsvarighet mellan det ofantliga arbete, som han nedlagt på densamma, och det resultat, som den lämnat. Tydligen är det långvariga och samvetsgranna forskningar i kammararkivets föga tillgängliga och bearbetade aktsamlingar, som ligga bakom författarens framställning och ingifva aktning för hans flit och energi; men icke dess mindre måste omdömet blifva, att den stora boken är till en stor del värdelös för riktandet af vår kunskap om Gustaf Vasas inre förvaltning genom saknaden af i strängare mening vetenskaplig metod. Denna brist framträder närmast såsom oförmåga af begränsning. I den afdelning, som bär titeln »Ecklesiastikförvaltningen», når författarens benägenhet att sväfva ut öfver vida rymder sin höjdpunkt; framställningen begynner med en sorts utredning af kristendomens ursprungliga principer, ger därpå i korthet ett sammandrag af den allmänna kyrkohistorien till reformationens dagar och därefter af svenska katolska kyrkans öden, hvarpå den öfvergår till en vidlyftig skildring af den svenska kyrkoreformationen under Gustaf Vasa. Denna skilldring, väsentligen stödd på Strinnholm, upptar närmare 60 sidor utan att meddela något nytt och är onödigtvis förlängd genom aftryckandet in extenso af så allmänt kända akter, som Västerås recess och ordinantia m. fl. Till läsarens synnerliga öfverraskning finnes här äfven aftryckt Gustaf Vasas anklagelseskrift 1539 emot Laurentius Andreæ och Olaus Petri, hämtad från Tegels historia i manuskript och icke förut tryckt. Detta aktstycke ensamt upptar 28 sidor; dess inryckande i afhandlingen motiveras af författaren därmed, att han velat, för att fira minnet af Uppsala möte, i sin mån bidraga till att förhärliga reformationens banbrytare i vårt land, hvil-

ket han förklarar bäst ske genom att offentliggöra Gustaf Vasas anklagelseskrift emot dem. Äfven i kapitlet om ekonomiförvaltningen går författaren väl långt ifrån en naturlig begränsning af sin uppgift, då han bland annat söker i hufvuddrag skildra Gustaf Vasas yttre handelspolitik. En dylik framställning, redan genom sin kortfattade form värdelös, blir det än mer, då man såsom herr Berg icke tar hänsyn till sådana publikationer som den af Rydberg utgifna samlingen af Sveriges traktater.

Frånsedt de vidlyftiga utväxterna på afhandlingen, är dock omfånget af den egentligen åsyftade utredningen betydande nog. Äfven i dessa mer vetenskapligt hållna partier visar sig emellertid samma brist på god metod i det fullständiga aftryckandet af en mängd till god del förut i registraturet eller annorstädes tryckta akter af beskaffenhet, att ett utdrag varit fullt tillräckligt. Herr Bergs sätt att utgifva arkivakter utmärker sig därjämte af den mest inkonsekventa stafning, delvis och utan princip företagen modernisering af texten och flerfaldiga oriktigheter. Oupphörligt brukas i afhandlingen en mångfald af kamerala och juridiska termer utan någon som helst förklaring, och — det största felet af alla — författaren förmår icke med precision eller klarhet genomföra en vetenskaplig bevisning. Så t. ex. inledes kapitlet om »justitiæ-förvaltningen» med en omkring 10 sidor lång diskussion af Smålands judiciella indelning under medeltiden, genom hvilken författaren vill bevisa, att jämte Tiohärads lagmansdöme funnits en särskild Smålandens lagsaga, skild från Östergötlands eller därmed sidoordnad, om ock vanligen under den senare medeltiden förenad med densamma genom en gemensam lagman. Författaren anför emellertid härför om hvart annat sådant, som talar för hans mening, sådant som för frågan intet alls betyder och sådant, som för ett vanligt åskådningssätt rent af talar emot, hvarigenom resultatet endast blir, hvad man vetat förut, att frågan om Smålandens ställning till den utbildade lagsagoindelningen, sådan vi känna den, icke är fullt klar. På samma sätt blir författarens utredning af en del invecklade spörsmål i finansförvaltningen ingalunda tillfyllestgörande, t. ex. hans inlägg (sid. 293) angående den omtvistade betydelsen af setting och settingsbonde.

I ett och annat fall har emellertid herr Berg lyckats gifva rätt goda uppslag. Dit torde räknas hans tolkning af ordet gångeskatt (sid. 289 o. f.). Den ur fogderäkenskaperna delvis ordagrannt hämtade framställningen af grunderna för skatters utgörande inom olika härad af Småland ger åtskilligt material till utredning af en del frågor af kameral och ekonomisk natur. Verkligt värdefulla för kunskapen om 1500-talets rättshistoria och kulturförhållanden äro de samvetsgrannt gjorda och tämligen fullständiga utdragen ur en mängd domböcker för de småländska häraderna från 1540-talet och senare, hvilka författaren funnit i kammararkivet. Dessa domböcker — så vidt recensenten vet, de tidigaste exemplen af något så när fullständiga protokoll för våra häradsrätter — kompletteras af fogdarnes till konungen insända saköreslängder och torde väl

just hafva infordrats och bevarats af kung Gustaf såsom kontroll på saköreslängderna. Herr Bergs utdrag visa, att det skulle vara ett synnerligen nyttigt företag att bland kammararkivets räkenskaper tillvarataga de spridda domböckerna; åtskilliga äro samlade och hopbuntade i ett konvolut, men flera torde finnas instuckna här och där bland andra akter. Otvifvelaktigt ligger i denna anvisning den egentliga betydelsen af herr Bergs afhandling; den är af tillräckligt intresse för att göra hans arbete trots alla svagheter till en ganska anmärkningsvärd företeelse inom 1893 års historiska litteratur.

Sveriges krig med staden Bremen och politik i samband därmed åren 1665—1666. Af Karl Gustaf Lundqvist. XII + 176 sid. jämte bilagor. Sthm. 1893.

Herr Lundqvists arbete behandlar den egendomliga episod i Karl XI:s förmyndares yttre politik, som fått namn af det bremiska kriget. I hufvudsak bekräftar den detaljerade och samvetsgranna undersökningen den uppfattning, som redan Carlson framlagt, och som låter det bremiska kriget i väsentlig mån framstå såsom en diplomatisk aktion, afsedd att genom uppställandet af en större väpnad styrka på tysk botten göra Sveriges allians mer eftersträfvansvärd vid de förvecklingar, som utbrottet af sjökriget mellan England och Holland framkallade i Europa. Det är en lumpen och egoistisk subsidiepolitik, hvars enda ursäkt skulle legat i framgången, men som genom sitt ömkliga resultat satte Sveriges regering i fullkomlig misskredit, blottade dess inre svaghet och subsidieintressets dominerande och äfven i militäriskt afseende gaf det föga uppbyggliga skådespelet af en tidens främsta krigarstat under en af samtidens ryktbaraste fältherrar fåfängt sökande att betvinga en liten tysk riksstad och detta under i det hela ovanligt gynnsamma diplomatiska omständigheter. Om någon skillnad i uppfattningen skulle kunna spåras mellan herr L:s och Carlsons framställning, torde den ligga däri, att herr L. starkare framhållit, att regeringens afsikt vid krigets förklarande verkligen varit att framför allt kufva Bremen och göra slut på en gammal tvistefråga, ehuru därjämte andra politiska motiv ingripit och under krigets långsamma gång mer och mer framträdt såsom bestämmande händelsernas utveckling. Äfven från tysk sida har författaren haft en föregångare i Köchers förtjänstfulla arbete: Geschichte von Hannover und Braunschweig 1648 bis 1714, hvilket visserligen särskildt skildrat konflikten från den welfiska politikens synpunkt, men öfver hufvud hittills utgjort den vidlyftigaste och bästa framställningen af det bremiska kriget. Genom den uttömmande behandling, som ämnet nu å nyo erhållit från svensk synpunkt och med begagnande af de rika svenska arkivakterna, torde de invecklade förhållandena i hela denna historia vara tämligen allsidigt belysta.

Endast i en punkt synes det recensenten, som om en fullständigare utredning skulle varit önskvärd, nämligen beträffande den på våren 1666 hotande brytningen mellan Sverige och Danmark, som för ett ögonblick drog allt intresse från företaget mot Bremen. Danmark afslöt d. 11 febr. 1666 ett fördrag med Holland, som utom öfriga fördelar tillförsäkrade Danmark årliga subsidier af 600,000 rdr. mot förpliktelse att underhålla en flotta af 40 skepp och omedelbart deltaga i Hollands och Frankrikes krig mot England. Detta fördrag berörde synnerligen kännbart Sveriges intressen, ty dels var Sverige genom en allians med England 1665 förbundet att bistå detsamma mot direkta angrepp, dels betydde fördraget en framgång för Danmark, som därigenom medelst holländska pengar sattes i stånd att stärka sina försvarskrafter och sin politiska ställning. Det var ett diplomatiskt nederlag för Sverige, som förmyndareregeringen icke kunde smälta, och i första hettan förklarade de svenska statsmännen i mars till de främmande makternas sändebud, att Sverige omöjligen overksamt kunde åse Danmarks rustningar, hvarmed kriget syntes oundvikligt. Vid närmare besinning började man att ångra det öfverilade steget och det så mycket mera, som det måste leda till brytning äfven med Holland och Frankrike, som förhållandet till Ryssland var osäkert och samtidigt de lüneburgska furstarne öppet började inblanda sig i tvisten mellan Sverige och Bremen. Frankrikes skickliga sändebud Pomponne gjorde äfven allt för att hindra en konflikt mellan de båda nordiska makterna. En diplomatisk reträtt började därför, hvars första steg utgöres af Sten Bjelkes besök i Köpenhamn på genomresa till Dresden, då han i allmänna ordalag fick betyga Sveriges önskan att lefva i fred med Danmark, hvarpå Fredrik III svarade med en lika allmän försäkran. På Pomponnes ingifvelse beslöt sedan det svenska rådet i slutet af maj att begagna de oroande nyheterna från Ryssland för att komma ifrån sin förbindelse att bispringa England mot Danmark, och svenska regeringen afgaf till Frankrike en uttrycklig förklaring, att Danmark hade intet att befara från svensk sida. Till slut tog man det afgörande steget och erbjöd Danmark formligen Sveriges medling i dess strid med England, hvilket anbud af Danmark antogs (Sveriges medlingsanbud, dat. den 20 juni, framlämnades till Fredrik III af svenska residenten Lilliecrona d. 27 juni enligt Lilliecronas bref till regeringen d. 28 juni). Egenskapen af medlare blef naturligen en utmärkt förevändning att förklara sig neutralt i striden mellan Danmark och England, och en deklaration om Sveriges neutralitet affattades, beträffande hvilken dock icke af författarens redogörelse framgår, huruvida och när den formligen utfärdats. Carlsons bestämda uppgift, att den gafs den 17 juli, tyckes icke hafva stöd af svenska akter.

Beträffande Frankrikes hållning till Sverige under dessa år har herr L. stödt sig på Mémoires de Pomponne, men förbisett de i Recueil des instructions tryckta vidlyftiga och upplysande instruktionerna för Terlon och Pomponne. Öfverhufvud synes Frankrike

denna tid, midten af 1660-talet, haft för afsikt att förena i allians med sig både Sverige och Danmark för att därigenom stärka sitt nordiska system och draga full nytta af Sveriges krafter för sin politik i Polen och Tyskland. Af danska statsmän förfäktade särskildt Hannibal Sehested denna politik, som emellertid icke slog an i Sverige, men som franska kabinettet några år torde fasthållit. (Tanken är synnerligen tydligt uttryckt i instruktionen för Terlon af d. 11 aug. 1664.)

Herr L:s framställning är klar och enkel, men lider i någon mån af brist på öfverskådlighet, en brist som till viss grad beror af nödvändigheten att oupphörligt flytta uppmärksamheten från Vrangels krigsrörelser och underhandlingar med Bremens fullmäktige till förhandlingarna i Stockholm eller de svenska diplomaternas verksamhet vid utländska hof.

Sveriges accession till Hannoverska alliansen. Af Hjalmar Jansson. IV + 143 sid. Sthm 1893.

Afhandlingen afser att gifva en uttömmande framställning af de långvariga underhandlingarna om Sveriges anslutning till det hannoverska alliianssystemet i Europa på grund af det svenska arkivmaterialet. Detta syfte har äfven herr Jansson uppnått genom en noggrann, öfverskådlig och lättläst berättelse om alliansfrågans utveckling i dess olika stadier. Det resultat, som han härigenom vunnit, är emellertid föga betydande, då Malmströms föregående undersökningar visat sig så noggranna och fullständiga, att intet af vikt för herr J. återstått att framdraga ur akterna, knappt ens ett beriktigande af någon obetydlig detalj. Naturligtvis hindrar icke denna omständighet, att en vidlyftig och detaljerad skildring af Sveriges politik under dessa år skulle kunnat innebära mycket af intresse så väl genom dess innerliga sammanhang med den allmänna europeiska politikens hufvudfrågor som genom alliansunderhandlingens nära sammanflätning med partimotsatserna inom Sverige. Men för en sådan skildring är en lika fullständig genomforskning af arkivmaterialet för den samtida och jämnlöpande underhandlingen om Österrikes accession till 1724 års fördrag mellan Sverige och Ryssland liksom andra motdrag af den ryska och holsteinska politiken nödvändig. Endast genom en sammanhängande framställning af de motsatta diplomatiska förhandlingarna, hvilka inom svenska rådet stöddes af hvar sitt parti, få de särskilda momenten af hvarje särskild underhandling sin förklaring och rätta belysning. Det kan äfven förtjäna anmärkas, att författarens kunskap om de främmande makternas politik, äfven där den är af väsentlig vikt för hans ämne, är ofullständigare än den behöft vara med det material, som nu är tryckt. Sålunda känner författaren icke Brancas' instruktion för sin ambassad till Sverige, ej heller Campredons i ryska historiska sällskapets handlingar trykta depescher från Ryssland, hvilka belysa franska diplomatiens försök att förena hannoverska alliansens intressen med Rysslands och äfven

meddela åtskilligt om holsteinska partiets planer och intrigspel. Det gamla, äfven af författaren upprepade påståendet, att kejsaren genom fördragen i Wien på våren 1725 lofvat don Carlos Maria Teresias hand, torde icke vara riktigt.

Den hannoverska alliansfrågan fick sin lösning genom omröstning i rådet den 14 och 16 juni 1726. Orsaken till denna dubbla votering är ej rätt klar. Den kan möjligen hafva berott på holsteinarnes yrkan den 14 juni på ytterligare uppskof, men recensenten skulle snarare vilja förklara förhållandet därmed, att den frånvarande Tessins skriftliga votum, som den 14 Juni i rådet upplästes, egentligen var ett gammalt votum i frågan af den 16 maj, som visserligen tillräckligt angaf hans ståndpunkt men dock var så tidigt affattadt, att man borde förutsätta, att han till följd af senare tillkomna omständigheter möjligen kunde hafva modifierat sin mening. Det skulle således varit för att inhämta förnyadt votum af Tessin, som omröstningens resultat först den 16 juni formligen sammanfattades till ett definitivt beslut af Sveriges regering.

Wismars pantsättande till Mecklenburg—Schwerin. Af C. Fr. Lundin. Upsala 1892. IV + 87 sid.

Historien om Wismars pantsättning kan inom kort få ett visst aktuellt politiskt intresse. Det är därföre ett ganska lyckligt funnet ämne för en specialundersökning, som herr Lundin valt för sin afhandling. Arkivmaterialet är därjämte tämligen både fullständigt och begränsadt, och underhandlingen har föga gripit in i den allmänna politiken, ehuru den var rätt långvarig; den sträckte sig från början af 1801 till konventionen i Malmö d. 26 juni 1803. Själfva gången af förhandlingarna erbjuder föga af intresse. Det hela var väsentligen en penningetransaktion, vid hvilken Sverige sökte afpressa Mecklenburg så mycket som möjligt.

Herr Lundins utredning bevisar till fullo, hvad som för öfrigt själfva traktatbestämmelserna ange, att svenska regeringens bestämda afsikt varit att för alltid afyttra Wismar, och att hela underhandlingen skett under denna uttryckliga förutsättning från båda sidor. För en afyttring valde man emellertid formen af pantsättning i stället för försäljning, för att icke komma i någon konflikt med det tyska rikets invecklade rättsbestämmelser, som skulle gjort utgången beroende af kejsarhofvets goda vilja, samt kanske äfven för att icke stöta den allmänna meningen i Sverige. Man beslöt att i konventionen stipulera sådana villkor för en återlösen, som garanterade Mecklenburg lika ostörd besittning för framtiden af det pantsatta området som någonsin ett köp. Det skedde genom bestämmelsen, att, om svenska kronan efter 100 år ville inlösa panten, skulle den, oberoende af hvilka inkomster Mecklenburg under tiden dragit af Wismars besittning, utom pantsumman, 1,250,000 rdr hamb. banko, betala tre procents ränta, årligen lagd till lånekapitalet och förräntande sig med detsamma. Herr L. beräknar (s. 49 not 1), att om Sverige 1903

skulle återlösa Wismar, måste det således erlägga något mer än 24 millioner rdr hamb. banko eller omkring 96 millioner kronor. Sker icke sådan inlösen, anses konventionen förnyad för ytterligare 100 år; från Mecklenburgs sida kan någon uppsägning af lånet icke äga rum. Det måste medgifvas, att den garanti Mecklenburg fått gent emot en inlösen af Wismar är tillräcklig! Det kan äfven förtjäna påpekas, att liksom Sverige sedan 1720 var förpliktadt att icke befästa Wismar, så är äfven Mecklenburg förbundet till samma förpliktelse och dessutom till att aldrig tillåta dess användning såsom krigshamn för någon främmande makt.

Den i det hela väl skrifna berättelsen vanställes af åtskilliga tryckfel såsom angifvandet af året för Wismars eröfring under det stora nordiska kriget till 1715 i stället för 1716, hänvisningen för en uppsats af Techen till 65:e årgången af Jahrbücher des Vereins für Mecklenburgische Geschichte i stället för 56:e, uppgiften att konventionen finnes tryckt i Martens: Recueil des principaux traités i stället för Martens: Supplément au recueil etc., det illa aftryckta citatet ur fredstraktaten i Osnabrück på första sidan m. m. Därjämte har författaren (s. 19, not) åtskilliga funderingar om förhållandet mellan hamburger-banko-riksdalern och det svenska myntet, som röjer obekantskap med den tidens myntväsen och kursförhållanden. En större brist ligger i den mycket både ofullständiga och oriktiga framställningen (sid. 16—18) af den långvariga tvisten mellan Sverige och Mecklenburg om rätten till Warnemündetull, hvilken fråga ändtligen i samband med Wismars afträdelse fick sin lösning på sådant sätt, att Sverige alldeles afsade sig alla anspråk. Herr L. har för sin redogörelse stödt sig på en bilaga till Brelins instruktion, som i sin ordning torde vara ett sammandrag af en species-facti, hvilken Lagerbjelke hopsatt ur en del arkivakter. I riksarkivet finnes ett betydande material för denna frågas utredning, och ehuru en djupare undersökning af Warnemünde-tull-tvisten ligger på sidan om ämnet, borde dock de oriktiga uppgifterna särskildt om villkoren för Warnemündetullens förpantning 1714 lätt kunnat undvikas.

L. S.

Konung Karl XII:s egenhändiga bref samlade och utgifna af Ernst Carlson. XLVI + 476 sid. med porträtt och facsimile. Stockholm, Norstedt & Söner, 1893.

Professor Carlsons länge bebådade publikation af Karl XII:s egenhändiga bref har i slutet af förra året utkommit och innehåller icke mindre än 262 sådana — ett resultat, hvartill man bör lyckönska utgifvaren, då han hade att göra med en så »slät korrespondent», som Karl XII, med en, som var så lätt att »hindras från skrifvande». Sådan den nu föreligger, företer samlingen visserligen

påtagliga luckor, t. ex. brefven till riksenkedrottningen Hedvig Eleonora; om dessa någonsin skola komma att fyllas, är dock mer än osäkert och för närvarande ser det ej ut, som någon väsentligare efterskörd vore att göra. Ett antal kansliskrifvelser från tiden 1709—1718, rättade af konungens hand, medfölja såsom bihang. Enligt hvad förf. upplyser (noten till s. 363) har han med sistnämnda samling icke åsyftat någon fullständighet.

På redigeringen af brefven har synbarligen stor omsorg nedlagts. Självfva texten har försetts med interpunktion — en mycket välbetänkt åtgärd. Inom klammer ha bokstäfver tillagts för att fullständiga ord, som den kungliga pennan i hastigheten, när den »ramlade till vägs», lemnat ofullbordade. Därvid har dock, synes oss, utg. stundom kanske gått litet för långt. När Karl XII t. ex. skrifver: »I måst söka för allt skaffa öfverflöd mycket krut», äro förbättringarne *måst*[*e*] och [*i*] *öfverflöd* tvifvelsutan onödiga och hvad den senare angår, är den knappast språkligt riktig.

Brefven åtföljas vidare af en kommentarie uti noter och det hela af ett summariskt personregister. Ifrågasättas kan, om det ej varit lämpligare att till det senare hänföra alla de biografiska notiserna. En kronologiskt ordnad förteckning på brefven kunde nog också varit god att ha. Noterna meddela för öfrigt en mängd upplysningar, de flesta både nödiga och nyttiga. Någon gång, såsom när utgifvaren anser sig behöfva förklara *somma* med *somliga*, tycker man honom gå väl långt i välvilja.[1] En viktigare anmärkning vore måhända den, att han stundom i noterna så att säga stryker under vissa uttryck eller uppgifter i brefven i riktningen af sin egen uppfattning eller tankegång, som han tyckes vilja delgifva läsaren, t. ex. »en träffande skildring af krigföringen i Polen» (s. 273); »här anger konungen själf metoden för den svenska härens underhåll i Polen» (s. 232); »en optimistisk uppfattning i sanning» (s. 104) »redan vid inträdet i Polen börjar alltså emot k. August och hans parti plundringssystemet tillämpas» o. s. v. Det är kanske att gå en smula utöfver bref- eller urkundsutgifvarens objektivitet, helst en del af dessa omdömen återkomma i inledningen, där de naturligtvis äro fullt berättigade.

I öfrigt måste textens dechiffrering varit tålamodspröfvande och beredt stora svårigheter. Karl XII:s bref äro kända för sin kluddighet, äfven när han ej, såsom hända kunde, råkade slå ut bläckhornet öfver papperet. Vid de få jämförelser vi varit i tillfälle att göra med originalen ha vi visserligen någon gång kommit till en annan tolkning, men det har ej gällt några viktigare fall, och i allt väsentligt kan man utan tvifvel lita på återgifvandets korrekthet.

* * *

[1] »Salvaguardia» (s. 240) betyder väl icke »pass» utan »skyddsbref».

I en käckt och friskt skrifven inledning har utgifvaren summerat sina intryck af de bref han publicerat och sökt, så långt de räcka, analysera Karl XII:s karakter — för att icke tala om att han där samlat och tillgodogjort sig de bästa godbitarne, de mest karakteristiska utlåtelserna i dessa mycket originella skrifvelser. Till en början redogöres för hvad han kallar *Karl XII:s-kulten*, dess uppkomst och utveckling. Det är tvifvelsutan riktigt, att det var under 1730- och 1740-talens krigiska stämning i Sverige, som »det unga hattpartiet bemäktigade sig hans (Karl XII:s) gestalt»; i flere af Dalins dikter ljuder, kanske för första gången efter hans död, en liflig beundran öfver hjälten, på samma gång som representanten för det hårda enväldet råkade i glömska, och vid jämförelsen längre fram med hattpartiets ömkliga krigsbedrifter kunde Karl XII:s aktier ej annat än stiga. Sitt högsta stadium nådde Karl XII:s-kulten, menar utg., under tiden för den fosterländska rörelsen i vår vitterhet efter 1809, och han anför som bevis bekanta dikter både af Tegnér och Geijer. Han glömmer att anföra det kanske sublimaste uttrycket för denna beundran, fast från senare tid, Strandbergs dikt vid Karl XII:s statys aftäckande 1868, t. ex. strofen:

»Och aldrig går den kungen ur vårt sinnelag allt se'n
Han grott ihop med vår natur halft annat sekel re'n,
Den kämpen utan svek och harm, på en gång stark och mild.
Ryck våra barn utur vår arm, tag hjärtat ur vår egen barm,
Men rör ej vid hans bild.»

Utgifvaren ger oss sedan — med ledning af brefven — en talangfullt skizzerad bild af Karl XII. Det är icke vår mening att här bryta en lans för den konung, som i fjorton år kämpade eller hvilade fjärran från sitt rikes gränser och i otid graflagt Sveriges politiska storhet. Icke dess mindre tyckes oss utg. här och hvar lägga väl mycket mörkt i sin teckning. Så t. ex. i fråga om den skoningslösa hårdheten. Vi tro icke att man får taga en tjugotvåårig yngling alldeles på orden i hans förtroliga bref, eller att det är så farligt, som det låter, när han talar om att »klå och få». Skulle vi själfva dömas efter hvad vi låta undfalla oss i privata utgjutelser, råkade vi illa ut litet hvar. Vill för öfrigt någon höra ett opartiskt omdöme om den svenska krigföringen i Polen i detta hänseende, kunna vi hänvisa honom till ett annat ställe i detta häfte (s. 87), till dansken Just Juels uttalande. Polackarne höllo enligt honom mera af svenskarne, fast de voro fiender, än af ryssarne, fast de skulle vara vänner. De förre aftvungo dem visserligen »stora pengar», men när de betalat hvad de skulle, fingo de behålla resten i ro »som uti djupaste fred». De senare åter, när de fått hvad de äskade, foro ändå fort att plundra, röfva och stjäla På samma sätt dömer utg. kanske nog strängt om »lathundedagarna» (det är Karl XII:s eget yttrande) i Bender. Den svenska diplomatien utvecklade dock därunder en storartad verksamhet, och en verksamhet, som det väl också var förnuft i, låt vara att detta ej med samma fog skulle kunna sägas om »lathundsdagarna» i Polen. Träffande synes oss däremot

utom mycket annat utgifvarens reflexioner om den ensidighet, hvarmed Karl XII »förstirrade sig på genomförandet af en viss plan — — förbiseende de utvägar, som på andra håll kunde öppna sig.» — Han hade aldrig mer än en sträng på sin båge. Prof. Carlson gör för öfrigt i mer än ett fall rättvisa åt konungens förtjänster.

Utg. anmärker, huru brefven visa att Karl XII i början af sin bana i viss mån var en annan än han sedermera blef. Det kan nog så vara att det är skillnad mellan de muntra ungdomsbrefven, där tjugoåringen tycker allt »går lustigt till» eller skämtar med systrarne och hälsar från Pompe och Snushane eller fröjdar sig öfver en vunnen seger, och de sista, öfver hvilka en tyngre, allvarligare stämning hvilar. Jämförelsen är dock något ojämn. Mot omkr. 200 bref före 1709 till ett flertal personer, svara endast 60 bref efter 1709, af hvilka mer än hälften äro skrifna till systern, Ulrika Eleonora, och många endast röra rent yttre ting.

Själfva brefven äro, såsom redan antydts, originella, ofta lustiga, och måste läsas med intresse — dock för historien i egentlig mening är ej så mycket att vinna och icke är det heller hela Karl XII man ur dem får fram, det är utgifvarens egen åsikt. En så tystlåten natur, som denne konung var, säger visserligen icke allt hvad han tänker, och hvad han säger kanske icke ens alltid får tagas för kontant. Ett och annat drag framträder dock skarpt och faller i ögonen. Först och främst, såsom man kunde vänta, krigarlynnet. »Jag lärer blifva vigder vid soldathopen att lefva och dö i nöd och lust» är ett af många betecknande drag. »Det lärer hafva set braf stolt ut, då I så genast utan respekt för kanonaden eller någon ting lät rusa på skansen löst och fattade posto där midt för näsan på dem», heter det i ett bref till Rhensköld, och efter slaget vid Fraustadt till densamma: »jag fröjdar mig öfvermåttan, att herr Generalen och de brafve regementena haft denna förnöjelsen till att hålla en så skarp och lustig lek» — men fara värdt är det dock, att kriget åtminstone till en början blott allt för mycket tedde sig som en lustig fortsättning på björnjakterna hemma i Sverige. — Ungdomslynnet, som ger sig luft i många skämtsamma vändningar, ser man vidare efter hand öfvergå till ett åtminstone i det yttre orubbligt jämnmod, som slutligen i form af ett slags fatalism kastar en egendomlig skugga öfver karakteren (jfr de ryktbara uttrycken om slaget vid Poltava: »ett öde och olyckligt tillfälle» eller 1716: »attaken har gått lyckligt och väl, men genom olyckliga skott ha vi mist åtskilliga brafve officerare, som ödet ej ville låta lefva» o. s. v.). Enkelheten, släktkärleken, tapperheten och självbeherskningen, men icke minst slutenheten äro egenskaper, som brefven ofta röja. Hvad man däremot har svårare att finna är statsmannatankarna och -planerna. Man kan knappt vänta dem i brefven till systrarna, åtminstone icke i början, och det är ett sällsynt undantag, när han talar så pass mycket ur hjärtat äfven i det fallet som i det långa och märkliga brefvet till Ulrika Eleonora af d. 2 sept. 1714.

Brefven till generalerna beröra endast krigssakerna och äro oftast endast korta biljetter. På brefven till Arvid Horn har konungen synbarligen nedlagt möda, men de beherskas ju blott en enda tanke, Augusts afsättning och nytt kungaval.

Så kvarstår visserligen uti mycket det gåtfulla i Karl XII:s karakter äfven efter publiceringen af dessa bref. I många fall ha de dock kastat ett klarare ljus öfver brefskrifvaren, och den svenska historieforskningen har allt skäl att vara utgifvaren tacksam för hans vackra och innehållsrika publikation.

Ehd.

Öfversikt af Tidskrifter
och andra periodiska publikationer.

Jämtlands läns Fornminnesförenings Tidskrift. **Bd 1: H. 3. (1893).** P. Olsson, Några upplysningar om ödesbölen i Jämtlands län. — P. Olsson, Fornhandlingar rörande Jämtlands län. [1420—1490.]

Försvarsvännen. **1893.** **N:o 1—15, 17—26.** A. Hammarskjöld, Bilder ur svenska flottans historia. 1. Svenska flottans första stora sjötåg.

K. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift. **1893, Juli.** W. Jonsson, Krigshändelserna i Anjalatrakten den 1—6 maj 1790. (Med 3 bilagor och 4 kartor).

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1893, 8.** Andreas Frederik Krieger af —x—. — V. E. Lidforss, Guiseppe Baretti. — **1894, 1.** Steffen, Richard, Poesi- och autografalbum från 1600-talet. – C. G. Malmström, Sveriges politiska historia från Karl XII:s död till statshvälfningen 1772, anm. af P. Sondén.

Ord och Bild, illustrerad månadsskrift. Utgifven af K. Wåhlin. **1894, 1.** G. Upmark, Gustaf Vasas porträtt. — Litteratur: Från Tredje Gustafs dagar. Anteckningar och minnen af E. Schröderheim, G. G. Adlerbeth och G. M. Armfelt, ånyo utgifna af E. Tegnér; K. Warburg, K. A. Ehrensvärd, anm. af G. Nordensvan.

Svensk Tidskrift utg. af F. v. Schéele, **14—15.** Behöfves en revision af riksdagsordningen? Af C. H. H. — S. A. Fries, Betydelsen af kyrkomötets beslut den 30 September 1893 angående svenska kyrkans lära. — **16—17.** Ur årets svenska historieskrifning. Af C. H. H.

K. Vitterhets- Historie- och Antiqvitets-Akademiens Månadsblad, 1892, april—juni. Akademiens och Förvaltningsutskottets sammanträden. — Statens Historiska Museum och K. Myntkabinettet. — Protokoll hållet vid öppnandet af framl. H. M:t drottning Catarina Jagellonicas grafkista i Uppsala domkyrka den 1 juni 1892. — Ur hofjägmästaren Carl Follins samling. — Huru fornminnena vårdas i Brunskogs kyrka. — Fynd från Värend, Småland. — Svenska grafstenar. — Fynd från Hult i Åminskogs s:n, Dal. — Ur lärda sällskaps handlingar och tidskrifter. — **Bihang:** T. f. Riksantikvariens årsberättelse för 1891.

Norsk Militært Tidsskrift. Udgivet af Kristiania militære samfund. **1893. Bd 56: H. 10—11.** Nogle aktstykker vedr. begivenhederne om Örjesö 1 maj 1808. — Tillægshefte til Bd 56: Fra generalfelt-

marschal prins Carl af Hessens arkiv 1772, 1775, 1776, 1788 og 1789 ved C. J. Anker. — H. 12. Nogle aktstykker vedr. begivenhederne om Örjesö i maj 1808.

»Værg dit Land». **1893—94.** A. Bloch, Affæren ved Berby 12 september 1808.

Danske Magazin, indeholdende Bidrag til den danske Histories og det danske Sprogs Oplysning. **Femte Række. Bd 2: H. 4.** A. D. Jörgensen, Reformforslag fra Kong Christian V:s förste Tid. (Slutning). — H. Fr. Rördam, Aktstykker til Universitetets Historie i Tidsrummet 1621—1660. (Slutning). — B. Olsen, Fortegnelse over Klæder, Vaaben m. m. som have tilhört Kong Frederik III. — J. A. Fridericia, Breve fra Statsmænd i Danmark til den danske Resident i Stockholm Peder Juel fra Aarene 1648—55.

Militær Tidende. **1893.** A. Larsen, Magnus Stenbock og hans Felttog i Pommern og Mecklenburg 1712.

Militært Tidsskrift (Dansk). **1893. H. 6.** T. J. Petrelli, Anteckningar om svenska fanor och standar, anm. af H. W. Harbou.

Vort Forsvar. Aarg. 13. (1893). 26 Februari o. **12 Marts.** Kjöbenhavns Forsvar 1658—1660. 1—2. — **21 Maj** o. **4 Juni.** Niels Paleesen Rosenkrands. — **27 Augusti.** A. Hammarskjöld, Bilder ur svenska flottans historia, anm. af A. Larsen. — **19 November.** H. W. Harbou, Kampen foran Wismar den 5:te December 1711 og Fursmans jydske Kyradserer. — **31 December.** O. Vaupell, Sönderjyden Hans Lövenhjelm.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson, **1893, 12.** M. G. Schybergson, Mikael Speranski. 1 (med porträtt). — **1894, 1.** M. G. Schybergson. Mikael Speranski. — I bokhandeln: A. Neovius, Kyrkornas i Borgå stift inventariepersedlar, bibliotek och arkiv, anm. af Reinh. Hausen.

Historiallinen Arkisto. 13. (1893). C. v. Bonsdorff, De finska städernas representation intill frihetstiden.

Ruskaja Starina. 1893. T. 79—80. Ur J. A. Ehrenströms historiska anteckningar, meddel. och öfvers. af G. Synnerberg och N. Ivanin.

Brandenburgia. 1. F. Meyer, Ein illustr. Flugblatt auf d. Schlacht bei Fehrbellin.

Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg. 1892, 1. K. Wittich, Kritische Nachträge zu den Aufsätzen über Falkenberg und das Verhängniss Magdeburgs. — **2.** E. Neubauer, Johann Schneidewind, magdeburgischer Stadtkommandant und schwedischer Oberst.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel. Neue Folge. **XXXVI, 1.** M. Lenz, Die Vorbereitung der Flucht Ludvig's XVI. — F. Meinecke, Gerlach und Bismarck. — Miscellen. — Literaturbericht (bl. a. Hanserecesse 1431—1476. Bearbeitet von Goswin Frhr. v. d. Ropp Bd 7, anm. af Mkgf; E. Zetterqvist, Grundläggningen af det svenska väldet i hertigdömena Bremen och Verden, anm. af F. Arnheim). — Notizen und Nachrichten. — Erklärung.

Jahresbericht der Görres Gesellschaft. 14. Weiss, Zur Vermittlungspolitik Cromwells zwischen Dänemark und Schweden 1657. — Rec. af Struck, Die Schlacht bei Nördlingen; Wiehr, Napoleon und Bernadotte im Herbstfeldzuge 1813.

Korrespondenzblatt der Westdeutschen Zeitschrift f. Geschichte und Kunst, zugleich Organ der historisch-antiquar. Vereine

zu Backnang, Birkenfeld, Dürkheim. Jahrg. 12. H. Diemar, Köln und die Schlacht bei Lützen.

Literarisches Centralblatt. 1893, 41. E. Wiehr, Napoleon und Bernadotte im Herbstfeldzuge 1813. — 49. E. Friedländer, Aeltere Universitäts-Matrikeln. 2. Universität Greifswald. Bd 1, anm. af K.

Nationalzeitung. 46. (1893). N:o 418—421. E. Wiehr, Napoleon und Bernadotte im Herbstfeldzuge 1813, anm. af F. Arnheim.

Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde. 1893, H. 1—2. D. A. Welck, Schweizer Soldtruppen in kursächsischen Diensten. 1701—1815. — W. Opitz, Die Schlacht bei Breitenfeld. — 3—4. D. A. Welck, Schweizer Soldtruppen in kursächsischen Diensten 1701—1815. (Schluss).

The English Historical Review. 1894, January. T. A. Archer, The battle of Hastings. P. 1. — K. Norgate, The battle of Hastings. P. 2. — G. Edmundson, Pieter Corneliszoon Hooft. — M. Oppenheim, The royal navy under Charles I. P. 2. — Notes and documents. — Reviews of books. — Correspondence. — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications.

Revue Historique. 1894, Janvier—Février. A. Cartellieri, L'avènement de Philippe-Auguste, 1179—1180; suite et fin. — F. Lot, Quelques mots sur l'origine des pairs de France. — G. Lanson, L'Institution chrétienne de Calvin; examen de l'authenticité de la traduction française. — G. Syveton, Un traité secret de mariage et d'alliance entre les cours de Vienne et de Madrid en 1725. — Bulletin historique. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och Granskningar

Laurentius Paulinus Gothus, hans lif och verksamhet (1565—1646). I. II. (1565—1637). Akademisk afhandling af HERMAN LUNDSTRÖM. Upsala 1893 Almqvist & Wiksells Boktr.-Aktieb. (VI + 333 + 22 s. jämte Paulini porträtt.)

Försöket att efter Schücks innehållsrika och grundliga behandling af Paulini lif och verksamhet och af dess betydelse för den fosterländska kyrkan och odlingen (Sv. Literaturh. s. 524—545) lämna en mera omfattande och fullständig sådan är en ingalunda lätt uppgift. Det oaktadt har förf. till ofvan nämnda skrift löst den på ett aktningsvärdt och i flera hänseenden lyckligt sätt. Visserligen torde icke utan allt skäl den anmärkningen kunna göras, att han mindre vinnlagt sig om ett strängt förfarande vid detaljernas inordnande under allmänna synpunkter än om fullständighet i det honom till buds stående källmaterialets användande. Men nämnda brist uppväges af de förtjänster, han inlagt genom stor forskningsflit och grundlig källkritik samt genom en kombinationsförmåga, som stundom ledt till resultat af icke ringa betydenhet. Han har härigenom gjort sig om den historiska forskningen mera förtjent än om han af formella grunder underlåtit att så fullständigt som skett meddela frukterna af sin forskning. Om härtill lägges författarens klara och om kärlek till ämnet vittnande framställningssätt, så äro redan tillräckliga skäl anförda för ett lifligt anbefallande af docenten Lundströms Laurentius Paulinus åt alla dem, som intressera sig för den svenska kyrkans historia.

Det som hittills utkommit (I, II) omfattar Paulini lif och verksamhet till hans förflyttande från Strengnäs. Efter ett förord, hvari förf. redogör för sina otryckta källor, behandlar han i en första del (s. 1—106) tiden 1565—1609: »Paulinus under utbildningsåren» (kap. 1), »såsom professor i logik och astronomi» (kap. 2), »såsom teologie professor» (kap. 3) samt »såsom kyrkoherde i Näs» (kap. 4). Sistnämnda kap. omfattar emellertid i själfva verket äfven hans verksamhet under den korta tid då han var biskop i Skara. I en andra del (s. 107—333) behandlar förf. tiden 1609—1637: Paulini ut-

nämning och tillträde till biskopsämbetet i Strengnäs (kap. 5), hans utöfning af kyrkostyrelsen i allmänhet (kap. 6), hans verksamhet med afseende på undervisningsväsendet (kap. 7), kulten (kap. 8) samt prästerskapet (kap. 9) och slutligen hans privata förhållanden och hans afsked från Strengnäs stift (kap. 10). I bilagor meddelas några förut otryckta handlingar: Uppsala domkapitels svarsskrifvelse på hertig Carls bref af den 15 maj 1595 ur Uppsala domkapitels arkiv (Bil. I, s. 1—12), ett påbegynt kyrkolagsförslag från Carl IX:s tid ur Engeströmska saml. i K. Bibl. i Stockholm (Bil. II, s. 13—15), böner använda vid Paulini visitationer i Strengnäs' stift efter Paulini originalkoncept likaledes i Engestr. saml. (Bil. III, s. 16, 17), Paulini cirkulär af d. 30 jan. 1611 »Om studiosorum befordring» ur Uppsala univ.-biblioteks handskriftssaml. (Bil. IV, s. 18 —20) samt formulär för prästeden i Strengnäs' stift af år 1629 (Bil. V, s. 21, 22).

Hvad den första delen beträffar med de intressanta partierna om Stockholmskollegiet, Rostockuniversitetet och den ramistiska filosofien, Paulini professorsverksamhet, brytningen mellan Angermannus och hertigen samt Paulini förhållande under de politiska förvecklingarne, så hafva här åtskilliga äldre och nyare arbeten stått till författarens förfogande. Obestridligt är dock att han långt ifrån förhållit sig okritiskt till dessa. Tvärtom har det lyckats honom att genom omsorgsfull källforskning dels korrigera felaktiga detaljuppgifter, dels åtminstone bringa i en klarare belysning frågor, om hvilka motsägande uppgifter förekomma (se sid. 7 not 5; 11 not 3; 13 not 3; 38 not 3; 41 not 3; 48 not 5; 60 not 1; 61 not 1; 64 not 3; 83 not 4; 98 not 2; 99 not 1). Härtill komma äfven nya och själfständiga bidrag till kännedomen af den ifrågavarande tidens historia, såsom författarens på goda grunder stödda förmodar, att Chytræi och Rostockuniversitetets inflytande varit orsaken därtill, att i förhandlingarne vid 1593 års möte Konkordieformeln med tystnad förbigås (s. 19 f.);[1] vidare redogörelsen för den ofvan nämnda svarsskrifvelsen från Uppsala domkapitel till hertig Carl i maj 1595 (s. 51—58); samt slutligen den ganska intressanta episoden under vistelsen i Estland, hvilken blifvit förf. bekant genom en med Paulini handstil skrifven originalhandling af den 11 nov. 1608 ur Engestr. saml. (s. 104 ff.). De i beskickningen deltagande biskoparne hafva nämligen ställt till ansvar kyrkoherden i Reval Franciscus Illyricus för vissa förseelser. Bl. a. skall denne t. o. m. hafva tagit sig för att ordinera präster, ett öfverraskande ingrepp i den lagstadgade biskopliga verksamhetens område.

[1] Förf. har i en särskild uppsats i Tidskr. för kristl. tro och bildn., 1893, utförligare framställt och motiverat detta antagande. Tvifvel kan visserligen näppeligen råda därom, att regeringen ingalunda skulle hafva godkänt Konkordiebokens antagande. Men i hvarje fall är det påfallande, att Konk.-boken ej nämnes i prästerskapets förhandlingar. Författarens förmodan äger därför icke ringa sannolikhet, hvilken ingalunda upphäfves därigenom, att män, hvilka fått sin utbildning i Rostock, sedermera, särskildt i följd af kalvinismens förnyade angrepp, lärt sig inse Konk.-formelns värde.

I biografiens andra del har fältet för en självständigare behandling vidgat sig. Vi finna här först och främst det som torde vara författarens förnämsta insats, och det en ganska betydelsefull sådan, då han nämligen med goda grunder bevisar, att det i Engestr. saml. förvarade interfolierade exemplaret af 1571 års kyrkoordning med rättelser och tillägg är *1608 års kyrkoordningsförslag* (s. 132—151). Förf. har genom denna förtjänstfulla upptäckt fyllt en betydlig lucka i vår kännedom om svenska kyrkans lagstiftningsarbete under ifrågavarande tid.

Vidare har en källa stått förf. till buds, hvilken varit för hans föregångare okänd, nämligen de i Vexiö gymn.-bibl. befintliga prästmötesprotokollen från Paulini Strengnäsperiod, hvilka man eljes blott känt genom knapphändiga utdrag i Wallquists Eccl. Saml. (II, s. 143 f.). En fråga t. ex. som genom nämnda protokoll blifvit belyst är den, huruvida, såsom man ofta antagit, Paulinus lyckats i sina sträfvanden att i Strengnäs' stift införa *husförhörsinstitutionen* (s. 197 f.). Likaledes framgår af ett prästmötesprotokoll af år 1610, att Paulinus i sitt stift till *ovilkorligt* bruk infört den i handboken förekommande *nattvardsförmaningen* (s. 267). I en af docenten Lundström sedermera utgifven uppsats: *Bidrag till kännedomen om Olaus Martini's episkopala verksamhet* (särtryck ur Samlaren, 1893) förekommer ock en af Olaus Martini vid prästmöte 1607 och 1608 gifven föreskrift af samma innehåll (s. 14). Enligt en randanmärkning (se not 1) skall initiativet till denna föreskrift hafva utgått från konungen.

Äfven författarens grundliga forskningar i Strengnäs' domkapitels arkiv hafva ej blifvit utan resultat. Sålunda visar sig, att Paulinus tidigare än Rudbeckius i vissa fall användt ett genom adjunktion vidgadt domkapitel (s. 126). Icke utan värde äro ock redogörelserna för ett prästexamensprotokoll af år 1629 (s. 299 ff.), prästeden (s. 302 f. jfr Bil. V), Paulini förhållande till Ericus Petrejus Björnlundius (s. 294 ff.) m. m.

Ett godt fynd är Paulini *Problema*, några satser, i hvilka denne på ett för sin ramistiska ståndpunkt karakteristiskt sätt med anförande af 7 särskilda grunder polemiserar mot användandet af Aristoteles' etik i kristliga skolor. Nämnda Problema, som framkallade ett genmäle af Jonas Magni, har förf. efter en gammal prästmötesafhandling in extenso aftryckt (s. 242 not 2).

Genom sitt referat af Paulini inträdesoration såsom biskop: *De Ministerii Ecclesiastici Ellogiis* gifver förf. en god inblick i programmet för Paulini biskopliga verksamhet, hans uppfattning af det kyrkliga ämbetet och dess olika grader (s. 111—115). Önskligt hade varit, att förf. utförligare än som skett redogjort för innehållet i Paulini stora verk: *Ethica Christiana*. Han har här inskränkt sig till en rent litteraturhistorisk framställning (s. 202—206). Men det är måhända hans afsikt att i sin tredje del gifva en sammanhängande redogörelse för Paulini teologiska åskådning.

Hvad beträffar frågan, om särskilda förhör anställdes med kommunikanter och huru 1571 års kyrkoordnings föreskrift härom upp-

fattades (s. 198 f.), så är Paulini yrkande (se s. 199 not 2) i fullkomlig öfverensstämmelse med uppfattningen hos kyrkans ledande män öfver hufvud. Jfr Georg Normans Art. Ord., V; Laur. Petr. Hypotyposes, 70 (v. Troil, IV, s. 246); 1575 års Ordinantia; en föreskrift af ärkebiskopen Andreas Laurentii Björnram i ett visitationsprotokoll af år 1585: »*när någhor begärar Absolutionem, skall han granneligen forhöras in Catechismo*» o. s. v. (O. Ahnfelt, Bidrag till sv. kyrkans historia i sextonde årh. i Lunds Univ. Årsskrift 1894); det af förf.; uppsatsen om Olaus Martini s. 3 omnämnda prästmötesbeslutet i Strengnäs 1592, att ingen skulle tillstädjas gå *oskriftad* till nattvarden; prästerskapets beslut på 1593 års möte den 10 mars, »*quod examen catechismi non debet intermitti ullo anni tempore, quando ad privatam absolutionem accedunt auditores* (E. Hildebrand, Handl. fr. Upps. möte, s. 66); samt Olaus Martinis föreskrifter i 1608 års synodalakter, 6 (författarens upps. s. 13) och i 1607 års skrifvelse, VI, 1 (s. 21). De upprepade föreskrifterna visa emellertid, att man i praxis ofta kringgick nämnda ordning. Så klagar ärkebiskop Andreas Laur. i ofvan nämnda visitationsprotokoll däröfver, att prästerna i st. f. att förhöra högst 3 à 4 åt gången togo sakristian full med folk och höllo en liten predikan för dem samt sedan gåfvo absolution, hvilken osed han säger nu skola aflysas. Jfr ock 1575 års Ord. (Kyrkoordn. och förslag därtill I, s. 234).

Angående de hvarje vecka återkommande *bönedagarne* har man hittills antagit (så äfven förf. s. 48, 192, 256), att de blifvit till allmännare bruk anbefallda först genom 1595 års möte; hvad den föregående tiden angår ha blott hertig Carls föreskrifter af år 1573 och 1593 varit kända. I ärkebiskop Björnrams ofvan nämnda visitationsprotokoll af år 1585 har jag emellertid funnit följande i flera hänseenden betydelsefulla föreskrift: »*Bönedagarne skole altijdh hållas, så nåårsom om storste Andz tiidhen om Sommaren, Och thå skall man altidh uplåsa Catechismum, och then Lutheri vttydhningh, som stådr i psalmebooken, och sedhan vttolka et styckie eller två pââ samma dagh.*» Denna föreskrift är för öfrigt och framför allt i det afseendet af stor vikt, att den ändtligen gifvit ett svar på den hittills oafgjorda frågan, hvilken katekes vid den tiden brukades, liksom den ock upplyser därom, att Luthers katekes var upptagen redan i den då varande psalmboken. Äfven på de genom 1575 års Ord. återinförda och på veckodag infallande högtidsdagarne, Kristi lekamens fest o. s. v., skall enligt Andreas' Laurentii föreskrift, liksom »om andhre Bönedagar», katekesen utläggas, ehuru det ock står fritt att då utlägga dagens evangelium.

Vidare torde förtjäna nämnas i sammanhang med hvad förf. anför s. 177 f., att nämnde ärkebiskop i redogörelsen för *Crimina Notoria* föreskrifver, att *prostarne skola visitera församlingarne*, åtminstone hvad sederna angår, »*en eller tvåå reesor om åhret, så framptt the vilie göra sitt eghet kall*» o. s. v. Initiativet till årligen återkommande, själfständiga prostvisitationer har sålunda ej, såsom förf. antager, tagits af Olaus Martini (jfr upps. om Olaus Martini, s. 4).

Till sist uttala vi vår lifliga önskan, att docenten Lundström må få tillfälle att fullborda sitt om stor duglighet och flit vittnande biografiska arbete samt öfver hufvud att fortsätta sina på ett löftesrikt sätt påbörjade grundliga källforskningar.

Otto Ahnfelt.

Kielertraktatens Opgivelse som Unionens retslige Grundlag af L. M. B. Aubert. 55 sid. Kristiania 1894.

1814 Fra Kiel til Moss. En historisk Undersøgelse af Mossekonventionen, dens Forudsætninger og politiske Betydning af Dr Yngvar Nielsen. 87 sid. Kristiania 1894.

Genom freden i Kiel afträdde konungen af Danmark till förmån för konungen af Sverige och dess efterträdare till svenska tronen och riket alla sina rättigheter och anspråk på konungariket Norge, hvars alla biskopsdömen, stift och provinser skulle under full ägo och öfverherskap tillhöra, såsom orden lyda, »à Sa Majesté le Roi de Suède, et formeront un Royaume, réuni à celui de Suède». Genom samma fred afträdde konungen af Sverige till förmån för konungen af Danmark och dess efterträdare till danska tronen och riket alla sina rättigheter och anspråk på hertigdömet Svenska Pommern och furstendömet Rügen, hvilka provinser skulle under full äganderätt och öfverherskap tillhöra, såsom orden lyda, »au Royaume de Dannemarc, et lui restent incorporés».

Olikheten i de använda ordalagen måste väcka uppmärksamhet. Den måste det så mycket mera som, enligt hvad numera är kändt, i det första svenska utkastet till traktaten äfven om Norges ställning till Sverige användes uttrycket att dess stift etc. skulle tillhöra »au Royaume de Suède, et lui restent incorporés», men att dessa ord finnas öfverstrukna och i stället i marginalen med Wetterstedts handstil tecknade de ord, som sedan återfinnas i traktaten. Förändringen kan ej antagas hafva skett för ro skull utan hafva afsett att uttrycka något om Norges ställning till Sverige och dess konung, som man ej ansett sig böra stipulera om Svenska Pommerns och Rügens ställning till Danmark och dess konung. Ordalagen torde ojäfaktigt antyda en bättre ställning för Norge än den som tillförsäkrades Pommern. Hvad kunde man härmed mena? I traktatens Art. V utfäste sig konungen af Sverige att bibehålla invånarne i Norge vid deras »lagar, friheter, rättigheter och privilegier, sådana de för närvarande äro gällande». Men häruti kan olikheten i Norges ställning och Pommerns ställning icke bestå, ty i Art. VIII gaf

konungen af Danmark samma utfästelse i fråga om invånarne i Svenska Pommern och Rügen. Ordalagen äro i det aldra närmaste desamma, blott att konungens af Danmark löfte kanske är en smula strängare affattadt. Men i hans löfte förekommer dessutom ett högst väsentligt tillägg. Dessa lagar m. m., hvilkas bibehållande utlofvas, sägas nämligen vara stadgade (franska texten har »consignés») uti de konstitutionella akterna af 1810 och 1811. Ser man nu efter hvad härmed kan förstås, så finner man af den pommerska författningssamlingen att, sedan freden med Frankrike år 1810 afslutits och Pommern åter kommit under svensk förvaltning, ett betydande organisations- och reform-arbete ägt rum och tagit gestalt i en mängd författningar, daterade i slutet af 1810 men kungjorda i början af 1811. Bland dessa må märkas: författning af den 8 okt. 1810 angående organisationen af den högsta förvaltande myndigheten, dess sammansättning, formerna för dess verksamhet och dess förhållande till den högsta dömande myndigheten; författning af s. d. om anställande af 4 »Kreishauptleute», ämbetsmän, vid hvilkas tillsättande kretsarnes invånare skulle medverka, jämte instruktion för dem; författning af s. d. angående domstolsorganisationen och rättsväsendet; samt, vigtigast, »Verfügung» af den 15 dec. 1810 angående en landsrepresentation, dess sammansättning, verksamhetsformer och konstitutionella befogenheter. Representationen var, för att tala vår tids språk, bildad efter enkammarsystemet, bestod af medlemmar, valda klassvis genom elektorer, och skulle årligen sammankallas. Dess befogenheter voro ingalunda små. Den tillhörde skattebevillningen och bestämmelserna om skatternas fördelning, så ock förvaltningen af statsskulden och hvad därmed sammanhängde, ägande representationen att för de tider, då den ej var samlad, utse fullmäktige för de förvaltningsbestyr, som kunde behöfva afgörande mellan landtdagarne. Representationen ägde utse landsarkivarie, sekreterare och »konsulent» samt personer att deltaga i vissa inspektioner och visitationer. Dess - bifall fordrades för stiftande, ändring eller autentisk förklaring af allmän civil-, kriminal- och kyrkolag jämte allmänna rättegångslagar, äfvensom af lagar i åtskilliga särskildt uppräknade ekonomiska frågor, dock att i trängande fall landtregeringen kunde utfärda interimistiska lagar att sedan föreläggas nästa landtdag. Förändringar i landtdagsförfattningen själf kunde ej ske utan landtdagens samtycke.

I Pommern och Rügen, som skulle med Danmark inkorporeras, hade alltså den enväldige danske konungen förbundit sig bibehålla den dåvarande förvaltningsorganisationen i dess högsta organer samt domstolsväsendet. Han hade äfven förbundit sig bibehålla en representation, utrustad med ingalunda föraktliga befogenheter i fråga om beskattning och lagstiftning. Genom Kieltraktatens Art. VIII hade han vidare lofvat att icke göra någon ändring uti landets myntväsende utan landtständernas hörande och samtycke. Hvad Kieltraktaten fastställer i afseende på Norge, som ju icke skulle inkorporeras uti Sverige utan utgöra ett därmed förenadt konungarike,

är ej på långt när så innehållsrikt. Man kan väl icke antaga, att bland de lagar, hvilkas bibehållande konungen af Sverige utlofvade, äfven skall räknas den s. k. Kongeloven, så att hvarje bestämmelse, hvarigenom Norge upphörde att styras af en envåldig konung, skulle vara ett af Sverige emot Danmark begånget traktatsbrott. Men hyllar man icke denna orimliga mening, så kan man icke säga att Kieltraktaten innehåller någonting om Norges författning eller det blifvande styrelsesättet därstädes.

Hvaruti består då den olikhet mellan Norge och Pommern, hvaråt man gifvit uttryck, det plus som man ville tillförsäkra Norge? Det kan icke vara att Norge skulle utgöra en förvaltningsenhet — det innefattades i bestämmelserna om Pommern fullt så väl — icke uti bevarandet af egen lag, eget beskattnings- och myntväsende, i den mån sådant kunde sägas vara Norge på direkt sätt tillförsäkradt, ty Pommern hade löfte om allt detta fullt så tydligt och mera betryggande. Men här finnes en skillnad, som genom de använda uttrycken antydes. Pommerns ställning till Sverige hade, med all dess egenart i lag, i förvaltning, i beskattning, dock alltid varit provinsens och den skulle enligt Kieltraktaten så förblifva i förhållande till Danmark. Pommern, likasom i äldre tid ett par af Östersjöprovinserna, kunde väl hafva en viss provinsiell själfständighet, men hörde dock alltid till de »Sveriges krona underliggande provinser». Att om dessa säga att de såsom hertigdömen m. m. voro med Sverige förenade under en konung skulle utan tvifvel ansetts såsom ett olämpligt, ett det verkliga förhållandet icke motsvarande uttryck. Orden: »Norge skall vara ett konungarike, förenadt med Sverige», utgöra därför ett slags löfte, ett slags förespegling om att jag så må säga en viss jämnlikhet, ett visst ställande i jämnbredd med Sverige, hvilket man icke skulle tillåtit sig i afseende å Pommern.

Men blef då icke Norge genom Kieltraktaten afträdt till Sverige? Traktaten afslöts mellan Sverige och Danmark, således å ena sidan å Sveriges vägnar. Den innefattade en eftergift för Sveriges fordringar, och afträdandet skedde såsom en förmån för Sverige. Det kan därför visst icke sägas vara ett afgjordt oriktigt uttryck, att afträdandet skedde till Sverige. En afträdelse till ett land kan afse att det afträdda området skall införlifvas med det rike, hvartill afträdandet sker, och sålunda blifva likställdt med rikets äldre delar, eller att det skall behandlas såsom ett lydland därunder. Men det är äfven möjligt att låta det afträdda området få en unionell ställning till det gamla riket, och den fördel, som häruti kan ligga för det gamla riket, och den önskan, det därför hyst om en sådan förening, kunna berättiga till att anse det fördrag, hvarigenom områdets gamle härskare ställer det till den segrande statens förfogande för ändamålet, såsom ett afträdande från det land, som tvungits gifva efter, till det land, som fått sin vilja fram.

Det torde få anses visst att, såsom Carl Johan uppgifvit, det var han, som föranledde insättande i Kieltraktatens Art. IV af orden: »et formeront» o. s. v. i stället för de först föreslagna. Man kan

fråga om hans skäl. Han behöfde uppenbarligen icke göra utbytet för Danmarks skull, som icke fordrat det. Hvarför då insätta ordalag, som under vissa förhållanden kunde berättiga Danmark att blanda sig uti det sätt, hvarpå Norges ställning ordnades? Utan att behöfva på förhand binda sig hade ju Sverige lika fullt rätt att göra Norges ställning för detta land så förmånlig som man fann lämpligt och omständigheterna kunde fordra. Den sannolikaste förklaringen till Carl Johans handlingssätt torde vara, att de först föreslagna orden om Norges inkorporering kunde vålla misstämning i Norge, när fredsfördragets innehåll där blef kunnigt, och att det därför ansågs klokare, äfven med afseende å förut med norske män förda förhandlingar och till dem gifna löften, att i själfva fredsfördraget använda uttryck, som gåfvo hopp att Norge, utan att införlifvas med Sverige, skulle erhålla en icke-provinsiell ställning. Huru Carl Johan och de svenska statsmännen tänkt sig föreningen ordnad, må lämnas därhän. Åtminstone den förre har emellertid säkerligen haft mening med hvad han gjorde. Här är endast sagdt, att de i Kieltraktatens Art. IV använda ord icke blott lämna utrymme för en i viss mån självständig ställning för Norge, utan rent af synas valda för att gifva hopp om en viss grad af likställighet. Då Kieltraktaten omtalar, att svenska trupper skulle inrycka i Norge och besätta dess fästningar, och då, såsom de hos Alin i hans arbete »Den Svensk-Norska Unionen» tryckta handlingar visa, beslut angående utnämningar i Norge samt om förberedande åtgärder för att genomföra föreningen ansågos böra fattas i svenskt statsråd, så kan väl häruti synas ligga betänkliga förebud om en provinsiell ställning för Norge. Men något afgörande bevis ligger icke däruti, ty dessa fakta kunna förklaras på annat sätt. Norge skulle utgöra ett konungarike, förenadt med Sverige, men föreningen var ej ännu faktiskt genomförd. Under organisations- och öfvergångstiden, då svenska ämbetsmän, svenska trupper, svenska penningar måste användas för att bringa till verklighet den förening, som Sverige fordrat och ansåg för sig viktig, kan det väl förklaras och försvaras, att de norska ärendena behandlades såsom svenska, utan att däraf med nödvändighet följer, att icke den fullbordade organisationen kunde så ordnas, att norska ärenden skulle skötas under medverkan af norska, icke svenska organ.

Det var ganska naturligt och i full öfverensstämmelse med praxis vid afträdelsetraktater, att den svenska regeringen ansåg, att Carl XIII genom Kieltraktaten blifvit Norges konung och att det var norrmännens plikt att erkänna honom såsom sådan och lyda honom. Om de bland statsmän vid denna tid rådande åsikterna i dylika ämnen lämna Wienkongressens förhandlingar ojäfaktiga vittnesbörd. Teorien om folkomröstning, mer eller mindre frivillig, för att sanktionera afträdelser var antagligen icke känd och i alla händelser icke erkänd. Ännu i dag äro meningarna bland folkrättslärare icke enhälliga om behofvet af ett uttryckligt eller tyst godkännande från invånarne i ett afträdt område för afträdelsetraktatens rättsliga

verkan. Anmälaren instämmer emellertid af fullaste hjärta i de resultat, till hvilka Rydin i sin bok »Föreningen emellan Sverige och Norge» i detta ämne kommit, resultat som äfven gillas af de båda författare, hvilkas arbeten utgöra anledning till denna uppsats. Sedan Danmark löst Norge från bandet till Danmark, hade Norges invånare rätt att själfva taga under öfvervägande, om de ville foga sig efter Kieltraktaten, eller om de trodde sig till att, i strid med den, ordna sig på annat sätt.

Det norska folket erkände, såsom bekant, icke Kieltraktaten, gåfvo sig en författning och valde sig en konung. Därpå följde underhandlingar, så ett kort krig, samt efter nya underhandlingar unionens afslutande. Hufvudsyftet i hrr Auberts och Yngvar Nielsens böcker torde vara att visa, att denna union rättsligen icke grundar sig på Kieltraktaten utan på de mellan Sverige och Norge ingångna öfverenskommelser. Anm. är härutinnan med de ärade författarne fullkomligt ense. Uti dessa öfverenskommelser kan till och med sägas ligga ett visst frånträdande af denna traktat. Detta ligger icke uti beskaffenheten af Norges författning eller af föreningsvillkoren. Kieltraktaten hade därom sagt ingenting, och hvarje förening mellan Sverige och Norge, huru som helst ordnad, blott att de hade samma konung, får rum inom Kieltraktatens vida ram. Ej ens den omständighet, att Norges författning beslöts af Norges representation och att Carl XIII godkände den endast med de förändringar, hvarom han och stortinget kommo öfverens i och för unionens skull, kan, enligt anmälarens mening — därutinnan motsatt de ärade författarnes, då de tala om konventionen i Moss — sägas vara ett verkligt frånträdande af Kieltraktaten. Väl är det sant, att Sverige genom denna traktat i förhållande till Danmark måste anses oförhindradt att själft bestämma föreningens närmare beskaffenhet. Väl sant äfven att, om än de svenska statsmännen tänkte sig Norges ställning och författning ordnade under samråd med norska förtroendemän, de antagligen menat att beslutanderätten i dessa frågor i sista hand skulle tillhöra svenska regeringen, och att det sätt, hvarpå Norges författning och föreningsvillkoren kommo till — genom beslut af Norges storting samt underhandling mellan Sverige och Norge — haft en mycket stor betydelse för denna författnings och föreningsvillkorens beskaffenhet. Men i Kieltraktatens ord finnes ingenting, som strider emot eller förhindrar det tillvägagående, som blef det verkliga. Naturligtvis blef föreningen faktiskt fullbordad först genom öfverenskommelsen med Norge. Men det låter väl tänka sig att, utan annan afvikelse i öfrigt från hvad som verkligen skedde, denna öfverenskommelse haft formen af ett Norges accepterande af Kieltraktatens Art. IV. Så skedde emellertid icke. Det sätt, hvarpå stortinget gick till väga, visar huru noga stortinget var att häfda, att likasom föreningen blef faktisk först genom öfverenskommelsen med Norge, så hade den sin rättsliga begynnelse i denna, icke i Kieltraktaten. Och Sveriges sätt att gå till väga måste anses såsom ett Sveriges medgifvande af denna ståndpunkt.

Därmed måste anses uppgifven teorien om Carl XIII såsom Norges konung ifrån och genom Kieltraktaten och om Norges plikt att på grund af denna traktat utgöra ett med Sverige förenadt konungarike. Denna uppfattning torde väl äfven få anses fått ett uttryck i Riksaktens vackra ord om det föreningsband, som lyckligen blifvit knutet mellan Skandinaviens tvenne folk och som tillvägabragts, ej af vapen, utan af den fria öfvertygelsen.

Till stöd för samma uppfattning åberopar hr Aubert ytterligare åtskilliga svenska diplomatiska aktstycken från 1814 och 1815, i hvilka förekommer att föreningen kommit till, icke genom Kieltraktaten, utan genom det norska folkets förtroende m. m. d. Diplomatien — och det gäller äfven den tidens svenska diplomati — är nu i allmänhet icke så principstark att den icke kan vid olika tillfällen häfda olika åsikter, allt eftersom ögonblickets intresse synes bjuda. Bevisningskraften i dessa aktstycken i och för sig torde därför ej vara särdeles stor. Men då de stå i full öfverensstämmelse med de faktiska förhållandena, må de ju hafva sin betydelse såsom ett vittnesbörd om att man å svensk sida var fullkomligt uppmärksam på de olika ståndpunkterna, Kieltraktaten eller öfverenskommelsen med Norge såsom rättslig grundval för föreningen, och således icke kan åberopa, att man å svensk sida icke fattade att här förelåg en skillnad.

Mindre ense är anm. med de ärade författarne i deras åsikter, att Kieltraktaten öfvergifvits redan före den slutliga öfverenskommelsen. Sålunda menar hr Y. N., att stormakternas kommissarier voro »beredte paa at gjøre indrømmelser, som helt fornegtede Kielerfreden».

Norges förening med Sverige var Sveriges, icke stormakternas intresse. Det var Sverige, som såsom priset för sitt deltagande i den stora koalitionen mot Napoleon hade af de fyra stormakterna betingat sig Norge samt i viss mån hjälp att tilltvinga sig detta pris. Det torde få anses såsom visst, att en eller annan af stormakterna icke med glädje gifvit efter för Sveriges önskan. Alla stormakterna sågo naturligtvis gärna, om Sverige kunde tillfredsställas utan användande af våld och utan att någon af dem behöfde lämna materiell medverkan. Ett försök att utfinna medel till en godvillig uppgörelse var därföre något helt naturligt och dessutom i öfverensstämmelse med Carl Johans önskan. Men så länge stormakterna ej af Sverige fordrade att det skulle nöja sig med mindre, än traktaterna lofvade, eller vägrade att stödja och understödja Sverige, därest ej en uppgörelse, som Sverige godkände, kunde träffas, så hade stormakterna icke svikit sina förbindelser. Kommissarierna hafva nu försökt att utfinna förslag, som kunde vara antagliga både för Sverige och Norge, och hvad de föreslogo synes till en början ej varit Carl Johan emot. Därvid måste de naturligtvis träda i förhandlingar med den som faktiskt utöfvade regeringen i Norge. Det torde vara allmänt kändt att den omständighet, att man ingår i förhandlingar med en faktisk regering, icke behöfver innebära ett erkännande af

denna regerings rättmätighet. Men ej heller de af kommissarierna framlagda förslag innebära ett sådant erkännande eller ett uppgifvande af Kielfreden. Kristian Fredrik skulle i händerna på nationens representanter nedlägga de rättigheter, han af nationen emottagit, och använda sin inflytelse öfver folket för att förmå det att samtycka till föreningen. Häruti låg naturligtvis alls icke, att nationen kunde göra som den behagade i den mening att, om den sade nej, Kieltraktaten skulle hafva förfallit. Det var önskvärdt att nationen frivilligt samtyckte. Men om den icke gjorde det, så stod Kieltraktaten lika fullt kvar. Kristian Fredrik skulle förbinda sig att afträda från skådeplatsen. Men då han kunde anses bundit sig till den norska nationen, så skulle han få den formella tillfredsställelsen att inför nationens representanter nedlägga sin makt. Mera ligger icke i dessa villkor. Då de icke antogos utan möttes af motförslag, besvarades dessa af en not med fraser om svenska konungens ädelmod m. m. — jag kan ej finna att hr Y. N. på något sätt visat oriktigheten af detta Björlins omdöme — och så reste kommissarierna. Att de sedan hos Carl Johan yttrade sig till förmån för de norska motförslagen, må vara sant. Men då Carl Johan icke antog dessa, så följde därpå icke någon förklaring från någon af de fyra stormakterna, att den nu ansåg sig löst från sina fördragsenliga förpliktelser till Sverige. England t. o. m. understödde Sverige alltfort genom blokad af Norges kuster. Något frånträdande af fördragen eller uppgifvande af Kieltraktaten ligger således hvarken i stormakternas eller deras kommissariers handlingssätt. En annan sak är att kommissariernas tillmötesgående uppträdande i Kristiania kan där hafva väckt vissa förhoppningar och stärkt modet, därigenom motverkande kommissariernas egentliga uppgift, eller att Carl Johan, hvars karakter ägde drag både af misstänksamhet och försiktighet och som icke hade någon stor tro till pålitligheten af politiska löften längre än det egna intresset bjuder, kan af kommissariernas ord hämtat ökad anledning att vilja skynda med det slutliga afgörandet, innan någon vändning i stormaktspolitiken hann att inträda. Hufvudskälet till Carl Johans eftergifvenhet torde väl dock varit hans insikt att en förening med ett missnöjdt Norge för Sverige skulle vara en källa mera till svaghet än till styrka.

Hr Aubert, juristen, uttrycker sig i denna punkt försiktigare. Han säger ej mera än att man i kommissariernas förslag allaredan har »i spiren den anerkjendelse af det Norske folks suverænitet i 1814» som sedermera följde. Och i det ljus, som det slutliga resultatet kastar äfven öfver det föregående, må ju dessa ord kunna försvaras.

Äfven konventionen i Moss innehåller, så vidt anm. kan se, icke å Sveriges sida något uppgifvande af Kieltraktaten. Kristian Fredrik ville icke erkänna Carl XIII såsom redan konung af Norge, och Carl Johan vägrade godkänna hvarje uttryck, som kunde innebära ett erkännande af Kristian Fredriks konungavärdighet eller hans rätt att regera. Skulle konventionen komma till stånd, måste man

alltså välja neutrala uttyck, som lämnade frågan hvem som var Norges konung oafgjord. Konventionen i Moss säger sig därför vara afslutad mellan kronprinsen af Sverige i konungens af Sverige namn och »den Norske regering». Den talar konsekvent om »H. K. H. prins Kristian» och om »konungen af Sverige» och tillägger således hvarken den ene eller den andre titeln Norges konung. Men genom att tala om att konungen af Sverige lofvar att antaga den grundlag, »som är utarbetad af de deputerade vid riksförsamlingen i Eidsvold» och att däruti icke föreslå andra förändringar än som voro nödiga för rikenas förening; att icke förfölja någon för åsikter, han förut må hafva uttalat emot rikenas förening, samt att behandla civila och militära ämbetsmän med den hänsyn och välvilja, som högsta makten är dem skyldig o. s. v., visar denna konvention att den utgår från förutsättningen af en förening mellan Sverige och Norge och af Carl XIII såsom den, som skulle såsom konung regera äfven öfver Norge. Men tills vidare skulle styrelsen föras af statsrådet. Hr Y. N. omtalar huru, för att undvika svårigheten i hvems namn regeringen skulle föras, Björnstjerna hittade på att regeringsbesluten skulle undertecknas af statsrådet med formeln »paa allerhøieste befaling», hvilket ju hvardera parten kunde tolka på sitt vis. — Då det talas om Kristian Fredriks afträdande från sin ställning, uttryckes detta så, att han förpliktar sig att i nationens händer återlämna — icke sin konungavärdighet, någon sådan erkändes ej — utan »le pouvoir executiv», hvarmed han var beklädd.

I konventionens sätt att omtala konungamakt, statsråd och storting finner nu hr Aubert ett erkännande af Eidsvoldsgrundlagen och dess institutioner såsom redan giltiga och därigenom af Norges suveränitet, alltså ett uppgifvande af Kieltraktaten. Det starkaste uttrycket torde väl vara det i Art. 1 förekommande» la constitution existante». Men först är att märka, att konungen af Sverige väl hade svårt att i konventionen bestrida den grundlag, som han i Art. 3 lofvade att antaga, hvarmed icke är förnekadt att ordet »existante» innebär ett erkännande att den redan existerade. Men ett erkännande af ett faktiskt förhållande såsom faktiskt, likasom ett erkännande af att personer funnos som fungerade såsom statsråd, innefattade naturligtvis alls icke med nödvändighet ett erkännande af detta förhållandes eller detta statsråds rättsliga tillkomst eller bestånd. Det högsta man synes anm. kunna säga är, att den omständighet, att Carl Johan fogade sig uti begagnande af fraser, som lämnade den omtvistade frågan om Sveriges rätt på grund af Kieltraktaten oafgjord, kunde gifva anledning antaga att, blott föreningen kom till stånd, frågan huruvida dess rättsliga basis skulle vara Kieltraktaten icke skulle anses vara af den väsentliga vigt för Sverige, att en fredlig uppgörelse skulle stranda därpå. Och så visade sig ock vara förhållandet.

Allt detta har emellertid för anm. egentligen endast ett historiskt intresse. Han är, såsom sagdt, alldeles ense med hrr Aubert och Yngvar Nielsen, att den nuvarande unionen både faktiskt och rättsligt

bör dateras från öfverenskommelsen med Norge. Men han menar att, då man har en god och stark sak att häfda, gör man oklokt att till försvar för den framkomma med skäl, som icke hålla profvet. Hos motståndare eller tveksamme vållar sådant lätt misstro äfven till de dugande skälen.

Ett af ändamålen med hr Y N:s bok är, enligt hans egen uppgift, att bemöta Björlins arbete: »Kriget i Norge 1814», särskildt i dess politiska del. Man finner ock hos den förre flera mer och mindre viktiga, mer och mindre befogade anmärkningar och upplysningar med anledning af nämnda arbete. Några må nämnas såsom ägande mera allmänt intresse. Hr Y. N. upplyser (sid. 39), att i 1814 års krig endast en norsk officer om 65 års ålder förde ett mera självständigt befäl, men att flertalet af härens »førere» voro mellan 50 och 60 år. Björlins uppgift (sid. 42) att gällande norska befordringsföreskrifter m. m. »fyllde de högre befälsställningarna med ålderdomssvaga och bräckliga officerare» synes således vara en öfverdrift. — Hr Y. N. tadlar hr B. för det denne, efter den förres mening, fäller alltigenom nedsättande omdömen om den tidens norska officerskår. I anm:ns tanke är hr B:s fel i detta stycke egentligen att han skäligen kritiklöst anför yttranden från olika källor, yttranden, som ej alltid stämma öfverens. Något bestämdt eget omdöme i saken, där han drager slutsatsen af de mer och mindre stridiga uppgifter, han på olika ställen i sin bok meddelar, erinrar sig anm. icke. Hr Y. N. bjuder nu skäl, — däribland omdömet af den österrikiske kommissarien Steigentesch, — som synas visa att det icke är rätt att fälla en allmän förkastelsedom öfver den tidens norska officerskår och att de svenska antecknarne yttrat sig för strängt. — Hr Y. N. omtalar vidare (sid. 74), att det norska statsrådet haft stora betänkligheter emot den bestämmelse i Moss-konventionen, enligt hvilken regeringen i Norge tills vidare skulle föras af statsrådet, och att hr Björlins berättelse (sid. 311) att Skjöldebrand i ett bref till kronprinsen uppgifvit raka motsatsen beror på en missuppfattning af Skjöldebrands ord. Brefvets ordalydelse i denna del meddelas af hr Y. N. och visar otvetydigt att den senare har rätt.

Hr Y. N. uppgifver slutligen (sid. 72), att det s. k. ultimatum, som Carl Johan den 13 augusti beslöt sig att afsända, är likalydande med de förslag, som samma dag framlades för norska statsrådet, och att det alltså i själfva verket innefattar ett Carl Johans godkännande af det förslag, som Björnstjerna tillsändt honom. Upplysningen är utan tvifvel af stort intresse. Björlins framställning (sid. 301 o. f.) strider emellertid icke egentligen häremot. Då Björnstjerna sände sitt förslag till Carl Johan, var det ännu icke af norska regeringen godkändt. Att Carl Johan i sak antog det, framgår äfven af Björlins framställning, enligt hvilken Carl Johan skref till Björnstjerna, att han låtit vidtaga några ändringar i språkligt afseende, men icke ville ändra något i grunderna. Då Carl Johan ännu ej visste af något godkännande från Kristian Fredriks sida, kunde han ganska väl betrakta och benämna detta förslag så-

som sitt ultimatum. Hvilka förändringar Carl Johan, såsom det heter, »i språkligt afseende» låtit vidtaga, är ännu ej utredt. Hr Y. N. säger därom, att omredigeringen »synes alene at have kunnet gjælde de separate artikler, der nu fick sin endelige Form». Tveksamheten i detta uttalande väcker förundran. Hr Y. N. har ju, såsom han själf berättar, med hvarandra jämfört det förslag, som han kallar Björnstjernas, och det förslag, som Carl Johan till svar på Björnstjernas aflät. Han borde då med visshet veta, hvar ändringar skett och hvaruti de bestått. — Att Carl Johan, såsom Björlin uppgifver, först varit tveksam, om han borde godkänna det Björnstjernska förslaget, därom synes det af Björlin citerade brefvet från Adlercreutz vara ett vittnesbörd, som det är svårt att jäfva.

Äfven den, som ej i allt tänker lika med hr Y. N., bör likväl finna hans arbete både intressant och värderikt. Och han vill uppenbarligen vara måttfull och rättvis. Anm. tycker dock att hans bok någon gång bär spår af en — i anm:s tanke ej fullt befogad — retlighet emot hr Björlin. Anm. vill visst icke göra sig solidarisk med alla hr Björlins åsikter och uttryck. Men han har ej kunnat finna annat än att denne författare ärligt lagt sig vinn om måttfullhet i form samt sanning och opartiskhet i sak, hvilket ju icke hindrar att misstag kunnat insmyga sig i hans arbete. Äfven i öfrigt har anm. ej alltid kunnat öfvertyga sig om riktigheten af hr Y. N:s omdömen. Så t. ex. synes han nog mycket apologisera för Kristian Fredriks handlingssätt. Fråga kan väl ock vara, om hvad som är kändt berättigar till att så högt, som hr Y. N. gör, uppskatta betydelsen och följderna af Carsten Ankers verksamhet i London. Men dylika meningsskiljaktigheter hindra naturligtvis icke anm. från att känna det såsom en plikt att, då han nedlägger pennan, betyga sin aktning för detta nya arbete af hr Y. N., hvarigenom han ytterligare spridt ljus öfver ett af de viktigaste åren af den Skandinaviska halföns historia.

C. G. H.

Akademiska afhandlingar.

Sveriges deltagande i den väpnade neutraliteten 1800—1801. Akademisk afhandling af Hugo Larsson. Lund 1888.

De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Storbritannien under Gustaf IV Adolfs krig emot Napoleon intill konventionen i Stralsund den 7 sept. 1807. Ak. afh. af d:r K. V. Key-Åberg. Upsala 1890.

De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Storbritannien under Gustaf IV Adolfs senaste regeringsår (7 sept. 1807—13 mars 1809) af d:r K. V. Key-Åberg. Upsala 1891.

De skrifter, hvilkas titlar läsas härofvan, utgöra under de senare åren offentliggjorda bidrag till Sveriges diplomatiska historia under Gustaf IV Adolfs egen regering — en tid, då vårt land genom besittningar på andra sidan Östersjön var jämväl en kontinental makt, då det ännu spelade en viss roll i den stora politiken och då frågan om dess tillträde till eller utträde ur ett europeiskt allianssystem var utaf en viss vikt, men också en tid, då afhändandet af de ultramarinska besittningarna ställdes på dagordningen och då det visade sig, att ett allvarligt ingripande i den europeiska politiken var en uppgift, som öfversteg dess krafter. De anförda afhandlingarna belysa mer eller mindre viktiga, hittills mer eller mindre ofullständigt framställda partier af den svenska utrikespolitiska historien under sagda tid.

Först i raden så väl på grund af utgifningsår som med afseende på tidpunkten för den händelse, som är skildringens föremål, möter hr Larssons afhandling om Sveriges deltagande i den väpnade neutraliteten 1800—1801. Ämnet är ej i den historiska litteraturen nytt, om ock ej Sveriges historiska litteratur förut haft någon ingående framställning häraf att bjuda. Prof. E. Holm har nämligen, såsom förf. i sitt företal påpekar, ägnat frågan om neutralitetsförbundets uppkomst och allmänna karakter en så grundlig och opartisk utredning, att intet varit att tillägga, och äfven Sveriges deltagande i förbundet har han med önskvärd klarhet och utförlighet framställt. Hr Larsson har emellertid ansett, att Sveriges politik vid denna tid kunde vara förtjänt af en mer omfattande undersökning, liksom att de gängse berättelserna om de olyckor, som orsakade förbundets upplösning, och särskildt angående omständigheterna vid den svenska flottans uteblifvande från slaget d. 2 april 1801 tarfvade ett beriktigande. — Holms framställning, i så godt som hvarje punkt erkänd, bildar således uppränningen till hr Larssons afhandling; på lämpliga ställen infogar han de enskildheter angående Sveriges politik, som med ämnet låta förena sig. — Vidlyftigare än Holm redogör förf. för den stora liga, som kejsar Paul tänkte bilda till skydd mot Englands öfvergrepp till sjös, liksom Frankrikes och Österrikes till lands, och för det sätt, hvarpå detta förslag mottogs af Sverige och Danmark. Med afseende på förberedelserna till det egentliga väpnade neutralitetsförbundet erinrar han om de ovanligt hofsamma ordalag, hvari kejsar Pauls inbjudning var hållen, medan Stedingk, det svenska sändebudet i Petersburg, föreslagit, att man genast borde gripa till repressalier mot England. Snart nog — berättar förf. — blef det tal om gemensamt försvar mot England, men då det blef Sveriges tur att yttra sig om hvad bistånd

det kunde lämna, måste Stedingk ge det svaret, att Sverige väl kunde utrusta 7 linieskepp och 3 fregatter, men att Preussen borde bestrida kostnaden för utrustningen: det blefve dess bidrag till den gemensamma saken. Och när det sedan blef fråga om att söka stänga Sundet och uppföra befästningar å ömse sidor däraf, ansågs Sverige ej kunna bära kostnaden därför, så framt det ej finge andel i de inkomster, Danmark ensamt uppbar af sundska tullen. Ett och annat nytt meddelas med afseende på själfva det rysk-svenska förbundsfördragets tillkomst; utan svårighet och särdeles raskt blef det till: blott en del smärre detaljändringar sökte Stedingk åstadkomma i det ryska förslaget, men förgäfves. Hr Larsson redogör för innehållet af detta fördrag, dock ej för dess separata artiklar. Det är måhända ej ur vägen att erinra om dessas innehåll. I den första af dessa lofva de bägge makterna att nästa vår utrusta ett antal krigsfartyg att begagnas, där det af behofvet påkallas, Ryssland 15 linieskepp och 5 fregatter, Sverige 7 linieskepp och 3 fregatter. Den andra art. förbinder bägge parterna att, om nöden kräfver och fiendens styrka blir eller befaras blifva mer fruktansvärd, öka denna styrka. Den tredje förklarar Östersjön för ett slutet haf. Den fjärde stadgar att, om ryska skepp skulle nödgas att öfvervintra i svensk hamn, de skola behandlas som Sveriges egna; den femte anger regler för gemensamt öfverbefäl, ifall svenska och ryska eskadrarna förenades, den sjätte och sista ändtligen rör skeppens förseende med förråd, i nödfall i allierads hamn. Däremot berättar förf. om hvad han kallar en tilläggsartikel till fördraget rörande Sundets försvar och Gustaf IV:s skadeslöshet för lidna förluster och för omkostnader för samma försvar. Benämningen »tilläggsartikel» kan vilseleda. Aftalet, tryckt hos Miljutin, finnes ej utfördt i fördragsmässig form såsom tilläggsartikel till neutralitetsfördraget. Det är snarare att betrakta som ett särskildt personligt aftal mellan härskarne. Det kallas ock i Stedingks af förf. åberopade not för »särskild öfverenskommelse» (convention particulière). — Tämligen utförligt redogöres för det engelska våldsdådet i Barcelona d. 4 sept. 1800 samt däraf föranledda förhandlingar med England, särskildt baron Ehrensvärds beskickning till London. Den engelska styrelsens orättmätiga förfarande mot Sverige får vederbörlig belysning. Någon rättvisa kunde Ehrensvärd ej utverka — men han kunde redan i januari berätta om den rastlösa ifver, hvarmed rustningar i engelska hamnar pågingo, och i början af mars, att flottan snart skulle afsegla. Likväl väntas ej det engelska anfallet — det var Tolls åsikt — förrän i slutet af april, om det nu ens vore Englands afsikt att angripa Sverige och Danmark, hvilket svenska sändebudet i Köpenhamn nästan betviflade.

Förf:s framställning af de omständigheter, som föranledde, att den svenska flottan ej kom att deltaga i slaget d. 2 april, är måhända i behof af en liten jämkning. Enligt förf. voro order ej gifna åt amiral Wachtmeister, att flottan, så snart hon blifvit färdig, skulle afsegla. Detta skulle framgå af Wachtmeisters bref af d. 30 mars,

där det heter, att flottan »är klar att gå till sjös vid första ordres»; likaså anföres konungens första bref af d. 30 mars — att flottan ej skulle löpa ut före vidare ordres — såsom bevis på, att ingenting då var bestämdt med afseende på tiden för flottans afsegling. Först därpå skulle konungen i sitt senare bref af d. 30 mars gifvit order om flottans utlöpande, och då skref Wachtmeister d. 31, att flottan var klar och skulle afsegla med första goda vind — som dock ej kom. — Saken får ett annat utseende, om man ger akt på den instruktion, som var gifven till amiral Palmqvist, samt observerar, att Wachtmeisters bref af d. 30 mars egentligen bort dateras d. 31.[1] Anm. tror, att saken får fattas på följande sätt. Befallning hade i januari gifvits, att en flotta skulle utrustas och vara färdig i början af april. Sedan hade amiral Palmqvist genom instruktion af d. 20 mars[2] erhållit fullkomligt bestämda order med afseende på denna flottas utsegling. Det heter i instruktionens § 1: »Contre amiralen afseglar med den under dess befäl stående eskadre af 7 linieskepp och 3 fregatter, så fort möjligen ske kan, till Öresund, och tager dess station så nära de trångaste ställen af farvattnet, i den så kallade Drogden samt Flintrännan, för att med största fördel kunna försvara passagen för alla Engelska örlogsfartyg, som skulle försöka att gå därigenom in uti Östersjön, af hvilka intet tillåtes passera, utan bör sådant på allt sätt förhindras, och våld med våld mötas». Dessa order kommo Palmqvist d. 24 tillhanda, och han sökte nu bedrifva utrustningen af eskadern så raskt, att han kunde få den färdig till inmönstring till 1 april för att sedan afsegla »och där medelst», som han säger, »uppfylla K. M:ts mig gifna nåd. befallning.»[3] Nu väntade konungen eskadern snarast möjligt till Sundet. Den 29 rapporterar Wachtmeister, att han hoppas, att flottan skulle vara klar att mönstra den sista mars och segla den 1 april. Och den 31 på middagen kunde han meddela: »Flottan är klar i dag och får mönstring i morgon och seglar med första goda vind». Lika litet som i Palmqvists instruktion talas det i dessa rapporter om att afbida en rysk flotta;[4] det heter blott d. 29, att »med dessa vindar kan ej ryska flottan vara sedd». Däremot synes, att W. väntade, att danskarne skulle anstränga sig att uppehålla engelska flottan, till dess att den svenska anlände. Emellertid inlöpte den engelska flottan i Sundet; den 29 på e. m. ankrade hon nära Kronoborg, och om morgonen d. 30 styrde hon vidare. Under intrycket häraf sände konungen s. d. order till Wachtmeister, och *nu* ges befallning, »att flottan tills vidare order ej må utlöpa», på samma gång den möjlighet uttalas, att hon senare kunde komma att göra det: konungen trodde, att engelska flottan skulle gå mot Köpenhamn,

[1] Se härom W:s förklaring till krigshofrätten m. anl. af advokatfiskalens slutpåstående. (Krigshofr. prot. s. 130 f.)
[2] Se krigshofr. prot. s. 104 f.
[3] P:s förklaring till krigsrätten i Karlskrona 18/6. — Krigshofr. prot. s. 73 f.
[4] Förf. har den uppfattningen, att svenska flottans deltagande i försvaret af inloppet till Östersjön var beroende af en rysk flottas ankomst.

men man måste försiktigt afvakta. Denna nya befallning kom Wachtmeister tillhanda d. 31. Det gällde nu sätta Karlskrona i försvarstillstånd, flottan uthalades till skansarne (äfven i afseende på eventuell förening med ryska flottan) o. s. v., ehuru W. ej trodde, att engelsmännen skulle splittra sin styrka och låta en del af sin flotta löpa in i Östersjön. W., som på middagen afsändt en rapport (se ofvan), sände nu åter en dylik till konungen, i hvilken han säger, att »flottan är klar att gå till sjös vid första ordres» — men råkade i brådskan att feldatera den; den bär nu datum af d. 30 mars. Men innan nämnda order nått W., hade konungen afsändt nya; kl. 1/212 på natten d. 30 mars sände han från Landskrona befallning, att den svenska flottan skulle förena sig med den danska, dock att om den engelska flottan vore i Östersjön — hvilket lättare fartyg borde undersöka — man borde återgå till Karlskrona. Att detta bref nu afgick, berodde närmast, som af det själft framgår, utaf ankomsten af W:s rapport af d. 29. I den hade sagts, att svenska flottan vore segelklar d. 1 april samt att försänkningar i Drogden vore nödiga — utan dylika kunde engelska flottan ej hindras inlöpa i Östersjön. Då fattade konungen sitt beslut: *om* ej den engelska flottan löpte in i Östersjön, då kunde ändtligen den svenska komma till Danmarks hjälp, men ej för att lägga sig i Drogden och Flintrännan: enda möjligheten var att gå till Köpenhamn och förena sig med den danska flottan. Efter mottagandet af dessa order »ganska bittida» om morgonen d. 1 april rådgjorde Wachtmeister och Palmqvist om hvad som vore att göra: de voro bekymrade öfver att flottan skulle utgå snarare, än de någonsin väntat, innan manskapet vants vid tjänsten ombord och vid kanonexercis. W. uppsatte en P. M. innehållande föreställningar mot utlöpandet; men på samma gång, han här säger, att, som han behöfver 1 à 2 dagar för exercis, nya order under den tiden kunna inhändigas, heter det i rapporten, som samtidigt afgick, att flottan dock ej i väntan härpå kvarhålles, ehuru den i allt fall ej kunde utgå före 2 april. — Samma dag utkämpades slaget på Köpenhamns redd. Men hvarken denna eller följande dagar kunde flottan för motvind utlöpa; också var det ej för någon uraktlåtenhet med afseende på flottans utgående som W. sedermera blef afskedad.

Med slaget d. 2 april var upplösningen af neutralitetsförbundet inledd; den fullbordades genom tronskiftet i Ryssland. Om svängningen i den ryska politiken berättar förf. i följande stycke af sin framställning — huru Stedingk i början af april fåfängt föreslog förening mellan svenska och ryska flottan, huru det t. o. m. från rysk sida förnekades, att en sådan förening varit kejsar Pauls afsikt, huru man afslog hans förslag att med England underhandla med vapen i hand. Det dröjde ej länge, innan Ryssland, utan Sveriges hörande och utan hänsyn till Stedingks upprepade begäran att få del af hvad som försiggick, afslöt en öfverenskommelse med England, hvilken gjorde slut på neutralitetsförbundet, en öfverenskommelse, hvilken Sverige, efter att förgäfves ha försökt begagna tillfället till

att få den gamla traktaten af 1661 reviderad, slutligen i mars 1802 utan förbehåll måste tillträda. — Äfven med Ryssland återstod en uppgörelse. Svenska regeringen önskade enligt kejsarens löfte få ersättning för sina rustningar för Sundets försvar. Men sådan vägrades. Härmed var uppslag gifvet till ett fientligt förhållande mellan Sverige och Ryssland. Förhållandet till Danmark hade jämväl efter neutralitetsförbundets upplösning blifvit bittert. Svenskarnes uteblifvande från Sundet vid Köpenhamnsslaget och danskarnes separata aftal med England väckte ömsesidig ovilja. En brytning mellan de båda skandinaviska rikena syntes ej långt borta. Ett under dessa omständigheter försökt närmande till Frankrike ledde till intet.

Så stod Sverige efter förbundets upplösning helt och hållet isoleradt, i spändt förhållande till flere makter.

* * *

De bägge sista bland de ofvan nämnda skrifterna — hr Key-Åbergs afhandlingar — beröra Sveriges diplomati under ett par af de allra märkligaste åren af Sveriges historia, de år, då de aftal ingingos och de händelser förbereddes och inträffade, som tycktes leda till Sveriges fall och verkligen ledde till den sorgligaste tilldragelse, vårt land någonsin upplefvat. En skildring af Gustaf Adolfs utrikespolitik under dessa år — hans egen, ty han och ingen annan dref den — skulle vara af ett synnerligt intresse, ty vår litteratur saknar en ingående och pålitlig framställning däraf. Den officiösa framställning, som året efter Gustaf Adolfs fall såg dagen i Granbergs »Historisk tafla af f. d. konung Gustaf IV Adolfs sednaste regeringsår», är visserligen, ehuru kort, ganska innehållsrik, och de talrika bilagorna ge den ett visst värde, men pålitlig är den knappast. De enskilda händelserna kunna vara korrekt berättade, men äro ofta försåtligt grupperade, och dagern, som faller öfver taflan, är sådan, att betraktaren, om han ej är alltför kritisk, måste tro sig stå inför ett kaos af hufvudlöshet, orimlighet och vanvett. Detta intryck var taflan afsedd att lämna, och det må medgifvas, att den är målad med rent af beundransvärd talang. Att den nya regeringen skulle vilja se en uppfattning af Gustaf Adolfs utrikes politik, sådan som »taflans», allmänt omfattad är naturligt nog, men det vore märkligt, om samma uppfattning ännu vid århundradets slut skulle vara helt och hållet obestridd. Hvarje bidrag till en mera fördomsfri framställning däraf är därför välkommen. Det är af vikt att i rent ljus få se hvarje steg, som ledde till Fredrikshamn. En kortfattad, men innehållsrik, klar och angenämt skrifven öfversikt af Sveriges utrikes politik under ifrågavarande tid är gifven i det utkomna bandet af generalstabens i stort anlagda verk *Sveriges krig 1808 och 1809*. — Hr Key-Åbergs afhandlingar ge ej en fullständig framställning af den svenska utrikespolitiken under Gustaf IV Adolfs senaste regeringsår; förf. har inskränkt sig till att redogöra för Sveriges och Storbritanniens diplomatiska förbindelser 1804—1809,

ehuru han här och där får tillfälle att kasta blicken på sidan om sitt egentliga ämne.

I den förra af de bägge afhandlingarna knyter sig hufvudintresset vid framställningen af uppkomsten af och innehållet i de alliansfördrag, genom hvilka Sverige blef en af deltagarne i den tredje koalitionen. Korrektare och fullständigare än sina föregångare (Granberg och Schinkel-Bergman) utreder förf. hvad hit hör. Först redogör han för de förhandlingar, som under året 1804 fördes mellan Sverige samt England och Ryssland. Härunder hade Sverige uppmanats[1] att deltaga i en eventuell koalition mot Frankrike, men ej minst Gustaf Adolfs begäran, att vid krigets början en förklaring skulle utfärdas af innehåll, att krigets ändamål vore bourbonernas restauration, kom underhandlingarna i stället att mynna ut i konventionen med England den 3 dec. 1804, hvilken gaf Sverige 60,000 pd sterl. (hvarmed förf. rättar Schinkel-Bergmans uppgift), till förstärkandet af Stralsunds försvar. Traktaten förbinder emellertid ock konungen af Sverige att under kriget mellan England och Frankrike tillåta samling och organisering af hannoverska trupper i Pommern; dock att denna bestämmelse, som förutsätter, att Sverige vore att betrakta som krigförande makt, först följande vår träder i kraft. Konungen var missnöjd med traktaten; den band hans händer. Han ville ej ännu åtminstone betraktas som krigförande. Också afgaf Ehrenheim vid ratifikationernas utväxling en note explicatoire, i hvilken K. M:t sade sig vara försäkrad, att, om Stralsunds försvar nästa vår kunde komma att kräfva förstärkning, innan konungen vore färdig att förklara sig som krigförande makt, och om således detta villkor ej var fylldt — att Sverige var krigförande makt — artikeln om truppsamling ej då skulle komma att tillämpas. Förf. säger, att genom denna not fördragets offensiva natur ansenligen förmildrades. Detta är väl för mycket sagdt. Noten är en ensidig svensk tolkning af fördraget, hvilken ej band den engelska regeringen, *om* den ville, enligt fördraget, våren 1805 organisera trupper i Pommern.[2] Granberg kallar ej alldeles utan skäl denna allians offensiv. — Det dröjde ej länge, förrän ett nytt steg togs i krigisk riktning. Mellan Ryssland och Sverige afslöts ett fördrag d. 2/14 jan. 1805 — förf. meddelar, att det undertecknades först d. 17 febr./1 mars. Om detta har man hittills haft en tämligen oredig uppfattning. Hufvudfördragets viktigaste bestämmelse är den, som förpliktar de förbundne till krig mot Frankrike, så snart dess i Hannover förlagda trupper öfverskrida sina kvarter. I dylikt fall skulle Sverige ställa 20- à 25,000 man i fält. Men hemliga artiklar bestämde, att, om Ryssland lyckades vinna en kontinental stormakt för ett uppträdande mot Frankrike i syfte att återställa den europeiska jämvikten, offen-

[1] Jfr Granberg, a. st. I. 11.

[2] Egendomligt är, att Ehrenheim sökte neka, att Sverige enligt ifrågavarande art. 4 i fördraget — oafsedt noten — var skyldigt att våren 1805 mottaga engelska trupper i Pommern (se dep. t. Stedingk 25/5 1805).

sivt krig skulle börja och Sverige deltaga med nyssnämnda styrka — dock att denna förbindelse å Sveriges sida blir obligatorisk, först om England erbjuder sig ingå ett subsidiefördrag (se prêtât à conclure un traité subsidiaire).[1] Förf. anser detta fördrag vara för Sverige fördelaktigt: det kunde ej gärna fordra bättre villkor; Ryssland hade med 40- à 50,000 man åtagit sig att försvara svenska Pommern, som Sverige däremot ej ens ovillkorligen förband sig efter bästa förmåga värja. Att märka är, att Ryssland lofvade ställa nämnda truppstyrka i fält i det allmänna syftet att tillbakakasta fransmännen, samt att Sverige, om dess besittning angrepes, gifvetvis löpte fara att mista densamma, om det ej självt gjorde ansträngningar att försvara den. Vidare synes det, som om fördraget för Sverige medförde en särdeles stor risk — risken att komma att deltaga i ett offensivt krig mot Frankrike — för så vidt man ej anser, att Sverige på grund af decemberfördraget redan *var* i krigstillstånd med Frankrike, men det anser ju ej förf., eller så vida man ej anser, att Sverige ej *kunde* komma att stå utanför ett europeiskt krig, ty då vore det naturligen godt att hafva Ryssland till bundsförvant, och man finge finna sig i villkoren. Efter någon tid föreslogs från ryskt håll ett tillägg till fördraget: Sverige skulle öppna Pommern för ryska trupper, sätta försvarsverket i Pommern i stånd och sammandraga trupper för att vid behof öfverföra dem till Tyskland. Men detta förslag afböjdes, och af goda skäl. Utan tillfredsställande underrättelse från Preussen, hvilken makt ansågs vara den kontinentalstat, hvars biträde skulle göra koalitionen till en verklighet, utan decision om subsidier från England och utan förtroende från Ryssland, hvars brytning med Frankrike ej var afgjord, kunde Sverige ej företaga någon mot Frankrike demonstrativ åtgärd (t. Petersburg 12 apr.). Nya underhandlingar med England inleddes så väl angående förstärkandet af Stralsunds försvar som angående Sveriges aktiva deltagande i koalitionen; och d. 31 aug. afslöts en koalition i förstnämnda syfte. D. 3 okt. åter ingicks det fördrag, hvarigenom definitivt afgjordes Sveriges deltagande i koalitionskriget. Sveriges kontingent skulle utgöras af 12,000 man — siffran föreslagen af engelska regeringen (Granberg och Schinkel-Bergman uppgifva, att förslaget var Gustaf Adolfs). Af Key-Åbergs framställning vill synas, som om den engelske underhandlaren varit lika angelägen som Gustaf Adolf att få traktaten till stånd. Hos Granberg låter det naturligen på annat sätt. Där heter det, att, sedan förhandlingarna flere gånger afbrutits, det var Gustaf Adolfs personliga håg att få deltaga i kriget, som åstadkom deras återknytande.

Om händelserna efter krigets utbrott meddelar förf. ett och annat nytt. Han söker ock ge en någorlunda begriplig förklaring

---

[1] Förf. beriktigar ett par uppgifter hos Schinkel-Bergman. Denne sammanblandar hufvudfördraget och den heml. artikel, som gör förbundet eventuellt offensivt, liksom han oriktigt omtalar engelska trupper som tillämnade deltagande i påtänkta operationer mot Holland.

åt Gustaf Adolfs märkvärdiga tillvägagående med afseende på Lauenburgs ockupation samt de härmed sammanhängande tvisterna med Preussen. Orsaken till att konungen i jan. 1806 ej helt utrymde Hannovers område vill förf. söka däri, att konungen under d. v. förhållanden ej ville göra något, som kunde gifva engelska regeringen skäl att underlåta utbetalningen af innestående subsidier. När han sedan på grund af Preussens hållning ej vågade ha sin här långt aflägsnad från Pommern, drog han den tillbaka; dock, som han gjort framställning om att engelska regeringen skulle begära, att han skulle draga sina trupper ur landet, ville han ej, innan han erhållit svar härå, helt utrymma Hannover. Därför var det han kvarlämnade grefve Löwenhielm med en liten kår i Lauenburg. Då gynnsamt svar från England kom, ansåg sig ock konungen berättigad att draga sina trupper tillbaka, men enär han under tiden till England ställt ett nytt förslag i denna fråga, ansåg han bäst vara att tills vidare låta allt förblifva in statu quo. Emellertid afstyrkte England självt Lauenburgs ockupation, och måhända skulle — säger förf. — konungen nu dragit sin kår ur landet, men då inträffade just underrättelse om Preussens anslutning till Frankrike och beslut att taga Hannover i definitiv besittning. Då tillbakakallade konungen större delen af sin kår, men lät ett par hundra ryttare stanna. Detta egendomliga tillvägagående — liksom Lauenburgs ockupation öfver hufvud — anser förf. egentligen böra betraktas som ett schackdrag mot Preussen: hade denna makt, såsom konungen fruktade, afsikter på hela Hannover och på svenska Pommern därtill samt började, såsom troligt var, att anfalla de svenska trupper, som sökte skydda ett land, som tillhörde den britiske konungen, så kunde Gustaf Adolf med en viss rätt påräkna dennes hjälp vid försvaret af sin egen besittning. Naturligtvis nämner ej Granberg. att den hannoverske statsministern i en not af d. 23 april uppfordrade den svenske kungen att i egenskap af garant af den westfaliska freden uppträda mot Preussen, liksom att det engelska sändebudet d. 6 maj uttalade sin konungs tacksamhet för hvad Gustaf Adolf gjort för att värna konung Georgs arfland. Ett ögonblick syntes det, som om England ville understödja Sverige i ett väntadt krig med Preussen, men då Ryssland förklarade sig ej vilja hjälpa Sverige i ett krig, som det ådroge sig för Lauenburgs skull, tillrådde äfven England en uppgörelse med Preussen — detta dock, antager förf. med skäl, på grund af dess regerings kännedom om en förestående brytning mellan Frankrike och Preussen. Sedan svensk-preussiska tvisterna bilagts, förhandlades om Sveriges rol under kriget mellan Frankrike och Preussen; Gustaf Adolf kunde ej förmås till mer än löftet att försvara kon. Georgs besittningar på högra Elbestranden. Snart inträdde emellertid förhandlingarna i ett nytt skede. Mer energiskt än någonsin yrkade Gustaf Adolf efter Jena och Auerstädt på subsidier för en tillökning af svenska styrkan i Pommern, men han var lika angelägen som förr, att kostnaden ej alltför kännbart skulle tynga den svenska statskassan. Därför höll han truppsiffran betydligt lägre

än det var engelska regeringen behagligt. Samtidigt underhandlades om en engelsk hjälpkårs öfverförande till Pommern, och en preussisk kår hade ställts till konungens förfogande. En ganska kraftig diversion syntes sålunda kunna komma till stånd. Men förhandlingarna med England drogo ut på tiden, och först efter slaget vid Friedland hade de nått sin afslutning. Till detta dröjsmål anser förf. engelsmännen egentligen bära skulden; de skulle då ha tillintetgjort ett företag, som kunnat hafva mycket vidtgående följder. Redogörelsen för dessa förhandlingar och händelserna intill de tyska besittningarnas utrymmande är af stort intresse; äfven här har förf. tillfälle att göra åtskilliga beriktiganden och förtydliganden af föregående framställningar.

Pommerns mistning var den synbara följden af Sveriges krig mot Napoleon. Men redan var den uppgörelse ingången, som skulle bereda Sverige en vida sorgligare förlust. De förbindelser med England, som häraf föranleddes, utgöra föremålet för den senare af hr Key-Åbergs afhandlingar.

* * *

Hr Key-Åbergs andra afhandling står i formellt afseende under den första, hvilken är synnerligen omsorgsfullt genomarbetad. Men den utmärker sig för samma klarhet och lif som denna. Hvad innehållet beträffar, tilldrager den sig intresset i mindre grad än den förra, därför att de diplomatiska förbindelserna med England, redan innan ifrågavarande afhandling utkom, i hufvudsak voro kända genom »historisk tafla» samt generalstabens förr omnämnda arbete. Detta hindrar icke, att jämväl här åtskilligt finnes, som beriktigar eller utfyller föregående framställningar. Förf. behandlar först frågan om Selands ockupation af svenska trupper. Med afseende härpå har Granberg berättat, att England ansåg, att en svensk här af 20,000 man härtill fordrades, att Gustaf Adolf var förtjust öfver Selands »eröfring», att han trodde 8,300 man värfvade trupper borde förslå, att, om den öfriga armén stannade kvar i Sverige, han ej fruktade anfall från Norge och Ryssland, samt att det hela gick om intet därför, att England ej kunde vänta på Gustaf Adolfs långsamma anstalter, hvarför Londonhofvet slutligen gaf bifall till Köpenhamnskapitulationens uppfyllande. Af förf:s framställning blir det emellertid tydligt, att Canning själf från början talade om 10- 12,000 man svenska trupper för sagda företag, att, om konungen ej fruktade Ryssland, det var därför, att Englands uppfattning var den, att Ryssland ej skulle hafva något emot en engelsk-svensk ockupation af Seland, att han likväl misstrodde Ryssland och därför önskade en stark engelsk flottas ankomst till de nordiska farvattnen, samt att, innan någon uppgörelse kunde *hinna* afslutas, England, bundet af kapitulationsaftalet d. 7 sept., ansåg sig böra utrymma Seland: man observere, att engelska sändebudets yttrande — man kan knappt säga förslag — i Karlskrona ang. 20,000 man

svenskar fälldes d. 19 sept., under det Canning i London d. 22 framställer den mening, att Seland af de engelska trupperna skulle utrymmas — och sedan var det ej vidare tal om ockupation. — Den senare och längre delen af afhandlingen har till föremål »det nya förbundet mellan Sverige och England febr. 1808—mars 1809». Här fäster man sig bl. a. vid innehållet i en skrifvelse till envoyén Adlerberg d. 14 febr., där kanslipresidenten framställer såsom konungens afsikt att i det yttersta försvara Finland: »Vi skola slåss om Finland fot för fot. — — Norge och Seland ersätter ej hvad i Finland förloras. Bytet kan bli en nödhjälp, men ej ett fritt val». Uttrycket förtjänar bevaras, åtminstone lika väl som den anteckning af den unge H. G. Wachtmeister, att konungen betraktade Finland såsom förloradt och ej brydde sig om detta land, en uppfattning af konungens åsikt, som sedan ingått i litteraturen. Med afseende på planerna på Seland våren 1808 har förf. åtskilliga uppgifter, ägnade att beriktiga Granberg. Beträffande den engelska hjälpkåren under general Moore meddelar förf. ock en och annan ny detalj. I sammanhang härmed må erinras om det bref från kanslipresidenten till Adlerberg af d. 7 juli, som meddelas och i hvilket den svenska regeringen uttalar sin uppfattning af händelsen och där en tämligen naturlig misstro mot engelska regeringens verkliga afsikter framlyser. Händelserna från de första månaderna af 1809 behandlas i största korthet; förf. hänvisar mest till andra framställningar. Så hvad angår det vanvettiga beslutet att bryta med England (24 febr.), ett beslut, som lika hastigt återtogs som det fattats, men som fyllde England med rykten och svenske män med de allvarligaste farhågor. Betecknande för dessa senare är en egenhändig biljett, som presidenten Lagerheim lät åtfölja ett sitt ämbetsbref till envoyén Brinkman. Han skrifver: »Ingen dödlig kan förutse utgången, men väl att spelet är högt. Många svenska skepp ligga lastade med salt och andra varor i edra hamnar. Gör allt hvad göras kan att med allra första köra dem på hemvägen.» Så skref L. ännu d. 26 februari. I följden af de mellan regeringen i Stockholm och dess sändebud i London växlade skrifvelser saknar man hos förf. den sista, som i Gustaf Adolfs tid skrefs till envoyén i London, den, i hvilken konungen, efter erhållen pålitlig underrättelse om Adlersparres anmarsch ber sitt ombud »på det enständigaste yrka en betydlig remissa af silfver så hastigt som möjligt är jämte en respektabel flotta, som åtminstone hindrar rikets fiender att draga parti af den högst beklagliga söndring, som inom landet uppstått». Men den berör ju ej de förhandlingar, som äro föremål för förf:s skildring.[1]

[1] Några små misstag torde böra påpekas. Brinkman afreste från London först d. 22 maj, ch. d'affaires Brandel först d. 12 juni. Rehausen bodde ej i London, men ett par mil söder därom i Kent (s. 100). Engelske ch. d'affaires Fosters namn skrifves af förf. på ett par ställen Forster.

M. S.

Svenska Skriftprof från Erik den Heliges tid till Gustaf III:s, efter original i riksarkivet och k. biblioteket i ljustryck utförda vid generalstabens litografiska anstalt samt i boktryck återgifna af Emil Hildebrand, Algernon Börtzell och Harald Wieselgren. Första häftet. Medeltiden. 25 pl. med 39 n:s. Stockholm 1894, Norstedt & Söner. Pris 15 kronor.

Föreliggande häfte omfattar medeltiden och stannar således vid en tidsgräns i paleografiskt hänseende lika bestämdt utstakad som någonsin i historiskt. Icke som om medeltidsskriften ej stod i fullt organiskt samband med den närmast följande tidens, men detta gäller egentligen tidehvarfvets senaste period, då skrifkonsten förlorat sista återstoden af konst.

Arbetet lär komma att fortsättas ända till Gustaf III:s tid. Skriftprof från så sena dagar hafva väl egentligen endast kuriositetsvärde, såsom framställande märkliga personers autografer o. d., men kunna aldrig meddelas i så stort antal, att de bilda ett undervisningsmateriel i paleografi, om ock fyndigheten att lösa de kinkiga frågor en usel och vanvårdad skrift framlägger, genom dem i någon mån skulle kunna uppdrifvas. Detta beror på det val, som kommer att göras. Hvad åter medeltidsskriften angår, kan densamma anses vara i märkvärdigt hög grad konstant. Orsakerna, att den så i det längsta bibehållit sig och först mot slutet förföll, ligga till en del däri, att dess anseende såsom konst först då undergräfdes, när boktryckarekonsten helt hastigt kom i flor och tog hand om märkliga skrifters reproducerande utan att anlita skrifvarnes omsorgsfullt skurna pennor och linierade pergament.

En annan kanske mäktigare orsak var materialets dyrbarhet, som anbefallde både hushållning med utrymme och noggrannhet i prentet. Det var ock denna omständighet, som för medeltidens skribenter dikterade drakoniska lagar, hvilka komma eftervärlden till godo. Noga iakttogos de en gång stadgade förkortningsreglerna, så att i hur sammandragen form än det då gängse universalspråket, latinet, återgafs, kunde man i det ena landet med full säkerhet läsa den text, som skrifvits i det andra. Och likasom man undvek att slösa med bokstäfver, så gjorde man ock i allmänhet med ord. Undantag, och därtill ganska väsentliga, gjorde väl härvidlag en och annan kyrklig skrifvelse, i synnerhet påfliga bullor med sina ofta tålamodspröfvande ingresser, där man under genomvadandet af en störtflod af ord, längtar att komma öfver till den punkt, hvarest innehållet kan anses begynna. Regeln var dock att vara så fåordig som möjligt, och detta förhållande kan i viss mån sägas hafva gifvit åt hvarje ord i en medeltids-text ett högre värde, en större vikt än i skrifter från senare tid. Man märker detta bäst, då man råkar på ett i texten skadadt eller otydligt ord; i de allra flesta fall vill

det sig då så, att man icke gärna kan liknöjd lämna det å sido, utan måste göra sitt bästa för att tyda det, och tyda det rätt.

Formernas regelbundenhet i medeltidens skriftspråk gör det sålunda ganska lätt att komma till en viss grad af färdighet och säkerhet i dess tydande. Det är här icke det första steget, som kostar, men så mycket mer det sista. Årtiondens erfarenhet kräfves för att komma till rätta i de svåraste fallen, som möta. I skrifter från en mera mångskrifvande tid möta ju ock dylika svårlösta problem, men deras lösning medför icke alltid samma tillfredsställelse, som den rätta uttydningen af en svårläst skrift från medeltiden; af den sistnämnda kommer paleografen nästan alltid förr eller senare att hafva hjälp i förnyadt fall, då däremot detta ingalunda gifvet kan sägas i afseende på skrift från senare tid.

De föreliggande skriftprofven äro ämnade att tjäna till vägledning för dem, som vilja forska i medeltidens häfder. Som ofvan antydts, skall det visa sig, att början icke är så synnerligen svår; de hinder, som sedermera möta forskaren, äro i allmänhet taladt icke så särdeles talrika, men så mycket envisare. Då kräfves vana, långsamt förvärfvad, och en grundlig kännedom af medeltidens språk och uttryckssätt. Tiden skänker detta; utgifvarne af detta arbete hafva gjort sitt bästa för att utsprida den paleografiska kunskapen inom vårt land.

Naturligtvis beror detta arbetes värde på den urskillning, hvarmed exemplen blifvit valda, och på den tillförlitlighet, hvarmed de äro återgifna. Hvad den senare angår, är ju det fotografiska återgifningssättet en god borgen, och om planschernas tydlighet och klarhet öfvertygar sig lätt en och hvar. Generalstabens litografiska anstalt har här inhöstat en ny lager.

Utgifvarne hafva vid valet af urkunder sökt lämna prof från skilda årtionden; sålunda meddelas 4 från 1100-talet och lika många från 1200-talet, 7 från 1300-talet, 8 från 1400-talet samt 5 från 1500-talet. De öfriga 11 planscherna återgifva blad ur böcker, skrifna den äldsta, den s. k. äldre Västgötalagen, omkring 1280, den yngsta i slutet af 1400-talet. Oss synes valet hafva utfallit särdeles lyckligt, dels emedan urkunderna äro så pass typiska, att den i diplomläsning något förfarne lätt igenkänner deras ålder, och sålunda äfven ändamålet att i detta afseende lämna nybegynnaren ledning, torde böra vinnas, dels ock därför, att de antingen på grund af sitt innehåll eller sina i paleografiskt hänseende egendomliga kännetecken äro ägnade att vinna läsarens särskilda intresse. Man återfinner här sålunda den äldsta inom Skandinavien uppsatta, ännu bevarade skrift (1135), det äldsta i Sverige utfärdade bref (1164—1167), ett af de äldsta svenska kungabrefven (1167—1185), en påfvebulla »in amplissima forma» (1185), en handling, på ett högst egendomligt sätt påtecknad af Sveriges konung och ärkebiskop (1225), franske byggmästaren Etienne de Bonneuils förbindelse, då han begaf sig till Sverige för att tillträda sitt arbete vid Upsala domkyrkas uppförande (1287), en af de äldsta på svenskt språk skrifna urkunder (1344),

unionsdokumentet från Kalmar (1397), ett af Vadstena-munkarne för snöd vinnings skull förfalskadt dombref[1] (1419) o. s. v. Autografer finnas ock af d. h. Birgitta (åtminstone efter all sannolikhet af hennes hand), biskop Hans Brask och Heming Gad samt Vadstenamunken Peder Månsson, slutligen biskop i Västerås. Dessutom meddelas prof på en och annan prydlig lag-codex af känd ålder.

Det är all sannolikhet för att det med arbetet afsedda ändamålet — kännedom om medeltidens skrift — skall vinnas; önskligt är att studerande, som ärna slå in på historieforskningens lockande bana, må på det bekväma sätt, som nu blifver dem beredt, förvärfva sig den mekaniska färdighet i handskriftsläsning, som förut vunnits endast på bekostnad af tid, som måste tagas från den egentliga forskningen. Vi tro därför, att detta arbete, hvars pris är satt så lågt som möjligt, skall särskildt vid högskolorna mottagas med begärlighet, och vi tillägga — med tacksamhet.[2]

[1] Den korrumpering af texten, som i originalet genast faller i ögonen, framträder dock icke nog tydligt å planschen.

[2] Urkundernas text är i boktryck återgifven. Detta har skett med all önskvärd noggrannhet. Tillfälle till gensägelse är ytterst sällsynt. I n:r 36 förekommer två gånger det starkt förkortade ordet *snar*, upplöst: *sentenciarum*; påståendet, att det skulle kunna läsas: *summarum*, är väl icke alldeles riktigt, enär förkortningen här betecknats med *dubbla* öfverstreck, som endast användas för förstnämnda flerstafvigare ord; där fel i skriften ägt rum, hade måhända varit skäl att icke blott anmärka att så skett, utan ock hvari de bestått, hvilket icke alltid genast framträder för en ovan läsare.

—*rst*—

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för Nordisk Filologi, utg. genom A. Kock. **X. Ny Följd VI, 3, 4.** A. Olrik, Bråvallakvadets kæmperække. Tekstog og oplysninger. — A. Kock, Anmärkningar till läran om u-omljudet. — E. H. Lind, Bibliografi för år 1892. — G. Storm, Nekrolog över J. Fritzner. — H. Gering, anm. af J. Fritzner, Ordbog over det gamle norske sprog.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1894, 2.** R. Kjellén. Till nordpolsfrågans historik. — N. Sjöstrand, Om Lucanus. Med anledning af Viktor Rydbergs dikt »Lukanus marterad». — S. Kristenson och S. Wide, De nyaste undersökningarna om Pantheon i Rom. — Konung Karl XII:s egenhändiga bref, utg. af E. Carlson, anm. af P. Sondén. — **3.** H. Schück, Några blad ur författarhonorarets historia. — Edda Sämund den vises. Öfvers. af Fredrik Sander, anm. af Fr. Kauffmann. — J. Juel, En Rejse til Rusland under Tsar Peter, anm. af Gerh. Hornemann.

Ord och Bild, illustrerad månadsskrift. Utgifven af K. Wåhlin. **1894, 2.** Litteratur: Konung Karl XII:s egenhändiga bref. Samlade och utgifna af E. Carlson, anm. af H. W. [Harald Wieselgren.] — **4.** E. Tegnér, En österländsk besvärjelse och västerländsk folktro. — L. Looström, Interiörer från flydda tider.

Svenska Autograf Sällskapets Tidskrift. II, 7. (1894). G. Upmark, Johan Göransson Rosenhanes stambok. — Sällsynt autograf. (Meddel. af C. Silfverstolpe). — Ett bref från Atterbom till grefve Adlersparre (Albano). (Tillhör juris stud. G. Lindqvist). — O. Bergström, Strödda uppgifter om utöfvare af konst och konstslöjd i Stockholm under 1600-talet. Hufvudsakligen ur Tyska församlingens ministerialböcker. — Anders Pederssou Linds memorialbok. — Rechenskap på brudednar som äro vide i Stasskyrkian (St. Nicolai kyrka i Stockholm) [1648—1650.]

Svensk Tidskrift utg. af F. v. Schéele. **1894, 1.** H. Hjärne, Rysslands äldsta tsardöme.

Historisk Tidsskrift, udg. af den Norske Hist. Forening. **Tredie Række. Bd 2, H. 4** (1892). L. Daae, Bidrag til Christianssunds historie indtil 1814. — G. Storm, Nye Efterretninger om det gamle Grönland. — H. J. Huitfeldt-Kaas, Christiania Byes Vaaben. Smaastykker. Register til Hist. Tidskr. 3 R. B. II. — Den norske hist. Forening. — **Bd 3, h. 1** (1893). K. Maurer, Nogle Bemærkninger til Norges kirkehistorie. — L. Daae, Hells og Salnovics' Reise i Norden 1768—69. — D. Thrap, Hans Hauges Fængsling. — A. Olrik, Norske Oldkvad og Sagnkonger. — A. Taranger, Tyske og engelske Missionærer i

Norge. Smaastykker. **Tillägsskrifter:** Claus Pavel's Dagböger 1817—22. Udg. af L. Daae. H. 1.

Nyt Tidsskrift. 1893—94, 5. J. E. Sars, Norsk og svensk synspunkt.

Historisk Tidsskrift, udgivet af den danske historiske Forening ved dens bestyrelse. Redigeret af C. F. Bricka. **Sjette Række. Bd 4: H. 3.** O. Blom, Om Brugen af Bösser og Bössekrudt i Hansestædernes Krige mod Valdemar Atterdag. — A. Tuxen, Overfaldet paa Hamburg 1686. — Jón Jónsson, Fæstebondens Kaar paa Island i det 18. Aarhundrede. — Litteratur og Kritik: M. Mackeprang, Fortegnelse over fremmed historisk Litteratur fra Aaret 1892 vedrörende Danmarks Historie. — Smaastykker. — Rettelser — Navneregister.

Meddelelser fra Krigsarkiverne. Udgivne af Generalstaben. **Bd 6: H. 4.** Kancellipræsident Kaas's Breve til Niels Rosenkrantz under hans Sendelse til det franske Hovedkvarter 1813. — Niels Rosenkrantzs egenhændige Breve til Frederik VI, Juni—Avgust Maaned 1813. — Breve fra Frederik VI til Niels Rosenkrantz, Juni—Avgust Maaned 1813. — Frederik VI's Brevvexling med Statholderen i Norge, Juni—Avgust Maaned 1813. — Personalregister til sjette Bind.

Finsk Militär Tidskrift. 1894, 1. Svensk militärliteratur (bl. a. Lindström, Pukes expedition till Vesterbotten år 1809; G. Björlin, Kriget i Norge 1814; Mankell, Öfversigt af svenska krigens och krigsinrättningarnas historia. D. 2: H. 1, anm. af C. N—n).

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1894, 2.** M. G. Schybergson, Mikael Speranski. 3. — V. K—n, Kulturhistoriska museet i Lund. — David Alopæi finska friherrebref. — **3.** R. Hertzberg, Ett fornfinskt skådespel. — M. G. Schybergson, Mikael Speranski. 4. — Finland i 19:de seklet, framstäldt i ord och bild af finska skriftställare och konstnärer, anm. af J. Ahrenberg och F. Gustafsson. — I bokhandeln: C. G. Malmström, Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. Andra uppl. D. 1, anm. af M. G. Schybergson. — **4.** G. Lagus, Ur Wiborgs historia. D. 1, anm. af Jac. Ahrenberg. — I bokhandeln: O. E. A. Hjelt, Svenska och finska medicinalverkets historia 1663—1812. D. 2, 3, anm. af L. W. F.

Baltische Monatschrift. 1894, 2. In welcher Bedrängniss sich unsere Kirche im Jahre 1710 befand. — **3.** Der Charakter der Balten in Vergangenheit und Gegenwart. Antwort auf die Angriffe des Herrn A. Hammarskjöld gegen die Deutschen in den Ostseeprovinzen. Von einem baltischen Historiker.

Rigasche Stadtblätter. 1892, N:o 18. Pensionsbrief für Georg Plönnies.
Utfärdadt af Karl XI d. 12 Januari 1687.

Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1893. C. Löwis of Menar, Ein Miniaturbild Johann Reinholds von Patkul. — C. Löwis of Menar, Gedenktafel der Königin Christina am rigaschen Pulverthurm. — C. Mettig, Aus dem Tagebuche des rigaschen Kaufmanns Matthies Finck. [1660—1690.] — A. Bergengrün, Die grosse moskowitische Ambassade von 1697 in Livland, anm. af F. Bienemann.

Baltische Studien. Herausgegeben von der Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Alterthumskunde. **Jahrg. 43.** F. Tæglichsbeck, Die Belagerung der Stadt Anklam. — A. Haas, Urkundliches Material

zur Geschichte der Kirche in Bergen auf Rügen. — W. Wiesener, Die Grenzen des Bisthums Cammin. — Die pommersche Kirchenordnung von 1535. Herausgegeben vom Oberlehrer Dr. M. Wehrmann.

Deutsche Litteraturzeitung. 1894, 3. O. Klopp, Der dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632. 2:te Ausg. Bd 1, anm. af G. Droysen. — **13.** Politische Korrespondenz Friedrichs des Grossen. Bd 14—20, anm. af R. Koser. — **14.** Die Recesse und anderen Akten der Hansetage. Abth 1—3, anm. af P. Hasse.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Herausgegeben von L. Quidde. **10, 2 (1893).** W. Oncken, Gneisenau, Radetzky und der Marsch der Hauptarmee durch die Schweiz nach Langres. — I. Jastrow, Die Welfenprocesse und die ersten Regierungsjahre Friedrich Barbarossas (1138—1156). 3—6. (Schluss). — Kleine Mittheilungen. — Nachrichten und Notizen. — Bibliographie zur Deutschen Geschichte.

Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg. 1893, 2. E. Neubauer, Die Christian Wilhelms Aufnahme in Magdeburg betreffenden Instruktionen. — Th. Schütze, Einige geschichtliche Nachrichten über die Stadt Sandau. — E. Neubauer, G. A. Brunners Geschichte des Erzstifts Magdeburg von 1608 bis 1638. — M. Dittmar, Die Bewohner des Neuen Marktes in Magdeburg unmittelbar vor der Zerstörung von 1631.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel und Fr. Meinecke. Neue Folge. **XXXVI, 2.** A. Schaube, Zur Verständigung über das Schenkungsversprechen von Kiersy und Rom. — M. Lenz, Die Vorbereitung der Flucht Ludwig's XVI. (Schluss). — Denkschriften Theodor v. Bernhardi's. 2. Russland wie es Nikolaus I hinterlässt. — Miscellen. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten. — **3.** K. Wittich, Wallenstein's Katastrophe. Th. 1. — Denkschriften Theodor v. Bernhardi's. 2. Russland, wie es Nikolaus I hinterlässt (Schluss). — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten (bl. a. R. Volkholz, Die Zerstörung Magdeburgs 1631, anm. af Wittich).

Revue d'histoire diplomatique publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique. **1894, 1.** Liste des membres de la société d'histoire diplomatique. — H. Cordier, Historique abrégé des relations de la Grande-Bretagne avec la Birmanie. — J. du Hamel de Breuil, Sobieski et sa politique, de 1674 à 1683 (suite). — A. Guesalaga, Le litige des missions entre la republique Argentine et le Brésil. — R. des Portes, L'Europe diplomatique et Dom Miguel. — Comptes-rendus (bl. a. P. Fauchille, La diplomatie française et la ligue des neutres de 1780, anm. af H. Doniol). — Chronique. — Bibliographie. — **2.** G. Syveton, Une cour et un aventurier au XVIII:e siècle. Le baron de Ripperda. — W. R. de Villa Urrutia, La conférence de droit international privé de La Haye. — J. du Hamel de Breuil, Sobieski et sa politique, de 1674 à 1683 (fin). — Relation et observations sur le royaume de France par le cardinal Chigi, legat (1664), publiées par M. E. Rodocanachi. — La cour de Sicile en 1809 par un diplomate anglais, publ. par L. Pingaud. — Comptes-rendus. — Chronique. — Bibliographie.

Revue Historique. 1894, Mars—Avril. Ch. Dufayard, La réaction féodale sous les fils de Philippe le Bel. — P. Gachon, Un chapitre d'historie romaine: autographe inédit de Mirabeau. Ch. V. Langlois, Marguerite Porete. — Ch. Pfister, Les »Economies royales» de Sully et le Grand dessein de Henri IV. Premier article. — Bulletin historique (France et Espagne). — Correspondance. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och Granskningar.

—— -

Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Utgifna af Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitetsakademien. Senare afdelningen, sjette bandet. *Johan Baners bref 1624—1641.* 915 sid. stor 8:o. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner 1893.

Hvilken vidsträckt betydelse ofvanskrifna publikation i verkligheten äger, blifver med hvarje ny utkommande del allt mer påtagligt. Till de allomfattande centralurkunderna, som innehållas i A. O:s egna historiska och politiska skrifter och Gustaf Adolfs bref och instruktioner till honom, sluta sig de följande delarna som detaljmålningar, hvilka kasta ett visserligen mera sammanträngdt, men så mycket mera intensivt ljus öfver olika fält af den svenska statens då så vidsträckta intressesfär. Efter skildringarna ur den inre historien i Gabriel Oxenstiernas bref och Grotii bref rörande de diplomatiska och storpolitiska frågorna har turen kommit till de stora krigen, det ryska och polska, som utgöra hufvudsakliga innehållet i Jakob De la Gardies skrifvelser, och det tyska, som fyller den nu föreliggande publikationen af Johan Baners bref. Så framträda här i dagen tidens stora händelser, sådana de uppfattats och tecknats ej af utanför stående åskådare, utan af dessa händelsers egna bärare. Och till beundran för den store kanslern, som hade blick nog att öfverskåda, styrka nog att bestämmande inverka på så breda fält af samtidens lif, sällar sig erkänslan för den värdiga hyllning, som på detta sätt ägnas Sveriges största minnen. En betydligare urkundspublikation har intet tidskifte i vår historia att fröjda sig åt, och det är att hoppas, att denna genväg till källorna återigen skall locka den produktiva historieforskningen tillbaka till denna tid, som i våra dagar varit mera uppmärksammad af allmänheten än af forskarne.

Det är en diger volym dessa Baners bref fylla. Deras antal uppgår till 288; de flesta äro i original, en mindre del efter samtida kopior. Ej sällan ser man dock bref omtalas, som ej stått att finna vare sig i Riksarkivets oxenstiernska samling eller annorstädes.

Tyvärr inträffa sådana luckor stundom vid tillfällen, där man särskildt skulle önskat höra B:s eget vittnesbörd, såsom t. ex. i fråga om slaget vid Wittstock och återtåget från Torgau. Utgifvaren har emellertid haft den goda takten att utfylla sistnämnda luckor genom att bifoga B:s rapport till regeringen om segern vid Wittstock och hans berättelse till Adler Salvius om reträtten från Torgau. Man finner lätt, att utgifvaren, hr Sondén, här haft ett styft arbete.[1] Oafsedt nödvändigheten att här och där ifylla lakuner eller utleta klaven till odechiffrerade bref, har han gjort sig den största möda att framleta bilagor eller bref till annan person, hvartill B. hänvisar. Sålunda är det ej blott angifvet, om och hvar sådana skrifvelser förefinnas, utan flera af dessa bilagor, som brefven åberopa och som äro för sammanhanget oumbärliga, ha tryckts i noterna. Genom denna anordning och genom det med omsorg utarbetade registret har arbetet blifvit så mycket som möjligt sig självfvom nog, så att det lämnar på samma gång en mera fattlig och sammanhängande och mera afrundad bild af Banerskriget.

Nästan alla brefven intill 1630 härröra från Preussen. De flesta äro daterade Danziger-Haupt, där B. år efter år kvarlåg; de beröra mest de lokala förhållandena, garnisonens tillstånd och sättet, hvarpå medel anskaffades till dess underhåll. Dessa bref äro egenhändiga och affattade på svenska. När korrespondensen, efter B:s öfverflyttning till Tyskland, i aug. 1631 återupptages, är det ej vidare B. själf, utan hans utländske sekreterare, som för pennan; de följande brefven äro därför skrifna på tyska och behäftade med den gamla tyska kurialstilens vanliga tyngd. Af lätt begripliga skäl temligen osammanhängande för den första tiden, bli B:s bref efter konungens död allt tätare och fylligare. Samlingens viktigaste del utgöra naturligtvis de bref, som härröra från tiden för B:s eget öfverbefäl; denna grupp, som sträcker sig ända fram till ett par veckor före hans död, omfattar ensam mer än $^3/_4$ af hela volymen och skall väl i alla tider bli räknad som en hufvudkälla för historien om B:s fälttåg. Detta gäller så mycket mer, som B:s bref till regeringen, efter hvad utgifvaren påpekat, till större delen gått förlorade och af Chemnitz' tredje del — den som behandlat B:s fälttåg — endast återstår den 1855 tryckta första boken, hvilken går från juli till nov. 1636. B:s bref blifva sålunda en lycklig komplettering af

[1] Några oväsentliga förbiseenden och tryckfel må här i förbigående påpekas. Brefvet n:r 23 har olika datum i öfver- och underskriften; n:r 67 har i öfverskriften dateringsorten Essen, i underskriften Eglen, hvilket senare tydligen är det rätta. Likaså bör ordet Hamburg å sid. 100 rad 14 nedifrån tydligen utbytas mot Hornburg och ordet Baner i noten å sid. 346 ersättas med hertig Bernhard. Brefvet n:r 119, dat. 20 dec. 1634, omtalar en bilaga af »den 30 dieses monaths», som i noten är daterad 25 nov. I första noten å sid. 356 talas om ett bref af den 31 dec. 1636, hvilket dock hvarken finns berördt i texten ofvanför eller i B:s uppräkning af sina närmast föregående skrifvelser å sid. 365 och sid. 390, där det tvärtom säges, att brefvet af 9 januari omedelbart följt på brefvet af den 26 december. — Noten å sid. 361 hänvisar till det »följande brefvet» i stället för till n:r 197.

Chemnitz, helst som denne i hvad som rör B:s fälttåg ord för ord afskrifvit hans bref; å andra sidan ser man ock, att de befintliga återstoderna af Chemnitz i ett och annat kunna tjäna till att komplettera och förtydliga dessa bref.

* * *

En så viktig källa har gifvetvis ej kunnat undgå att äfven af senare forskare rådfrågas. Särskildt gäller detta om Cronholm, som dock flerstädes återgifvit både datering och innehåll oriktigt. I hufvudsak äro dessa bref ej ägnade att rubba den gängse föreställningen om den store fältherren. En och annan detalj torde dock skifta något under läsningen. Sålunda synes t. ex. den vanliga — bland andra af Mankell häfdade — uppfattningen af B. såsom i kroppslig kraft sin efterträdares motsats tåla vid betydlig afprutning. Oberoende af blessyren från Alte Veste klagar han redan år 1632 öfver »inre kroppssvaghet»; denna klagan återkommer sedan gång på gång, och från och med år 1636 har sjukligheten framskridit så långt, att han år efter år begär afsked, emedan han af hälsoskäl finner sig urståndsatt att så som erfordras sköta sitt kall. Under sådana förhållanden finner man det ock mindre af nöden att utan direkta bevis tillgripa det gamla talet om otygladt lefverne för att förklara hans tidiga bortgång.

Svag hälsa i förening med öfveransträngning i kronans tjänst kunna där vara förklaringsgrunder nog. Ty hvad man först och sist får en liflig förnimmelse af i dessa bref, det är en brinnande dådlust, ett rent naturbehof af handling. Under den långa overksamheten på Danziger-Haupt i polska kriget bönfaller han vid ryktet om ett förestående viktigt företag om att »till sådant högt verck med bliva brukat»; år 1634, då Kursachsens ränker så länge hållit honom i overksamhet, klagar han att han »usque ad nauseam» måst ligga stilla, och beslutar till sist, fast allt för sent för att kunna afvända olyckan vid Nördlingen, att på egen hand bryta upp mot fienden; och efter det felslagna företaget mot Regensburg vintern 1640—41 utgjuter han sin harm öfver de nya bundsförvanterna, fransmännen och weimarianerna, som genom sin separation tvungit honom att återgå i overksamhet. Tydligen har B. heller aldrig känt sig så illa till mods, som när det gällt att samverka med andra och sålunda binda sin egen handlingsfrihet vid andras godtycke.

I denna åtrå till fri verksamhet i förening med den riktiga känslan af att vara till större gagn på första än på andra platsen har man ock att söka orsaken till B:s afskedsbegäran efter Gustaf Adolfs död. I sitt första bref till A. O. efter denna olycka föreslog han helt öppet sig själf jämte Gustaf Horn till öfverbefälhafvare. Men då såväl denna förhoppning felslagit som hans beräkning att få Brandenburgs eller Sachsens trupper åt sig öfverlåtna, begärde han afsked, enär man ej vidare ansåg sig behöfva hans tjänster och han

ej genom bragdlöshet ville förspilla sin redan förvärfvade reputation. Då B:s första bref efter konungens död i stället för omanlig förtviflan och tankar på afsked andas bästa tillit till framtiden och rent ut föreslå honom själf till öfverbefälhafvare — jämte Horn —, synes det sålunda ej varit sorgen öfver konungens död — såsom den vanliga berättelsen lyder —, utan harmen öfver att se sin dådkraft lämnad utan bruk, som ledt B. till att begära afsked. Den tiden var ej sentimental och B. allra minst.

Ett annat motiv till B:s hållning i denna fråga låg i hans djupt rotade misstro mot de tyska furstarne, särskildt dessa duodesfurstar, som under konungens lifstid inmängt sig i hären och nu efter hans död ville spela herrar därsammastädes. Denna misstro träder öfverallt i dagen, och under de bekymmerfulla underhandlingarna med Sachsen och Brandenburg åren 1634—1635 visar B. en kall slughet och en själfbehärskning, värdiga en gammal diplomat, men oväntade hos en lidelsefull krigarnatur af B:s art.

Trots all själfrådighet är B:s ton gent emot A. O. alltid präglad af vördnad och lojalitet, och han påkallade flitigt dennes råd och upplysningar. Sedan man i Gabriel Oxenstiernas och Jakob De la Gardies bref läst deras ifriga uppmaningar till A. O. att komma till Sverige för att upphjälpa regeringens kredit där hemma, är det egendomligt att här se den annars så självständige B. gång på gång påkalla A. O:s »vielgeltende, hochansenliche gegenwart» i Tyskland. Så finner man, att rikskanslern varit hållen för en omistande man både hemma och i kriget, och så förstår man ock, huru äfven dessa bref *till* A. O. kunna tjäna till insatser i hans äreminne.

Ett par gånger har det händt, att regeringen i Sverige ansett sig böra hemställa till B. om en mänskligare krigföring och stäfjande af soldateskans excesser. Konsten att låta kriget föda sig själf tycks B. till någon del inhämtat redan i Preussen, i det hans bref från den tiden mest handla om kontributioner, som utkräfdes af omnejden, och hemsökelser, som drabbade de tredskande. B:s ursäkter hos A. O. äro betecknande. Det finns, säger han, för närvarande näppeligen någon stat, som är i stånd till att kontant aflöna sina soldater; och krigsfolket föredrar dessutom själf att genom plundring skaffa sig lön. För öfrigt ansåg han utplundrandet af fiendens länder som det enda medlet att drifva honom till fred. Han anförde de nästan dagliga afrättningarna i sin här som bevis på att han ej lämnade ostraffade de förbrytelser, som kommo till hans kännedom; men fiendens egen »barbariska och oförsvarliga framfärd» i väns och oväns land verkade med det onda föredömets oemotståndliga makt.

Å andra sidan hände det nog ibland, att regeringen i Sverige fick bakläxor af fältmarskalken. Trots rikskanslerns och riksmarskens öfverenskommelse (A. O:s skrifter och brefväxling II: 5, s. 531) att ej sända andra än duglige och välförtjänte officerare till Tyskland, förblefvo andra synpunkter gällande, i det att från Sverige utsändes unga officerare, de gamle krigserfarne veteranerna till för-

fång, om hvilka B. fäller det skarpa omdömet, att de ej voro värda, »das sie einen redlichen soldaten die stieffel ausziehen solten». Ej heller med det högre befälet var B. belåten. Sålunda klagar han i ett bref kort före sin död, att Stålhandske den vintern ej gjort minsta nytta, och af de 4 öfriga generalmajorerna — C. G. Wrangel, Pfuel, Königsmark och Wittenberg — ansåg han ingen tjänlig att efterträda sig eller ens Torstensson. Då denne senare vid samma tid tagit afsked och då de nämnda generalmajorerna sins emellan voro osams och afundsjuka och gent emot krigsfolket ej ägde erforderlig auktoritet, spådde B., att hela hären skulle råka i upplösning och utplånas som snö för sommarsol, i fall någon olycka hände honom själf.

Har det i detta afseende gått B. som så många andra, att han öfverskattat sin egen oumbärlighet, så saknade hans farhågor dock visst icke grund, och de visa i förening med mycket annat, hur improviseradt hela det svenska krigsväsendet i Tyskland var, hur svag och tillfällig dess sammanhållning, som dessutom ytterligare försvagades af nationalitets- och befordringsafund, och slutligen hur ej blott viktigt, utan rent af nödvändigt det var att ha sådana män i spetsen, som genom öfverlägsna egenskaper förmådde hålla ihop det hela och med personlig kraft ersätta hvad som brast i organisatorisk styrka.

De båda män, som efter B. skulle öfvertaga detta värf, komma ofta på tal i hans senaste bref. För Wrangel har han ej ord nog skarpa. Han stämplar hans tidiga befordran som en orättvisa och en olycka och talar med innerlig afsmak om den unge generalmajoren, som han skildrar som en tjänsteoduglig, lättjefull, sprättaktig petit-maître med affekterade franska manér och hvars »actiones nur kinder- und lauter à la mode-händel sein». Mellan B. och Torstensson synes däremot det bästa förhållande ha rådt. B. betecknar denne sin närmaste man såsom rent af omistlig, söker på allt vis hindra hans afskedstagande och designerar honom till sin efterträdare. Anmärkningsvärdt är det ock, att de mest berömda af Torstenssons krigsföretag varit af B. i tankarne anteciperade. Så skrifver B. redan år 1636 från Tyskland med afseende på ett eventuellt fredsbrott af Danmark: »Så finnes och väll meddell att transportera kriged her i från och in ij Juteland och flera städes ij Danmark, om vij än så länge skolle föra krigett till defencion emott Keisaren och Saxen». Och under följande års beträngdhet i Pommern talas om hur gränslöst utarmadt Nedertyskland är och hur för arméens underhåll föga stode att erhålla undantagandes i de kejserliga arfländerna, »welche zwar zu ingrediren undt doselbst I. Königl. May:t undt Cron Schweden staat in Deutzschland zu vergrössern, mir eine sonderbahre freude sein solte.» — Det var i detta syfte han vintern 1640—1641 ryckt mot Regensburg, och i ett af sina sista bref yttrar han, att endast fransmännens och weimarianernas återtåg omintetgjort hans plan att flytta *sedes belli* på andra sidan Donau och in i Bäjern och de kejserliga arflanden.

A. Rfs.

Svenska beskickningars berättelser om främmande makter år 1793. I. Preussen; II. Polen. Utgifna af C. E. B. TAUBE. IV + 201 ss. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner. 1893.

Den 21 juli 1738 anhöll sekreta utskottet, »det täcktes K. Maj:t foga den anstalt, att till alla dess utrikes ministrar eller sekreterare måtte afgå befallning, det de med det skyndsammaste tillförlåtligen berätta, uti hvad tillstånd de hofven, där de vistas, sig befinna, så väl i anseende till deras invärtes styrka och författning, som den relation, hvari de kunna stå med andra makter, deras sinnelag och uppsåt emot K. Maj:t och Sveriges rike, tillståndet och principerne af deras handel, besynnerligen så vida den kan hafva någon gemenskap med Sverige, som ock ministèrens beskaffenhet m. m.» De s. k. riksdagsberättelser, hvilka på grund af denna befallning under frihetstiden inlämnades till regeringen, finnas till största delen i behåll. Under Gustaf III:s tid förekomma inga dylika berättelser, men efter hans död begärde rikskanslern friherre Fredrik Sparre på uppdrag af förmyndareregeringen genom ett cirkulär (20 nov. 1792) till Sveriges dåvarande femton utländska beskickningar, att de skulle »inkomma med en underdånig berättelse om det hof, där N. N. vistas». Huruvida samtliga beskickningar hörsammat denna befallning, är emellertid osäkert; ty i riksarkivet förvaras endast tre dylika berättelser.

Det är med synnerligt nöje vi fästa uppmärksamheten på, att två af de sistnämnda berättelserna genom arkivarien i riksarkivet frih. Taube numera offentliggjorts. Hvad deras värde såsom källa för den svenska samt den allmänna historien vid slutet af sjuttonhundratalet beträffar, står nämligen detta mycket högt, och i synnerhet torde den tyska historieforskningen hafva anledning att med oblandad tillfredsställelse hälsa en publikation, hvilken bl. a. innehåller en i det stora hela opartisk samtida framställning af Preussens inre och yttre politik under de närmaste åren efter Fredrik II:s död, och det med särskildt afseende på dåvarande diplomatiska förbindelser mellan Sverige och Preussen.

Författaren af denna »berättelse om Preussen», Karl Ehrenfried v. Carisien, var liksom några tidigare framstående svenska diplomater vid Berlinska hofvet — vi påminna t. ex. om Bartholomeus Wolfsberg och Hermann Wolfradt — af pommersk härkomst. Han föddes, efter hvad utgifvaren inledningsvis omnämner, den 7 nov. 1749 i Stralsund, där hans förfäder sedan lång tid innehaft en ansedd ställning bland stadens borgerskap. Efter en kort tjänstgöring i utrikesdepartementet utnämndes han 1772 till kommissionssekreterare vid den svenska beskickningen i Berlin. Det var icke blott af honom ådagalagda »berömliga prof på flit, skicklighet och insigt», som gåfvo anledning till hans ovanligt hastiga befordran

utan det påpekades uttryckligen, att hans egenskap af pommersk undersåte, långt ifrån att vara honom till men, lätt kunde lända honom till förmån vid preussiska hofvet. Denna förhoppning besannades snart nog. Carisien, som från och med 1772 ända till sitt frånfälle (21 nov. 1794) nästan oafbrutet vistades i den preussiska hufvudstaden, lyckades nämligen inom kort tid förvärfva sig ganska goda relationer inom Berlinska hofkretsarna samt stifta närmare bekantskap med några inflytelserika preussiska statsmän (ty värr framgår det ej utur hans depescher, hvilka de voro), så att han ej sällan såg sig i tillfälle att lämna mycket viktiga upplysningar om den preussiska statskonstens hemligaste trådar. Redan under tiden okt. 1779—april 1784, då han, med undantag af blott ett halfår, i egenskap af chargé d'affaires ensam fick sköta den svenska beskickningen i Berlin, äro hans depescher (i skarp motsats till de nästan värdelösa skvallerhistorier, hans företrädare, envoyéen frih. Zöge v. Manteuffel, brukade insända till svenska utrikesdepartementet) utmärkta genom strängt allvar samt djup sakkännedom, och i kanske ännu högre grad bär hans vidlyftiga diplomatiska korrespondens efter hans utnämning till e. e. envoyé vid preussiska hofvet (18 jan. 1785) ett glänsande vittnesbörd om, huru väl han haft reda på den allmänna politiska situationen i Europa under de år, som närmast föregingo och följde på franska revolutionens utbrott. Hvad själfva hans »berättelse om Preussen» angår, utgör den, efter hvad en närmare granskning gifver vid handen, ett slags sammandrag af hans samtliga depescher. Den är daterad Berlin den 30 jan. 1793 samt skrifven på svenska; ett språk, hvilket Carisien fullkomligt behärskade, ehuru hans korrespondens, efter dåvarande tidens diplomatiska plägsed, till största delen fördes på franska.

C. börjar sin berättelse med en mycket sympatiskt, för att icke säga entusiastiskt hållen skildring af konung Fredrik II. Ända till dennes fel, yttrar han t. ex., »buro nästan alltid kännemärken af en hög och vidtseende själ». I lika mån berömmer han Preussens utrikes samt inre ställning under »den store Fredrik». Preussiske undersåten kunde efter hans uppfattning »ej annat än skatta sig högst lycklig under en sådan regering», och i sammanhang därmed anser han det också nästan såsom förlåtligt, att »en slags nationalhögfärd» småningom uppkommit hos invånarne i denna monarki. Mycket mindre fördelaktig men i det stora hela ganska träffande är den karakteristik, han lämnar af Fredrik Wilhelm II, dennes rådgifvare och gunstlingar samt enskilda lefnad.[1] Det kan t. ex. anföras, att uppgifterna om den mellan den sistnämnde konungen och hans gamle farbroder prins Henrik rådande oenigheten äfven bestyr-

---

[1] En större del af dessa omdömen finnas tryckta i tysk öfversättning. Jfr Arnheim, Aus einer schwed. Gesandtschaftsrelation über Preussen von 1793 i Forschungen zur brandenburgischen u. preussischen Geschichte II, 1, sid. 264 o. ff. (1889).

kas genom andra samtida källor.[1] Däremot synes mig C:s omdöme om den namnkunnige preussiske statsmannen grefve Hertzberg vara nog strängt. Att det tydligen förestafvats af harm öfver Hertzbergs upprepade försök att med begagnande af Sveriges dåvarande finansiella svårigheter lägga Pommern under Preussens spira, länder förvisso C:s patriotiska sinnelag till stor heder.[2] Men denna hans på visst sätt ganska berättigade ovilja skjuter öfver målet, då den förutsätter egoistiska motiv till Hertzbergs handlingssätt, eller då den glömmer, att Gustaf III, genom sin under denna tid flerfaldiga gånger offentligen uttalade benägenhet, att mot en penningsumma afstå Wismar till Preussen, själf befrämjat sträfvanden, hvilka från och med grundläggandet af det svenska väldet i Pommern städse utgjort en mycket viktig faktor i den brandenburgsk-preussiska utrikespolitiken.

Efter denna inledning följer en mera detaljerad skildring af Preussens förhållande till de europeiska makterna vid början af Fredrik Wilhelms regering. Hvad speciellt förbindelserna med Sverige under denna tid angår, voro de tämligen lösliga, emedan den preussiska regeringen besvarade de från svensk sida gjorda insinuationerna beträffande en närmare allians de båda hofven emellan endast »med komplimenter och allmänna höflighetsbetygelser». Att dessa förhandlingar det oaktadt varit för Sverige ej helt och hållet utan nytta, det utvisar C:s utförliga berättelse om ett längre samtal med Hertzberg i maj månad 1788. Ty ehuru den svenske diplomaten icke förmådde att öfvertyga den preussiske statsministern om nödvändigheten af en närmare förbindelse i och för att kraftigt understödja turkarne samt således förekomma en förstoring af Rysslands i dessa trakter redan betydliga öfvervikt, så lyckades han däremot under samtalets lopp komma under fund med den genom Hertzberg utstakade stora diplomatiska fälttågsplan, hvilken under de närmaste åren kom att utgöra ett slags ledstjärna för Preussens utrikespolitik. Det kan vidlyftigare inhämtas utaf C:s redogörelse, huru i följd af fientligheternas utbrott mellan Sverige och Ryssland de preussisk-svenska förbindelserna småningom begynte blifva något lifligare, samt huru de i Finland timade oförmodade händelserna ändtligen gjorde den preussiska regeringen mera benägen att öfvergifva den likgiltiga, om icke illvilliga hållning, man under krigets början iakttagit gent emot Sverige. Man förklarade sig nämligen i Berlin icke blott af alla krafter vilja bidraga till en billig förlikning mellan de båda krigförande staterna, så snart preussiska hofvets bemedling uttryckligen

[1] Jfr t. ex. R. Koser, Aus dem ersten Regierungsjahre Friedrich Wilhelms II. Berichte des kurbraunschweigischen Gesandten v. Beulwitz i Forschungen zur brand. u. preuss. Geschichte IV, 2, s. 271 o. f. (1891).

[2] I C:s bref till k. Gustaf III, Berlin 31 maj 1789, heter det bl. a.: »Né dans la Poméranie, et connaissant... tous les avantages dont jouit ma patrie sous la domination suédoise par la conservation des ses privilèges et immunités, il m'aurait été douloureux, Sire, d'être l'instrument d'une transaction quelconque qui aurait conduit à séparer cette province ou quelqu'une de ses appartenances de la Suède» (Svenska Riksarkivet.)

begärdes, utan man gick till och med därhän att, förrän ett svar från Sverige hunnit anlända, formligen låta erbjuda sin mediation så väl i Stockhelm som i Petersburg, vid sistnämnda hofvet med tillägg, att enligt preussiska kabinettets tanke status quo borde blifva grunden för den tillkommande fredsunderhandlingen. I nära samband med dessa förklaringar stodo också Preussens diplomatiska steg för att nödga Danmark till en neutral hållning. Emellertid utöfvade Preussens insinuationer på danska kabinettet föga eller intet intryck; det visade sig således nödvändigt att tala ett rent språk. I själfva verket lyckades C. genom sina trägna föreställningar slutligen utverka i Berlin ett beslut att genom en kraftig diversion skynda till Sveriges undsättning. En kår af 16 bataljoner infanteri och 30 skvadroner kavalleri under prins Fredriks af Brunsvig befäl gjordes ofördröjligen marschfärdig, och den 11 oktober 1788 afsändes till Köpenhamn en deklaration, som hotade med ett angrepp på Holstein och Schlesvig, så vida danska arméen ej genast droge sig utur svenskt område. »Det måste vidgås», anmärker C., »att preussiska hofvet vid detta tillfälle gjort Sverige en betydlig tjänst».

Efter att därpå hafva belyst de grundsatser, som preussiska regeringen följde under de mångfaldiga underhandlingar, hvartill danska hofvets tillgifvenhet för Ryssland sedermera gifvit anledning, redogör C. med några ord för de orsaker, som bidragit till, att alla hans föreställningar vid preussiska kabinettet, så väl angående en mot Ryssland riktad offensiv allians, som beträffande de villkor, som vid fredsslutet med Ryssland borde uppställas, förklingade utan verkan. Ett bättre resultat uppnådde, som bekant, de underhandlingar, hvilka under samma tid fördes med Preussen och afsågo upptagandet af ett lån för att kunna betäcka den penningbrist, hvari Sverige i följd af ryska kriget råkat. Den 31 maj 1789 undertecknades nämligen i Berlin en konvention, i kraft af hvilken Sverige på ett år erhöll ett lån af 1,100,000 »écus de Prusse» till 5 procent.[1] C:s berättelse om de lika intressanta som invecklade underhandlingar, hvilka stodo i sammanhang med detta fördrag, är icke blott alltför summarisk utan äfven delvis felaktig. Detta senare gäller t. ex. om hans uppgift, att Berlinkonventionen utan närmare tidsbestämmelse skulle hafva tillförsäkrat Sverige 1,100,000 svenska riksdaler till $2^1/_2$ procent; ett misstag, hvilket sannolikt beror därpå att, förrän ratifikationerna utväxlades, på grund af senare underhandlingar dels den ursprungliga räntan minskades från 5 till $3^1/_2$ procent, dels den ursprungliga återbetalningsterminen ökades från 1 till 2 år.[2] Såsom

---

[1] I det fördragsutkast, hvilket följer såsom bilaga till C:s bref af den 31 maj, uppgifves »la somme de 1,100,000 écus, argent courant de la Prusse de l'année 1764, pour en jouir pendant une année à raison de cinq pour cent par année».

[2] Den 28 juli meddelar C. i ett bref till statssekreteraren Ulrik Franc, att Hertzberg hoppades utverka, »att fastställa intresset i stället för 5 % till $3^1/_2$ %». Att Hertzbergs försök lyckades, utvisar Fredr. Wilhelms originalbref till Gustaf III, Berlin 3 aug. 1789 (Gustavianska saml. Upsala bibl.), däri det heter:

vilseledande måste man också betrakta hans kortfattade yttranden om de förhandlingar, som samtidigt — C. säger: »sedermera» — i Stockholm ägde rum emellan den svenska regeringen och den preussiske envoyéen frih. v. Borcke, hvilka slutligen (den 24 maj 1789) förde till det ryktbara, från preussisk sida visserligen aldrig ratificerade Drottningholmsfördraget. Orsaken till C:s fåordighet om detta fördrags tillkomst torde utan tvifvel hafva varit den, att han blygdes för att utförligare skildra händelser, hvilka just icke lände de dåvarande svenska statsmännen till synnerlig heder. Utaf talrika handlingar i Svenska Riksarkivet samt i Upsala Bibliotek skönjes det nämligen, att Gustaf III och hans rådgifvare ingenting lifligare åstundade, än att den preussiska regeringen skulle antaga Drottningholmskonventionen i stället för den i Berlin ingångna öfverenskommelsen, ehuru i denna en pantsättning af svensk egendom ej hade kommit i fråga, under det att Drottningholmsfördraget innehöll ett för Sverige så skymfligt villkor, som Svenska Pommerns pantsättning till Preussen mot ett lån af 3 millioner svenska riksdaler på obestämd tid.[1] Att den sistnämnda konventionen ej vunnit laga kraft, berodde visst icke på svenska regeringens motvilja, utan fastmer på Fredrik Wilhelms oegennyttiga och hederliga karakter, i samband med Preussens redan då tämligen dåliga finansiella förhållanden, hvilka gjorde antagandet af ett annars mycket frestande anbud alldeles omöjligt.[2]

»J'ai déjà consenti au terme de 2 ans pour le remboursement et aux intérêts de 3½ pour cent; j'espère avoir ainsi satisfait aux véritables intérêts de V. M. et à ceux que le bien de mon État permet.» — Ratifikationerna utväxlades den 5 sept., enligt C:s depesch af samma datum. — Jfr för öfrigt C:s bref från maj till sept. 1789 i Sv. Riksarkivet.

[1] Den 23 juni 1789 skrifver Franc till C., att konung Gustaf vore synnerligen intresserad utaf att se Drottningholmsfördraget så fort som möjligt ratificeradt af Fredrik Wilhelm. »La suffisance de la somme», yttrar han, »la modicité de l'intérêt et surtout la liberté de la rembourser à loisir... sont des avantages si essentiels et si considérables que S. M. n'aurait pas pu les négliger, quand même la loi impérieuse de la nécessité eut été bien plus éloignée de se faire entendre. Mais, dira-t-on, la Poméranie est engagée, hypothéquée, livrée au Roi de Prusse! Elle est hypothéquée, il est vrai; elle rend par-là à la Suède un service important en retour de ceux qu'elle en a reçus depuis si longtemps, mais elle n'est point livrée au Roi de Prusse». Se vidare Gustafs bref till Hertzberg (12 juli 1789) och till Fredrik Wilhelm (15 juli 1789) samt flera handlingar bland kanslipresidentens koncepter i Sv. Riksarkivet.

[2] I det redan citerade originalbrefvet till Gustaf (Berlin, 3 aug. 1789) säger Fredrik Wilhelm, att han måste förkasta Drottningholmskonventionen därför, att »l'occupation de la Poméranie suédoise par des troupes prussiennes et l'engagement hypothécaire de cette province pour un emprunt, quelque modifié qu'il soit, ne peut que faire du tort aux intérêts de l'une et de l'autre partie par les interprétations sinistres auxquelles il donnerait lieu en Suède et dans toute l'Europe». Däremot vore han benägen att antaga Berlinkonventionen, »qui n'exige que du papier, sans être sujette à aucune condition gênante et à d'autres inconvénients». — I fråga om den svenska ratifikationen jfr de märkliga upplysningar, som finnas i Meddelanden från Svenska Riksarkivet XVIII, s. 223 not 2 (1894). — Angående Preussens finansiella situation under denna tid jfr Albert Naudé, Der preuss. Staatsschatz unter König Friedr. Wilhelm II u. seine Erschöpfung; i Forsch. zur brand. u. preuss. Gesch. V, 1, s. 203 o. ff. (1892).

Vi hafva med afsikt dröjt vid dessa händelser för att visa, att C:s redogörelse därför väl behöfver någon jämkning, samt för att lämna några mindre bidrag till belysning af en episod, hvilken, så vidt vi veta, hittills aldrig utförligare behandlats hvarken från svensk eller preussisk sida. Angående öfriga innehållet af C:s berättelse kunna vi fatta oss i korthet. Hans framställning af Preussens allmänna utrikespolitik under de år, som närmast föregingo Polens andra delning, erbjuder åtskilligt af intresse och utmärker sig i det stora hela genom opartiskhet. Det kan icke bestridas, att denna skildring ställer Berlinhofvets uppförande, i synnerhet mot Polen och Turkiet, i en föga förmånlig dager, men så måste också medgifvas, att Hertzbergs handlingssätt emot dessa båda stater onekligen vittnade om en viss tvetydighet. De underhandlingar, hvilka Sverige och Preussen förde sinsemellan under vintern 1789 och under våren 1790, för att komma öfverens om en offensiv allians jämte en subsidiekonvention, omtalas af C. ganska vidlyftigt. Att han äfven vid detta tillfälle skarpt gisslar preussiska hofvets förmenta snålhet, är just icke underligt, ty han delade ju blott den då för tiden och ända till våra dagar allmänt gängse uppfattningen att preussiske konungen ännu under denna tid var i besittning af »en fylld skattkammare». Emellertid har genom nyare utredningar uppvisats, att den af Fredrik II vid hans frånfälle efterlämnade statsskatten i själfva verket ingalunda utgjorde så mycket, som man förmodade, samt att densamma dessutom hade rätt betydligt krympt ihop sedan år 1786.[1] Gent emot den af C. förfäktade meningen måste därför också betonas, att Hertzberg uttalade den enkla sanningen, då han förklarade att, om Berlinhofvet »skulle gå så långt, att det beviljade en million Rdlr Brandenbg. uti subsidier, så borde det redan anses hafva gjort det allra yttersta», eller då han försäkrade, »att man snart kunde försättas i det tillstånd att själf behöfva taga sin tillflykt till penningelån», för det fall att man ville förskjuta »så ofantliga summor», som Sverige fordrade.

Ypperlig, så väl i formellt som i sakligt hänseende, är C:s framställning af preussiska hofvets politik i de stora diplomatiska frågor, hvilka så ifrigt sysselsatte de europeiska kabinetten under de år, som närmast följde på de i Frankrike timade omhvälfningarna. I synnerhet utmärker sig den skildring, han lämnar om Preussens förhållande till Frankrike under denna tid, genom en rikedom af intressanta uppgifter och träffande reflexioner. Hvad beträffar frågan om de orsaker, hvilka vållade, att 1792 års fälttåg mot revolutionsarméerna fullkomligen misslyckades, hänvisar C. uttryckligen till sin berättelse därom i en depesch af den 10 nov. 1792. Detta vidlyftiga bref, hvilket utgifvaren meddelar (sid. 125 o. f.) såsom bilaga,

[1] Carisien uppgifver (sid. 121) att den preussiska statsskatten belöpte sig år 1786 »vid pass till 80 millioner brand. riksdaler», en felaktig uppgift. Enligt Naudé a. st. sid. 221 utgjorde summan nämligen blott »51,302,010 Thaler». Angående Preussens finansiella svårigheter sedan 1789 jfr Naudé a. st. sid. 231 samt tabellerna vid slutet af denna mycket värdefulla afhandling.

utgör ett viktigt bidrag till bedömandet af Preussens tillbakagång sedan Fredrik II:s död och torde sålunda lända den kommande historieskrifningen till gagn. — Berättelsen slutar med en kort betraktelse öfver Preussens yttre och inre ställning vid början af år 1793. »Om de förbund», säger C. bland annat, »som ett hof ingått med andra, alltid beviste en uppriktig förtrolighet dem emellan, torde näppeligen någon makt i detta ögonblick kunna uppvisa så många vänner som Preussen». »Men», fortsätter han, »blotta uppräknandet af dessa förbund, bland hvilka åtskilliga äro alldeles motstridiga, bevisar tillräckligen omöjligheten att uppfylla dem alla.» Hvad speciellt Preussens förbindelser med Sverige angår, medgifver han likväl, att hans fosterland »hvarken genom någon traktat eller genom några härifrån erhållna löften var berättigadt att fordra ett kraftigare bistånd,» och »att preussiska hofvet i alla fall gjort mera, än hvartill det egentligen var förbundet». Lika oveldigt är hans omdöme om preussiska monarkiens dåvarande invånare, hvilket han sammanfattar i följande ord: »Preussiska nationen, som är af naturligen godt och stilla lynne, böjd till ordning och lydnad, äfven så långt skild ifrån en öfverdrifven håg för frihet som ett trälaktigt tänkesätt, van till tarflighet, innehållandes medelmåttiga men väl fördelta rikedomar, kan ej så lätt förföras af det bedrägliga hoppet att genom en statshvälfning se sitt tillstånd förbättradt. Frankrikes exempel och de olyckor, som anarkien tilldragit detta af naturen eljest så gynnade land, tjäna fast mera till en varning att ej utsätta sig för dylika, ifrån inre oroligheter nästan oskiljaktiga följder».

Men dessa genom senare tiders erfarenhet besannade ord lämna vi C:s intressanta skildring och vända oss till den andra genom frih. Taube utgifna skriften, svenske kommissionssekreteraren och t. f. chargé d'affaires Samuel Niklas Casströms (1763—1827) »berättelse om Polen». Denna berättelse (dat. Warschau, den 30 dec. 1792) är icke i ordets egentliga mening en politisk redogörelse, utan fast mera ett slags lärdt arbete om Polens inre och yttre historia under senare hälften af sjuttonhundratalet. Den röjer å ena sidan tydligen en stor beläsenhet samt en skicklig penna, men å andra sidan saknar man däri hvarje spår af högre diplomatisk snilleflykt, sådan som den, hvilken Carisien obestridligen ägde, och som — äfven där man icke kan gilla hans uppfattning — förlänar hans framställning ett så stort värde. Med denna inskränkning medgifva vi emellertid gärna, att Casströms afhandling innehåller rätt värdefulla uppgifter och i synnerhet förtjänar uppmärksammas af dem, hvilka önska att något närmare göra sig underrättade om Polens inre tillstånd i det 18:de århundradet. Att den sistnämnda statens olyckliga öden voro icke blott oundvikliga utan äfven i det stora hela självförvållade, därom lämnar Casström nästan på hvarje sida ojäfaktiga bevis och redan därföre anse vi, att hans skildrig måste gälla för en viktig historisk källa.

Fritz Arnheim.

De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen från Poltavaslaget 1709 till fredsbrottet 1715. Akademisk afhandling af Bengt Lundberg. Lund 1893.

Hufvuddragen af Sveriges yttre politik under ifrågavarande tidsskede äro, som bekant, redan längesedan tecknade i F. F Carlsons historiska skizz »Om fredsunderhandlingarna åren 1709—1718». Sedan denna skrefs (1857), har emellertid åtskilligt nytt af forskningen bragts i dagen och en del detaljer återstå ännu att utfylla. Hvad särskildt förhållandet mellan Sverige och Preussen beträffar, är detta för förra delen af stora nordiska kriget belyst i en uppsats af E. Carlson »Sverige och Preussen 1701—1709» (Hist. Bibl. 1880), till hvilken Lundbergs framställning på sitt sätt kan sägas bilda en fortsättning. Från preussisk sida har ämnet behandlats i J. G. Droysens bekanta verk »Geschichte der preussischen Politik» IV, som alltigenom på ett viktigt sätt supplerat författarens svenska källor. Dessa ha väsentligen utgjorts af utrikesregistraturet och de i riksarkivet förvarade depescherna från Sveriges dåvarande representanter i Berlin, Leyonstedt, Brunell och Friesendorf, brefvexlingen mellan den i diplomatiska värf högtbetrodde Mauritz Vellingk och Müllern samt för de senare åren Erik Sparres beskickningshandlingar och korrespondens, den sistnämnda delvis tryckt i Handl. rör. Skand:s hist. Ur dessa källor har författaren framdragit åtskilliga upplysningar, som ställa vissa sidor af Karl XII:s politik under några af stora nordiska krigets mest kritiska år i klarare belysning än förut.

Väl hade Sverige redan före 1709 stått i underhandling med Preussen; ja, Brandenburg-Preussen var i själfva verket förutom sjömakterna den enda stat, med hvilken Karl XII under förra hälften af stora nordiska kriget afslöt förbund. Både i Haag 1703, då Karl erkände Preussens konungavärdighet och erhöll visshet om dess neutralitet under kriget i Polen, samt i Berlin 1707, då konungarna af Sverige och Preussen ingingo ömsesidigt försvarsförbund och åtogo sig den protestantiska saken, hade ett närmande dem emellan skett.

Efter Poltavaslaget inträdde emellertid förhållandet mellan Sverige och Preussen i ett nytt skede. Genom sitt läge mellan Polen, där kriget efter August II:s återkomst ständigt hotade slå ut i full låga, och Pommern, där den ur Polen återvända svenska hären allmänt befarades skola oroa grannländerna, blef Preussen djupare än förr intresseradt i de åtgärder, som från svenska sidan kunde komma att tagas till krigets fortsättande; detta så mycket mer, som Preussens gränser voro nästan blottade på försvarskrafter, medan dess trupper allt fortfarande kämpade i de allierades leder mot Ludvig XIV. Under sådana förhållanden blef den svage och fåfänge Fredrik I:s politik ännu mer vacklande än förut. Hans mål var, liksom

faderns, den store kurfurstens, att söka begagna oron i norden för att vinna utvidgning af sitt område; men i olikhet med fadern underlät han att i tid fatta bestämdt parti. Vankelmodig närmade sig Fredrik I än Sveriges fiender, än Karl XII, ständigt färdig att sluta sig till den af de båda krigförande parterna, som visade sig villig att gynna hans förstoringsplaner, till en början riktade på Elbing och andra delar af Polen, sedan på Stettin och södra Vor-Pommern. Å ingendera sidan tog man emellertid de preussiska anbuden om förbund på fullt allvar, då framställningarna ej stöddes af en armé. Deltagandet i spanska successionskriget förlamade alltjämt på ett ödesdigert sätt Fredrik I:s handlingskraft i de nordiska affärerna; han kom — såsom Droysen träffande uttrycker det — att i väster föra krig utan politik, i öster politik utan krig och därför utan afgörande framgång på någotdera stället.

Under ett dylikt dubbelspel är emellertid ganska märkligt att iakttaga, huru Preussen upprepade gånger, särskildt år 1712 vid Vellingks hemliga resa till Berlin och genom Eosanders beskickning till Bender, erbjöd Karl XII förbund på mycket förmånliga villkor. Detta hade sin grund ej blott i Fredrik I:s utvidgningsbegär utan ock i en obestämd farhåga för tsarens hastigt växande makt, som hotade att rubba jämvikten i norden. Sverige hade dessutom, trots det svåra nederlaget, ej med ens förlorat sin militära prestige; sakerna kunde, menade man, vid Karl XII:s återkomst och genom Turkiets uppträdande mot Ryssland lätt få en annan vändning. Men från svenska sidan försummades, ty värr, att i Preussen förvärfva en bundsförvant, som för billigt pris stått att vinna och som både med hänsyn till landets läge och militära resurser måst blifva af stort värde. Karl XII, som ingalunda försmådde den diplomatiska förhandlingens väg, äfven om han först och sist litade på sitt goda svärd, upptog i lägret vid Bender de preussiska framställningarna med samma stoiska lugn och besvarade dem med samma senfärdighet som den tid han stod såsom segrare i hjärtat af Europa. Sin vana trogen, afslog han aldrig med ens ett anbud, äfven om han ej reflekterade därpå, utan drog ut på tiden med svaret, görande invändningar och framställande oantagliga fordringar och motförslag. På det sättet gingo de bästa utsikter förlorade; konjunkturerna försämrade sig, och medgifvanden, hvilka, om de gjorts i tid, kunnat medföra betydande fördelar, måste till slut göras — men då fruktlösa. Allt strandade på Karl XII:s halsstarriga fasthållande af Stanislai sak i Polen, äfven sedan denne själf gifvit sin tron förlorad och bönfallit hos sin gynnare, att man ej för hans skull måtte äfventyra freden. De inrymmanden, till hvilka omständigheterna slutligen tvungo den obeveklige, kommo ständigt för sent. Preussen fick både i afseende å Elbing och Stettin sin vilja fram, medan Sverige försutit tillfället att genom tillmötesgående i tid vinna något. De holsteinska ministrarne, v. Goertz och Bassewitz, innästlade sig härvid i underhandlingarna på ett sätt, som nästan trängde de svenska diplomaternas inflytande åt sidan.

Olycksåret 1713, då förutom det utblottade tillståndet här hemma kalabaliken (i februari), Stenbocks kapitulation i Tönningen (i maj), Turkiets fred med Ryssland (i juni), Stettins öfvergång (i sept.) och ryssarnas eröfring af större delen af Finland bidrogo att i så många afseenden försämra Sveriges ställning, medförde dock ingen afgörande vändning i förhållandet mellan Sverige och Preussen. Väl lät Karl XII på hösten 1713 förmå sig till det otroliga; ett försök till förlikning med konung August, hvilket länge varit hufvudvillkoret för en ändring af situationen, gjordes verkligen genom kammarherre Törnskölds beskickning, men på ett så hemlighetsfullt och om så föga uppriktig afsikt vittnande sätt, att det ledde till intet. Efter denna digression återgick emellertid Karl XII till sina gamla tankar, och huru alldeles omöjlig hans politik gent emot Preussen var, bevisas bäst af det motförslag till förbund med denna makt, som i juli 1713 ankom från Bender och som både i fråga om Stanislai återinsättande i Polen och Preussens ersättningsanspråk tog så föga hänsyn till tidsförhållandena, att Vellingk för att ej blotta ställningen ej vågade bära fram det i Berlin. Preussen åter, som efter freden i Utrecht fått friare händer, intog allt framgent en afvaktande hållning och var ännu så sent som i början af 1714 — såsom de genom öfverste Rothemburg och Erik Sparre drifna underhandlingarna utvisa — redo att förbinda sig med Sverige och Frankrike för att på underhandlingens väg åt Sverige återvinna allt eller åtminstone det mesta af det förlorade, endast Karl XII ville erkänna Preussens rätt till Stettin, som det genom sekvestern fått i sitt våld. Men till att erkänna sekvestern var Karl XII ej på något sätt att förmå, och därför växte efter hans återkomst från Turkiet spänningen mellan Sverige och Preussen steg för steg. Fredrik Vilhelm I, som följt sin fader på tronen och alltjämt fortsatt hans politiska dubbelspel, öfvertygade sig efterhand därom, att Karl XII intet af värde ville gifva för Preussens verksamma uppträdande på Sveriges sida. Han gick, efter lång tvekan och trots Hessen-Kassels och Frankrikes försök att utjämna uppkomna misshälligheter, småningom till brytning med Sverige, sedan han förut af Ryssland fått sig garanteradt Stettin och den del af svenska Pommern, han i freden bragte hem såsom vinst af sitt deltagande i kriget.

Sådana framstå hufvuddragen af dessa ödesdigra års förhandlingar med Preussen, hvilka från Karl XII:s sida utgöra en kedja af försummade tillfällen. För detaljerna hänvisas till författarens framställning, som flyter lätt och jämnt, äfven om man kunde önska, att den till öfverskådlighetens främjande varit mera artikulerad och försedd med rubriker. En del frågor, såsom om v. Goertz' förhållande vid förhandlingarna med Preussen efter Stenbocks kapitulation, har författaren med det material, som stått honom till buds, måst lämna olösta. I andra fall åter, särskildt rörande Preussens ställning till den s. k. neutralitetsakten för Sveriges tyska provinser 1710, förhandlingarna om Stettinska sekvestern 1713 och fredsbrottet 1715, bringar han åtskilligt nytt af intresse för forskningen. *E. C.*

Dahlmann-Waitz Quellenkunde der deutschen Geschichte. 6 Auflage bearbeitet von E. Steindorff. 730 s. Göttingen 1894.

Betydelsen af en systematisk öfversikt öfver källorna för och bearbetningarna af ett lands historia är i ögonen fallande. Vi ha i den vägen för vår äldre historiska litteratur länge haft att tillgå Warmholtz' bekanta arbete, men behöfde visserligen en ny, sammanträngd och till våra dagar framförd historisk bibliografi. För Frankrike har G. Monod nyligen utgifvit en »Bibliographie de l'histoire de France». I Tyskland utgaf för 25 år sedan Georg Waitz en bearbetning af ett äldre arbete af Dahlmann, en tysk »Quellenkunde», som raskt förvärfvade sig ett stort anseende och utkommit i flera upplagor.

Det är den sjätte, som här föreligger. Framför oss ligger äfven andra upplagan af den Waitz'ska bearbetningen tryckt 1875. Vid en jämförelse finner man att den senare innehåller 3,215 nummer, den förra 6,550, oafsedt »Nachträge». Den senare innehöll 295, den förra räknar 730 sidor: sålunda mer än dubbelt både i ena och andra hänseendet.

Utgifvaren har bihållit den gamla uppställningen med följande grupper: A. Allmänna arbeten. 1) Hjälpvetenskaper; 2) källskrifter; 3) bibliografi, literaturöfversikter, samlade afhandlingar och tidskrifter; 4) bearbetningar; B. Källor och hjälpmedel efter händelsernas tidsföljd, i 8 böcker från urtiden ända till 1888. Inom denna ram äro endast smärre omflyttningar vidtagna. En nyhet är, att utgifvaren med stjärna (*) utmärkt företrädesvis »framstående arbeten i den nyare literaturen», hvarmed han åsyftar att »isynnerhet för studerande underlätta orienteringen i massan af viktiga och mindre viktiga publikationer».[1] Något bedömande af resp. arbetens värde afses däremot icke med denna utmärkelse.

För vår del ha vi funnit den nya upplagan mycket innehållsrik, och den har hittills ej svikit, när vi sökt upplysningar om den tyska literaturen. Hvad svenska arbeten angår, äro de i icke ringa antal upptagna, äfven af nyare och nyaste datum. Det är dock förklarligt nog att därvid en och annan erinran kan vara att göra, och då vi här påpeka ett par saker, sker det på utgifvarens i förordet gjorda uppmaning. Vi sakna sålunda Scriptores rerum svecicarum och hela den äldre serien af Svenskt Diplomatarium (I—VI: 1). Den nyare serien af Sv. Diplomatarium är med tredje delen förd fram till 1420; Styffes Bidrag (n. 668) med femte delen till 1520; Rydbergs Traktater med V: 1, 2 till 1630. Fråga kunde vara, om icke Svenskt biografiskt lexikon, Anreps och Schlegel-Klingspors Svenska Adelns ättartaflor, samt B. E. Hildebrands Svenska konungamedaljer borde

[1] Det har sålunda skett med den från Sverige utgifna publikationen om Wallensteins förbindelser med svenskarne.

äfven i en tysk Quellenkunde ha ett rum. Vi sakna vidare den äldre Carlsons och Malmströms Svenska historier, medan Geijers är upptagen, vidare den yngre Carlsons afhandling »Karl XII:s vistelse i Sachsen 1707», Hammarstrands äldre afhandlingar till 30-åriga krigets historia o. s. v. Hist. Bibliotek och Hist. Tidskrift äro synbarligen med omsorg begagnade; dock saknas t. ex. Westlings afhandlingar om Nordiska sjuårskriget. 1813 års politik behandlas i Forssells monografi öfver Wetterstedt (Sv. Akad. Handl.). Meddelanden från Sv. Riksarkivet innehålla en förteckning öfver dess samling af »Germanica», K. Bibliotekets Handlingar förteckningar på »Berättelser om Sveriges krig» samt »Sverige till främmande makter.» Sådana bibliografiska öfversikter torde äfven för den tyska forskningen vara af betydelse. Det är möjligt att ett och annat ytterligare kunde vara att tillägga. Vi ha här endast anfört hvad som genast fallit oss in och ha icke heller upptagit arbeten, som äro yngre än ifrågavarande publikation.

Ehd.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för Nordisk Filologi, utg. genom A. Kock. **XI. Ny Följd VII,** 1. E. O. Brim, Bemærkninger ang. en del vers i Norges konungasögur. — F. Dyrlund, Tre ordforklaringer. — E. Wadstein, Bidrag t. belysn. och tolkn. af skalde- och eddadikter. — E. Magnusson', Kvett. — G. Morgenstern, Notizen 7—9. Anmälningar bl. a. af Katalog öfver Uppsala univ. biblioteks fornisländska och fornnorska handskrifter.

Kongl. Bibliotekets Handlingar. 16. Årsberättelse för år 1893. — Svenska historiska planscher. 2. 1635—1666.

Läsning för hemmet 1894, 1, 2. C. M. Kjellberg, Fattigdom och fattigvård i Sverige före reformationstiden.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet utg. af C. T. Odhner. **XVIII.** Årsberättelse för år 1893. — B. Taube och S. Bergh, Förteckning öfver samlingen af originaltraktater i svenska riksarkivet. 2.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1894, 4.** J. Lieblein, Det ældste samkvem mellem Aegypten og Grækenland.

Ord och Bild, illustrerad månadsskrift. Utgifven af K. Wåhlin. **1894, 6.** C. Annerstedt, Ett blad ur Sveriges kulturhistoria. — L. Looström, Den svenska konstakademien under första århundradet af hennes tillvaro (1735—1835), anm. af E. Alkman. — **8.** N. F. Sander, Praktbyggnaderna på Akropolis i Atén.

Pedagogisk Tidskrift utg. af E. Sahlin. **1894, 4, 5.** S. J. Boëthius, Om grunderna för omarbetningen af Schottes lärobok i gamla tidens historia.

Svensk Tidskrift utg. af F. v. Schéele. **1894, 3.** S. Ribbing, En idyll från l'ancien régime. Det franska Canadas tillstånd vid den svenske naturforskaren Pehr Kalms besök. — K. Piehl, Om hieroglyfer. — **4.** Bokanmälningar och litterära notiser: R. Kjellén, Unionen sådan den skapades och sådan den blifvit. 2: Unionens historia (1814—1891), anm. af O. Varenius. — G. G. Adlerbeth, Adlerbeth och Gustaf III, anm. af C. H. H.

Historisk Tidsskrift, udgivet af den danske historiske Forening ved dens bestyrelse. Redigeret af C. F. Bricka. **Sjette Række. Bd 5: H. 1.** P. M. Stolpe, En Familiehistorie fra det 18 Aarhundredes Midte. — J. Paludan, Ere Toveviserne danske eller svenske? — L. Koch, Struensees Parti. — En Brevvexling mellem Andræ og Krieger under Londonerkonferencen 1864. Udgivet med orienterende Bemærkninger af Poul Andræ. — P. Lauridsen, Om Bispedömmet

Slesvigs Sognetal i Middelalderen. — M. K. Zahrtmann, Til Belysning af Bornholmernes Opstand mod de Svenske 1658. De danske Kilder. — Litteratur og Kritik: M. Mackeprang, Fortegnelse over dansk historisk Litteratur fra Aaret 1893.

Museum 1894, 4. Brev fra en Student til hans Fader, da Svenskerne laa for Kjöbenhavn i Aaret 1700. Meddelt af Carl S. Christiansen.

Tilskueren. 1894, Juli—Augusti. C. Th. Sörensen, Kielertraktaten.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1894, 5.** I bokhandeln: O. Alin, Carl XIV Johan och rikets ständer 1·40—41, anm. af M. G. Schybergson; Yngvar Nielsen, Fra Kiel til Moss, anm. af M. G. Schybergson. — **6.** I bokhandeln: C. J. Anker, Uddrag af diplomatiske indberetninger om unionens forberedelse og tilblivelse 1814, anm. af M. G. Schybergsson. — **7—8.** H. Schück, En sagas historia. — I bokhandeln: I. A. Heikel, Filologins studium vid Åbo universitet, anm. af F. G.

Baltische Monatschrift. 1894, 6—7. Baltische historische Literatur, anm. af F. Ke. — **8.** O. Sjögren, Otto Arnold Paykull. Uebersetzt von A. Bergengrün.

Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands, herausgegeben von der Ehstländischen Literärischen Gesellschaft. **Bd 4: H. 4. (1894.)** Das Tagebuch des Generals von Hallart über die Belagerung und Schlacht bei Narva 1700. Herausgegeben von Dr. Friedr. Bienemann jun. — J. W. Dehio, Berichtigungen und Nachträge zu den Mittheilungen über die Medicinalverhältnisse Alt-Revals.

Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. Bd 16: H. 1. A. Seraphim, Liv-, Est- und Kurländer auf der Universität zu Königsberg i. Pr. Th. 1. 1544—1710. Ein Beitrag zur baltischen Bildungsgeschichte. — Fr. Bienemann jun., Zur Geschichte und Kritik der hist.-politischen Schrift »von Eroberung der Haupstadt Riga 1621». — Fr. v. Keussler, Zur Geographie Alt-Livlands.

Altpreussische Monatsschrift. 1894, April—Juni. G. Köhler, Geschichte der Festungen Danzig und Weichselmünde bis zum Jahre 1814 in Verbindung mit der Kriegsgeschichte der freien Stadt Danzig, anm. af B.

Deutsche Litteraturzeitung. 1894, 16. G. v. Buchwald, Bilder aus der volkswirthschaftlichen und politischen Vergangenheit Mecklenburgs (1631—1708), anm. af Schirren. — **28.** A. Buchholtz, Beiträge zur Lebensgeschichte Johann Reinhold Patkuls, anm. af A. Seraphim. — **29.** G. Köhler, Geschichte der Festungen Danzig und Weichselmünde bis zum Jahre 1814, anm. af M. Baltzer. — **33.** G. Fagniez, Le Père Joseph et Richelieu (1577—1638), anm. af Th. Kükelhaus.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Herausgegeben von L. Quidde. **Bd 11: H. 1. (1894.)** L. M. Hartmann, Zur Geschichte der antiken Sklaverei. — G. Schneege, Theoderich der Grosse in der kirchlichen Tradition des Mittelalters und in der Deutschen Heldensage. — H. Herre, Beiträge zur Kritik der Pöhlder Chronik. — E. Brandenburg, Der Binger Kurverein in seiner verfassungsgeschichtlichen Bedeutung. — H. Ulmann, Studien zur Geschichte des Papstes Leo X. (Schluss.) — G. Kaufmann, Zur Gründung der Wittenberger-Universität. — Kleine Mittheilungen. — Nachrichten und Notizen. — Bibliographie.

Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte. Bd 7: 1. (1894.) W. Arndt, Schweden, Brandenburg, Magdeburg 1657, 1658. — Eine Schwedische Denkschrift aus dem Jahre 1661 über

die Wiederanknüpfung der diplomatischen Beziehungen zwischen Schweden und Brandenburg. Mitgeteilt v. F. Arnheim.

Göttingische gelehrte Anzeigen. 1894, Juli. Fester, Die Augsburger Allianz von 1686, anm. af O. Weber.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel und Fr. Meinecke. Neue Folge. XXXVII, 1. H. v. Sybel, Friedrich d. Grosse im Jahre 1761. — P. Bailleu, Karl August, Goethe und der Fürstenbund. — Denkschriften Theodor v. Bernhardi's. 3. Zum polnischen Aufstande von 1863. — Miscellen: Briefe Pufendorf's an Falaiseau, Friese und Weigel. Mitgetheilt von Konrad Varrentrapp. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten (bl. a. Struck, Schlacht bei Nördlingen, anm. af H. Diemar). — Erklärung. — 2. R. Koser, Die preussische Reformgesetzgebung in ihrem Verhältnis zur französischen Revolution. — K. Wittich, Wallenstein's Katastrophe. Th. 2. — Miscellen. — Literaturbericht (bl. a. K. Wittich, Dietrich v. Falkenberg; K. Wittich, Pappenheim und Falkenberg, anm. af P.) — Notizen und Nachrichten.

Literarisches Centralblatt. 1894, 12. Die Matrikel der Universität Rostock. Herausg. v. A. Hofmeister, anm. af —n. — 14. O. Meinardus, Protokolle und Relationen des brandenburgischen Geheimen Rathes aus der Zeit des Kurfürsten Friedrich Wilhelm. Bd 2, 3. anm. af W. A. — 17. H. Hüffer, Das Zerwürfnis Gustafs III von Schweden mit seiner Mutter Luise Ulrike, der Schwester Friedrich's des Grossen, und die Gesandtschaft Anastasius L. Mencken's in Stockholm (1777—82), anm. af R. H. — 21. Quistorp, Geschichte der Nordarmee im Jahre 1813. Bd 1—3. — 22. Prins Carl af Hessens Optegnelser (1744—1784). Oversatte fra Fransk af C. J. Anker. — 38. Mecklenburgisches Urkundenbuch. Bd 16. 1366—1370, anm. af K. —L.

Mittheilungen des historischen Vereins zu Osnabrück. 18(1893). Philippi, Die Belagerung Osnabrücks durch die Schweden im August 1633.

Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg. X. 1893. S. Donaubauer, Nürnberg in der Mitte des dreissigjährigen Krieges.

Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte. Bd 23 (1893). Erinnerungen des Generals-Majors L. N. H. v. Buchwald an seine Commandantschaft zu Altona im Dezember 1813. Mitgetheilt v. Bibliotekar A. Wetzel.

Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins. H. 32 (1893.) M. Toeppen, Die Elbinger Geschichtsschreiber und Geschichtsforscher in kritischer Uebersicht vorgeführt.

Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands. 1893. 10, 3. Einige Documente aus der Zeit des Schwedenkrieges (1626—35). Mitgetheilt v. F. Dittrich.

The English Historical Review. 1894, April. J. H. Round, Mr. Freeman and the battle of Hastings. With a note by the Editor. — G. G. Perry, Bishop Beckington and king Henry VI. — M. Sellers, The city of York in the sixteenth century. — E. A. Mc Arthur, »The boke longyng to a justice of the peace» and the assessment of wages. — Notes and documents. — Reviews of books. — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications. — **July.** Maitland, The history of a Cambridgeshire manor. — A. Dimock, The conspiracy of Dr. Lopez. — M. Oppenheim, The

royal navy under Charles I. P. 3. The administration. — E. M. Lloyd, Catinat. — Notes and documents. — Reviews af books. — Correspondence. — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications.

De Navorscher onder bestuur van J. F. van Someren. **1893, 2.** F. J. L. Krämer, Benjamin Raule en de Groote Keurvorst in 1675. Berör Sveriges förhållande till Holland.

De Nederlandsche Heraut. Jaargang 6—7. (1889—92.) Breugel C. v. Douglas, Het geschlacht Rumpf.
C. C. Rumpf var holländsk resident i Sverige mellan åren 1674—1706.

La Revue de Paris. 1894, Juin 15. A. Rébelliau, Le Père Joseph.

Revue critique d'histoire et de littérature. 1894, N:o 17. H. Hüffer, Das Zerwürfnis Gustafs III von Schweden mit seiner Mutter Luise Ulrike, anm. af A. Chuquet.

Revue d'histoire diplomatique publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique. **1894, 3.** Discours du président de la société à l'assemblée générale du 31 Mai 1894. — Rapport du secrétaire général. — Compte-rendu du trésorier. — L. Pingaud, Une négociation secrète sous le Directoire l'affaire de Besançon 1795—1796). — G. Syveton, Une cour et un aventurier au XVIIIme siècle. Le baron de Ripperda. — Boulay de la Meurthe, Mémoire d'Artaud sur le Conclave de Venise. — Comptes-rendus. — Chronique (Konung Karl XII:s egenhändiga bref. Samlade och utgifna af Ernst Carlson, anm. af R. M.) — Bibliographie.

Revue Historique. 1894, Mai—Juin. G. Jacqueton, Le tresor de l'Épargne sous François Ier (1523—1547). Premier article. — V. Fournel, Les comédiennes révolutionnaires: Rose Lacombe et les clubs de femmes. — Ch. Pfister, Les »Économies royales» de Sully et le Grand dessein de Henri IV. Second article. — G. Weill, Études sur la vie de Saint-Simon. — Bulletin historique (France, par Aug. Molinier et G. Monod. — Roumanie, par Al. D. Xénopol). — Correspondance. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Juillet—Août.** Ch. Dufayard, La réaction féodale sous les fils de Philippe le Bel. Suite et fin. — Ch. Pfister, Les »Economies royales» de Sully et le Grand dessein de Henri IV. Troisième article. — L. Lalanne, Un récit inédit de la mort du cardinal de Richelieu. — G. Depping, Madame, mère du Régent, et sa tante, l'électrice Sophie de Hanovre. Nouvelles lettres de la princesse Palatine. Premier article. — E. Barbé, Le nabob René Madec, 1735—1784, et la cession à Louis XVI du delta de l'Indus. Premier article. — Bulletin historique (France, par Louis Farges et G. Monod). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Septembre—Octobre.** G. Jacqueton, Le tresor l'Épargne sous François Ier (1523—1547); suite et fin. — Ch. Pfister, Les »Économies royales» de Sully et le Grand dessein de Henri IV. Quatrième article. — G. Depping, Madame, mère du Régent, et sa tante, l'électrice Sophie de Hanovre. Nouvelles lettres de la princesse Palatine; suite. — E. Barbé, Le nabob René Madec, 1736—1784, et la cession à Louis XVI du delta de l'Indus; suite et fin. — P. Robiquet, L'anarchie administrative; le clergé et la municipalité d'Ernée, Mayenne (février 1791—juillet 1793). — Bulletin historique (France, par Aug. Molinier). — Comptes-rendus critiques (bl. a. Wiehr, Napoleon und Bernadotte im Herbstfeldzuge 1813, anm. af M. Philippson). —

Correspondance. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Philippson ger i en rätt utförlig granskning af Wiehrs äfven i Hist. Tidskr. anmälda arbete författaren i det mesta rätt med afseende på dennes opartiska bedömande och uppskattande af Bernadottes krigföring år 1813.

Öfversikter och Granskningar.

Svensk historia och modern tysk häfdateckning.

Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen, herausgegeben von WILHELM ONCKEN. Berlin 1879—1894.

Under loppet af de 15 år, som förflutit, sedan Onckens världshistoria begynte utkomma, ha säkerligen flera af denna tidskrifts läsare redan haft anledning att göra bekantskap med större eller mindre delar af densamma. Hvad som genast i början fäster uppmärksamheten vid detta verk är dess mindre vanliga omfång och utstyrsel. Arbetet är fördeladt på 4 hufvudafdelningar, motsvarande gamla tiden, medeltiden samt den nyare och nyaste tiden och tillsamman omfattande 44 band stor oktav på inalles omkring 30,000 sidor, hvartill kommer ett särskildt registerband. Och mot detta väldiga omfång svarar en ypperlig och luxuös utstyrsel. Arbetet prunkar med en rikedom af kartor, porträtt, bilagor samt märkliga urkunder och teckningar i facsimile, som tillsamman bildar ett historiskt åskådningsmaterial af yppersta slag.

Onckens Allg. Geschichte är ett samlingsverk i stor skala. Medarbetarne ha sålunda ej blott haft kapitel, utan hela band till sitt förfogande. Icke för ty uppgår deras antal ända till 31. Då nu Onckens verk ej såsom Heeren-Ukerts utgör en samling af specialhistorier, utgångna från fackmän inom de respektive länderna, utan ett rent tyskt arbete, har man måst uppbåda krafter från alla håll och kanter af den tyska vetenskapens värld — från Reval och Dorpat till Wien, Zürich och Brüssel. Nu är det emellertid knappt tänkbart, att ett land skall på samma tid kunna uppvisa framstående kännare på alla områden af en viss vetenskap — vore det ock själfva den vidsträckta tyska kulturstaten. Häraf måste då följa, att somliga partier blifva med större bredd och originalitet behandlade, medan andra i och för sig lika viktiga af brist på specialkrafter få nöja sig med en ytligare teckning eller en osjälfständig eftersägning af äldre arbeten.

Det senare måste tydligen särskildt inträffa i fråga om de främmande staternas inre lif, mindre deras yttre. Så har Sveriges historia flera gånger rönt en utförligare behandling i hvad som rör dess utsida. Däremot ha dess inre öden blott mera tillfälligtvis och ytligt blifvit berörda. På häfdens mark har emellertid äfven Sverige en dyrbar intressesfär att bevaka, och då det stora verket utan tvifvel skall sprida sig i vida kretsar och för den närmaste framtiden ge tonen särskildt åt den tyska allmänhetens uppfattning af världshistoriens gång, torde det ej vara alldeles betydelselöst att tillse, hvilken behandling som i detta verk vederfarits Sveriges historia.

De delar, i hvilka Sverige mera nämnvärdt finnes berördt, äro följande;[1]

Andra hufvudafdelningen:

VI. *Staatengeschichte des Abendlandes im Mittelalter.* Af Hans Prutz, professor i Königsberg. 2 band.

X. *Russland, Polen und Livland bis ins 17 Jahrhundert.* Af Th. Schiemann, (numera) professor i Berlin. 2 band.

Tredje hufvudafdelningen:

I. *Geschichte der deutschen Reformation.* Af Fr. von Bezold, professor i Erlangen.

II. *Westeuropa im Zeitalter von Philipp II, Elisabeth und Heinrich IV.* Af Martin Philippson, professor i Brüssel.

III: 1. *Geschichte der Gegenreformation.* Af G. Droysen, professor i Halle.

III: 2. *Geschichte des dreissigjährigen Krieges.* Af G. Winter, kgl. arkivarie i Magdeburg.

V. *Das Zeitalter Ludwigs des vierzehnten.* Af Martin Philippson.

VI. *Peter der Grosse.* Af Alex. Brückner, professor i Dorpat.

VII. *Deutsche Geschichte vom Westfälischen Frieden bis zum Regierungsantritte Friedrichs des Grossen.* Af B. Erdmannsdörffer, professor i Heidelberg. 2 band.

VIII. *Das Zeitalter Friedrichs des Grossen.* Af Wilh. Oncken, professor i Giessen. 2 band.

X. *Katharina die Zweite.* Af Alex. Brückner.

Fjärde hufvudafdelningen:

I. *Das Zeitalter der Revolution, des Kaiserreiches und der Befreiungskriege.* Af Wilh. Oncken. 2 band.

* * *

[1] Anm. har begränsat sin granskning med året 1814.

Sveriges medeltidshistoria synes öfver hufvud taget ej finnas till för utländingen. Åtminstone är den uppmärksamhet Prutz däråt ägnar den minsta tänkbara. Endast på tal om Hansan, Tyska orden o. s. v. vänder han någon gång blicken åt detta håll. Ett par prof på dessa sidoblickar må anföras. Konung Albrekt, som sid. 306 i andra bandet uppgifves som Magnus Erikssons »Neffe», framställes å följande sida som drottning Margaretas systerson och slutligen sid. 315 som f. d. konung i Danmark. Det tyckes vara en förväxling med Margaretas systerson Albrekt d. y., som föranledt dessa uppgifter. Sid. 309 skylles det holsteinska kriget på Margaretas i st. f. på Eriks »oroliga ärelystnad». Vårt bästa medeltidsminne, Engelbrekt, fins ej ens nämndt, men väl Krister Nilsson och Karl Knutsson, hvilken senare för öfrigt (s. 496) ömsevis benämnes Karl Knudson Bonde, Knudson Bonde och blott Knudson. Sid. 496 uppgifves, att danska och svenska riksdagen samma år (1439) afsatt Erik och upphöjt Kristoffer på tronen.

Har vår medeltidshistoria af Prutz sålunda i det närmaste lämnats oberörd, så röjer Schiemanns arbete redan genom sin titel, att där ej mer kan vara att vänta än på sin höjd en öfverblick af svenskarnes äldre förbindelser öster ut.

Varägo-ryssarnes svenska härkomst anser Schiemann af den ryske akademikern Kunik satt utom vidare tvifvel, och hans arbete beaktar äfven de närmast följande varägfurstarnes beröring med Sverige. Om Johan Sverkerssons, Torgils Knutssons och Magnus Erikssons företag åt öster nämnes intet, men däremot meddelar andra bandet åtskilliga detaljer rörande de estländska böndernas förbindelser med svenskarne mot sina tyska herrar på 1340-talet och om Sveriges inblandning i de livländska oroligheterna på Sten Sture d. ä:s tid. Efter att sålunda ha betonat Sveriges långt tillbaka gående förbindelser med dessa länder lämnar förf. en rätt utförlig skildring af Sveriges andel i de slutliga striderna om svärdsriddarnes arf. Rland egendomliga misstag må nämnas, då förf. sid. 305, band 2, förflyttar Gustaf I:s dödsdag till den 27 sept. 1561 och då sid. 392 i samma band afslutandet af Altmarksfördraget 1629 förlägges till Lübeck.

Af mera allmänt intresse är von Bezolds reformationshistoria. Framställningen stannar här ej inom Tyskland, utan spelar ut öfver hela världsdelen. Om man undantager några enstaka detaljfel, såsom då Stockholms blodbad, sid. 719, förlägges till dec. månad och Kristian II:s död, sid. 723, till år 1544, vittna förf:s uppgifter, äfven där Sverige beröres, om god sakkännedom.

Särskild uppmärksamhet förtjänar v. Bezolds påvisande, hurusom de stora politiska kombinationer, som 100 år senare skulle betrygga reformationen, redan nu mer än en gång varit ifrågasatta. Hvad Gustaf Adolf utfört har dunkelt föresväfvat hans farfar. Såväl han som Fredrik I i Danmark visade benägenhet att ansluta sig till Torgauförbundet, fastän Gustaf I härvid säkert vida mer leddes af önskan att erhålla än att själf lämna understöd. Då år

1529 Filip af Hessen och sedermera det schmalkaldiska förbundet sökte trygga sig mot kejsaren genom sammanslutning med Frankrike, Danmark och Siebenbürgen och därtill ena gången lägga Venedig, andra gången England, så är utelämnandet af Sverige nästan det enda, som skiljer denna kombination från 1620-talets så mycket omtalade anti-habsburgska generalförbund. År 1542 ingrep dock Gustaf I mot kejsaren, och v. Bezold anser (s. 737 ff.), att om schmalkaldiska förbundet biträdt detta fransk-svensk-danska förbund, skulle möjligen redan nu — 100 år före westfaliska freden — reformationens seger varit tryggad. Då Moritz af Sachsen sedermera år 1551 med de tyska protestanternas medhåll i hemlighet rustade till anfall på kejsaren, sökte man äfven dessa tre makters jämte Englands understöd, men den gången var det de nordiska staternas tur att hålla sig stilla.

Öfver hufvud får man i v. Bezolds arbete en stark förnimmelse af att Sverige nu trädt fram ur sin afskildhet till liflig korrespondens med den öfriga världen, särskildt Tyskland, och många drag ur Gustaf I:s historia ha så påfallande motstycken inom den samtida tyska historien, att man har svårt att anse likheten blott som en händelse. Liksom man — för att nämna ett par exempel — ej kan undgå att tänka på Gustaf I:s reformationspolitik, när man läser om Melanktons bemödande att undansticka skiljaktigheterna mellan den gamla och den nya läran och att framställa striden dem emellan som en oskyldig meningsskiljaktighet rörande åtskilliga traditioner och missbruk, liksom man tycker sig se Karl V:s afsägelsescen i Brüssel 1555 upprepad, när man 5 år senare bevittnar Gustafs afsked på riksdagen i Stockholm; så frapperas man ock af den slående likheten mellan vissa af de upproriska tyska böndernas anspråk i deras bekanta 12 artiklar och de fordringar smålandsallmogen 17 år senare uppställde i afseende på skatteväsendet och förhållandet till adeln. Denna öfverensstämmelse bekräftar v. Bezolds yttrande (sid. 470), att de tyska böndernas agrariska program saknat lokalfärg och utgjort en kosmopolitisk sammanfattning af »die Forderungen aller Bauerschaft». Likheten kan vara förklarad härigenom; den kan dock äfven bero på direkt tyskt inflytande, helst som man väl känner Dackeupprorets tyska relationer.

v. Bezold har öppen blick för reformationens vidtgående politiska följder; han skildrar den första stora striden om Östersjöväldet (»Grefvefejden») och dess mångsidiga sammanhang med öfriga mäktiga tidsrörelser och påpekar alla de projekt, som voro å bane, att bringa det protestantiska Norden antingen på medeltidsvis under tyska furstar eller som rikslän eller arfland under kejsaren själf. Han betonar den skandinaviska reformationens stora medelbara betydelse för Europa, men dess omedelbara resultat för de nordiska folken själfva rosar han ej, ty »in Dänemark wie in Schweden gedieh unter dem Schutz des nationalen Königtums eine Adelsherrschaft der schlimmsten Art.» (sid. 726).

Låt denna sats gälla om Danmark, men hvad Sverige angår, häpnar man öfver ett dylikt omdöme om en konung, som regerat »med Gud och Sveriges allmoge». Emellertid finner man snart, att detta aristokratfördömande i vår historia äfven går igen hos de följande författarne, om man undantar Droysen, som — sid. 207 — säger, att Gustaf I byggt sin makt på den nya läran och på allmogen. Hos Philippson däremot behärskas Sverige vid 1600-talets midt återigen af en adelsoligarki »der schlimmsten Art» (3: V sid. 102), hos Oncken (3: VIII, band 2 sid. 107) 100 år senare af »die entartetste aller Adelsoligarchien». Philippson berättar, hurusom borgare och bönder ingenstädes kunde finna rätt och den förslafvade allmogen måste i tusental utvandra, och Oncken (a. st. sid. 471) talar om böndernas »djupa rättslöshet» under Frihetstiden. Nu är det väl begripligt, om *svenska* författare med mörka färger skildra allmogens tillsånd på 1600- och i någon mån äfven på 1700-talet, men underligt taga sig dylika skildringar ut, då de komma från utländskt håll. I alla tider har just det draget räknats som det egendomligaste i vår historia, att samma samhällsklass, som utomlands lefde i personligt beroende och utan någon delaktighet i folkrepresentationen, i Sverige af gammalt varit socialt oberoende och politiskt jämnställd med de öfriga stånden. Allra egendomligast klinga dessa klagomål från *tyskt* håll. Det är sant, att denna allmogefrihet mer än en gång varit hotad, men alltid har detta då berott på utländskt, i synnerhet tyskt inflytande. När på 1300—1400-talet personliga tjänstbarheter, lifegenskapens vanliga förebud, började påläggas allmogen, skedde det under de tyska konungarne Albrekt och Erik och deras vid lifegen allmoge vana tyska följeslagare. När den svenska adeln under Johan III å nyo började framträda med aristokratiska anspråk, var det från Polen, Danmark och Tyskland, den lånade mönstren, och när allmogen vid 1600-talets midt åter hotades med adelsförtryck, härflöt detta mest af utländingar, från Tyskland och tyska Östersjöprovinserna inflyttade adelsmän, som, ovana vid den svenska bondefriheten, här ville tillämpa sina hemlandsseder. — Karl XI:s uppfordran till den tyska adeln i Livland att frigifva sina bönder, liksom han gjort med kronans lifegne, är ett ytterligare drag i samma riktning.

I tredje hufvudafdelningens andra del har anm. blott funnit tvenne punkter af direkt intresse för svenska läsare. Sid. 122 meddelas en uppgift, som anm. hvarken hos Anjou eller någon annan svensk författare sett omtalad, nämligen att Erik XIV i likhet med engelska och danska regeringen afvisat det påfliga sändebud, som varit skickadt att inbjuda till deltagande i det tridentinska mötets tredje session. — Den andra punkten innehåller ett afgjordt förnekande af den gamla berättelsen om Henrik IV:s »stora plan» att förvandla Europa till ett evigt fredsförbund af 15 likställda stater. Förutom Sullys memoirer, säger Philippson, finns ingen enda källa för denna uppgift, och Moritz Ritter har redan uppvisat, att dessa memoirer äro odugliga som historisk källa, för-

fattade som de äro för att genom förhärligande af Henriks regering hämnas på den styrelse, som beröfvat ministern makten. Genom noggrant studium af Henrik IV:s sista regeringsår har Philippson funnit, att de af Sully uppgifna förutsättningarna för denna plan aldrig förefunnits och att ingen fransk statsman, ingen främmande gesandt eller samtida suverän vetat något därom. En författare, som ännu år 1879 uppträdt till försvar för »den stora planen», gendrifves — sid. 482 noten — med skäl, som synas fullgiltiga. — I Revue Historique pågår för närvarande en kritisk undersökning, som ådagalägger, att myten om den »kristna republiken» är ett tillägg i de tryckta memoirerna, medan Sullys eget manuskript blott talar om ett »kristet förbund» mot Spanien.

Philippsons åsikt har så mycket mer förtjänat observeras, som vår för närvarande mest lästa världshistoria ännu återger den gamla legenden om Henrik IV:s »kristna republik».

Kommer så Droysens arbete om den katolska motreformationen. Sedan han under rubriken »Die baltische Frage» redogjort för den redan af Schiemann skildrade striden om Livland, öfvergår han till en utförlig framställning af reformationens och ultramontanismens kamp om Sverige. Öfver hufvud taget är denna Droysens skildring ett upprepande af hans synpunkter i arbetet »Gustaf Adolf». Sålunda räknas äfven här Erik XIV till de stora vasakonungarne (s. 223). I fråga om Johan III har förf. öfverdrifvit hans papism och förbisett hans bemödande att uppbygga något eget. Detta bristande samförstånd med den romerska kurian har kanske varit en lika verksam orsak till den katolska reaktionens nederlag i Sverige som det svenska folkets protestantiska fasthet. Då förf. — sid. 217 — framställer denna såsom kanske starkare än hos någon annan nation, kan man ej undgå att erinra sig de dåtida svenska stormännens religiösa mångsidighet à la Henri quatre. Johan III har själf påstått, att de, blott de finge behålla sina kyrkogods, skulle kunnat blifva, om så vore, ateister. — Possevino sändes ej till Stockholm 1578 — såsom sid. 208 uppgifves —, utan första gången 1577, andra gången 1579. Om 1587 års Kalmarestadga, som upphäfdes ett par år senare, säger förf. — sid. 218 —, att den år 1592 trädde i kraft.

Vid Karl IX:s personlighet och hans väldiga kamp mot papismen dröjer förf. med påfallande sympati. Då han sid. 229 säger, att Sverige egentligen först genom honom erhöll politisk och social organisation, har han t. o. m. öfverskattat denne furstes förtjänster på bekostnad af hans far och hans son. Att Heidelbergerkatekesen jämte augsburgska bekännelsen af honom lagts till grund för den svenska kyrkan är ock en uppgift, som förblandar hvad Karl velat med hvad han gjort. Bland felaktiga detaljer må nämnas uppgifterna — sid. 220—223 —, att Sigismund kröntes den 15 februari, att Söderköpingsriksdagen varit inkallad till oktober, att Sigismund blifvit afsatt på en riksdag i Linköping i jan. 1599 och Karl förklarad för regerande arffurste på en riksdag i Stockholm samma år.

Hvad som ger Droysens arbete intresse för svenska läsare är sålunda visst icke uppgifternas rikedom och tillförlitlighet, utan den säregna synpunkten. denna synpunkt utifrån med perspektiv, som vi sakna, och som endast ser vissa på afstånd i ögonen fallande partier. Hvad en dylik synpunkt uppfattar af vår inre historia blifver endast sådana sidor, som inom Sverige afspegla de världshistoriska konflikterna och som förbereda och motivera det svenska folkets ingripande i de allmänna europeiska frågorna. Men just härigenom blifver den så mycket bättre i stånd att skilja mellan det stora och det lilla och att fullt uppskatta det, som verkligen utgjort en världshistorisk insats. Särskildt gäller detta om Karls strid med Sigismund, hvars djupa innebörd på detta sätt alltid måste träda klarare fram, än som sker, när den betraktas blott som en vasadynastisk tvist utan sammanhang med samtidens stora rörelser. — Det är Sveriges »glorious revolution», säger Droysen om denna strid, och däri har han rätt, såvida man blott ser på resultatet eller, rättare sagdt, det ena resultatet af 1688 års engelska revolution, nämligen reformationens befästande. Till självfva sin *gång* påminner däremot denna strid vida mer om de skotska presbyterianernas strider med de stuartska regenterna. Samma roll som här Karl mot Sigismund hade där Murray spelat mot drottning Maria. Karls föreningar med det svenska folket i Söderköping och Arboga äro fullständiga motstycken till det skotska covenant af 1580, förnyadt 1638. Där som här undertecknades beslutet i afskrifter landet rundt, och själfva Karls bekanta »fågelnät», »en för alla och alla för en», återkommer ord för ord i presbyterianernas fältrop.

Droysens arbete har fått en förträfflig fortsättning i Winters skildring af det trettioåriga kriget. Med en mönstergill öfverskådlighet och behärskning af det enorma stoffet parar sig här en objektivitet, som i Onckens Allg. Geschichte visst icke hör till vanligheten. De försök att nedpruta Gustaf Adolfs storhet, som en tids originalitetslusta framkallat, ha här ej lämnat några spår efter sig. Efter Gustaf Adolfs död är det blott Wallenstein och hertig Bernhard, som förf. finner förtjänta af en rangplats i historien. Utan att blunda för det betänkliga i de förbindelser med fienden, som särskildt genom nyare svenska forskningar satts i klarare belysning, framhäfver förf. starkt den storslagna politiska framsyntheten i Wallensteins blick, särskildt sådan den uppenbarade sig i dessa underhandlingar med Sachsen, som, där de ej motarbetats af kejsaren, med inbesparing af 14 ytterligare krigsår, af riksförfattningens upplösning och stora landafträdelser redan 1634 skulle förskaffat Tyskland den religiösa jämnvikt, som i freden blef dess enda vinst. Om sålunda teckningen af Wallenstein ändå måst göras med blandade färger, framstår däremot Bernhard i så mycket renare dager, som den tysk-protestantiska nationalkänslans enda tröst i dessa mörka tider. I någon mån sammanhänger härmed, att slaget vid Nördlingen delvis skildras annorlunda än i svenska arbeten och

att Baners personlighet och framgångar framstå som mindre betydelsefulla. — De enda misstag anm. iakttagit i fråga om svenska förhållanden äro uppgifterna, att Gustaf Adolf var född den 19 nov., att Vilhelm(!) af Oranien varit dennes älsklingshjälte (sid. 344), att svenskarne redan 1625 innehaft Preussen (sid. 347) och att stilleståndet i Stuhmsdorf slutits på »ytterligare 20 år» (sid. 517).

Winter har påpekat, att det var svenskarne, som burit den tyngsta bördan i kriget, men att det blef fransmännen, som togo lejonparten i freden. Han säger rent ut, att det var Sveriges ståndaktighet i vapen och diplomati de tyska protestanterna hade att tacka för hvad till deras förmån i freden bestämdes. Men den saken glömmes snart. När faran är öfver och blott hjälparen står kvar, förvandlad till fordringsägare, och håller på sin rätt, så betraktas han som fiende, och man tycker, att moren kunde gått, sedan han gjort sin tjänst.

Erdmannsdörffer börjar sitt arbete med en skildring af fredsverkställigheten. Han klagar öfver att svenskarne ej genast drogo hem sina trupper och sålunda med sitt »snöda utsugningssystem» fullbordade rikets ruin, men samtidigt måste han erkänna — s. 16 och 18 —, att en stor del af fredsbestämmelserna utan detta tryck aldrig skulle blifvit verklighet och att svenskarne i Nürnberg på allt sätt påskyndade fredens verkställighet. Den, som läst drottning Kristinas otåliga maningar till de svenska ombuden att påskynda afslutandet, skall nog inse, att det var med föga glädje, som svenskarne ännu efter freden sågo sig nödsakade att spela ordnarens roll i detta tyska kaos.

Har förf. sålunda i denna fråga ändå sett *någon* förmildrande omständighet, finner han däremot ingen enda sådan för Sveriges beteende under den följande tiden. — »Wie herrisch und gewaltsam», utropar han sid. 134, »wie bedrohlich für die Selbständigkeit aller seinen norddeutschen Nachbarstaaten beutete es seine gewonnene Stellung im Reich aus!» — I gränsregleringen med Brandenburg tilltvang det sig »mit den ärgsten Kniffen» (sid. 24) en vida större landsträcka å högra Oderstranden, än det hade rätt till; dess anspråk på licenterna i alla pommerska och mecklenburgska hamnar skedde visserligen med stöd af fredsinstrumentets verba formalia, men i strid med dess mening och de svenska fredskommissariernas förklaring i Osnabrück, och på samma illsluga svenska diplomati berodde ock, att garantien af Bremens riksomedelbarhet gifvits i termer nog tvetydiga att lämna rum för blifvande misstydningar (sid. 37 och 178). Till allt detta kom slutligen eluderandet af infödde eller inneboende mäns uteslutande rätt till ämbeten inom Sveriges tyska områden genom den invasion af svensk adel å domäner och kyrkogods, som redan under kriget ägt rum.

Anm. har framdragit dessa gravamina för att ge läsaren en föreställning om den grundton, som genomgår detta med Verdunpriset belönade arbete. Endast i afseende på den pommerska gränsregleringsfrågan vill anm. göra en erinran. Låt vara att Sverige

därvid tog ut sin rätt i rågadt mått och att hela denna fråga företer ett visst släkttycke med t. ex. Ludvig XIV:s reunioner och — i senare tid — det sätt, hvarpå man tillämpade femte paragrafen i Pragfreden af 1866; att förneka äfven den *formella* rätten i Sveriges anspråk är — såsom Odhner i sitt arbete om Sveriges deltagande i westfaliska fredskongressen påpekar — att förneka den ögonskenliga tvetydigheten i fredsinstrumentets ordalag. Att Sveriges förfaringssätt i denna såväl som de öfriga frågorna kan bli föremål för anklagelser, om man ställer sig uteslutande på tysk ståndpunkt, det är visst och sant; men lika visst är ock, att detsamma från lika ensidig svensk synpunkt endast ter sig som ett häfdande af Sveriges goda rätt. Och så hamnar man i denna känslopolemik, som alltid blir slutet, när historieskrifvaren ger sig in på den politiska lyrikens område.

Eget är att iakttaga, hur impressionistisk den för sin höga objektivitet beprisade vetenskapen ändock ofta är. Onckens Allg. Geschichte är skrifven under inflytande af den tidsanda, som genomfört Tysklands enhet och återbördat Elsass från Frankrike. Frankrike hade vunnit denna provins i vapenförbund med Sverige, hvilket samtidigt på annat håll skurit breda remsor ur rikets område och som för dessas försvar allt framgent kunde påräkna Frankrikes understöd. Liksom Frankrike vid Rhen så har Sverige vid Östersjön länge varit ett hinder för utvidgningssträfvandena hos denna tyska stat, hvars storhet ändtligen i våra dagar blifvit ett medel för Tysklands enande och storhet. Att Sveriges undanträngande från södra östersjökusten varit ett lifsvillkor för Brandenburg-Preussens framtid, betonas starkt och enstämmigt af dessa författare. Detta — säger Erdmannsdörffer — var också grundtanken i allt Fredrik Vilhelms görande och låtande, och endast de bland hans efterträdare, som härutinnan gått i hans fotspår, få ett godt eftermäle. Vi svenskar, som så ofta upprepa, att Rysslands storhet berodde af Sveriges undanträngande från Östersjön, borde häraf lära oss starkare betona, att detsamma i nära nog lika hög grad gällde om Preussen.

Af det sagda framgår som självklart, att den moderna stortyska tidsandan ej skall vara synnerligen vänligt stämd mot Sveriges af Frankrike stödda stormaktsställning, åtminstone för så vidt som den baserade sig på tyska besittningar. »Konstlad» är det epitet, samtliga dessa författare tillägga vår storhetstid, och skall man bortse från alla ideella faktorer, det »dolda kapital», hvarom Geijer talar, och blott mäta kvantiteten af folk och pengar, må väl medges, att den så var. Att Sverige sökt ersätta sitt materiella armod genom att uppbygga ett Östersjövälde, som skulle draga tullafgälderna af den rika utländska handeln in i den svenska riksskattkammaren — denna sträfvan betecknar Erdmannsdörffer — sid. 222 — såsom osund och förkastlig, emedan den åsyftat tillgodoseendet af främmande arbete och förmögenhet. Onekligen kommer man härvid att undra, om Ryssland och Preussen, sedan de fått

dessa hamnar i sin hand, låtit de engelska och holländska skeppen passera tullfritt.

Men märkligt är ock, att jämsides med denna ovilja mot vår storhetstid löper ett framgångsrikt bemödande att förtyska densamma. Sid. 489 i »Das Zeitalter Ludwigs des vierzehnten» yttrar sålunda Philippson, att den blott berott på några utmärkta konungar och en härdad armé, »die übrigens zum grossen Theile aus deutschen Söldnern bestand». (Att sistnämnda tillägg med lika stor sanning kan uttalas om de härar, på hvilkas nederlag vår storhetstid uppbyggts, har förf. troligen därför lämnat onämndt, att det ej dugde som bevisningsmaterial för hans nyss förut (sid. 486) uttalade sats, »dass die Deutschen noch immer die kriegerichste Nation der Welt seien»). Återstår emellertid de utmärkta konungarne för Sveriges räkning. Men så kommer Erdmannsdörffer och förklarar (sid. 262), att Karl X Gustaf varit en furste »deutschen Stammes», och då samma sak med ungefär lika stor rätt kan sägas om våra öfriga konungar på den tiden, blifver det inte mycket kvar på vår andel af de båda faktorer, som enligt Philippson skapat och uppburit vår storhetstid.

Det är på tal om slaget vid Warschau Erdmannsdörffer fäller nämnda uttryck. Efter en utförlig skildring af denna strid efter Droysen och Riese uppkastas sid. 262 den frågan, om segern skall räknas mera som svensk eller tysk. Härpå svarar förf. under polemik mot Carlson, att kurfursten »in völlig ebenbürtiger Weise» bidragit till segern eller, såsom satsen sid. 261 formuleras, att »die endgiltige Entscheidung der Schlacht» tillhör honom och Sparre. Så är jämvikt vunnen, men icke nöjd härmed kastar förf. på den tyska vågskålen ytterligare trenne argument för att ge det sista utslaget, nämligen 1) att Karl X Gustaf varit af tysk stam, 2) att talrika tyska furstesöner stredo under honom och 3) att, om de värfvade tyska regementena i den svenska hären medräknas, de förbundnes här till större delen utgjorts af tyskar. — Läsaren må själf döma om halten af dessa arronderingsförsök på den svenska häfdens gränsgebit.

För förhållandet mellan Fredrik Vilhelm och Karl Gustaf lämnar Erdmannsdörffer en förträfflig redogörelse, byggd på flera nyare källor och i vissa stycken utförligare än Carlsons. Den historiska moralen synes dock kräfva en gensaga, då förf. finner sig kunna försvara kurfurstens trolösa politik med hans »hohe Ziel» (s. 277) och att de andra gjorde på samma vis, och likaledes den historiska sanningen, då han kallar den konung, som afslutit vår förmånligaste fred, för en statsman »ohne jeden dauernden Erfolg» (sid. 211). Kurfurstens framgångar under krigsåret 1659 utvecklas utförligt, och Sveriges ställning framställes så förtviflad, att det redan nu skulle förlorat — enligt Erdmannsdörffer, sid. 338 och 340 — Pommern, enligt Philippson, a. st. sid. 102, hela sin stormaktsställning, om det ej räddats af Frankrike. Som man ser, ha dessa utländingar haft mera öppen blick än våra egna historici

för Frankrikes förtjänster om vår storhetstid. För att framdraga ännu ett exempel härpå, så uppger Fryxell — 13: 98 —, att i det andra bremiska kriget ej ens Frankrike velat taga Sveriges parti; sid. 400 hos Erdmannsdörffer påpekas emellertid, hurusom Frankrike i sista stunden verkligen beslutat uppträda till Sveriges förmån, fastän de förbundne då skyndade att afsluta freden med Wrangel före det franska sändebudets framkomst. Då däremot samme förf. påstår, att svenska regeringen af fiendernas mängd afskräcktes från strid, må erinras, att rådet verkligen affärdat en skrifvelse till Wrangel med villkorlig tillåtelse att anfalla lüneburgarne, ehuru detta bud först framkom efter fredens afslutande.[1]

I Philippsons nyss citerade »Das Zeitalter Ludwigs des vierzehnten» förtjänar först observeras sid. 78, där han reducerar 1668 års Trippelallians till en politisk komedi, arrangerad af Karl II och Jan de Witt i godt samförstånd med Ludvig XIV för att stilla den mot Frankrike retade opinionen i deras länder. — Sid. 101 ff. lämnas en kort framställning af Sveriges inre förhållanden vid 1600-talets midt. Åtskilliga af dessa uppgifter äro mer eller mindre skefva, såsom att konungen vid alla åtgärder varit bunden af rådets samtycke, att rådet varit självskrifven förmyndare under minorenniitet, att ej blott bönder, utan ock borgare varit utestängda från utskottsmötena o. s. v. För den stora reduktionen uppges en terminus a quo, som aldrig fanns; dess utsträckning till de transbaltiska provinserna betecknas (sid. 371) som en skriande orättvisa, och Patkul, som hos Erdmannsdörffer dock är en blandad karakter, blifver följaktligen här liksom hos Brückner (se nedan) en stor patriot.

Karl XI:s krig äro blott antydda; slaget vid Lund ej ens nämndt. I redogörelsen för slaget vid Fehrbellin — sid. 121 — uppges den svenska styrkan och dess förlust i striden till den *högsta* siffran hos Fryxell, eller respektive 11,000 och »minst» 4,000. I Krigsvetenskapsakademiens tidskrift 1876, häftet 13, är dessa siffrors chauvinism redan klart uppvisad. Af de genom Mankell i Historiskt Bibliotek, del 3, meddelade handlingar rörande fälttåget i Brandenburg 1675 upplyses, att svenskarnes styrka i slaget utgjort omkring 7,000 man eller ungefär detsamma som fiendens, att deras förlust uppgått till omkring 600 och att den förlust af 4,000 man, som *hela* fälttåget kostat svenskarne, hufvudsakligen får skrifvas på sjukdomar, småstrider och i all synnerhet deserteringar före och efter striden den 18 juni.

I fråga om Sveriges och Preussens inbördes förhållande ansluter sig Philippson fullständigt till Erdmannsdörffer. Fredrik I får alltså — sid. 494 f. — uppbära bittra förebråelser för att han ej begagnat det gynnsamma tillfället att utjaga svenskarne »vom Reichsboden» och — på samma gång hålla ryssarne därur. För att ej uppehålla sig vid den — kanske naiva — frågan, hvad

[1] K. G. Lundqvist, Sveriges krig med staden Bremen, sid. 172.

då Karl XII förbrutit mot kung Fredrik, vill anm. inskränka sig till att påpeka, hvad förf. alldeles lämnat onämndt, eller att Fredrik verkligen underhandlat med Polen-Sachsen och Sverige om ett förbund mot Peter, fastän detta projekt föll på Karls motvilja mot August. Det kan vara olika meningar om den frågan, huruvida Fredrik Vilhelm I:s förbund med Ryssland mot Sverige mera gagnat Preussen, än Fredrik I:s tilltänkta allians med Sverige mot Ryssland skulle gjort. Redan året efter Fredrik Vilhelms död såg sig Preussen nödsakadt att trygga sin rygg mot Ryssland genom att låta egga Sverige till anfall på denna makt, och fem år senare skref Fredrik II: »Af alla Preussens grannar är ryska riket den farligaste».

På det hela taget är det egendomligt att hos dessa tyska författare finna så liten medkänsla för den nordgermanska folkgrenens kamp mot den påträngande slaviska nationen. Både Schiemann och Bezold ha i det föregående framhållit, hurusom tysk kultur och tyskt herravälde en gång satt sina gränser så långt åt nordöst som upp till Finska viken, och det är väl antagligt, att den utrensning af tyska element, som senare tider å detta håll bevittnat, skulle uteblifvit, om de tyska germanerna här uppe stödt i stället för motarbetat sina skandinaviska stamförvanters strid mot slaverna. Philippson tycks ej ens uppskattat faran för Sverige af ryssarnes framträngande. Så yttrar han, sid. 487, att, då Peter år 1707 erbjöd fred med bibehållande af Ingermanland, så vägrade Karl, ehuru han kunnat få rik ersättning i Kurland. Det behöfver knappt erinras, att Ingermanland i svenskarnes händer var oersättligt, ej för sin rikedom, utan som en hufvudlänk i den kedja af besittningar, som stängde ryssarne från hafvet.

Karl XII kommer i tre olika sammanhang på tal — hos Erdmannsdörffer, hos Philippson och hos Brückner, »Peter der Grosse». Den brist på enhet i uppfattningen, som gifvetvis måste vidlåda ett samlingsverk som Onckens och hvarpå redan exempel företetts, framträder här tydligare än någonsin, och läsaren får åter igen en liflig påminnelse om hur litet Karl XII:s bild ännu är fixerad inför det historiska medvetandet. Medan Philippson blott ordar om hans »dåraktiga äfventyrslusta» och »vansinniga personliga ärelystnad» och sid. 501 t. o. m. fäller det kategoriska omdömet, att han blott varit en halsstarrig, besinningslös äfventyrare, men alldeles icke någon stor fältherre;[1] medan Brückner vid jämförelsen med Peters öfverlägsna slughet i Karl XII endast ser en politisk Don Quijote (sid. 393), en »abenteuernden Condottiere» (sid. 413), men aktar sig att förneka hans militäriska begåfning: så uttalar Erdmannsdörffer den uppfattningen (band 2, sid. 162 f.),

[1] Karl vann visserligen några segrar i början, heter det, så länge han blott hade oöfvadt folk emot sig, men »sowie ihm gleichfalls tüchtige Soldaten entgegentraten, hat er lediglich Niederlagen erlitten». Alltså — Karl XII har lidit flera nederlag som fältherre. Det påståendet borde förf. ha exemplifierat.

att han som krigare förenade »persönlichen tollkühnen Heldenmuth mit den angeborenen Instincten einer grossen Feldherrnnatur» och som statsman »doch etwas mehr war als nur ein abenteuerlicher Phantast und Dreinschläger». Alltså: Brückner frånkänner Karl statsmannaförmåga, Philippson både statsmanna- och fältherregåfvor, Erdmannsdörffer intetdera. Och så står gåtan olöst som förr, och läsaren, lämnad i sticket af vetenskapen, får välja efter eget tycke och smak.

Brückners arbete förtjänar väl en närmare bekantskap af svenska läsare; det angår ju i flera stycken lika mycket den svenska som den ryska historien och verkar i hög grad trovärdigt och upplysande, om det än lider af talrika upprepningar och en viss brist på försmältning af det rikliga, delvis nya materialet. Sid. 501—502 behandlas de af Peter efter svenskt mönster inrättade kollegierna, i hvilka t. o. m. en del svenska krigsfångar anställdes, och Heinrich Ficks hemliga beskickning till Sverige för att studera dess kollegiala inrättningar. Sid. 403 har förf. förlagt stilleståndet i Valiesar till 1659, Kardisfreden till 1662.

I andra bandet af Onckens »Das Zeitalter Friedrichs des Grossen» ägnas ett helt kapitel åt Sverige. Frihetstidens missgärningar få där sin vederbörliga straffdom, hvaremot Gustaf III:s bild är hållen mycket ljus. Feluppgifterna bli allt talrikare. Liksom Erdmannsdörffer (II: 338) så förlägger äfven Oncken (s. 471) »grefve»(!) Görtz' afrättning till den 13 mars i st. f. den 19 febr. Fredrik I väljes till konung och krönes samma dag, den 2 maj; i Nystadsfreden förlorar Sverige bl. a. »Viborgs län och (!) en del af Karelen»; krigsbeslutet 1741 fattas af rådet (sid. 107). Allmogens förtryck är, som förut nämndt, starkt chargeradt. Sid. 475 låter Oncken bönderna t. o. m. vara uteslutna från riksdagen 1756, och det passar ju då bra i stycke, att Dalupproret af 1743 hänföres till detta år. Sid. 480 uppges, att Gustaf III aftalat revolutionsplanen med sina bröder och Hellichius. Som bekant gjorde han hvarken prinsarne eller kaptenen den äran; först när allt var klart till verkställighet, invigdes de i sina roller. Ej heller var det från Karlskrona, som Karl — »med 5 regementen» (?) — bröt upp mot Kristianstad. Om dylika fel mest torde bero på naturen af de källor förf. användt, är det väl den sammanträngda framställningen, som bär skulden till sådana skefva uppgifter, som att riksdagen enligt 1772 års regeringsform saknade initiativ och rådet blott var rådgifvande (sid. 481 och 482).

Den svenska politikens beroende af Frankrike betonas här åter mycket starkt, särskildt i fråga om 1772 års revolution, där Vergennes spelar en hufvudroll. Emellertid finner man, att denna åsikt om Frankrikes aktiva andel i revolutionen äfven på tiden i fråga varit från tyskt håll omfattad. Fredrik II:s missnöje med revolutionen hade enligt Oncken sin grund i den föreställningen, att Frankrike därigenom ville försäkra sig om kraftig medverkan af den svenske konungen för att till Polens hjälp angripa Ryssland,

hvilket ju skulle betydt detsamma som ett direkt angrepp på Preussen. Då nu denna föreställning befanns ogrundad, hade Fredrik ej vidare något skäl att oroa sin systerson. Af Brückners arbete »Katharina II» ser det ut, som hade ryska kejsarinnan delat Fredriks missuppfattning.

I första bandet af Onckens vidlyftiga »Das Zeitalter der Revolution, des Kaiserreiches und der Befreiungskriege» fortsättes hans framställning af Gustaf III. Han har i sitt föregående arbete yttrat, att Gustaf III under tiden närmast efter revolutionen utvecklade en reformerande verksamhet, hvartill Sverige dittills ej sett motstycke; och denna — för öfrigt öfverdrifna — uppgift utföres här i en redogörelse för hans inre regeringsåtgärder efter Posselt. Omslaget i Gustafs historia sätter förf. vid hans utrikes resa 1783—1784, som — man får ej veta huru — skall ha förvandlat den verksamme landsfadern till en oduglig nöjesjägare. Om denna resa uppges för resten sid. 367, att vistelsen i Paris räckt till den 2 aug. — den dagen kom Gustaf till Sverige — och att Frankrike då åtagit sig att betala honom subsidier i 6 — i st. f. 5 — år. — Finska kriget skildras både här och hos Brückner. Har äfven den senare tillräckligt att förtälja om Gustafs skryt närmast före öfvergången till Finland, så undviker han åtminstone sådana omöjligheter som här (sid. 369), att konungen vid sagda tillfälle för riksdagen (sic) förkunnat, att han gick att på fotställningen af Peter I:s staty föreviga sitt namn. Vidare uppger Oncken, att flera finska regementen nedlade sina vapen framför Fredrikshamn. Som bekant lyckades de sammansvurne ingenstädes förmå manskapet att gå deras ärenden. Sid. 370 berättas slutligen, att Anjalamännen verkligen slutit vapenstillestånd med ryssarne, att Gustaf »trauerte auf seinem Landsitz Haga», då budet om Danmarks fredsbrott nådde honom, och att han efter ankomsten till Dalarne vändt sig till allmogen i socknarne Mora, Kera(!), Tuna och Falun(!).

Efter alla dessa märkvärdigheter kommer en redogörelse för Gustafs förhållande till franska revolutionen efter Geffroy och Klinckowström.

I Brückners »Katharina II» säges det på ett ställe rent ut, att kejsarinnan hatat Gustaf III. Då Brückner nu här velat ge en ny och förskönad bild af Katarina, kan man ock förstå, att teckningen af den svenske konungen blifvit en helt annan än Onckens. Hvad man här återfinner är sålunda den bild af Gustaf III, som Katarina själf gjort sig och som redan förut är oss bekant genom Silfverstolpes öfversättning af hennes förtrogne Chrapowizkijs dagbok. Förf. är sålunda outtröttlig i att citera kejsarinnans sarkasmer om Gustaf III, men då han t. ex. på tal om Fredrikshamnsmötet 1783 ej ägnar en rad åt de reella underhandlingarna, men så mycket flera åt upprepandet af hennes speglosor, så tröttnar ändock läsaren vid all denna oändliga »Spott», som ju ändå ej var något annat än ett äkta kvinnligt medel, hvar-

med denna furstinna sökte svälja förtreten och afleda sin oro för denne rival om hufvudinflytandet i Norden och om de franska upplysningskretsarnes rökoffer.

Efter Gustafs besök i Petersburg 1777 låter förf. kejsarinnan (sid. 371) affärda sin gäst med en ansenlig penningsumma som ersättning för reseomkostnaderna; som motstycke kan nämnas, att Gustaf vid samma tillfälle förärade kejsarinnan en stor oslipad rubin, om hvilken ett svenskt riksråd uppger,[1] att den varit af oskattbart värde. Sid. 375 säges Gustaf våren 1784 ha uppehållit sig i Finland; som bekant befann han sig då i Italien. Sid. 385 anmärkes, att konungen försmått rådet att trygga sig mot Ryssland genom förbund mot Danmark; förf. vet sålunda ej utaf Gustafs försök att vinna Danmark vid sitt besök därstädes året före ryska krigets utbrott. Göran Sprengtporten jämföres (sid. 376) med Patkul, hvilken i förf:s arbete om Peter I kallats en stor patriot; emellertid göres ingen hemlighet af Katarinas afsikt att behandla Finland på samma sätt som Krim.

Vi återkomma nu till Onckens revolutionshistoria, andra bandet. Från Gustaf IV Adolfs tid är det egentligen blott krigen i Tyskland och Finland, som beröras. Efter att ha upprepat den gamla satsen om önskvärdheten för Preussen att arrondera sitt område norr ut genom förvärfvande af svenska Pommern meddelar förf. (s. 157 f.), att tvenne möjligheter därtill yppat sig under denna tid. Första gången var, då Gustaf IV Adolf erbjöd Fredrik Vilhelm att för 16 mill. *köpa* denna provins — Hardenbergs uppgift härom, af förf. med tvekan anförd, bestyrkes till fullo af svenska källor —; andra gången år 1806, då Preussen stod i begrepp att med vapenmakt »skaffa sig ro i svenska Pommern», men hindrades af Ryssland. — Kriget i Finland är blott omtaladt i förbigående; både den ryska och den finska fältarméens numerär är uppgifven mycket för högt, den senare ända till 15,000, hvilket tydligen föranledts genom medräknande af de 6,000 på Sveaborg.

Får man mäta betydelsen af Sveriges roll i världshistorien efter måttet af den uppmärksamhet Onckens samlingsverk däråt ägnar, är det tre gånger vårt land öfvat ett mäktigare inflytande utåt — under storhetstiden, under Gustaf III och under tiden för Napoleon I:s fall. Oncken säger själf, att ingen författare för sistnämnda tid förfogat öfver så rikt källmaterial, och mycket af hans rön angår Sverige eller åtminstone den man, som då länkade våra öden — kronprinsen Karl Johan. Onckens behandling af Karl Johan är af den beskaffenhet, att den mer än något i hela samlingen förtjänar vår uppmärksamhet. Forskarens sanningsnit har här på det lyckligaste sammanfallit med hans subjektiva ira et studium, och i det sätt, hvarpå han framhåller sina förmenta fynd, ligger ännu mer af partimannens skadeglädje vid afslöjandet af en svag sida hos motståndaren än af sanningssökarens oskyldiga fröjd

[1] Sid. 22 i Fryxells Bidrag till Sveriges historia efter 1772.

öfver upptäckten af en ny vetenskaplig sanning. Bit för bit sönderplockas kronprinsens krigiska prestige, hans politiska duglighet och heder, ja, t. o. m. hans värdighet som enskild man, till dess slutligen intet mer står kvar än den ömkliga bilden af en misslyckad intrigmakare, som lik den afslöjade bofven i ett tyskt Rührungsdrama under harm och gyckel jagas ut från scenen.

Det för den nationella självkänslan sårande minnet att vid 1813 års storartade uppresning ha stått under ledning af en utländing ha preussarne aldrig kunnat försona sig med. Man tillgrep därför redan 1813 den utvägen att förneka denne ledares duglighet och goda vilja och skrifva allt godt, som uträttades, på hans preussiska underbefälhafvares räkning. Att denna ton från Bülows dagar ingalunda är utdöd inom det preussiska generalitetet visar den redan 1859 begynta, men först detta år fullständigt utkomna, delvis af preussiska generalstabens historiska afdelning utarbetade »Geschichte der Nord-Armee». Hos Oncken äro alla de gamla anklagelserna troget återupprepade, och om han just ej kommit att förete några nya bevis, får detta mindre skyllas på författaren än på sakens egna svårigheter.

Karl Johan deltog ej i kriget af intresse för Europas stora sak, utan för att vinna Norge åt Sverige och franska kronan åt sig själf, hvilket allt kejsar Alexander lofvat honom. Sina förbundsförpliktelser höll han blott så långt det behagade honom; hans egen här räknade 6,000 man mindre, än öfverenskommet var, och det oaktadt förbehöll han sig en stor del af de engelska subsidierna. Att framställa kronprinsen som upphofsman till de allierades operationsplan är en »löjlig villfarelse» (sid. 665). Likgiltig för sin plikt och det gemensamma bästa, blottställde han afsiktligt både Hamburg och Berlin för fienden och sökte hålla sin här utom striderna för att ej göra Napoleon emot (sid. 660—678). Och då slutligen de förbundne mot hans vilja beslöto restituera det bourbonska huset, svek han sina allierade ända därhän, att han bakom deras rygg sökte förbindelser med fienden för att bana sig själf väg till franska tronen. — I korthet sagdt — det är så långt ifrån, att Karl Johan förtjänar räknas som en af befrielseverkets hufvudledare, att han tvärt om, så långt förmågan räckt, genom egennytta och förräderi hindrat saken.

Så där tager sig den svenske kronprinsens syndaregister ut.

Det måste räknas den tyska forskningen till heder, att flera tyska män på sista tiden funnit sig manade att uppträda och påvisa den chauvinistiska legendnaturen hos flere af dessa beskyllningar. Ett sådant arbete — om ock af anspråkslöst omfång — är O. Wehners »Carl Johann und Bülow in den ersten Tagen nach der Schlacht bei Grossbeeren», publiceradt i Greifswaldergymnasiets årsberättelse 1892. Ett sådant af största betydelse är Ernst Wiehrs »Napoleon und Bernadotte im Herbstfeldzuge 1813» (Berlin 1893). I samma riktning går ock K. Woynars i svensk öfversättning redan sedan ett par år bekanta afhandling om Öster-

rikes förhållande till Sverige och Danmark 1813—1814. Låt vara att dessa arbeten ej innehålla annat än ytterligare skärpta och mera detaljerade utföranden af de synpunkter, som angifvits i Swederus' »Sveriges krig och politik 1808—1815», så minskar detta ingalunda förtjänsten hos nämnda författare, som haft mod att häfda den historiska sanningens rätt gent emot den patriotiska traditionen.

I sin — för öfrigt ytterst erkännsamma — anmälan af Wiehrs arbete i senaste september-oktoberhäftet af Revue Historique yttrar prof. M. Philippson, att det är Karl Johans sorgfälliga bemödande att förekomma direkt sammanstötning mellan sina svenskar och fransmännen, som ytterst gett sannolikhet åt den preussiska folkmyten, och äfven han kan ej påfinna annan förklaringsgrund för sagda bemödande än kronprinsens dolda ärelystna planer för egen person.

Nu är det emellertid för det första så, att denna sorgfällighet att undvika kontakt mellan svenskar och fransmän ingalunda varit absolut. Mindre svenska afdelningar deltogo ju ändock i alla de stora striderna — särskildt vid Dennewitz med stor verkan, och hufvudstyrkans uteblifvande har Wiehr trott sig redan med strategiska grunder kunna förklara. Under Bülows kamp vid Grossbeeren befarade nämligen kronprinsen i hvarje ögonblick anfall just på den punkt, där den svenska hufvudstyrkan befann sig, hvarförutom preussarne redan för sig voro dubbelt så starka som fienden; vid Dennewitz hindrades den svensk-ryska hären af afståndet att framkomma tidigare, än den gjorde. — Om fiendens upprepade nederlag skett mot kronprinsens vilja, då hade visserligen hans hushållsamhet med det svenska blodet ändock kunnat tillskrifvas någon hemlig afsikt att ställa sig in hos sina forna landsmän. Men nu har Wiehr uppvisat, att Oudinots och Neys nederlag i stället framgått ur Karl Johans egna dispositioner. Är det då rimligt att tilltro Karl Johan en så naiv förhoppning, som att fransmännens känslor mot sin besegrare skulle ändra natur, allt eftersom han skickade svenskar eller preussare att verkställa hans order? Hufvudsaken var här, att han slog fienden, ej hvilka redskap han brukade.

Däremot ligger förklaringen genast i öppen dag, om man tager den minsta kännedom om Karl Johans ställning till Sverige. Hans uppträdande mot Napoleon stod ju i rak strid mot nationens opinion, som uteslutande bestämdes af sin kärlek till det förlorade Finland och sitt hat mot Ryssland och därför betraktade detta krig i Tyskland som till stor del främmande för Sveriges intressen. Låt oss höra, hvad tvenne bland den tidens ledande svenska män, justitiekanslern H. G. Trolle-Wachtmeister och utrikes statsministern Lars von Engeström, yttra i saken!

»Det enda sättet för kronprinsen», skrifver den förre,[1] »att icke alltför mycket klandras eller rent af depopulariseras här hemma

[1] Anteckningar och Minnen, utgifna af E. Tegnér, band 2, sid. 4.

för sitt deltagande i kriget mot Napoleon var att därvid så mycket som möjligt spara svenskt blod.» Kronprinsens ställning i landet var ingalunda nog stark att alldeles trotsa opinionen, och han kunde lätt drabbas af samma förebråelse, som med skäl gjorts Gustaf IV Adolf, att hafva uppoffrat fäderneslandets söner och tillgångar för en sak, som icke var fäderneslandets. — Att denna enkla sanning, att kriget mot Napoleon på intet sätt hade samma betydelse för Sverige som t. ex. för Preussen, äfven varit erkänd af främmande makter, framgår likaledes af det sätt, hvarpå England fördelade sina subsidier mellan dessa båda stater. Oncken, som ej vet ord nog skarpa för att uttrycka sin harm öfver denna fördelning, har nog i det hufvudsakliga rätt, då han söker förklaringsgrunden härtill i den engelske prinsen-regentens önskan att vinna Karl Johans medverkan till upprättandet af ett mäktigt hannoveranskt rike, som skulle ärfva Preussens inflytande i Nord-Tyskland; däremot tager han säkert miste, då han gör fullt allvar af det intresse, som Karl Johan — för att ytterligare egga engelska hofvets offervillighet — lade i dagen för den hannoveranska storstaten.

Lars von Engeström berättar,[1] att han vid kronprinsens afresa till Tyskland sagt honom, att det i följd af Sveriges folkfattigdom blefve svårt att upprätta en ny här, ifall den nuvarande förstördes. Prinsen hade härpå gett Engeström sitt hedersord att spara hären och därför äfven uppgett det skälet, att vore denna armé borta, skulle både han och riket blifva öfvergifna af bundsförvanterna. — »De allierade klagade liksom våra unga krigare öfver att Karl Johan höll detta löfte; men hur skulle det gått vid norska insurrektionen, ifall vi ej haft vår tyska här att skicka mot norrmännen?»

Att Karl Johan ej i onödan skickat sitt svenska folk i elden, är ett oförnekligt faktum; att han deltagit i kriget för att vinna Norge likaså. Men får man därför säga, att han förrådt den gemensamma saken? Eller att han svikit sina förbundsförpliktelser, därför att han sökt uppfylla dem så, att de ej skulle lända hans nya fosterland och hans egen ställning därstädes till fördärf? Han delar i så fall anklagelsen med de öfriga allierade. Sedan preussarnes strid pro aris et focis är slutad, svalnar äfven deras stridsifver, och under franska fälttåget i början af 1814 skrifver själfvaste Bülow: »Die preussische Armee muss nicht vernichtet werden, wenn Preussen eine Rolle unter den verbündeten Mächten spielen soll.»[2] Likaså hade en hvar af de förbundna makterna gått till striden med planer på att återvinna hvad de genom Napoleon förlorat, somliga mera därtill, och att Sverige nu eftersträfvade Norge i st. f. det under Napoleonskrigen förlorade Finland, var ej underligare, än att t. ex. Preussen tog delar af Sachsen i stället för hvad det under det föregående kriget förlorat i Polen.

[1] Minnen och Anteckningar, band 2, sid. 206. — Jfr Schinkel-Bergman, del 7, sid. 99 f.

[2] Oncken, II, s 750.

Eller har Karl Johan drifvit detta speciella svenska intresse så, att hufvudstriden mot den gemensamma fienden däraf lidit? Vid mötet i Åbo hade kronprinsen medgifvit, att den truppstyrka, som Alexander i föregående fördrag lofvat honom till Norges eröfring, i stället tillsvidare fick användas till Ingermanlands och Petersburgs försvar mot Macdonald. I Forssells arbete »Gustaf af Wetterstedt» finner man, hurusom kronprinsen i det följande, då konflikt hotat att uppstå mellan de allierades gemensamma och Sveriges enskilda intresse, gått ända därhän i eftergifvenhet, att han förklarat sig nöjd med några spillror af de landförvärf, traktaterna tillförsäkrat honom. Det mest prägnanta svaret på dessa anklagelser för bristande nit för det allmänna innehålles i de ord, som kronprinsen skall ha yttrat till Pozzo di Borgo vid deras sammanträffande i Karlskrona våren 1813. — »Har icke Sverige», heter det här, »tagit försteget framför alla andra makter i bildandet af denna koalition? Har det icke visat kejsaren vägen och medlen att besegra Napoleon? Har det icke tryggat hans hufvudstad genom att uppoffra den till Själland bestämda hjälpkåren? Har det ej varit föreningslänken för ett närmande till England? Har det ej mäklat freden med Turkiet, hållit danska stridskraften i schack och kvarhållit en betydlig fransk armé i norra Tyskland? Har det icke i kejsarens och den gemensamma sakens intresse uppoffrat hvad traktaterna tillförsäkrade oss — att förvärfva Norge, *innan vi* uppträdde i Tyskland?»[1]

Hvad angår Onckens utsago, att den svenska hären i Tyskland räknat 6,000 man mindre, än i fördragen var stadgadt, så upplyser »Die Geschichte der Nord-Armee» (I: 124), att den i aug. uppgick till 29,501 man förutom 1,000 man i Stralsund och på Rügen. I st. f. de 27,000 preussare och 35,000 ryssar, som enligt fördragen bort vara Karl Johan till mötes vid landstigningen, möttes han däremot af uppfordringar att ensam rycka fram för att försvara på en gång Hamburg och Berlin.

Också kommer Woynar till den slutsats, att Sverige faktiskt uppfyllt alla sina förbindelser, medan de allierade ännu ej på långt när infriat sina förbindelser till Sverige.

I fråga om Onckens påstående, att det vore ett löjligt misstag att anse Karl Johan för upphofsman till de allierades operationsplan, har samma förf. påvisat, att det bekanta »Konferensprotokollet i Trachenberg» till stor del ord för ord upprepar kronprinsens framställning. Han har ock ådagalagt, att prinsens förhållande i afseende på Hamburgs försvar varit ungefär raka motsatsen till hvad Oncken uppgifvit. I fråga om Berlin kommer Wiehr till samma resultat. Karl Johan, säges det, visade för Berlins försvar snarare större än mindre ifver än preussiska hofvet och generalerna; han var redan före Bülows ankomst besluten att ej utan strid uppge denna stad och uppställde till den ändan af eget beslut sin styrka söder ut från hufvudstaden. Och på samma sätt fortgår det sedan

[1] Schinkel-Bergman, del. 7 sid. 122.

hela fälttåget igenom. Gent emot de preussiska trosartiklarne att fälttågets lyckliga gång endast möjliggjorts genom Bülows med fleras behjärtade ingrepp mot öfverbefälhafvarens stämplingar, påstår Wiehr, att segrarne vid Grossbeeren, Hagelberg och Dennewitz just varit det beräknade resultatet af kronprinsens dispositioner, att tvärt om Bülow flera gånger genom olydnad förminskat framgången och ännu mer skulle gjort det, ifall den förstnämnde följt hans anvisningar.

Kronprinsens metodiska krigföring, i hvilken tyskarne alltid gärna velat se en yttring af hemligt förstånd med fienden, rättfärdigades dock både af erfarenheten och utgången. Han hade i föregående års ryska krig sett det fruktbara resultatet af dylik krigföring; den öfverensstämde med Trachenbergplanen och den visade sig lika verksam nu som året förut. Såsom Wiehr uppvisat, hade nord-arméen af alla de allierades härar den svåraste ställningen; den var hufvudmålet för Napoleons offensiv, och ändock blef det den, som led de minsta förlusterna.

Det synes efter det nu anförda ej vara någon öfverdrift, om man påstår, att den svenske kronprinsens förtjänster om den gemensamma saken — 1812 i kabinetten, 1813 på krigsskådeplatsen — fullt uppvägt de förbundnes mottjänster.

Sid. 755 följer ett kapitel med rubriken »Striden om Frankrikes framtid: Napoleon, Bernadotte eller Ludvig XVIII?» — Det är här det påståendet skall bevisas, att Karl Johan deltog i befrielsekriget för att bana sig själf väg till den franska tronen.

Trots den rikedom af källmaterial förf. berömmer sig af, kan man ej säga, att han lyckats utreda denna fråga. Kronprinsens beteende framstår i stället så sammanhangslöst, att man till slut ej rätt vet, hvad förf. menar. Sid. 676 har det sålunda yttrats, att då Napoleon 1813 sände Oudinot mot Berlin, så antog han och med rätta, att Karl Johan ej önskade göra honom emot. Sid. 756 f. återges en skrifvelse af Castlereagh från början af 1814, däri det säges, att Bernadotte ifrigt arbetar på Napoleons störtande, och sid. 809 f. en senare — den 3 maj daterad — skrifvelse från samme man med en bilaga, hvari det uppgifves, att kronprinsen hemskickat franska fångar med förpliktelse att hellre dö med Napoleon än tillåta Bourbonernas återkallande och med syftemålet att inleda underhandlingar med Napoleon för en öfvergång på hans sida.

Nu är det väl ej möjligt, att allt detta kan vara sant på samma gång. Hvad som med säkerhet synes framgå ur de stridiga uppgifterna är, att Karl Johan, sedan han efter återkomsten från danska fälttåget fann sig med misstro mött af de allierade, utestängd från deras rådslag och beröfvad Bülows och Winzingerodes kårer, begynt umgås med planer att i sin ordning göra politik på egen hand för att utestänga dessa Bourboner, som Preussen, Österrike och England föresatt sig att restituera.

Det var ej kronprinsen, som gifvit uppslaget till dylika separatunderhandlingar med fienden; det uppslaget var redan i nov. 1813

gifvet genom de förbundne stormakternas förbindelser med den franska diplomaten St. Aignan, det fullföljdes sedan följande år på deras kongress i Châtillon för att få sin slutliga fullbordan i Paris. Karl Johan gjorde sig ingen möda att dölja sin harm öfver denna fördragsvidriga stormaktspolitik. — »Det skulle icke skada», skref han den 15 februari till Wetterstedt,[1] »att låta dem ana, att, uteslutet från de allmänna fredsunderhandlingarna, därigenom löst från koalitionen, inträder Sverige i hvarje självständig stats rätt att sluta sin fred när det behagar.» Forssells nyss anförda arbete vimlar af yttranden, som visa, att kronprinsen efter det traktatsstridiga inskränkandet af hans befäl och Sveriges uteslutande från fredsunderhandlingarna ansåg fördragen brutna och sig själf fritagen från sina förbindelser och berättigad att sluta fred på egen hand.

Säkerligen skulle Oncken varit mycket förtjust, om han haft detta nya stoff till sitt förfogande för att därigenom än ytterligare fullända »den bild af trolöshet och förräderi», han redan skizzerat. Däremot lämnar Forssells arbete inga bidrag till historien om Karl Johans planer på den franska tronen, så mycket detta än varit att önska. Oncken själf har visserligen en mängd yttranden af Alexander, som vittna om hans önskan att i st. f. Bourbonerna upphöja den svenske kronprinsen, »denne martyr för det mödosamma sträfvandet efter en nekad storhet» (sid. 810); men af prinsens egna mödosamma sträfvanden vet han ej flera prof att anföra än hemsändandet af en del franska fångar (sid. 757) och utfärdandet af en underlig proklamation till befolkningen i Béarn (sid. 808 f.)

Som epilog på den Bernadotteska kejsardrömmens »sang- und klanglosem Ausgang» sätter förf. (sid. 811) på grekiskt tragödmanér ett uppfriskande satyrspel, i det han, utan ringaste reservation, återger Bérangers pikanta historia om Pozzo di Borgos obarmhärtiga gyckel med kronprinsen vid deras sammanträffande i Paris 1814.

Anm. har dröjt något länge vid detta Onckens arbete. Det har skett hufvudsakligen för att fästa uppmärksamheten vid önskvärdheten af att äfven från svensk sida nya inlägg göras i den strid, som nu senast Woynar och Wiehr så käckt upptagit. Önskvärdheten — men kanske ock gagnlösheten. Det är nu 30 år, sedan Swederus' försök i samma riktning utkom, och man finner ej, att Oncken därvid fästat något afseende.

* * *

Sveriges historia har ingenstädes i Onckens samlingsverk blifvit föremål för en sammanhängande och speciell behandling. Dess framställning af våra inre öden har också ofta blifvit fragmentarisk

[1] Forssell, a. st., sid. 266.

och vilseledande. Däremot har den yttre sidan af våra häfder stundom fått en mera omfattande och omsorgsfull behandling, hvilken för svenska läsare åtminstone erbjuder det intresset, att den visar, hur vår historia tager sig ut, när den skärskådas genom ett modernt stortyskt temperament.

A. Rydfors.

Ytterligare om Kielfreden och Unionen.

Kielfreden och Unionen af Nils Edén. 143 sid. Upsala 1894.

Vissa de senare årens tilldragelser på den Skandinaviska halfön hafva riktat tankarne på unionen och därvid äfven på dess tillkomst. I 2:dra häftet af Hist. Tidskr. för innevarande år hade anm. tillfälle att fästa uppmärksamheten på ett par norska arbeten i detta ämne samt emot dem göra några erinringar. Efter uppsatsens tryckning har utkommit ett svenskt arbete i väsentligen samma fråga, det hvars titel ofvan angifvits. Äfven det bör uppmärksammas.

Förf. har, säger han själf, till besvarande upptagit den frågan: »Är Kielerfreden uppgifven såsom unionens rättsliga grundval». Det resultat, som enligt honom af undersökningen framgår, torde få anses uttaladt i de ord, som, tryckta med spärrad stil, återfinnas å sid. 136 af hans arbete: »Norges Grundlov och riksakten äro närmare bestämningar till fredsfördragets art. IV; för Sveriges och Norges förening, äfven med den form, som unionskontraktet gifvit densamma, kvarstår Kielertraktaten såsom konstituerande rättsakt.» I samma stycke, där dessa ord återfinnas, läser man äfven, att i de öfverenskommelser, genom hvilka föreningen faktiskt förverkligades, har Sverige sett en på grundval af Kielertraktaten och inom dess ram genomförd närmare organisation af föreningen.

Förf. har i början af sin bok (sidd. 11, 12) angifvit sin uppfattning af Kielfredens innebörd. Då i fredsfördraget säges, att Norge skulle utgöra »ett konungarike förenadt med Sverige», betyder detta, enligt förf., icke, att Norge skulle blifva ett med Sverige sidoordnadt, likaberättigadt rike, ty detta skulle strida emot den grundläggande stipulationen, att Norge afträddes till den svenska kronan, hvilket förf. anser vara detsamma, som att Norge blef den svenska kronans tillhörighet, utan Norge »skulle blifva en del af den svenska staten», ehuru icke så däruti inkorporeras, att dess nationella enhet ginge alldeles förlorad. Det skulle utgöra »ett administrativt helt för sig under namn af konungarike, om också liggande under Sveriges krona». »Norrmännen voro alltifrån fredsfördragets ratifikation den svenska kronans undersåtar.»

Nu måste man fråga: Är den nuvarande föreningen sådan, att Norge kan sägas vara en »den svenska kronans tillhörighet», »en del af den svenska staten» o. s. v., och att »Norrmännen äro den svenska kronans undersåtar»? Norges grundlov § 1 och riksakten § 1 innehålla båda att Norge skall vara »ett fritt och själfständigt rike», likaväl som de säga att Norge skall vara förenadt med Sverige under en konung. Det torde icke vara möjligt att påstå att Norge efter den 4 nov. 1814 är en del af Sveriges rike o. s. v., utan har Sverige självt genom unionsöfverenskommelsen erkänt Norge såsom en själfständig stat, om ock i oupplöslig förening med Sverige.

Förf. medgifver också (sid. 51) att Norge »genom unionsfördraget blef en själfständig stat i förening med Sverige», i stället för »ett under Sveriges krona hörande konungarike». När man nu har förf:s ofvan omtalade uppfattning af Kielfredens innebörd, men på samma gång icke kan sluta sina ögon till för Norges nuvarande folkrättsliga ställning, huru kan man då, såsom förf., säga att Norges grundlov och riksakten äro närmare bestämningar af Kieltraktatens art. IV; att Kieltraktaten är konstituerande rättsakt för Sveriges och Norges förening äfven i dess nuvarande form, och att Sverige betraktar unionen såsom en på grundval af Kieltraktaten och inom dess ram genomförd närmare organisation af föreningen — den förening, som, rättsligen genomförd genom Kieltraktaten, bestod däruti att Norge var en del af Sverige, ett administrativt helt liggande under Sveriges krona? Betyder Kieltraktaten, hvad förf. läser däruti, då stå Kieltraktaten och unionen i ett skarpt sakligt motsatsförhållande i ett väsentligt stycke. Och då hafva de norska författare rätt, som säga att Kieltraktaten öfvergafs redan genom löftena i konventionen i Moss. Detta borde äfven vara förf:s åsikt, ty han erkänner (sidd. 63, 66) att norrmännen genom denna konvention blefvo försäkrade om att Norge »skulle få en själfständig ställning vid Sveriges sida», att Norge skulle förenas med Sverige »såsom ett själfständigt rike». — Det är nu möjligt att förf. vill undkomma denna motsägelse i sin tankegång genom att resonnera så här: Genom Kieltraktaten blef Norge förenadt med Sverige på det sätt att det utgjorde en del däraf. Men just därigenom blef det möjligt för Sverige att sedan afsöndra denna del och därmed såsom med ett själfständigt rike lefva i union. — Men om detta skulle vara förf:s mening, så blir ej saken bättre för det. Preussens rätt till f. d. svenska Pommern och Rügen härleder sig från afträdelser af Sverige, om omedelbart eller genom Danmark såsom mellanhand kan här vara likgiltigt. Sverige kunde förfoga öfver dessa provinser på grund af westfaliska freden. Men icke är därför westfaliska freden konstituerande rättsakt för svenska Pommerns förening med Preussen. — Har Kieltraktaten gjort Norge till en del af Sverige, en svensk provins, så må däraf gärna följa rättslig möjlighet för Sverige att med Norge uppgöra unionsöfverenskommelsen, hvarigenom Norge blef ett själfständigt rike i för-

ening med Sverige, men konstituerande rättsakt för denna senare förening är den icke. Och vid den grundväsentliga skillnad som är mellan att ett land är förenadt med ett annat såsom en del af det senare, och att båda äro förenade såsom självständiga riken, kan man ej säga att den senare föreningen är en närmare bestämning af den förra.

I sin föregående, förut omnämnda uppsats har anm. haft tillfälle uttala sin mening, att Kieltraktatens ordalag, så obestämda de än äro, icke synas peka åt det håll, att Norge skulle blifva en del af Sverige, utan snarare antyda ett motsatt förhållande. Anm. finner ingen anledning att nu återupptaga detta ämne. Men under förutsättning att förf:s uppfattning af Kieltraktaten icke är riktig, förtjänar hans arbete i öfrigt ett ytterligare skärskådande.

Förf. upptager först till ytterligare vederläggning påståendena att Kieltraktaten uppgifvits först af stormakternas kommissarier vid underhandlingarne i Kristiania, sedan af Sverige genom konventionen i Moss. Anm. har nog sina betänkligheter vid ett och annat af förf. användt argument eller uttryck, men i det väsentliga är anm. ense med förf. och anser hans utredning vara ganska förtjänstfull. Förf. gifver därefter en i anm:s tanke ganska god karakteristik af Mosskonventionens betydelse såsom icke afseende att upptaga till afgörande tvistefrågan om Norge rätttsligen redan var förenadt med Sverige — den frågan sköts med afsikt undan — utan att vara en öfverenskommelse om den faktiska situationens afveckling, i det man nu blifvit enig om att föreningen skall genomföras (sid. 61). — Därefter visar förf. på ett fullt öfvertygande sätt, att Karl Johan ingalunda ansåg sig genom Mosskonventionen hafva öfvergifvit ståndpunkten om Karl XIII såsom genom Kielfreden rätt konung af Norge, och att Karl Johan till och med sökt vindicera att vid Mosskonventionen norrmännen erkänt den svenska ståndpunkten såsom giltig. Att sålunda, sedan ett aftal slutits, söka tolka det till sin fördel är ju icke något ovanligt tillvägagående, utan att den ena partens ensidiga tolkningsförsök få antagas såsom obetingadt riktiga. Det är emellertid icke utan att hos förf. märkas ansatser att gilla Karl Johans påståenden och att stärka dem med egna argument. Anm. håller för sin del fast vid förf:s ofvannämnda åsikter å sid. 61 i hans arbete. Den tvistiga rättsfrågan har med afsikt skjutits undan. Man har sökt finna ordalag, som skulle vara neutrala i afseende å den, och om man ej alltid fullt lyckats utan valt en och annan fras, som synes luta än åt ena sidan än åt den andra, så måste en opartisk tolkning hålla sig till den uppenbara afsikten vid konventionens ingående, att lämna den frågan å sido.

Den undanskjutna motsatsen i den svenska och norska uppfattningen af rättsfrågan framträdde bjärt, sedan de svenska kommissarierna kommit till Kristiania och underhandlingarne med stortinget börjat. De förra fasthöllo, enligt sin instruktion, Sveriges gamla ståndpunkt, och fullt så bestämdt häfdade stortinget den mot-

satta. Stortinget hade härvid en afgjord fördel. Karl Johan ville à tout prix föreningen och detta om möjligt utan att å nyo gripa till vapen. Blott resultatet vanns, voro formerna för honom af sekundär betydelse. Följden blef naturligtvis, att formerna blefvo mest öfverensstämmande med stortingets ståndpunkt. Detta synes också i det hela vara förf:s mening. Stortinget erkände visst icke, att Norge rättsligen var förenadt med Sverige och att Karl XIII redan var Norges konung, utan betraktade frågan om förenings ingående såsom något, som skulle afgöras, beslöt slutligen en förening, om man blef ense i fråga om författningen, samt valde, sedan detta skett, Karl XIII till Norges konung. Allt detta läto kommissarierna gå, någon gång uttalande den gamla svenska ståndpunkten, vid andra tillfällen accepterande besluten t. o. m. med glädje — förf:s spetsfundiga distinktion mellan att acceptera och att godkänna lämnar anm. i sitt värde — ty besluten syftade ju till det önskade resultatet, en förening mellan Sverige och Norge.

Denna Sveriges i det hela passiva hållning gör nu, menar förf., ingenting, ty Sverige har aldrig uttryckligen och i otvetydiga ordalag frånträdt sin första ståndpunkt. Hvad man i sådant afseende åberopat från tiden efter den 4 nov. 1814 — yttranden i tal, i diplomatiska aktstycken, i riksakten — bevisar ingenting, ty dels böra eller åtminstone kunna orden förstås annorlunda, om de ses i sitt sammanhang, dels äro de blott vackra fraser utan betydelse. Men Sverige, som ända till den 4 nov. påstod att Karl XIII redan var Norges konung genom Kieltraktaten, har äfven därefter i diplomatiska handlingar uttalat, att det ansåg Kieltraktaten fortfarande bindande. Vid flera tillfällen ha ock i kungörelser m. m. begagnats uttryck, som visa att man ansåg konungavalet blott varit en formalitet — i själfva verket en form af hyllning. Då nu enligt folkrätten Norge var afträdt till Sverige genom Kieltraktaten, så att norrmännen, som ej erkände detta, voro upprorsmakare, och då Sverige aldrig uttryckligen afstått från sin på Kieltraktaten grundade rätt, så grundar sig Sveriges rätt till Norge fortfarande på denna traktat.

Sådan synes vara förf:s tankegång.

Om Englands drottning af något skäl afträdde sina australiska kolonier till Frankrike, och dessa, vägrande att underkasta sig afträdelsen, förklarade sig själfständiga och organiserade sig såsom egen stat, så skulle Frankrike naturligtvis stå fast vid sina anspråk och försöka genomdrifva dem. En kamp skulle uppstå. Jag misstänker, att vi litet hvar skulle stå med våra sympatier på deras sida, som, häfdande sin nationalitet och sin självbestämningsrätt, sökte värja sig för att komma under ett främmande folks styrelse. Vi skulle säkert anse orätt, om australierna behandlades såsom upprorsmän. De hade ju icke rest sig emot sin erkända öfverhet, de hade blott vägrat att låta sig såsom liflösa ting borttransporteras, vägrat att erkänna en ny öfverhet, som man ville påtvinga dem. Vi skulle nog resonnera ungefär såsom folkrättsläraren Bluntschli,

som (»Das Moderne Völkerrecht», Nördlingen 1868, sid. 169) såsom villkor för rättsgiltigheten af en afträdelse fordrar ej blott den sammanstämmande viljeyttringen af den afträdande och den emottagande staten samt det afträdda områdets besittningstagande, utan äfven »åtminstone ett erkännande från den politiskt berättigade befolkning, som bebor det afträdda området», icke nödvändigt ett gladt erkännande men väl ett erkännande af den politiska nödvändigheten. »Befolkningen», säger Bluntschli, »är icke ett vilje- och rättslöst föremål för föryttring utan en lefvande beståndsdel af staten.» — Kampens utgång vore oviss. Lyckades australierna, så skulle deras ledande män och deras folk under kommande åldrar firas i häfd och i sång.

Hvad norrmännen gjorde 1814, berodde just på att de icke ville låta sig bortgifvas såsom viljelösa saker och att de icke trodde på den politiska nödvändigheten att foga sig. Naturligtvis blef Sverige icke öfvertygadt utan fasthöll sina anspråk på grund af Kielfreden, och resultatet, såsom vanligt i dylika fall, skulle framgå ur ett kraftprof, hvar den politiska nödvändigheten låg. — Förf. talar (sidd. 43, 44, 45) om Mosskonventionen såsom framgången ur en kompromiss, och med rätta. Detsamma gäller den slutliga unionsuppgörelsen. Ingendera parten dref igenom sitt ursprungliga program. Norge måste böja sig för nödvändigheten af en förening med Sverige. I denna punkt, som för Sverige var hufvudsaken, fick Sverige sin önskan uppfylld, och hvar och en borde inse, att detta var ägnadt att befordra den Skandinaviska halföns lycka och oberoende. Men Norge lyckades, *i sak*, att få sig uttryckligen tillerkänd ställningen såsom själfständig stat med en författning, som det i det väsentliga själft på förhand gifvit sig, och *i form*, att den norska representationen fick besluta att en förening på vissa villkor skulle ske med Sverige, samt fick välja konungen. — Sverige har aldrig uppgifvit rättsgiltigheten af freden i Kiel. Det kunde Sverige icke göra, ty därpå grundade sig upphörandet af Danmarks rätt till Norge samt Danmarks godkännande af Norges förening med Sverige, och på dess giltighet måste Sverige grunda det berättigade i sina tvångsåtgärder emot Norge. Men Sverige har med Norge ingått ett senare aftal, unionsaftalet — detta erkännes äfven af förf. — och därvid låtit Norge förfara såsom om det gällde, icke godkännande af ett redan befintligt för Norge bindande rättsfaktum, utan skapande af ett nytt sådant, och den omständighet att Sverige så gjort, måste förnuftigtvis så förstås att Sverige i förhållande till Norge släppt anspråket på den för Norge för framtiden bindande kraften af det förra rättsfaktum för att i stället hålla sig till det senare. — För Sverige var föreningens åvägabringande hufvudsak. Det var då naturligt, att freden i Kiel, den rättsliga utgångspunkten för Sveriges operationer i sådan riktning, framstod såsom första länken i den kedja af tilldragelser, som ledt till målet, och hvaraf den sista var Karl XIII:s val till Norges konung. Historiskt sedt är detta alldeles riktigt. — Anm. har föga respekt för den rättsliga

beviskraften i de tal m. m., som åberopats för att styrka att Sverige uttryckligen afstått från Kielfreden. Men anm. har icke större respekt för de kungörelser m. m., som förf. åberopar såsom bevis för motsatsen. Alla dessa tankeyttringar, de som åberopas både å ena och andra sidan, hafva det gemensamt att deras syfte icke varit att klargöra den nu behandlade frågan. Än har synpunkten af en ny uppgörelse med Norge och af norrmännens beslut såsom konstituerande föreningen varit förhärskande vid uttryckens formulering, än åter synpunkten af det historiska sammanhanget mellan alla lederna i den kedja, som ledt till målet, än slutligen synpunkten af Kieltraktatens fortfarande förbindande kraft mellan de makter, som ingått den.

Men hade icke Karl XIII rättsligen varit Norges konung från Kieltraktaten till den 4 nov. 1814?

Låtom oss åter komma med en liten parallel. Det är ju bekant, att först genom en af de westfaliska frederna erkände Spanien de affallna förenade Nederländska provinsernas självständighet. Om nu en spansk författare i våra dagar, stödjande sig på detta faktum, företog sig att bevisa att konungen af Spanien ända till 1648 rättsligen var grefve af Holland, hertig af Geldern o. s. v., och att Oranierna och Oldenbarneveld och Hugo Grotius, folkrättens fader, m. fl. voro upprorsmakare, månne detta uppgräfvande af den gamla tvisten skulle anses båta praktiken eller vetenskapen? — Att Karl XIII före den 4 nov. 1814 faktiskt icke var konung i Norge är visst, lika visst som att grefven af Paris faktiskt aldrig var konung i Frankrike. Att den senare efter grefvens af Chambord död rättsligen var det, det borde förf. från sin ståndpunkt anse, likasom han borde anse att Sigismund, som ju aldrig i direkta ord afstod från sin rätt till Sverige, rättsligen var Sveriges konung till sin död, och att svenskarne voro upprorsmakare.

Ifrån den 4 nov. 1814 var Karl XIII konung i Norge både faktiskt och rättsligen. Att han före den dagen rättsligen var det, det hade Sverige påstått och Norge förnekat. Den tvisten hörde till dem, som skulle afgöras genom kriget. Men vid krigets slut talade man ej om den saken. Man såg framåt, icke tillbaka. Tvisten har således aldrig blifvit afgjord och blir det ej heller. Efter den 4 nov. har Sveriges gamla ståndpunkt, såsom förf. erinrar, fått uttryck t. ex. i ett statsrådsprotokoll af den 13 dec. 1814, där Karl XIII:s regeringsrätt i Norge omtalas såsom rättsgrund för åtgärden att uppbringa norska skepp, samt i ett Karl Johans bref, ett tal, ett svar på en adress. Men Karl Johans handlingssätt gick i en annan riktning. Var Karl XIII rättsligen konung af Norge genom Kielfreden, så voro alla norska regeringshandlingar från den tiden, till dess norska statsrådet efter Mosskonventionen öfvertog regeringen, juridiska nulliteter. Men Karl Johan företog sig hvarken att ogilla eller bekräfta dem utan lät dem i tysthet bestå och »de have alltid været anseede som gyldige, forsaavidt Christian Fredrik

ikke ved dem tiltog sig civil lovgivningsmyndighed»,[1] hvilken han efter grundloven icke ägde. — Angående ämbetstillsättningar omtalar ett norskt statsrådsprotokoll af den 18 nov. 1814 en »H. K. H:s Befaling til Statsraadet at indfordre alle af Samme siden 14 Aug. d. A. udfærdigede Bestallinger paa det de kunde vorde ombyttede med nye af H. M. den nu regjerende Konge allernaadigst forundende.» Man märke att Karl Johan icke satte i fråga »nye bestallinger» för de af Christian Fredrik men väl för de af statsrådet sedan den 14 augusti — Mosskonventionens dag — utnämnda ämbetsmän. Af statsrådet »forestilledes, at da det her i Riget har været brugeligt, at Embedsmændene ved en hver Konges Tiltrædelse til Regjeringen allernaadigst er bleven meddeelt nye Bestallinger, om ikke ogsaa i Anledning af den indtrufne Regjeringsforandring samtlige kongelige Embedsmænd maatte vorde meddeelte Bestalling paa de dem allernaadigst forundte Embeder; hvilket af H. K. H. naadigst bifaldtes.» — Åtgärden kom således att utan åtskillnad omfatta alla ämbetsmän, de må varit utnämnda af danska konungar, af Kristian Fredrik eller af statsrådet. De af Kristian Fredrik utnämnda sammanfattades under ett med de enligt den förra svenska uppfattningen legitima.[2]

Var Karl XIII rättsligen konung i Norge ända från Kielfreden, så voro de regeringshandlingar, han före den 4 nov. med afseende å Norge vidtog, utan vidare giltiga och något deras förnyande efter den 4 nov. borde ej ske. Alin (»Den Svensk-Norska Unionen») omtalar, utom åtgärder för Norges besittningstagande, underhandlingar o. d., trenne sådana. Grefve H. H. von Essen erhöll den 13 febr. fullmakt och instruktion såsom generalguvernör i Norge, Karl Johan erhöll den 20 febr. fullmakt såsom generalissimus öfver norska krigsmakten; grefve A. von Rosen fick i febr. fullmakt och instruktion såsom guvernör öfver Trondhjems stift. Om sistnämnda utnämning erinrar sig anm. ej hafva sett något vidare. Den torde fått af sig själf förfalla. Karl Johan ansåg sig böra begära ny fullmakt såsom generalissimus under åberopande att den förra gifvits före föreningen. I en den 11 nov. 1814 dagtecknad, af Karl Johan utfärdad kungörelse säges, att konungen nämnda dag — således den 11 nov. 1814 — »utnämnt» grefve Essen till ståthållare i Norge.[3] Fullmakten af den 13 febr. behandlade Karl Johan således

[1] På begäran benäget meddeladt af prof. Aschehoug.

[2] I norska lagsamlingar finnes en kort notis om ett reskript af 18 nov. 1814 i ämnet; anm., som önskade erhålla fullt tillförlitlig kännedom om åtgärdens omfattning och motiv, har därom hänvändt sig till H. Exc. Gram, som godhetsfullt ställt till hans förfogande bestyrkt utdrag af norska statsrådsprotokollet i ämnet.

[3] Se Alin a. st. sidd. 113—115 samt bilagorna 97, a—d, 102 b. Karl Johans nya utnämning till generalissimus för svenska och norska krigsmakten skedde i svenskt statsråd den 25 okt. 1814. Fullmakten afsändes odaterad, tydligen för att datum skulle utsättas efter föreningen och fullmakten således få utseende att vara beslutad efter denna. Att utnämning till norsk generalissimus i svenskt statsråd var olaglig enligt den grundlov, som skulle anses antagen före utnämningen, förbi-

såsom icke befintlig. På grund af allt detta kan man säga att Karl Johan, i handling, lämnade alldeles å sido Karl XIII:s regeringsrätt före den 4 nov. — Hade Sverige lyckats föra igenom sin första ståndpunkt, då hade konsekvenserna kunnat dragas därur. Men det skedde icke, och nu kvarstår tvisten om Karl XIII såsom rättsligen Norges konung från freden i Kiel såsom en tvist med betydelse för en möjlighet, som aldrig blef verklighet, alldeles som den supponerade spaniorens funderingar om spanska konungarnes regeringsrätt i den nederländska republiken.

Är det då icke ofosterländskt att bestrida förf:s slutsatser? Han säger ju i sin inledning, att på frågan om Kielfredens uppgifvande eller fasthållande såsom grundval för unionen beror i hög grad så väl styrkan af de garantier, Sverige kan anse sig äga emot ett norskt försök att bryta den, som ock den ställning, Sverige och Norge under en sådan förutsättning skulle folkrättsligt intaga till hvarandra.

Anm. är nu icke i stånd att fatta den omtalade praktiska betydelsen. Ingen har väl påstått eller ens tänkt, att Kieltraktaten folkrättsligt blifvit upphäfd. Genom denna traktat afträdde Danmark sin rätt till Norge för att detta skulle blifva förenadt med Sverige. Detta Danmarks afstående från Norge står naturligtvis fast. Och i en diplomatisk förhandling angående Norge kan utan allt tvifvel inför Danmark liksom inför andra makter åberopas Kieltraktaten — och många andra traktater därjämte — för att styrka staternas godkännande däraf, att Norge skall vara förenadt med Sverige. Alltså, Kieltraktaten har otvifvelaktigt ännu i dag folkrättslig betydelse.

Det är icke härom meningarne äro delade. Frågan är en helt annan. Mellan Sverige och Norge består en förening, benämnd unionen. Kan den, rättsligen, af endera parten brytas utan den andras samtycke? Frågan måste besvaras med nej. Om nu — hvilket Gud nådeligen afvände — t. ex. Norge det oaktadt bryter unionen, hurudan blir ställningen då? Naturligtvis densamma, som vid hvarje fördragsbrott. Sverige såsom den læderade parten har, om det vill, rätt att vidtaga alla de åtgärder, som folkrätten medgifver vid traktatsbrott i allmänhet. Men icke skulle Sverige då emot Norge såsom skäl för sina åtgärder åberopa, att Norge brutit freden i Kiel, utan att Norge brutit unionsuppgörelsen med Sverige. — Och om Sverige företoge sig att ensidigt bryta unionen och Norge ville reagera däremot, hvilket Norge naturligtvis hade rätt att göra, icke skulle Norge kunna åberopa, att Sverige brutit freden i Kiel.

I slutet af sitt arbete (sidd. 140—142) redogör nu förf. närmare, huru han tänker sig saken. Eftersom, enligt hans mening, unionen endast organiserat den förening, som konstituerats af Kiel-

såg man. — Då Alin söker göra troligt, att Essen betraktades såsom ståthållare på grund af den äldre utnämningen, så låter hans resonnemang ej förena sig med Karl Johans kungörelse. Det är endast rättvisa att nämna, att Alin med vanlig noggranhet själf omtalat denna.

freden, så, yttrar han, om unionskontraktet träder ur giltighet, »kvarstår Kieltraktaten såsom den enda normen för Sveriges och Norges förening». Norge kan väl genom att bryta unionskontraktet försätta detta ur giltighet, men med den enda följd att »Sveriges krona återfår alla de rättigheter, som hon i Kiel förvärfvat».

Anm. förstår ej detta. Vi kunna naturligtvis lämna å sido det fall att Sverige och Norge komma öfverens om unionens upphäfvande och ordna sin ställning på annat sätt. Men om endera parten t. ex. Norge, rättsstridigt, uppsäger unionsaftalet, har därför aftalet förlorat sin giltighet? Icke har ett aftal förlorat sin giltighet därför att endera parten sätter sig öfver detsamma, bryter däremot? Och hvarför skulle ett sådant brytande hafva större förmåga att tillintetgöra det för Norge bindande i unionsuppgörelsen, som Norge biträdt, än i freden i Kiel, som Norge aldrig godkänt? Sådant synes obegripligt.

Förf. menar vidare — och det är väl kärnan i hans åsikt — att, om Norge bröte unionen, så kunde Sverige anse denna annullerad och därigenom återfå alla sina rättigheter efter freden i Kiel.

Låtom oss tänka oss — och vi säga ännu en gång, Gud gifve att detta aldrig må blifva annat än ett tankexperiment! — att Sverige ansåge sig, såsom af Norge læderadt genom unionens brytande, böra tillgripa sådana tvångsåtgärder, som folkrätten anvisar såsom ultima ratio. När en stat på grund af en annan stats fördragsbrott griper till våld och får framgång, så kan den förra staten stanna vid att fordra att det gamla fördraget hädanefter skall hållas i helgd, kanske med förtydligande modifikationer samt garantier för dess framtida efterlefnad. Men det händer äfven att den segrande staten, anseende det gamla fördraget annulleradt, fordrar att förhållandet ordnas på helt annat sätt. År 1866 t. ex. påstod Preussen att den tyska förbundsdagen genom ett visst beslut materielt och formelt brutit förbundsfördraget, och utträdde därför ur förbundet. Ett krig följde, som slöts genom freden i Prag. Preussen fordrade då visst icke beslutets återkallande och den gamla förbundsförfattningens återställande, utan genomdref ett helt annat ordnande af Tysklands organisation. Det låter tänka sig, att Sverige under enahanda förutsättningar försökte att göra på samma sätt, och därvid behöfde Sverige visst icke emot Norge åberopa freden i Kiel utan att det gamla förhållandet var brutet. En annan sak är, att t. ex. Danmark kunde protestera, om Sverige ville gå längre än freden i Kiel innehåller, och att därför den betydelse, som en diplomatisk förhandling kunde enas om att finna i dess knapphändiga ordalag, kunde blifva en gräns, hvaröfver Sverige icke finge gå i sina organisationsfunderingar. Men härför är det fullkomligt likgiltigt om Kielfreden är »konstituerande rättsakt» för den nuvarande unionen eller icke.

Förf. åberopar till stöd för sin mening yttranden af Karl Johan, framför allt ett af 1821, då Karl Johan, retad af stortingets

beslut om adelsskapet och stortingets krångel i afseende å Norges andel i den gamla danska statsskulden, hotade att sätta Kieltraktaten i utöfning och »återinträda i hela fullheten af de rättigheter, den förlänat honom» o. s. v. Karl Johans tankegång kan reduceras därtill att den författning, på hvilken han gått in, kunde han, när han ville, återkalla eller ändra, om han funne stortinget illa begagna den — ungefär såsom Karl X i Frankrike några år senare gjorde genom de beryktade ordonnanserna. För att stödja sin rätt till en sådan åtgärd låter han förstå att konungen »ingalunda vare sig skriftligen eller muntligen» afstod »från den absoluta makt, som genom Kieltraktaten åt honom öfverlämnats och hvilken, såsom sagdt, af alla Europas makter garanterats».[1] Detta säger han, som undertecknat Mosskonventionen, som ledt Karl XIII:s politik, när norska grundloven antogs, och som själf besvurit samma grundlov. Han har aldrig uttryckligen afstått från den absoluta makten! — Karl Johan säger vidare att han antagit konstitutionen, emedan han i några inflytelserika mäns önskningar trott sig se ett uttryck för flertalet af nationen. Han visste dock väl, huru den norska grundloven tillkommit och att den verkligen beslutits af den af norska folket valda representationen samt således icke blott var ett uttryck för några inflytelserika mäns önskningar.

Hvad Karl Johan hotade med var en statskupp. En statskupp, likasom en revolution, kan vara en politisk nödvändighet, ehuru alltid en bedröflig sådan. Det kan här vara likgiltigt, om 1821 års tilldragelser utgjorde tillräcklig anledning att tänka på statskupp. Att de icke utgjorde ett brytande af unionen, är tydligt. Men att förf. kan i en skriftlig handling, hvilken, såsom denna, i uppenbart oriktiga uppgifter söker försvar för hotet med statskupp, se ett dokument, hvars påståenden kunna utan vidare tagas för goda såsom bevisning om uppgifters sanning, det må väl anses förvånande. Och förvånande är äfven att förf. just vid redogörelsen för ett sådant dokument framhåller dess författare såsom den allra kompetentaste att lämna kommentar till Kielfredens förhållande till unionen. Karl Johan var en mycket framstående man. Anm. är sannolikt mera villig att högt uppskatta hans lifsgärning än förf. är det. Men när Karl Johan var i sin hetsiga sinnesstämning eller ville skrämma, såsom när han kom med statskupphotelser, eller när han ansåg lämpligt att framhålla sina egna förtjänster, så var han ej noga med fakta eller deras färgläggning. Då visade han sig ej sällan sakna antingen vilja eller förmåga att

[1] »S. M., heter det i den franska texten, ne renonça aucunement ni par écrit ni verbalement à son pouvoir absolu cédé par le traité de Kiel et garanti, comme on l'a dit, par toutes les puissances de l'Europe.» Han fortsätter därefter med följande i början något dunkla ord: »A la vérité on pourrait dire que cet abandon pourrait être regardé comme tacite» (af förf. öfversatta med: »Dess uppgifvande kan anses hafva skett i tysthet»). Le roi n'a pas l'intention de mettre à l'exécution le dit traité, ni les actes de garanties» etc. Men under vissa eventualiteter »Sa M. rentrera dans toute la plénitude des droits que le traité de Kiel lui a accordés.

korrekt yttra sig t. o. m. om den union, som han i handling ärligt respekterade.

Hvad förf. yttrar om andra saker än sitt hufvudämne måste anm. lämna alldeles å sido. Hans uppsats har redan vuxit till en längd, för hvilken han har att bedja om ursäkt hos tidskriftens både redaktion och läsare.

C. G. H.

Anteckningar om Grönsö och Utö af Erik von Ehrenheim. 90 sid. 8:o. Stockholm. 1894.

Etsningar från Grönsö och Utö af Fredrik von Ehrenheim. 8:o. Stockholm. 1894.

Redan för snart tre år sedan hade anmälaren tillfälle att i denna tidskrift med några ord omnämna första häftet af herr Erik von Ehrenheims värdefulla och originella studie öfver Grönsö. Sedan dess har författaren såsom en fortsättning utgifvit tvenne nya häften innehållande dels ytterligare upplysningar om Grönsö, dels en beskrifning öfver det till Grönsö hörande Utö med dess åbyggnad från 1400-talet, ett af de sällsynta medeltida byggnadsminnena i vårt land. Dessa trenne häften hafva nu försetts med ett gemensamt titelblad och utgöra en volym på 90 oktavsidor.

Redan när det första häftet utkom och i denna tidskrift gjordes till föremål för ett omnämnande, framhölls om detsamma, att dess innehåll var särdeles gediget och att författaren lyckats gifva en tydlig bild af det forna Grönsö. Detta omdöme jäfvas ingalunda af de sedan tillkomna häftena, hvilka med sin rikedom på intressanta detaljer kanske t. o. m. lämna sin föregångare något efter sig. Författarens löfte att meddela Grönsö och Utö byggnads historia, ekonomiska förhållanden under Skytteperioden samt redogörelse för inventarier vid Grönsö, har han infriat på ett mycket tillfredsställande sätt. Särskildt hvad Utöbyggnaden beträffar, har författaren gått mycket grundligt tillväga och låter oss deltaga i sina undersökningar på ett i vårt land ännu icke utforskadt fält, nämligen kännedomen om den svenska medeltidsbyggnaden. Han visar sig därvid hafva icke blott det intresse, som bör förefinnas hos en i orten uppfödd person, utan äfven en vidsträckt kännedom om vår äldre byggnadshistoria.

Detta författarens intresse för själfva byggnaderna vid Grönsö och Utö har likväl gjort att det rent topografiska i viss mån kommit att ställas i bakgrunden. Egentligen kan man likväl ej lägga författaren detta förhållande till last, då han ju icke afsett att lämna en topografisk beskrifning öfver Grönsö. När emellertid i arbetet förekomma topografiska detaljer i mängd och bokens titel icke angifver, i hvilken riktning författarens »Anteckningar» gå, har läsaren kanske rätt att begära att den rent topografiska

delen af godsets historia något mera tillgodosetts. Särskildt tillåter jag mig att ytterligare påpeka det orätta uti att ej en, om också mycket kortfattad ägarelängd meddelas. Visserligen säger författaren redan i inledningen till första häftet: »Föregående Grönsöbeskrifningar anses vara bekanta och har jag sökt undvika allt upprepande af hvad som redan finnes i tryck». Ett sådant tillvägagående kan mycket väl försvaras, då ju författaren endast vänder sig till en trängre krets af amatörer, men icke desto mindre skulle hans arbete vunnit betydligt, om det innehållit i sammandrag allt som förut utgifvits rörande ställenas historia och topografi. Det är dessutom alltid förmånligt att låta äldre uppgifter undergå en noggrann revision och ett tillfälle sådant som detta torde ej så snart åter erbjuda sig. Det hade här med lätthet kunnat göras, utan att byggnadshistorien därför behöft åsidosättas.

Med afseende på de intressanta och om allvarlig forskning vittnande noterna skulle kunna anmärkas, att författaren sammanfört dem i slutet af hvarje häfte. Noternas värde förringas visserligen icke genom denna anordning, men mången gång går läsaren förbi en förklarande not, hvilken, om den stått omedelbart under texten, ej skulle lämnats obeaktad.

Dessa små anmärkningar inverka dock ingalunda på omdömet öfver herr v. Ehrenheims arbete i sin helhet. Det kan alldeles obetingadt ställas i bredd med det bästa vår moderna topografiska litteratur har att erbjuda. Tryckt i endast 60 exemplar är den lilla studien en sällsynthet, hvilken de med hvarje år talrikare samlarne af svensk topografisk litteratur med begärlighet införlifva med sina samlingar.

* *
*

Till denna litterära bild af Grönsö och Utö har författarens broder artisten herr F. v. Ehrenheim fogat ett 4:de häfte benämndt »Etsningar från Grönsö och Utö». Här lämnas i ett 20-tal bilder ett kompendium till den i det föregående omnämnda texten. Det största intresset knyter sig kring afbildningarna af ornament från Skyttes Grönsö och från Utö. Ehuru här ingalunda är platsen att bedöma etsningarnas konstnärliga halt, kan dock så mycket sägas att några bland dem äro verkligt goda arbeten; alla bära spår af etsarens kärlek till sitt ämne. Om herr E. v. Ehrenheims ofvannämnda arbete är en eftersökt raritet, komma dock herr F. v. Ehrenheims etsningar i detta hänseende flera steg före, ty till många samlares beklagande hafva de och den kanske väl kortfattade upplysande texten tryckts i endast 17 exemplar.

F. U. W.

Svensk Gustaf Adolfs-litteratur.

Den historiska litteratur, som det nyss firade 300-årsminnet af Gustaf II Adolfs födelse inom vårt land framkallat, har inga vidlyftigare eller mera betydande nyheter att framvisa. Det enda arbete, som utgår från särskild källforskning, är Weibulls afhandling *Gustaf II Adolf och Christian IV 1624—1625*, tryckt i sammanhang med inbjudningen till Lunds universitets minnesfest. För öfrigt utgöres denna litteratur dels af nya upplagor af Fryxells och Weibulls hithörande hufvudarbeten, dels af några kortare, på äldre bearbetningar byggda studier och minnesteckningar.

Herr Weibulls undersökning rör hufvudsakligen den viktiga tidpunkt, då den frågan afgjordes, om Sverige ensamt eller Danmark ensamt eller bägge i förening skulle uppträda till lösande af den tidens största fråga. Utgången är bekant och äfven det, att flertalet författare framställt Kristians afund mot Gustaf Adolf som orsaken till hans i jan. 1625 fattade beslut att ingripa i tyska kriget. Herr Weibull har nu klart ådagalagt, för det första att Kristian vid detta tillfälle haft kännedom — ej om detaljerna af Gustaf Adolfs anbud till England och Brandenburg, men väl i allmänhet om hans afsikt att taga del i kriget, och för det andra att han just i förlitan på denna medverkan från Sveriges sida fattat sitt beslut. Och denna samverkan har Kristian tänkt sig som en fristående krigföring på skilda håll, ej som en närmare förbunden operation, än mindre som en svensk hjälpsändning under danskt direktorium; då han till engelska sändebudet sagt, att han kunde ingen bättre »secund begära än Gustavum», har han talat engelska (»second»), ej latin och sålunda ej afsett en underordnad, utan en sidoordnad hjälpare.

Att konung Kristian ej tagit sig kriget an i afsikt att hålla sin svenske granne därur, är sålunda af herr Weibull en gång för alla ådagalagdt. Att misstron mot Sverige ej i någon mån spelat in i den danske konungens tankegång, det har förf. däremot ingenstädes påstått, och en sådan slutledning af läsaren skulle säkerligen förfela sanningen. Kristian själf har dock alltför tydligt burit vittnesbörd om denna misstro, och det är som en förkänsla af 1643—1644 års händelser, då man i juli 1624 hör honom föra sitt råd till sinnes »huad for stor Eventyr Rigett deraff wilde thillslais, om de Svenske sig med Engelandt och Staterne indlode, och wy Sagen udslog och udenfore bleff», och då han på Ulfsbäcksmötet 1629 slungar Gustaf Adolf dessa orden i ansiktet: »Hvad hafver Eders Kärlighet till att göra i Tyskland?» — nämligen sedan Kristian själf därifrån utträdt. — Sanningen om Kristian tyckes sålunda blifva den, att han lika mycket önskat ett svenskt ingripande i den tyska striden, medan han själf var däri invecklad, som han fruktat ett sådant på egen hand med undanskjutande af Danmark.

Bland de egentliga festskrifterna intager i vetenskapligt hänseende herr L. Stavenows arbete[1] främsta rummet. På ett fåtal sidor sammanfattar det i en gedigen och tankemättad teckning alla hufvuddragen af tidens politiska skaplynne, af Gustaf Adolfs personlighet och verksamhet. Förf. har framvisat, hurusom det stora i denna konungs statsmannagärning ej legat i framkonstruerandet af nya politiska idéer, utan i det konsekventa och öfverlägsna fullföljandet af redan gifna initiativ och hurusom de ständiga öfvergångarna från det ena krigiska företaget till ett annat och större ej haft sin grund i tillfällig personlig lystnad efter krig och eröfringar, utan i en historisk nödvändighet, där nödvärnet af sig själf ledt öfver i angrepp. Sådana Sveriges gränser då voro, måste det redan af själfuppehållelsen drifvas att eftersträfva herraväldet öfver Östersjöns kuster. Det kunde synas, som Sverige-Finland ensamt, med Bottniska viken som innanhaf och Finska viken som gräns, skulle utgjort ett geografiskt naturligare välde; men förf. har bemött denna invändning med att peka på det redan grundade herraväldet öfver Estland och nödvändigheten att hålla Ryssland från hafvet.

I fråga om den inre historien har förf. kanske väl lätt halkat öfver skuggsidorna; brottningen mellan denna benägenhet och intrycket af den objektiva verkligheten har tagit sig uttryck i sådana motsägelser, som att folkets krafter väl varit öfveransträngda, men ej för starkt, och att grundtanken i det inre reformarbetet varit att i statens tjänst »indraga alla rikets ständer, förnämligast adeln» — ett tillägg, som är sant, men väsentligen upphäfver det förut sagda.

Herr Stavenows bok ingår bland föreningen Heimdals folkskrifter, men är i själfva verket bra litet en »folkbok». Den rör sig med stora, allmänna synpunkter och med abstrakta historiska begrepp, som för den obildade knappt finnas till, och saknar sålunda denna konkreta, åskådliga form, under hvilken ensamt en förgången tid blir fattbar för mängden. Men det klandret drabbar ej skriften själf, utan omslagsrubriken. Däremot borde det lilla, objektivt vetenskapligt hållna arbetet blifva en mycket lämplig läsning för dessa bildade skeptici, som, därför att de ej själfva haft tillfälle att studera sig in i detta kräfvande ämne, tro sig kunna affärda alltsammans som en patriotisk folktradition.

I motsats till herr Stavenows arbete är herr H. Forssells minnesteckning[2] ej blott till rubriken, utan ock till formen en folkbok. Den är författad för »Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande», och förf. har, i synnerhet i början, anslagit en mycket folklig ton. Flera skeden, såsom det danska kriget och det inre reformarbetet, äro mycket klart och öfverskådligt tecknade, och i skildringen af hvad det svenska folket fruktade af den katolska reaktionen och de tyska protestanterna tänkte om den svenske konungen höjer sig stilen t. o. m. till värme och glans. Ehuru man i arbeten af denna

[1] Gustaf Adolf, hans personlighet och betydelse. 53 sid. Sthlm, Beijer 1894.
[2] Gustaf II Adolf. En minnesteckning. 108 sid. Sthlm, Norstedt 1894.

art ej får påräkna några nya uppslag, träffas dock äfven här någon gång fina vinkar, såsom då förf. ur svenska folkets bittra erfarenheter under Kalmarkriget härleder dess ständiga redobogenhet i det följande att sätta kriget in i fiendens land och ur konungens lärdomar af striderna med de lättrörliga polska trupperna i Livland och Preussen den nya, lätthandterliga beväpning och rörliga uppställning, som vid Breitenfeld förskaffade honom segern. Som målet för Gustaf Adolfs tåg norr ut i juni 1632 uppger förf. Sachsen och dess räddning. Om bäjerska hårens uppbrott för att söka förening med Wallenstein erhöll han först i Nürnberg kännedom. Emellertid vann konungen i självfva verket sitt ändamål. Genom att draga fienden mot sig själf räddade han Sachsen och genom att sedan draga till sig förstärkningar blef han äfven i stånd att försvara Nürnberg och åter rycka initiativet ur Wallensteins händer.

Som tryckfel eller misskrifningar må påpekas uppgifterna, att de tyska furstarne indragit »biskops- och *kapital*räntorna», att Preussen kristnats »i forntiden» och att evangeliska unionen stiftats 1607. Att striden vid Lützen först begynt något efter middagen är en ny uppgift, för hvilken stöd tarfvats. När förf. kallar ryska kriget »jämförelsevis bekvämligt», må till jämförelse erinras om Jakob de la Gardies bref och Gustaf Adolfs tal till ständerna efter fredsslutet. Likartade äro ock de uppgifterna, att Nöteborg legat ungefär på samma plats som nu Petersburg och att Gustaf Adolfs fredliga arbete hufvudsakligen varit en rustning för kriget. — Emellertid torde dylika oegentligheter i en eller annan detalj betyda mindre än annorstädes i en folkbok, där det dock till slut blifver grundtonen och framställningssättet, som lämna det starkaste intrycket.

Herr O. W. Ålunds arbete[1] är till omfånget det främsta. Af dess cirka 350 sidor är endast ett 10-tal ägnadt åt Gustaf Adolfs fredliga arbete. Också är boken egentligen en historia om krigen, särskildt det tyska. Öfver hufvud taget verkar den mera som ett publicistiskt än ett vetenskapligt historiskt arbete. Som den, tack vare sin utstyrsel och förf:s framställningskonst, nog torde ha att förutse en större spridning, har det synts skäligt att påpeka en och annan af de oegentligheter, som vid ett flyktigt genomseende fallit i ögonen. Så uppges sid. 1 — med glömska af Possevino —, att före Malaspina ingen påflig legat på nära 100 år varit sedd i Sverige. Sid. 15 kallas Bohuslän en *dansk* provins. Det var ej länsindelningen själf, utan en *fast* sådan, som denna tid infördes (sid. 58—59). Skotten Hamilton, som 1631 förde en hjälpkår till Tyskland, hette ej Alexander, utan Jakob (sid. 149). Att många af de tankar, som sedan ledde Gustaf Adolf att omskapa krigskonsten, ursprungligen vaknat i hans hufvud under samtalen med de utländska officerarne i hans faders tjänst, är väl ett alltför djärft antagande. Då förf. (sid. 47) sätter hans första tanke på ett ingripande i de tyska

[1] Gustaf II Adolf. Ett trehundraårsminne berättadt för ung och gammal. Med öfver 100 illustr. och flere planscher. 346 sid. Sthlm, Bonnier, 1894.

förvecklingarna i samband med Rigas eröfring, må erinras om hans närmande till konung Fredrik af Böhmen året förut. Erik Soop går ännu och gäller som konungens räddare vid Stuhm, änskönt det nu är ådagalagdt, att han ej ens var med i striden. Uppgiften att Magdeburgs brand härledt sig från det svenska partiet i staden förkastas afgjordt; den nyaste tyska forskningen tvekar emellertid mellan Pappenheims soldater och Falkenberg med hans vänner. Efter vedertagen sed låter förf. den svenska hären före striderna vid Breitenfeld och Lützen uppstämma »konungens egen krigspsalm»: Förfäras ej, du lilla hop! — Enligt Schück äro de två första verserna i denna psalm säkerligen först efter konungens död författade, den sista kort före slaget vid Lützen.

I formellt hänseende har herr Ålunds arbete stora förtjänster. De lifliga krigsskildringarna — t. ex. striderna utanför Nürnberg — vinna ytterligare i åskådlighet genom förträffliga terrängmålningar, och boken är dessutom försedd med flere kartor och illustrationer.

Bland de återstående festskrifterna må till slut nämnas herr N. Lövgrens och herr O. Kuylenstiernas arbeten. Det är röster ur den svenska kyrkan och den svenska arméen, som på detta sätt velat bidraga till firandet af den store troshjältens och den store krigarens minnesfest. Herr Lövgren fäster sig hufvudsakligen vid den religiösa sidan af Gustaf Adolfs personlighet och gärning; han går tillbaka till Luther och Gustaf Vasa och slutar med den erinran, att det är en lutheran, som räddat den reformerta kyrkan, och med en maning till försvar för vår lutherska statskyrka mot den från England och Amerika inträngande reformerta separatismen.

Herr Kuylenstiernas arbete utgör ett litet galleri af ledigt tecknade miniatyrbilder utan strängare sammanhang.

I vördnad för sitt ämne mötas alla dessa från skilda håll och ståndpunkter utgångna minnesskrifter, och i detta mångstämmiga vittnesbörd om hvad det svenska folket år 1894 tänkte om Gustaf II Adolf och hans tid ligger ock deras största betydelse.

A. Rfs.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för Nordisk Filologi, utg. genom A. Kock. **XI. Ny Följd VII, 2.** T. Hjelmqvist, Några anmärkningar till Atlamål. — A. Kock, Studier i fornnordisk grammatik I—VII. — R. Beckman, Bidrag till kännedom om 1700-talets svenska. — Literaturanmälningar m. m.

Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. H. 21. 1894. E. Ekhoff, Bohuslänska fornsaker från hednatiden. — W. Berg, Wilhelm Kruse. En tidsbild.

Meddelanden från Göteborgs och Bohusläns fornminnesförening. 1: 2. 1894. W. Berg, Några drag ur skråväsendets historia vid medlet af 1700-talet. — W. Berg, Den skandinaviska halföns befolkande. — A. U. Bååth, Om fornnordiska trollsånger. — W. Berg, Bidrag till sporrens historia.

Meddelanden från Svenska Slöjdföreningen. År 1894. H. Hörlin, Några ord om förhållandet mellan våra fornminnen och vår nutida konstutöfning. — C. A. Ossbahr, S:t Eriks skrin i Uppsala domkyrka. — E. Jacobsson, Om bollhusen i Stockholm samt teater- och balettanordningar vid svenska hofvet under 1600-talet (med plan af slottet tre kronor i midten af 1600-talet och figurer).

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1894, 5.** E. Fries, Skolan och fosterlandskärleken. Några reflexioner. — **6.** J. A. Fridericia, Griffenfeld. Bemærkninger i anledning af rigsarkivar A. D. Jörgensens nyeste skrift (A. D. Jörgensen, P. S. Griffenfeld). — Festskrift til Vilhelm Thomsen fra disciple, udgivet i anledning af hans femogtyveårige doktorjubilæum, anm. af A. Noreen. — **7.** K. Piehl, Ett blad ur den fornegyptiska litteraturens historia. — S. A. Fries, Israels historia, anm. af B. Stade.

Ord och Bild, illustrerad månadsskrift. Utgifven af K. Wåhlin. **1894, 9.** K. Warburg, Från Magdalena Rudenschiölds ungdomsdagar. Några meddelanden ur en brefväxling. — **10.** E. Tegnér, Spansk grandezza. — G. Göthe, Sergel-porträtt. — **11.** O. Sylwan, Vår första dagliga tidning. — H. Hildebrand, Skara domkyrka. — **12.** H. Wieselgren, Gustaf II Adolf. — C. A. Ossbahr, Ett minne från Gustaf II Adolfs likbegängelse.

Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. **VIII** inneh. bl. a.: C. H. Rundgren, Minne af kyrkoreformatorn Laurentius Andreæ.

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Literatursällskapets Arbetsutskott. **15 årgången 1894.** Redogörelse för Svenska Literatursällskapets årsmöte. — O. Sylwan, Stafvelseräkning som princip för svensk vers under sextonhundratalet. — E. Wrangel, Versekrig under frihetstiden. — E. Wrangel, Några ord om folkets visor i uppteckningar och skillingtryck. — O. Levertin, Andreas Arvidis Manuductio. — K. Warburg, Rasmus Nyerups svenska brefväxling.

— E. Wrangel, Jubelfesten 1693. Efterskrift. — Smärre meddelanden: O. Sylwan, Lärgiriga brödragillet. — H. Lundström, Carl Carlsson Gylldenhielm och »Schola Captivitatis». — W. Molér, Fråga. — E. H. Lind, Svensk litteraturhistorisk bibliografi. 13. 1892 o. 1893. — Register öfver Samlaren årg. 11—15 (1890—1894). — **Bihang:** Bref rörande teatern under Gustaf III. Utgifna af Eugène Lewenhaupt. 3: Tillägg, rättelser och register. — Bref från Esaias Tegnér till Carl Fredr. af Wingård 1823—1845. Utgifna af Elof Tegnér.

Svensk Tidskrift utg. af F. v. Schéele. **1894, 5.** H. Hjärne, Englands parlamentarism. — **6.** Utlandets spanmålstullar och deras inverkan på den svenska spanmålsmarknaden. Genmäle. Af A. C. Replik. Af I. Flodström.

Upplands Fornminnesförenings Tidskrift utg. af R. Arpi. **XVI.** C. G. Styffe, Om k. Olof Haraldssons vikingatåg in i Sigtuna-fjärden och den väg han tog för att komma därifrån. — C. M. Kjellberg, Den fordna kungsgården i Uppsala. — W. Schürer v. Waldheim, Några hittills ej beaktade uppländska stensaksfynd. — Densamme, En nyupptäckt korsristning å ett berg i Frötuna socken. — Densamme, Upplysn. och handl. om kanonerna och brännspegeln, hvilka förr förvarats i Löwenska grafven i Frötuna kyrka. — E. v. Ehrenheim, Arnö kyrka. — C. G. Styffe, Skoklosters kyrka med afs. på dess förhållande till forna klosterbyggnader och dess förändringar i nyare tider. — Th. Lindström, Kompletter. af i föreg. häften af Uppl. Fornm. Tidskr. förekommande uppgifter om fornfynd i Lena. — Densamme, Något om älfvor och älfträdgårdar. — Densamme, Brudstigen, sägen från norra Uppland. — V. Lundström, Sigtuna fornminnen. — R. Arpi, Meddelanden från Uppsala universitets museum för nord. fornsaker I. — Hj. Stolpe, Om Vendelsfyndet.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1894, 10.** M. G. Schybergson, Arbeten i finsk lokalhistoria. — M. G. Schybergson, De tyska historikernas andra församling i Leipzig. — I bokhandeln: R. F. Hermanson, Bemötande i frågan om Finlands statsrättsliga ställning, anm. af E. F.; K. Warburg, Karl August Ehrensvärd, en lefnadsbild från Gustavianska tiden, anm. af C. G. E. — **11.** Alexander III †. — **12.** C. G. Estlander, Gustaf Adolfs minne i Finland.

Baltische Monatschrift. **1894, 9.** O. Sjögren, Otto Arnold Paykull. Uebers. von Dr. A. Bergengrün (Schluss). — **10.** Propst Glücks Berichte aus Marienburg an den Generalgouverneuren Grafen Dahlberg vom Jahre 1701. Mitgetheilt von Dr. Fr. Bienemann jun.

Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte. Bd 7: H. 2. F. Meinecke, Zur Beurteilung Bernadottes im Herbstfeldzuge 1813. — Kleine Mitteilungen: T. J. Petrelli, Alte brandenburgische Fahnen und Standarten in Schweden. — Neue Erscheinungen. Bücher, (bl. a. O. Malmström, Bidrag till Svenska Pommerns historia 1630—1653; O. Malmström, Bidrag till Svenska Pommerns historia 1653—1660; K. G. Lundqvist, Sveriges krig med staden Bremen och politik i samband därmed åren 1665—1666; Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Utg. af C. T. Odhner. 18; Svenska beskickningars berättelser om främmande makter år 1793. Utg. af C. E. B. Taube, anm. af F. Arnheim; Aeltere Universitets-Matrikeln. 2. Universität Greifswald. Bd 2: 1646—1700; Die eigenhändige Briefe König Karls XII. Herausg. v. E. Carlson, anm. af H. v. Petersdorff; B. v. Quistorp, Geschichte der Nordarmee im Jahre 1813, anm. af M. Immich.)

Die Gegenwart. Hrsg. von Theophil Zolling. **Bd 46 (1894.) N:o 44.** G. Winter, Die Wahrheit über Gustav Adolf.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel und Fr. Meinecke. Neue Folge. **XXXVII, 3.** R. Pöhlmann, Zur geschichtlichen Beurteilung Homer's. — M. Philippson, Philipp II von Spanien und die letzten Lebensjahre Maria Stuart. — **Miscellen:** B. Gebhardt, Wilhelm v. Humboldt über die spanischen Cortes. — Literaturbericht (bl. a. E. Wiehr, Napoleon und Bernadotte in Herbstfeldzuge 1813; B. v. Quistorp, Geschichte der Nordarmee im Jahre 1813, anm. af Fr. Meinecke.) — Notizen und Nachrichten.

Mährisches Tagblatt. (Olmütz.) 1894, 7 December. G Egelhaaf, Gustav Adolf.

Preussische Jahrbücher. 1894, December. M. Lenz, Gustav Adolf dem Befreier zum Gedächtniss.

Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen. 1894: April—Juni. Die eigenhändige Briefe König Karls XII. Herausg. v. E. Carlson, anm. af R. Prümers.

The English Historical Review. 1894, October. F. Zinkeisen, The donation of Constantine as applied by the roman church. — M. D. Harris, Laurence Saunders, citizen of Coventry. — J. W. Hales, Shakspeare and the jews. — W. A. Shaw, The English government and the relief of protestant refugees. — F. C. Burkitt, William Robertson Smith. — Notes and documents. — Reviews af books (bl. a. Fester, Die Augsburger Allianz von 1686, anm. af A. W. Ward). — Correspondence. — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications. — Index.

Revue d'histoire diplomatique publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique. **1894, 4.** E. Müntz, Les annexions de collections d'art ou de bibliothèques et leur rôle dans les relations internationales, principalement pendant la révolution française. — F. de Martens, La Russie et l'Angleterre au commencement du XIXe siècle. — G. Syveton, Une cour et un avanturier au XVIIIe siècle. Le baron de Ripperda (suite et fin). — L'ambassade du maréchal de Belle-Isle à Francfort en 1742. Extrait des mémoires du prince Emmanuel de Croy Soire publ. par le vicomte de Grouchy. — Comptes-rendus. — Chronique. — Bibliographie.

Revue Historique. 1894, Novembre—Décembre. H. Sée, Étude sur les classes serviles en Champagne du XIe au XIVe siècle. 1er article. — Fr. Funck-Brentano, L'homme au masque de velours noir, dit »le Masque de fer». — Ch. Pfister, Les »Économies royales» de Sully et le Grand dessein de Henri IV; suite et fin. — Bulletin historique: France par L. Farges et G. Monod; Allemagne par Alfred Stern. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Rättelser.

Sid. 183 r. 16, l. *förenande*
» 32 Gr. r. 91, l. *det af förf. i uppsatsen*

14.

Bibliografi 1893.

(Upprättad af **Kristian Setterwall.**)

Tillägg till 1891.

2224. **Siljestrand, Karl K:son,** Karl XII såsom filosof. Studie. (1) + 67 + (1) s. Linköping, Förf.

2225. **Godchot,** Les neutres. Étude juridique et historique de droit maritime international. VII + 444 s, Alger, P. Fontana et C:o.
Berör Karl XIV Johans historia.

2226. [**Knudsen, H. M.**], 1886 og 1891. Venstres Stilling til Forslagene om de diplomatiske Sagers Behandling. 16 s. Kristiania. Pr. 10 öre.

2227. **Möller, A. F.,** Några anteckningar till Falkenbergs historia. 52 s. 4:o. Falkenberg, Förf. Pr. 1.

2228. [**Poelchau, Arthur**], Von der Brauer-Kompagnie in Riga.
Rigasche Stadtblätter 1891, s. 380—388.

Tillägg till 1892.

2229. **Cordt, Benjamin,** Die Verhandlungen des Waffenstillstandes von Teusina, 1593. Ein Beitrag zur Geschichte der Beziehungen Schwedens zu Russland im 16. Jahrhundert.
Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat. Bd. 16 (1892), s. 78—156.

2230. **Neubauer, E.,** Johann Schneidewind, magdeburgischer Stadtkommandant und schwedischer Oberst.
Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1892, s. 257—323.

2231. **Wittich, Karl,** Kritische Nachträge zu den Aufsätzen über Falkenberg und das Verhängniss Magdeburgs.
Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1892, s. 85—130.

2232. **Schulenburg, Otto,** Die Vertreibung der mecklenburgischen Herzöge Adolf Friedrich und Johann Albrecht durch Wallenstein und ihre Restitution. Ein Beitrag zur Geschichte Mecklenburgs im dreissigjährigen Kriege. Inaug. Diss. 133 s. Rostock.

2233. **Gerlach, Heinrich,** Zur Feier der Erinnerung an die vor 250 Jahren erfolgte Befreiung Freibergs von der schwedischen Belagerung.
Mitteilungen vom Freiberger Altertumsverein. H. 28 (1892), s. 1—8 + 1 pl.

2234. **Schmidt, Rudolf,** Ein Kalvinist als kaiserlicher Feldmarschall im dreissigjährigen Kriege. [Peter Melander.] [Schluss.] (Se N:o 1606 o. 1684.) 24 s. 4:o. Berlin, Gaertner.
Wissenschaftliche Beilage zum Programm der Charlottenschule.

2235. **Stille, Arthur,** Schering Rosenhane som diplomat och ämbetsman. 144 s. 4:o.
Acta Universitatis Lundensis 1891—92. Afdel. 1.

2236. Breve fra Statsmænd i Danmark til den danske Resident i Stockholm, Peder Juel, fra Aarene 1648—1655. Meddelte af *J. A. Fridericia*
Danske Magazin. Femte Række: Bd. 2, s. 362—387.

2237. **Michelsen, Ernst,** Eine Salvaguardia des Grossen Kurfürsten für die Pastoren zu Friedrichstadt vom 13 Oktober 1658. Ein Beitrag zur Geschichte des Kriegs 1657—1660.
Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte. Bd 22 (1892), s. 285—296.

2238. **Масловскій, Д., Ѳ.,** Сѣверная война. Документы 1705—1708 гг. [Det nordiska kriget. Dokumenter från åren 1705—1708. С.-Петербургъ 1892.
Сборникъ военно-историческихъ матеріаловъ. Вып. I.

2238½. **Rappe, A. E.,** Karl XII:s plan för fälttåget mot Ryssland 1708 och 1709.
Kungl. Krigsvetenskaps-Akademiens Handlingar 1892, s. 321—344.

2239. **Gaulot, Paul,** Un ami de la reine (Marie-Antoinette—M. de Fersen). VIII + 379 s. Paris, Ollendorff.

2240. **Lods, Armand,** L'église luthérienne de Paris pendant la révolution et le chapelain Gambs. (Se N:o 2044.) 21 s. Paris, Fischbacher.

2241. **Flood, Constantius,** Under Krigen (1807—1814). Nogle historiske og biografiske Optegnelser. (1) + 280 s. + 1 pl. Kristiania, Malling. Pr. 3,40.

2242. **Nielsen, Yngvar,** Grev Herman Wedel-Jarlsberg og hans samtid 1779—1840. H. 5. 160 s. Kristiania, Cammermeyer og Malling. Pr. 2,50.

2243. **Ahlström, O. C.,** Norrländska slägter, genealogiska och biografiska anteckningar. D. 2. 176 s. Östersund, Förf.

2244. **Amnéus, Abel** och **Herman,** Anteckningar om släkten Amnéus samlade och till utdelning bland dess medlemmar utgifna år 1892. 26 s. Mariestad.

2245. **Anteckningar** om framlidna hofmarskalken friherre Gerhard de Geer af Finspong och hans maka Henrietta Charlotta Lagerstråle samt deras afkomlingar och med dessa genom giftermål förenade personer, afslutade d. 30 april 1892. 50 s. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 1.

2246. **Svalin, Wilhelm,** Bidrag till kongl. maj:ts kanslis personalhistoria efter 1809. (2) + 291 s. Sthlm, Förf. Pr. 5.

2247. **Hyltén-Cavallius, Gunnar,** Några blad ur Kongl. Kronobergs regementes krigshistoria. (Mewe 1626, Wittstock 1636, Landskrona 1677, Fraustadt 1706, Helsingborg 1710, Walkiala 1790). Med anledning af nya fanors öfverlämnande till regementet på uppdrag af regementets chef samlade. 47 s. Sthlm, Norstedt.

2248. **Behm, Viktor,** Anteckningar om Lockne socken år 1892. 70 s. Östersund, Förf. Pr. 1.

2249. **Brilioth, Herman,** Wreta. Klosterminnen. (2) + 67 s. + 7 pl. Vestervik, Ekblad & Comp.

2250. Om Gefle slott.
Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening 1892, s. 1—32.

2251. **Tidander, L. G. T.,** Vestervik förr och nu. 85 + (1) s. + 1 pl. Vestervik, Ekblad & Comp.
Aftryck ur »Vesterviks Veckoblad».

2252. **Handlingar** till belysande af Finlands kamerala förhållanden på 1500-talet. H. 1. Utgifna af *G. Grotenfelt.* (4) + IV + 162 s. Helsingissä, Suomalaisen Kirjallisuuden.

2253. **Heberlein, B.,** Beiträge zur Geschichte der Burg und Stadt Wolgast. XVII + 444 s. + 1 pl. Wolgast, Elsner.

2254. **Unruh, Th.,** Pommerns kirchliche Verhältnisse unter der schwedischen Herrschaft.
Evangelische Kirchen-Zeitung 1892, s. 287—291.

2255. **Nyström, Anton,** Allmän kulturhistoria eller det mänskliga lifvet i dess utveckling, systematisk framställning af civilisationens gång o. s. v. D. 6. 714 + (1) s. Sthlm, Looström. Pr. 8.

1893.

2256. Historisk Tidskrift utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom *E. Hildebrand.* Årg. 13, 1893. 386 + 99 + (3) s. + Bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 5.
Innehåll:
Kjellén, R., Den nationella karakteren i 1809 års grundlagsstiftning.
Sondén, P., Tvenne hjältar från trettioåriga kriget.
Hildebrand, K., Undersökningar till Uppsala mötes historia.
Sylwan, O., Nils von Oelreich såsom censor librorum.
[Wieselgren, Harald], Tafior från krigs- och olycksåren efter Carl XII:s död, 1719—21.
Hammarskjöld, Agathon, Generalen grefve Gustaf Wachtmeister, hans släkt och hans fälttåg. 1—3.
Nerman, G., Hvarest gräfde sig Olaf Haraldsson ut ur Mälaren?
Hochschild, C. F. L., Gustaf III, Sofia Magdalena och Christian VII 1788.
Sylwan, O., P. J. Höppener En publicist på sjuttonhundratalet.
Strödda meddelanden och aktstycken. Öfversikter och granskningar.

2257. Historisk Tidsskrift, Sjette Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af *C. F. Bricka.* Foreningens Sekretær. Bd 4: H. 2, s. 205—481.

2258. Kongl. Bibliotekets Handlingar. 15. 12 + 76 s. Pr. 1,25.
Inneh. Årsberättelse för år 1892. C. Snoilsky, Svenska historiska planscher. 1. 1499—1684.

2259. Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Utgifna af *C. T. Odhner.* XVII, s. 83—154. Sthlm, Norstedt. Pr. 1.

2260. **Hjärne, Harald,** Inledning till Skandinaviens historia. Grundlinjer till föreläsningar. Sommarkurserna i Upsala 1893. 15 s. Upsala.

2261. **Bygdén, Leonard,** Kungshatt. En svensk folksägen i historisk belysning. [Erik Emundsson Väderhatt.]
Nordisk Tidskrift 1893, s. 360—378.

2262. **Nerman, Gustaf,** Hvarest gräfde sig Olaf Haraldsson ut ur Mälaren?
Historisk Tidskrift 1893, s. 257—276.

2263. **Breyer, Robert,** Die Legation des Kardinalbischofs Nikolaus von Albano in Skandinavien. 23 s. 4:o.
Beilage zum Programm der städtischen Realschule zu Halle a. S. Ostern 1893.

2264. Loi de Vestrogothie (Westgöta-lagen). Traduite et annotée et précédée d'une étude sur les sources du droit suédois par *Ludovic Beauchet*. XXII + 464 s. Paris, Larose.

2265. **Hjärne, Harald,** Helsingelif under Helsingelag. 28 + (1) s. Söderhamn, Molander & Dahlström. Pr. 25 öre.

2266. **Brinkmann, A.,** Den hellige Birgitta. Et kulturhistorisk Billede fra det 14 Aarhundrede. VIII + 419 + (1) s. + 12 illustr. Köbenhavn, Mackeprang. Pr. 2,50.

2267. Diplomatarium Norvegicum. Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgifning og Rettergang i Middelalderen. Samlede og udgivne af *C. R. Unger* og *H. J. Huitfeldt-Kaas*. 14: 1. 416 s. Christiania, Malling. Pr. 6.
Behandlar tiden 1812—1525.

2268. Die Recesse und andere Akten der Hansetage von 1256—1430. Bd 7: 1419—1425. X + 659 s. Leipzig, Duncker.

2269. **Olsson, P.,** Fornhandlingar rörande Jämtlands län. [1420—1490.] Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift. Bd 1, s. 92—112.

2270. **Boëthius, S. J.,** Om Engelbrekt Engelbrektsson och betydelsen af hans verk. 28. s. Sthlm, Beijer. Pr. 20 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. 2.

2271. **[Hildebrand, Emil],** Riksdagar och ständermöten i Sverige under medeltidens sista århundrade (1435—1520).
Historisk Tidsskrift 1893, s. 282—300.

2272. **Wehrmann, C.,** Lübeck als Haupt der Hanse um die Mitte des fünfzehnten Jahrhunderts.
Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1892, s. 81—119.

2273. Urkundenbuch der Stadt Lübeck. Herausgegeben von dem Vereine für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde. Th. 9: Lief. 9—12, s. 641—963. 4:o. Lübeck, Schmersahl.
Berör tiden 1458—60.

2274. **Petersen, Egil,** Hemming Gads Tale mod de Danske.
Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn). 1893, s. 464—473.

2275. **Hedqvist, Vilhelm,** Den kristna kärleksverksamheten i Sverige under medeltiden. Akad. afh. (3) + 147 s. Strengnäs, Förf.

2276. Bidrag till Olai Magni historia. 1. Literära fragmenter utgifna genom H. Hjärne. 2. Handlingar angående Olai Magni egendomsförvärf och qvarlåtenskap. Utgifna af Kongl. Samfundet för utgifvandet af handskrifter rörande Skandinaviens historia. VII + 26 + (2) + 9 + (2) s. Sthlm. Pr. 1.
Historiska handlingar D. 12: N:o 2: 1—2.

2277. **Schumacher, Hermann A.,** Olaus Magnus und die ältesten Karten der Nordlande.
Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin. Bd 28. 1893, s. 167—200.

2278. **Hjärne, Harald,** Renässans och reformation. Tal vid Uppsala studentkårs fäst till Uppsala mötes minne i universitetets aula den 7 september 1893. 16 s. Sthlm, Hökerberg. Pr. 25 öre.
Svenska Spörsmål. H. 13.

2279. **Hjärne, Harald,** Sveriges statsskick under reformationstiden (1520—1611). Grundlinjer till föreläsningar. Sommarkurserna i Uppsala 1893. 63 s. Uppsala.

2280. **Dahlmann, F. C.,** Geschichte von Dänemark. Bd 4: 1523—1559. Von *Dietrich Schäfer*. XX + 496 s. Gotha, Perthes.
Geschichte der europäischen Staaten. Herausgegeben von Heeren, Ukert und Giesebrecht. Lief. 55: Abtl. 2.

2281. **Schück. Henrik,** Olavus Petri. Ett fyrahundraårsminne. (1) + 66 s. + 1 pl. Sthlm, Geber. Pr. 1,25.

2282. **Hjärne, Harald,** Reformationsriksdagen i Västerås. 79 s. Sthlm, Hökerberg. Pr. 60 öre.
Svenska Spörsmål. H. 7.

2283. [**Hammarskjöld, Agathon**], Bilder ur svenska flottans historia. 1. Svenska flottans första stora sjötåg.
Försvarsvännen 1893. s. 1—2, 7—8, 10—11, 13—15, 18—19, 22—24, 25—27, 30—32, 33—34, 37—38, 41—42, 46—47, 53—54, 57—58, 65—67, 73—75, 77—78, 81—82, 85—86, 89—91, 93—95, 98—100, 102—103, 107—108, 109—111.
Se nedan »Recensioner» 2503.

2284. **Larsen, Axel,** Hvem anförte den forenede svensk-dansk-preussiske Flaade i Sommeren 1535?
Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn) 1893, s. 292—317.

2285. **Larsen, Axel,** Dansk-norske Heltehistorier. 1536—1648. (3) + 159 s. + 13 pl. och portr. Köbenhavn, Gyldendalske Boghandel. Pr. 2,50.
De, hvilkas biografier förekomma i denna bok, äro följande: Peder Skram, Johan Rantzau, Herlof Trolle, Daniel Rantzau, Otte Rud, Frans Brokkenhus, Kristian den fjerde och Jörgen Vind.

2286. **Andersson, Thor,** Svenska underhandlingar med Ryssland 1537. 54 s. 12:o. Sthlm, Samson & Wallin. Tryckt i 100 ex. Pr. 2,25.

2287. Konung Gustaf den Förstes Registratur. Utgifvet af Kongl. Riksarkivet genom *Victor Granlund*. 14. 1542. (Se N:o 414, 789, 925, 1045, 1387 o. 1656.) 434 + 43 + (1) s. 15. 1543. 645 + 64 s. Sthlm, Norstedt. D. 14. Pr. 6,50. D. 15. Pr. 9.
»Handlingar rörande Sveriges historia.» Ser. 1.

2288. Форстенъ, Г. В, Балтiйскiй вопросъ въ 16 и 17 столѣтiяхъ 1544—1648). [Den baltiska frågan i 16. och 17. århundradet. (1544—1648).] Т. 1: Борьба изъ за Ливонiи [Kampen om Lifland]. XV + 717 s. С.-Петерб.

2289. **Berg, Gustaf,** Bidrag till den inre statsförvaltningens historia under Gustaf den Förste hufvudsakligen i afseende på Småland. Akad. afh. 307 + (1) s. Sthlm, Förf. Pr. 2,50.

2290. **Ahnfelt, Otto,** Utvecklingen af svenska kyrkans ordning under Gustaf den förstes regering. Jämte 3 bilagor. 265 + 97 s. + Tillägg till utvecklingen af svenska kyrkans ordning under Gustaf I:s regering. 9. s. Lund, Collin & Zickerman. Pr. 5.
Tidskrift för Teologi 1892.
Se nedan »Recensioner» 2504.

2291. Regesta diplomatica historiæ Danicæ. Chronologisk Fortegnelse over hidtil trykte Diplomer og andre Brevskaber til Oplysning af den danske Historie, udgiven ved det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Omsorg. Anden Række. Bd 2: 2. Fra Aar 1558 til Aar 1574; s. 289—576. 4:o. Kjöbenhavn. Pr. 5.

2292. **Ett bidrag till flottans historia under Erik XIV.**
Historisk Tidskrift 1893, s. 69—71.

2293. **Ödberg, F.,** Om Anders Lorichs, k. Johan III:s ständiga legat i Polen, och hans tid (1569—84). Bidrag till svenska diplomatiens och den katolska reaktionens historia. Läroverksprogram. 124 s. 4:o. Skara, Förf.

2294. **Ödberg, F.,** Om kyrkoherden herr Maurits Rasmussons i Böne sammansvärjning mot k. Johan III år 1576.
Västergötlands Fornminnesförenings tidskrift. H. 6—7 (1893), s. 7—20.

2295. **Henning, Karl,** Strengnäs stift under den liturgiska striden till Uppsala möte 1593. Läroverksprogram. 50 + (1) s. 4:o. Sthlm, Chelius. Pr. 1.

2296. Handlingarna från Uppsala möte 1593 utgifna af *Emil Hildebrand*. 149 + (1) s. + 1 facs. 75 ex. på finare papper, separattryck ur »Svenska riksdagsakter» D. 3. Samma publikation (»Handlingarna — — utg. af Riksarkivet genom E. Hildebrand») på vanligt papper. Sthlm, Norstedt. Pr. 4,50.

2297. Uppsala mötes beslut, den 20 mars 1593. Afbildning i originalets storlek utförd i ljustryck på Generalstabens litografiska anstalt. Med upplysande text af *Emil Hildebrand*. 2 bl. + 12 sidor text. Sthlm, Generalstabens litogr. anstalt. Pr. 4.

2298. **Sundberg, A. N.,** Om den svenska kyrkoreformationen och Uppsala möte 1593. 99 s. Pr. 1,25.
Uppsala universitets Årsskrift 1893. Program.
Se nedan »Recensioner» 2505.

2299. **Hildebrand, Karl,** Uppsala möte 1593. ett 300-årsminne. 46 + (1) s. Sthlm, Beijer. Pr. 25 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. 4.
Se nedan »Recensioner» 2505.

2300. **Hildebrand, Karl,** Undersökningar till Uppsala mötes historia.
Historisk Tidskrift 1893, s. 89—122.

2301. **Hjärne, Harald,** Uppsala möte.
Ord och Bild 1893, s. 370—378.

2302. **Holmberg, E. J.,** Den liturgiska stridens och Uppsala mötes historia jämte kort beskrifning af jubelfesterna i Uppsala 1693 och 1793. Ett trehundraårs minne 1593—1893. Efter de bästa källor skildradt för svenska folket. Med illustrationer. 114 + 11 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1.
Se nedan »Recensioner» 2505.

2303. **Magnusson, A. M.,** Nicolaus Olai Botniensis ordförande vid Uppsala möte 1593. Med ett förord af domprosten Sundelin. (3) + 49 s. Sthlm, Nordin & Josehpson. Pr. 1.
Se nedan »Recensioner» 2505.

2304. **Thomæus, Ragnar,** Om Uppsala möte 1593. Historiska påminnelser jubelåret 1893. (1) + 63 s. Göteborg, Pehrsson. Pr. 75 öre.
Se nedan »Recensioner» 2505.

2305. **Råbergh, Herman,** Den evangeliskt-lutherska bekännelsens införande i Finlands kyrka genom Uppsala kyrkomöte. 25 februari—20 mars 1593. Ett trehundraårs minne. 40 s. Helsingfors, Söderström. Pr. 25 öre.
Se nedan »Recensioner» 2505.

2306. **Wägner, S.,** Till minne af Uppsala möte 1593. Läroverksprogram. 11 s. 4:o. Nyköping.

2307. **Lundin, C. F.,** Uppsala möte i världshistorisk belysning. 58 s.
Uppsatser i teologiska och kyrkliga ämnen utgifna af W. Rudin. H. 7.
Uppsala, W. Schultz.

2308. **Nyström, J. F.,** Minnet af Uppsala möte.
Redogörelse för allmänna läroverken i Uppsala, Enköping och Norrtelje under läsåret 1892—93, s. 1—11.

2309. **Lundström, Herman,** Laurentius Paulinus Gothus hans lif och verksamhet (1565—1646). 1—2: (1565—1637). Akad. afh. VIII + 333 + (1) + 22 s. + 1 portr. Uppsala, Förf. Pr. 3,50.

2310. **Schybergson, M. G.,** Sverige och Ryssland under förra hälften af sjuttonde seklet.
Finsk Tidskrift 1893. Bd 1, s. 337—347.

2311. **Klopp, Onno,** Der dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632. Zweite Ausgabe des Werkes: Tilly im dreissigjährigen Kriege. Bd 2: 1621—1628. XXVIII + 868 s. Paderborn, Schöningh.

2312. Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefvexling. Utgifna af Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien. Senare afdelningen. Bd 5. Jakob De la Gardies bref 1611—1650.- Utg. af *C. G. Styffe*. IV + 640 s. Bd 6. Johan Banérs bref 1624—1641. Utg. af *P. Sondén*. VI + 915 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. Bd 5: 8; Bd 6: 11.50.
Se nedan »Recensioner» 2514.

2313. **Mack, Heinrich,** Die Hanse und die Belagerung Stralsunds im Jahre 1628. Vortrag gehalten in der Versammlung des Hansischen Geschichtsvereins zu Stralsund am 23. Mai 1893.
Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1892, s. 121—155.

2314. **Winter, Georg,** Der dreissigjährige Krieg. Dritte Periode: Gustav Adolf und Wallenstein. Der Prager Friede. (1630—1635.)
Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen. Herausgegeben von *Wilhelm Oncken*. Abtheilung 199—200, s. 337—510 + pl.

2315. **Sondén, Per,** Tvenne hjältar från trettioåriga kriget. Ur Tysklands nyaste biografiska litteratur för 1600-talet. [Reichsfreiherr Dodo zu Innhausen und Knyphausen; Dietrich v. Falkenberg.]
Historisk Tidskrift 1893, s. 23—68.

2316. **Hümmer, Fr. K.,** Bamberg im Schweden-Kriege 1632—34.
Bericht über Bestand u. Wirken d. historischen Vereins zu Bamberg. 53, s. 169—230.

2317. **[Nordwall, John E.],** Några bidrag till en rådslängd för Gustaf II Adolfs regering.
Historisk Tidskrift 1893, s. 175—189.

2318. **Gyurátz, F.,** Gusztáv Adolf svéd király élete. 437 s. Budapest, Hornyánsky.

2319. **Diemar, H.,** Köln und die Schlacht bei Lützen.
Korrespondenzblatt der Westdeutschen Zeitschrift f. Geschichte u. Kunst zugleich Organ der historisch-antiquar. Vereine zu Backnang, Birkenfeld, Dürkheim. Jahrg. 12, s. 39—43.

2320. Egenhändigt bref dateradt Prag 4 dec. 1632 från d. v. öfversten Piccolomini, med underrättelser om slaget vid Lützen d. 6 (16) nov. 1632, k. Gustaf II Adolfs död och ställningen i kejserliga lägret efter ofvannämnda slag. (I arkivet på Ericsberg.)
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 131—132.

2321. **Struck, Walter,** Die Schlacht bei Nördlingen im Jahre 1634. Ein Beitrag zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges. (3) + 106 s. + 2 kartor. Stralsund, Königl. Regierungs-Buchdruckerei.
Se nedan »Recensioner» 2513.

2322. Om Johan Banérs sista sjukdom. [2 bref]. [Medd. af *E. W. Bergman.*]
Historisk Tidskrift 1893, s. 277—282.

2323. **Lippert, Woldemar,** Sprembergs Ueberfall durch die Schweden 1642.
Niederlausitzer Mittheilungen. Bd 3. (1893), s. 137—147.

2324. **Meinardus, Otto,** Protokolle und Relationen des brandenburgischen Geheimen Rathes aus der Zeit des Kurfürsten Fredrich Wilhelm. Bd 2. 1643 bis Ende Dezember 1644. CXLII + (2) + 684. Bd 3. Vom Januar 1645 bis Ende August 1647. 841 s. Leipzig, Hirzel.
Publicationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven. Bd 54, 55.

2325. **Rohdewald,** Die Abtretung des Elsass an Frankreich, ein Beitrag zur Geschichte des Westfälischen Friedens. Inaug. Diss. 32 s. Halle.

2326. **Ogier, François,** Journal du Congrès de Munster. Publié par *Auguste Boppe.* XXXIX + 268 s. + 1 portr. Paris, Plon.

2327. Lettres du Cardinal Mazarin pendant son ministère, recueillies et publiées par *G. d'Avenel.* T. 7. Juillet 1655—Juin 1657. XIII + 806 s. 4:o. Paris.

2328. **Hirsch, Ferdinand,** Otto v. Schwerin. Th. 1.
Historische Zeitschrift 1893. Bd 71, s. 193—259.
(Berör Karl X Gustafs förhållande till »Den Store Kurfursten»).

2329. **Weiss,** Zur Vermittlungspolitik Cromwells zwischen Dänemark und Schweden 1657.
Jahresbericht der Görres Gesellschaft 14, s. 608—613.

2330. **Bricka, C. F.,** Efterretninger om den danske flaade i efteraaret 1657.
Danske Magazin. Femte række: Bd 8, s. 115—151.

2331. **Niemeyer,** Urkundliche Beiträge zur Geschichte Ditmarschens aus den Jahren 1658—1660. 21 s. Programm. Meldorf.

2332. Kjöbenhavns Forsvar 1658—1660.
»Vort Forsvar». Aarg. 18, 26 Februari o. 12 Marts 1893.

2333. **Liisberg, H. C. Bering,** Jakob Jensen Nordmand, Frederik den Tredies Kunstdreier og Rustmester. Med lidt om Brasiliens Erobring og Kjöbenhavns Beleiring.
Museum 1893. Bd 1, s. 245—284.

2334. **Möller, H. L.,** Nils Pallesen Rosenkrands.
»Vort Forsvar». Aarg. 18, 21 Maj o. 4 Juni 1893.
Berör kriget mellan Sverige och Danmark 1658—1660.

2335. **Barfod, Frederik,** Danmarks Historie fra 1536 til 1670. Bd 4: Fra 1660 til 1670. XIII + (2) + 356 s. Kjöbenhavn, Schönberg. Pr. 4,25.

2336. Bref af Olof Rudbeck d. ä. rörande Upsala universitet, utgifna med inledning af *Claes Annerstedt.* 1. 1661—1670. LIV + 73 s. Pr. 1,50.
Rektorsprogram.

2337. **Lundqvist, Karl Gustaf,** Sveriges krig med staden Bremen och politik i samband därmed åren 1665—1666. Akad. afh. XII + 176 + (2) s. Sthlm, Förf.

2338. **Jörgensen, A. D.,** Peter Schumacher Griffenfeld. D. 1. 512 s. + 1 portr. Köbenhavn, Gyldendal. Pr. 7.

2339. **Lind, H. D.,** Fra Sömagtens Stortid.
Museum 1893, Bd 1, s. 26—64, 119—144.

2340. Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-protokoll. D. 10. 1668. Utg. af *Severin Bergh.* VI + 615 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 7,75.

2341. **Meyer, F.,** Ein illustr. Flugblatt auf d. Schlacht bei Fehrbellin.
Brandenburgia 1, s. 172—177.

2342. **Vaupell, O.,** Sönderjyden Hans Lövenhjelm.
»Vort Forsvar». Aarg. 13, 31 December 1893.
Berör kriget mellan Sverige och Danmark 1675—1679.

2343. **Tæglichsbeck, F.,** Die Belagerung der Stadt Anklam durch den Grossen Kurfürsten im Jahre 1676. (2) + 60 s. + 1 karta. Stettin, Hessenland.

2344. Egenhändigt bref från K. Karl XI till grefve J. G. Stenbock. [1676]. (I arkivet på Bergshammar). (Med facsimile).
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 128—129.

2345. **Bergman, Carl Johan,** Danmarks sista affär på Gotland 1676—1679. Några blad ur öns historia. Inträdestal. 25 + (1) s.
K. Vitterhets Historie och Antiqvitets akademiens handlingar. 11: 7.

2346. **Fester, Richard,** Die Augsburger Allianz von 1686. VIII + 187 s. München, Riegersche Buchhandlung.
Berör Snoilskys uppträdande i Augsburg och Sveriges politik med afseende på Schleswig-Holstein och Christian Albrechts återkallande.

2347. Briefe von Pufendorf. Herausgegeben und erläutert von *Konrad Varrentrapp*. Th. 2. [1690—1693].
Historische Zeitschrift 1893. Bd 70, s. 193—282.

2348. Konung Karl XII:s egenhändiga bref. Samlade och utgifna af *Ernst Carlson*. (2) + XLVI + 476 s. + 1 portr. + 1 brefFacsimile. Sthlm, Norstedt. Pr. 6.
Se nedan »Recensioner» 2518.

2349. **Coppius, Carl,** Carl XII. König von Schweden und der Gedenkstein zur Erinnerung an denselben in Stralsund am Frankenthor in der Umfassungsmauer des Kasernenhofes des Infanterie-Regiments Prinz Moritz von Anhalt Dessau (5 Pomm.) N:o 42. Aus Geschichtsquellen und Akten Zusammengestellt. 32 s. Stralsund.

2350. **Buchholtz, Anton,** Beiträge zur Lebensgeschichte Johann Reinhold Patkuls. VIII + 255 s. + 2 Bildnissen. Riga, Häcker.
Se nedan »Recensioner» 2519.

2351. **Welck, D. A.,** Schweizer Soldtruppen in kursächsischen Diensten 1701—1815.
Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde 1893, s. 78—124, 267—290.

2352. **Schefer, Christian,** Louis XIV et Charles XII. 2: La guerre de Pologne. (Mission du marquis de Bonnac).
Annales de l'école libre des sciences politiques 1893, s. 575—595.

2353. Lettres intimes de J. M. Alberoni adressées au comte I. Rocca, publiées par *E. Bourgeois*. (2) + LIII + (1) + 701 + (2) s. + 1 portr. + 2 facsimile. Paris, Masson.
Annales de l'université de Lyon. T. 4.
Berör Karl XII:s historia 1706—18.

2354. **Juel, Just,** En rejse til Rusland under Tsar Peter. Dagbogsoptegnelser. Med Illustrationer og oplysende Anmærkninger ved *Gerhard L. Grove*. VI + (1) + 473 + IX + (1) s. Köbenhavn, Gyldendalske Boghandel. Pr. 7,50.
Berör slaget vid Pultava och Karl XII:s ryska politik.

2355. **Lundberg, Bengt,** De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen från Poltavaslaget 1709 till fredsbrottet 1715. Akad. afh. 181 + (1) s. Lund, Gleerupska universitetets bokh. Pr. 2.

2356. **Oscar Fredrik,** The lion king of Sweden 1710—1713.
The Nineteenth Century 1893, s. 702—724.

2357. **Elvius, Sofus,** En Præst som Spion. (1711).
Museum 1893. Bd 2, s. 59—60.

2358. **Harbou, H. W.,** Kampen foran Wismar den 5:te December 1711 og Fursmans jydske Kyradserer.
»Vort Forsvar». Aarg. 13, 19 November 1893.

2359. **Sourches, marquis de,** Mémoires sur le règne de Louis XIV, publ. par *le comte de Cosnac* et *Édouard Pontal.* T. 13: 1711—1712. 558 + (1) s. Paris, Hachette.
Innehåller bl. annat åtskilligt om Karl XII och hans vistande i Turkiet.

2360. **Larsen, Axel,** Magnus Stenbock og hans Felttog i Pommern og Mecklenburg 1712.
Militær Tidende 1893, s. 178—182, 189—193, 205—209, 230—234, 237—242.

2361. Ett bref med chiffer från Magnus Stenbock [1713]. Medd. af *R. Torpadie.*
Svenska Autograf Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 104—105.

2362. [**Odhner, C. T.**], Karl XII:s hemfärd från Turkiet.
Historisk Tidskrift 1893, s. 71—78.

2363. Karl XII:s hemfärd från Turkiet. Af *P.*
Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1893, s. 155—159.

2364. **Barstad,** Nordenfjeldske dragoner i 1718.
Norsk Militært Tidsskrift 1893, s. 305—310.

2365. **Malmström, Carl Gustaf,** Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. Andra upplagan, delvis omarbetad. D. 1. XII + 490 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 5.
Se nedan »Recensioner» 2520.

2366. [**Wieselgren, Harald**], Taflor från krigs- och olycksåren efter Carl XII:s död, 1719—21. Tecknade af *Justus van Effen* och *Carl Adlerfelt.* Dels i öfversättning, dels i referat meddelade af H. W.
Historisk Tidskrift 1893, s. 157—174.

2367. **Jansson, Hjalmar,** Sveriges accession till hannoverska alliansen. Akad. afh. 4 + 143 s. Sthlm, Förf.

2368. **Holm, Edvard,** Danmark-Norges Historie under Kristian VI (1730—1746). Halvd. 1. 384 + 48 s. Kjöbenhavn, Gad. Pr. 5,50.
Äfven med titel: Danmark-Norges Historie fra den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse. (1720—1814). Bd 2: 1.

2369. **Överland, O. A.,** Illustreret Norges Historie. H. 112—122. Bd 5, s. 1105—1632 + pl. Kristiania, Folkebladets Forlag.
Behandlar tiden 1730—1796.

2370. **Schybergson, M. G.,** En anmärkning till Johan Archenholtz biografi.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 24. Förhandlingar och Uppsatser. 7. 1892—93, s. 76—78.

2371. Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags Protokoll från och med år 1719. D. 14: H. 1. 1742—43. Utg. af *C. Silfverstolpe.* 336 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,75.

2372. **Carl af Hessen,** Optegnelser 1744—1784. Oversatt fra fransk af *C. J. Anker.* VIII + 184 s. + 1 stamtavle + 1 portr. Kristiania, Malling.

2373. **Landshöfdinge-embetets i Elfsborgs län riksdagsrelation för åren 1751—1754, afgifven den 28 jan. 1755.**
Vestergötlands Fornminnesförenings tidskrift. H. 6—7 (1893), s. 31—75.

2374. **Landshöfdinge-embetets i Skaraborgs län riksdagsrelation för åren 1755—1759.**
Vestergötlands Fornminnesförenings tidskrift. H. 6—7 (1893), s. 75—111.

2375. **Arnheim, Fritz,** Urteile eines zeitgenössischen schwedischen Politikers über Friedrich den Grossen. Mitteilungen aus den Tagebüchern des Grafen Karl Gustav Tessin.
Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1893, s. 242—250.

2376. **Höpken, A. J. v.,** riksråd, grefve, Skrifter. Samlade och i urval utgifna af *Carl Silfverstolpe*. Bd 2: Bref, Statsskrifter. VII + 769 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 9,50.
Se nedan »Recensioner» 2521.

2377. Politische Correspondenz Friedrich's des Grossen. Bd 20. [October 1760—September 1761]. (1) + 678 s. Berlin, Duncker.

2378. **Sylwan, Otto,** Nils von Oelreich såsom censor librorum.
Historisk Tidskrift 1893, s. 123—156.

2379. **Sylwan, Otto,** P. J. Höppener, en publicist på sjuttonhundratalet.
Historisk Tidskrift 1893, s. 319—354.

2380. **Swedenborg, Emanuel,** En inlaga till Kongl. Maj:t.
Historisk Tidskrift 1893, s. 78—81.

2381. Fra generalfeltmarschal prins Carl af Hessens arkiv 1772, 1775, 1776, 1788 og 1789 ved *C. J. Anker*. (2) + 131 s. + 1 portr.
Tillægshefte til »Norsk militært tidsskrift» 56 bind.

2382. Från Tredje Gustafs dagar. Anteckningar och minnen af E. Schröderheim, G. G. Adlerbeth och G. M. Armfelt. Ånyo utgifna af Elof Tegnér. (Se N:o 2033). H. 5—7: Gudmund Göran Adlerbeth, Historiska anteckningar. Bd 2. V + 409 s. H. 8—10: Gustaf Mauritz Armfelt, studier ur Armfelts efterlemnade papper af Elof Tegnér. Ny upplaga. Bd 1. XI + 410 s. Sthlm, Beijer. Pr. 6,50.
Se nedan »Recensioner» 2523.

2383. **Hüffer, Hermann,** Das Zerwürfnis Gustafs III von Schweden mit seiner Mutter Luise Ulrike, der Schwester Friedrichs des Grossen und die Gesandtschaft Anastasius Ludwig Menckens in Stockholm (1777—1782). Unter Mitwirkung von Fritz Arnheim.
Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1893. Bd 6: H. 2, s. 35—108.

2384. **Fauchille, P.,** La diplomatie française et la ligue des neutres de 1780 (1776—1783). XI + 629 s. Paris, Pedone-Lauriel.
Bibliothèque internationale et diplomatique 32.

2385. **Hochschild, C. F. L.,** Gustaf III, Sofia Magdalena och Christian VII 1788.
Historisk Tidskrift 1893, s. 305—318.

2386. **Leijonhufvud, C. E.,** Bidrag till K. Södermanlands reg:tes historia efter år 1772, samlade af Ceal. 1. Ryska kriget 1788—1790.
Södermanlandsposten 1893.

2387. **Jonsson, Wilh.,** Krigshändelserna i Anjalatrakten den 1—6 maj 1790. (Med 3 bilagor och 4 kartor).
Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1893, s. 353—380.

2388. Kornetten Gustaf Reinhold af Klerckers anteckningar under dess fångenskap i Ryssland 1788—1790.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 24. Förhandlingar och Uppsatser. 7. 1892—93, s. 48—64.

2389. **d'Armaillé,** *född de Ségur*, Grefvinnan Egmont, dotter af marskalk Richelieu, efter hennes korrespondens med Gustaf III. Öfversättning. 234 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,50.

2390. **Gaulot, Paul,** Drottningens vän (Axel Fersen och Marie-Antoinette). Historisk skildring. Bemyndigad öfversättning till svenskan af E. Bay. 320 s. + 2 portr. Sthlm, L. Hökerberg. Pr. 3.

2391. **Warburg, Karl,** Karl August Ehrensvärd. En lefnadsbild från gustavianska tiden. VII + 411 + (1) s. Sthlm, Beijer. Pr. 8.
Se nedan »Recensioner» 2525.

2392. **Hammarskjöld, Agathon,** Generalen grefve Gustaf Wachtmeister, hans släkt och hans fälttåg. 1.
Historisk Tidskrift 1893, s. 197—256.

2393. **Ehrenström, Johan Albert,** Изъ историческихъ записокъ Іоанна-Альберта Эренстрема. [Ur J. A. Ehrenströms historiska anteckningar; meddel. och öfvers. af G. Synnerberg och N. Ivanin.]
Русская старина 1893: Юль—Сентябрь (Т. 79), s. 1-40. 209—267, 417—460; Октябрь—Ноябрь (Т. 80), s. 32—62, 243—252.

2394. Svenska beskickningars berättelser om främmande makter år 1793. 1. Preussen [K. E. von Carisien.] — 2. Polen [S. N. Casström.] Utgifna af *C. E. B. Taube*. IV + 201 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 2.50.

2395. **Fryxell, Anders,** Berättelser ur svenska historien. Fortsatta af *Otto Sjögren*. D. 49: Gustaf IV Adolf. (4) + 392 s. Sthlm, Hierta. Pr. 3,50.

2396. La femme de Bernadotte [Drottning Desideria.] Par L. C. 68 s. Paris, Nilsson.

2397. Handlingar rörande Kungliga Österbottens infanteriregemente för åren 1806, 1807, 1808 och 1809.
Finsk Militär Tidskrift 1893, s. 25—34, 148—155, 328.

2398. **Savary, A. J. M. R., duc de Rovigo,** Политическая переписка генерала Савари въ 1807 г. [General Savary's politiska brefväxling under hans vistelse i S:t Petersburg år 1807. Fransk text.] С.-Петербургъ 1893. 8:o.
Сборникъ Имп. Русскаго Историческаго Общества Т. 83.

2399. Nogle aktstykker vedr. begivenhederne om Örjesö i maj 1808. (Hermed et oversigtskart).
Norsk Militært Tidsskrift 1893, s. 405—422, 444—477, 483—499.

2400. Öfverste Palmfelts affär vid Kauhajoki den 31 augusti 1808.
Finsk Militär Tidskrift 1893, s. 57—59 + 1 karta.

2401. **Bloch, A.,** Affæren ved Berby 12 September 1808.
»Værg dit Land» 1893—94, s. 3, 6—7.

2402. **Lindström, Ad.,** Öfveramiralen friherre Pukes expedition till Vesterbotten år 1809. IV + (1) + 139 s. + 5 kartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 3.
Militärlitteratur-föreningens förlag. 65.

2403. **Kjellén, Rudolf,** Den nationella karakteren i 1809 års grundlagstiftning.
Historisk Tidskrift 1893, s. 1—22.

2404. **Wallis, Ernst,** Fersenska mordet.
Kalendern Svea. Årg. 50, s. 131—141 + 1 plansch.

2405. **Quistorp, Barthold, v.,** Geschichte der Nord-Armee im Jahre 1813. Bd 1. XI + (1) + 552 s. Bd 2. VIII + 488 s. Bd. 3. VI + 329 s. Berlin, Mittler und Sohn.

2406. **Wiehr, Ernst,** Napoleon und Bernadotte im Herbstfeldzuge 1813. XI + 496 s. + 6 Skizzen. Berlin, Cronbach.
Se nedan »Recensioner» 2529.

2407. **Björlin, Gustaf,** Kriget i Norge 1814. Efter samtidas vittnesbörd. 348 s. + 3 kartor. Sthlm. Norstedt. Pr. 4,75.
Se nedan »Recensioner» 2530.

2408. **Sars, J. E.,** Grev Wedel og den norsk-svenske union.
Nyt Tidsskrift 1892—93, s. 429—446.

2409. **Almén, Joh.,** Åtten Bernadotte. Biografiska anteckningar. Med 190 illustrationer. XII + 338 s. Sthlm, Fritze. Pr. 8.

2410. **Reuterskiöld, C. A.,** Till belysning af den svensk-norska unionsförfattningen och dess tidigare utvecklingshistoria. En statsrättsligthistorisk undersökning. Akad. afh. (6) + 195 s. Sthlm, Förf. Pr. 2.

2411. Minnen ur Sveriges nyare historia samlade af *B. von Schinkel.* D. 12: Carl Johan och hans tid (1828—1844). Författad af *Oscar Alin.* Senare afdelningen (1835—1844). (3) + 274 + CXLVI + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 5,50.
Äfven utgifven under titel: *Alin, Oscar,* Carl XIV Johan och rikets ständer 1840—1841. Historisk teckning.
Se nedan »Recensioner» 2531.

2412. **Bacourt, A. de,** Une mission en Suède et en Danemark 1844.
Le Correspondant 1893, s. 628—660.

2413. Tre episoder i konung Karl XV:s lif. Ur kommendör Axel Adlersparres efterlämnade papper ordnade och utgifna af hans hustru. 82 + (1) s. Sthlm, Bonnier. Pr. 1.

2414. **Bille, C. St. A.,** Skandinavisk Fata Morgana. Brudstykker af endnu icke nedskrevne Livserindringer.
Tilskueren 1893, s. 415—420. (Berör händelserna 1863—64.)

2415. **Varenius, Otto,** Nyare unionell litteratur och olika unionella rättsåskådningar. Kritisk framställning. 120 s. Upsala, Akad. bokh. Pr. 1.
Afd. 1 och 2 äro tryckta i Svensk tidskrift 1892; afd. 3 med några smärre förändringar i samma tidskrift 1893.
Se nedan »Recensioner» 2533.

2416. **Varenius, Otto,** Den gemensamme utrikesministern och likställigheten. 34 s. Upsala, Akad. bokh. Pr. 10 öre.
Denna broschyr är förut utgifven såsom N:o 2 bland »Skrifter utgifna af förbundet Sveriges Rätt».

2417. **Varenius, Otto,** Konsulatfrågan. 58 + (1) s. Upsala, Akad. bokh. Pr. 25 öre.

2418. **Kjellén, Rudolf,** Unionen sådan den skapades och sådan den blifvit. 1. Den ursprungliga unionen. 51 s. Sthlm, Beijer. Pr. 25 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. 1.
Se nedan »Recensioner» 2534.

2419. Om Norges rätt och Norges pligt. Ett ord till de förenade rikenas begge folk af En svensk unionsvän. 29 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 60 öre.

2420. En unionell brefväxling. (Aftryck ur Aftonbladet.) 84 s. 16:o. Sthlm, Aftonbladet. Pr. 15 öre.

2421. **Stang, Emil,** Tale den 29:de November 1893. 15 s. Kristiania.
Bilag til »Den vestl. Tidende» 1893 N:o 302.

2422. **Ræder, Munch,** Unionen og egen udenrigsminister. 92 s. Kristiania, Aschehoug. Pr. 80 öre.

2423. **Sars, J. E.,** Den norsk-svenske unions historiske retsgrund.
Nyt Tidsskrift 1892—1893, s. 116—123, 225—244.

2424. **Sars, J. E.,** Unionsspörsmaalet.
Nyt Tidsskrift 1892—1893, s. 50—56.

2425. **Sars, J. E.,** Unionen och Europa.
Nyt Tidsskrift 1892—1893, s. 539—559.

2426. **Berlin, Knud,** Svensk-norske Unionskonflikter.
Tilskueren 1893, s. 122—142, 220—240.

Genealogi, Biografi och Heraldik.

2427. **Cordt, Benjamin,** Zur Geschichte des Adelsgeschlechts und Familienarchivs der Grafen de la Gardie.
Sitzungsberichte der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat 1892, s. 34—46.

2428. **Feuk, L.,** Miniatur-bilder af bemärkta prestmän i Lunds stift på 1800-talet. 156 s. + 68 portr. Malmö, Envall & Kull. Pr. 3.

2429. **Fries, Th. M.,** Bidrag till en lefnadsteckning öfver Carl von Linné. 48 s. + 3 stamtaflor. Pr. 75 öre.
Upsala universitets Årsskrift 1893. Program.

2430. **Hammarskjöld, Agathon,** Svenska amiraler under sjuttonhundratalet. 1: Anton Johan Wrangel och Georg Herman af Trolle.
Ny Illustrerad Tidning 1893, s. 366, 373—374, 376—377, 382—383, 399—400, 412, 435, 437—438.

2431. **Herdaminne,** Upsala ärkestifts. Ny följd. D. 4: 1. Utg. af *Ludv. Nyström.* (2) + 352 s. Upsala, Akademiska bokh. Pr. 3,50.

2432. **Kyrkbok,** Fransk-lutherska församlingens i Stockholm, 1688—1791.
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 114—120, 135—139.

2433. **Lindström, G.,** Die Rathslinie von Wisby. 22 s. Separatexemplar.
Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde 1893.

2434. **Matrikel,** Die, der Universität Rostock. Herausg. v. *A. Hofmeister.* 3,1. 1611—1651. 168 s. 4:o. Rostock, Stillerschen Buchhandlung.

2435. **Rechenskap,** Anno 1617—1648, på brudednar, som äro vide i Stasskyrkian (S:t Nicolai kyrka i Stockholm).
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift 1893. Bilagor.

2436. **Universitäts-Matrikeln,** Aeltere. 2: Universität Greifswald. Aus der Originalhandschrift unter Mitwirkung von *Georg Liebe, Emil Theuner, Herm. Granier* und *Herm. v. Petersdorff.* Herausgegeb. v. *E. Friedländer.* Bd. 1: 1456—1645. XXI + 635 s. Leipzig, Hirzel.
Publicationen aus den k. preuss. Staatsarchiven. Bd 52.
Se nedan »Recensioner» 2535.

2437. **Wrangel, F. U.,** En vapenbok från medeltiden. (Med facsimile.)
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 121—128.

2438. **Ättartal,** Svenska, för år 1893 afsedda att utgöra tidskrift för svensk slägtkunskap och slägtforskning samt slägtbok och slägtkalender. [Utg. af *V. Örnberg.*] XVI + 528 s. Sthlm, Förf. Pr. 4,50.

Krigshistoria.

2439. **Betänkande,** Underdånigt, af kommitterade för granskning af inskriptionerna å arméns fanor och standar afgifvet den 2 april 1892. 150 + (2) s. Sthlm.

2440. **[Lagercrantz, E.],** Ett bidrag till frågan om Konungens Svea Lifgardes traditioner.
Historisk Tidskrift 1893, s. 355—378.

2441. **Mankell, J.,** Öfversikt af svenska krigens och krigsinrättningarnes historia. D. 2: Nyare tiden 1526—1611. Bd 1: Krigshistoria 1526—1592. H. 1: Krigshistoria under Gustaf I:s och Erik XIV:s regeringar. VIII + 357 s. + 4 kartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 4,50.
Militärlitteratur-föreningens förlag. 61, 2.

Litteratur- och Konsthistoria.

2442. **Flodmark, Johan,** Stenborgska skådebanorna. Bidrag till Stockholms teaterhistoria. XVI + 554 s. + 1 pl. + portr. + 13 s. musikb. Sthlm, Norstedt. Pr. 7,50.
Se nedan »Recensioner» 2537.

2443. **Lewenhaupt, Eugène,** Johan Heysig-Ridderstjerna. 2.
Samlaren 1893, s. 48—96.

2444. **Ljunggren, Gustaf,** Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död. D. 5: Striden emellan gamla och nya skolan 1815—1821. H. 3' s. 321—482. Lund, Gleerup. Pr. 2.

2445. **Schück, Henrik,** Lars Wivallius hans lif och dikter. 1. Biografi. 266 + (1) s. Upsala. Pr. 6.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet. 13: 1.
Se nedan »Recensioner» 2538.

2446. **Schück, Henrik,** Marsk Stigs-visorna.
Nordisk Tidskrift 1893, s. 21—44.

2447. **Steffen, Richard,** Våra första reformationsskrifter och deras författare.
Samlaren 1893. Extra Häfte, s. 5—61.

2448. **Wieselgren, Harald,** Leopold och Reuterholm. 2.
Samlaren 1893, s. 27—42.

Statsrätt och Juridik m. m.

2449. **Dahlberg, Bror Herman,** Bidrag till svenska fattiglagstiftningens historia intill midten af adertonde århundradet. Akad. afh. 103 + (1) + 36 s. Upsala, Förf.

2450. **Nilsson, Johannes,** Bidrag till ärfdabalkens historia 1686—1736. 2. Källskrifter. 1. Förslagen till ärfdabalk. VIII + 255 + (1) s. Upsala, Akad. bokh. Pr. 4,50.
Upsala Universitets Årsskrift 1892. Rätts- och Statsvetenskaper. 1.

Bibliografi.

2451. **Josephson, Aksel G. S.,** Avhandlingar ock program utgivna vid svenska och finska akademier och skolor under åren 1855—90. Bibliografi. Med förord af bibliotekarien Claes Annerstedt. D. 1: H. 3—4, s. 113—264 + VIII s. Upsala, Lundequistska bokh. Pr. 4.

2452. **[Kjellberg, C.],** Uppsala stads arkiv.
Historisk Tidskrift 1893, s 378—380.

2453. **Sakregister** till Rikets ständers protokoll med bihang för tiden f. o. m. år 1809 t. o. m. år 1866. D. 1—2. 4:o. 1: XII + 1064 s 2: IV + 1106 s. Sthlm, Deleen. Pr. 20.
Utarb. af Johan Johansson i Noraskog.

2454. **Setterwall, Kristian,** Svensk historisk bibliografi 1892. 19 s. Bilaga till Historisk Tidskrift 1893. 50 Separatexemplar.

2455. **Snoilsky, Carl,** Svenska historiska planscher. 1. 1499—1634.
Kongl. Bibliotekets Handlingar. 15, s. 1—76.

2456. **Taube, B.** och **Bergh, Severin,** Förteckning öfver samlingen af originaltraktater i svenska riksarkivet. 1.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. XVII, s. 99—154.

Topografi.

2457. **Berg, Wilhelm,** Augustinerklostret i Konungahälla.
Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia, utgifna på föranstaltande af länets fornminnesförening 1893. Bd 5, s. 187—314 + 6 s. + 19 pl. + 3 kartor.

2458. **Berg, Wilh.,** Samlingar till Göteborgs historia. Bd 3: Christine kyrkas böcker. H. 6—7, s. 815—1099 + (3) s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 5.

2459. **Hildebrand, Hans,** Visby och dess minnesmärken. Med teckningar af Robert Haglund. H. 3—8. (Se N:o 2105) s. 45—136 + 6 etsn. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 2 kr. häftet.

2460. **Hult, Karl,** Ljusnarsbergs krönika. H. 2. 513 s. Kopparberg, Förf. Pr. 3.

2461. Noraskogs arkiv. Bergshistoriska samlingar och anteckningar. Utg. af *Johan Johansson.* (Se N:o 1785). H. 4, Beskrifning öfver Nora socken upprättad åren 1850—58 af E. E. Öman. 208 s. + 2 kartor. Sthlm. Pr. 3.
Ej i bokhandeln.

2462. **Nyblom, C. R.,** Upsala domkyrka.
Ord och Bild 1893, s. 339—369.

2463. **Olsson, P.,** Några upplysningar om ödesbölen i Jämtlands län.
Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift. Bd 1, s. 77—88.

2464. [**Trolle-Bonde, Carl**], Kjesäter. Anteckningar ur familjearkivet och gårdshandlingarna m. m, 220 s. + 4 pl. + 7 tab. + 1 karta. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 6.

Kulturhistoria.

2465. **Brolén, C. A.,** Bidrag till Västerås läroverks historia. Läroverksprogram. 40 s. 4:o. Västerås.

2466. **Hjelt, Otto E. A.,** Svenska och finska medicinalverkets historia 1663—1812. D. 3. (2) + XIII + 793 s. Helsingfors.

2467. **Schück, Henrik,** Om den äldsta bokhandeln i Sverige.
Festskrift med anledning af svenska bokförläggareföreningens femtioårsjubileum den 4 Dec. 1893, s. 1—80.

2468. **Stieda, W.,** Hamburgische Gewerbetreibende im Auslande. 1. Hamburgische Seidenweber in Kopenhagen und Stockholm.
Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte. Bd 9 (1893), s. 421—429.

2469. **Tegnér, Elof,** Familjeinteriörer från trettioåriga krigets tid. Anteckningar ur gamla papper.
Ord och Bild 1893, s. 145—159.

2470. **Wieselgren, Harald,** Firman Lind i Örebro och Stockholm. Ett blad ur vår odlings häfder.
»Ur Skilda Portföljer.» Literärt album 1898, s. 12—34.

2471. **Wrangel, Evert,** Jubelfesten 1693. Ett bidrag till Storhetstidens kultur- och literaturhistoria.
Samlaren 1893. Extra Häfte, s. 65—114.

Kyrkohistoria.

2472. **Ahnfelt, Otto,** Laurentius Petri handskrifna kyrkoordning af år 1561. 40 s. 4:o. Lund, Förf.

2473. **Lundström, Herman,** Bidrag till kännedomen om Olaus Martini's episkopala verksamhet.
Samlaren 1893. Extra Häfte, s. 115—143.

2474. **Myrberg, O. F.,** Olai Petri svar på tolf spörsmål om den evangeliska och den påfviska läran. En hufvudskrift från den svenska reformationens tid jämte tvenne reformationstal hållna i Uppsala 1891 och 1893. 120 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1,25.

2475. **Quensel, Oscar,** Bidrag till svenska liturgiens historia. II: 2. Det svenska högmässoritualets historia intill 1614. 65—218 + (1) s. Upsala, Lundequistska bokhandeln. Pr. 3.

2476. **Norberg, Otto,** Svenska kyrkans mission vid Delaware i Nord-Amerika (i f. d. kolonien Nya Sverige). X + 231 + (1) s. + 2 pl. + 4 portr. + 1 karta. Sthlm, A. V. Carlson. Pr. 2,75.
Se nedan »Recensioner» 2542.

Finland och Östersjöprovinserna.

2477. **Aspelin, H. Em.,** Wasa stads historia. D. 2: H. 1, s. 319—576. Nikolaistad, Aspelin. Pr. 5 m.

2478. **Bahrfeldt, M.,** Die Münzen und das Münzwesen der Herzogthümer Bremen und Verden unter schwedischer Herrschaft 1648—1719. Zugleich Beiträge zur deutschen Geld und Münzgeschichte des 17. Jahrhunderts. 156 s. + 5 Tafeln. Hannover, Jänecke.

2479. **Bienemann, Fr.,** Zur Gründungsgeschichte der zweiten schwedisch-livländischen Universität in Dorpat.
Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. Bd 15, s. 398—420.

2480. **Bonsdorff, Carl v.,** De finska städernas representation intill frihetstiden.
Historiallinen Arkisto 13 (1893), s. 1—79.
Se nedan »Recensioner» 2543.

2481. **Finland** i 19 seklet framstäldt i ord och bild af finska skriftställare och konstnärer. [Utgifvare: L. Mechelin]. 362 s. + 1 blad + 8 s. + 1 blad. St. 4:o. Sthlm. Geber. Pr. 24.

2482. **Handlingar** rörande finska kyrkan och presterskapet. Med understöd af allmänna medel i tryck utgifna af *K. G. Leinberg*. Saml. 2. 1627—1651. Jämte tillägg till första samlingen. XXXII + 446 + (1) s. Jyväskylä, Förf.

2483. **Handlingar** rörande förvaltningen i Finland år 1808. D. 1. Utg. af *J. R. Danielson*. XVII + LXII + 613 + (1) s. Helsingissä, Suomalaisen Kirjallisuuden. Pr. 6 m.

2484. **Hausen, Reinh.,** Ur den finska landtadelns lif under 1600-talet.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 24. Förhandlingar och Uppsatser. 7. 1892—93, s. 20—47.

2485. **Hultin, Arvid,** Ett prässåtal i Åbo i slutet af 17:de seklet.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 24. Förhandlingar och Uppsatser. 7. 1892—93, s. 83—88.

2486. **Lagus, Gabriel,** Ur Wiborgs historia. Minnesskrift utgifven på Wiborgs stads bekostnad. 1. (4) + XX + 222 + (2) + XLIV s. + 5 pl. Wiborg.

2487. **Lagus, Wilhelm,** Åbo akademis studentmatrikel. H. 5, s. 225—472.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 11: 5.

2488. **Leinberg, K. G.,** Meddelanden angående Nådendals kloster.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 24. Förhandlingar och Uppsatser. 7. 1892—93, s. 119—123.

2489. **Leinberg, K. G.,** Skolstaten i nuvarande Åbo stift och dettas förra andel af Kuopio stift intill den 1 Juli 1870. VIII + 408 s. Helsingfors. Pr. 6 m.
Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk. Utg. af Finska Vetenskaps-Societeten. H. 53.

2490. **Neovius, Ad.,** Kyrkornas i Borgå stift inventariipersedlar, bibliotek och arkiv. (3) + LXXXIV + 183 s. Kuopio, Förf. Pr. 4 m. 25 p.
Specialkatalog öfver Domkapitelsarkivet i Borgå. 2.

2491. **Poelchau, Arthur,** Die livländische Geschichtsliteratur im Jahre 1891. (1) + 95 s. Riga, N. Kymmel.

2492. **Protocoller** hållna hos det hedervärda Bondeståndet vid landtdagen i Borgå år 1809. Utg. af *E. Lagerblad.* (3) + 282 s. Helsingfors. Pr. 5 m. 50 p.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 25.

2493. **Råbergh, Herman,** Teologins historia vid Åbo universitet. D. 1: 1640—1713. (2) + 187 + (1) s. Pr. 3 m.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 28.
Se nedan »Recensioner» 2545.

2494. **Schybergson, M. G.,** En skrift af Hartvig Henriksson Speitz.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 24. Förhandlingar och Uppsatser. 7. 1892—93, s. 79—82.

2495. **Schybergson, M. G.,** Mikael Speranski, 1. (med porträtt).
Finsk Tidskrift 1893. Bd 2, s. 407—422.

Allmän historia.

2496. **Dalsjö, M.,** Kejsar Augusti sekularfest enligt nyaste upptäckter och forskningar. Läroverksprogram. 23 s. 4:o. Kristianstad.

2497. **Höjer, Magnus,** Från franska revolutionens dagar. Några hundraårsminnen. (6) + 244 s. + 6 portr. Sthlm, Geber. Pr. 3,75.

2498. **Svedelius, W. E.,** Maria Stuart och Elisabeth. Historisk betraktelse. (1) + 229 + (1) s. + 2 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 2,50.
Särtryck ur den år 1872 utgifna delen af W. E. Svedelii, Smärre skrifter.

Recensioner.

2499. Hanseakten aus England 1275 bis 1412. Bearbeitet von Karl Kunze. (Se N:o 1642, 1864 o. 2152.)
Rec. i The English Historical Review 1893, s. 344—346 af *R. Lodge.*

2500. **Lindström, G.,** Anteckningar om Gotlands medeltid. 1. (Se N:o 1955.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 10—11 af *Hs Hd.* *[Hans Hildebrand.]*

2501. Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch. Bd. 9. Herausgeg. v. Herman Hildebrand. (Se N:o 1381.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1893, s. 148—149 af *Dietrich Schäfer;* i Göttingische gelehrte Anzeigen 1893, s. 94—96 af *J. Girgensohn.*

2502. Hanserecesse von 1431—1476. Bearbeitet von *Goswin Frhr. von der Ropp.* Bd 7: 1473—76. (Se N:o 1964.)
Rec. Altpreussische Monatsschrift 1893, s. 363—364 af *M. P.*

2503. **Hammarskjöld, Agathon,** Bilder ur svenska flottans historia. 1. Flottans första stora sjötåg. (Se N:o 2283.)
Rec. i »Vort Försvar». Aarg. 13, 27 Augusti af *Axel Larsen.*

2504. **Ahnfelt, Otto,** Utvecklingen af svenska kyrkans ordning under Gustaf den förstes regering. (Se N:o 2290.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 34—38 af *Ehd.* *[Emil Hildebrand.]*

2505. Litteratur om Uppsala möte.
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 28—32 af *Ehd.* *[Emil Hildebrand.]*

2506. **Klopp, Onno,** Der dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632. Bd 1. (Se N:o 1981.)
Rec. i Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung 1893, s. 379—381 af *A. Huber.*

2507. **Malmström, Oscar,** Bidrag till Svenska Pommerns historia 1630—1653. (Se N:o 1979.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 22—25 af *G. R. F.* *[G. R. Fåhræus.]*

2508. **Opitz, Walter,** Die Schlacht bei Breitenfeld. (Se N:o 1984.)
Rec. i Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde 1893, s. 153—155 af *J. Krebs.*

2509. **Tæglichsbeck, F.,** Die Gefechte bei Steinau an der Oder vom 29. August bis 4. September 1632. Das Treffen bei Steinau an der Oder am 11. Oktober 1633. (Se N:o 1363.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1893. Bd 70, s. 505—507 af *Karl Wittich.*

2510. **Diemar, Hermann,** Untersuchungen über die Schlacht bei Lützen (16 November 1632). (Se N:o 1406 o. 2166.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1893. Bd 70, s. 500—505 af *Karl Wittich.*

2511. **Irmer, Georg,** Die Verhandlungen Schwedens und seiner Verbündeten mit Wallenstein und dem Kaiser. Bd 3: 1633—34. (Se N:o 1680.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1892, s. 641—643 af *O. M.*

2512. **Heimer, August,** De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England 1633—1654. (Se N:o 1990.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 25—28 af *G. R. F.* *[G. R. Fåhræus.]*

2513. **Struck, Walter,** Die Schlacht bei Nördlingen im Jahre 1634. (Se N:o 2321.)
Rec. i Jahresbericht der Görres Gesellschaft 14, s. 723.

2514. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Senare afdelningen. Bd. 3—5. (Se N:o 1407, 1683 o. 2312.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 53—58 af *A. Rfs.* [*Aron Rydfors*]; i Revue Historique 1893. T. 53, s. 168—169 af *A. Waddington*; i Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung 1893, s. 381—382 af *Dietrich Schäfer*.

2515. Svenska Riksrådets Protokoll. 6. 1636. H. 1—2, utg. genom *Severin Bergh*. (Se N:o 1206 o. 1682.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1893. Bd 71, s. 340—341 af *F. Arnheim*.

2516. Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 12. (Se N:o 2008.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1893, s. 277—278 af *K.—L.*

2517. **Fåhræus, G. R.,** Om förändringen af Sveriges allianssystem åren 1680—1682 i dess sammanhang med de europeiska förvecklingarna. (Se N:o 1698.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1893. Bd 71, s. 341 af *F. Arnheim*.

2518. Karl XII:s egenhändiga bref. Utg. af *Ernst Carlson*. (Se N:o 2348.)
Rec. i Svensk Tidskrift 1893, s. 530—534 af *C. H. H.*

2519. **Buchholtz, A.,** Beyträge zur Lebensgeschichte Joh. Rein. Patkuls. (Se N:o 2350.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 79—84 af *Otto Sjögren*.

2520. **Malmström, Carl Gustaf,** Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. Andra uppl., delvis omarbetad. D. 1. (Se N:o 2365.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 43—53 af *Ludvig Stavenow*; i Svensk Tidskrift 1893, s. 530—534 af *C. H. H.*

2521. Riksrådet grefve A. J. v. Höpkens skrifter, samlade och i urval utgifna af *C. Silfverstolpe*. Bd 2. (Se N:o 2376.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 1—7 af *L. S.* [*Ludvig Stavenow.*]; i Revue d'historie diplomatique 1893, s. 605—606 af *C. S.*

2522. **Odhner, C. T.,** Minne af riksrådet m. m. grefve Ulrik Scheffer (Se N:o 2036.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 7—10 af *—rst—* [*Carl Silfverstolpe.*]

2523. Från Tredje Gustafs dagar. Anteckningar och minnen af E. Schröderheim, G. G. Adlerbeth och G. M. Armfelt. Ånyo utgifna af *Elof Tegnér*. (Se N:o 2033 o. 2382.)
Rec. i Svensk Tidskrift 1893, s. 19—20 af *C. H. H.*

2524. **Fryxell, Anders,** Berättelser ur svenska historien. Fortsatta af *Otto Sjögren*. D. 48. (Se N:o 1720 o. 2032.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1893, s. 236—244 af *Aqut.*

2525. **Warburg, Karl,** Karl August Ehrensvärd. En lefnadsbild från gustavianska tiden. (Se N:o 2391.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1893, s. 283—306 af *Agathon Hammarskjöld*.

2526. **Ankarsvärd, Mikael,** Minnen från åren 1788—1790. (Se N:o 2038.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1893. Bd 2, s. 310—311 af *George Granfelt*.

2527. **Key-Åberg, Karl Wilh. Vikt.,** De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Storbritannien under Gustaf IV Adolfs senaste regeringsår (7 sept. 1807—13 mars 1809.) (Se N:o 1730.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1893. Bd 71, s. 343 af *F. Arnheim*.

2528. **Sandegren, Magnus,** Till historien om statshvälfningen i Sverige 1809. (Se N:o 1454.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1893. Bd 71, s. 343—344 af *F. Arnheim.*

2529. **Wiehr, Ernst,** Napoleon und Bernadotte im Herbstfeldzuge 1813. (Se N:o 2406.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 84—89 af *G. Dunér;* i Literarisches Centralblatt 1893, s. 1463—1464; i Preussische Jahrbücher. Bd 73, s. 153—158 af *Roloff;* i Jahresbericht der Görres Gesellschaft 14, s. 724; i National Zeitung 46, N:o 418—21 af *F. Arnheim.*

2530. **Björlin, Gustaf,** Kriget i Norge 1814. (Se N:o 2407.)
Rec. i Morgonbladet 1893. N:o 610, 617 af *Yngvar Nielsen;* i Historisk Tidskrift 1893, s. 89—92 af *Nils Höjer;* i Svensk Tidskrift 1893, s. 530—534 af *C. H. H.*

2531. **Alin, Oscar,** Karl Johan och hans tid. (1828—1844.) (Se N:o 2411.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 17—21 af *C. H. H.*

2532. **De Geer, Louis,** Minnen. D. 1—2. (Se N:o 2060.)
Rec. i Tilskueren 1893, s. 835—880 af *C. St. A. Bille.*

2533. **Varenius, Otto,** Nyare unionell litteratur och olika unionella rättsåskådningar. (Se N:o 2415.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 66—73 af *S. C. [Sam Clason.]*

2534. **Kjellén, Rudolf,** Unionen sådan den skapades och sådan den blifvit. (Se N:o 2418.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 66—73 af *S. C. [Sam Clason.]*

2535. **Friedländer, E.,** Aeltere Universitäts-Matrikeln. 2. Universität Greifswald. Bd 1: 1456—1645. (Se N:o 2429.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1893, s. 1742—1743 af *K.*

2536. **Petrelli, T. J.,** Anteckningar om svenska och finska fanor och standar under konungarne Karl X Gustaf och Karl XI intill 1686. (Se N:o 2085.)
Rec. i Finsk Militär Tidskrift 1893, s. 104—105 af *—na;* i Militært Tidsskrift (Kjöbenhavn) 1893, s. 643—653 af *H. W. Harbou.*

2537. **Flodmark, Johan,** Stenborgska skådebanorna. Bidrag till Stockholms teaterhistoria. (Se N:o 2442.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1893, s. 467—471 af *Oscar Levertin.*

2538. **Schück, Henrik,** Lars Wivallius. 1. Biografi. (Se N:o 2445.)
Rec. i Ord och Bild 1893, s. 275—278 af *Oscar Levertin.*

2539. **Sylwan, Otto,** Sveriges periodiska literatur under frihetstidens förra del (till midten af 1750-talet.) (Se N:o 2087.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1893, s. 1234—1235 af *—gk.*

2540. **Berg, Wilhelm,** Göteborgs stift under 1700-talet. (Se N:o 2100.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 58—66 af *A. H. L. [Herman Lundström.]*

2541. **Trolle-Bonde, Carl,** Trolleholm. (Se N:o 2107.)
Rec. i Svenska Turistföreningens Årsskrift 1893, s. 170—176 af *F. U. Wrangel.*

2542. **Norberg, Otto,** Svenska kyrkans mission vid Delaware. (Se N:o 2476.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1893, s. 12—13 af *C. H. H.*

2543. **Bonsdorff, C. v.,** De finska städernas representation intill frihetstiden. (Se N:o 2480.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1893. Bd 2, s. 308.

2544. **Golovin, Wladimir,** Blad ur Finlands nutid och forntid. Originalupplagan utg. af *Georg Fraser.* (Se N:o 1829.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1893. Bd 71, s. 345—346 af *F. Arnheim.*

2545. **Råbergh, Herman,** Teologiens historia vid Åbo universitet. D. 1: 1640—1713. (Se N:o 2493.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1893. Bd 2. s. 304—308 af *I. A. H.*

2546. **Seraphim, E. und A.,** Aus Kurlands herzoglicher Zeit. (Se N:o 2136.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1893, s. 399 af *v. d. Brüggen.*

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst i Stockholm den 26 februari 1894.

Sedan f. d. riksarkivarien Malmström öppnat sammankomsten, upplästes af sekreteraren följande

Årsberättelse för 1893.

Antalet medlemmar, som erlägga årsafgift, har under året uppgått till omkring 1,000; det har sålunda något nedgått sedan 1892. H. K. H. Hertigen af Västergötland har under året behagat inträda i Föreningen såsom ständig medlem. Dessutom har ständig ledamotsafgift erlagts af svensk-norske envoyén i Rom, Carl Bildt, och kabinettskammarherren, grefve Fredrik Wachtmeister på Tistad. Föreningens grundfond uppgår sålunda till 4,500 kronor.

Någon förändring i Föreningens styrelse har under året ej ägt rum. Den har haft sina två sedvanliga sammanträden.

Om resultatet af den särskilda publikation, »Öfverste Mikael Anckarsvärds Minnen från åren 1788—90», som Föreningen 1892 utgifvit, kunna fullständiga upplysningar ännu icke lämnas, enär först 1894 fullständig redovisning från bokhandeln inflyter. Innan dess har styrelsen ej ansett lämpligt att fortsätta med några nya publikationer.

Föreningens litterära verksamhet har sålunda under året inskränkt sig till utgifningen af Historisk Tidskrifts trettonde årgång, som fortfarande haft att glädja sig åt ett växande antal ordinarie eller extraordinarie medarbetare. Medan bidragen under de första åren af Föreningens tillvaro inflöto tämligen sparsamt, har antalet efter hand alltmera ökats, och det vill däraf synas som ett af syftemålen med Föreningens bildande, »att utgöra en föreningspunkt för de historiska studiernas idkare», vore på väg att uppnås.

Om Föreningens ekonomiska ställning upplyser den af utsedda revisorer afgifna berättelsen.

Därefter upplästes följande

Revisionsberättelse.

Af Svenska Historiska Föreningen utsedde att granska de af Föreningens skattmästare förda räkenskaper för år 1893, få undertecknade, efter verkställdt uppdrag, härom afgifva följande berättelse:

Inkomsterna hafva varit följande:

Saldo från 1892	kr.	10,004: 28.
887 årsafgifter à 5 kronor	»	4,435: —
8 afgifter genom postprenumeration à 4,54 . . .	»	36: 32.
H. K. H. Kronprinsens årsafgift	»	50: —
3 ständiga ledamotsafgifter	»	225: —
1 afgift 1893—1897	»	25: —
Afgifter från Danmark för 1892	»	152: 15.
» » Norge » »	»	147: 90.
För direkt försäljning (308 ex.) af »Anckarsvärds Minnen»	»	462: —
Redovisning från Samson & Wallin	»	126: —
» » Fritze	»	305: 50.
För försålda häften	»	68: 50.
Räntor	»	333: —
Summa inkomster	kr.	16,370: 65.

Utgifterna:

Å Redaktionskonto	kr.	2,335: —
Å Boktryckarekonto	»	3,749: 02.
Å Distributionskonto	»	273: 15.
Å Diversekonto	»	591: 96.
Summa utgifter	kr.	6,949: 13.
Behållningen till 1894 utgör således	»	9,421: 52.
Summa	kr.	16,370: 65.

Af behållningen äro insatta

I Sveriges Riksbank:

Å depositionsräkning	»	3,500: —

I Stockholms Handelsbank:

Å depositionsräkning	kr.	2,000: —
Å folioräkning	»	3,500: —
Kontant i kassan	»	421: 52.
Summa	kr.	9,421: 52.

Revisorerna få vitsorda, att räkenskaperna äro, liksom föregående år, förda med all möjlig omsorg och fullständigt verificerade, till följd hvaraf full decharge åt styrelsen tillstyrkes.

Stockholm den 28 Febr. 1894.

Harald Wieselgren. Bibliotekarie. *Otto Bergström.* Kapten.

Med anledning af denna revisionsberättelse beviljades styrelsen ansvarsfrihet för år 1893.

Styrelsens medlemmar återvaldes.

Till revisorer återvaldes kapten O. Bergström och bibliotekarien H. Wieselgren samt till deras suppleanter amanuenserna d:r S. Bergh och d:r B. Lundstedt.

Lektor E. Hildebrand höll ett föredrag om »En brytning i Sveriges historia för 300 år sedan».

Medföljer Hist. Tidskrift 1894.[1]

Svea lifgardes traditioner

Svar på öfverstlöjtnant Gustaf Björlins genmäle

af *E. L.*

Då frågan om Svea lifgardes traditioner redan blifvit underkastad en så vidlyftig granskning, att en vidare diskussion i ämnet knappast torde kunna påräkna något mera allmänt intresse, vill jag söka fatta mig kort, då jag nu går att besvara öfverstelöjtnant Gustaf Björlins genmäle till min förra afhandling.

G. B. söker först bevisa, att de 15 »gamble drabanterna» ej tillhörde gardeskompaniets äldre personal utan utgjorde en särskild kår; han uppgifver till stöd härför, att de *alltid* i räntekammarböckerna upptagas under rubriken »hoffolket», under det gardeskompaniet upptages under rubriken »krigsstaten», att aflöningen till de förra utgick under namn af *kost*, till det senare däremot med »sold och läning», att de förra lydde under hofmästaren Bengt Kafle, å hvars aflöningsrekvisitioner de upptogos tillsamman med den öfriga hofpersonalen, under det gardeskompaniet var militäriskt organiseradt och stod under befäl af sin egen kompanichef.

Räntekammarböckerna äro emellertid ej i detta hänseende konsekventa. Sålunda finner man t. ex. af räntekammarböckerna för åren 1627—29, att drabanterna upptagas under rubrikerna »krijgsfålk» och »krigsstaten», under det man å andra sidan finner af Torsten Bengtssons räkning i juli 1633 att gardeskompaniet aflönades af hofkassan. Hvad vidare beträffar aflöningssättet, göres likaledes icke alltid den åtskillnaden, som i genmälet framhålles. Å nyss nämnda räkning finner man nämligen *kostpengar* upptagna såsom utgift i Wolgast till Leibguardiet. Äfvenså erhöllo blårockarne, hvilka ju äfven voro militäriskt organiserade, kostpengar, medan de gjorde tjänst i Nyköping.[2] Att hofmästaren rekvirerat aflöningen för drabanterna får väl slutligen ingalunda anses bevisa att desse lydde under honom.

Det synes sålunda ej vara till fullo ådagalagdt, att de 15 »gamla drabanterna» icke kunnat tillhöra gardeskompaniet.

Hvad åter beträffar de 12 uppvaktarne, torde få lemnas oafgjordt, huruvida de voro kvarlämnade och tillhörde Gustaf II Adolfs gardeskompani eller, såsom i genmälet motiveras, nyantagna. För den förra åsikten talar emellertid den omständigheten att icke mindre än 6 af dem, som upptagits i 1634 års rulla, återfinnas i den för 1629, då kompaniet äfven var i Sverige, men ej i rullorna för de mellanliggande åren, då kompaniet var i fält. G. B. fäster uppmärksamheten på att »under hela året 1632 icke utbetalts en enda daler för några uppvaktare i Sverige.» Huru härmed förhåller sig,

---

[1] Härmed afslutas diskussionen om denna fråga i Hist. Tidskr. *Red.*

[2] Rikshufvudboken 1633, parti 2,931.

torde dock vara svårt att afgöra, då de flesta räkenskapsböcker för detta år äro bortkomna.

Den af mig påvisade samhörigheten mellan änkedrottningens drabanter (blårockarne) och Gustaf II Adolfs gardeskompani stöder sig icke, såsom i genmälet antages, endast på en rubrik i klädekammarboken för 1633 utan på innehållet af flera handlingar.[1] Så finner man t. ex. i en handling »48 musqueterer under Guardie och 32 H. M. Drottningens drabanter», hvilka i en annan handling blifvit sammanförda under benämningen »80 musqueterer under guardiet». För öfrigt har jag i min förra uppsats framhållit hurusom gardet under denna period betraktades såsom en organisatorisk enhet och anfört skäl därför, hvilka i genmälet ej blifvit bemötta. Af det sagda framgår, att för mig ingen tvingande anledning synes förefinnas att frångå min uppfattning att så väl de 15 gamla drabanterna som blårockarne jämte gardeskompaniet i Tyskland tillhörde ett och samma truppförband, det må nu förhålla sig med de 12 uppvaktarne huru som helst.

Beträffande antalet af dem som från Gustaf II Adolfs gardeskompani i Tyskland ingått i Kristinas tyckes genmälet göra ett betydelsefullt medgifvande. Enligt fankommittéens betänkande känner man endast 6 man, som med säkerhet äro gemensamma för de båda kompanierna. I not 4, sid 5 i genmälet säger emellertid G. B. att han efter förnyad granskning icke funnit »flera än 18, äfven om Anders Eriksson, ehuru tvifvelaktig, medtages». Således synas indirekt 17 namn erkännas såsom säkra. I min uppsats har jag sökt visa, att deras antal var minst 25. G. B. medgifver att detta påstående låter försvara sig, men finner beviset för detsamma svagt såsom endast grundande sig på rubrikerna i rikshufvudbokjournalen 1633. Hvad de 20 vidkommer, har jag funnit dem genom jämförelse mellan 3 af gardets rullor. Att de återstående 5, hvilka samtliga sårats i slaget vid Lützen, någon tid tillhört Kristinas gardeskompani, framgår otvetydigt af nämnda journal, parti 3,798.

Det starkaste beviset för att drottning Kristinas gardes*kompani* leder sitt ursprung från Gustaf II Adolfs ligger väl dock däri, att det ej organiserades såsom sådant förrän i sammanhang med det senares hemkomst från Tyskland. G. B. påstår visserligen, att Kristinas lifgarde redan från början måste anses såsom ett organisativt helt, ett verkligt garde, fastän intet särskildt befäl nämnes, emedan det bestod af både uppvaktare (8) och drabanter (18), och längre fram, å sid 7, kallar han denna styrka för kompani. Men kunna verkligen 26 man utan något befäl kallas för ett kompani?

Antagandet i genmälet att riksstaten möjligen underskrefs samtidigt med hofstaten medgifver G. B. sakna afgörande stöd; för min

[1] Se Klädkammarboken 1633 samt Rikshufvudboken parti 2,177 och 2,603.

del anser jag att så svårligen kunnat vara fallet, utan att rådsprotokollen haft något att därom förmäla.

Af rikshufvudboken 1633, parti 2,071, finner man, hurusom drottning Kristinas garde, utgörande endast 8 uppvaktare och 18 drabanter vid tidpunkten för hemkomsten af Gustaf Adolfs lik, i början af Augusti hastigt utsväller till ett *kompani* med fullständig befälspersonal samt 24 uppvaktare och 48 drabanter. Från denna tid försvinna ur räkenskaperna rubrikerna: *8 uppvaktare och 18 drabanter* så väl som »H. S. M:ts Leibcompagnie» och i stället talas den 15 augusti om »H. K. Maij:tz Liffcompagnie», till hvilket gardets båda delar nu förenats.

Till ytterligare stöd för att denna sammanslagning verkligen ägt rum och att de från Tyskland hemkomne, som förenades med Kristinas garde, ej vore förut afskedade, må påpekas, hurusom räkenskaperna utvisa, att första gången uppvaktare och drabanter omnämnas efter antagandet kallas de »nyantagne». Så var t. ex. förhållandet med de så ofta omtalade 8 uppvaktarne och 18 drabanterna,[1] så äfven med 7 drabanter,[2] som antogos i november 1633. Men vid sammanslagningen i början af augusti talas ej om några »nyantagne», hvilket naturligtvis beror därpå att alla de, som då bildade drottning Kristinas gardeskompani, redan förut tillhörde gardet och någon nyantagning ej förekom.

Hvad den påstådda afdankningen i Wolgast beträffar, söker G. B. försvara den slutsats, till hvilken kommitterade kommit, delvis med hänvisning till det bevisningsmaterial, som i betänkandet användts. Han underlåter dock att åberopa Tungels bref äfvensom riksrådens bref den 24 maj till riks- och kammarrådet i Sverige, hvilka bref dock i betänkandets motivering spelade en viss roll. Att dessa bref, rätt tolkade och lästa i sin helhet, måste tyda på motsatsen af hvad där antogs, synes mig fortfarande tydligt.

G. B. yttrar sig emellertid i förhållande till kommittébetänkandet med en anmärkningsvärd reservation. Medan sålunda i betänkandet, sid. 32, säges att afdankningen »framgår otvetydigt af åtskilliga omständigheter» talas i genmälet, sid. 8, om »sannolikheten» af en upplösning, och under det i betänkandet, sid. 33, säges, att »Häraf framgår ännu tydligare, att gardeskompaniet blifvit formligen afdankadt», säges i genmälet mera försiktigt i noten å sid. 10: »Ett ytterligare stöd för den åsikten, att en upplösning af kompaniet ägt rum, är» etc.

I genmälet antages, att vid gardeskompaniets öfverförande från Wolgast ett femtiotal man, utom Stenbock och hans 22, kvarstannat i Tyskland, men för denna uppgift finnes intet afgörande bevis. I fråga om de tyska knektarne utgår G. B. alltjämt från det obestyrkta antagandet, att kompaniet afdankats. Jag har aldrig sagt

[1] Rikshufvudboken 1633, parti 4,192.
[2] » » » 2,601.

att dessa kvarlämnades, utan endast att få af dem återfinnas i 1634 års rulla, hvilket tyder på att man vid en reducering af kompaniet i första hand velat befria sig från dem.

I afseende på uttrycket »få behålla» det »liverij» etc., som insmugit sig i betänkandet, söker G. B. visa att det innebär samma mening som »nu här nå» detsamma. Huru fyndig denna bevisföring än må förefalla, torde den dock knappast vara fullt öfvertygande. Naturligtvis vågar jag ej betvifla uppgiften, att den omständigheten, att kompaniet erhöll sorgkläder i Wolgast, var under utredningen bekant, men nog gör det då ett egendomligt intryck, att i betänkandet, sid. 31, finna anfördt såsom skäl för den förmenta afdankningen, att uppvaktarne »för penningebristens skull icke ens kunnat förses med sorgkläder utan gingo — oklädde», under det G. B., sid. 9, finner att »*just*»[1] den omständigheten att kompaniet fick sorgkläder ansågs tala för en afdankning.

I genmälet påstås att med commiss menades denna tid »uppbörd», hvilken kunde utfås vare sig in natura eller i kontant. Men den handling i Krigshist. arkiv, hvilken hänvisningen synes afse, ådagalägger tydligt, att vid denna tid commissen utgick in natura, enär i en särskild kolumn anmärkes: »Pläge förr bekomma det till Rdr räknadt», hvarförutom uttrycket *annat* commiss häntyder på att här ej gärna kunde vara fråga om kontant ersättning.

Hvad slutligen beträffar den åtgärden att låta en del af de hemkomna knektarne utfå sin innestående aflöning genom anvisning uppå landet, kan jag ej finna att G. B. med sin vidlyftiga utredning lyckats bevisa att här verkligen var fråga om något annat än en kameral åtgärd. Afräkningen förekom ju äfven vid andra tillfällen än vid afdankning och den omständigheten att de själfva fingo lyfta sina aflöningsförmåner i landtränterierna torde lika väl kunna förklaras därigenom, att de voro permitterade på längre tid.

Som ett ytterligare stöd för åsikten om kompaniets upplösning anför G. B. förhållandet med Vlof Fink (not 1 sid. 10). Att han tjänade såsom musketersergeant i Gustaf Adolfs gardeskompani 1633 men står som simpel uppvaktare upptagen i första rullan af Kristinas kompani kan emellertid mycket väl hafva berott antingen på en reduktion af befälspersonalen eller ock på att han blifvit degraderad, något som under äldre tider ej hörde till ovanligheterna.

* * *

Jag har här sökt bemöta de inkast G. B. i sitt genmäle gjort mot min föregående uppsats, och anser mig i allt väsentligt kunna stå fast vid de yrkanden jag där framställt rörande Svea lifgardes rätt till traditioner efter Gustaf II Adolfs gardeskompani och Gula regementet.

E. L.

[1] Kursiveradt af G. B.

PROSPEKT.

Under titeln **Svenska skriftprof från Erik den heliges tid till Gustaf III:s** kommer en serie afbildningar i ljustryck af svensk bref- och bokskrift att utgifvas från Generalstabens litografiska anstalt.

Publikationen afser att återgifva den svenska skriftens utveckling, sådan den ter sig i urkunder, bref och bokhandskrifter, i registratur, protokoll och domböcker, jämförelsevis utförligast för den tid, då allt, äfven böcker, måste skrifvas, d. v. s. innan boktryckerikonstens införande och allmännare begagnande. Den skall lemna typer för skriftens karakter med korta mellanrum och därigenom äfven erbjuda medel att fastställa en handskrifts ålder. Den skall lemna prof på de berömdaste svenska handskrifter, liksom på svenska konungars, svenska statsmäns eller kanslitjänstemäns och svenska författares handstilar inpå 1700-talet och därigenom särskildt för den nyare tiden lämna hållpunkter för fastställande af en handskrifts författare och ålder. Den skall slutligen lemna ett lämpligt urval af texter till öfningar i konsten att tyda de gamla skrifterna, hvarvid särskildt medeltiden och 1500-talet, de tidsskeden, som erbjuda de största svårigheterna, skola uppmärksammas.

Samlingen är afsedd att utgifvas i två häften, hvardera omfattande omkring 25 enkla eller dubbla planscher i folioformat.

Urvalet af texter, hvilka hufvudsakligen hämtas från Riksarkivets och K. Bibliotekets samlingar, göres för de ena af lektor E. Hildebrand, för de andra af bibliotekarien H. Wieselgren.

Första häftet — om 25 planscher, däraf tre dubbelplanscher — föreligger färdigt och innehåller 39 afbildningar af bok- och brefhandskrifter från svenska medeltiden, bl. a. de äldsta i Sverige skrifna urkunder och böcker, autografer af heliga Birgitta, Heming Gad, Hans Brask m. fl.

Hvarje häfte åtföljes af ett särskildt texthäfte, som innehåller ett fullständigt återgifvande i boktryck af de afbildade handskrifterna med nödiga upplysningar. Texthäftet säljes särskildt.

Priset för ett häfte om 25 planscher med text är satt till 15 kr., för texthäftet ensamt till 1 kr. Rekvisitioner kunna göras så väl hos Generalstabens litografiska anstalt som hos de ofvan nämnda redaktörerne (adr. Riksarkivet och K. Biblioteket).

Stockholm i Juni 1894.

Generalstabens Litografiska Anstalt.

Medföljer Hist. Tidskrift 1894.

Svea lifgardes traditioner.

Genmäle.

I 4:e häftet af Historisk tidskrift för år 1893 har en författare, som tecknar sig med signaturen E. L., underkastat frågan om Svea Lifgardes härstamning en förnyad granskning, då det synts honom, som om de i den s. k. fankommittéens betänkande »förebragta bevisen ej varit fullt öfvertygande, som de åberopade källorna kunde tolkas på annat sätt». Hans granskning är dock icke så mycket riktad mot kommitterade själfva, — då, anser han, det ligger i sakens natur, att en jury sådan som nämnda kommitté till största delen blir beroende af de förutgångna forskningarna och de därpå grundade utredningarna,[1] — som fastmera mot den eller dem, som verkställt dessa förarbeten, eller, med andra ord, generalstabens krigshistoriska afdelning. Det torde därför närmast tillkomma mig, hvars plikt det var att leda och ansvara för krigshistoriska afdelningens arbete, att bära följderna af detta ansvar och till den ändan också ingå i svaromål mot E. L.

Kommitterade hafva sagt,[2] att det svaga sammanhanget mellan Gustaf II Adolfs garde och Kristinas icke synes kunna berättiga (det senare) till några grundade arfsanspråk. E. L. åter anser,[3] att Svea Lifgarde (hvars arfsföljd från Kristinas garde är oomtvistad) är »med *starka* band förenadt» med Gustaf II Adolfs garde. Han grundar detta sitt påstående därpå,[4] att »den del af gardets äldre personal, som längre eller kortare tid tillhört det »Nya gardet» och sålunda bildat den sammanhållande länken mellan gardet före och efter 1633» varit »betydligt större än i utredningen påståtts, nämligen:

27 man, som kvarlämnats i Sverige vid Gustaf II Adolfs afresa till kriget;

25 man af Leibcompagnie, som deltagit i fälttåget;

26 blårockar;

summa 78 man.»

Af dessa 78 man, upplyser E. L., skulle ännu den 29 november 1634 funnits kvar vid gardet följande:

---

[1] Jag erinrar dock, att riksarkivarien i densamma hade säte och stämma.
[2] Kommittébetänkandet sid. 35.
[3] Historisk tidskrift 1893, sid. 368.
[4] Historisk tidskrift 1893, sid. 363.

6 man af det i Sverige kvarlämnade manskapet;
20 man af Konungens Lifkompani, som deltagit i fälttåget;
17 blårockar.
Summa 43 man (däraf 9 befäl). 29 % af gardeskompaniets 146 man, hade sålunda tillhört gardets äldre personal, säger E. L., samt tillägger: »Månne icke under sådana förhållanden tillräckligt samband finnes mellan gardets olika delar, för att den yngre kan äga rättmätiga anspråk på arf från de äldre?»

Jag skall här nedan visa, att flertalet af E. L:s antaganden äro oriktiga.

Hvad först vidkommer de 27 man, som skulle hafva kvarlämnats i Sverige vid Gustaf II Adolfs afresa till kriget, skulle desamma utgöras dels af 15 *»gamble drabanter»*, dels af *12 uppvaktare.*[1] Ingendera kategorien hörde emellertid till gardeskompaniets äldre personal. Drabanterna voro nämligen gamla soldater, hvilka — åtminstone alltsedan 1624 — utgjort en *särskild kår.*[2] Detta bevisas däraf, att då gardeskompaniet i räntekammarböckerna upptages under rubriken *»krigsstaten»*, upptagas de gamla drabanterna i samma räkenskaper alltid under rubriken *»hoffolket»*. Vidare, då aflöningen till gardeskompaniet — liksom åt allt värfvadt krigsfolk, — utgick med sold och läning, utgick den för de gamla drabanterna under namn af *kost.*[3] Ifrågavarande drabanter stodo ej heller under befäl af någon *militär* chef utan lydde under hofmästaren Bengt Kafle, och på de aflöningsrekvisitioner å kostpenningar, som denne inlämnat, upptagas de tillsammans med den öfriga hofpersonalen. Gustaf II Adolfs gardeskompani åter var på *militäriskt vis* organiseradt och stod under befäl af sin egen kompanichef. Dessa bevis torde vara tillräckliga för att stödja det påståendet, att de »gamle» drabanterna, hvilkas antal, såsom E. L. riktigt uppgifver, 1632 i december uppgick till 15, ej hade något i organisativt hänseende gemensamt med Gustaf II Adolfs gardeskompani, ett påstående, som ytterligare bestyrkes däraf,

---

[1] E. L. stödjer sig i detta fall på följande handling:
(Rikshufvudbokens journal 1633, Parti 4192, Kammarark.)
Hen:s Maij:tz Drodningens Lijf Guardie Debet Idem som Efterskrefne till sörie kläder bekommit hafwa Innehåller Clädhe Cammarräckningena Pro Anno 1633.
Nembligen
Effter Welb. H:r Claes Flämmingz Zedel dat. den 13 Februarij 1633
hafva 12 opwacktare bekommit 12 hattar — — — — — — —
Effterschne bekommit Effter H. F. N. Pfaltzgrefwen och Herr. Claus Flämmingz undersk:ne Zedel. Dat. den 6 Junii 633.
8 Nyantagne Opwacktare 96 aln. — — — — — — — —
18 drabanter 108 aln . . . . — — — — — — — —
Effter H. F. N. Pfaltzgrefwens och Wälb. Herr. Claes Flämmingz underskrefne Lengdh den 19 December 1633 hafwa 2 officerar och 15 *gamble* Drabanter bekommit — — — — — — — — — — — — — — — —
Till 12 H. M:z opwacktere är lefwereret effter muntlig herr Claes Flemmings befallning. — — — — — — — — — — — — — — —
(Hist. tidskrift 1893, sid. 370.)

[2] Denna kår räknade 1625 3 off., 5 gefreite och 16 man; vid afdankningen den 10 jan. 1634 bestod den endast af 15 drabanter.

[3] Läning för militären motsvarades af kostpenningar för de civila.

att deras namn icke återfinnas i rullorna öfver gardeskompaniet för åren närmast före det tyska kriget, då kompaniet tidtals tjänstgjorde i hufvudstaden. Att nämnda gamla drabanter icke heller hafva ingått uti Kristinas gardeskompani — det af E. L. kallade »Nya gardet» — framgår däraf, att då detta sistnämnda kompani till sin fulla styrka utfick läning,[1] åtnjöto de gamla drabanterna *för samma tid* fortfarande kostpenningar, hvilka de erhöllo för sig.[2]

De 15 gamla drabanterna kunna därför ingalunda anses såsom någon del af föreningslänken mellan Gustaf II Adolfs gardeskompani och Kristinas.

Vidkommande därnäst de 12 uppvaktarne, har E. L. — stödjande sig på en i rikshufvudbokens journal 1633, parti 4192,[3] förekommande uppgift, att 12 uppvaktare bekommit 12 hattar efter en sedel af Claes Fleming — antagit, att äfven dessa skulle vara äldre gardesmanskap, af Gustaf II Adolf kvarlämnadt i Stockholm vid hans utresa till kriget, och att af dem, enligt hvad han i en not upplyser, 4 sedermera skulle hafva afgått före mönstringen den 29 november 1634. Detta antagande är helt och hållet godtyckligt, då den åberopade källan ej gifver minsta anledning därtill. Hade E. L. närmare undersökt förhållandet, skulle han hafva funnit, att under hela året 1632 icke utbetalts en enda daler för några uppvaktare i Sverige. Redan denna omständighet borde hafva väckt hans uppmärksamhet. Till och med det sedvanliga kontot i rikshufvudboken »Hans Maj:ts Leibguardie» finnes ej längre upptaget, endast »Gamble drabanter». Går man till grunden med saken, finner man i fråga om första posten i ofvannämnda parti 4192, att *i klädkammarboken* för 1633 (eller den handling, hvarefter nämnda post i journalen blifvit införd), å sid. 22 följande utbetalning är antecknad: »*Frökens oppwachtare effter Welb:ne Herr Claes Flemingz zedell den 13 februarij 633 fol. 5.*

13 st. hattar à 5 ß — 65.

Och å *själfva rekvisitionen* (fol. 5.):

Till En Canzelist och Tålf H. F. N:z Fröykens Aufwarter lefwereres hattar — 13 stycken, hwardera thil 4 daller.[4] *Datum Stockhålm den 15 February A:o 1633 Claes Flemingh. m. p.*»

Häraf få vi alltså veta, att de 12 uppvaktarne voro *frökens*, d. v. s. drottning Kristinas. Men hvaraf kommer det sig då, att dylika uppvaktare upptagas i räkenskaperna redan i februari 1633, då, såsom bekant är, hennes lifgarde först uppsattes i maj samma år? Svaret gifves i rådsprotokollen för år 1633. Af protokollet för den 11 februari inhämtas, att »6 eller otta karlar aff Fändricker och Leutenanter» skulle förordnas »till garde» hos H. F. N:de, samt af protokollet för den 15 februari, eller samma dag Fleming under-

---

[1] Rikshufvudboken 1633, parti 2601.
[2] Räntekammarboken 1634, verif. N:o 68.
[3] Se noten sid. 2.
[4] Felräkningen i klädkammarboken är anmärkt men återkommer detta oaktadt i rikshufvudboksjournalen.

skref sin sedel, att det resolverades i rådet, »att man skall förordna uppehälle åth dem som gå med bardisanerne på dhet att dhe kunne bliffva här till dess rijkzdagsacten är uthe». Går man nu till rikshufvudbokens journal 1633, parti 1450, finner man, att efter sedel af den 15 februari 1633 levererades till 12 »krigsofficerare», som brukades på rikssalen, hvardera 6 daler eller en läning för februari månad. Enligt sagda journal, partiet 1504, fingo de 12 uppvaktarne ytterligare en läning. Tillsamman utgjorde dessa läningar de 12 uppvaktarnes aflöning för tiden 11 febr.—28 febr. Sedermera upptagas endast läningar för 6 uppvaktare, »som höllo vakt (vid) riksdagen», hvaraf man kan sluta, att antalet inskränkts. Det torde af det ofvan sagda med tillräcklig tydlighet framgå, att ofvannämnda 12 uppvaktare ej, såsom E. L. godtyckligt antagit, varit kvarlämnade soldater af Gustaf II Adolfs gardeskompani.[1]

Utom förutnämnda 15 gamla drabanter och 12 uppvaktare, hvilka E. L. sålunda oriktigt påstått hafva utgjort en del af den sammanhållande länken mellan Gustaf II Adolfs gardeskompani och Kristinas gardeskompani, upptager han, såsom nämndt är, i samma länk »*26 blårockar*».

Med blårockar menades denna tid, såsom E. L. riktigt angifver, änkedrottningens drabanter.[2] Återstoden af hennes garde kallas dels uppvaktare, dels hillebarderer. Enligt E. L:s åsikt skulle detta garde funnits till redan år 1628. Jag vill icke förneka möjligheten af att drottning Maria Eleonora denna tid haft ett särskildt garde, men i sådant fall har detta snart blifvit afdankadt, ty i 1630 års räkenskaper finnes ej ett ord nämndt därom, och då hon sommaren 1631 skall utresa till Tyskland, uppsättes för hennes räkning en eskort eller, om man så vill, ett garde. Detta, låt oss säga, nya garde bildas af *reformerade officerare* — i detta ords dåvarande bemärkelse — från Västmanlands och Kalmar regementen. Uppsättningen sker icke frivilligt utan genom uttagning på regeringens befallning.[3] Uniformen var, — såsom E. L. riktigt uppgifver, — olika med Gustaf II Adolfs gardeskompanis.

Vid änkedrottningens återkomst till Wolgast 1633 bestod hennes garde af 9 uppvaktare och 32 drabanter (blårockar).[4] Änkedrott-

---

[1] Vidkommande sista punkten å förenämnda utdrag ur rikshufvudbokens journal, eller att något skulle vara levereradt till 12 H. M:ts opwachtare »efter muntlig herr Claes Flemings befallning», finner man af verif. fol. 105 till klädkammarboken endast, att skräddaren H(ans) F(ridsel) af klädesskrifvaren Jacob Johansohn mottagit materialier till 12 uppvaktarekläduingar, hvarå kvitto är utfärdadt den 17 febr. 1633. Det synes sålunda, som om rådet vid riksdagens början haft för afsikt att bilda ett garde af 12 uppvaktare. Häraf skulle förklaras, att i »Ordinarie staten pro anno 1633», (numera i Riksarkivet) upptages aflöning för 1 korpral och 12 uppvaktare, så vida förslaget till denna stat, såsom jag antager, är uppgjordt på våren 1633. (Jämför Flemmings yttrande till rådsprotokollet den 20 febr. och 21 maj.)

[2] I fankommittéens betänkande, sid 31, står felaktigt »konungens».

[3] Krigshist. arkiv III, sid. 38, 39. Räntekammarboken 1631, sid. 14.

[4] Hofkassan i Wolgast. Kammararkivet.

ningens hofmästare underskref rullan öfver drabanterna och utrekvirerade deras aflöning.[1]

E. L. påstår nu, att änkedrottningens garde blef sammanslaget med Gustaf II Adolfs gardeskompani under vistelsen i Wolgast 1633. Såsom stöd därför angifver han dock endast en i klädkammarboken förekommande rubrik: *H. S. M:ts och H:s M:ts Drottningens Leib Guardie.*[2]

Går man till de kvittenser, hvarpå denna post stöder sig, finner man emellertid, att för änkedrottningens drabanter finnes särskild rekvisition, underskrifven af hennes hofmästare Pentz, för hennes uppvaktare en annan rekvisition, underskrifven af samme man, samt för gardeskompaniet äfven en särskild rekvisition (rulla), underskrifven af kompaniets chef Erik Stenbock. Att nu klädesskrifvaren vid årets slut gjort *en* post af dessa tre rekvisitioner, bevisar ju jämt upp ingenting af hvad E. L. vill bevisa, snarare antyder rubriken å posten det motsatta.

Af det föregående framgår, att nämnda 26 »blårockar» icke heller haft något att skaffa med Gustaf II Adolfs gardeskompani. Att åtåtskilliga af dem sedermera, att döma af namnlikheten, tagit anställning vid Kristinas gardeskompani, har i kommittébetänkandet framhållits såsom sannolikt. Man har där antagit 12. Att E. L. kommit till en något högre siffra, beror förmodligen därpå, att han icke varit fullt så sträng i sin granskning af namnen.[3]

Återstå nu således af de 78 man, hvilka E. L. påstår skulle hafva utgjort den sammanhållande länken mellan Gustaf II Adolfs gardeskompani och Kristinas, endast de »25 af Leibcompagniet, som deltagit i fälttåget». — E. L. grundar med afseende på dessa 25 sitt påstående endast på rubrikerna i rikshufvudboksjournalen 1633, parti 2603 och parti 3798, hvilka enligt hans förmenande skulle kunna tydas därhän, att 20 + 5 = 25 personer, som tillhört Gustaf II Adolfs gardeskompani, ingått i Kristinas.[4] Detta kan ju låta försvara sig, om än beviset synes svagt för enhvar, som i detalj

---

[1] Någon rulla öfver de 9 uppvaktarne under deras vistelse i Wolgast finnes icke i behåll.

[2] Hist. Tidskrift 1893, sid. 375.

[3] Endast därigenom kan man nämligen förklara, hvarför den som i 1634 års rulla kallas Lars Baolss, af E. L. förklaras vara blårock, då i E. L:s förteckning öfver dessa (bil. VIII) endast finnas tre med namnet Lars, eller Lars Matzon, Lars Swart och Lars Andersson. De tvenne förstnämndas namn återfinnas i 1634 års rulla, men hvem säger väl, att Lars Andersson är samme person som Lars Baolss? Samma sak är med Törbiörn Andersson, som upptages i E. L:s båda bilagor (VI och VIII) men som icke återfinnes i rullan öfver blårockarne i Wolgast, så vida man ej får anse honom representera Torbiörn Baols. Jag kan icke heller påträffa namnen Thomass Aschimb, Per Andersson och Per Persson Sabell, hvilka utmärkas i den af E. L. tryckta 1634 års rulla såsom f. d. blårockar. Äfven om man medräknar alla mera vanliga namn, såsom t. ex. Hans Larsson, Per Jonsson o. s. v., når man icke högre siffra än 17.

[4] Af namnen i 1634 års rulla sluter sig E. L. till att 20 då äro kvar, ej 17. Jag kan dock icke efter förnyad granskning komma till flera än 18, äfven om Anders Eriksson, ehuru tvifvelaktig, medtages.

studerat den tidens räkenskapshandlingar och den i dem förekommande godtyckliga och inkonsekventa terminologien. Vid utredningen af nämnda fråga gick man till väga på det sätt, att man först upptog såsom öfvergångna från det äldre till det nya gardet dem, om hvilka detta i klara och tydliga ord utsades, samt först därefter (med en reservation i fråga om namnlikhetens osäkerhet som bevismedel) en del, om hvilka det bestämdt uppgafs, att de tjänat i Gustaf II Adolfs garde och voro hemkomna, samt hvilkas namn återfinnas i första rullan öfver Kristinas garde. Skillnaden blir: i ena fallet 17, af hvilka 6 fullkomligt säkra; i det andra 25. Att Las Jenssen i 33 års rulla och Larss Jönsson i 34 års, Vloff Nilsson och Olof Nilsson Hare, Carl Hansson och Carll Hansson Öfverste, Vloff Nilsson och Olof Nilsson Frimodh, Mates Martinsson och Matz Mårthensson Kempe äro samma personer, torde ju ingalunda anses vara bevisadt.[1]

Drottning Kristinas lifgarde började uppsättas i maj 1633 (se rådsprotok. för den 6 maj). Till en början utgjordes det visserligen af endast 8 uppvaktare och 18 drabanter, men då gardets båda hufvudbeståndsdelar, uppvaktare och drabanter, förekomma samtidigt, kan man ej förneka, att det var ett organisativt helt, ett verkligt garde, fastän intet särskildt befäl nämnes. Också utbetalades läningen (för juni månad) i juli under rubrik »Hen:s May:tz Drotningens Leibguardie».[2] I hofstaten, som underskrefs i Nyköping den 13 aug., kallas det »Compagnie de Guardia», bestående af 92 personer. E. L. antager att det organiserades först i Nyköping af gammal och nyantagen personal. Såsom skäl för att det ej skulle vara organiseradt före hemkomsten af den från fälttåget återvändande delen af Gustaf II Adolfs gardeskompani, anför han hvad nyss är nämndt, att hofstaten med därå upptagna »Compagnie de Guardia» icke underskrefs af riksråden förrän i Nyköping den 13 aug.[3] I den »ordinarie stat pro anno 1633», hvilken vid utredningen följdes och hvilken vid den tiden förvarades i Statskontoret, förekomma visserligen riksrådens underskrifter omedelbart efter den del däraf, som benämnes hofstaten, men ingenting i densamma gifver vid handen, att underskriften icke skulle gälla äfven de öfriga, föregående delarna af densamma. Om detta antagande är riktigt och sålunda »hofstaten» får inbegripas i »ordinarie staten», måste hofstaten vara uppgjord i kammaren före utgången af juli månad, emedan kammarrådet Per Erlandsson Bååt den 31 i denna månad säger sig afsända en afskrift af staten till Nyköping. Det bör dock

[1] E. L. klandrar den metod, som vid utredningen användes. Han utbrister, huruvida sådana namn som t. ex. Peter Westphal, Engelbrecht Rogge, Jacob Kiörner äro »mera vanliga», må läsaren själf döma. Han förbiser dock att i betänkandet endast talas om »*ett eller annat*» af de elfva namnen samt att vanskligheten inträder »*om* de bära mera vanliga namn» o. s. v. (sid. 34).

[2] Rikshufvudbokens journal 1633, partiet 1647.

[3] Man vet visserligen, att det kungliga liket var ankommet till Nyköping den 5 aug., men icke hur stor del af gardeskompaniet, som åtföljt det hem från Tyskland.

tilläggas, att nämnda antagande icke stödjes af rådsprotokollen, i hvilka den 9 och 13 aug. 1633 endast talas om »hofstaten». Och denna del af frågan måste därför lämnas oafgjord, då några protokoll i kammaren från denna tid icke finnas i behåll. Vare nu härmed huru som helst, *hufvudbevisen* för att Kristinas gardeskompani existerade före augusti månad 1633 kvarstå i alla fall, nämligen dels rådsprotokollet för den 6 maj 1633, penningerekvisitionerna af den 18 juni och 3 juli samt den på dem grundade utbetalningen af läningen i juli 1633 till *»Hen:s May:tz Drottningens Leibguardie»*.

Jag kommer nu till den andra hufvuddelen af frågan, eller den om *afdankningen i Wolgast.* Såsom skäl för att en dylik afdankning ägt rum anföres i betänkandet:

riksråden Oxenstiernas och Soops rekommendationsbref för gardeskompaniets chef Erik Stenbock, då han med 22 af sina underhafvande hellre vill begifva sig till rikskansleren än resa hem till Sverige;

att Stenbocks trupp efter ankomsten till Frankfurt am Main kallades »Hans Maj:ts Lijff Guardie»;

de båda riksrådens skrifvelser till pfalzgrefven samt riks- och kammarråden den 24 juli 1633, rörande uppvaktares under gardet anhållan att antingen här (d. v. s. i Wolgast) nå[1] det »liverij», som enligt konungens befallning blef förfärdigadt åt dem i Frankfurt am Main, eller ock i stället »så mycket annadt Commis», som kunde svara däremot, om hvilken anhållan riksråden yttra sig i brefvet, att det syntes dem »fast bättre och rådeligen wara dem medh något annadt Commiss för detta giorda Liveriet att contentera, effter såsom det meckta sköönt och nästan för gådt ähr således att bortgiffua», hvarför de bedja riks- och kammarråden med nämnda uppvaktare träffa aftal, antingen dessa skola hafva liveriet eller af klädkammaren något annadt Commiss.[2]

E. L., som bestrider, att någon afdankning af kompaniet ägt rum, anser den omständigheten, att Erik Stenbock och hans 22 *höllo ihop* under benämningen »Hans Maij:tz Lijf-Guardie», icke bevisa någon föregående upplösning af kompaniet, samt håller före, hvad liveriet vidkommer, att det var lika naturligt, att uppvaktarne anhöllo därom — »ett minne från deras forne konung och herre» — som att riksråden tvekade att bifalla deras anhållan. Vidare upplyser E. L., att uppvaktarne nyss förut fått sorgkläder och att det därför, »under denna ekonomiskt betryckta tid» var naturligt, att

---

[1] I originaltexten står, såsom E. L. riktigt anmärker, »nu här nå», och icke, såsom i betänkandet, »få behålla». I den afskrift, som förelades kommitterade före beslutets fattande, voro dessa ord återgifna med »nu här vå (få?)». Tolkningen i betänkandet är icke återgifven under citationstecken. Att meningen blir densamma som »få behålla», skall jag i det följande visa.

[2] Hist. tidskrift 1893, sid. 378. Kommittébetänkandet, sid. 32 och 33.

riksråden ogärna »skänkte bort» en dyrbar uniform åt samme uppvaktare, som kort förut fått nya sorgkläder, — detta så mycket mera, som uppvaktarne icke hade rätt att bära densamma för sorgens skull. Riksråden hemställa därför till riks- och kammarråden, att uppvaktarne måtte »contenteras» med något annat commiss, hvilket då antagligen varit svart(!) — anser E. L. — för att kunna användas. För öfrigt kan ingen tro, säger han vidare, att riksråden, som i bref af den 24 maj meddelat riks- och kammarråden sin mening vara att afskeda en del personer, skulle 19 dagar senare hafva gifvit sorgkläder åt hela gardeskompaniet, för så vidt detta inbegripits bland dem, som borde afdankas. De nämna ej heller i brefvet den 24 juli ett ord om någon afdankning, hvilket E. L. anser icke vara naturligt, i händelse en sådan ägt rum, då Oxenstierna erhållit bemyndigande att »afdanka dem han utan förevitelse giöra kan». I stället talas hela tiden om uppvaktarne *vid* »H. K. Maij:ts Guardie (ej om »f. d.» uppvaktarne). Däremot anser E. L. (sid. 359 i noten) sannolikt, att vid den af honom antagna sammanslagningen af Gustaf II Adolfs garde och Kristinas en del af det förstnämnda — hufvudsakligen tyskar — erhållit afsked.

Jag har här ofvan, såsom jag tror, medtagit det väsentligaste af E. L:s invändningar i afdankningsfrågan och skall nu taga dem i närmare betraktande, därvid tilläggande ett och annat nytt, som icke kom att inflyta i kommittébetänkandet.

Jag frågar först, kan den omständigheten sakna betydelse för frågans rätta besvarande, att af ett kompani kompanichefen tillåtes att med 22 man draga åt ett håll (krigsteatern nere vid Main), medan en tredje del (ett femtiotal) försvinner åt andra håll i Tyskland och en annan del fraktas öfver till Sverige, där den sprides i landet[1] (42 man)?[2] Kan vidare någon med fog påstå, att ett dylikt kompani fortfarande äger bestånd och att icke personalens skingrande i stället tyder på en upplösning? Att tyskarne kvarlämnades, medan endast svenskarne hemfördes, berodde icke, såsom E. L. synes tro, på benägenheten hos de styrande att befria sig från de förstnämnda[3] utan helt enkelt på det förhållandet, att vid afdankning af värfvade trupper var det denna tiden sed, att manskapet från det land, där afdankningen skedde, fick fortskaffa sig själft till sina hemorter, medan det manskap, som var från annat land, hemsändes. Åtminstone var detta fallet med de tyskar, som tjänade vid Gustaf II Adolfs värfvade regementen.[4]

Sannolikheten af att en formlig upplösning af gardeskompaniet ägt rum i Wolgast ökas emellertid genom uppvaktarnes anhållan om rätt att »nu här nå» liveriet eller däremot svarande commiss. Ifrågavarande liveri var helt säkert det »galla Libery», som för gardes-

[1] Att så verkligen var fallet, skall jag nedan visa.
[2] Den 16 juli bestod kompaniet af 117 personer. Betänkandet, sid. 32, noten.
[3] Hvarför hade man icke befriat sig från de polacker, som i många år tjänade bland de »gamle drabanterna»?
[4] Jämför kapitulationskontrakter i Svenskt Krigsh. arkiv. III delen.

kompaniets räkning förfärdigades i Frankfurt am Main i januari månad 1632, alldenstund ingen därmed jämförlig post sedermera under 1632 och 1633 förekommer i klädkammarboken. Den omständigheten, att kompaniet erhöll sorgkläder i Wolgast, var under utredningen bekant. Men *just* denna omständighet ansågs tala för en afdankning. Om uppvaktarne skulle stannat kvar vid kompaniet, kunde de ju icke för sorgens skull bära liveriet; först efter erhållet afsked blef detta dem möjligt. Likväl begära de att få liveriet *nu*. Hvarför, kan man fråga, begära de att nu få en uniform, som de visste att de i alla fall, om de stannade kvar vid kompaniet, skulle få bära, så snart sorgen var öfver? De hade en »temmelig rest» innestående (se riksrådens bref den 26 juli), för hvilken de måste »contenteras», men riksråden finna ändock liveriet vara för skönt att sålunda bortgifva samt hemställa, om icke supplikanterna i stället kunna utfå annat commiss. Skulle kompaniet fortfarande äga bestånd och efter sorgetidens slut antagligen åter anlägga sitt galaliveri, hade det väl näppeligen kunnat falla riksråden in att hemställa, att uppvaktarne *nu* skulle få ersättning därför i annat commiss? Med commiss[1] menades denna tid hvad vi militärer benämna »*uppbörd*».[2] Af de persedlar, som klädkammaren hade på sin uppbörd, skulle nämnda uppvaktare alltså äga att utfå hvad som i värde kunde svara mot liveriet (vare sig in natura eller i kontant). I räkenskaperna beräknas commissen i penningar och hade också före 1630—1632 i regeln utbetalts kontant.[3]

För afdankningen talar vidare följande i betänkandet anförda kvitto;

»Efterskrefne under S:lig H. K. M:ts Lijf Guardie, hvilke äro hemkombne, tillijka med dee andre från Tyskland, och såsom deras afräkningh wardt gjordt, att dee halfparten aff Johan Witzig (i kammaren) bekomma skulle och den andre halfparten fingo de anvisning uppå landet, och efter desse undersk:ne hafwe sig strax utj Nyköping under H. M:ts Frökens Guardie gifvit, hafve de ingen anvisning fått till någon Landsortt» o. s. v.

Den fulla betydelsen af detta kvitto synes E. L. icke hafva förstått. Han fäster sig nämligen blott vid den uppgiften, att några man *strax* ingingo i frökens garde, hvilket ju visserligen är *en* viktig sida af saken. »De andre», så anser han på grund af ordsammanställningen, skulle komma efter eller hade kommit efter.[4] Skälet för detta antagande är obegripligt. Sedeln är utställd i aug. *1634*.

---

[1] Af commissum = det som blifvit anförtrodt.

[2] Jämför 1623 års kommissräkning i klädkammaren, 1633 års ordinarie stat, Krigshist. ark. III, sid. LXI med förslaget n:r 1,005 och dess rubrik »kläde och commiss». Af ordsammansättningarna kommissbröd, kommisskläde har ursprungsbetydelsen i senare fallet öfvergått till endast första leden, jämf. snus-tobak och snus.

[3] Krigshistoriskt arkiv. Den frågan torde äfven kunna göras, huruvida någonsin en värfvad soldat under denna tid utfick den rest, som fanns på hans commissräkning, förrän vid *afräkningen* (om denna se det följande).

[4] Hist. tidskrift sid. 361.

Ett annat viktigt ord är *afräkning*. Afräkning med krigsfolk verkställdes denna tid, antingen vid hvar fjärde månads slut, vid hvarje års slut *eller vid afdankningen*, allt efter särskild öfverenskommelse eller lägenhet. Det var vid afräkningen, som den resterande eller rätta förtjänsten utbetalades, d. v. s. den egentliga vinst, som spekulationen att låta värfva sig medfört. Nu framgår af kvittot, att afräkning ägt rum, men för dem, som strax gingo in i frökens garde, blott så till vida, att de fått ut en del af sin fordran. Hvad var den då för de öfriga, för dem som utfingo hela sin resterande förtjänst, *annat än den afräkning, som ägde rum vid afsked?* Och vidare, att gifva de 31 namngifna personer, som tillhört Gustaf II Adolfs gardeskompani, anvisning att af landshöfdingarne i Östergötland, Nerke och Uppland erhålla sin resterande aflöning, är visserligen, såsom E. L. skrifver, sid. 368, en kameralåtgärd. Men den är också någonting annat. Den förnämsta betydelsen ligger nämligen däri, att personer, tillhörande *en värfvad, i garnison ständigt tjänstgörande trupp*, få vandra från Nyköping (gardeskompaniets tjänstgöringsort) till Linköping, Örebro eller Upsala för att utkvittera sina lönemedel; ty att nämnda soldater *personligen* skulle inställa sig hos vederbörande landshöfdingeämbeten, framgår ej blott däraf, att de i brefven till landshöfdingarne alla namngifvas, utan ock af slutet å det bref E. L. anför i noten sid. 367 och 368. Efter ordet »låta», hvarmed E. L. slutar sitt citat, står nämligen i originalet: »hvilket her i Rentte Cammaren, så snart denne zedel qvitterat her præsenteras, skall godt giöras». Penningar funnos alltså i räntekammaren för likviden, fastän tiderna, såsom E. L. säger, voro betryckta, och kammaren ansåg sig äfven skyldig att betala den resterande aflöningen samt ärnade icke lägga bördan på landtränterierna i länen. Att dessa skulle göra utbetalningen af den behållna aflöningen, kan endast hafva berott därpå, att vederbörande ville hafva ett medel i sin hand att få det afdankade folket förpassadt till dess rätta hemorter? Hvarför afgingo för öfrigt skrifvelserna till landshöfdingarne först den 2 september 1633? Det kungliga liket var ankommet till Nyköping den 5 aug., hofstaten med däri upptagna »Compagnie de Guardia» underskrefs den 13 i samma månad. Hvad gjorde nu dessa 31 uppvaktare af Salig H. Maj:tz konungens garde, då de icke, såsom sina 6 vid frökens garde genast anställda kamrater, voro i någon tjänstgöring? Svaret blir naturligtvis: de voro entledigade.[1]

Jag har nu, såsom jag tror, bemött det hufvudsakliga af E. L:s påståenden. Mot det öfriga kunde väl äfven vara ett och annat att invända. Det sagda torde dock vara nog för att öfvertyga hvarje opartisk läsare om det befogade i kommitterades slutkläm i fråga

[1] Ett ytterligare stöd för den åsikten, att en upplösning af kompaniet ägt rum, är förhållandet med Vlof Fink, (*om* han, såsom E. L. antager, är samme man som Olof Erichson Fincke). Han tjänade nämligen som musketersergeant i Gustaf II Adolfs gardeskompani 1633 men står som simpel uppvaktare upptagen i första rullan öfver Kristinas gardeskompani.

om Svea lifgardes rätt att bära Lützen på sina fanor, hvarom striden ju i första hand gäller.

»Det är slutligen visadt», står det i betänkandet (sid. 67), »att detsamma (Svea lifgarde) leder sin direkta härstamning från det Compagnie de Guardia, som uppsattes för drottning Kristinas räkning år 1633. Det är ock visadt, att drottning Kristinas lifgarde icke har något gemensamt med det i slaget vid Lützen deltagande s. k. gula regementet och att det med konung Gustaf II Adolfs vid samma tillfälle närvarande gardeskompani icke har något annat gemensamt än *namnet* och *tjänstgöringens art*[1] samt ett *mindre antal tjänstgörande*, hvilka från det gamla kompaniet ingingo i det nya, sedan detta redan någon tid varit i verksamhet. Huruvida nu denna likhet i afseende på namn och tjänstgöringens beskaffenhet må kunna anses i något afseende berättiga den yngre kåren att taga arf efter den äldre, är en fråga, som faller utom de synpunkter, hvilka varit för kommitterade under fullgörandet af deras granskningsuppdrag de ledande, och som kommitterade därför ansett sig ej böra upptaga till besvarande;

hvilket kommitterade härmed få underdånigst anmäla».

Jag kan icke finna, att E. L:s kritik i *något hufvudsakligt afseende vederlägger eller försvagar* det resultat, till hvilket kommitterade kommit.[2]

Stockholm den 17 febr. 1894.

Gustaf Björlin.
Afdelningschef vid Generalstabens krigshistoriska afdelning.

[1] Ej som E. L. antagligen genom tryckfel skrifver: ort.

[2] Det enda, jag skulle vilja *tillägga*, vore, att det för fullständighetens skull och för att visa regementet en skyldig uppmärksamhet bort *äfven i bilagan* anmärkas, hvad som i betänkandet underdånigst anmälts, rörande Svea lifgardes anspråk på namnet Lützen, eller att kommitterade icke därom fällt något afgörande utslag såsom i öfriga fall. Till slut ber jag ock att få nämna, att om det skulle lyckas för E. L. genom ytterligare forskning, att i någon mån öka antagligheten af en direkt härstamning för det regemente, hvars sak han förfäktar, från Gustaf II Adolfs gardeskompani, detta skulle glädja äfven mig personligen, som nu å tjänstens vägnar nödgas uppträda såsom hans vedersakare.

Stockholm, 1894. Kungl. Boktryckeriet.

15

HS

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT

This book is under no circumstances to be taken from the Building

form 410